

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Akaki Tsereteli state university

ქართულური მემკვიდრეობა

XI

ედგნება სტამბოლის ქართულ საგანეში
პირველი წიგნის გამოცემიდან
130 წლისთავს

Dedicated to the 130 the anniversary of the Georgian book
printed in the Istanbul Georgian Cloister

Istanbul'daki Gürcü kilisesinde bahılmış olan ilk Gürcü
kitabının 130 yılına ithaf edilir

ქუთაისი

2007

Kutaisi

81.2 ბრ

809.463.1-800.87

ქ.279

“ქართველურ მემკვიდრეობაში“ ქვეყნდება აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ სიმპოზიუმზე (“ქუთაისური საუბრები“ - XI) წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), თეიმურაზ გვანცელაძე, ეკა დადიანი (სწავლული მდივანი), რუბენ ენოხი, ქეკელი თეიმურაზი, როლანდ თოფჩიშვილი, მერაბ ნაჭყებია, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (პასუხისმგებელი რედაქტორი), მანანა ტაბიძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია, ნინო ჩიხლაძე.

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის 59
აწლუ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი, ტელ.: 4-28-83
ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge
ვებ-გვერდი: www.kartvelology.ge

"Kartveluri Memkvidreoba" (Kartvelian Heritage) publishes the papers of the "Kutaisi Discussions - XI", annual symposia held by Kartvelian Dialectology Research Institute at Akaki Tsereteli State University (ATSU) and other reviewed research papers in Kartvelology, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc..

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani (editor of the English texts), Teimuraz Gvantseladze, Eka Dadiani (scientific secretary), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Merab Nachkebia, Avtandil Nikoleishvili (managing editor), Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Kevin Tuite, Taniel Putkaradze (Editor -in chief), Revaz Sherozia, Nino Chikhladze.

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

შინაარსი

შუშანა ფუტყარაძე - სტამბოლის ქართული სავანე — თურქი და ქართველი ხალხის მეგობრობის სიმბოლო.....	9
Shushana Putkaradze - Istanbul Georgian Cloister - a symbol of friendship between Turkish and Georgian people.....	33
ციური ლაშაჩი - მადლიერების ჩანაწერები სტამბოლის ქართველთა სავანიდან.....	34
Tsiuri Lapachi - Records of gratitude from the Istanbul Georgian Cloister.....	43
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - სტამბოლში ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან.....	44
Avtandil Nikoleishvili - From the history of publishing Georgian books in Istanbul.....	50
ტარიელ ფუტყარაძე - პავლე, სიმონ და პოლ (პავლე) ზაზაძეების როლისათვის სტამბოლის ქართული სავანის დაცვისა და შენარჩუნების საქმეში.....	52
Tariel Putkaradze - On the role of Pavle, Simon and Paul (Pavle) Zazadzes in the protection and preserving of the Istanbul Georgian Cloister.....	63
Tariel Putkaradze - Pavle, Simon ve Paul (Pavle) Zazadzeler'in İstanbul Gürcü Kilisesine sahiplik ettiği faaliyetlerindeki rolleri.....	69
ლელა ავალიანი - მედაფე და მედაირე სიტყვათა ისტორიისათვის ქართულში.....	75
Lela Avaliani - On the history of the words: medape and medaire in the Georgian language.....	78
ლია არახამია, იანა ანჩაბაძე - ლვთისმსახურებასთან დაკავშირებული სოციოლინგვისტური საკითხები გაზეთ "ივერიაში".....	79
Lia Arakhamia, Iana Anchabadze - Sociolinguistic issues related to divine service in the Iveria, a newspaper	83
ონისე ბანძელაძე - ლეჩხუმური ლექსიკისათვის	84
Onise Bandzeladze - Lechkhumi Words.....	90
ნომადი ბართაია - ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკა იოსებ გრიშაშვილის "ქალაქური ლექსიკონის" მიხედვით.....	91
Nomadi Bartaya - Borrowings from Persian vocabulary according to the Ioseb Grishashvili's "Kalakuri Dictionary".....	94
ნომადი ბართაია, ტარიელ ფუტყარაძე - ქართველური ლექსიკის ისტორიიდან -L.95	
Nomadi Bartaia, Tariel Putkaradze - From the history of Kartvelian words.....	98
მერაბ ბერიძე - გვართა ვარიანტულობა მე-19 საუკუნის მესხეთში.....	99
Merab Beridze - Variants of family names in the 19th century Meskheti.....	107
ინეზა გაბელაია, დავით შავიანიძე - საქართველოს მთისწინეთის გვარსახელები (ლეჩხუმის მკვიდრ გვართა ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით).....	108
Ineza Gabelaiia, David Shavianidze - Family names of the population foothills and plains in Georgia (On the basis of ethnographic data of Lechkhumi family names).....	115
ელენე გეგეშიძე - ერის კულტუროლოგიური გაგებისათვის.....	116
Elene Gegeshidze - On the culture study definition of a nation I.....	120

გვანცა გვანცელაძე - ქართულ ტოპონიმთა ერთი ტიპის ისტორიისათვის.....	121
Gvantsa Gvantseladze - Towards the history of Georgian toponyms of one type.....	125
თეიმურაზ გვანცელაძე - ენობრივი პოლიტიკა თანამედროვე აფხაზეთში.....	126
Теймураз Гванцеладзе - Языковая политика в современной Абхазии (Основные аспекты)	134
მიტანდა გობიანი, თინათინ მებურშიშვილი - ქალთა ორატორული ხელოვნების სოციოლინგვისტური და ფსიქოლოგიური ანალიზი.....	135
Miranda Gobiani, Tinatin Meburishvili - Socio-linguistic and psychological analyses of the women oratory.....	140
ლალი გოგისვანიძე, თამთა ბაკურაძე - გერმანული დარგობრივი (ეკონომიკის) ენის გავრცელები განსაზღვრების თარგმნითი შესატყვისები ქართულ ენაში.....	141
Lali gogisvanidze, Tamta Bakuradze - Übersetzungsmodelle von kompletten erweiterten Attribute der deutschen Sprache und ihre Übersetzungsanaloge in der georgischen Sprache.....	147
თენგიზ გუმბერიძე - სიკო ფაშალიშვილის ფილოსოფიური ლირიკა.....	148
Tengiz Gumberidze - Siko Pashalishvili's philosophical Lyrics.....	151
როზეტა გუჯეჯიანი - ერთი საერთო-ქართველური ენობრივ- კულტურული ტერმინის შესახებ ("ქორ"-ი).....	152
Rozeta Gujejiani - On a Common Kartvelian lingual and cultural term (kor-i).....	158
ეკა დადიანი, მაია არჯევანიძე - ა მეგრულში (გალის რაიონის სოფელ პირველი გალის მეტყველების მიხედვით).....	159
Eka Dadiani, Maia Arjevanidze - /j/ in Megrelian (According to the speech of the village of Pirveli Gali).....	162
ნათელა დანგაძე - 1918-1921 წლებში საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან.....	163
Natela Dangadze - From the history of relationships between Georgia and Turkey in 1918-1921.....	174
ქეთევან დეკანოზიშვილი - ხალხური ჟანრების ინტერპრეტაცია იროდიონ ევდოშვილის საყმაწვილო პოეზიაში.....	157
Ketevan Dekanozishvili - The Interpretation of Folk Genres in Evdoshvili's children's Poetry.....	180
ლეილა თანდილასვილი - კონვერზაცია და მისი როლი გერმანულს, როგორც უცხო ენის, სწავლებაში.....	181
Leila Tandilashvili - Konversation und ihre Rolle im unterricht der deutschen Sprache.	190
როლანდ თოქჩიშვილი - ქართველთა ხასიათი.....	191
Roland Topchichvili - The character of Georgians.....	207
თინათინ თურქია - ლექსის სემანტიკური ცვლადობის კვლევისათვის.....	208
Tinatin Turkia - On the study of the semantic changes of vocabulary.....	210

გვანცა გვანცელაძე - ქართულ ტოპონიმთა ერთი ტიპის ისტორიისათვის.....	121
Gvantsa Gvantseladze - Towards the history of Georgian toponyms of one type.....	125
თეიმურაზ გვანცელაძე - ენობრივი პოლიტიკა თანამედროვე აფხაზეთში..	126
Теймураз Гванцеладзе - Языковая политика в современной Абхазии (Основные аспекты)	134
მირანდა გობიანი, თინათინ მებურიშვილი - ქალთა ორატორული ხელოვნების სოციოლინგვისტური და ფსიქოლოგიური ანალიზი.....	135
Miranda Gobiani, Tinatin Meburishvili - Socio-linguistic and psychological analyses of the women oratory.....	140
ლალი გოგისვანიძე, თამთა ბაკურაძე - გერმანული დარგობრივი (ეკონომიკის) ენის გავრცობილი განსაზღვრების თარგმნითი შესატყვისები ქართულ ენაში.....	141
Lali gogisvanidze, Tamta Bakuradze - Übersetzungsmodelle von kompletten erweiterten Attribute der deutschen Sprache und ihre Übersetzungsanaloge in der georgischen Sprache.....	147
თენგიზ გუმბერიძე - სიკო ფაშალიშვილის ფილოსოფიური ლირიკა.....	148
Tengiz Gumberidze - Siko Pashalishvili's philosophical Lyrics.....	151
როზეტა გუჯეჯიანი - ერთი საერთო-ქართველური ენობრივ- კულტურული ტერმინის შესახებ ("ქორ"-ი).....	152
Rozeta Gujejiani - On a Common Kartvelian lingual and cultural term (kor-i).....	158
ეკა დადიანი, მაია არჯევანიძე - ე მეგრულში (გალის რაიონის სოფელ პირველი გალის მეტყველების მიხედვით).....	159
Eka Dadiani, Maia Arjevanidze - /j/ in Megrelian (According to the speech of the village of Pirveli Gali).....	162
ნათელა დანგაძე - 1918-1921 წლებში საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან.....	163
Natela Dangadze - From the history of relationships between Georgia and Turkey in 1918-1921.....	174
ქეთევან დეკანოზიშვილი - ხალხური ჟანრების ინტერპრეტაცია იროდიონ ევდოშვილის საყმაწვილო პოეზიაში.....	157
Ketevan Dekanozishvili - The Interpretation of Folk Genres in Evdoshvili's children's Poetry.....	180
ლეილა თანდილასვილი - კონვერზაცია და მისი როლი გერმანულს, როგორც უცხო ენის, სწავლებაში.....	181
Leila Tandilashvili - Konversation und ihre Rolle im unterricht der deutschen Sprache.	190
როლანდ თოჭიჩიშვილი - ქართველთა ხასიათი.....	191
Roland Topchichvili - The character of Georgians.....	207
თინათინ თურქია - ლექსიკის სემანტიკური ცვლელადობის კვლევისათვის.....	208
Tinatin Turkia - On the study of the semantic changes of vocabulary.....	210

მაღონა ნიჟარაძე - ეპიზოდურ პერსონაჟთა სახეები და ფუნქციები „ვეფხისტყაოსანში“	275
Madona Nizharadze - Functions of episodic characters in “The knight in the Panther’s skin”	277
ნატო ნიკაბაძე - პოლიტიკური პარტიები დემოკრატიულ საქართველოში (1918-1921)	279
Nato Nikabadze - Political parties in the democratic Georgia (1918-1921)	282
ვლადიმერ წვერაძე, მაღონა რობაქიძე - „უამი შენებისა“	283
Madona Robakidze, Vladimer Tserava - “The time of building”	288
დავინე სვანიძე - უნებლიობა ქართულში	290
Dapine Svanidze - On the meaning of unwillingness in Georgia	292
დავინე სვანიძე, ანა ბერაია - უნახაობის გამოხატვის საშუალებები ქართული სამართლის ძეგლების მიხედვით	294
Dapine Svanidze, Ana Beraia - Means of expressing unseen facts according to the Georgian legal documents	297
დავით სულაბერიძე, კახაბერ ქებულაძე - ქართული სოფელი და აგრარული მეურნეობის პრობლემატიკა გიორგი წერეთლის თვალსაზრისით	298
David Sulaberidze, Kakhaber Kebuladze - Giorgi Tsereteli’s views on agrarian stions in the Georgian villages	302
მანანა ტაბიძე - ენობრივი პოლიტიკა და მოსახლეობის დემოგრაფიული ცვლა	303
Manana Tabidze - Language policy and demographic changes of the population	308
ჟუჟუნა ჯეიჭიშვილი - პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი (გამოცემის ისტორიისათვის)	310
Zhuzhuna Peikrishvili - The first Georgian printed book (on the history of publication)	318
დავით შირცხელაძე - ზოგი სვანური სალექსიკონო ერთეულისათვის	319
David Pirthskhelani - On some Svan words not registered in dictionaries	321
შუშანა შუტკარაძე - სიტყვაწარმოების თავისებურებანი იმერხელში	322
Shushana Putkaradze - On some characteristics of word-building in Imerkheuli dialect	332
ტარიელ შუტკარაძე, მაია მიქაუტაძე - იმჭრეველის მიკროტოპონიმია	333
Maia Mikautadze, Tariel Putkaradze - The microtoponyms of Impkhrevli	340
ტარიელ შუტკარაძე, ეკა დადიანი - ქართველური ენობრივი სივრცე	341
Tariel Putkaradze, Eka Dadiani - Kartvelian Language Space	356
ნინო ჭხაკაძე - ზოგადი სემანტიკური ყოფითი ტერმინებისათვის ქართულში	369
Nino Pkhakadze - On the customary terms of generic semantics in Georgian	375

კახაბერ ქებულაძე - ნიკო ბერძენიშვილი დასავლეთ საქართველოს 1819-1820 წლების აჯანყების შესახებ.....	376
Kakhaber Kebuladze - Niko Berdzenishvili about the 1819-1820 rebellion in west Georgia.....	378
მაია ქუჩიშვილი - ნ-სა და ლ-ს შემცველი კნინობითობის სუფიქსები ქართულ და ბერძნულ ენებში.....	379
Maia Kukchishvili - Pejorative suffixes containing /n/ and /l/ in Greek and Georgian...	382
დავით შავიანიძე - საქართველოს მთის მოსახლეობის ეთნოისტორიიდან (სვანეთის რამდენიმე სოფლის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით).....	383
David Shavianidze - From the ethno-history of the Georgian people (Based on the ethnographic materials of some Villages of Svaneti).....	389
რევაზ შეროზია - ქართველური სალიტერატურო ენისა და სულხან-საბას "სიტყვის კონის" ზოგიერთი საკითხისათვის.....	390
Revaz Sherozia - On general questions of Kartvelian literary language and Sulkhan- Saba's "Sitquis Kona" (dictionary).....	393
მზია ცერცვაძე - განკერძოებული გარემოება რუსულ და ქართულ ენებში.....	394
Мзия Церцвадзе - Обособленные обстоятельства в русском и грузинском языках.....	397
ვლადიმერ წვერავა - ათანასე თბილელი (ამილახვარი).....	398
Vladimer Tsverara - Atanase Tbileli (Amilakhvari).....	404
ვლადიმერ წვერავა, ელდარ თაბერაძე - იოანე იალღუზიძე (1770-1830)....	405
Владимер Цварава, Валодя Тавберидзе - Иоанэ Иалгузидзе (1770-1830).....	408
მანანა ჭიჭინაძე - სატირულ-ირონიული სტილი მიხეილ ჯავახიშვილის რომანში "გივი შადური".....	409
Manana Chichinadze - Satirical-ironical style in Mikheil Javakhishvili's novel "Givi Shaduri".....	412
გელა ხარშილაძე - ვაჟას "იმერეთი".....	413
Gela Kharshiladze - Vazha's "To Imereti".....	415
რამაზ ხაჭაპურიძე - ოკრიბის თემის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მიმოხილვა (1993-1999 წლებში ჩაწერილი მასალების მიხედვით).....	416
Ramaz Khachapuridze - Folklore and ethnographic survey of Okriba community (According to the materials recorded in 1993-1999).....	421
რამაზ ხაჭაპურიძე, რუსუდან კაშია - ხალხური ვეტერინარია და სავაჭრო ტრადიციები (ქვემო იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით).....	422
Rusudan Kashia, Ramaz Khachapuridze - Medical traditions of extended families (According to Imereti ethnographic materials).....	426
ლუიზა ხაჭაპურიძე - სამონასტრო ცხოვრებიდან მომდინარე ლოცვითი ფორმულები მართლმადიდებელი მრევლის მეტყველებაში.....	427
Luiza Khachapuridze - Praying patterns in the Orthodox Christian speech originated from the monastery life.....	431

შუშანა ფუტკარაძე

**სტამბოლის ქართული სავანე -
თურქი და ქართველი ხალხის
მეგობრობის სიმბოლო**

ჩვენი სახელოვანი წინაპრები უხსოვარი დროიდან მოყოლებული ისწრაფოდნენ ქართველი ერის კულტურისა და განათლების მიღწევების ქვეყნის გარეთ გასატანად, ცდილობდნენ სამყაროს მოწინავე ხალხებისათვის გაეცნოთ ჩვენი ერის მონაპოვარი, შორს გაეთქვათ საქართველოს სახელი.

წინარეისტორიულ ხანაში ამ მიმართულებით ნაღვაწი თითქმის დავიწყებას მიეცა, ჩვენს თვალსაწიერს მიეფარა. საქართველოს ისტორიის მეხსიერება წვდება მხოლოდ ქართული ქრისტიანული კულტურის სათავეებს. ყოველი ჩვენგანისათვის რაოდენ საამაყოა იმის შეგნება, რომ მსოფლიო ცივილიზაციის შენებაში თხუთმეტი საუკუნის მანძილზე მოკრძალებული წვლილი შეჰქონდათ ქართველი ერის სახელოვან შვილებს. ბევრის ჩამოთვლა არცაა საჭირო, მარტოოდენ პეტრე იბერისა და გიორგი მთაწმინდელის ღვაწლიც იკმარებს საამისოდ.

ლეთისა და სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული ჩვენი დიდი წინაპრები შინ და გარეთ არ იშურებდნენ ძალასა და სახსარს მამულის სამსახურში; მიდიოდნენ შორს მამულიშვილური საქმიანობის საწარმოებლად, განათლების მისაღებად. მაშინ უცხოეთში წასული განათლებული ქართველები სახლდებოდნენ ხოლმე მსოფლიო ცივილიზაციის ოაზისებში მხოლოდ იმისთვის, რომ იქ ქართული კულტურისა და განათლების კერები შეექმნათ, ქართული ეკლესია-მონასტრები დაეფუძნებინათ, უცხო ქვეყნებისა და ხალხების კულტურისა და განათლების მიღწევები ქართველი ერის სამსახურში ჩაეყენებინათ. ასეთი საქმიანობით ხდებოდა სხვადასხვა ხალხის სულიერ ფასეულობათა გაცვლა-გამოცვლა. ამ მხრივ ფასდაუდებელია ათონის ივერიონის, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის, სინასა და შავი მთის, ანტიოქიის, პეტრიწონის – ქართული კულტურისა და განათლების ამ უშესანიშნავესი ტაძრების ღვაწლი.

სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ შესასწავლია საზღვარგარეთ არსებული რამდენიმე მსგავსი კერის საგანძური. მათ შორის აღსანიშნავია ქალაქ ბეირუთთან ახლოს მდებარე ლიბანის მთის ქრისტიანული კერები. აქ ერთ-ერთ მონასტერში 1945 წლიდან ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქართველი კათოლიკე მღვდელი შალვა ვარდიძე. სიცოცხლის ბოლო წლები მან აქ დაჰყო. იგი იყო ბეირუთის ფრანგული უნივერსიტეტის პროფესორი. ფლობდა ბევრ ენას, მათ შორის, არაბულსაც. ახლაბან სტამბოლის ქართულ სავანეში დაცული აღმოჩნდა მის მიერ არაბულ ენაზე დაწერილი წიგნი “დიდი საქართველოს პატრონი”, რომელიც ეძღვნება დავით აღმაშენებელს. შალვა ვარდიძის ამ წიგნით არაბული სამყარო გაეცნო საქართველოს “ოქროს ხანას”. ვინ იცის, ლიბანის მთაზე არსებულ შალვა ვარდიძის კელიაში კიდევ რა წყარო ინახება. შალვა ვარდიძე ჩვენს წინაშე წარმოჩნდა, როგორც შესანიშნავი მკვლევარი. სწორედ მისი ნაშრომებით ვეცნობით ლიბანის მთაზე ქართველ მამათა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის კვალს.

ასევე აღსანიშნავია იზმირში არსებული ქართული მონასტრის საქმიანობაც. ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის პლატონ იოსელიანის ცნობით, 1849 წლისათვის აქ მოღვაწეობდნენ ქართველი სასულიერო პირები. მათ შორის იყვნენ აჭარიდან გადახვეწილნიც. ერთი მათგანი მონასტრის წინამძღვარიც კი გახლდათ მე-19 საუკუნის პირველ მეოთხედში, 1822 წელს ქრისტიანობისათვის წამებით რომ აღესრულა და 2002 წლის 17 ნოემბერს წმიდანად შეიკაცა საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა სინოდის გადაწყვეტილებით. ეს ბრძანდება წმიდა თეოდორე აჭარელი. ამავე ტაძარში მოღვაწეობდა წმიდანის ძმისშვილი – მამა ნეოფიტე, რომელიც შეხვდა პლატონ იოსელიანს და მოუთხრო თავისი ბიძის წამებით აღსრულების შესახებ. ნეოფიტე განათლებული პიროვნება, მწერალი ყოფილა. ამ ტაძარს მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონია. დღემდე შეუსწავლელია ქართული კულტურის ამ კერის ისტორიაც. საგულისხმო და აღსანიშნავია ისიც, რომ ლიბანის მთისა და იზმირის ქართული საგანეების შესახებ ცნობებს ინახავს მხოლოდ სტამბოლის ქართული საგანე, მისი მდიდარი არქივი.

კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობით აგრეთვე გამოირჩეოდა მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედში მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ სამხრეთ საფრანგეთში, ქალაქ მონთობანში დაარსებული ეკლესია-მონასტერი სტამბით, ბიბლიოთეკითა და საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური პროფილის სემინარიით. დასაწერი და თანაც გასაკვირია ის, რომ ემიგრაციაში მყოფი საქართველოს ეროვნული მთავრობის თითქმის თვალწინ, პარიზიდან არცთუ ისე შორს, მონთობანში, ეს ცენტრი უკვალოდ გაქრა, დაიკარგა მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში. დღეს ქალაქ მონთობანის არქივშიც კი ვერ ჰპოულობენ მკვლევარები ქართული კულტურის ამ ცენტრის არსებობის დამადასტურებელ ცნობებს. საკვლევი ობიექტის მისამართი შემორჩა მხოლოდ სტამბოლის ქართულ საგანეში მონთობანიდან გამოგზავნილ საფოსტო ბარათებს.

მეტად დასაწანი, სამწუხაროა ის გარემოება, რომ ქართველმა ხალხმა საუკუნეთა განმავლობაში ჩვენი წინაპრების მიერ საზღვარგარეთ ნაშენები ქართული კულტურის თითქმის ყველა კერა დაკარგა; გაიბნა, უმთავრესად განადგურდა ამ ტაძრებში შექმნილი ხელნაწერი წიგნების დიდი ნაწილი; გასხვისდა ათონის ივერიონი, იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი; შავი და სინას მთის, ანტიოქიის ქართული კერების კვალი თითქმის წაიშალა; ამასთანავე, ქართული კულტურის საზღვარგარეთული კერების ერთი ნაწილი დღემდე ელოდება ქართველ მკვლევარს...

საიმედოდ დაცული და შენახულია მხოლოდ სტამბოლში არსებული ქართული კულტურის კერა. აქ შემონახული საგანძური (ეკლესია-მონასტერი, მდიდარი ბიბლიოთეკა და ძვირფასი არქივი, საინტერესო სამუშაულო ექსპონატები) შეგვინახა თურქმა ხალხმა, თურქეთის რესპუბლიკამ, რაც განსაკუთრებით აღსანიშნავი, საგულისხმო და დასაფასებელია, სიმბოლოა თურქი და ქართველი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი კეთილმეზობლური ურთიერთობისა, ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ გამოჩენილი გულისხმიერი, ფაქიზი დამოკიდებულებისა. განსაკუთრებული მაღლიერების გრძნობით გვინდა აღვნიშნოთ, აგრეთვე, სტამბოლელი ზაზაძეების ოჯახის, მამა-შვილ პავლე და სიმონ ზაზაძეების ფასდაუდებელი ღვაწლი ამ საგანძურის მოვლა-შენახვის საქმეში.

* * *

სტამბოლი (ძვ. კონსტანტინეპოლი) — ევროპისა და აზიის შემაკავშირებელი ხიდი, კაცობრიობის კულტურისა და განათლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კერა, უხსოვარი დროიდანვე იზიდავდა ქართველებს. საუკუნეთა განმავლობაში საქართველოში სწორედ ამ გზით შემოდიოდა ევროპული ცივილიზაცია.

ქართული კულტურისა და განათლების კვალი სტამბოლში ისტორიის სათავეებშია საძიებელი. წერილობით წყაროები მათ შესახებ ჯერჯერობით ძირითადად მხოლოდ მე-9 საუკუნიდან მოგვეპოვება. ეს ცნობები დაცულია ძველ ქართულ, ბერძნულ, ლათინურ, ფრანგულ, არაბულ, ებრაულ წყაროებში.

სტამბოლში წლების განმავლობაში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ დიდი ქართველი ფილოსოფოსები, მთარგმნელები, გამოჩენილი სასულიერო პირები, წმიდანები. მათ შორის აღსანიშნავია წმიდანები — ილარიონ ქართველი და გიორგი მთაწმინდელი. სტამბოლში ჩვიდმეტი თვე ცხოვრობდა დიდი მამულიშვილი სულხან-საბა ორბელიანი და, შემოქმედებით საქმიანობასთან ერთად, ეძიებდა გზებს საქართველოს გადასარჩენად. სტამბოლში, გალათას უბანში, 1626 წლის შემოდგომაზე თავისი ამალით დასახლდა დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე. სტამბოლის შვიდკოშკიანი ციხე დღესაც აღძრავს ზოლმე მწარე მოგონებებს შავბნელი წარსულის შესახებ და არ გვავიწყებს სვიმონ მეფის (1537-1611) ტრაგიკული სიცოცხლის დასასრულს. სტამბოლში შექმნა სვიმონ მეფის ძმამ დავით XI-მ (დაუთ-ხანმა) მნიშვნელოვანი შრომა — “იადგარ-დაუდი” — სამკურნალო წიგნი. მან 1578 წელს სტამბოლს შეაფარა თავი; იქვე გარდაიცვალა კიდეც.

ძველ კონსტანტინეპოლში, შემდეგ კი სტამბოლში, საქართველოს ულამაზესი ასულები არაერთხელ ყოფილან ბიზანტიისა და ოსმალეთის სამეფო კარის ულამაზესი დედოფლები. მათგან აღსანიშნავია მარიამ (მართა) ბაგრატიონი — დავით აღმაშენებლის მამიდა (1071-1081). იგი აქტიურად მონაწილეობდა ბიზანტიის სამეფო კარის ცხოვრებაში, იყო ძალიან განათლებული და ქველმოქმედი პიროვნება, მფარველობდა ქართულ მონასტრებს ბიზანტიაში. მან გადასახადებისაგან გაათავისუფლა ათონის ივერთა მონასტერი და შესწირა მას ადგილ-მამული. გიორგი მთაწმინდელმა, როგორც ცნობილია, მე-11 საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოდან კონსტანტინეპოლში სასწავლებლად ჩაიყვანა 80 ობოლი ქართველი ბავშვი. მათ განათლება მიიღეს იმპერატორ კონსტანტინე XIII დუკას მფარველობით. 1071 წლიდან კი მათზე ზრუნავდა დედოფალი მარიამი. მარიამ ბაგრატიონმა დედასთან — ბორენა დედოფალთან ერთად ააშენა კაპათას მონასტერი იერუსალიმში. იგი დაჯილდოებული იყო იშვიათი სილამაზით, რაზედაც მოგვიტბრობენ ბიზანტიელი მწერლები და ისტორიკოსები. მარიამ (მართა) ბაგრატიონი ცნობილ მხედართმთავარ გრიგოლ ბაკურიანთან ერთად იღვწოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გასაძლიერებლად.

მარიამ ბაგრატიონი, გიორგი VIII-ის ქალიშვილი გახლდათ ბიზანტიის უკანასკნელი დედოფალი (1451-1453); ამ უკეთილშობილესმა ახალგაზრდა ქალბატონმა (მეუღლე კონსტანტინე მეთერთმეტე 1453 წლის 29 მაისს კონსტანტინეპოლის დაცემისას ბრძოლაში დაედუბა) თავისი ქონება თითქმის მთლიანად შესწირა ათონის მონასტრებს, მათ შორის ათონის ივერიონსაც. დეკანოზ კონქოშვილის ცნობით, 1899 წელსაც კი ახსოვდათ ათონელ ბერ-მონაზვნებს მარიამ ბაგრატიონის სიკეთე და სიყვარულით იხსენებდნენ მას, როგორც “კეთილ მარიამს”.

ილარიონ ქართველის საფლავიდან ღვთიური მადლი გადმოდიოდა და ჰკურნავდა ადამიანებს. სამწუხაროდ, დღემდე მიუკვლეველია ეს ადგილი — “ჰრომანა” ტაძრის მდებარეობა. თესალოკინში წმ. დიმიტრის სახელობის ტაძრის კედელზე დღემდე შემორჩენილია წმიდა ილარიონის ფრესკა. მეჩეთად გადაკეთებულ ტაძარში მუსლიმანებსაც კი არ წაუშლიათ ამ წმიდანის ხატი.

სტამბოლში ქართველთა სალოცავი მდგარა აგრეთვე იმ ადგილას, სადაც 1573 წელს ფიალი ფაშის მეჩეთი აიგო. ამაზე მეტყველებს სტამბოლის ერთ-ერთი უძველესი გეგმა (იხ. ვეგენი დალეჯიო დალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, სტამბოლი, 1921 წ., გვ. 25). ე.ი. ფიალი ფაშის მეჩეთი დგას ქართველთა სალოცავის ბალავარზე. გადმოცემის მიხედვით, ფიალი ფაშა წარმოშობით ქართველი ყოფილა. იგი ამ მეჩეთის ეზოშია დაკრძალული, მასასადამე, უძველესი ქართული სალოცავის ეზოში.

ყოველი ეკლესია—მონასტერი, როგორც ცნობილია, კულტურისა და განათლების კერა იყო ოდითგანვე, რადგან მე-6 მსოფლიო კრების გადაწყვეტილებით (პარაგრაფები — 19, 64), ეპისკოპოსებს ევალებოდათ სწავლა-განათლების უფასოდ გავრცელება თავიანთ სამწყსოში. ცხადია, ასეთივე მდგომარეობა იყო კონსტანტინეპოლის ქართულ ეკლესიებშიც. აღნიშნული ტაძრები ასრულებდა კულტურის კერის ფუნქციას. ამიტომაც სტამბოლის ქართველობა ოდითგანვე მოსახლეობის განათლებულ ფენას წარმოადგენდა. კონსტანტინეპოლის აკადემიებში ბევრი ქართველი სწავლობდა. მაგალითად, ცნობილ მანგანის აკადემიაში უმაღლესი სასულიერო განათლება და სამეცნიერო ხარისხი მიიღო ბევრმა სახელოვანმა ქართველმა. მათ შორის იყვნენ წარჩინებული პიროვნებანი: პეტრე იბერი, იოანე გრძელიძე, ილარიონ თუალელი, საბა თუხარელი, გიორგი მთაწმინდელი, გიორგი ოლთისელი, ბასილ და იოანე ხახულარები და მრავალი სხვა.

მე-16 საუკუნიდან სტამბოლი, როგორც განათლებისა და კულტურის კერა, ერთნაირად იზიდავდა ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველობას. უმაღლესი მუსლიმანური სასულიერო განათლების მიღება მხოლოდ ფათიშის ცნობილ მეჩეთთან არსებულ უმაღლეს სასულიერო სასწავლებელში შეიძლებოდა. აქ ბევრი მაჰმადიანი ქართველი სწავლობდა ყურანის ფილოსოფიას. ბევრმა დაამთავრა აგრეთვე სტამბოლის უნივერსიტეტის იურიდიული და საღვთისმეტყველო ფაკულტეტები. ბევრიც სამხედრო და საზღვაო აკადემიებში დაეუფლა პროფესიულ განათლებას.

ქართველთა რიცხვმა სტამბოლში განსაკუთრებით იმატა 1828-1829 წლებისა და 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომების შემდეგ. ისტორიული ზემო ქართლის (მესხეთ-ჯავახეთი, აჭარა, ტაო-კლარჯეთი) მოსახლეობის დიდი ნაწილი, ომის შედეგებით შეწუხებული, ლტოლვილად იქცა, ოსმალეთში იძულებით გაიხიზნა. ისინი უმეტესად დასახლდნენ მარმარილოს ზღვის ნაპირებში, სტამბოლსა და მის გარეუბნებში.

ამ ხანებში მომძლავრდა ქართველთა ახალი ახალშენი ნური ოსმანიეს დიდ ბაზართან ახლოს, რომელიც ცნობილია “ვეზირხანის” სახელით. აქ უმთავრესად ქართველი ვაჭრები ცხოვრობდნენ ოჯახებით და ქართული ტაძრების მრევლს წარმოადგენდნენ.

* * *

დიდი ივანე ჯავახიშვილი სამართლიანად აღნიშნავდა: „საზღვარგარეთ მყოფ ქართველთა საგანეების კულტურული მნიშვნელობა ფრიად ფასეული იყო. იმ მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის გარდა, რომელიც საქართველოს წარსული საუკუნეების განმავლობაში იქ დაუნჯებული ჰქონდა, სხვა მხრივაც გახლდათ მეტად დასაფასებელი. უცხოეთში მყოფი მონასტრების საშუალებით საქართველოს შეეძლო მაშინდელი განათლებული ქვეყნების კულტურული განვითარების ყოველი წარმატებისთვისაც თვალყური ედევნებინა. ყველაფერი, რაც კი უცხოეთში დაარსებულს ქართველთა საგანეებში ახალი და მნიშვნელოვანი იწერებოდა, ანდა კეთდებოდა, საქართველოს უმაღლეს სწვდებოდა ზოლმე იქ მომუშავე ქართველი მოღვაწეების — მწერლების, მეცნიერებისა და ხელოვანთა წყალობით“.

საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე ამგვარი დანიშნულების დაწესებულებები გახლდათ ქართველ კათოლიკეთა სტამბოლის საგანე — წმ. მარიამ ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია-მონასტერი, ქართული სტამბითა და მდიდარი ბიბლიოთეკით. ამ სასულიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის დამფუძნებელი იყო ახალციხელი მამა პეტრე ხარისჭირაშვილი. მისი თავდაუშოვანი ზრუნვის შედეგად, სტამბოლის ერთ ლამაზ უბანში — ფერიქიოში (ანგელოზთა სოფელში) 1861 წელს აშენდა ეკლესია და დაფუძნდა დედათა და მამათა მონასტრები. 1870 წლისათვის აქ უკვე მუშაობდა ქართული სტამბა, სადაც იბეჭდებოდა ქართული წიგნები. მოგვიანებით იბეჭდებოდა ფრანგულ ენაზედაც.

მამა პეტრეს მიერ ჩამოყალიბებულმა საზოგადოებამ ეკლესია-მონასტერი დააარსა აგრეთვე სტამბოლის მეორე უბანში — უსკუდარში. აქ მათ მყავდათ ხუთი სოფლის მრევლი. აქვე ჰქონდათ შემოსავლიანი სახლები. 1881 წელს გახსნეს ქართულ-ბერძნული სკოლა. უსკუდარის ეკლესია-მონასტრის ბედი 1910 წლიდან უკუღმა დატრიალდა. ეპისკოპოსმა სარდიმ ძალიან შეავიწროვა ქართველი კათოლიკენი, წაართვა მრევლი და მახლობელ უბანში მდებარე ლათინთა ეკლესიას მიაკუთვნა; ფაქტიურად დახურა ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტერი უსკუდარში. ამ ამბავს მაშინდელი პრესაც გამოეხმაურა როგორც საქართველოში, ისე სტამბოლსა და ევროპის ბევრ ქვეყანაში. განსაკუთრებით ბევრი წერილი დაიბეჭდა ფრანგულენოვანი გაზეთის „La Türk“-ის 1911 წლის ივლისის ნომრებში. ამ არასასიამოვნო ამბავს ეხმაურება, აგრეთვე, ქართული „სახალხო გაზეთიც“ (იხ. 1911 წლის 29 ივლისი). აქ დაბეჭდილი სტატიებიდან ჩანს, რომ მაშინ ქართველი კათოლიკეების მფარველი ყოფილა სტამბოლში არსებული საფრანგეთის საელჩო. მართლაც, სტამბოლელი ქართველი კათოლიკენი ფრანგული ტიპიკონით სარგებლობდნენ. სწორედ საფრანგეთის საელჩოს შეუწირავს ქართველი ბერებისათვის უსკუდარში მიწაც და საცხოვრებელი სახლებიც. ამიტომაც კატეგორიულად აცხადებდა ფრანგული გაზეთი „La Türk“: „ჩვენ შევწირეთ ქართველებს, და თუ მათ არ უნდათ, ჩვენ დავიბრუნებთ ადგილსაც და სახლ-კარსაცაო“. ქართველებსა და იტალიელებს შორის დავა დიდხანს გრძელდებოდა. ამ საქმეს იძიებდნენ ვეჭილი საბრო-ბეგ შამბაშიძე და ოსმალეთის უმაღლესი საბჭოს წევრი, შარიათის პროფესორი — მუფთი ხასან-ფეში ირემაძე. მაგრამ, საუბედუროდ, დავის დასრულებამდე დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი და ასეთი საკითხებისათვის ვისღა ეცალა. ასე წაიშალა ქართული კულტურის კვალი სტამბოლის ერთ უძველეს უბანში — უსკუდარში.

ქართველ მღვდლებს სკოლა და ეკლესია ჰქონდათ აგრეთვე პერას უბანში, პაპასკვეპრში (ფაფაზქოფრუში). ამავე საზოგადოებამ ეკლესია-მონასტერი და ქართული სტამბა დააარსა სამხრეთ საფრანგეთშიც, ქალაქ მონთობანში. დედათა მონასტერი და სკოლა არსებობდა, აგრეთვე, სტამბოლის ახლოს, დარდანელშიც. მაშინ კათოლიკეთა ორი მისია მუშაობდა კესარიასა და თრაკიაშიც.

ქართული კულტურის კვალი სტამბოლის ბევრ უბანში — გალათაში, სოსთენეში, ვეზირხანში, უსკუდარში, პერაზე, ფაფაფსქეფრში — დროთა სვლამ წაშალა. ბედნიერ ფეხზე აშენებული დარჩა მხოლოდ ფერიქოის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტერი — ქართული კულტურის საყდარი, ქართველთა სავანე.

ფერიქოის ეკლესია-მონასტერთან გაიხსნა ქართულ-ფრანგული და ქართულ-ბერძნული ქალთა და ვაჟთა სასწავლებლები. ფერიქოის სავანეში 1908 წელს გაიხსნა აკაკი წერეთლის სახელობის ბიბლიოთეკა, სადაც დღემდე დაცულია უნიკალური ქართული გამოცემები, დაბეჭდილი როგორც საქართველოში, ისე საზღვარგარეთის ქართულ და სხვა ენებზე არსებულ სტამბებში. წლების განმავლობაში ევროპისა და ამერიკის სხვადასხვა ქვეყნიდან აქ იგზავნებოდა ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა. ბიბლიოთეკაში შენახულია ჩვიდმეტ ენაზე შესრულებული წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები.

ამ სავანის აღზრდილები არიან ცნობილი მეცნიერები, მწერლები, სახელოვანი ერისკაცები: ივანე გვარამაძე (ვინზე მესხი), მიხეილ თამარაშვილი, მიქელ თარხნიშვილი, შალვა ვარდიძე, ანდრია წინამძღვრიშვილი, სტეფანე გიორგიძე, იოსებ მერაბიშვილი, ელისაბედ ბეჟანიძე, პიო ბალიძე, ბენედიქტე ვარდიძე, ალფონს ხითარიშვილი, პეტრე ტატალაშვილი, აბისინიის (ეთიოპიის) მეფის სასახლის ექიმი პეტრე მერაბიშვილი (დოქტორ მერაბი)... ერთხანს სტამბოლის ვაჟთა გიმნაზიაში სწავლობდა ჯმოწყალოდ წამებული წმიდა მამა გრიგოლ ფერაძე. ამავე გიმნაზიის აღზრდილები იყვნენ ეკლესია-მონასტრის ბოლო მსახური პავლე ადგულაძე (აკობაშვილი) და ეკლესია-მონასტრის თავდაუზოგავი ქომაგი, 1966-1989 წლებში ქართველ კათოლიკეთა საზოგადოების თავმჯდომარე, თურქეთში ცნობილი ბიზნესმენი და ქველმოქმედი პავლე ზაზაძე.

საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე (1861-1982) სტამბოლის სავანის მადლი ციურ მანანასავით ატკბობდა და სულში ეფინებოდა სამშობლოდან იძულებით გადახვეწილ, ოსმალეთის მთა-ბარს შეხიზნულ მილიონობით ქართველს. ამ სავანემ მთელი საუკუნის მანძილზე თავდადებით იღვწა ქართველი მუსლიმანების ეროვნული თვითშეგნების ამალღებისათვის. პ. ხარისჭირაშვილის, ალფ. ხითარიშვილის, ანდ. წინამძღვრიშვილის, სტ. გიორგიძის, ი. მერაბიშვილის, შ. ვარდიძის, პ. ბალიძის, პ. ტატალაშვილის დიდი მამულიშვილური საქმიანობით სამშობლოდაკარგულ ქართველებში აღორძინდა ეროვნული სული. ამ ტაძარში გაბრწყინებული ეროვნული სულის ნაპერწკალი დღესაც ნაღვერდალივით ღვივის და ქართული ენის ფესვებს, ქართული სისხლის ყვირლს აცოცხლებს დედის კალთას დანატრებულ ქართველებში. ამ საშვილიშვილო საქმეში, სხვა მრავალ წყაროსთან ერთად, სტამბოლის სავანის ღვაწლიცაა ხელშესახები და სამუდამოდ დასამახსოვრებელი.

აღნიშნულის ნათელსაყოფად მივმართავთ იტალიელი დიპლომატისა და მწერლის ევგენი დალეჯიო დალეჯიოს მიერ 1920 წელს ფრანგულად დაწერილ

ნაშრომს “ქართველები კონსტანტინეპოლში”, რომელიც ქართულად თარგმნა მღვდელმა შალვა ვარდიძემ და დაიბეჭდა მონასტრის სტამბაში 1921 წელს. იგი სტამბოლის ქართველთა საგანის საქმიანობას შემდეგნაირად გვიხასიათებს: “სტამბოლის საგანე არის არამარტო სასულიერო დაწესებულება, არამედ, ამასთანავე ერთად არის პოლიტიკურიც, რამდენადაც სარწმუნოება და პოლიტიკა ერთიმეორეს არ ეწინააღმდეგებიან და ერთიმეორესთან შეკავშირებულნი არიან. ამ საგანის მღვდლები დასაწყისიდან ღღემდის არ დაერიდნენ თავიანთი საზოგადოების არსებობის განსაცდელში ჩაგდებას და გამსჭვალულებმა დიდებული მომავლის რწმენით, საქართველოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში პირნათლად შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა... მათ ეს საგანე გარდაქმნეს ეროვნულ კერად... ეს საზოგადოება ცოცხალი პროტესტის ნიშანი იყო რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის წინააღმდეგ... ამ საზოგადოების მიზანი ღღესაც არის ქართველი ხალხის გამოღვიძება-აღორძინება სარწმუნოებრივად, პოლიტიკურად და კულტურულად... ამავე საზოგადოების წყალობით, ვატიკანი და საფრანგეთის მთავრობა მარადის ეცნობოდნენ საქართველოს, ქართველების ისტორიას და თანამედროვე მათ პოლიტიკურ, ეკონომიურ, კულტურულ და რელიგიურ მდგომარეობას... ამ საგანეში მოსული ქართველი უსათუოდ იგრძნობს მამულის სიყვარულს, მოიგონებს ქართველი ხალხის დიდებულ წარსულს და განიმსჭვალება ნათელი მომავლის იმედით, ქართველთა უკვდავების გრძნობით” (გვ. 30).

სტამბოლის ქართველთა საგანის დაუვიწყარ ღვაწლზე მიგვითითებს, აგრეთვე, ქართული ემიგრაციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი გივი ზალდასტანიშვილი. 1970 წელს იგი ამერიკიდან სტამბოლში სპეციალურად ჩავიდა და მონასტრის საქმიანობას გაეცნო. ნიუ-იორკში გამომავალ ქართულ გაზეთში “ქართული აზრი” იგი ასე წერდა: “ისტამბულის მონასტერს — ჩვენი კულტურის საგანეს — საქართველოს მარადიულობისათვის ბრძოლაში დიდი მონაწილეობა მიუღია... თურქეთში ამგვარი ცენტრის არსებობას ჩვენი ერისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და სხვა ცენტრებთან შედარებით, უპირატესობა მიეკუთვნება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ თურქეთის მოსახლეობის ერთი ნაწილი ქართული წარმოშობისაა” (იხ. №85).

სტამბოლის ქართული საგანის დიდ ეროვნულ ღვაწლზე მოგვითხრობს 1949 წლის 28 აპრილს სტამბოლის საგანის წინამძღვრის, მღვდელ პიო ბალიძის მიერ საქართველოს მთავრობისადმი მიწერილი მოხსენებითი ბარათი, სადაც ვკითხულობთ: “იმედს გამოვსტეკამ, რომ თბილისი ჩვენს მდგომარეობაში შევა და ჭეროვან ყურადღებას მოგვაქცევენ. ვართ უცხო ქვეყანაში უპატრონოთ დარჩენილნი. ჩვენ ვართ განწირულნი ერისთვისა და სამშობლოსათვის. ნიკოლოზმა სახლის კარი გადაგვირაზა; მენშევიკებმა ბამბით ყურები დაიცვეს; ნუთუ საბჭოთა მთავრობაც დაგვივიწყებს?!... კონსტანტინეპოლის ქართული მონასტერი იყო, არის და იქნება ქართული სულის მატარებელი თავშესაფარი ყოველი ლტოლვილი და გაჭირვებული ქართველისა, მიუხედავად მისი რწმენისა და პოლიტიკური შეხედულებისა. იგი ფხიზელი დამცველი და დარაჯია ქართული ინტერესებისა. სასურველი იქნება ღირსეულად შეფასდეს მისი ღვაწლი და ეს პატარა საქართველო უცხოეთში დაცული და შენახული იქნეს” (მოხსენებითი ბარათი შენახულია სტამბოლის ქართველთა საგანის არქივში).

მართლაც, სტამბოლის ქართული საგანის სასულიერო საზოგადოების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი თავიდანვე იყო ქართველი ხალხის ეროვნული სულისკვეთების აღორძინება, მათი სარწმუნოებრივი, პოლიტიკური და კულტურული თვითშეგნების გამოფხიზლება. ამ საზოგადოების თითქმის ასწლიანი მოღვაწეობა საუკეთესო ნიშანი იყო თავისუფლებადკარგული ქართული ეროვნული სულის ძლიერი პროტესტისა, ამ სულის უძლეველობისა.

ეს საგანე მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში გადაიქცა ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველთა კულტურისა და განათლების ცენტრად, მათი ერთიანობისა და ძმობის ტაძრად, სამშობლოდან გადახვეწილ ქართველთა მშობლიურ კერად. პირველი მსოფლიო ომის დროს მესხეთ-ჯავახეთში, აჭარასა და ტაო-კლარჯეთში უმძიმესი პირობები შეიქმნა. მოსახლეობა ლტოლვილად იქცა და თავშესაფრის ძებნა დაიწყო მეზობელ სახელმწიფოში — ოსმალეთში. ბევრი მათგანი მიაწყდა სტამბოლის ქართულ საგანეს. მაშინ აქაურმა მღვდელმა იოსებ მერაბიშვილმა საყდარში დააარსა ქართველთა ურთიერთდახმარების საზოგადოება სარწმუნოების განურჩევლად. ამ საქმეში მას ფინანსურად ეხმარებოდა თავისი ძმა — აბისინიის (ეთიოპიის) იმპერატორის მენელიქ მეორის პირადი ექიმი პეტრე მერაბიშვილი (დოქტორ მერაბი). 1894 წელს აშენებული მონასტრის ოთხსართულიანი შენობის მეოთხე სართულზე მათ გახსნეს სასტუმრო სტამბოლში ჩასული უბინაო, ხელმოკლე ქართველებისათვის. აგრეთვე დააარსეს ქართული წითელი ჯვრის სტამბოლის განყოფილება. ცნობილი ქველმოქმედის მაჰმუდ-ფაშა თავდგირიძის სასახლეში მოაწყვეს ლტოლვილთა თავშესაფარი. ასეთი ქველმოქმედებით ერთხანს სარგებლობდა სტამბოლში თავშეფარებული ცნობილი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის გიორგი ყაზბეგის ოჯახი. თვით გიორგი ყაზბეგი 1921 წლის გაზაფხულზე სტამბოლში გარდაიცვალა და იქვეა დასაფლავებული.

ამ საყდარს, საქართველოში ბოლშევიკების შემოსვლის შემდეგ, ბევრმა ემიგრანტმა შეაფარა თავი. საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის საზღვარგარეთ გახიზნულმა მთავრობამ 1921 წლის მარტის დასაწყისში სწორედ ამ საგანეში დაიღო ბინა. მამა შალვა ვარდიძე ერთ პატარა ლექსში ამიტომაც წერდა:

“ლტოლვილები მომეჩარნენ საზღვარგარეთ უდაბნოში,
შევიკედლე ცრემლოვანმა, ჭირნახულნი ამ ჩემს ქოხში”.

მონასტრის ძმობა დიდი სიხარულით შეხვდა საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის შექმნას. მონასტერში რამდენიმეჯერ გაიმართა საქართველოს დამოუკიდებლობისადმი მიძღვნილი ღღესასწაული. ძმობის ერთადერთ ნუგეშს განთავისუფლებული საქართველოს ეროვნული მთავრობა წარმოადგენდა. მამათა და დედათა მონასტრების წარმომადგენლებმა შეიმუშავეს საქართველოში საგანმანათლებლო საქმიანობის აღორძინების გეგმაც კი. ამ მიზნით 1920 წელს საქართველოში ჩამოვიდა დედათა მონასტრის წინამძღვარი, უგანათლებულესი ქალბატონი ელისაბედ (ანა) ბეჟანიძე, რომელიც ხელმძღვანელობდა დედათა მონასტერს და ამ მონასტერთან არსებულ ქალთა ქართულ-ფრანგულენოვან სკოლას. იგი საქართველოს მთავრობას სთხოვდა ქალაქ ახალციხეში ქალთა სასწავლებლის გამართვის ნებართვას. მაგრამ სანუგეშო ხანა ხანმოკლე აღმოჩნდა... ბოლშევიკებისაგან დევნილმა მთავრობამ დროებითი თავშესაფარი სწორედ მონასტერში ჰპოვა, საფრანგეთის პასპორტების მიღების

მოლოდინში. დამფუძნებელი კრების წევრები აქ სამ თვეზე მეტხანს დარჩნენ. მღვდელი შალვა ვარდიძე იგონებს: “დამარცხებული მენშევიკები მონასტრის კარებს რომ მოადგნენ, სინანულს მიეცნენ და გაიძახოდნენ: “რა დაგვიჯდებოდა, ამ მონასტრისთვის ღირსეული სამსახური რომ გაგვეწიო”.

ბევრი ემიგრანტი გრ. ვეშაპელის მეთაურობით, როგორც ცნობილია, შეურიგდა ბოლშევიკურ მთავრობას და სამშობლოში დაბრუნდა. სწორედ მაშინ მონასტრის ძმობას საქართველოში მომავალი კოწია სულაქველიძისა და პეტრე რუშელისათვის უთხოვია, მთავრობის ყურამდე მიეტანათ მონასტრის გასაჭირი. მაგრამ ამაოდ. ბოლშევიკური საქართველოდან შემზარავი ამბები მოდიოდა მხოლოდ. ციმბირში გადასახლეს სტამბოლის მონასტერში აღზრდილი მღვდლები: შიო ბათმანაშვილი, კოსტა საფარაშვილი, უმანუელ ვარდიძე, ანდრია აფრიამაშვილი და სხვები. მათ თავისუფალ საქართველოში დაბრუნება სიცოცხლის ფასად დაუჯდათ. სტამბოლის ქართული საყდარი კი ხანდაზმული მღვდლების ამარა დარჩა, თითქმის დაცარიელდა.

მომდევნო წლებში კიდევ უფრო გაუჭირდა მონასტერს. გარდაიცვალნენ მღვდელ-მონაზვნები: ბენედიქტე ვარდიძე, ბიო ბალიძე, შალვა ვარდიძე, პეტრე ტატალაშვილი. 1960 წლისათვის ცოცხალი დარჩა მხოლოდ პავლე აკობაშვილი (ადგულაძე), მონასტრის მსახური. მან სპეციალური მიმართვა გაუგზავნა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში მცხოვრებ თანამემამულეებს, ემიგრანტ ქართველებს და შემწეობა ითხოვა. იგი წერდა: “დავრჩი სულ მარტოდმარტო, ვიბრძვი და ვმუშაობ, რომ იგივე ბედი არ ეწვიოს ამ ჩვენს ეკლესიას, როგორიც წილად ზედა ჩვენს კულტურის ცენტრებს პალესტინაში, ათონის მთაზე, სინაის მთაზე და სხვაგან... სანამ ცოცხალი ვარ, არ ვზოგავ ძალ-ღონეს, რომ ეს განძი, საუნჯე (წიგნთსაცავი, მამულები, სახლები...) შერჩეს ჩვენს ერს... ჩემს შემდეგ, არ ვიცი, რა დამეპრთება. ღმერთმა იცის, ყველაფერი ჩვენი საყვარელი სამშობლოსა და მის შვილებზეა დამოკიდებული. 3 თებერვალი, 1960 წელი”.

ბ. აკობაშვილის მიმართვას გამოეხმაურნენ ამერიკიდან ალექსანდრე მანველიშვილი, მიუნხენიდან — ი. კუტუხიძე (მინდია ლაშაური), მაგრამ მღვდმარეობა არ შეცვლილა. მონასტრის ოთხსართულიანი შენობა დაცარიელდა, მონასტერი დაიხურა. ქართული კულტურის გაცივებულ კერას პატრონი, მცველი, მზრუნველი ყველაზე მეტად ამიერიდან სჭირდებოდა.

1966 წელს შეიქმნა ეკლესიასთან არსებული კათოლიკური საზოგადოების ფონდი. ფონდის თავმჯდომარედ აირჩიეს მონასტერთან არსებულ ვაჟთა სასწავლებელში აღზრდილი, ახალციხელი, სოფელ უდედან გადასახლებული ქართველი პავლე ზაზაძე. მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან მოყოლებული სწორედ ეს პიროვნება გახლდათ ერთგული მზრუნველი და საიმედო პატრონი მონასტრის ხანდაზმული ბერ-მონაზვნებისა. ბევრი მათგანი მისი უახლოესი ნათესავი იყო. 1989 წლამდე პირნათლად ემსახურა იგი ქართული საყდრის მოვლა-პატრონობის საქმეს. ბევრჯერ უმასპინძლა მან როგორც საქართველოდან, ისე ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებიდან სტუმრად ჩასულ ქართველებს, რომლებსაც ჩაჰქონდათ, ანდა მის სახელზე აგზავნიდნენ სტამბოლის ქართული ბიბლიოთეკისათვის ლიტერატურას. პავლე ზაზაძე და მისი შვილი სიმონ ზაზაძე რამდენჯერმე მასპინძლობდნენ საქართველოდან სტამბოლში ჩასულ საპატიო სტუმარს, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმინდესსა და უნეტარესს ილია II-ს.

1911 წელს შალვა ვარდიძის ხელმძღვანელობით მონასტერში დაარსდა ქართული კლუბი, სადაც იმართებოდა შეხვედრები, თავყრილობები. თითო შეხვედრას სულ ცოტა 150 ქართველი მაინც ესწრებოდა ზოლმე. მათ რიცხვში წარმოდგენილი იყო სტამბოლის ქართველი დიდგვარობა: ფაშები, გენერლები, პარლამენტარები, ვეჟილები, ექიმები, ვაჭრები, სტუდენტები. შეხვედრები, კრებები იხსნებოდა და მთავრდებოდა ქართული სიმღერებით, საეკლესიო საგალობლებით. კლუბის წევრებმა წესდებაც კი შეიმუშავეს, რომელიც ოსმალეთის მთავრობამ უცვლელად დაამტკიცა.

სტამბოლის სავანეს ხშირად სტუმრობდნენ და ეხმარებოდნენ კიდევ ოსმალეთში მოღვაწე დიდი, სახელოვანი ქართველები: მარშალი შაჰირ-ფაშა ერთგულაშვილი (ახალციხელი), რიზა-ფაშა ათაბეგიშვილი — 1909 წლისათვის ოსმალეთის საზღვაო მინისტრი (ართვინელი), ისმაილ ელიაშვილი, მსაჯული ოსმალეთის მთავარ კომიტეტში (ქობულეთელი); თავდგირიძეები — ოსმან-ფაშა და ალი-ფაშა; შტაბის გენერალი მაჰმუდ-ფაშა, მედინის გუბერნატორი ბაჰრი-ფაშა; სენატორი, სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე, პროფესორი ხასან-ფეჰმი-ფაშა (მარადიდელი); ხასან-ფეჰმი ირემადე — ოსმალეთის მთავარი მუფთი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი (მთიანი აჭარიდან) და მრავალი სხვა.

თავყრილობებს ესწრებოდნენ საქართველოდან ჩასული სტუმრებიც. მათ შორის აღსანიშნავია: ვახტანგ ღამბაშიძე, ისე რაჭველი (მეხუზლა), მიხეილ და ვლადიმერ წერეთლები, დავით ჩიქოვანი, გერასიმე ნადარეიშვილი, მემედ-ბეგ, ასლან-ბეგ, აბედინ-ბეგ აბაშიძეები, ჰაიდარ-ბეგ ბეჟანიძე, ისკენდერ-ეფენდი ცივაძე, გიორგი მაჩაბელი, ლეო კერესელიძე, ივანე ჯავახიშვილი, პავლე ინგოროყვა, ექვთიმე თაყაიშვილი და სხვები.

სტამბოლის ქართულ სავანეში დიდი საშვილიშვილო საქმე იდგამდა გვირგვინს, წუთისოფლის ბორბალი უკუღმა რომ არ დატრიალებულიყო. აქ შეიმუშავეს ოსმალეთში მცხოვრებ მუსლიმან ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების პროგრამა. 1914 წლისათვის ქართული სკოლის გახსნასაც აპირებდნენ. ამ საქმის ორგანიზატორები იყვნენ მამა შალვა ვარდიძე, მემედ-ბეგ აბაშიძე და ისკენდერ-ეფენდი ცივაძე. სამწუხაროდ, პირველი მსოფლიო ომი დაიწყო და საქმე ჩაიშალა. მაშინ რომ ბედს გაეღიმა ოსმალელი ქართველებისათვის და ქართული სკოლა დაფუძნებულყო, ტრადიციად იქცეოდა და დღესაც იარსებებდა.

მაშინდელ საგაზეთო და საჟურნალო სტატიებში ხშირადაა საუბარი აღნიშნულ საკითხზე (იხ. “დროება”, 1909 წ., №126). ქართულ სავანეში მაშინ დედაენის სპეციალური წიგნიც კი დაიბეჭდა ოსმალეთში მცხოვრები ქართველებისათვის ასეთი დასახელებით — “პატარა ქართული ანბანი, შედგენილი და გამოცემული ოსმალის ქართველთათვის, გამოცემა პირველი, სტამბოლი, ქართული საბეჭდავი, ფერიქვევი, 1914 წელი”. ამ წიგნს ახლახან მივაკვლიეთ სტამბოლის ქართველთა სავანის ბიბლიოთეკაში. ბოლო გვერდზე მითითებულია: “ფასი 40 ფარა. ამ წიგნის შემოსავალი გადაღებულია უფრო ვრცელი სახელმძღვანელოს გამოსაცემათ.”

ჩვენი ვარაუდით, ასეთი ვრცელი სახელმძღვანელო კიდევ უნდა დაბეჭდილიყო მონასტრის სტამბაში, თუმცა ჯერ ვერ მივაკვლიეთ ამ გამოცემას. ვარაუდის საფუძველს ნაწილობრივ გვაძლევს ემიგრანტი ქართველის — გიორგი კერესელიძის ერთი მოგონება, ჩართული ნაშრომში “იესო ქრისტე და

ქართველი ერი". იგი იხსენებს ბრესტ-ლიტოვსკის კონფერენციის წინა დღეებს, ბერლინში ოსმალეთის დელეგაციის ჩასვლას. დელეგაციის ერთი წევრი ყოფილა ოსმალეთის უმაღლესი სასულიერო პირი — შეიხულ ისლამი, ხასან-ფეჰმი ირემადე — სტამბოლის ქართული მონასტრის ხშირი სტუმარი და ერთ-ერთი ქომაგი. იგი შეხვედრია გიორგი მაჩაბელსა და გიორგი კერესელიძეს. მათი საუბარი, პოლიტიკური თემის გარდა, შეხება ქართული ენის სილამაზეს, ქართული ანბანის დახვეწილობას, მის უნიკალურ ბუნებას. ხასან-ფეჰმი ირემადე მათთან საუბარში იხსენებს თავისი შვილის საწერ მაგიდაზე დანახულ წითელყდიან ქართული ანბანის შესასწავლ წიგნს (იხ. ჟურნ. "ზედის ქართლისა", №5, 1949 წ., პარიზი, გვ. 11-12). სწორედ ეს უნდა იყოს მონასტრის სტამბაში დაბეჭდილი "დედანა", გამოცემა მეორე.

საუბედუროდ, პირველი მსოფლიო ომის მსახვრალი ხელი სტამბოლის ქართველთა საგანესაც შეეხო. ფრთები შეეკვეცა ოსმალეთის ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების იდეებსაც. დაიხურა ქართული საგანის დედათა და მამათა მონასტრებთან არსებული სკოლები. მოსწავლეები გახიზნეს ევროპის ქვეყნებში.

სტამბოლის ქართველთა საგანე თავისი დანიშნულებით, ქართველი ერის წინაშე გაწეული სამსახურით, ბევრად ემსგავსება ადრეულ საუკუნეებში საზღვარგარეთ მოქმედ სხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო კერებს. ქართველი ერის ისტორიაში მან უკვე ჩაწერა ერთი ლამაზი ფურცელი. საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში იგი ერთგულად ემსახურებოდა არა მარტო ქართული კულტურის, ისტორიის, განათლების მიღწევების პოპულარიზაციას საზღვარგარეთ, არამედ თავდაუზოგავად ზრუნავდა სამშობლოდან შორს დარჩენილი შვილების ეროვნული გათვითცნობიერებისათვის, მათში ქართული ცნობიერების აღორძინებისათვის. ამ საგანეს ყოველთვის მალლა ეჭირა საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროშა; რამდენიმე წლის განმავლობაში აქ მუშაობდა საფრანგეთში მოქმედი "სევოს" (საქართველოს ეროვნული განთავისუფლების ორგანოს) სტამბოლის ბიურო, რომელსაც ხელმძღვანელობდნენ ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწეები: ჯერ - პეტრე სურგულაძე, შემდეგ - სანდრო მენადარიშვილი.

1913-1914 წლებში მონასტრის სტამბაში იბეჭდებოდა ჟურნალი "თავისუფალი საქართველო", რომლის სულის ჩამდგმელნი იყვნენ სამშობლოსათვის თავდადებული ქართველები: მიხაკო წერეთელი, გიორგი მაჩაბელი, მელიტონ ქარცივაძე, ლეო კერესელიძე და სხვები. 1914 წელს აქვე ჩაისახა ქართული ლეგიონის შექმნის იდეაც, რომელიც მალე სინამდვილედ იქცა. 1915 წელს დაარსდა თამარ მეფის სახელობის ლეგიონის ორდენი. ცნობილი მხატვრის იაკობ ნიკოლაძის მიერ მონასტერშივე შესრულდა თამარ მეფის ორდენის ესკიზი, რომელიც დაცულია მონასტრის არქივში. აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის თავდადებული მებრძოლები იყვნენ ამ მონასტრის მღვდლები. მათ შორის გამოირჩეოდნენ პიო ბალიძე და შალვა ვარდიძე. ისინი დაჯილდოებულნი გახლდათ თამარ მეფის სახელობის ლეგიონის ორდენით. ქართველი ლეგიონერების სია, 1915-1921 წლებში მათი საქმიანობის ამსახველი მასალები, დაცულია მონასტრის არქივში.

ქართველთა საგანეში დაიბეჭდა ცნობილ სტამბოლის კონფერენციაზე წარსადგენი მოკლე სამახსოვრო ცნობა — "საქართველოს ტერიტორიის

საზღვრების შესახებ", კონსტანტინეპოლი, საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა საგანისა, 1918". ცხადია, ამ ბროშურის მომზადებაში ცნობილ მეცნიერებთან - ივანე ჯავახიშვილთან, პავლე ინგოროყვასთან, ექვთიმე თაყაიშვილთან, მიხაკო წერეთელთან... ერთად მონაწილეობდნენ საგანის სასულიერო პირებიც, განსაკუთრებით მღვდელი შალვა ვარდიძე, ნიჭიერი ისტორიკოსი და დიდი პატრიოტი.

ქართველთა სტამბოლის საგანე თავის საქმიანობას ყოველთვის წარმართავდა თურქ და ქართველ ხალხს შორის მეგობრობის, კეთილმეზობლური ურთიერთობის საფუძველზე. ამიტომაც ამ ცენტრის ყოველთვის დიდი პატივისცემითა და მზრუნველობით ეპყრობოდნენ ჯერ ოსმალეთის, შემდეგ კი თურქეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოები. ამის შესახებ ხშირად წერდა მაშინდელი პრესა; განსაკუთრებით ბევრი სტატია დაიბეჭდა გაზეთებში: "LA TÜRK", "ISTANBUL", "ORIENT", "დროება", "სახალხო გაზეთი"...

მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის პრესის მასალებიდან ცნობილია, რომ ოსმალეთის მთავრობა და სტამბოლში არსებული საფრანგეთის საელჩო დიდად ეხმარებოდა ქართველ კათოლიკებს. ისინი დროდადრო ეცნობოდნენ ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტრების საქმიანობას. საფრანგეთის საელჩოს მონასტრის სკოლების ასაშენებლად 300 ოქროც კი გაუღია.

იმპერატორი აბდულ-ჰამიდი, რომელსაც ბებია (შუშანი თავდგირიძე — ბეზმიალემ ვალიდე სულთანი) ქართველი ჰყავდა, სიმპათიურად იყო განწყობილი ფერიქოის ქართველ კათოლიკეთა მონასტრების სკოლების მიმართ. ჟურნალი "ჯგარი ვაზისა" 1906 წელს წერდა: "ოსმალეთის მთავრობას მიჩნეული ჰყავს ეს პატარა ქართველების სკოლა. ყოველ წლივ, რამაზანის მეტხუთმეტე დღეს, როდესაც წელიწადში ერთხელ სულთან ჰამიდი აია სოფიის ჯამეში წავა, ამ სკოლის მუზიკა ილდიზის (სახელმწიფო სასახლის) სარაიას ახლოს დაუხვდება ხოლმე. ხელმწიფე ყოველწლივ თვითვე მადლობას გადაუხდის ხოლმე თამანის ართმევით და მეორე დღეს სკოლაში შამბელანის ხელით საჩუქარს გაუგზავნის ხოლმე მოწაფეებს, მოიკითხავს მასწავლებლებს" (იხ. №18, გვ. 6).

ამავე ჟურნალის 1893 წლის ერთი ნომერი მოგვითხრობს შემდეგი ეპიზოდის შესახებ: სულთან აბდულ-ჰამიდის შესახვედრად გამოსულ ფერიქოის სკოლის მუსიკოს ბავშვებს უბედურება მოსვლიათ. მეფის ადიუტანტის ცხენი დამფრთხალა და ბავშვები გადაუქელავს. ამ ამბის შემხედვარე ხონთქარი ძალიან შეწუხებულია. მეორე დღეს სპეციალური ბრძანება გამოუცია, რომლის თანახმად, ყველა დაზარალებული მოსწავლის სწავლის საფასურის გადახდა მთავრობისთვის დაუვალებია. ერთ 13 წლის ბავშვს იმ დღეს ფეხი მოსტეხია. ბავშვი დაკოჭლებულა. ხონთქარს იგი სასახლეში დაუბარებია და კოჭლობის მიუხედავად, იქვე კარისკაცად დაუყენებია, პენსია და მედლები მიუცია.

სკოლების ზედამხედველის — ისმაილ ფაშას დახმარებით ხონთქარი გასცნობია ამ სკოლის საქმიანობას. მაღალი შეფასება მიუცია სკოლის მოღვაწეობისათვის. სკოლის დირექტორი — მღვდელი ანდრია წინამძღვრიშვილი 150 ოქროთი და მეოთხე ხარისხის ჯვრის ორდენით დაუსაჩუქრებია. ასეთივე ორდენი საჩუქრად მიუღია დირექტორის თანამემწეს მღვდელ იოსებ მერაბიშვილსაც. წმიდა იოსების სახელობის სკოლის მოსწავლეები კი სულთანს დაუპატიჟებია "ქალიშენის" მინდვრებზე სასეირნოდ. ბუნების წიაღში, მწვანე

მინდორზე სადილი გაუმართავთ ამ სკოლის მასწავლებლებისა და მოსწავლეებისათვის.

ჟურნალი “ჯვარი ვაზისა” მოგვითხრობს: ნასადილევს გაიმართა ყრილობა. ყრილობის დაწყების წინ ოსმალეთის ჰიმნი დაუტრეს მოსწავლეებმა. პირველი სიტყვა ფრანგულ ენაზე წარმოსთქვა მღვდელმა სტეფანე გიორგიძემ. მან მადლობა მოახსენა სულთანს ყველა ეროვნების ხალხისთვის სწავლა-განათლების უფლების მინიჭების გამო, შეაქო ხონთქარი დაზარალებულების მიმართ გამოჩენილი უხვი გულმოწყალებისათვის. სიტყვა წარმოთქვა, აგრეთვე, მღვდელმა ანდრია წინამძღვრიშვილმა. მან ისაუბრა სკოლის პროგრამის შესახებ და მადლობა მოახსენა ხონთქარს, სხვადასხვა რელიგიის მიმართ გამოჩენილი შემწყნარებლობისა და მფარველობისათვის. ბოლოს მოსწავლეებმა ხონთქარის სადიდებლად მრავალჯამიერი დაავგუჟნეს ქართულად. ამ დროს მღვდელი სტეფანე გიორგიძე ცრემლებს ვერ მალავდა. ხელმწიფის მოწყალება აღასრულა სკოლების ზედამხედველმა ისმაილ ფაშამ და დამსწრენი დაასაჩუქრა. ქართველი ბერ-მონაზვნები განსაკუთრებით იქნენ დასაჩუქრებულნი სწავლა-განათლების საქმეში გამოჩენილი თავდადებული შრომის გამო. ხონთქარმა სკოლა გაათავისუფლა სახელმწიფო გადასახადებისაგან.

ყრილობა დამთავრდა ხელმწიფის დასალოცი მუსიკით. სტამბოლის გაზეთები ერთი კვირის განმავლობაში მხოლოდ ამაზე წერდნენ. ევროპული გაზეთებიც კი გამოეხმაურნენ ამ თემას. გაზეთი “ISTANBUL” კი აღნიშნავდა: ასეთი პატივი აქამდე ჯერ არც ერთ უცხო გვარის სკოლას არ ღირსებიაო.

მონასტრებთან არსებულ ქართულ-ფრანგული და ქართულ-ბერძნული ვაჟთა და ქალთა სკოლების მოსწავლეები ხშირად აწყობდნენ საღამო-წარმოდგენებს თურქულ, ქართულ, ფრანგულ ენებზე. საღამოები ეძღვნებოდა რელიგიურ დღესასწაულებს, გამოჩენილ პირთა საიუბილეო თარიღებს. ყოველწლიურად 14 იანვარს იმართებოდა (ამჟამადაც იმართება ხოლმე) ნინოობის დღესასწაული. 1908 წლის 26 აპრილს დიდი ზემოთ გადაიხადეს პოეტ აკაკი წერეთლის იუბილე. საღამოებს ბევრი მაყურებელი ჰყავდა და საჩუქრებიც ბევრი შემოდიოდა. მაგალითად, 1894 წლის 8 მაისს გამართულ საღამოზე შემოსულა 40 ოქროზე მეტი, რომელიც გამოუყენებიათ მონასტრის ოთხსართულიანი სახლის მშენებლობაზე.

ამ საღამოებისა და, საერთოდ, ქართული კათოლიკური სავანის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის შესახებ მოგვითხრობენ მაშინდელი ჟურნალ-გაზეთები: “დროება”, “სახალხო გაზეთი”, “ივერია”, “ჯვარი ვაზისა”, “კვალი”, “ცნობის ფურცელი”, “ერი”, “იმერეთი”, “კოლხიდა”, “თემი”, “საქართველო”, “ერთობა” და სხვა. მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან 80-იან წლებამდე კი ამ თემას აშუქებდნენ ქართველი ემიგრანტების მიერ საზღვარგარეთის ბევრ ქვეყანაში დაარსებული ჟურნალ-გაზეთები, როგორიცაა: “თეთრი გიორგი”, “დამოუკიდებელი საქართველო”, “თავისუფალი საქართველო”, “ქართული აზრი”, “ზედი ქართლისა”, “მამული”, “კავკასიონი” და სხვა. ამ გამოცემების ეგზემპლარები დღემდე შენახული მონასტრის ბიბლიოთეკაში.

სტამბოლელ ქართველთა სავანე, დედასამშობლოსაგან დაშორებული, სწორედ სასიკეთო, კეთილშობილური საქმიანობის გამო არ გასწირა უფალმა და დღემდე ქართველთა ტაძრადაა ცნობილი. ამ ტაძრის, როგორც ქართული კულტურის კერის, ასე ღამაზად შენახვა და დღემდე მოტანა არის ორი მეზობელი ხალხის — თურქებისა და ქართველების კარისმეზობლობის შესანიშნავი

მაგალითი, ამ ორი ერის მრავალსაუკუნოვანი კეთილმეზობლური, მეგობრული ურთიერთდამოკიდებულების სიმბოლო. ამიტომაც ამბობს ქართული ანდაზა: “მეზობელი კარისაო, სინათლე ხარ თვალისაო”.

დღეს შემოგვრჩენია მხოლოდ “ნაშთი ძველი დიდებისა”. უფლის შეწევნით, თურქეთის რესპუბლიკის ხელისუფლების ნებით, სტამბოლელი ზაზაძეების გულისხმიერებით, სტამბოლის ერთ ლამაზ უბანში — ფერიქოიში (“ანგელოზთა სოფელში”) დღესაც ამაყად მხრებგაშლილი დგას მამა პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ აშენებული თეთრი ტაძარი; მაგრამ ქართული ლოცვა-გალობის მოსმენა დიდი ხანია ენატრება იქაურობას, ტაძრის დამფუძნებლის ობოლ საფლავს, ეკლესიის იატაკის შუაგულში რომაა მოთავსებული. ქართველი მღვდელი ორმოც წელზე მეტია (1960 წლიდან) აღარ ღირსებია ამ ეკლესიას. დღეს სხვა ერის წარმომადგენელი მღვდელმთავრები აღასრულებენ ღვთისმსახურებას ამ ლამაზ საყდარში. მრევლი ეროვნულად საკმაოდ მრავალფეროვანია და ჭეშმარიტად მორწმუნე. საყდარში საოცრად დამამშვიდებელი გარემოა დასადგურებული. მისი ასწლოვანი კედლები თითქოს გამოსცემს ჩვენი წინაპრების მიერ მრავალგზის წარმოთქმული ლოცვების ხმას. წმ. ნინო შთამაგონებლად შემოგვყურებს ხოლმე ტაძრის მარჯვენა კედლიდან. წმ. მარიამ ღვთისმშობლის ხატის ქართული წარწერა კი ჩვენს სავედრებელს ადავლენს უფლის წინაშე: “მარიამ ღვთისმშობელო, ივერიის მოციქულო, მეოხ მეყავნ, ჩვენ, ცოდვილთა. ქართველთა”.

მეტად დამწუხრებული მოჩანს მონასტრის ოთხსართულიანი შენობა. სარკმლებგამოღამებული ნაღვლიანად შემოგვყურებს ხოლმე და შველას გვთხოვს მნახველს. უძვირფასესი წიგნებითა და სამუზეუმო ექსპონატებით სავსე ოთახები ორმოც წელზე მეტია ელოდება კარის გამღებს, ჭეშმარიტ პატრონს დედასამშობლოდან... გალავანშემოვლებული საგანის დიდი ბაღი ყოველ გაზაფხულზე შლის ხოლმე ოდესღაც მესხეთ-ჯავახეთიდან ჩატანილი ხეხილის ყვავილების თეთრ ფარჩას, იმის მოლოდინში, რომ შემოდგომით იქნებ მაინც ეწვიოს ვინმე საქართველოდან და დაკრიფოს აქ მოწყული ხეხილი, მაგრამ ამაოდ... ასე რომ, დღევანდელი სტამბოლის ერთ-ერთ ცენტრალურ უბანში დღემდე შემონახულ, სათუთად ნაპატრონებ “საქართველოს პატარა კუნძულს” (ივ. ჯავახიშვილი) ენატრება ქართველი მლოცველი.

აქვე აღსანიშნავია ერთი საგულისხმო რამ, რომელიც, ვიმედოვნებთ, მომავალში გამოსწორდება, როცა სტამბოლის მონასტრის შენობაში გაიხსნება თურქეთ-საქართველოს კულტურისა და განათლების ცენტრი: ქუჩას, სადაც 1861 წლიდან დღემდე დგას ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია-მონასტერი, იმთავითვე ერქვა “გურჯუ სოქაკი” — “ქართველთა ქუჩა”. მონასტრის არქივში შემონახულ საფოსტო ბარათებზე მისამართი 1960 წლამდე სწორედ ასეა აღნიშნული. დღეს კი ამ ქუჩას “ქაზიმ ორბაის პროსპექტი” (ჯაღდე) ჰქვია. ამ პროსპექტის პატარა მონაკვეთმა მაინც იქნებ დაიბრუნოს ძველი სახელწოდება.

სტამბოლის ქართულ საგანგში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, მაისის თვე წმიდა მარიამ ღვთისმშობლის ხსენების თვედ არის გამოცხადებული. ამ თვეში ყოველდღიურად დილით და საღამოს სრულდება სადღესასწაულო წირვა-ლოცვები. 31 მაისს კი დიდი დღესასწაული იმართება. ეკლესია და ეზო მლოცველებს ვერ იტევს. მრევლს მტკიცედ სწამს, რომ თუ მთელი თვის მანძილზე ეკლესიაში ივლის, მთელი არსებით, გულითადად ადავლენს ლოცვებს, მისი თხოვნა-ვედრება შეწყალებული იქნება. ეს ტაძარი სასწაულმოქმედ აღვიღად

არის მიჩნეული. ბევრ მთხოვნელს ასრულებია ხოლმე სურვილი, ღვთის წყალობით გახარებული. ამიტომაც ამ სალოცავში მოდიან ხოლმე სხვა სარწმუნოების წარმომადგენლებიც. იგი ყველასათვის ქცეულა უძვირფასეს ზიარეთად — სალოცავ ადგილად.

ტაძრის მარჯვენა კედელს ამშვენებს უცნობი ქართველი მხატვრის (ჩვენი ვარაუდით, იაკობ ნიკოლაძის) ფუნჯით შესრულებული წმიდა ნინოს მოზრდილი ფერწერული ხატი. მეტად შთამბეჭდავია წმიდანის თვალთაგან მომდინარე შუქი, საოცარი სითბოთი გაჭერებული სინათლე. გულდასაწყვეტია, რომ დღემდე ეკლესიაში არ მოიპოვება ამ წმიდანის ბიოგრაფიისა და მოღვაწეობის ამსახველი ლიტერატურა (სხვა, უცხოელი, წმიდანების შესახებ კი ბევრი წიგნი ეძლევა მრევლს პერიოდულად უფასოდ). მართალია, ნინოობის დღესასწაული ყოველწლიურად 14 იანვარს აღინიშნება ხოლმე, მაგრამ დღევანდელმა მრევლმა თითქმის არაფერი იცის მისი დიდი ღვაწლის შესახებ. საჭიროდ მიგვაჩნია, წმიდა ნინოს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ლიტერატურა დაიბეჭდოს სამ ენაზე — ქართულად, ფრანგულად და თურქულად, რათა ამ დღესასწაულზე მოსული მრევლი გათვითცნობიერდეს, გაეცნოს იმ ხალხის განმანათლებელს, რომელი ერის სახელოვანმა წინაპრებმაც ააშენეს ეს სალოცავი. წმიდა ნინოს ცხოვრების ამსახველი წიგნი უთუოდ შეუწყობს ხელს ქართული კულტურის, საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეს თურქეთის რესპუბლიკაში, სადაც მილიონობით ეთნიკური ქართველი ცხოვრობს. წმიდა ნინოს ცხოვრება ფრანგულ ენაზე ბროშურის სახით დღესაც დაცულია მონასტრის ბიბლიოთეკაში. მისი ავტორია ცნობილი ისტორიკოსი მიქელ თარხნიშვილი. საჭიროა ამ ფრანგულენოვანი ბროშურის თარგმნა ქართულ და თურქულ ენებზე და მისი დაბეჭდვა სამ ენაზე ერთ წიგნად ან ცალკეულ ენებზე ბროშურებად.

ღვთის მადლით, ამ დაობლებული კერის აღორძინება, მისი მოვლა-პატრონობა, ზაზაძეების ოჯახთან ერთად, უმთავრეს მიზნად დაისახა თურქეთ-საქართველოს კულტურისა და განათლების ფონდმა. ეს არასამთავრობო საზოგადოება სტამბოლში ჩამოყალიბდა 2000 წლის ზაფხულში. ფონდის წევრები არიან ცნობილი სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწეები, ბიზნესმენები, ექიმები, იურისტები, განათლებისა და კულტურის მუშაკები. მათი უმრავლესობა ისტორიული ფესვებით დაკავშირებულია საქართველოსთან. წინაპართა საფლავები, მამა-პაპათა ბაღავრები, ნაფუძრები თუ ნამოსახლარები მათ გულებს საქართველოსკენ ეწევა, საქართველოს ჭირისუფლობას ავალებს. ფონდის მესვეურები სწორედ ამიტომაც ესწრაფვიან, ეს ორი კარის მეზობელი ხალხი კიდევ უფრო მეტად დააახლოვონ ერთმანეთთან. ეს კი, ფონდის პრეზიდენტის აზრით, უპირველესად უნდა განხორციელდეს ერთმანეთის კულტურის მიღწევათა გაცნობა-გაცვლის, ერთმანეთის ისტორიის უკეთ შესწავლა-დაფასების საშუალებით. რამდენიმე წლის განმავლობაში ფონდის პრეზიდენტი გახლდათ ნიშათ გოჭიითი (გოგიტიძე) — ცნობილი ბიზნესმენი და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს საპატიო მოქალაქე. ამჟამად ფონდის პრეზიდენტი საამი სეჩქინი — ყოფილი გუბერნატორი, თურქეთში ცნობილი პიროვნება. ფონდის ვიცე-პრეზიდენტები არიან: ცნობილი ბიზნესმენი, დიდი საზოგადო მოღვაწე და ქველმოქმედი ისმეთ აჯარი (ვაჭარიძე) და საქართველოს საპატიო მოქალაქე, თბილისის, ქუთაისის, ახალციხის, ბათუმის უნივერსიტეტების საპატიო დოქტორი, საქართველოს საპატიო მოქალაქე, ცნობილი ბიზნესმენი და ქველმოქმედი სიმონ ზაზაძე. ფონდის წევრები არიან საქართველოს საპატიო მოქალაქეები,

ცნობილი ადამიანები — რეფაეტიზ შაჰინი (ლორთქიფანიძე), ერგუნ ათაბაი (ქოქოლაძე), ალისხან ახისხალოღლუ (გოჩიტიძე), ცნობილი კარდიოქირურგი ისმეთ დინდარი (მიქელაძე), ბათუმის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, საქართველოს საპატიო მოქალაქე, ბევრი ქართველის “გულის მესაიდუმლე”, სიცოცხლის გამგრძელებელი... ფონდის გენერალური მდივანია მეგლუთ ართვინლი (გოგლიძე), მეტად გულისხმიერი, საქმის ერთგული და კეთილშობილი პიროვნება. ამ ფონდის აქტიური წევრია ახალგაზრდა ბიზნესმენი, საქართველოს კეთილმეზობლური ურთიერთობისათვის დაუღალავი მოღვაწე, ქუთაისის აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი პავლე ზაზაძე, დიდი ბაბუის სეხნია და სტამბოლელი ზაზაძეების ქართული ოჯახის დიდებული ტრადიციების გამგრძელებელი.

ჩამოყალიბებიდან დღემდე ამ ფონდმა საკმაოდ იღვაწა დასახული მიზნების განხორციელებისათვის. ფონდის ფინანსური დახმარებით დაიწყო სტამბოლის სავანის ბიბლიოთეკის შესწავლა. ფონდის მიწვევით, სიმონ ზაზაძის გულისხმიერი მასპინძლობით, 21 თვის მანძილზე სამ-ოთხ წევრიანი საექსპედიციო ჯგუფი სწავლობდა აღნიშნულ წიგნთსაცავს ჩემი (პროფესორ შუშანა ფუტყარაძის) ხელმძღვანელობით. შესწავლილია ოთხმოცდასამი ათასი ერთეული — ჩვიდმეტ ენაზე შესრულებული ბროშურა, წიგნი, ჟურნალი, გაზეთი. მათ შორის დიდი ნაწილი საქართველოს ბიბლიოთეკებში არ მოიპოვება. აქ დაცული წიგნების ასაკი იწყება 1523 წლიდან. აქვეა შენახული ძველი ხელნაწერები, ფოტო-მასალა, 1857-1982 წლების კერძო და ოფიციალური ხასიათის მიმოწერის ბარათები, საინტერესო საარქივო წყაროები. ისინი ბევრ საინტერესო ამბავს მოგვითხრობენ ჩვენი სახელოვანი წინაპრების ცხოვრებისა და შემოქმედების დღემდე უცნობ ეპიზოდებზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია ა. წერეთლის, დ. ყიფიანის, ს. მესხის, დ. კარიჭაშვილის, ნ. ნიკოლაძის, კ. გამსახურდიას, ზ. ფალიაშვილის, დ. არაყიშვილის, ა. ზომტარიას, ივ. ჯავახიშვილის, პ. სურგულაძის, მ. თამარაშვილის, გრ. თარხნიშვილის, ნ. სალიას და სხვათა წერილები. სავანეში შემონახული საარქივო მასალები მეტად ფასეულია თურქეთ-საქართველოს კეთილმეზობლური ურთიერთობის უახლესი ისტორიის დღემდე ნაკლებად ცნობილი მომენტების წარმოსაჩენად. აქვეა დაცული 1885, 1909, 1914, 1919 წლებში ათონის ქართული მონასტრების ბერ-მონაზონთა მიერ სტამბოლში ჩამოტანილი ქართულ-ბერძნულ ენებზე შესრულებული საქმიანი ქაღალდები და ისტორიული წყაროები.

თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის მოწინავე წევრების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ეპიზოდები საქართველოს დღევანდლობისათვის, ჩვენი ახალგაზრდობისათვის, საუკეთესო გაკვეთილებად გამოდგება. მათი ბიოგრაფიებით ვრწმუნდებით, რომ სამშობლოს სიყვარულით, თავდადებული შრომით, მიზანმიმართული მოქმედებით, საქმის ერთგულებით შეიძლება ცხოვრების ლაბირინთების დაძლევა, წუთისოფლის კიბეზე აღმასვლა, დასახული მიზნის ფრთებშესხმა. ყოველი მათგანის ცხოვრების გზა, ცხოვრების წესი, სამშობლოს სიყვარულის, სახელმწიფოს ძლიერებისათვის ზრუნვის მისაბაძი მაგალითია. აღნიშნული პიროვნებები არა მარტო თავიანთი ქვეყნის — თურქეთის რესპუბლიკის, არამედ საქართველოს ჭეშმარიტი ჭირისუფლები, ერთგული გულშემატკივრები არიან. ცდილობენ რითიმე მხარში დაუდგნენ ჩვენს ხალხს, დახმარების ხელი გამოუწოდონ, რაც მრავალჯერ დადასტურდა. ეს კარგად გამოიხატა მიწისძვრით დაზარალებული თბილისელების მიმართ

გამოჩენილი ყურადღებითაც. ბატონ მეველუთ ართვინლის (გოგლიძის) — თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდის გენერალური დირექტორის წინამძღოლობით, იმ მძიმე დღეებში ფონდის პრეზიდიუმმა სტამბოლიდან თბილისში გამოგზავნა საკმაო რაოდენობის სურსათი და ფულადი დახმარება.

* * *

მონასტრის ბიბლიოთეკაში ინახება „შთაბეჭდილებათა წიგნი“, რომელიც ერთგვარი მატანება სტამბოლის ქართული საგანის საუკუნოვანი საქმიანობისა, საქართველოს ნათელი მომავლისათვის ბრძოლაში აქაური სასულიერო პირების მიერ გაწეული ფასდაუდებელი ღვაწლისა.

ამ საგანეს ბევრი სახელოვანი ქართველი სწვევია სტუმრად და თავისი შთაბეჭდილება გადმოუცია მომავალი თაობებისათვის. მათი სიტყვებით გაცოცხლებული საგანე ასე წარმოჩნდება: „ამ ძველებურ ქართულ მონასტერში ყველაფერი საყვარელ საქართველოს მოგვაგონებს“; „ზნეობრივი სისპეტაკე და სამშობლოს სიყვარული უხვად შლის თავის სხივებს ამ მონასტერში“; „საქართველოს დიდება, ეროვნული სულის საუნჯე, სამშობლოსათვის დევნილ ნამდვილ მამულიშვილთა თავშესაფარი“; „ქართული კულტურის სამოთხის კუთხე უცხოეთში“; „კონსტანტინეპოლში ქართველთა სულიერი და კულტურული თავშესაფარი“; „ქართველი ემიგრანტების ერთადერთი თავსაყუდელი“; „საქართველოს წმიდა საგანე, წმიდა ტაძარი“; „საქართველოს ლამპარი უცხოეთში“; „სიმბოლო ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისა“; „შუქურ ვარსკვლავით მანათობელი უცხოეთში“ მნიშვნელოვანი შრომა; „შორეულ სტამბოლში ვარსკვლავი საქართველოსი“; „საქართველოს კუთხე ოსმალეთში“; „ოსმალეთის ზღვა უდაბნოში ჩანერგილი საქართველოს ოაზისი...“

„შთაბეჭდათა წიგნი“ ინახავს ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილების ხელწერებს. მათ შორის აღსანიშნავია: ალ. ცაგარელი, ივ. ჯავახიშვილი, წმ. ათონის მღვდელ-მონაზონი ილია, გელათელი ნიკოლოზ არქიმანდრიტი, ევგ. გეგეჭკორი, ვ. ნოზაძე, მ. წერეთელი, გრ. დიასამიძე, კ. გამსახურდია, მიხ. ყაუხჩიშვილი, გ. ყაზბეგი, გრ. რობაქიძე, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II...

ზოგიერთი სტუმრის ჩანაწერს შემოგთავაზებთ სრულად:

„1918 წელში ტანჯული და წამებულნი ოსმალეთის ტყვეობაში მოვედით მშვენიერ საქართველოს პატარა კუთხეს კონსტანტინეპოლში. მაშინ ამოვისუნთქეთ თავისუფლად და ვადიდეთ ჭერ უფალი და მერმეთ ჩვენი სამშობლო. ქართული მონასტრის წმ. მამებმა დაგვიმტკიცეს, რა შეუძლია მორწმუნე და კაცთმოყვარე ქართველის გულს. იყავ დიდებული, ივერიის წარმომადგენლო ქართულო ეკლესია ფერიქოიში და აყვავდი ქართული ენის დიდებითა და წმიდა მოძღვრებით...—ქართული ცნენოსანი რაზმის მესამე ასეულის უფროსი, შტაბის როტმისტრი ილიკო დოლიძე; ოსმალეთში ტყვეთ ნამყოფი, ქართული კავალერიის პოლკის ოფიცერი, პორუჩიკი ირაკლი თუხარელი. 18 ივნისი, 1918 წელი“.

„გული სიხარულით მევესება, როდესაც ამ პატარა საქართველოს კუნძულში, ქართველთა მონასტერში, საქართველოსა და ქართველი ერისადმი უანგარო, ღრმა სიყვარულსა ვგრძნობ. — ივ.ჯავახიშვილი, იოსებ გოგოლაშვილი, 16 თებერვალი, 1919 წელი“.

“1919 წლის 16 მარტს ვნახეთ ქართველ კათოლიკეთა მონასტერი და აღტაცებულნი დავრჩით იმ მზრუნველი სიყვარულის გრძნობით, რომელიც გამოსკვივის მონასტრის კუთვნილ ყოველ წვრილმანში. საქართველოს სამშვიდობოს დელეგაციის თავმჯდომარის მოადგილე — გრ. რცხილაძე; წევრები: ილია ოდიშელიძე, გ. ნაზარიშვილი, გრიგოლ რობაქიძე, ავქსენტი გვათუა, იოსებ გობეჩია, ვლასა მგელაძე, ილია ნაკაშიძე, ანდრია დეკანოზიშვილი“.

“კიდევ ვიხილე სიამოვნებით შორეულ უცხოეთში საქართველოს პატარა კუნჭული, მის ერთგულ შვილთა წრფელის გრძნობით გაბრწყინებული. გული უსაზღვრო იმედს გრძნობს — რომ არავითარი უკეთური და უხეში ძალა ვეღარ მოსპობს აქ იმას — რაც უკვე ასე მედგრად დამკვიდრებულა! გაუმარჯოს ძლიერი საქართველოს პატარა, მაგრამ სულით გამძლე და გრძნობით კლდე მომუშავეთა ჯგუფს! — ვახტანგ დამბაშიძე, 16 მარტი, 1919 წელი”.

“ამა ათასცხრაას ცხრამეტსა წელსა, დღესა ოცდარვა მაისს გაგზდი ბედნიერი და ვინახულე ქართველთა კათოლიკეთა მონასტერი კონსტანტინეპოლში, სადაც მოვიპოვე სულის სიმშვიდე, და დამტკბარი აქაური სანახაობით და მიღებით აქაური ჩვენი ღვიძლი ძმების მიერ; ვბრუნდები საქართველოში იმ ნეტარ გრძნობით, რომ გადავცე მათ მოძმე-მონათესავეთ მათი ეგეთი სიყვარული სამშობლოსადმი, გარჯილობა ჩვენი წმინდა სარწმუნოების, ზნე-ჩვეულებისა და ადამის პატრონობა—შენახვაში და, ამასთანავე, თავის პატარა ერის თავისუფლებისა და კეთილდღეობის მსახურებაში. დიდს მადლობას გიძღვნი, სასახლო მამებო და ძმებო; ვვედრი უფალს თქვენს მრავალჟამიერ სიცოცხლეს ჩვენი ერის საკეთილდღეოდ. — თქვენი თაყვანისმცემელი და მოყვარული თავადი მიხაელ ფალავა“.

“თქვენი თავდადებული და დაუღალავი მუშაობა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღორძინებაში უკვდავი იქნება ჩვენს ისტორიაში. ქირში და ლხინში თქვენთან ერთად! — გიორგი მაჩაბელი. კონსტანტინეპოლი, 23 აპრილი, 1919 წელი”.

“ვიხილე რა საქართველოს კუთხე უცხოეთში, სულითა და გულით ვგრძნობ ჩემს თავს საქართველოში. გაუმარჯოს ამისთანა საქართველოსთინ მოღვაწე მოძმეებს! — იაზონ ბაქრაძე, ი. ლომოური, ევგ. დალეჯიო-დალესიო. 17 აგვისტო, 1919 წელი“.

“1919 წელს 29 სექტემბერს პირველად დიდი ხნის შემდეგ ვიგულე ჩემი თავი საქართველოს კუთხეში. ციმბირის ქართველების დავალებით, განვლე ნახევარ დედამიწის ზურგი, რათა ჩვენი გულის ძვერა ჩამეტანა სამშობლოში. ორთვე ნახევარი დავყე გზაში, მაგრამ არსად არ უგრძნია გულს ისეთი სიხარული, როგორიც ვიგრძენ აქ, ქართველ ძმათა სამლოცველოში. აქ ვიგრძენ ძალა მათი სულიერი რწმენისა და მით აღტაცებული რწმენა საქართველოს დიდებისა უფრო გამომავრდა გულში. ციმბირის ქართველთა წარმომადგენელი — დათიკო ივანეს ძე როსტომაშვილი“.

“ჟამსა მას, როდესაც ბერძნებმა დაგვარბიეს და აგვაწიოკეს ათონის მთაზე და მოვდიოდით სავედრებლად კონსტანტინეპოლსა და საქართველოში, მოვიწიე მონასტერსა ამას ქართველთასა და მისტუმრეს დიდითა პატივითა, რომლისათვის დიდ მადლობას გუხნდი მამა პიო ბალიძეს, ამ მონასტრის წინამძღვარს და სხვა ყველა მამებს ღმერთან გადაუხადენ ასწილად. — ძველ ათონის მონაზონთა რწმუნებული მღვდელმონაზონი ილია, 1920 წელი, 2 იანვარი”.

“ამოუშლელი დარჩება ჩვენს ხსოვნაში 14 იანვარი 1920 წლისა იმ ბრწყინვალე და გულწრფელობით სავსე დღესასწაულის — ნინოების მოწყობის გამო, რომელიც ოსმალეთის ზღვა უდაბნოში ჩანერგილმა საქართველოს თავისმა გვაჩვენა. — საქართველოს წარმომადგენელი კონსტანტინეპოლში გრიგოლ რცხილაძე“.

“სამშობლოს გარეთ დანთებული ეს წმიდა კელაპტარი ქართველ მამათა ხელით აღმოუშლელ შუქსა სტოვებს ჩემს გულში” — ლევ. მეტრეველი, 1920 წლის მაისის 2“.

“ოდესღაც აქ, ამ მშვენიერ, წყნარ მონასტერში, მოვდიოდი ხოლმე ბრძოლის ველიდან დაღლილი და დაქანცული. აქ ვისვენებდი სულით და ჩემს მეგობრებთან ერთად ვოცნებობდი საქართველოს თავისუფლებაზე... გავიდნენ წელნი... ეხლა თავისუფალ საქართველოს ჯარის ოფიცრის ზარისხით ვბრუნდები ამ მონასტერში და რა ბედნიერებას გრძნობს ჩემი გული! ამას მხოლოდ ის მიხვდება, ვისაც თავისი სამშობლო მონობიდან დახსნილი უნახავს. — ლენერალი ლეო კერესელიძე, 22 ივლისი, 1920 წელი”.

“საქართველოში ოცდაერთი საუკეთესო ამხანაგის გამგზავრების დღეს, იმ სულიერ მარტოობაში, რომელსაც ჩვენ — ბოლშევიკებისაგან დევნილნი — ვგრძნობდით უცხოეთში, ეს მონასტერი იყო ჩვენი თავშესაფარი... ამხანაგები მიემგზავრებიან საქართველოს თავისუფლების აღსადგენად... ისინი ბრძოლაში მიდიან, მე კი ჯერ აქ ვრჩები ძალების მოსაკრებად... — ვალიკო ჯუღელი, კონსტანტინეპოლი, 9 მაისი, 1921 წელი”.

“ქართველთა შორის ამაცო, ჩვენო იმედო სახლო,

უმანკოთ ჩასახებული, მფარველო ჩვენი ერისო,

შენ შეგთხოვ თვალცრემლიანი, მეოხვე ქართველებისო, — გრიგოლ

თუმანიშვილი, 1921 წლის ივლისის 21”.

“ძმა ძმისთვის, შავი დღისთვის,” — ლაპარაკობს ხალხური ანდაზა. შავ დღეში მყოფ გადმოხვეწილ ქართველობას ფასდაუდებელი ძმობა გაუწიეთ თქვენ — ქართველმა კათოლიკებმა. ამ ამაგს არ დაივიწყებენ არა მარტო ის გადმოხვეწილნი, რომელსაც თქვენ ეჭირისუფლეთ, არამედ მას დააფასებს მთელი ქართველი ერიც. რა წამს საქართველო წელში გაიმართება, ეცდება სამაგიერო ამაგი დაგდოთ თავის ღირსეულ შვილთ. — ი. ჭავჭავაძე, კონსტანტინეპოლი, 4 აგვისტო, 1921 წელი.”

“ღრმათ დარწმუნებული ვარ, რომ ქართველ მამათა სავანე შემდეგშიც განაგრძობს იმ დიდ კულტურულ საქმეს, რასაც ის დღემდის აწარმოებს და რაიცა გაგრძელებაა იმ სასიქადულო მოღვაწეობისა, რასაც წინეთ ათონის მონასტერი ასრულებდა ქართველი ერისთვის და მისი ტრადიციების განმტკიცებისთვის. — შინაგან საქმეთა მინისტრი ნოე რამიშვილი, 29 სექტემბერი, 1921 წელი”.

“ქართველ კათოლიკეთა მონასტერს სტამბოლში — რომელმაც ქართველ ლტოლვილებს მისცა თავშესაფარი, პირველ იანვარს გაახსენა საქართველო და მისცა საშუალება ქართულად შეხვედროდა ახალ წელს — გაუმარჯოს! — გენერალი კონიაშვილი, ა. კასრაძე, ფრანჩისკე ბეგიშვილი... 1 იანვარი, 1922 წელი”.

“სამშობლოს ჩემსას, განწირულს, ძლეულს,

დაეპატრონა მოსისხლე მტერი,

ბედის მომდურავ ლტოლვილსა ეულს

ბინათ მერგუნა ეს მონასტერი!
 მშობლიურ ქვეყნის მსგავსი ელფერი,
 მიმსუბუქებდა ობლობას მწარეს,
 მყუდრო საგანის ზღუდეთა შორის
 თითქოს ვხედავდი სამშობლოს მხარეს.
 მწარე ფიქრებით შორს მიმავალი,
 აწ გტოვებ სავეს მადლობის გრძნობით,
 ვიდრე ცოცხალ ვარ, ტკბილ ხსოვნას ვზიდავ
 სულის სიღრმეში. იყავ მშვიდობით! — რ. ლეჩხუმელი, 2 მარტი, 1922 წელი,
 კონსტანტინეპოლი”.

“ის პატივისცემა და თანაგრძნობა, რომელიც ჩვენ ვპოვეთ ქართველ
 კათოლიკეთა მონასტერში სამშობლოდან გადმოხვეწილობის დროს, მარად
 დაუვიწყარი იქნება ჩვენთვის. ვუსურვებ ამ ქართული კულტურისა და
 ტრადიციების საგანეს მომავალშიდაც ყოფილიყოს ისეთი ძლიერი გამომხატველი
 ქართველი ერის სულისკვეთების და მისწრაფებების, როგორც ეს არის დღეს.
 — ფოთის ქალაქის მოურავი ა. კასრაძე, 13 ივნისი, 1922 წელი”.

“ქართველ მამათა ძმური მოპყრობა ისევე დაუვიწყარი იქნება, როგორც
 ის უბედურება, რომელსაც ამჟამად განიცდის ჩემი ქვეყანა. — გენერალი
 ზაქარია დიმიტრის ძე ბაქრაძე; მ. ლომთათიძე, 23 მარტი 1922 წელი”.

“საქართველოს უღირსი შვილების — ბოლშევიკების მიერ დევნილი
 სამშობლოსთვის თავდადებულნი — ნიკოლოზ ქაიხოსროს ძე ჯაყელი და
 მიხაკო წერეთელი — გულითად მადლობას ვუძღვნი ქართველ კათოლიკეთა
 მონასტრის შემადგენლობას უხვი დახმარებისათვის და ძმური ნუგეშისთვის.
 ჩვენს გულში წარუშლელი იქნება მათი სიყვარული და პატივისცემა.
 კონსტანტინეპოლი, 15 დეკემბერი, 1924 წელი”.

“ქართველ ხალხს ძველ დროში კულტურის დიდი კოცონი ჰქონდა
 დანთებული, რომლის სითბო დიდ სივრცეზე ვრცელდებოდა; მიხარია, რომ ამ
 კულტურის ერთ-ერთი საგანე, ნაშთი ჩვენი კულტურობისა, ასე მშვენივრათ
 შენახულია სტამბოლში. დიდება მას! — ა. შათირიშვილი, 2 ოქტომბერი, 1925
 წელი”.

“სტამბოლში მყოფი ქართველი მხოლოდ აქ — ქართველთა საგანეში,
 იგრძნობს თავს ქართველად”. — ანიკო თორაძე, ნადია, ნანობაშვილი, 12
 ენკენისთვე, 1929 წელი”.

“1929 წლის 24 აგვისტოს თვალცრემლიანმა დავტოვე ტურფა, საყვარელი
 სამშობლო — საქართველო. 1921 წლიდან 1929 წლამდე ვიბრძოდი თავისუფლებისა
 და დამოუკიდებლობისათვის... ვეღარ გავუძელ, გამოვექეცი მტერს. სირცხვილი
 ჩემი! მაგრამ ვნუგეშობ იმით, რომ აქ, უცხოეთში, დავლიო ჩემი სიცოცხლის
 დღენი შენი მტრების წინააღმდეგ, ჩემო საყვარელო, დღეს უცხო ძალის და
 გამყიდველი ქართველებისაგან ტანჯულო საქართველო.”.

დიდება შენ, ქართველო ახალგაზრდავ! მტერს მტრულად ხვდები და
 მოყვარეს — მოყვრულად. ქართველი ახალგაზრდა ინტელიგენტი მუდამ იყო
 მესაჩქედ ერის კულტურისა და მხედრობისა. დღესაც “სანთელ-საკმეველი თავის
 გზას არ დაკარგავს”. გაუმარჯოს ქართველ ახალგაზრდას საქართველოს
 საზღვრების სადარაჯოზე...

დიდ მადლობას ვუძღვნი ქ. კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთა სავანის წმიდა მამებს, რომლებმაც დახმარება გამიწიეს და ჩემს ახალგაზრდა სულს თავისი კეთილი მოპყრობით გაუთავკცეს ბრძოლის სურვილი ქართველი ერის საკეთილდღეოდ. — ქ. კონსტანტინეპოლში დროებით თავშეფარებული, საქართველოდან გადმოხვეწილი ნ. ქლენტი, 25 ნოემბერი, 1929 წელი”.

“დღეს, აღდგომას, აი, აქ, უცხოეთში, მაგრამ ქართულ მონასტერში ბედმა მარგუნა ყოფნა და სიამოვნებით მოვისმინე მოძღვარ ბენედიქტეს და მოძღვარ პიოს ქართული ლოცვა. აქ ყოფნისას ჩემი თავი ჩემს ტანჯულ ქვეყანაში მგონია და კმაყოფილი ვარ, რომ ამ ორ ღირსეულ პატრიოტთა შორის მომიხდა დღეს რამოდენიმე საათის გატარება. ჩემს ტანჯულ ქვეყანას ვუსურვებ მკვდრებით აღდგომას და ამ ორ ნამდვილ ქართველ პატრიოტს კი მალე ჩვენი ქვეყნის თავისუფლებას. აი, აქ, უცხოეთში ისევ მოღვაწეობენ ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ და ეს მონასტერი კი ერთი კულტურული კერაა აქ გადმოხვეწილი ქართველებისა. მხოლოდ გული მტკივა, რომ, აი, ამ მეტათ სიმპათიურ დაწესებულებაზე საჭირო დახმარება არ გაუწევიათ იმ ქართველებს, ვისაც ეს შეეძლო. იმედი მაქვს, აღდგენილი სამშობლო ამ ნაკლს შეავსებს და ამ დიდებული მონასტრის მოამაგეთა ღვაწლს შესაფერისად დააფასებს. ამ მოღვაწეთ ვუსურვებ მტკიცეთ დგომას თავის ღირსეულ პოსტზე და დღეგრძელობას, ჩემს ტანჯულ ქვეყანას კი თავისუფლებას...”

საქართველო აღსდგება, ეს არის ჩემი ურყევი რწმენა და მის სამსახურში მყოფ პატრიოტებს დღეს — აღდგომას ვუსურვებ მხნეობას, სიმტკიცესა და გამარჯვებას. — შალვა ბერიშვილი, სტამბოლი, 28 აპრილი, 1940 წელი”.

“რამდენათ სასიამოვნო არის ამ მუსლიმანურ ქვეყანაში ეს—ერთი მშვენიერი მონასტერი და მისი ეკლესია რომ ვნახე. მისი მონაწილეობა და მუშაობა ქართულ საქმეში უდიდესია. ღმერთმა ქნას, რომ ეს მუშაობა სამუდამოთ გაგრძელდეს. — გივი ზალდასტანიშვილი, 24 სექტემბერი, 1942 წელი”.

“ბედმა მარგუნა, ამ დიდი ხნის უცხოეთში ყოფნის შემდეგ მენახა ქართული წმიდა ეკლესია სტამბოლში. ბედნიერი ვარ, რომ ამ საშინელ ეპოქაში, როდესაც ჩემი სამშობლო — წმიდათა წმიდა მიწა — წაბილწულია, აქ მაინც მელირსა სულიერი კმაყოფილება. ვიყავი წმიდა აღდგომას ამ წმიდა ტაძარში და მოვისმინე პატრი პიოს ქადაგება, რომლის კდემამოსილება და დარბაისლური წირვა-ლოცვა მაგონებდა ჩემს მშობლიურ ქვეყანას და მის ტაძარ-ეკლესიათა დიდებას. ჩემი უღრმესი სურვილია აქ და თავისუფალ სამშობლოშიც მოვისმინო და დავსტკბე პატრი პიოს ღვთიური ლოცვით. დღეგრძელი იყოს, მამაო, თქვენი სიცოცხლე და თქვენი წმიდა საქმეები თავისუფალ საქართველოს საკეთილდღეოდ. — სანდრო მენაღარიშვილი, 3 მაისი, 1943 წელი”.

“ბედნიერი ვარ, რომ ბედმა საშუალება მომცა მეც ამ წიგნში, სხვა ჩემ თანამემამულეებთან ერთად, დამეწერა ორიოდ სიტყვა.

დიდი ღვაწლი მიუძღვის იმ ქართველ მოღვაწეებს, რომლებმაც შექმნეს ეს მონასტერი. პატივსაცემია სამუდამოთ მათი ხსოვნა. მაგრამ ვაჟა მათ, ვინც შეინარჩუნებს ამ მონასტერს და მის ქართველობას, ღმერთმა ქნას, რომ ქართული ღვაწლი არ დაიკარგოს. კიდევ მადლობა ღმერთს, რომ ერთი ქართველი კაცი მაინც ვნახე მოდარაჯე ამ ღვაწლისა (იგულისხმება პავლე

აკობაშვილი — სავანის მსახური — შ.ფ.). — ლევან ნიკოლოზის ძე საღარაძე, 19 ივნისი, 1962 წელი”.

“ქართული კულტურის უკანასკნელი სავანის დათვალიერებით სიამაყით აღმევსო გული, ვისაც სამშობლო სწამს და უყვარს მარადი პატივისცემით, ეხსოვება მისი მოამაგე პავლე აკობაშვილი. — მ. სინდიკიელი, 12 ივნისი, 1973 წელი”.

“დღეს მე დიდი სიხარულით დავათვალიერე ეს მონასტერი. კურთხეულ იყოს ამ სახლის პატრონი — ვოლფგანგ ოფერმანსი (ქართველთა მეგობარი გერმანიიდან), 14 ნოემბერი, 1974 წელი”.

“ღმერთმა აკურთხოს და განაძლიეროს კონსტანტინეპოლის ქართული კათოლიკური მონასტერი. დალოცოს უფალმა ჩვენი საყვარელი ქართველები, რომელნიც ინახავენ ქართულ ტრადიციებს ამ მონასტერში. — + ილია II, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მსოფლიო ეკლესიათა საბჭოს პრეზიდენტი, 4 მაისი, 1979 წელი, სტამბოლი”.

“ვინახულებთ ქართველ კათოლიკეთა მონასტერი კონსტანტინეპოლში. ჩვენ ყოველთვის თაყვანისცემით მოვიხსენიებთ იმ ქართველთა სახელებს, ვინც ასეთი მოწიწებით უვლის ჩვენი სამშობლოს ერთ-ერთ უკანასკნელ სავანეს ამ ქვეყანაში. — საქართველოდან ჩამოსულები: კინორეჟისორი გურამ პატარაია, კინოოპერატორი ირაკლი ონოფრიშვილი, 10 ოქტომბერი, 1979 წელი”.

ამ ბოლო ჩანაწერებით მთავრდება სტამბოლის ქართული სავანის “შთაბეჭდილებათა წიგნი.” მონასტრის ბოლო ხანდაზმული მსახური პავლე აკობაშვილი (ადგულაძე) 1979 წლის ბოლოს მძიმე სენით დაავადმყოფდა და მალე გარდაიცვალა. მონასტერი ოფიციალურად დაიხურა. მდგომარეობა ამჟამად უცვლელია. სამწუხაროდ, სტამბოლში ჩასულმა ძალიან ცოტა ქართველმა თუ იცის დღეს ამ დაობლებული სავანის მისამართი.

დასასრულს, მომავლის იმედით, გავიმეორებთ საქართველოზე გულითად შეყვარებული ერთი იტალიელი დიპლომატის (კერძოდ, დამოუკიდებელი საქართველოს სტამბოლის დიპლომატიური წარმომადგენლობის მუშაკის) ევგენი დალეჯიო დალესიოს სიტყვებს წიგნიდან “ქართველები კონსტანტინეპოლში” (სტამბოლი, საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა სავანისა, 1921 წ., გვ.31—32): “უცხოეთში გადმორტყორცნილ ქართველო, რა რწმენისა და მისწრაფებისა გინდა იყო, მოდი ამ სავანეში... შეიარე ეკლესიაშიც, დააკვირდი ღვთისმშობლის საკურთხეველს; მაღლა სწვრივ: “მარიამ — ქართველთა მხსნელი” და ძირს წმინდა საკურთხეველის ქვაზე — “მარიამ ღვთის-მშობელი, ივერიის მოციქულო, მეოხ მეყავნ ჩვენ, ცოდვილთა ქართველთა”. მაღლა დგას უსიტყვოდ ქალწული ნინო და თავის ვაზის ჭვრით გვაძლევს ზეციურ კურთხევას და ნუგეშსა. სულით განახლებული წადი, ქართველო, და ჩაეხი ცხოვრების ტალღებში... შენ თუ არა, შენი შვილი ან შვილისშვილი მაინც ნახავს ბრწყინვალე ხანას საქართველოსას და ქართველი ხალხისას”. ამინ!

ლიტერატურა

- ათონის ივერთა მონასტრის 1074 წლის ხელნაწერი აღაპებით, თბ., 1901.
 რ. ბაქრაძე, საქართველოს მიღმა, ბათ., 2003.
 გეორგიკა, ტ. 5, თბ., 1963.
 გეორგიკა, ტ. 6, თბ., 1966.
 ევგენი დალევჩიო დალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, თარგმანი ფრანგულიდან პ. შალვა ვარდიძისა, სტამბოლი, საბეჭდავი კათოლიკე ქართველთა საგანისა, 1921.
 დეკანოზის კონჭოშვილის მოგზაურობა წმ. ქალაქს იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზედ, თბ., 1901.
 გაზ. “დროება”, თბ., 1909, 126.
 გ. ვასილევსკი, ტრუდი, I, 1908.
 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თბ., 1902.
 მ. თამარაშვილი, პასუხად სომხის მწერლებს, თბ., 1904.
 კ. კეკელიძე, ქართველ ქალთა კულტურულ-საგანმანათლებლო კერები საშუალო საუკუნეთა მახლობელ აღმოსავლეთში: ჟურნ. “ენიშკის მოამბე”, ტ. 13, 1943.
 შ. ლომსაძე, ქართველ კათოლიკეთა კულტურული საქმიანობა უცხოეთში, წიგნში: გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1979.
 მიმოხილულა წმინდათა და სხუთა აღმოსავლეთისა ადგილთა, ტიმოთესაგან ქართლისა მთავარ-ეპისკოპოსისა, დაბეჭდილი თფილისს, 1852.
 გ. საბინინი, საქართველოს სამოთხე, პეტერბურგი, 1882.
 გაზ. “სახალხო გაზეთი”, 1911, ივლისი.
 შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, I, ბათ., 1993.
 შ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, გაზ. “აჭარა”, ბათ., 2002, 76.
 შ. ფუტყარაძე, ძახილი სტამბოლის ქართველთა საგანიდან: გაზეთი “24 საათი”, თბ., 2004, 104.
 ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ., 1955.
 გაზ. “ქართული აზრი”, 1970, 85, ნიუ-იორკი.
 ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი 2, თბ., 1976.
 ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1983.
 ჟურნ. “ჯვარი ვაზისა”, თბ., 1906, 18.
 გაზ. “La Türk”, 1911, ივლისი.
 Blake R., Katalogue d. manuscrits Georgiens dela Bibliotheque patriarcale a Jerusalem, N 67.
 M. Tamarati, L, EGLISE GEORGIENNE, ROME, 1910.
 Bezm-i Alem Valide Sultan Vakif Gureba Hastahanesi, Istanbul, 1987.
 Istanbul Ansiklopedisi, c. 2, 1994.
 Islam Ansiklopedisi, c. 6, 1992.
 Hayat Mecmuasi, Bezmialem Valide Sultan, 26.12.1996.

SHUSHANA PUTKARADZE**ISTANBUL GEORGIAN CLOISTER - A SYMBOL OF FRIENDSHIP
BETWEEN TURKISH AND GEORGIAN PEOPLE**

The introductory part of the work makes a brief survey of the Georgian Christian cultural educational centers and their activities, and the deeds and exploits of the religious and secular men for the history of Georgia in Istanbul (former Constantinople), one of the centers of the world civilization.

The body part of the work is dedicated to the Istanbul Georgian Cloister - as one of the most important Georgian cultural centers in abroad functioning to the present. Particular emphasis is put on the activities carried out by the Turkish-Georgian foundation, and by the Zazadzes' family, and their efforts made for the study of the Istanbul Georgian Cloister.

The work points it out that the treasures presented in Istanbul Georgian Cloister (church, four-storey monastery edifice, rich library, precious archives materials, interesting museum artifacts, enclosed land of about a ha in the centre of Istanbul) been preserved for us by Turkish people, the Republic of Turkey, the fact that should be taken into consideration in the assessment of the many-centuries-old friendly neighborly relationships between Turkish and Georgian people; the fact is a true symbol and an example expression of brotherhood between Moslem and Christian people and their unity. The care towards the Georgia heritage taken by the Republic of Turkey is one of the most heartfelt examples in the relationships of our countries.

ცნობი ლაზარი

მაღლიერების ჩანაწერები სტამბოლის
ქართველთა საზნაოდა

XIX საუკუნეში ქართველ ერს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა არ ჰქონია, მაგრამ მან დამოუკიდებელი, თვითმყოფადი კულტურული სახე უდაოდ შეინარჩუნა. აქედან გამომდინარე, ახალი ქართული კულტურა, ისე როგორც ძველი, ქართველი ხალხის ეროვნულ თავისებურებებს ასახავდა, შინაარსისა და ფორმის ორიგინალობით ხასიათდებოდა და სხვა დიდ თუ პატარა ერთა შორის შემოქმედებითად ამდიდრებდა საკაცობრიო კულტურის საგანძურს (ნარკვევები, 1970 გვ. 824), რის ერთ-ერთ შესანიშნავ მაგალითს სტამბოლში არსებული ქართველთა საგანე წარმოადგენს, რომლის ბიბლიოთეკაში 90-ათასამდე სხვადასხვა სახის მნიშვნელოვანი წიგნია დაცული. მათ შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს საგანის სტამბაში ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მიერ შედგენილ საერო თუ სასულიერო ხასიათის შრომებს, ბევრ შემთხვევაში მრავალს პოლიტიკური ელფერი დაკრავს და დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა. ვიდრე საგანის შესახებ საუბარს გავაგრძელებდეთ, მინდა თქვენი ყურადღება მივაქციო თურქთა მიერ კოსტანტინეპოლის აღების (1453 წ. 29 მაისი) შემდგომ პერიოდს, როცა მათ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო დაიპყრეს და შავი ზღვის ჩრდილოეთი ტერიტორია დაიკავეს, ამით ქვეყანა ერთგვარ ვაკუუმში მოაქციეს და ქართველი ხალხის სულიერებას სერიოზული საფრთხე შეუქმნეს. როგორც მოგვხსენებთ, ოსმალეთის გაბატონებამ მესხეთში მდგომარეობა რადიკალურად შეცვალა, რის შედეგადაც მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა მკაცრ ზეწოლას ვედარ გაუძლო და იძულებული გახდა მაჰმადიანურ სარწმუნოებაზე გადასულიყო, ხოლო ძალმომრეობით განაწამები ოსმალეთში გადახვეწილიყო ანუ მუშაჯირად ქცეულიყო.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს მოსახლეობა XIX საუკუნეს სახელმწიფოებრიობაშერყეული და სჯულდანაწევრებული შეხვდა. აქ უკვე მართლმადიდებელ ქართველებთან ერთად მაჰმადიანი და კათოლიკე ქრისტიანები ცხოვრობდნენ და თუ გაკათოლიკებულ ქართველებს თურქი სახელმწიფო მოხელეები აღარ ერჩოდნენ, ეს „მისია“ ახლა რუსეთის ხელისუფლებამ იტვირთა (შ. ლომსაძე, 1996, გვ. 28). ამ მიზნით XIX საუკუნის 40-იან წლებში დაიწყო საქართველოდან კათოლიკე მისიონერების განდევნა, ხოლო ქართველ კათოლიკებს ქართულ რიტზე დგომა აუკრძალეს და აიძულებდნენ, სომხურ ენაზე შეესრულებინათ მღვდელმსახურება (იქვე, გვ. 29)... არსებულ რეჟიმს ქართველ მოწინავე საზოგადოებასთან ერთად წინ აღუდგნენ და ხმა აღიმადღეს განმანათლებლებმა მესხეთიდან, რომელთა შორის იყვნენ საეკლესიო მოღვაწეები: დიდი პეტრე ხარისჭირაშვილი, ალფონს ხითარიშვილი, ივანე გვარამიძე, მიხეილ თამარაშვილი, შალვა ვარდიძე და სხვა მრავალნი.

...1855 წელს ღვინობის თვეს ახალციხეში შექმნილი ვითარების გამო პეტრე ხარისჭირაშვილმა ქუთაისის ვიკარობიდან თავი გაითავისუფლა და ივ. გვარამიძესთან ერთად ახალციხეში დაბრუნდა რწმენით, რომ საქმეს წაღმა მოატრიალებდა და ქართველ კათოლიკეთა აბნეულ მდგომარეობას დააწყობდა, დაამშვიდებდა და ქართულ რიტს აღადგენდა, მაგრამ ამ საქმის ბოლომდე

მიყვანა მის ძალებს აღმატებოდა, ყველგან სომხური რიტის მღვდლები მოკალათებულიყვნენ (ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №1530, გვ. 41).

ამის შემდეგ, ბუნებრივია, მიზნის მისაღწევად გზები საზღვარგარეთ უნდა მოედებნა, ასეც მოიქცა. 1857 წლის მარტში იგი უკვე სტამბოლშია, სადაც მან შემოიკრიბა ქართველ კათოლიკეთა ინტელიგენცია და, რომის პაპის მიერ თურქეთის სულთანთან დადებული ხელშეკრულების თანახმად, მიიღო ნებართვა მონასტრის მშენებლობისა (შ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 19), რის საფუძველზეც 1861 წელს მამა პეტრე ხარისჭირაშვილმა თავდაუზოგავი შრომით ააშენა ღვთისმშობლის სახელობის ეკლესია და დააფუძნა მონასტერი. 1870 წლისათვის უკვე მუშაობდა ქართული სტამბა, დედათა და მამათა მონასტერი. ამავე დროს ფუნქციონირებდა ქართულ-ფრანგული და ქართულ-ბერძნული ქალთა და ვაჟთა სასწავლებლები; 1908 წელს კი ოფიციალურად გაიხსნა მონასტერთან არსებული აკაკი წერეთლის სახელობის ბიბლიოთეკა (ევგენი დალეგიო დ ლესიო, 1921, გვ. 30).

უნდა აღინიშნოს, რომ საგანის კედლებში აღიზარდნენ ცნობილი მეცნიერები, მწერლები, სახელოვანი ერისკაცები: ივანე გვარამაძე (ვინმე მესხი), მიხეილ თამარაშვილი, მიქელ თარხნიშვილი, შალვა ვარდიძე, ანდრია წინამძღვრიშვილი, სტეფანე გიორგაძე, იოსებ მერაბიშვილი, ელისაბედ ბეჟანიშვილი, პიო ბალიძე, შიო ბათმანაშვილი, ბენედიქტე ვარდიძე, ალფონს ხითარიშვილი, პეტრე ტატალაშვილი, პავლე აკობაშვილი (ანდგულაძე), აბისინიის (ეთიოპიის) მეფის სასახლის ექიმი - მერაბ ბერაბიშვილი; ერთხანს სტამბოლის ვაჟთა გიმნაზიაში სწავლობდა უმოწყალოდ წამებული მამა - გრიგოლ ფერაძეც, ცნობილი ბიზნესმენი და ქველმოქმედი, საეკლესიო საბჭოს თავმჯდომარე და გამგებელი - პავლე ზაზაძე, ზოლო დღეს ამ უმნიშვნელოვანეს საგანეს დიდი პავლე ზაზაძის ვაჟიშვილი - საქართველოს საპატიო მოქალაქე, თსუ-ს და თსუ-ს მესხეთის ფილიალის საპატიო დოქტორი სიმონ ზაზაძე განაგებს და გულითადად ელოდება წინაპართა საქმის გამგრძელებლებს საქართველოდან...

ამასთანავე, მონასტრის წინამძღვართა მიზანი იყო ქართველი ხალხის გამოღვიძება - აღორძინება სარწმუნოებრივად, პოლიტიკურად და კულტურულად. ისინი ოცნებობდნენ ერთიანი ქართული სწავლმწიფოს ჩამოყალიბებაზე და იმ ათიათასობით „მუშაჯირი“ ქართველისათვის მშობლიური ენისა და წერა-კითხვის ცოდნის საშუალების გამონახვაზე, რისი დახმარებითაც ისინი არ გადასხვაფერდებოდნენ და არ გადაგვარდებოდნენ. საამისოდ ქართველმა მამებმა ქართულენოვანი სკოლის დაარსებასთან ერთად შალვა ვარდიძის მეშვეობით სწავლების პროგრამაც შეადგინეს და საჭირო სახელმძღვანელოებიც გამოსცეს (იქვე) და დღემდის სრულიად ვერ განახორციელეს თავიანთი დასახული გეგმა, მხოლოდ იმისათვის, რომ ისინი ამავე გეგმის გამო ხშირად სასტიკად შევიწროვებულნი იყვნენ ყველასაგან და ყველანაირად და არც ჰქონდათ საკმარისი ნივთიერი საშუალება, რომ თავიანთი მოქმედებისათვის უფრო ფართო ხასიათი მიეცათ. ამასთან ერთად, ამ საზოგადოების ყველა წევრს არ შეეძლო საქართველოში შესვლა რუსეთის ხელისუფლების წესების გამო (იქვე).

ქართველ მამათა დასახელებული საზოგადოება დასაბამიდან დღემდის თავისი არსებობით უცხოეთში ცოცხალი პროტესტის ნიშანი იყო რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის წინააღმდეგ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საგანის მამები მოკლებული იყვნენ საქართველოს ხალხის კულტურულ ცხოვრებას, ეს საგანე აქ, უცხოეთში მაინც ეროვნულ კერად გარდაქმნეს, სადაც არა მარტო

მრავალმა ქართველმა ახალგაზრდამ შეაფარა თავი, არამედ არაერთმა პოლიტიკურმა მოღვაწემაც - განუჩივრებლად სარწმუნეობისა და მისწრაფებისა. ამავე საზოგადოების წყალობით იტალიისა და საფრანგეთის, ინგლისისა და გერმანიის, შოლანდიისა და შვეიცარიის, აშშ-ისა და სხვა ქვეყნების მთავრობები სისტემატურად ეცნობოდნენ საქართველოსა და ქართველების ისტორიას, თანამედროვე პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და რელიგიურ მდგომარეობას (გ. შარაძე, 1991, გვ. 3).

ამ საკითხთან დაკავშირებით ქართველი საზოგადო მოღვაწე - ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავდა: „კონსტანტინეპოლში ქართველთა მონასტერი მართლთა სასულიერო დაწესებულებად არ ითვლებოდა. იგი ერთის მხრივ თავშესაფარ სახლათაც იყო საქართველოთგან მოგზაურთ ქართველთ ღარიბთა და გაჭირვებულთათვის. აქ ესენი ქართული გვარის კაცს ყოველნაირს დახმარებას აძლევდნენ და პატრონობდნენ. ამათ ბევრს გაჭირვებულს ქართველთათვის მიუციათ დახმარება, ბევრი შიმშილისაგან დაუხსნიათ, ბევრის სწეულ მოგზაურთათვის მიუციათ სადგომი, ულუფა, სამგზავრო ფული და თავის სამშობლოში გამოუსტუმრებიათ. ამ პირთა კაცთმოყვარეობით გატაცებული იყო ერთი ჩვენი თანამეგობრე, რომელიც ამათთან სცხოვრობდა კარგა ხანს და რუსულ-ქართულ-ფრანგულს ლექსიკონის შედგენაზე მუშაობდა. მაცხოვრის სიტყვას და ქრისტიანობას ესენი მტკიცეთ ასრულებდნენ. მოყვასთა სიყვარული და მფარველობა ამათ გულში მოზღვაებული იყო, ნამეტურ ქართველ გვარისადმი. ამის მხრით ესენი პატივის ღირსნი არიან მთელის ქართველობისაგან“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895).

1921 წლის თებერვალ-მარტის სამხედრო ოკუპაციის შემდეგ საქართველოს ეროვნული მთავრობა იძულებული გახდა საზღვარგარეთ გაზიზნულიყო იმ იმედით, რომ იქიდან გაეგრძელებინათ ბრძოლა დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მაშინ მას თან გაჰყვა ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა, მეცნიერთა და მწერალთა მთელი პლეადა. როგორც პროფ. გურამ შარაძე აღნიშნავდა: ეს ტრაგიკული წელი საოცრად გვაგონებს 1724 წელს, როცა პეტრე პირველთან დახმარების სათხოვნელად წასულ მეფე ვახტანგ VI-ს ამაღლაში გაჰყვა თითქმის მთელი ქართველი ინტელექტუალური ელიტა (გ. შარაძე, 1991, გვ. 3). აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მოუხმობთ პროფ. შ. ფუტყარაძის „სტამბოლური დღიურებიდან“ ერთ-ერთ ამონარიდს: საქართველოს პირველი დამოუკიდებელი ეროვნული მთავრობა და პრეზიდენტი ნოე ჟორდანიას, ვიდრე საფრანგეთში ჩავიდოდნენ, სამი თვის განმავლობაში ქართველ მამათა საეანეში ცხოვრობდნენ, სწორედ იქ, საეანის კედლებში გამოთქვამდა ექსპრეზიდენტი მწარე სინანულს: „ეს რომ მცოდნოდა, თუ სამშობლოსათვის როგორი თავდადებული, მიზანმიმართული და დიდი მოღვაწეები იყვნენ სტამბოლის ქართველ მამათა მონასტრის ბინადარნი, სწორედ მათი თხოვნა უნდა შემესრულებინა და დახმარების ხელი გამეწოდებინა იმ მოთხოვნაზე, რომლებსაც ესენი მიგზავნიდნენ, მაშინ თავს ასეთ უხერხულ მდგომარეობაში ხომ არ ჩავიდებდი“ (შ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 19).

აქვე მინდა აღვნიშნო ისიც, რომ ნაკლებად მტკივნეული როდი აღმოჩნდა 1924 წლის აგვისტოს თვის ამბოხების შემდეგ დატრიალებული ტრაგედია, რომლის გამოც სამშობლოდან 1921 წელს გასულ პოლიტიკურ ემიგრანტებს შეუერთდა ახალი ტალღა ქართველი საზოგადოებისა და ბოლოს, მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში მათ ტყვედ მოხვედრილი ქართველთა დიდი ნაწილი დაემატა. ამდენად, ზემოთ ჩამოთვლილი სხვადასხვა მიზეზით საზღვარგარეთ

სამშობლოდან ლტოლვილი ქართველი უცხოეთის ცის ქვეშ ჰპოვებს სამუდამო თავშესაფარს. აღნიშნულის შესახებ მხატვრულად და მტკივნეულად ამბობდა პროფ. გურამ შარაძე: „მათი ძელებიც კი ფიქრობენ საქართველოზე“ (გ. შარაძე, 1991, გვ. 5). როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, სხვადასხვა მიზეზის გამო უცხოეთის ცის ქვეშ მყოფ ქართველთა უმრავლესობამ სწორედ სტამბოლის მამათა საგანეს შეაფარა თავი. სამშობლოდან განშორების პირველ მტკივნეულ განცდებს, უიმედობას და სიღატაკეს მათი საშუალებით დაადეს სალბუნი და ამით საგანის საამაყო მამებმაც ბრწყინვალედ მოიხადეს ვალი უიმედოდ დარჩენილი თანამემამულეებისა და სამშობლოს წინაშე. უნდა ითქვას ისიც, რომ არც საგანის წმინდა მამათა მიერ გაწეული მადლი დარჩენილა უპასუხოდ. მართლაც, დღემდე არ შეწყვეტილა წარსულით გამოწვეული მადლიერების ხმები სტამბოლის ქართველ მამათა საგანიდან და საამაყოთ გვეხმიანებიან ჩვენ - მათ შთამომავლებს, რომელთა შორის შემოგთავაზებთ საქართველოს ისტორიის პატრიარქის, დიდი ივანე ჯავახიშვილის ჩანაწერს, რომელიც სულ სამ სტრიქონშია მოქცეული:

„გული სიხარულით მეცება, როდესაც ამ პატარა საქართველოს კუნძულში, ქართულ მონასტერში, საქართველოს და ქართული ერისადმი უანგარო, ღრმა სიყვარულსა ვგრძნობ“ (ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №5605, გვ. 24).

სტამბოლი, 1919 წ. 16 II.

ქართველ-მამათა თავდადებულ და სამაგალითო ცხოვრების სანიმუშო სურათს ქმნის „მესამე დასელი“ ვლასა მგელაძის მონასტერში დარჩენილი ჩანაწერი:

„კიდევ ვიხილე სიამოვნებით შორეულ უცხოეთში საქართველოს პატარა კუნძული, მის ერთგულ შვილთა წრფელის გრძნობებით გაბრწყინებული. გული უსაზღვრო იმედს გრძნობს - რომ არავითარი უკეთურობა, უხეში ძალა აღარ მოსპობს აქ რაც უკვე ბუდობს“.

მეტად ამაღელვებელ სტრიქონებს ტოვებს ქართველ მამათა საგანეში თავადი მიხეილ ფალავა:

„ამა ათასცხრაას ცხრამეტსა წელსა, დღესა ოცდარვას მაისს გავხდი ბედნიერი და ვინაზულე ქართული მონასტერი კონსტანტინეპოლისა, სადაც მოვიარე, სადაც მოვიპოვე სულის სიმშვიდე და დავტკბი აქაური სანახაობით და მიღებით აქაური ჩვენი ღვიძლი ძმების მიერ, ვბრუნდები საქართველოში იმ ნეტარ გრძნობით, რომ გადავცე მათ მოძმე მონათესავეთ მათი ეგეთი სიყვარული სამშობლოსადმი, გარჯილობა ჩვენი წმინდა სარწმუნეობა-ზნე ჩვეულება-ადათის პატრონობა-შენახვაში და თავის პატარა ერის თავისუფლება და კეთილდღეობის მსახურებაში. დიდს მადლობას გიძღვნი ძმებო - ვვედრი უფალს თქვენს მრავალჟამიერ სიცოცხლეს ჩვენი ერის საკეთილდღეოდ.“

თქვენი თაყვანისმცემელი მოყვარული თავადი - მიხეილ ფალავა“.

28 მაისი 1919 წ. ქ. სტამბოლი.

საინტერესო ისტორიულ ფაქტთან გვაქვს საქმე, როცა საქართველოს სამშვიდობო დელეგაციის თავმჯდომარის მოადგილის - გრიგოლ რცხილაძისა და დელეგაციის წევრების: გრიგოლ რობაქიძის, ილია ოდიშელიძის, ანდრია დეკანოზიშვილის, აქესენტი გვათუას, იოსებ გობეჩიას და ილია ნაკაშიძის ჩანაწერებს ვეცნობით:

„1919 წელს 16 მარტს ვნახეთ ქართველთა მონასტერი და აღტაცებული დავრჩით იმ მზრუნველი სიყვარულის გრძნობით, რომელიც გამოსჭვივის

მონასტრის კუთვნილ ყოველ წერილმანში. მათი ნათელი სახეები კეთილი მომავლის იმედს გვმატებს“.

ქალაქ კონსტანტინეპოლში მყოფი, ქართველ მამათა თავდადებით აღფრთოვანებული გიორგი მაჩაბელი 1919 წლის 23 აპრილს მონასტერში ტოვებს შემდეგი შინაარსის ჩანაწერს:

“თქვენი თავდადებული და დაუღალავი მუშაობა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღორძინებაში უკედავი იქნება ჩვენს ისტორიაში. ჭირში და ლხინში თქვენთან ერთად“.

სავანის სტუმრებს შორის პირველი და მეორე მსოფლიო ომების დროს საზღვარგარეთ დარჩენილი მემორებიც მრავლად გვხვდებოდნენ. აი, რას წერს ქართველი ცხენოსანი რაზმის III ათეულის უფროსი, შტაბს როტმისტრი ილიკო დოლიძე:

“1918 წელში ტანჯული და წამებული ოსმალეთის ტყვეობაში მოხვდით მშვენიერ საქართველოს პატარა ყურეს კონსტანტინეპოლში. მაშინ ამოვისუნთქეთ თავისუფლად და ვადიდეთ ჭერ უფალი და მერმეთ ჩვენი სამშობლო. ქართული მონასტრის წმინდა მამებმა დაგვიმტკიცეს, რა შეუძლია მორწმუნე და კაცთმოყვარულ ქართულ გულს: იყავ დიდებული ივერიის წარმომადგენლო ქართული ეკლესია, აყვავდი ქართული ერის დიდებით!..“

დაახლოებით იმავე აზრს იმეორებენ მონასტრის წინამძღვრის - პიო ბალიძის, მამების და ბერების მიმართ იტალიის მისიის წევრი სამხედრო საკითხებში - პოლკოვნიკი გიორგი კონსტანტინეს ძე ბაქრაძე და ქართული კავალერიის პოლკის ოფიცერი, პორუჩიკი ირაკლი თუხარელი.

სტამბოლის მამათა სავანეში პოლიტიკური მიზეზებზე ლტოლვილ ქართველებთან ერთად ზშირად სავაჭრო მიზნებით წასულებიც პოულობდნენ თავშესაფარს. სწორედ ამ მიზნით იმყოფებოდა სტამბოლში 1919 წლის ნოემბერში ვაჭართა ჯგუფი ქუთაისის გუბერნიიდან, რომელთა მიერ შედგენილ მადლიერების ბარათს ხელს აწერენ: დანიელ შავდია, ვანო წყალობის ძე ირალოვი, იასონ კერესელიძე, გაბრიელ დარჩია, ათანასე რეხვიაშვილი, გრიგოლ ჩაგელიშვილი. როგორც ჩანს, მოვაჭრეთა ძირითადი ნაწილი ონის რაიონიდან იყო.

საქართველოს უღირს შვილებად მოიხსენიებს ნიკოლოზ ჯაყელი მათ, ვინც აიძულა საქართველოდან უცხოეთში გადახვეწილიყო:

„საქართველოს უღირსი შვილების მიერ დევნილი სამშობლოსათვის თავდადებული ნიკოლოზ ქაიხოსროს ძე ჯაყელი გულითადად მადლობას ვუძღვნი ქართველ მონასტრის შემადგენლობას უხვი დახმარებისათვის და ძმური ნუგეშისათვის. ჩემს გულში ამოურეცხელი იქნება მათი სიყვარული და პატივისცემა“.

ნიკოლოზ ჯაყელი.

19 აპრილი, 1922 წ. ქ. სტამბოლი.

სტამბოლის ქართველ მამათა სავანის დამსახურებასა და ავტორიტეტზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ იქ გამართულ ყველა ღონისძიებაზე სტამბოლის მერიის, საკონსულოებისა და ინტელიგენციის მაღალი დონის წარმომადგენლები იღებდნენ მონაწილეობას. ამის ტიპური მაგალითია 1922 წლის 14 იანვარს ჩატარებული წმინდა ნინოობის დღესასწაული.

„თერთმეტის ნახევარზე ქართული წესის წირვა დაიწყო. მღვდელნი დიდფობდნენ - მამა შიო ბათმანაშვილი და მამა ბენედიქტე ვარდიძე. ხორო

გალობდა ზ. ფალიაშვილის წირვას. მგალობელნი იყვნენ: ი. ქარსელაძე და კოლია ნიჟარაძე, ვ. ჟღენტი და ა. კობახიძე, ფრანჩისკე ბეგიშვილი, კ. ჯაყელი და შალვა ვარდიძე. ორდანს უკრავდნენ - მ. ი. ფილიპუჩი და ს. ე. ბელა. წინამძღვრობდა მ. პ. ტატალაშვილი. ხალხი ბლომად დაესწრო. მთავრობის წარმომადგენელი, კონსული, ყოფილი მინისტრები - ზომერიკი და არსენიძე. მრავალი ღენერლები და ლტოლვილები - ქალი თუ კაცი. ქადაგება იყო წირვის შემდეგ, მონასტრის წინამძღვარმა - პეტრე ტატალაშვილმა დარბაზში მიიღო ყველანი, სიტყვა უთხრა მთავრობის წარმომადგენელს, რომელმაც ილაპარაკა. შემდეგ კონსულმა ისაუბრა ქართველ ქალების მოღვაწეობაზე და ვალიკო ჯაყელმა მგრძნობიარე სიტყვა სთქვა ამ საკითხზე.

ერთი-მეორეს განმეორებით მიულოცეს ღღესასწაული, მიიღეს მონაწილეობა საზეიმო ბურობაზე, სადაც მგალობლებთან ერთად მისი ყველა მცხოვრებნი მონაწილეობდნენ. დიდებულიად ჩატარდა მთელი ღღესასწაული“.

14 იანვარი, 1922 წ. სტამბოლი.

მინდა ყოველგვარი კომენტარის გარეშე შემოგთავაზოთ ლონდონიდან კონსტანტინეპოლით სამშობლოში მომავალი დავით ლუკაშვილის მადლიერების ბარათი:

„ის ერი, რომლის შვილების ენერგიით და უნარით შექმნილა ეს დიდებული სახანე, არ მოისპობა. ამ მონასტრის ნახვამ და მასში მოღვაწე სულიერ მამათა თანა ჩვენი ერის ღღევანდელ უაღრესად გაჭირვებულ მდგომარეობაზე ბაასმა ამაში სრულებით დამარწმუნა. ეს ქართველებიც თავის ძმებთან ერთად, რომლებიც თავის ერისა და სამშობლოსათვის სისხლსა ღვრიან, საქართველოს მიდამოებზე ფიქრობენ და ილწვიან თავის ერზედვე. ეკლესიაში ყველა ქართველი, რა რწმენისა და აზრისაც უნდა იყოს, რომელიც წაიკითხავს წარწერას „მარიამი ქართველთა მხსნელი“, უკვე თავს თავის ოჯახში გრძნობს და აქ მოღვაწე პირებთან ერთად იმსჯელება იმ იმედით, რომ ქართველთა ერს ჰყავს უზენაესი მფარველი, რომელიც დაეხმარება მას ღღევანდელ გასაცდელისაგან გამოვიდეს გამარჯვებული. ამ შორ უცხოეთში გადმოხვეწილი ბერებით, როცა მხოლოდ და მარტო სამშობლოზე ფიქრობენ და როცა ყველა მათგანი ყოველდღე, რაც საქართველოს ჩრდილოეთიდან გასისხლიანებული მუშტი დაემუქრა, განსაკუთრებით ლოცულობდნენ მის გადარჩენაზე, საქართველოში თავის ძმებთან ერთად არიან. მივდივარ ხვალ ბრძოლისაგან სისხლით დაცლილ საქართველოში, როცა ჩემი მოვალეობა უნდა მოვიხადო დედა სამშობლოს წინაშე. ჩავალ და თქვენს ამბავს ჩავიტან, გადავცემ იმას, რაც ჩემის თვალთ ვნახე და ყურით მოვისმინე და გავამხნევე მათ ამით.“

მხოლოდ ასეთი ერთსულოვნება, რომელიც გაჭირვების დროს გაჩნდება ზოლმე ქართველებში, იყო მიზეზი ჩვენი ერის მრავალ საუკუნოებათა განმავლობაში არსებობისა და იგივე ერთსულოვნება არის წინდი იმისი, რომ ეხლაც გადავრჩებით. ჩვენი ერის დედის ძუძუ-მკერდი - თბილისი მტერმა დაიჭირა, ჩვენი მხედრობა კვლავ მტერთან საბრძოლველად სურამის ხეობაში იკრებს ღონესა. მტერი კი მას ზურგიდან უვლის, შავი ზღვის სანაპიროებიდანაც. ეს ყველაფერი სასოებას გვართმევს, მაგრამ როცა ყველა ქართველის საფიქრებელი - ბერია ის, მღვდელი თუ ერის კაცი, ის არის, თუ როგორ დაეხმაროს თავის სამშობლოს და რანაირად დაიცვას თავის ერი მოსულ მტრისაგან, იმედს გვიღვივებს, რომ ჩვენი ერი გადარჩება ამ უკანასკნელ განსაცდელსაც. ამ

იმედით გემშვიდობებით მე ძვირფასო თანამემამულენო. და ღმერთსა ვთხოვ, თუ მომიხვდეს აქ კიდევ მოსვლა, მხოლოდ გამარჯვებული საქართველოდან მომიხვდეს და მაშინ ვიბაასოთ იმაზე, თუ ჩვენმა მამაცმა ერმა როგორ იხსნა თავის სამშობლო დღევანდელ გაჭირვებულ მდგომარეობიდანაც“.

ნიკოლოზ საბაშვილი 1881 წელს გავლით მოხვდა კონსტანტინეპოლში, ეწვია ქართველ მამათა სავანეს და დაწვრილებით აღწერა მათი საქმიანობა, ხოლო როცა 1922 წელს სამშობლოში ბრუნდებოდა, საჭიროების გამო, კვლავ სავანეს მიაკითხა და ოჯახთან ერთად რამდენიმე ხანს სავანის სასტუმროში ცხოვრობდა. განვლილ პერიოდში ქართველთა მონასტერს იმდენი რამ შეუცვლია მამათა თავდადებული შრომით, რომ ნ. საბაშვილი განცვიფრებული წერს:

1881 წელს გავლით კონსტანტინეპოლში ვეწვიე ამა ქართველთა მონასტერს. იმ დროს მონასტრის წინამძღოლი იყო პატრი პეტრე ხარისჭირაშვილი, რომლის დაარსების ინიციატორიც იყო განსვენებული და იმან ჩააუყარა პირველი საფუძველი ამა მონასტერს. იმ დროს იყო პატარა სახლი ღვდლების საცხოვრებლად, ქალების მონასტერი და პატარა ეკლესია და ახლა, ჩემ აქ ჩამოსვლამდე სხვა გადმოხვეწილებთან ერთად სულ სხვა რამ ვნახე. რამდენი ნაყოფი გამოუღია აქაურ მოძღვართა მედგარ და დაუზარელ შრომას. რაიც არსაიდან არ ჰქონდათ არავითარი დახმარება, აუგიათ ოთხსართულიანი, დიდი შენობა მღვდლების საცხოვრებლათ თუ სხვა საჭირო დაწესებულებებისათვის, შეუძენიათ ბევრი მიწები მომავალში მონასტრის გასაძლიერებლად, გაღებულია ქალებისა თუ ვაჟების სასწავლებლები. იზრდებიან სამღვდელოებად, არსებობს ბიბლიოთეკა და ყოველნაირი სასულიერო თუ საზოგადოებრივი კულტურული დაწესებულებები, რაც დიდ იმედს იძლევა მომავალში საქართველოსათვის.

მასთანავე არ შეიძლება არ გააშუქო ის გულკეთილობა, კაცთმოყვარეობა და სამშობლოს სიყვარული, რაიც არსებობს მათში და გამოაჩინეს ამ დროებითი მიყენებული საქართველოზე უბედურების დროს ყველა მოძმე ქართველზე განურჩევლათ მიმართულებისა და სარწმუნეობისა, რათა რომ რამოდენიმეთ შეემსუბუქებინათ მათთვის ცხოვრება. მიცემული ქონდათ უფასო ბინები, მასთანავე, თავიანთი შეძლებისდაგვარად აღმოჩენილი იყო ყველანაირი ხელშეწყობა და დახმარება. კერძოდ, ჩემზე არ შეიძლია გამოსთქვა ის თანაგრძნობა და დახმარება, რაიც გვქონდა ჩვენ მათგან.

მე არ ვფიქრობ გამოვიდეს იმისთანა ქართველი, რომელსაც დაავიწყდეს ყველა ეს და არ დააფასოს ამითი შრომა და ის თანაგრძნობა, რაიც იყო მიმართული ჩვენზე ამ მონასტრისაგან და როცა დაებრუნდებით სამშობლოში, განიცრად უნდა გავაცნოთ ჩვენ მოძმეებს ამათი შრომის ნამატი და როდესაც მოგვეცემა საშუალება, უნდა ვიღონოთ აღმოჩენა ყველანაირი დახმარებისა, რათა ამ მონასტერს შეუძლია ითამაშოს საქართველოსათვის დიდი როლი. გემშვიდობებით მოძღვარნო, მივდივარ საქართველოში. შეიძლება მეტი ვეღარც გნახოთ. ვევედრები ღმერთს, ჩემი მოხუცი პირით გყოთ დღეგრძელი, მოგცეთ ძალა და მხნეობა თქვენი და თქვენს მომავალ თაობას, რათა განაგრძოთ ნაყოფიერი შრომა, რაიც დიდად სწყურია საქართველოს. გწირავთ დიდ მადლობას თქვენ ამნაირი საზოგადო მოღვაწეობისათვის და კერძოდ მეც და ჩემი ოჯახიც იმ თანადგომისათვის და ყოველნაირი დახმარებისათვის, რაიც გვქონდა ჩვენ თქვენგან, მათგანვე ვუძღვნი მადლობას ქალწულთა მონასტერს იმ ყურადღებისათვის, რაიც იყო მოქცეული ჩემს ოჯახობაზე მათგან.

ნიკოლოზ საბაშვილი.

19 აპრილი, 1922 წ. ს. სტამბოლი.

ამერიკაში არსებულ ქართველთა სათვისტომო, სტამბოლის ქართველ მამათა სავანესთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა. 1942 წლის 24 სექტემბერს სავანეს ეწვია ამ სათვისტომოს თავმჯდომარე გივი ზალდასტანიშვილი და შემდეგი ჩანაწერი დატოვა:

„რამდენად სასიამოვნოა ამ მუშალმანურ ქვეყანაში ერთი მშვენიერი მონასტერი და ეკლესია რომ ვნახე. მისი მონაწილეობა და მუშაობა ქართულ საქმეში უდიდესია, ღმერთმა ქნას, რომ ეს მუშაობა სამუდამოდ გაგრძელდეს“.

ეს ის ზალდასტანიშვილია, რომელსაც ნიუ-იორკის ქალაქის თავმა - რობერტ ვაგნერმა ქართველთა სათვისტომოს მორიგი სხდომის დროს მიმართა:

„ბედნიერი ვარ გიძღნათ ჩემი სალაში და აღვნიშნოთ თქვენი რაინდული ცდა, შეინარჩუნოთ თქვენი ერის ძველთაძველი ტრადიციები. ცოტანი არიან ქვეყნები, რომ თქვენსავით ოცდასამი საუკუნის კულტურა და ცივილიზაცია ჰქონდეს. ეს არის განძი, რომლითაც თქვენ, ძველ ერს უფლება გაქვთ იამაყოთ“.

მეოცე საუკუნის ოციან წლებში სტამბოლში იმყოფებოდა ქალაქ ფოთის მოურავი ა. კობახიძე. იგი გულწრფელად აღნიშნავს:

„ის პატივისცემა და თანაგრძნობა, რომელიც მე ვიპოვე ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში სამშობლოდან გადახვეწილი ომის დროს, მარად დაუფიწყარი იქნება ჩემთვის. ვუსურვებ ამ ქართული კულტურისა და ტრადიციის სავანეს, მომავალშიც ყოფილიყოს ისეთი ძლიერი გამომხატველი ქართველი ერის სულისკვთების და მისწრაფების, როგორც ეს არის დღეს“.

მონასტრის ჩანაწერების საშუალებით ვგებულობთ, რომ 1912 წლის ენკენისთვის აქ სტუმრად მისულა ქუთაისის გუბერნიის დეპუტატი სახელმწიფო სათათბიროში - ვეგენი პეტრეს ძე გეგეჭკორი და პროფ. ალექსანდრე ცაგარელი.

1919 წლის 7 ოქტომბერს მონასტერში იმყოფებოდა იტალიის მისიის წევრი სამხედრო საკითხებში - პოლკოვნიკი გიორგი კონსტანტინეს ძე გელდევანიშვილი.

ქართველ მამათა მონასტრის კედლებში სხვადასხვა პროფესიისა და მიმართულების ქართველებთან ერთად ბევრ სწავლამოწყურებულ ახალგაზრდა სტუდენტს მოუძებნია თავშესაფარი.

სამი ქართველი სტუდენტი, შემოიხიზნული ქართველთა მონასტერში, უძღვნის დიდ მადლობას პატივისცემასა და ნუგეშისათვის, რომელიც გაუწია ამ მონასტრის წინამძღვარმა თავის ძმათა - ბერების საშუალებით. ჩვენთვის დაუფიწყარი იქნება მათი სახეები, შევეცდებით მათგან მიღებულ დახმარებას ჩვენი ქვეყნის ერთგულებით ვუბასუხოთ: მიხეილ ტატიშვილი, ირაკლი ხატიაშვილი, ვასო ძინძიბაძე.

გულთთად მადლობას გამოხატავდა მონასტრის წინამძღვრისა და ბერმონაზონთა მიმართ 1920 წლის 6 იანვრიდან 9 იანვრამდე მონასტერს თავშეფარებული და იქ დაპურებული ქართველ სტუდენტთა ჯგუფი, რომლის წევრებიც ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში: იტალიაში, შვეიცარიაში, გერმანიაში, ბელგიაში და საფრანგეთში მიემგზავრებოდნენ. ამ ჯგუფს ფილოლოგიის დოქტორი, პროფ. ნ. გამსახურდია ხელმძღვანელობდა, ხოლო ჯგუფის წევრები იყვნენ: ვალიკო ახვლედიანი, ვლადიმერ თაქთაქიშვილი, ალექსანდრე ნიკუშაძე, ნიკოლოზ იმნაიშვილი, ირაკლი ურუშაძე, ნიკო ქადაგიძე.

დასახელებული ჯგუფის წევრებზე ერთი დღით ადრე მონასტრის კედლები მაღლიერებით დაუტოვებია სტუდენტთა ჯგუფს, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ: გაბრიელ ქიქოძე, ზაალ ელიავა, გ. მგელაძე, მირიან წულუკიძე, გიორგი ნანეიშვილი, ლიდა პაპასკირი, ფატი ზუნდაძის ქალი, ქსენია ლეჟავა-ჩხენკელისა, ალექსანდრე ჯანელიძე, ლ. ნიჟარაძე, ნ. გაბელია (ერთ-ერთი გვარის ამოკითხვა ვერ მოხერხდა).

ჩანაწერების გაგრძელება შეიძლებოდა, მაგრამ წინამდებარე წყარო-მასალა სრულად გვაძლევს საშუალებას გავცნოთ, გავითავისოთ დროის სიმწვავით გამოწვეული გადაწყვეტილება-ჩანაფიქრი მ. პეტრე ხარისჭირაშვილისა და მისი ძმობისა, რომელიც დიდი წინააღმდეგობისა, შრომისა, ჰაპანწყვეტისა და სიცოცხლის რისკის ფასად შექმნეს ქართველმა მამებმა შორეულ სტამბოლში.

დასასრულს მინდა წარმოგიდგინოთ ევგენი დალეჯიოს სიტყვები: „შევნიშნავთ, რომ ფერიკვევის სავანე არ არის მარტო სასულიერო დაწესებულება, არამედ ამასთან ერთად პოლიტიკურიც, რამდენადაც სარწმუნეობა და პოლიტიკა ერთი-მეორეს არ ეწინააღმდეგებიან და ერთიმეორესთან შეკავშირებული არიან. ამ სავანის ქართველ-კათოლიკე მღვდლები უკანასკნელ საშინაო ომის დასაწყისიდან დღემდის არ დაერიდნენ თავიანთი საზოგადოების არსებობის განსაცდელში ჩაგდებას და გამსჭვალულნი დიდებულ მომავლის რწმენით საქართველოს თავისუფლებისათვის პირნათლად შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა. ამით სასყიდელი მხოლოდ ის იქნება, რომ თავისუფალმა საქართველომ და ქართველმა მოღვაწეებმა მისცეს მათ როგორც საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ უფრო მეტი ზნეობრივი დახმარება და ყოველგვარი საშუალება, რათა უფრო ფართე ფარგლებში შესძლონ მათ მოღვაწეობა საქართველოში და ქართველ ხალხში“ (ევგენი დალეჯიო დ ლესიო, 1921, გვ. 5).

ამის შემდეგ მხოლოდ ისლა დაგვრჩენია, აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს საზოგადოებამ და მათ შორის მეცნიერებმა, განსაკუთრებული დახმარება და თანადგომა გამოუცხადოთ სტამბოლის ქართველ მამათა სავანის მეურვეს, საქართველოს საპატიო მოქალაქეს, ბატონ სიმონ ზაზაძეს და მის ვაჟიშვილს - პავლეს (პოლს) იმ თვალსაზრისით, რომ ქართველ მამათა გარეშე დარჩენილი სავანის ეკლესიისა და მონასტრისათვის შეირჩეს და გაიგზავნოს ღირსეული მღვდელთმსახურები.

ამასთანავე, სასურველი იქნება კვლავ დაფინანსდეს და გაძლიერდეს მეცნიერ - სპეციალისტთა ჯგუფი (ზელმძღვანელი პროფ. შუშანა ფუტყარაძე), რომელთა საშუალებით მოხერხდება იქ დაუჩვენებელი კულტურული მემკვიდრეობის დროულად შესწავლა და აღწერა. ეს კი საბოლოოდ ზელს შეუწყობს ორი მეზობელი ქვეყნის - თურქეთისა და საქართველოს კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას. ამით კიდევ უფრო გაცნოველდება ხმები სტამბოლის ქართველთა სავანიდან და შეიცვება მრავალი ცარიელი ფურცელი საქართველოს ისტორიისა.*

* სტატიის ავტორი უღრმეს მადლობას მოახსენებს ბატონ სიმონ ზაზაძეს და პროფ. შ. ფუტყარაძეს სტამბოლის ქართველთა სავანეში დაუჩვენებელი საგანძურის გაცნობისათვის.

ლიტერატურა

ევგენი დალეჯიო დ ლესიო, 1921 - ევგენი დალეჯიო დ ლესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, სტამბოლი, 1921.

შ. ლომსაძე, 1996 - შ. ლომსაძე, მესხები, თბ., 1996.

ნარკვევები, 1970 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ., 1970.

ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ - სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი.

შ. ფუტყარაძე, 2005 - შ. ფუტყარაძე, დღიურები სტამბოლიდან, 2005.

გ. შარაძე, 1991 - გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, თბ., 1991.

ზ. ჭიჭინაძე, 1895 - ზ. ჭიჭინაძე, აბატი ხარისჭირაშვილი, ტფ., 1895.

TSIURI LAPACHI

RECORDS OF GRATITUDE FROM THE ISTANBUL GEORGIAN CLOISTER

The paper discusses some details of the activities carried out by Georgian Fathers that features facts of the Ferikvei cloister not only as a religions institution but also as an instrument for the awakening and rehabilitating of Georgian nation in its religion, politics, and culture. The Georgian Fathers have paid invaluable tribute to their Motherland with these a foresaid deeds done with zeal and diligence. More than a century period they sheltered immigrated politicians, scientists, intelligentsia, and young people wandering in search of their fate. The immigrants, on their part expressed their gratitude in the written form, part of which has become known and discussed in the present article.

As for the future prospects of the Istanbul Georgian Cloister we can be hopeful owing to the loyalty to the ancestors' traditions kept sacred by the direct heirs, Simon and Paul Zazadze(s), and of the devoted efforts of Prof. Shushana Putkaradze in her studies of Monastery archives.

აზოანდოლ ნიკოლეშვილი

სტამბოლში ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან

დიდი ქართველი მამულიშვილისა და სასულიერო მოღვაწის პეტრე ხარისჭირაშვილის თაოსნობითა და აქტიური პრაქტიკული ძალისხმევით XIX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში სტამბოლში დაფუძნებული კათოლიკური ქართული ეკლესია იმთავითვე იქცა ჩვენი სულიერი კულტურის მძლავრ საზღვარგარეთულ კერადაც. ამ საქმის რეალურად განხორციელებას არსებითად შეუწყო ხელი იმ გარემოებამ, რომ ხსენებული სასულიერო ცენტრის ბაზაზე ქართული სტამბაც იქნა დაარსებული.

აღნიშნული სტამბის გახსნამდე პ. ხარისჭირაშვილს საამისო გამოცდილება უკვე ჰქონდა შეძენილი ვენეციაში მღვდელმსახურების პერიოდში. იქ იგი არა მარტო უბრალოდ დაინტერესდა ამ საქმის შესწავლით, არამედ მესტამბეებს ქართული შრიფტებიც ჩამოასხმევინა და 1855 წლიდან ქართული წიგნების ბეჭდვასაც მიჰყო ხელი. კერძოდ, პ. ხარისჭირაშვილის ინიციატივითა და დაფინანსებით სწორედ ვენეციაში არის დაბეჭდილი ისეთი ქართული წიგნები, როგორებიცაა: „ისტორია გინა მოთხრობა სამღთო წერილისა ძველისა და ახალის აღთქმათა“ (1858 წ.), „წმინდანების ცხოვრება“ (1859 წ., შედგენილი არქიმანდრიტ ლუკა ინჯიჯიანის მიერ), „ივანე იეზუიტის ფილასოფოზისანი თარგმნილი და გამოცემული ქართულსა ენასა ზედა სასარგებლოდ ივერიისა“ (1859 წ., წიგნი პირველი), „შემოკლებული სწავლა ყოვლად საჭირო უწინარეს ყოველთა სწავლათა“ (1860 წ.).

სასტამბო-საგამომცემლო საქმიანობით პ. ხარისჭირაშვილის ამგვარმა დაინტერესებამ კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შეიძინა სტამბოლში მისი მოღვაწეობის პერიოდში. თავისი ამ საქმიანობით მან კიდევ ერთხელ დაადასტურა ის ფაქტი, რომ იგი მხოლოდ სასულიერო პირი არ ყოფილა და თავისი მრავალმხრივი და მეტად ნაყოფიერი მოღვაწეობით ყველაფერს აკეთებდა ქართული ცნობიერებისა და თვითშეგნების განსამტკიცებლად.

პ. ხარისჭირაშვილის უდიდეს ღვაწლს ზემოთქმული თვალსაზრისით მისი არაერთი თანამედროვე აღნიშნავს უღრმესი პატივისცემითა და მოკრძალებით. მაგალითად, ვინმე მესხის ფსევდონიმით ცნობილი ივანე გვარამაძე, რომელიც არაერთგზის გამხდარა პ. ხარისჭირაშვილის დიდ სასულიერო და მამულიშვილურ საქმეთა უშუალო თვითმხილველი, ერთგან აღფრთოვანებით წერდა: „ეკალში ვარდი ამოვა, რუსხმულში და წყლის ნაპირებზე - შრომანი, მინდორ-ველზედა ყვავილი. ჩვენს გაღატაკებულს დროშიაც ზომ აღმოგვიჩნდა პეტრე ხარისჭირაშვილი!“

მამულიშვილური ენთუზიაზმით გულანთებულმა პ. ხარისჭირაშვილმა სტამბოლის კათოლიკურ ეკლესიასთან ქართული სასწავლებლის რეალურად ამოქმედების შემდეგ, 1870 წელს, უკვე ქართული სტამბის გახსნაც შეძლო და გარდაცვალებამდე (1890 წ.) ამ საქმესაც უძღვებოდა ჩვეული შემართებით (ზ. ჭიჭინაძემ სტამბოლის ქართული სტამბის დაარსების თარიღად მოგვიანებით 1872 და 1876 წლებიც დაასახელა. იხ. მისი წიგნი: ქართული სტამბები 1627-1916 წლებში, გვ. 163 და 325).

ამ საქმის პრაქტიკულ გაკეთებას წინ უძღოდა მეტად რთული და შრომატევადი სამუშაოს შესრულება. კერძოდ, „ჩამოასხმევინა სრულიად ახალი ყალიბები, ვენეციის ასოს მინაგვართ, მაგრამ საკმარისათ თავის ხასიათის მექონი, შეიძინა ყოველივე იარაღი სტამბისა... ვენეციიდანაც აქ გადმოიტანა ქართული ასოები, რადგანაც იქ მან მოუხერხებლად დაინახა ქართული წიგნების ბეჭდვა, ვენეციიდან ამან ქართული ასოები სულ გადმოიტანა, ისე რომ იქ აღარაფერი დასტოვა...“

სტამბაში მუშაობა დააწყებინა თავისავე მოსწავლეებს და ძმებს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ფრანციის ქალაქ მონთობანშიც დააარსა ქართული სტამბა, სადაც წიგნების ბეჭდვაც დააწყებინა“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 65).

სავეანში მოღვაწე სასულიერო პირები გამუდმებით ზრუნავდნენ სტამბის ტექნიკური მხარის გასაუმჯობესებლად და ახალი დანადგარების შესაძენად. ნათქვამის დასტურად უაღრესად საინტერესოა მ. თამარაშვილის ფონდში მოძიებული ის დოკუმენტური მასალები, რომელთაც მონთობანის ქართული სტამბის შესახებ დაწერილ თავის ნაშრომში იმოწმებს ი. ტაბალუა (მაცნე, 1978, №2, გვ. 170). კერძოდ, 1899 წლის 15 აგვისტოს სტამბოლის ქართული სავანის იმჟამინდელ წინამძღვარს ა. ხითარიშვილს მ. თამარაშვილისთვის ასეთი შინაარსის წერილი გაუგზავნია: „უეჭველი არის გესიამოვნებათ შემდეგი: პ. ანდრეას მონთობანში ყოფნის დროს შემოსწირა მონასტერს ერთმა ფრანკუზის დედააკაცმან კარგი ახალი სისტემა ტიპოგრაფიისა და პ. სტეფანე რა ჩავიდა მონთობანში, უნდოდა გაეყიდა; მე სასწრაფოდ მივწერე, რომ აქ გამოეგზავნა და ახლა აქ ვამართვინებ, რომ მონასტერს ჰქონდეს ერთი კარგი ინსტრუმენტი გამოსაცემად გვარის სასარგებლო წიგნებისა“.

აღნიშნული საბეჭდი მანქანა 1899 წლის სექტემბერში მართლაც ჩამოუტანიათ და დაუმონტაჟებიათ სტამბოლის ქართულ სავანესთან არსებულ სტამბაში, რითაც მნიშვნელოვანწილად გაუუმჯობესებიათ წიგნების ბეჭდვისა და გამოცემის საქმე.

სტამბოლის ქართული სტამბის ტექნიკური აღჭურვილობის განახლება 1913 წელსაც მოუხდენიათ. კერძოდ, ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციით, სტამბის მესვეურებს ამ წელს თბილისიდან „ასი მანეთის ქართული ახალი ასოები გაუწერიათ“. ხსენებული სტამბის იმჟამინდელი თავკაცი სოლომონ ვადაჭკორია „თფილისის სტამბის ასპარეზზედ ხელოსნობით კარგად ცნობილი“ და თავის საქმეში ღრმად განსწავლული პიროვნება ყოფილა (ზ. ჭიჭინაძე, 1916, გვ. 319).

როგორც ახალციხის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულ საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით გაარკვია შ. ლომსაძემ, პ. ხარისჭირაშვილს საგამომცემლო საქმე იმდენად მაღალ დონეზე ჰქონია მოწესრიგებული, რომ გამოსაცემი წიგნების ავტორებსა და მთარგმნელებს თურმე ჰონორარსაც კი აძლევდა (ხარისჭირაშვილის გამოთქმით, „შეთხზვის ხარჯსა“ და „თარგმნის ხარჯს“). ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოა ქვემოთ დამოწმებული ის წერილი, რომელიც ივანე გვარამაძისათვის გაუგზავნია მას 1877 წელს: „მიახლება თქვენთვის 25 მანეთი. აქედან 5 მანეთი დაიჭირეთ წა-ესტატის ლექსებისათვისა, 10 მანეთი წა-ევნატის რვა დღის წურთვისათვის და 10 მანეთი როტორველის წიგნისათვის, რომელიც უნდა დასთარგმნოთ“ (შ. ლომსაძე, 1984, გვ. 155).

ზემოთ ხსენებული საარქივო დოკუმენტებიდან ისიც ირკვევა, რომ

გამოსაცემი მასალის შერჩევის დროს გამომცემელთა ერთი ნაწილი თეოლოგიური ხასიათის წიგნებთან ერთად განსაკუთრებულ დაინტერესებას ე. წ. „სახალხო წიგნების“ მიმართაც იჩენდა, კერძოდ, სასწავლო და საყოფაცხოვრებო ხასიათის მქონე ისეთი წიგნებისადმი, რომლებიც მნიშვნელოვან პრაქტიკულ როლს შეასრულებდნენ ფართო მოსახლეობის განსწავლის საქმეში. ამ მიმართულებით საქმიანობის გააქტიურებას ისინი იმდენად მნიშვნელოვნადაც კი თვლიდნენ, რომ ამის გაკეთებას ზოგიერთი მათგანი თეოლოგიური ხასიათის წიგნების ბეჭდვაზე სასარგებლო საქმედაც მიიჩნევდა.

აი, რას წერს ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის ერთ-ერთი თანამშრომელი პავლე კალაიჯიშვილი: „იმისათვის, რომ ქართულს ენაზედ მოლაპარაკე კათოლიკეები ძალიან ცოტანი არიან და მათგანაც ხუთი წილი უსწავლელია და ღარიბი“, პ. კალაიჯიშვილის მტკიცებით, გამომცემლობას თეოლოგიური ხასიათის წიგნების გამოცემა უნდა შეემციკრებინა. მისი აზრით, „საქართველოს ამ დროში უფრო სახალხო წიგნები სჭირდებოდა, მაგრამ არა იმისთანები, რომლებშიც არავითარი აზრი და მიზანი არ არის თუ არ ყველგა ხალხისა. არა, ბატონო... იმნაირი სახალხო წიგნები, რომ ხალხსაც უყვარდეს იმნაირი წიგნების კითხვა და სარგებლობაც მოუტანოს. ჩემის აზრით, კარგი იქნება, რომ გამოიცეს ქართული გრამატიკა, მაგრამ ახალი ენისა, მოკლე ისტორია საქართველოსი, მოკლე გეოგრაფია საქართველოსი, თუ შეიძლება კარტიკი, საღმთო ისტორია მოკლე, სათემო ისტორია მოკლე და მისი გეოგრაფია, საქრისტიანო მოძღვრება მოკლე განაკვეთი და არა ასრე ყრუ. ბუნებითი საგნების განმარტება, რაც კაცს გარეშე არტყია, ესე იგი მოკლე წიგნებით და ცალ-ცალკე: ბოტანიკა, ასტრონომია, ზოოლოგია, ხიმია, ფიზიკა და გეოლოგია“ (შ. ლომსაძე, 1984, გვ. 157).

მიუხედავად იმისა, რომ პ. კალაიჯიშვილისა და მისი თანამოაზრეების თვალსაზრისს პ. ხარისჭირაშვილი ბოლომდე არ ეთანხმებოდა, რის გამოც მათ შორის გარკვეულ წინააღმდეგობასაც უჩენია თავი, მათი სურვილი მხოლოდ სურვილად არ დარჩენილა და, როგორც სტამბოლში დაბეჭდილი წიგნების ჩვენთვის ცნობილი ჩამონათვალითაც დასტურდება, ხსენებულ გამომცემლობას ზემოთ აღნიშნული „სახალხო წიგნებიც“ საკმაო რაოდენობით აქვს გამოცემული.

მოყოლებული 1870 წლიდან მეოცე საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებამდე სტამბოლის ქართულ სტამბაში ათეულობით ქართული წიგნი დაიბეჭდა. მართალია, მათი დიდი ნაწილი სასულიერო ხასიათისაა, მაგრამ მათ შორის ისეთი წიგნებიც საკმაო რაოდენობით გვხვდება, რომელნიც სასწავლო, მხატვრული, ისტორიული და პოლიტიკური ხასიათის გამოცემებს წარმოადგენენ. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა მეოცე საუკუნის ათიან და ოციან წლებში დასტამბული წიგნები. როგორც ამ გამოცემათა სახელწოდებებიდანაც ნათლად დარწმუნდება მკითხველი, სტამბოლის ქართული სტამბა-გამომცემლობის მესვეურები არა მარტო უბრალოდ ადევნებდნენ თვალს საქართველოში იმხანად მიმდინარე მოვლენებს, არამედ მათ მიერ გამოცემული წიგნებით სათანადო შეფასებებსაც აძლევდნენ კიდევ ყველაფერ ამას. ამ შემთხვევაში მრავლისმთქმელი ისიცაა, რომ ხსენებულ გამოცემათა ბევრმა ავტორმა (ნ. ჟორდანიამ, პ. სურგულაძემ, მ. წერეთელმა, ა. მანველიშვილმა, ნ. მიწიშვილმა...) სტამბოლში დასტამბული მათი წიგნები სწორედ იქ ყოფნის

პერიოდში დაწერა.

სამწუხაროდ, პ. ხარისტირაშვილმა და მისმა თანამოსაქმეებმა თავიანთი დიდი პატრიოტული ჩანაფიქრის ბოლომდე განხორციელება ვერ შეძლეს და ბევრი წიგნი, განსაკუთრებით სასწავლო დანიშნულებისა, დარჩათ გამოუცემელი. ამ გარემოების განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად ის ფაქტი იქცა, რომ, მიუხედავად დიდი მონდომებისა, პ. ხარისტირაშვილსა და მის თანამოსაქმეებს მათ მიერ გამოცემული წიგნების საქართველოს სკოლებში გავრცელების უფლება არ მისცეს. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით ივ. გვარამაძე: „დაბეჭდა და გამოსცა მეტად სასარგებლო წიგნები, მაგრამ ჩვენდა დიდად სამწუხაროდ სამისოდ ვერა ვსარგებლობთ ამ ძვირფას წიგნებიდან, მაგრამ ბრალი, დანაშაულობა ჩვენის გონების გაუხსნელობისა არის და არა მისი. ჭერ კიდევ ვერ გამოვსულვართ უმეცრების ღრმა ძილისაგან“.

სტამბოლში გამოცემული სახელმძღვანელო წიგნებისათვის წამძღვარებულ წინასიტყვაობაში პ. ხარისტირაშვილი სათანადო განმარტებას აწვდის მკითხველს იმ მიზანდასახულობის შესახებ, რასაც მისი ეს გამოცემები უნდა მომსახურებოდნენ. პირველი და უმთავრესი ამ შემთხვევაში იმ სიცარიელის შევსების პატრიოტული სურვილი იყო, რასაც ქართულ სინამდვილეში სასწავლო ხასიათის წიგნების უდიდესი ნაკლებობა აჩენდა. „დიდი ხნის აქეთ, - წერდა იგი, - მწუხარეს გულით ვხედავდით, რომ არა იპოვებოდნენ ქართულს ენაზე დასტამბული სასარგებლო და გამოსადეგი წიგნები და ამით ყოველიფერი მოკლებული იყო სწავლის საშუალებისაგან. მთელი საქართველოს საზოგადოების ფრიად უდიდესი ნაწილი, იგი, რომელმაც ქართული ენის მთელი სხვა ენა არ იცის. წიგნების უქონლობა უფრო შესამჩნევ გულ დასაწველი იყო სასოფლო სკოლების მდგომარეობისა“.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული საქმის პრაქტიკული მოგვარება და ხსენებული ხასიათის წიგნების გამოცემა დიდ ხარჯთან იყო დაკავშირებული, როგორც პ. ხარისტირაშვილი წერს, სტამბოლის მონასტრის „სამონაზვნო საზოგადოების მონასტრებრივმა ერთობამ“ მაინც შეძლო ამ მიმართულებით რეალური წარმატების მოპოვება. თავად პ. ხარისტირაშვილის თქმით, „თუმც ამ წიგნების გამომცემს დიდი გროვა ფული და ძალა დასჭირდა, მაგრამ რადგან დიდად მიგვაჩნდა საქართველო და გვქონდა ნატვრა მისდამი სამსახურის ჩვენისა, ყოველ ნაირი მიძიმე შრომა და ნაწარმოების მსხვერპლი თავზედ ავიღეთ, რათა მისცემოდა საქართველოს საზოგადოებას შემწეობა და წარმატება სწავლაში და მისს მომავალ ახალ თაობასაც საშუალება მეცნიერებაში“.

იმისათვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნეს სტამბოლის სივანესთან არსებული სტამბა-გამომცემლობის დიდმნიშვნელოვან საქმიანობაზე, კონკრეტულად დავასახელებ მის მიერ გამოცემული იმ წიგნების მცირე ნაწილს, რომლებიც დღევანდელი თვალსაზრისითაც არიან უაღრესად საინტერესონი:

ისტორია საზოგადო, 1877 წ.

ყვავილების კონა გინა რჩეული ლექსები, მღვდელი გვარამაძე, 1878 წ.

მოკლე ფილოსოფია გინა სიბრძნის მოყვარეობა, 1880 წ.

„მზა პასუხი“ სომხურ გაზეთ „მშაკის“ შესახებ მის, რომ ქართველებს არა აქვთ მდიდარი წარსული, მოქალაქეობა, ისტორია, მწერლობა, დამოუკიდებელი ეკლესია და სხვანი, 1882 წ.

პეტრე სურგულაძე, საქართველოს თავისუფლებისათვის, 1917 წ.

პეტრე სურგულაძე, დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა, 1918 წ.

პეტრე სურგულაძე, საქართველო როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, 1918 წ.

პავლე ინგოროყვა, საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ, 1918 წ.

რ. ჟანენი, ქართველები იერუსალიმში, ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ, 1921 წ.

ევგენი დალეჯიო დალესიო, ქართველები კონსტანტინეპოლში, ფრანგულიდან თარგმნა შალვა ვარდიძემ, 1921 წ.

ქართველო ქრისტიანებო, შეერთდით! 1922 წ.

ნოე ჟორდანია, ბრძოლის საკითხები, 1923 წ.

ვანო ალიხანიშვილი, რამ დაგვლუბა და რა გვიხსნის, 1923 წ.

ნიკოლო მიწიშვილი, შავი ვარსკვლავი, ლექსები, გამოცემის წელი მითითებული არ არის. გამოცემული უნდა იყოს 1923 წ.

მიხეილ წერეთელი, ზეთის ქვეყანა, მისი ხალხები, ენები, ისტორია, კულტურა, 1924 წ.

გილგამეშიანი, ბაბილონურ ტექსტიდან თარგმნილი მ. წერეთლის მიერ, 1924 წ.

პავლე მოსულიშვილი, შენ ხარ მზე, ოთხმოქმედებიანი ფანტასტიკური ეტიუდი საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრებიდან, 1924 წ.

ალექსანდრე მანველიშვილი, ვეფხისტყაოსანი და რუსთაველის ზნეობრივი იდეოლოგია, 1933 წ.

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბოლში გამოცემული ქართული წიგნების ბოლომდე ზუსტად და სრული სახით აღნუსხა მათი ძნელად ხელმისაწვდომობის გამო ვერ ხერხდება, ერთი უმთავრესი ტენდენცია ჩვენთვის ცნობილი გამოცემების სახელწოდებთა გაცნობით მაინც იკვეთება ნათლად და აშკარად.

XIX საუკუნეში გამოცემული წიგნების უდიდესი ნაწილი, უწინარეს ყოვლისა, სასულიერო ხასიათისაა. მათ შემდეგ მოდის სასწავლო-საგანმანათლებლო დანიშნულების მქონე ე. წ. „სახალხო წიგნები“. რაც შეეხება მხატვრული, ისტორიული და სამეცნიერო ხასიათის წიგნებს, მათი გამოცემით აღნიშნულ პერიოდში გამომცემლობის მესვეურები შედარებით ნაკლებად ინტერესდებიან.

გასული საუკუნის ათიანი წლების მეორე ნახევრიდან კი, როგორც ზემოთ ჩამოთვლილი წიგნების სათაურებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, ვითარება იმდენად რადიკალურად იცვლება, რომ სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის მიერ გამოშვებული წიგნების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკვე იმჟამინდელი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პრობლემებისადმი მიძღვნილი. ჩემი აზრით, სტამბოლელ გამომცემელთა საქმიანობაში მომხდარი ამგვარი მკვეთრი გარდატეხა იმ პოლიტიკური მოვლენებით იყო განპირობებული, რომელთაც არსებითი როლი შეასრულეს იმდროინდელი საქართველოს ისტორიაში.

თუმცა ამგვარი ეროვნულ-პოლიტიკური აქტიურობა ქართული საენის მღვდელმსახურებისა და გამომცემლობის მუშაკთათვის არც მანამდე რომ არ ყოფილა უცხო მოვლენა, ეს თუნდაც ამ ფაქტითაც დასტურდება ნათლად და არაორაზროვნად:

გაზეთ „დროების“ ინფორმაციით (1885 წ. №182), სტამბოლის ქართული საგანის მღვდელმსახურებს სომხური გაზეთის - „მშაკის“ 1882 წლის ერთ-ერთ ნომერში გამოქვეყნებულ ანტიქართულ წერილში გამოთქმულ ცილისწამებათა გამოსაშვარავებლად „ერთი ახალი პატარა წიგნი გამოუციათ“, რომლის ავტორიც სათანადო „ისტორიულის ცნობებით... ამტკიცებს, რომ ქართველები თავიანთის წარსულის ცხოვრებით, შესანიშნავ ქველმოქმედებით, მწერლობით და ისტორიით სულაც არ ჩამოუვარდებიან სომხებს და ქართული „ვეფხისტყაოსანი“ მთელს მათ მწერლობასა სჯობიან“. „დროების“ მიერ მოხსენიებული ზემოთ აღნიშნული წიგნი სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობამ 1882 წელს დაბეჭდა სახელწოდებით „მზა პასუხი“ სომხურ გაზეთ „მშაკის“ შესახებ მის, რომ ქართველებს არა აქვთ მდიდარი წარსული, მოქალაქეობა, ისტორია, მწერლობა, დამოუკიდებელი ეკლესია და სხვანი“.

იმ სასულიერო პირთაგან, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი სტამბოლის ქართული სტამბის რეალურად ფუნქციონირების საქმეში, გარდა პეტრე ხარისჭირაშვილისა, ასევე უნდა გავიხსენოთ კონსტანტინეპოლის მონასტერში მოღვაწე ქართველი ღვთისმსახურები: ალექსანდრე მირაქოვი, ათანასე ნასყიდოვი, ალფონს ხითარიშვილი და სხვები.

სტამბაში ასოთამწყობებად და სხვა პრაქტიკული საქმეების შემსრულებლებად ძირითადად ეკლესიასთან არსებული სასწავლებლების მოსწავლეები მუშაობდნენ. თავიდან მათ იქვე ასწავლიდნენ ხელობას, შემდეგ კი უშუალოდ რთავდნენ მუშაობის პროცესში. იმის გამო, რომ ხსენებულ სტამბაში დროდადრო არაქართულენოვანი წიგნებიც იბეჭდებოდა, შეგირდებს თურმე უცხო ენებზე ბეჭდვასაც ასწავლიდნენ.

კონსტანტინეპოლის ქართულ მონასტერთან პ. ხარისჭირაშვილის მიერ 1870 წელს გახსნილი სტამბა 70-იანი წლების ბოლოს უკვე იმდენად გაფართოებულა და გაძლიერებულა, რომ იგი „სრულიად დამოუკიდებელ ისეთ წარმოებად ქცეულა“, რომელსაც საკუთარი მომსახურე, პერსონალი და ღირებულორი ჰყავდა. შ. ლომსაძის მტკიცებით, ამ დროს „სტამბახანის“ ღირებულორი ყოფილა ანტონ გოზალიშვილი (შ. ლომსაძე, 1979, გვ. 73).

ო. კასრაძის აზრით, სწორედ ეს პიროვნება უნდა იყოს ის ანთუან გვაზალიანი, რომელიც კონსტანტინეპოლის ქართული საგანის სტამბაში დაბეჭდილი წიგნების თავფურცლებზეა დასახელებული ამ სტამბის მფლობელად. საკუთარი ქართული გვარ-სახელის ამგვარი გასომხურება, ო. კასრაძის აზრით, მას კათოლიკური სარწმუნოების მიღების შემდეგ უნდა მოეხდინა, რასაც ხშირად აკეთებდა ხოლმე გაკათოლიკებული ქართველების არცთუ მცირე ნაწილი (ჟურნ. „განთიადი“, 1981 წ. №1, გვ. 152).

სტამბოლში გამოცემული წიგნებით თურმე მარტო ქართველები კი არ ყოფილან დაინტერესებულნი, არამედ უცხოელებიც. ამის დასტურად ზ. ჭიჭინაძეს ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგი მარი ბროსე მოჰყავს, რომელიც 1877 წელს მისთვის საგანგებოდ გაგზავნილ წერილში ქართველ მწიგნობარს „დიდის მუდარებით“ თხოვდა, დახმარებოდა მას კონსტანტინეპოლში დაბეჭდილი წიგნების შოვნაში.

როგორც ქართულ პრესაში საკმაოდ მრავლად გამოქვეყნებული წერილებით დასტურდება, სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის საქმიანობით შესაბამისი

პერიოდის საქართველოშიც ძალიან ყოფილან დაინტერესებულნი. მაგალითად, გაზეთი „დროება“ (1880, №180) უცხოეთში მოღვაწე ჩვენი თანამემამულეების საგამომცემლო მოღვაწეობას ასეთ შეფასებას აძლევს: „სტამბოლისა და მონთბანის ფრანგის პატრონები დიდი მადლისა და თანაგრძნობის ღირსნი არიან ჩვენის საზოგადოების მხრით და როგორც არაერთხელ გამოგვიცხადებია, ურიგო არ იქნება, რომ ჩვენმა სასულიერო მამებმა ამ მხრით წაბადონ მათ“.

სტამბოლის შემდეგ, XIX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს, პ. ხარისჭირაშვილისა და მისი ძმობის წევრების აქტიური ძალისხმევის შედეგად ქართველ კათოლიკეთა სავანე საფრანგეთის პატარა ქალაქ მონთბანშიც (მდებარეობს პარიზიდან 600 კმ-ის დაშორებით, სამხრეთით, მდ. ტარნის სანაპიროზე) დაარსდა და სავანის წინამძღვარმა ანდრია წინამძღვრიშვილმა პ. ხარისჭირაშვილის დახმარებით ქართული წიგნების ბეჭდვას იქაც დაუდო სათავე. მართალია, მონთბანის ქართულ სტამბას სტამბოლის სტამბა-გამომცემლობის მასშტაბები არ შეუძენია, მაგრამ ხსენებული მოვლენა მაინც მეტად მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენს ქართული ემიგრანტული კულტურის ისტორიაში.

ლიტერატურა

- „განთიადი“ 1981, №1.
 გაზ. „დროება“, 1880, №180; 1885, №182.
 შ. ლომსაძე, გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან, ახალციხური ქრონიკები, 1979.
 შ. ლომსაძე, მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი, 1984.
 „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1978, №2.
 ზ. ჭიჭინაძე, აბატი პეტრე ხარისჭირაშვილი, ტფ., 1895.
 ზ. ჭიჭინაძე, ქართული სტამბები 1627-1916 წლებში, თბ., 1916.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

FROM THE HISTORY OF PUBLISHING GEORGIAN BOOKS IN ISTANBUL

The Georgian Catholic Church established in Istanbul in the 60s of the nineteenth century by the active efforts and guidance of Petre Kharistchirashvili became strong Georgian spiritual culture centre abroad. From the start the heads of the centre founded printing press that made it possible to publish Georgian books. Before that Petre Kherischirashvili having been a priest in Venice had gained valuable experience in publishing business. He made specialists cast Georgian types of various kinds and began printing Georgian books from 1855.

From 1870s to the 30s of the 20th c. tens of books were published in the Istanbul Georgian printing press. Naturally, majority of those books were religions ones, however, there were quite a number of text-books, fiction and historical and

political themes. Unfortunately, Petre Kharistchirashvili and his friends could not realize all their wishes to publish many books they had planned to print. The process was thwarted because of the prohibition of disseminating their production in Georgia.

Apart from Istanbul Petre Karistchirashvili and his brethren established one more Georgian catholic cloister in a small town of Montobant, France by the close of 70s of 19th. c. Andria Tsinamdzgvarishvili, the head of the cloister, began publishing Georgian books in France by the active support of Petre Kharistchirashvili. Montobant Georgian printing press did not reach the scales of the Istanbul Georgian cloister publications; nevertheless this was also one of the most important facts in the Georgian immigrant culture.

ტარიელ უშტარაძე

კავლე, სიმონ და პოლ (კავლე) ზაზაძეების როლისათვის სტამბოლის ქართული საგანის დაცვისა და შენარჩუნების საქმეში

1. საქვეყნო ამაგის პერსპექტივა

ბუნებრივია, ყველა მოღვაწეს სურს, მშობელი ერისთვის გაწეული თავისი შრომის შედეგი ადრესატამდე მივიდეს... საერო ღვაწლი ზოგჯერ მაშინვე ფასდება; არაიშვიათად, პიროვნების საქვეყნო გარჯა გვიან ხდება ცნობილი საზოგადოებისთვის: დაკარგვით არაფერი იკარგება¹...

სტამბოლის ქართულ საგანეში მოღვაწეთა სასაქართველოო შრომის შედეგებს სრულად დღემდე არ მოუღწევია ჩვენს სამშობლომდე; შესაბამისად, ქართველ ერს ჯერ არ გამოუყენებია ეს საუნჯე და არც ჩვენი ქვეყნისთვის ღვაწლში აღსრულებული დიდი ადამიანები შეუფასებია სათანადოდ: ხარისჭირაშვილის, თამარაშვილის, ვარდიძეების, ზაზაძეების და მრავალ სხვათა მიერ შექმნილ-შენარჩუნებული ინტელექტუალური და მატერიალური საგანძური ფასეულია თურქებისთვისაც, ევროპელებისთვისაც, ამერიკელებისთვისაც... მაგრამ **განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ქართველებისთვის;** ამიტომაც იყო, რომ სტამბოლის ქართული საგანის საგანძურის შემქმნელნი ესწრაფოდნენ, პირველ რიგში, სწორედ საქართველოს ეხილა მათი ნაღვაწი; აქვე ეგულებოდათ რეალური შემფასებელიც... საერთოდ, მოღვაწის ნამდვილი დამფასებელი მისი მოშობლიური ერია..

სამეცნიერო კონფერენცია და ზაზაძეების ღვაწლის აღმნიშვნელი საუნივერსიტეტო ღონისძიებები მხოლოდ ერთი ნაბიჯია სტამბოლის ქართული საგანის დიდი საქმეების წარმოჩენის გზაზე... ერთი რამის თქმა ამთავითვე შეიძლება:

თურქეთის რესპუბლიკაც და ქართველი ხალხიც მუდამ იამაყებს დიდი ქართველების მიერ შექმნილი და დღემდე შემონახული საუნჯით, “სტამბოლის ქართული საგანე” რომ ჰქვია სახელად.

¹ უფალი მაინც ზომ ზედავს ყველაფერს...

ჩემი ნაშრომის **მოკრძალებული მიზანია** სტამბოლის ქართველთა სავანის ბოლო 50 წლის ისტორიაში პავლე, სიმონ და პოლ ზაზაძეების ღვაწლის წარმოჩენა.

2. დიდი კრიზისი სტამბოლის სავანის ისტორიაში

XX საუკუნის 50-იან წლებში მეტად გაუჭირდა სტამბოლის ქართულ მონასტერს. **შალვა ვარდიძის** ცნობით, 1949 წელს სტამბოლის მონასტერს სტუმრებია საბჭოთა მთავრობის მაღალჩინოსანი **ვინმე სანდრო სააკაშვილი**, რომელიც მონასტრის მესვეურთ დახმარებას დაჰპირებია; ჩანს, სანდრო სააკაშვილმა თხოვნის ოფიციალური წერილის შედგენაც თხოვა მოხუცებულ ბერს: სტამბოლის ქართული სავანის არქივში შემონახულია 1949 წლის 28 აპრილით დათარიღებული წარმოშობით ხიზაბაგრელი პიო ბალიძის **“მოხსენებითი ბარათი”** სანდრო სააკაშვილის სახელზე, სადაც გვითხრობთ: **“...იმედს გამოვთქვამთ, რომ თბილისი ჩვენს მდგომარეობაში შევა: ვართ უცხო ქვეყანაში უპატრონოდ დარჩენილი. ჩვენ ვართ განწირული ერისათვის და სამშობლოსათვის... სტამბოლის ქართული მონასტერი იყო, არის და იქნება ქართული სულის მატარებელი საყდარი, თავშესაფარი ყველა ლტოლვილი და გაჭირვებული ქართველისა, მიუხედავად მისი რწმენისა და პოლიტიკური შეხედულებისა; იგი (მონასტერი - ტ.ფ.) ფიზიკური დამცველი და დარაჯია ქართული ინტერესებისა. სასურველი იქნება, ღირსეულად შეფასდეს მისი (სტამბოლის ქართული სავანის - ტ.ფ.) ღვაწლი და ეს, უცხოეთში დაფუძნებული პატარა საქართველო, ღირსეულად იქნეს შენახული და დაცული”².**

ამავე დოკუმენტში პიო ბალიძე წერს:

“ნიკოლოზმა სახლის კარი გადაგვირაზა“; საქართველოს მენევეიკურმა ხელისუფლებამ “ბამბით ყურები დაიცვა“; ნუთუ საბჭოთა მთავრობაც დაგვივიწყებს?”

სამწუხაროდ, ასეც მოხდა! ჩანს, “საბჭოთა კავშირის” მესვეურებმა დაბლოკეს სანდრო სააკაშვილში აღძრული პატრიოტიზმი...

² ვ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, “ლიტერატურული საქართველო“, 27 სექტემბერი - 3 ოქტომბერი, 2002 წ.

პიო ბალიძის ალლო არ ტყუოდა:

მალევე დაცარიელდა სტამბოლის ქართული მონასტრის ოთხსართულიანი საცხოვრისი; გარდაიცვალნენ სავანის ბოლო მღვდელმსახურნი: ბენედიქტე ვარდიძე, პიო ბალიძე, შალვა ვარდიძე, პეტრე ტატანაშვილი....

1960 წლისათვის ცოცხალი იყო მხოლოდ პავლე აკობაშვილი (ადგულაძე) - ეკლესიის მსახური, რომელმაც კარგად იცოდა რა სტამბოლის ქართველთა სავანის **აწყოც და საბჭოური პერსპექტივაც**, ერთადერთ იმედად ისევ ქართული ემიგრაცია მიიჩნია; მან დახმარებისთვის მიმართა ევროპასა და ამერიკაში მცხოვრებ ქართველებს; კერძოდ, 1960 წლის 3 თებერვალს იგი ემიგრანტ ქართველებს სწერს³:

“დავრჩი სულ მარტოდმარტო; ვიბრძვი და ვმუშაობ, რომ იგივე ბედი არ ეწვიოს ამ ჩვენს ეკლესიას, როგორიც წილად ხვდა ჩვენს კულტურის ცენტრებს პალესტინაში, ათონის მთაზე, სინას მთაზე და სხვაგან... სანამ ცოცხალი ვარ, არ ვზოგავ ძაღლონეს, რომ ეს განძი, საუნჯე (წიგნოსაცავი, მამულები, სახლები...) შერჩეს ჩვენს ერს... ჩემს შემდეგ არ ვიცი რა დაემართება [ამ საგანძურს]; ღმერთმა იცის, ყველაფერი ჩვენს საყვარელ სამშობლოსა და მის შვილებზეა დამოკიდებული...”

3. პავლე ზაზაძე

სტამბოლის ქართველთა სავანისთვის რეალური თანადგომა არც ემიგრანტ ქართველებს გაუწევიათ (მათ იქით სჭირდებოდათ დახმარება); სავანის ხსნა არსაიდან ჩანდა... მაგრამ, **უფალმა არ ინება ქართველთა ამ წმინდა სავანის გაუქმება** თუ სხვის ხელში გადასვლა (უცხოეთში არსებული სხვა ქართველური კერების მსგავსად!) და 1966 წელს სტამბოლის ქართულ სავანეს ძლიერი მფარველი გამოუჩნდა პავლე ზაზაძის სახით:

³ შ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, “ლიტერატურული საქართველო” 27 სექტემბერი - 3 ოქტომბერი, 2002 წ.

პავლე და სიმონ ზაზაძეების ინიციატივით, 1966 წელს ჩამოყალიბდა **სტამბოლის ქართველთა ეკლესიასთან არსებული კათოლიკური საზოგადოების ფონდი**; ფონდის თავმჯდომარედ აირჩიეს მონასტრის ვაჟთა სასწავლებლის კურსდამთავრებული პავლე სიმონის ძე ზაზაძე, რომელიც ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან გვერდით ედგა მონასტრის ხანდაზმულ ბერ-მონაზვნებს⁴...

აქვე აღვნიშნავ, რომ 1966 წლამდე, კერძოდ, 1962 წელს ქართველური სამყაროსთვის სისხლხორცეულ საზოგადო ასპარეზზე აქტიურად ჩნდება პავლეს შვილი - სიმონ ზაზაძე, რომელიც 1962 წლიდან 1982 წლამდე აფინანსებს უცხოეთში (პარიზში) გამომავალ **“ბედი ქართლისას”** ფრანგულენოვან გამოცემას⁵. ლოგიკურია აქვე ვთქვათ, რომ **პავლე ზაზაძის** არჩევა სტამბოლის ქართული საგანის მზრუნველად და **სიმონ ზაზაძის** მიერ **“ბედი ქართლისას”** დაფინანსება ერთიან ველშია გასაბზრებელი: **XX საუკუნის 60-იან წლებში ეროვნული იდეალებისთვის მებრძოლ ქართულ ემიგრაციაში ყველაზე ძლიერ ჯგუფს სტამბოლელი ზაზაძეები ქმნიან**. არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, სტამბოლის ახალი ქართველური ინიციატივების წამომწყებნი მამაა თუ შვილი; ფაქტია, რომ ამ პერიოდიდან ინტენსიურად და ფართო მასშტაბით იწყება ზაზაძეების ღვაწლის აქტიური მოღვაწეობა ქართველი ერისა და ქართველური კულტურის წინაშე... აქვე ვიტყვი, რომ **თანამედროვე პოლიტიკური ორიენტაციებიდან** გამომდინარე, მათი ღვაწლის შედეგი ერთნაირადაა დასაფასებელი **საქართველოსა და თურქეთის ხელისუფლებების** მიერ, ვინაიდან ზაზაძეების მიერ შექმნილ-შენახული განძი უდიდესი ფასეულობაა ორივე ქვეყნისთვის.

პავლე ზაზაძე სიკვდილის ბოლო წამამდე (გარდაიცვალა 1989 წლის აგვისტოში) თავად განაგებდა თურქეთის მთავარ ქალაქში არსებულ ამ **“პატარა საქართველოს”** და უმძიმესი წნეხის პირობებში ინარჩუნებდა ტაძარს, სიწმინდეებს, აკაკი წერეთლის სახელობის მდიდარ ბიბლიოთეკას, სტამბოლის ცენტრალურ/ევროპულ ნაწილში არსებულ ვრცელ მიწას...

4. სიმონ ზაზაძე

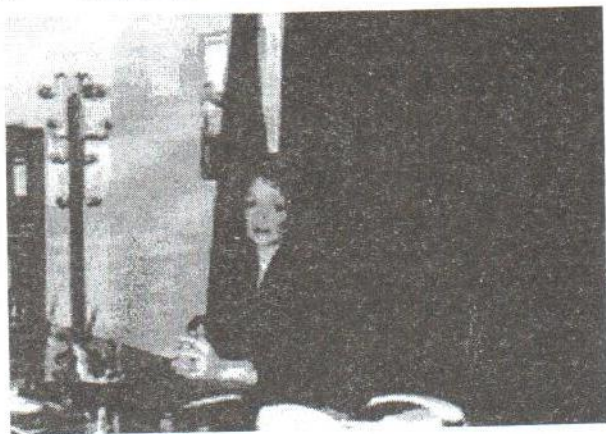
1989 წლის სექტემბრიდან სტამბოლის ქართველთა საგანის ისტორიაში ახალი ხანა იწყება: იქ, სადაც ადრე ბერ-მონაზონნი იღვწოდნენ, სიმონ ზაზაძის ინიციატივითა და ადგილობრივი ხელისუფლების თანხმობით აშენდა განათლების ახალი კერა: დღეს უკვე სტამბოლში კარგად ცნობილი **“Özel bilgi koleji”** - ევროპული სტანდარტების ერთ-ერთი საუკეთესო ინგლისურ-თურქული კოლეჯი, რომელიც ქართულენოვან მსმენელებსაც იმედით ელის...

⁴ შ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, “ლიტერატურული საქართველო”, 27 სექტემბერი - 3 ოქტომბერი, 2002 წ.

⁵ “ბედი ქართლისას” რამდენიმე ნომერს (N.S. XV-XVI; №43-44, 1963 წ.; N.S. XVII-XVIII, №45-46, 1964წ.; N.S. №48-49, 1965წ.) სათანადო მინაწერიც აქვს (მასალა მოგვაწოდა შ. ფუტყარაძემ). აღსანიშნავია ისიც, რომ სიმონ ზაზაძე ნინო და კალისტრატე საღოების ახლო მეგობარია.

კოლეჯის ოფიციალური ამშენებელი და მფლობელია სიმონ ზაზაძის მეუღლე - ქ-ნი კლაუდია ინჯეა-ზაზაძე...

შ. ფუტყარაძის “ჩვენებურების ქართულში” გამოქვეყნებულ დოკუმენტურ მასალაში ვკითხულობთ ბ-ნი სიმონ ზაზაძის შემდეგ სტრიქონებს⁶:

“სკოლა იმიტომ გავაკეთებე, რომ დრო გავა და ქართველები მოვლენ, ისწავლიან, იკითხავენ... მოვიდნენ ქართველები, ისწავლონ ენები, მიხედონ საქართველოს საუნჯესა, რაც არის აქ მუზეუმებში, საცავებში...”
 ამავე მასალებიდან ნათლად ჩანს, რომ XX საუკუნის 80-იან წლებში ბ-ნი სიმონის მთავარი მიზანი იყო, ქართველებს იურიდიულად და ფაქტობრივად შეგვენარჩუნებინა სტამბოლის ქართული სავანის მიწები; ამ მიმართულებით ბევრი შრომაც დასჭირვებია; თავად მას მოგუსმინოთ:

“აქ ძეგლად იყო ქართული მონაზონების სკოლა, აქაც იყო მონასტერი. ოცი წლის წინ მონაზონი არ დარჩა. ვერანა გახდა სკოლა, მონასტერი. მაიწადინეს ამათი ხელში ჩაგდება. ფრანგებსაც უნდოდა აედოთ. წავდი პეტქუმათში (მთავრობაში), ვიჩივლე. სხუამ რატომნა წეილოს ჩუენი ადგილი? ეს მიწა საქართველოს არის-მეთქი... მოვიდნენ კათოლიკე რომაელები

⁶ შ. ფუტყარაძე, სტამბოლელი ქართველები, გაზეთი “მამულიშვილი”, ივლისი, 1993 წ

იმათაც მაინდომეს ხელში ჩაგდება. **ვუთხარ, ეს საყდარი ქართული კათოლიკების არი-მეთქი.** მეძრე ერთი ქართული მუსლიმანის - აჰმედ შენის შემწეობითა მივედი ვაყუფსა (ფონდს - ტ.ფ.). ფულიც კი გადაიხადეს - ასსამოცი მილიონი თურქული ლირა. **ეს თანხა ისევ აჰმედ შენის შემწეობითა ბანკში შავინახეთ ქართულების სახელზე.** სხუა ვინმე ვერვინ გამაიტანს. გამაიტანს მარტო ქართული სასულიერო პირი ეკლესიის ხარჯებისთვის; ეს მიწა მეძრე ვაყუფიდანა მე შავისყიდე, რამე გაჭირვება არა მქონდა, ჰამა არ მინდოდა სხუაზე მიცემა ჩუენი მიწისა. ბელქი ეკლესიის ახლოს რესტაურანტს, ქაზინოს, პოტელს ააშენებდა ვინმე, წაბილწავდა წმინდა ადგილსა. ვიყიდე და აქა ლისე[უმი] გავხსენი⁷...

ამავე პერიოდში ბ-ნმა სიმონმა სტამბოლის ქართველთა საგანის მთელ ტერიტორიას გალავანი შემოავლო და ფაქტობრივად საიმედოდ შემოიმატოცა აქაურობა: **საქართველოსთვის სტამბოლური ქართული საგანი თითქმის ხელახლა დაფუძნდა...**

აღსანიშნავია ისიც, რომ სიმონ ზაზაძე დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლებას 1991 წლიდან სთავაზობს, რომ ამ ტერიტორიაზე განათავსოს საქართველოს დიპლომატიური მისია (საკონსულო)...

სიმონ ზაზაძის ამჟამინდელი ძირითადი საზრუნავი უკვე წიგნსაცავია; აქ ინახება ბევრი უნიკალური წიგნი, ჟურნალი, გაზეთი (დასტამბული თურქეთში, საქართველოში, საფრანგეთში, ამერიკაში, ლიბიაში, ვატიკანში, იტალიაში, რუსეთში...); მათ აღსაწერად და დასახარისხებლად ბ-ნმა სიმონმა ჯერ კიდევ 1993 წელს თავისთან სამუშაოდ მიიწვია პროფ. შუშანა ფუტყარაძე (რომლის მიერ გაწეული ღვაწლი და შესრულებული სამუშაო ცალკე მოხსენების თემაა).

სტამბოლში ყოფნის დროს, ჩვენც არაერთხელ გვითხრა ბატონმა სიმონმა:

“დიდი საერთაშორისო ბიბლიოთეკის ამოქმედებით “სტამბოლის ქართველთა საგანი” უნდა გავაცნოთ ყველას, როგორც თურქი და ქართველი ხალხის მეგობრობის სიმბოლო“...

სასიხარულოა, რომ მენშევიკური თუ საბჭოთა ხელისუფლებისგან იგნორირებული სტამბოლის ქართული საგანი **დღეს ქართველი ერისა და საქართველოს სახელმწიფოს** ყურადღების ცენტრში ექცევა; ის. ფაქტი, რომ ზაზაძეებს რამდენჯერმე ესტუმრა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II, რომ ბ-ნი სიმონ ზაზაძე არის საქართველოს საპატო მოქალაქე, რომ თავად და მისი შვილი - ბ-ნი პოლ ზაზაძე საქართველოს პრეზიდენტმა ახლახან დააჯილდოვა ღირსების ორდენით და ისიც, რომ სიმონ ზაზაძე დღეს გახდა აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატო პროფესორი, მეტყველებს:

ქართველი ერი უკვე ხედავს სტამბოლის ქართულ საგანში 150 წლის მანძილზე მოღვაწე დიდი ქართველების ამაგს... სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ კარგავს...

ბატონი სიმონის მამა **ბავლე ზაზაძე** ვერ მოესწრო საქართველოს ხელმძღვანელად, მემკვიდრესთან - **ბავლე (პოლ) ზაზაძეთან ერთად, მომლოდინე საქართველოშია - წინაპრების ფესვებთან ახლოს...**

⁷ შ. ფუტყარაძე, “ჩვენებულების ქართული”, 1993, გვ. 148

5. პოლ ზაზაძე

სტამბოლში ყოფნის პერიოდში დავრწმუნდით, რომ ზაზაძეების გვარს შესწევს ძალა, განახორციელოს **დიდი იდეა**: სტამბოლის ქართული საგანის ბაზაზე **შექმნას თურქეთისა და საქართველოსთვის არსებითი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრი** და თანამედროვე ტიპის საერთაშორისო მასშტაბის ბიბლიოთეკა.

ამ საქმეს დღეს აქტიურად თავობს ზაზაძეების ახალი თაობის ღირსეული წარმომადგენელი პოლ (პავლე) ზაზაძე.

ბ-ნი პოლ (პავლე) ზაზაძე ჰარვარდის უნივერსიტეტის ბიზნესის სკოლის მაგისტრია, უმაღლესი განათლება მიღებული აქვს სხვა ცნობილ უნივერსიტეტებშიც, თუმცა, ვფიქრობ, მისთვის მინიჭებული წოდება - **აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი** - გაცილებით დიდი ემოციის აღმძვრელია (სწორედ რომ წინაპრების გენთან მიახლების გამო)...

მე მას რამდენჯერმე შევხვდი და თვალნათლივ დავინახე:

საქართველოს გარეთ აღზრდილ ამ საინტერესო პიროვნებას დიდი სასაქართველოო წუხილი აქვს; იგი, ფაქტობრივად, **ბაბუისა და მამის დიდი საქმეების გასაგრძელებლად დაბრუნდა ამერიკიდან**, სადაც მას უზრუნველად შეეძლო ეცხოვრა მყუდრო ოჯახურ ველში.

პოლ (პავლე) ზაზაძე თურქეთში მცხოვრები ის იშვიათი ქართველია, რომელიც თავისთავში ჰარმონიულად მოიცავს ევროამერიკულ და აზიურ მახასიათებლებს თუ იმ მრავალსაუკუნოვან საწყისებს, რომლებიც ქართველ კაცს ქმნის არა როგორც ევროპელს, არა როგორც აზიელს, არამედ როგორც კავკასიელს - **ქართველს - ევროპული და აზიური ბევრი საუკეთესო თვისების მატარებელს...**

ჩვენთვის არსებითია ის, რომ ბ-ნ პოლს მყარად აქვს გადაწყვეტილი, თანამედროვე ტექნოლოგიების მიხედვით სტამბოლის ქართველთა საგანის ბიბლიოთეკის ბაზაზე ააღორძინოს კულტურულ-სამეცნიერო-საგანმანათლებლო დაწესებულება, რომელიც იქნება არა მხოლოდ **თურქეთ-საქართველოს მეგობრობის სიმბოლო**, არამედ იქცევა საერთაშორისო მნიშვნელობის აღიარებულ ცენტრადაც.

6. ზაზაძეების გამწვანებელი დედები

ზაზაძეების ეროვნულ საქმეებზე სრულ წარმოდგენას ვერ შევიქმნით, თუ სათანადოდ არ გავიაზრებთ ამ დიდი ოჯახის წინაპარი თუ წევრი ქალბატონების ღვაწლს; მათი ეროვნული საქმეები საგანგებოდაა განსახილველი; აქ მოკლედ აღვნიშნავთ:

ა) **ბ-ნი პავლეს დედა** (ბ-ნი სიმონის ბებია მამის მხრიდან) - ელიზავეტ⁸ ვარდიძე იყო დიდი მამულიშვილების: შალვა და ბენედიქტე ვარდიძეების ბიძაშვილი; პავლე ზაზაძე სტამბოლში სასწავლებლად სწორედ შალვა ვარდიძემ ჩაიყვანა.

ბ) **ბ-ნი სიმონის დედის** - მარიამ ჩილინგარიშვილი-ბეჟანიძის აღმწვანებელია სტამბოლის სავანის დედათა მონასტრის **ილუმენი ელისაბედ ბეჟანიძე**. მისი დიდი ეროვნული და ქრისტიანული ღვაწლი ვრცელი კვლევის საგანი მალე გახდება; აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ელისაბედის სამი დისგან ერთი - ტერეზა მონაზონი იყო; მეორე - როზალია ცოლად ჰყავდა სტეფანე ოცხელს, ხელო მესამე - სიმონის ბებია დედის მხრიდან, გათხოვილი იყო ჩილინგარიშვილზე; ჩილინგარიშვილების ოჯახი ყაჩაღებმა დააწიოკეს: მოკლეს ცოლ-ქმარი, ხოლო ობლად დარჩენილი მათი შვილები გაზარდეს დეიდებმა: ილუმენმა ელისაბედ ბეჟანიძემ და მისმა დამ; სწორედ ამის გამო ბ-ნი სიმონის დედას და მის და-ძმებს ჰქონდათ ორი გვარი: ჩილინგარიშვილი-ბეჟანიძე⁹.

გ) **ბ-ნი პავლეს (პოლის დედა)** - ქ-ნი კლაუდეა ინჯეა-ზაზაძე, რომელიც თავს ფინიკიური წარმომავლობისად მიიჩნევს, დღემდე აქტიურად იღვწის მეუღლის გვერდით დიდი ქართველური გეგმების განსახორციელებლად...

რა გასაკვირია, რომ სტამბოლში მცხოვრები ასეთი ერთიანი, წარმატებული და ძლიერი ოჯახი იქცა XX საუკუნის 60-იანი წლების ქართული ემიგრაციის ევროპული, ამერიკული თუ აზიური ნაწილების სულიერ და მატერიალურ ცენტრად...

7. “ჩვენი გენი იცოცხლებს“!

ეს ფრაზა რამდენჯერმე გაიმეორა ბ-ნმა სიმონ ზაზაძემ 2007 წლის თენისის დასაწყისში მასთან ჩვენი სტუმრობის დროს; იმეორებდა ფიქრიანად, თავდაჯერებით და სიამაყით...

მის ამ რწმენას მყარი ფესვები აქვს:

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასასრულს ზაქარია ჭიჭინაძე¹⁰, XX საუკუნის დასაწყისში კი ევგენი დალეჯიო დალესიო¹¹ და ბევრი სხვა თვითმხილველი წერდნენ, რომ **“სტამბოლის ქართველთა სავანე“ ქართველური ეროვნული ცენტრია - ქრისტიან და მაჰმადიან**

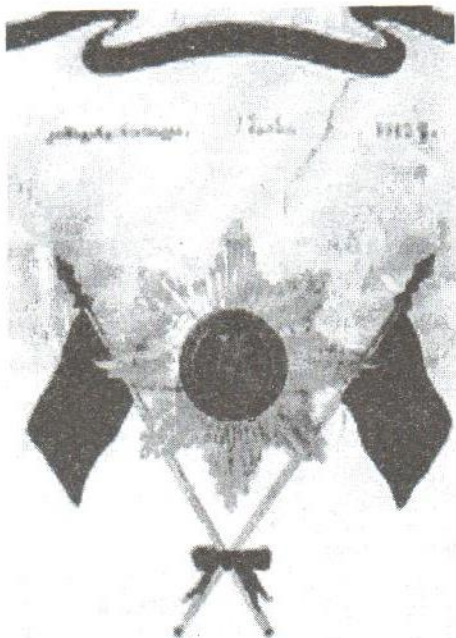
⁸ ელისაბედი; საკუთარ დედას ელიზავეტი ფორმით იხსენიებს პავლე ზაზაძე (იხ. შეფუტკარაძე, 1993, გვ. 149).

⁹ ჩილინგარიშვილები სუფთა ქართველები იყვნენ; რამდენადაც ისინი სომხური კათოლიკური ტიპიკონის მიხედვით ლოცულობდნენ, ზოგ წყაროში შეცდომით სომხებად არიან მიჩნეული (შდრ., აგრეთვე, შ. ფუტკარაძე, “ჩვენებურების ქართული“, გვ. 149).

¹⁰ ზ. ჭიჭინაძე, აბატი პეტრე ხარისჭირაშვილი, ტფ., 1895, გვ. 58-61.

¹¹ “ქართველები კონსტანტინეპოლში”, კონსტანტინეპოლი, 1921.

ქართველთა კულტურის, განათლების კერა და მათი თავშეყრისა თუ თავშეფარების მყუდრო ადგილია¹²; სტამბოლის ქართველთა სავანე იყო საქართველოდან პოლიტიკურ დევნილთა ნავსაყუდელიც, მაგ., 1921 წელს რამდენიმე თვის განმავლობაში აქ დევნილობაში მუშაობდა **საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობაც...** ფაქტია, რომ ათწლეულების მანძილზე **სტამბოლის ქართველთა სავანე** იყო ყველა აღმსარებლობის **ქართველის საერთო ტაძარი - პატარა საქართველო...** ნიშანდობლივია, რომ აქვე (კონსტანტინეპოლში, სავანეში) 1915 წელს შეიქმნა და დღემდეა დაცული "თამარ მეფის ორდენის ესკიზი", რომელიც შუშანა ფუტყარაძის აზრით¹³, შექმნილი უნდა იყოს იაკობ ნიკოლაძის მიერ. გენერალ ლეო კერესელიძის მიერ ამ ორდენით რამდენიმე გამორჩეული ქართველი დაჯილდოვდა; მათ შორის პიო ბალიძე (1917 წლის 1 მაისს), შალვა ვარდიძე და სხვ.

სტამბოლის სავანის ეროვნული მრწამსის შთაბეჭდავად გამომხატველია ეკლესიის მთავარი წარწერები, რომლებიც ასე გამოიყურება:

¹² აქვე ფუნქციონირებდა იოსებ მერაბიშვილის მიერ დაფუძნებული "ოსმალეთში მცხოვრები ქართველების ურთიერთდახმარების ფონდი" (შ. ფუტყარაძე, ქართული საყდარი სტამბოლში, "ლიტერატურული საქართველო", 27 სექტემბერი - 3 ოქტომბერი, 2002 წ.).

¹³ მოსაზრება გამოთქმულია ზეპირ საუბარში; შდრ., ფოტოს აწერია: მამა პიო ბალიძე.

ღვთისმშობლის სავედრებელი:

წმინდა ნინოს სავედრებელი:

...აქვე არსებითა კიდევ ერთხელ იმის აღნიშვნა, რომ სტამბოლის საგანის მოღვაწენი თავიანთ საცხოვრისს აღარებდნენ პალესტინაში, ათონის მთაზე, სინას მთასა და სხვა წმინდა ადგილებზე არსებულ ქართულ საგანებს¹⁴...

რა გასაკვირია, რომ ასეთ ეროვნულ ველში აღზრდილი **ზაზაძეების ოჯახი ერთადერთია მთელ თურქეთში** (და ალბათ, მსოფლიოშიც), რომელიც საქართველოს გარეთ თითქმის 100-წლიანი მოღვაწეობის მანძილზე ქრისტიანად დარჩა, ქართული ენაც შეინარჩუნა, გვარ-სახელიც და ბიზნესის სფეროშიც **მსოფლიოშია ცნობილი** კომპანია “ზაზა“-ს

¹⁴ პავლე აკობაშვილი: “ვიბრძვი და ვმუშაობ, რომ იგივე ბედი არ ეწვიოს ამ ჩვენს ეკლესიას, როგორიც წილად ზედა ჩვენს კულტურის ცენტრებს პალესტინაში, ათონის მთაზე, სინას მთაზე...”

სახელით... გარდა ამისა, სწორედ სიმონ ზაზაძეა ერთ-ერთი მთავარი ინიციატორი, დამფუძნებელი და დამფინანსებელი 2000 წელს ჩამოყალიბებული **თურქეთ-საქართველოს განათლებისა და კულტურის ფონდისა...** სიმბოლურია ისიც, რომ ეს ფონდიც "სტამბოლის ქართველთა საგანეში" დაფუძნდა - იქ, სადაც დიდი ქართველების ლოცვითა და ღვაწლითაა გაჯერებული ყველაფერი... ფონდის ძირითადი მიზანია განათლებისკენ მსწრაფი ახალგაზრდობისთვის დახმარების გაწევა და თურქეთ-საქართველოს შორის განათლების, ჯანმრთელობის, კულტურისა და სამეცნიერო კვლევის ხელშეწყობა...

ამ ყველაფერს კოლოსალური ძალისხმევა და დიდი სიბრძნე სჭირდება: ზაზაძეების ძლიერი გენეტიკური კოდის მქონე პიროვნებას მართლაც რომ საფუძვლიანი თავდაჯერებით შეუძლია თქვას:

"ჩვენი გენი იცოცხლებს"!

დავასრულებთ პავლე ზაზაძის მეუღლის, ბატონი სიმონ ზაზაძის დედის და პოლ ზაზაძის ბებუის - **მარიამ ჩილინგარიშვილი-ბეჟანიძის ფაქტობრივი ანდერძით** (რომელიც გამოქვეყნებულია შ. ფუტყარაძის "ჩვენებულების ქართულში", 1993, გვ. 149-150):

"ისტანბულში ქრისტიანი ქართველობა ძალიან შეთხელდა. სამასი-ოთხასი კათოლიკე თუ იქნება; ორთოდოქსებიც არიან ცოტა. ქილისა გუაქ, (ჰ)ამა [მაგრამ] მღვდელი არა გყუავს. ეკლესიაში შენახული გუაქ ამშენებლის გული. ეს იყო პეტრე ხარისჭიანთი... დარჩენილი გუაქ ქართული წიგნები. ამათ მოვლა უნდა; **საქართველომ უნდა მიხედოს მის საუნჯესა, მისი შვილების დანატოვარსა**"...

TARIEL PUTKARADZE

**ON THE ROLE OF PAVLE, SIMON AND PAUL (PAVLE)
ZAZADZES IN THE PROTECTION AND PRESERVING OF THE ISTANBUL
GEORGIAN CLOISTER**

1. The perspective of the public deeds

It is natural that all public men who strive for the good of their native country wish the fruits of their deeds reach the add ressee... noble deeds performed for the sake of one's people sometimes meet immediate appraisals; however, not infrequently, the devotion for the nation's common good becomes known late. But it really does, for nothing is lost!¹...

Istanbul Georgian Cloister public men deeds have not yet completely reached Georgia even to the present times; accordingly, neither has the Georgian nation used this treasure nor has it displayed adequate appreciation of the merits of the public men. The intellectual and materials treasures of Kharischirashvili's, Tamarashvili's, Vardidzes', Zazadzes' and others are valuable for Turks, Europeans, Americans and whoever... but they have **special importance for Georgians**; that is why Istanbul Georgian Cloister men had always been striving to let first the Georgians see their deeds for the Georgian people were expected to be real judges of the exploits done by their countrymen abroad.

Today's scientific conference and activities dedicated to Zazadzes' deeds is only one step towards demonstrating the great work of the Georgian Cloister...

I should say that:

The Turkish republic and Georgian people will be proud of the treasure, referred to "Istanbul Georgian Cloister", that was created and preserved by great Georgians.

My present paper of this conference is aiming at demonstrating Pavle, Simon, Paul Zazadzes' deeds in the history of Istanbul Georgian Cloister in the history of the last 50 years.

2. The grave crisis in the history of the Istanbul Cloister

Istanbul Georgian monastery bore serious hardships in 50th of XX century. According Shalva Vardidze's information a certain Sandro Saakashvili, holding a rather high office in the Soviet government, visited the monastery in 1949 and promised help; evidently Sandro Saakashvili asked the old monk to compose a formal letter of request. The document dated March 28th, 1949 addressed to Sandro Saakashvili is written by Pio Baladze (who was from Khizabavra) and is kept in the Istanbul Georgian Cloister. In the letter we read:

..."we hope that Tbilisi will consider our situation; we are left alone in the foreign country. **We sacrifice ourselves for our nation and homeland...** The Istanbul monastery was and will be a temple bearing the Georgian soul. It is a shelter

¹ The God knows everything...

for all refugees and vulnerable Georgians irrespective their beliefs and political attitudes. This (the monastery – T.P.) is the alert guard and the protector of the interests of Georgia. We would like that its (Istanbul Georgian Cloister – T.P.) deeds be valued properly, and this **small Georgia founded in a foreign country** be preserved and protected with respect"².

In the same document Pio Balidze writes:

"Nikoloz locked the door of the house"; The Menshevik government of Georgia "closed their ears"; will the Soviet government forget about us too?"

Unfortunately, "the Soviet Union" authorities smothered the patriotism of Sandro Saakashvili...

Pio Balidze was right:

Soon the four-storey house at the Istanbul Georgian monastery became almost desolate. The last priests of the Cloister had passed away: Benedicte Vadrizze, Pio Balidze, Shalva Vardidze, Petre Tatanashvili...

By 1960s only Pavle Akobashvili (Adguladze) was alive – a clergyman who knew the **past and the Soviet perspectives** of the Istanbul Georgian Cloister; his only hope based upon the other Georgian emigrations abroad. He asked for help Georgians living in Europe and America; in March 3, 1960 he writes to the emigrant Georgians³:

"I am left alone; struggling and working to prevent our church from sharing the fate of Georgian cultural centers in Palestine, on the mounts Sinai and Athos... While I am alive I do my best to preserve this treasure (book repository, lands, houses...) for our nation... After my death I do not know what will happen with this [the treasure]; God knows, everything depends on our homeland and its children..."

3. Pavle Zazadze

Neither the emigrant Georgians could offer any real assistance to the Istanbul Georgian Cloister, for, in fact, they themselves were in the need of help in the same way. Where there were no signs of salvation...it appeared that it was not **God's will to abolish** or be passed the Georgian holly Cloister to strange hands (and share fate of some other Georgian cultural centers in the foreign countries) and in 1966 He sends the man Pavle Zazadze who can afford the protection to the Istanbul Georgian Cloister.

Pavle and Simon Zazadzes' established the **foundation of the Catholic Society at the Istanbul Georgian Church** in 1966 by their own initiatives; Pavle Zazadze was elected as the foundation chairman. Since the 30s^h of 20th century he has been supporting elderly monks and nuns of the monastery⁴...

² Sh. Putkaradze, Georgian Temple in Istanbul, "Literaturuli Sakartvelo", 27 September - 3 October, 2002.

³ Sh. Putkaradze, Georgian Temple in Istanbul, "Literaturuli Sakartvelo", 27 September - 3 October, 2002.

⁴ Sh. Putkaradze, Georgian Temple in Istanbul, "Literaturuli Sakartvelo", 27 September - 3 October, 2002.

I would like to mention that before 1966, in 1962, Simon Zazadze -the son of Pavle Zazadze, appears in the pursuit of public deeds; during the years 1962-1982 he provides sponsorship for the publication⁵ of "Bedi Kartlisa, the only Georgian periodical in the foreign countries (in Paris): It came out in the 60s of 20th century. Zazadzes have established a strong team struggling on behalf of national ideals. It is not essential who was an initiator: father or son; It is the fact that the family of Zazadzes' has started intensive activities for the Georgian nation and culture... **In consideration of modern political developments** the results of Zazadzes' deeds and the treasures created and preserved by them are valuable in almost the same degrees for the governments of both countries, of Turkey and Georgia, respectfully. After the demise of Pavle Akobashvili – the head of Istanbul Georgian Cloister, Pavle Zazadze accepted the responsibility for the "small Georgia", taking charge for its protection and preservation of its building, its valuable materials, and the rich library named after Akaki Tsereteli, and the land in the central/European part of Istanbul.... under the unbearable pressure, until the end of his life.

4. Simon Zazadze

In 1989 a new age has been started in the history of Istanbul Georgian Cloister: on the initiative of Simon Zazadze a new educational center was built in the place where the monks and the nuns had worked hard. Today in Istanbul it is known as: "Özel bilgi Colegi" – one of the best English-Turkish educational institutions of the European standards which is also open to and expecting Georgian students...

The official builder and owner of the college is Simon Zazadze's wife – **Mrs. Claudia Injea-Zazadze...**

In the documented materials applied by Shushana Putkaradze in her publication of "Chveneburebis Kartuli" we read the following words of Mr. Simon Zazadze⁶:

"The school was established for the purpose that after a certain period Georgians will come here to study, read, to ask... Let Georgians come and study languages, take care of Georgian treasures kept in the repository of the museum"...

The materials show that during 80s of 20 century **Mr. Simon's main goal was the legal and actual preservation of the lands of the Istanbul Georgian Cloister.** He had to invest huge efforts for the positive outcome of this task. Let us listen to him:

"There were a school of Georgian nuns and a monastery in old times. Twenty years ago no nun lived in the monastery. It was completely destroyed. **Others tried to purchase it. Frenchmen wanted to have it too.** I brought the case to the court. Why should someone take our place? **This land belongs to Georgians...** The Roman Catholics came. They tried to have it too. **I told that this is the temple of Georgian Catholics.** After that a Muslim Georgian –Ahmed Sheni supported us to sell it to a foundation. One hundred and sixty million Turkish liras were paid which is **still saved in the bank in the name of Georgians.** No other person is entitled to get the

⁵ Several series of "Bedi Kartlisa" (N.S. XV-XVI #43-44, 1963; N.S. XVII-XVIII #

45-46, 1964; N.S. # 48-49, 1965) have proper notes (materials are provided by Sh. Putkaradze). It is noticeable that Simon Zazadze is the close friend of Nino and Kalistrate Salia.

⁶ Sh. Putkaradze, Georgians from Istanbul, newspaper "Mamulishvili", July, 1993.

money from the bank; only the Georgian clergymen have it for the church expenses; later I bought this land; I could afford it and did not want to let others own it. Someone might open a restaurant, a casino or a hotel near it. That would defile the sacred place. I bought it and opened the lyceum"⁷.

Right in that period Mr. Simon Zazadze made a big fence around the Istanbul Georgian Cloister territory. This time the Istanbul Georgian Cloister was firmly reestablished.

It is noticeable that since 1991 Simon Zazadze has been offering to the Independent Government of Georgia to locate the diplomatic mission (consulate) in that territory...

Simon Zazadze's present concern is the book repository; there are many unique works and printed productions (published in Turkey, Georgia, France, Vatican, Italy, Russia...). In 1993 Simon Zazadze invited prof. Sushana Putkaradze (her contribution to the study of the materials is a separate theme) for sorting the books.

During our visit in Istanbul Mr. Simon told us:

"By putting into action the big international library we will introduce the "Istanbul Georgian Cloister" to Georgian and Turkish people as a symbol of our friendship"...

It is a pleasure that the Istanbul Georgian Cloister, which was once ignored by the Menshevik or Soviet government, today is in the center of attention of the **Georgian nation** and its government; the fact that the **Patriarch of Georgia Illia II** visited Zazadzes several times, that Mr. Simon Zazadze is the honorary citizen of Georgia and his son and himself were recently rewarded with the order of honor by the president of Georgia, and the fact that Simon Zazadze today has become the honorary professor of the Akaki Tsereteli State University tells that:

The Georgian nation understands the great deal of merits of Georgian public men who has been striving for the noble deeds in the Istanbul Georgian Cloister during 150 years... Do what is right come what may...

Today Mr. Simon is with us in Kutaisi; his gene is certainly flourishing: if his father Pavle Zazadze could not see Georgia, his heir Pavle (Paul) Zazadze is in Georgia - close to the roots of the ancestors...

5. Paul Zazadze

During our visit in Istanbul we believed that Zazadze's have strength of implementing the great idea to create **Turkish and Georgian cultural-education center based on the Istanbul Georgian Cloister** and establish modern type international library.

Paul (Pavle) Zazadze, a new and honorable representative of Zazadzes' family leads this project.

Out guest today Mr. Paul Zazadze is an undergraduate student of the Business School of Harvard. He has also received higher education at the well-known universities, though I think sincere emotions will be stirred inside him (getting closer to his ancestors' gene) when we present the diploma of the **honorary doctor of Akaki Tsereteli State University...**

⁷ Sh. Putkaradze, "Cveneburebis Kartuli", 1993, pg. 148

I have met him several times and saw that in spite of the fact that he was brought up outside Georgia he has concerns for Georgia; In fact, he returned back from America (where he could live quietly in a cozy family atmosphere) to continue his grandfather's and father's deeds.

Paul (Pavle) Zazadze is a special Georgian living in Turkey in harmony with European-American and Asian characteristics, which makes Georgian man neither European nor Asian, but Caucasian – **a Georgian – bearing excellent European and Asian characteristics...**

Mr. Paul made a firm decision to strengthen the modern cultural-scientific-education institution based upon the Istanbul Georgian Cloister. That will be not only the **symbol of friendship of Turkey and Georgia** but a highly esteemed and internationally recognized center as well.

6. Mothers who brought up Zazadzes'

In order to visualize relatively complete pictures of the national deeds of Zazadzes' we should comprehend the honor of the ancestor or member ladies of the big family; their national deeds deserve special discussion:

a) Elizavet⁸ Vardidze - **Mother of Mr. Pavle** (Mr. Simon's grandmother on his father's side) – was a cousin of great public men Shalva and Benedicte Vardidzes; It was Pavle Zazadze who took Shalva Vardidze in Istanbul for his education purposes.

b) Mariam Chilingarashvili-Bezhanidze, Mr. Simon's mother was brought up by the **abbess of the Istanbul Georgian Cloister nunnery Elizabeth Bezhanidze**. Her national and Christian deeds will be soon the question of research; From Elizabeth's three sisters one was the nun; the second was a wife of a well-known public men Ioseb Otskheli and the third was grandmother of Simon on his mother's side. She was married to Chilingarashvili; Chilingarashvilis' family was attacked by the robbers, they killed the wife and husband and the orphans were brought up by the aunts, Elizabeth Behzanidze and her sister; That is why Simon's mother and her brothers bore two surnames: Chilingarashvili-Bezhanidze⁹.

c) In spite of **Mr. Pavle's (Paul's) mother** Mrs. Claudia Injea-Zazadze's was of Phoenician descendant she is actively involved in the process of implementation of the great Georgian plans...

It is surprising that such a united, tenacious, strong and successful family in Istanbul has served as the spiritual center for Georgian emigration of 60s of the 20th century living in Europe, America and Asia.

7. "Our Gene will be alive!"

This is a phrase which Simon Zazadze kept repeating at the beginning of June 2007 during our visit; he was proud and self-confident when pronouncing these words...

His belief has strong roots:

At the end of 19th century Zakaria Chichinadze¹⁰, and at the beginning of the 20th century Evgeni Dalejio Dalesio¹¹ and many other eye-witnesses wrote that

⁸ Elizabeth; Pavle Zazadze calls Elizavet to his mother (see Sh. Putkaradze, 1993, pg.149)

⁹ Chilingarashvilis were pure Georgians; in some sources they are considered as Armenians (resp. Sh. Putkaradze, "Chveneburebis Kartuli", pg.149)

¹⁰ Z. Chichinadze, priest Petre Kharischirashvili, Tb., 1895, pg. 58-61

¹¹ "Georgians in Constantinople", Constantinople, 1921

"Istanbul Georgian Cloister" is the Georgian national center - the hearth of Georgian and Muslim culture, education, and their safe shelter¹². The Georgian Cloister provided a place for political refugees from Georgia; for instance, in 1921 there worked the **first government of the republic of Georgia...** It is the fact that during decades the Istanbul Georgian Cloister was a common church for all confessors – small Georgia...

In Constantinople there is still preserved and protected "the draft of Tamar Mepe (Queen Tamar) order" made in May 1, 1917. According to Shushana Putkaradze it is made by Iakob Nikoladze.

...It is essential to indicate that the public men of Istanbul Georgian Cloister compared th text with the Georgian cloisters in Palestine, the mounts Sinai and Athos and other holly clostiers¹³...

Zazadzes' are the only family in Turkey (perhaps in the world) who remained Christians for almost 100 years, preserved the Georgian language, names and surnames and the business company, which is knows by name "Zaza"... Besides, Simon Zazadze is an initiator and a founder of the Turkish-Georgian Educational and Cultural Foundation in 2000... it is symbolic that it was created where great Georgians prayed and made their deeds. The goal of the foundation is to support youth and strengthen educational, health, cultural and scientific research opportunities between Turkey and Georgia.

All these need a colossal work and wise decisions; the person with Zazadzes' strong genetic code can say:

"Our gene will be alive"!

I would like to finish my paper with the words from the **will of the Simon Zazadze's mother and Paul Zazadze's grandmother Mariam Chilingarashvili-Behzanidze** (that was published in "Chvnebebis Kartuli", author Sh. Putkaradze)¹⁴:

"In Istanbul the number of Christian Georgians is getting reduced. There are only three or four hundred Catholics left; there are very few Orthodox too. We have the church but we do not have a priest. We keep the heart of the person who had built the church. He was Petre Kharischianti... We still have Georgian books but they need care; **Georgia must look after the treasure of the ancestors**"...

¹² The foundation of assistance of Georgians living in Turkey was functioning there too. It was funded by Ioseb Merabishvili (Sh. Putkaradze, Georgian Temple in Istanbul, "Literaturuli Sakartvelo", 27 September – 3 October, 2002).

¹³ Pavle Akobashvili: "I am struggling and working to prevent our church from sharing the fate of Georgian cultural centers in Palestine, on the mounts Sinai and Athos"...

¹⁴ 1993, pg. 149-150

TARIEL PUTKARADZE

PAVLE, SIMON VE PAUL (PAVLE) ZAZADZELER'İN İSTANBUL GÜRCÜ KİLİSESİNE SAHIPLIK ETTİĞİ FAALİYETLERİNDEKİ ROLLERİ

1. Vatan için verilen emeğin perspektifleri

Her insan anavatanı için yaptığı hayırlı işlerin neticesinin tanınmasını ister. Vatandaşın vatan için yaptığı hayırlı işler bazen ömründe saygı ile karşılar, bazen de **Vatan emeği** cemiyet için biraz geç belli olur. Ama hiç bir şey kaybolmaz¹...

İstanbul Gürcü Kilisesinde çalışan Gürcüler'in Gürcistan için harcanmış faaliyetin neticeleri ülkemize tamamen ulaşmamıştır. Dolayısı ile Gürcü milleti bu defineleri hala kullanmamış ve bize kadar bu defineleri getiren insanları da değerlendirmemiştir. Kharışçiraşvili, Tamaraşvili, Vardidzeler, Zazadzeler'in ve b.g. yaptıkları maddi emeği hem Türkler için hem de Avrupalılar, Amerikalılar ve özellikle **Gürcüler için değerlidir**. Bu yüzden İstanbul Gürcü Kilisesinin defineleri muhafaza eden insanlar ilk önce kendi emeklerini Gürcistan için çaba göstermekteydiler.

Bugünkü konferans ve Zazadzeler'e ait üniversitemizce düzenlenen tören İstanbul Gürcü Kilise tanımak için atılan ilk adımımızdır.

Önceden bir şey söylemek mümkündür:

Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcü milleti Büyük Gürcüler tarafından yapılmış ve şu ana kadar İstanbul Gürcü Kilisesinde bulunan mücevherlerle gurur duyar.

Bugünkü makalemin **mütevazi amacı** İstanbul Gürcü Kilisesinin son 50 senelik tarihinde Pavle, Simon ve Paul Zazadzeler'in yaptıkları katkıyı göstermektedir.

2. İstanbul Gürcü Kilisenin tarihindeki büyük krizi

XX y.y. 50 yıllarında İstanbul Gürcü Kilisesinin işleri çok zor geçti. **Şalva Vardidze'nin** söylediğine göre İstanbul Gürcü Kilisesinin Soviyetler Birliğinden **Sandro Saakaşvili** diye görevli olan biri misafırı varmış. **Sandro Saakaşvili** Kilise sahiplerine yardımcı olmaya söz vermiş. Görür ki, **Sandro Saakaşvili** yaşlı bir papazdan resmi bir mektup yazmasını istedi. İstanbul Gürcü Kilisesinin arşivinde 28 nisan 1949 yılında Khizabavra doğumlu Pio baladze'nin **Sandro Saakaşvili** adına yazdığı mektup mevcut olmakta. O mektupta – Umarız ki, Tiflis isteğimizi kabul eder, bir yabancı ülkede sahipsiz bırakılmış milletiz. **Millet ve vatan için Karban edilmiş halkız.** İstanbul Gürcü Kilisesi önceden Gürcü ruhunu taşıyan bir men olup devamlı öyle kalır, Bu kilise her mülteci Gürcü'nün sığınağı ve tapınağıdır. O (kilise – T.P) Gürcü amacının bekçi ve korucusudur. Eğer Bu kilisenin emeği ve **Yabancı ülkede kurulmuş olan küçük Gürcistan** layık olduğu kadar korunmuş ve bakılmış olacaksa iyi olur – okuruz².

¹ Tanrı yine de her şey görür

² İstanbul'daki Gürcü kilisesi, Literatürüli Sakartvelo gazetesi, 27 eylül - 3 ekim, 2002

Aynı belgede Pio Balidze şöyle yazar:

“Nikoloz bize ev kapısını kapattı”, Gürcistan Menşevik Hükümeti ise “kulakları pamuk ile tıkandı” Soviyetler hükümeti de unuttur bizi acaba!

Maalesef sanıldığı gibi oldu. Görür ki, Soviyetler Birliği Hükümeti Sandro Saakaşvili’nin kalbinde doğmuş yurtseverliğini kilitlediler.

Pio Baladze de aynı şeyler zannetmiştir:

Dört katlı İstanbul Gürcü Kilisesi hemen boş oldu. Kilisenin Papazları – Benedikte Vardidze, Pio Balidze, Şalva Vardidze, Petre Tatanaşvili vefat ettiler....

1960 tarihi için sadece bir kişi – Pavle Akobaşvili (Adguladze) hayattaydı. Pavle Akobaşvili İstanbul Gürcü Kilisesinin **O zamanki durumu ile Soviyet perspektifi** iyi bilip tek ümit olarak Gürcü mülteciliği zannetmişti. O Avrupa ile Amerika’da yaşayan Gürcüler’den yardım etmelerini istedi. 3 şubat 1960 yılında yazdığı mektupta mülteci Gürcülere şöyle yazar¹:

“Tek başına kaldım: Filistin, Aton ile Sina dağlarında mevcut olan kültür merkezlerimiz gibi bu bizim kilisemize aynı şeyi olmayacağı için çaba gösteririm. Bu define (**Kütüphane, araziler, evler...**) bizim milletimize kalmak için elimden yapabildiğimi yapıyorum. Benden sonra bu defineye ne olacağını bilmiyorum. tanrı bilir, her şey bizim sevgili memleketimize ve O’nun yavrularına bağlı...”

31. Pavle Zazadze

İstanbul Gürcü Kilisesine real bir yardımcı Gürcü mültecilerinin hiçbirisi olmamıştır. (Onlar kendilerine yardımcı olmasını başkalarından isterlerdir): Kilise için çare yoktu... **Ama tanrı Gürcüler için bu aziz yerin başkasının eline geçmesi veya yok edilmesini istemedi** (Gurbette mevcut olan diğer Gürcü kiliseler gibi). Ve 1966 yılında Pavle Zazadze adı ile İstanbul Gürcü Kilisesinin güçlü bir sahibi göründü.

Pavle ile Simon Zazadzeler uğraşmaları sonucunda 1966 tarihinde **İstanbul Gürcü kilisesine bağlı Katolikler Kurumu vakfı** kurulmuştur. Bu vakfın başkanı olarak Simon oğlu Pavle Zazadze seçildi. Pavle Zazadze 20 y.y. 30 yıllarında Kilisenin yaşlı rahibelerine çok yardımcı olmuştur².

Hemen bunu belirtmek isterim ki, 1966 yılına kadar, özellikle, 1962 yılında Gürcü dünyası için önemli faaliyet alanında Pavle’nin oğlu – Simon Zazadze görünmektedir. Simon Zazadze 1962 yılından 1982 yılına kadar gurbette (Fransa) Fransızca çıkartılan “Bedi Kartlisa” gazetesinin mal yardımcısı olmuştur³.

XX y. y. 60 yıllarında milli idealleri için savaşıyan Gürcü mültecisinde İstanbul’lu Zazadzeler en güçlü ve ciddi bir grup oluşturmaktadırlar. İstanbul’un yeni Gürcü inisiyatiflerine başlatan baba mı yoksa oğlu mu, bu önemli değil, en önemlisi şudur ki, bu dönemden Zazadzeler’in ailesinin aktif ve canlı faaliyetleri Gürcü milleti ile Gürcü kültürü için geniş boyutlar almakta...

¹ İstanbul’daki Gürcü kilisesi, Literaturuli Sakartvelo gazetesi, 27 eylül - 3 ekim, 2002

² İstanbul’daki Gürcü kilisesi, Literaturuli Sakartvelo gazetesi, 27 eylül - 3 ekim, 2003

³ Bedi Kartlisa (N.S.XV-XVI №43-44, 1663; N.S. XVII-XVIII №45-46, 1964, N.S. №48-49,1965) Simon Zazadze Nino ile Kalistrate Salialar’in yakın arkadaşıdır.

Hemen bunu söylemek isterim ki, **Modern Siyasi durumundan dolayı** onların özenlerinin neticesi **hem Gürcistan hem de Türkiye Hükümeti tarafından** aynı seviyede değerlendirmeli, çünkü Zazadzeler'in kurup-baktıkları define her iki ülke için büyük bir değeri taşıyan bir definedir.

Pavle Zazadze hayatının son dakikalarına kadar (1989 ağustos ayında vefat etmiştir) Türkiye'nin baş kentinde mevcut olan bu "küçük Gürcistan'ı" kendisi bakıp çok zor baskı şartlarında kilise ile Akaki Tsereteli isimli zengin kütüphaneyi, İstanbul'un orta/avrupa kısmındaki uzatan geniş alanı korumaktaydı.

4. Simon Zazadze

1989 yılının eylül ayından beri İstanbul Gürcü Kilisesinde yeni bir çağ başlar. Önceki zamanlarda rahibelerin faaliyet gördükleri yerde Simon Zazadaze'nin çabası ve yerli hükümetin verdiği kabul ile İstanbul'da çok tanınan "Özel bilgi koleji" isimli eğitim bir ocağı inşa edildi. Bu kolej Avrupa standartlarına uyan İngiliz-Türk koleji olup Gürcü dilini konuşan dinleyicileri de ümitle bekler...

Koleji resmi inşa eden ve sahibi Simon Zazadze'nin eşi **Klaudia İnjea-Zazadze...**

Şuşana Putkaradze'nin "Çbeneburebis kartuli" isimli kitabında şunları okuruz¹:

"Okulu zaman geçtikçe gürcüler gelir okuyacaklar diye inşa ettirdim... Gelsinler Gürcüler, dilleri öğrensinler, Bu müzede mevcut olan Gürcistan'ın definesine baksınlar"...

Bu belgelerden görünüyor ki, XX y.y. 80 yıllarında sayın Simon Zazadze'nin **başlıca amacı İstanbul Gürcü Kilisesinin arazilerinin resmi olarak Gürcüler'in ellerine geçmesiydi.**

Bu yönden çok çaba göstermiştir: Bizzat O'nu dinleyelim.

"Burada önceden Gürcü rahibelerinin okulu vardı. Burada da bir manastır vardı, Yirmi yıl önce bir rahibe bile kalmadı. Okul perişan oldu, **bunları kendi için istediler, fransızlar da istediler, Hükümete gittim, şikayetçi oldum, başkası niye alsın bizim yerleri diye. Bu arazi Gürcüstan'ındır söyledim...** Rumlu Katolikler gelir onlar da istediler, **söyledim ki, bu kilise Gürcü katoliklerindir diye.** Sonra Bir Gürcü müslüman – Ahmet Şen'in yardımıyla sattık vakfa. Para bile ödediler – yüz altı milyon Türk Lirası. **Bu para tekrar Ahmet Şen'in yardımıyla bankaya Gürcüler adına yatırdık.** başkası onu alamaz. sadece Gürcü din adamları kilise harçları için alabilirler. Bu araziyi sonra vakıftan ben satın-alım, sıkıntım yoktu ama arazilerimi başkasına vermek istemedim. Belki kilise yanında biri ya hotel ya da kazino yapardı, aldım ve lise açtım².

Aynı zamanda sayın Simon Zazadze İstanbul Gürcü Kilisesini çeperle kapattı ve burası iyice korudu. Gürcistan için İstanbul Gürcü Kilisesi sanki yeniden kuruldu...

¹ Ş. Putkaradze, İstanbul'lu Gürcüler, Mamulişvili gazetesi, haziran, 1993

² Ş. Putkaradze, Çbeneburebis Kartuli, 1993, s. 148

Belirtmeye layık ki, Simon Zazadze bağımsızlık Gürcüstan hükümetine 1991 yılından bu yerde Gürcüstan başkonsolosluğunun yerleşmesini teklif etti.

Simon Zazadze'nin genel düşüncesi artık kütüphanedir. Burada birçok mükemmel kitap, dergi ve gazeteler mevcut olmaktadır (Türkiye, Gürcüstan, Fransa, Amerika, Libya, İtalya, Vatikan, Rusya'da basılmıştır): Onları tarif etmek ve değerlendirmek için sayın Simon Zazadze 1993 yılında prof: Şuşana Putkaradze'yi davet etti.

İstanbul'da olduğumuz zaman Simon Bey bize birkaç defa söyledi:

"Büyük uluslararası kütüphaneyi yaparak İstanbul Gürcü Kilisesini Türk ve Gürcü halkının dostluk sembolü olarak herkese tanıtacağız diye"...

Menşevik yoksa Soviyet hükümetlerinden ihmal edilmiş İstanbul Gürcü Kilisesi **şimdilik Gürcü milleti ile Gürcüstan Devletinin merağı altında bulunmaktadır.**

Gürcüstan'ın Patriği II İlia birkaç kere sayın Zazadzeler'in misafiri olmuştur. ayrıca sayın Simon zazadze'nin Gürcüstan'ın şerefli vatandaşı olduğu ve kendisinin ile oğlunun – artık Akaki Tsereteli devlet Üniversitesi şerefli olduğu da belirtmeye layıktır.

İstanbul Gürcü Kilisesinde 150 seneden beri faaliyet gören adamların özenlerini Gürcü halkı görmektedir. Hayırlı işler kendi yolunu kaybetmez...

Simon Bey şuanda Kutaisi'de. O'nun geni bugün mutlaka sevinir. Babası – **Pavle Zazadze** Gürcüstan'ı göremedi, Kendisi ise- mirasçısı ile – **Pavle Zazadze ile beraber** O'nları bekleyen Gürcüstan'dalar – Atababalarının köklerine yakındırlar.

1. 5. Paul Zazadze

İstanbul'da bulunduğum zaman Zazadzeler'in **büyük ideaları** yani **Türkiye ve Gürcüstan için önemli** kültürel-eğitim merkezi ve modern uluslararası boyutlarındaki kütüphaneyi gerçekleştirebilmekteye inandım.

Bu konunun gerçekleştirmeye önemli rol Zazadzeler'in layık mirasçısı sayın Pau (Pavle) Zazadze uğraşır.

Bizim bugünkü misafirimiz sayın Paul Zazadze Harvard Üniversitesinin Biznes okulunun magistri olup yüksek eğitimi dünyaca ünlü üniversitelerde almıştır. Ama, **Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesinin Şerefli Doktor** olduğunu O'nun için daha değerli olduğuna inanmıştım (Sanırım atababalarının genlerine yaklaşmasından dolayı) Ben O'nunla birkaç kere görüştüğümde açık gördüm ki:

Gürcüstan dışında büyümüş bu enteresan kişinin Gürcüstan derdi var. O **dedesi ve babasının büyük işlerini devam etmeye döndü Amerika'dan.** Yağadığı Amerika'da O rahat yaşabilirdi sakın ailesi içinde.

Sayın Paul'un modern teknolojiye göre İstanbul Gürcü Kilisesinin temelinde Kültürel-Eğitim-Bilimsel merkezinin kurma kararı bizim için önemli, çünkü O sadece Türkiye- Gürcüstan dostluğunun sembolü değil, uluslararası merkez de olacağına inanırız.

6. Zazadzeler'i büyüten anneler

a) Sayın Pavle'nin annesi (Sayın Simon'in baba tarafındaki nenesi) – Elizavet¹ Vardidze büyük yurtseverlerin-Şalva ile Benedikte Varidzeler'in amcazadesi idi. Pavle Zazadze'yi İstanbul'a eğitim almaya Şalva Vardidze götürdü.

b) Sayın Simon'in annesini – Mariam Çilingaraşvili-Beşanidze'yi İstanbul kilisesinin İğmeni **Elisabed Bejanidze** büyüttü. Elisabedi'nin üç kızkardeşinden biri rahibe. ikincisi ünlü faaliyet adamı olan İoseb Otskheli'nin eşi idi, üçüncüsü ise – yani Simon'in nenesi anne tarafından, Çilingaraşvililer'in gelini idi. Çilingaraşvililer'i haramiler tecavvüz edip karı-kocayı öldürmüşler, yoksul kalan çocuklarını anne kızkardeşleri – Elisabed Bejanidze ve onun kızkardeşi büyüttüler. Bu yüzden sayın Simon'in annesi ve kardeşlerinin soyadı – Çilingaraşvili-Bejanidze vardı².

g). Sayın Pavle'nin (Paul'un annesi) – Klaudia İnjea-Zazadze, Finik kökenli olmasına rağmen eşinin yanında büyük Gürcü planları gerçekleştirmeye uğraşmaktadır.

7. Genimiz yaşayacaktır

Bu sözleri sayın Simon Zazadze tarafından 2007 yılın haziran başlangıcında bizim orada olduğumuz zaman birkaç kere tekrarlandı. Bunu söylerken gurur duyardı. İnancının sabit kökleri vardır...

XIX y.y. sonlarında Zakaria Çiçinadze³, XX y.y. başlarında ise **Dalejio Dalesio**⁴ ve b.g. **İstanbul Gürcü Kilisesi Gürcüler'in Milli Merkezi-Hristyan ve Müslüman Gürcüler'in** kültürel, eğitim ve sığınak sakın bir yer olduğunu yazarlardır. İstanbul Gürcü Kilisesinin Gürcistan'dan siyasi durumu dolayısıyla kaçanların sığınak yer olduğu da biliniyor.⁵örn: 1921 yılında birkaç ay boyunca burada **Gürcistan'ın birinci Cumhuriyeti nin hükümeti de çalışmıştı...**

Yüz yıllar boyunca **İstanbul Gürcü Kilisesi Katolik, Ortodoks ve Müslüman Gürcüler'in Ortak Kilisesi – küçük Gürcistan idi.**

İstanbul Gürcü kilisesinin faaliyetçileri kendilerini Filistin, Aton ve Sina dağlarında mevcut olan Gürcü kilisesine benzetmişlerdir⁶.

Böyle Milli alanında büyümüş **Zazadzeler'in ailesi tüm Türkiye'de (dünyada da her yerde)** Gürcistan sınırları dışında hemen-hemen 100 yıllık faaliyetler boyunca hristyanlığı savunan tek ailedir. Gürcü dili yanısıra biznes alanında dünyada ZAZA markası ile tanınmıştır. Bundan sonra Simon Zazadze 2000 yılında kurulmuş olan **Türkiye-Gürcistan eğitim ve kültürel vakfının** kurucularından biridir...

Vakfın amacı eğitim alan öğrencilere yardım etmeyi ve Türkiye-Gürcistan arasında eğitim, sağlık, kültür ve bilimsel araştırmalara yardımıdır.

Bunların hepsine büyük enerji ile güç lazım.zazadzeler'in güçlü genetikli insanlar geçekten de **"Genimiz Yaşanır"**! Söyleyebilir.

¹Elisabedi: Kendi annesini Pavle zazadze Elizaveti ismi ile diyor (Bak. Ş. Putkaradze, 1993, s.149)

²Çilingaraşvililer asıl Gürcüler idi. Ermeni Katolik Tipikonine göre dua ettikleri için bazı kaynaklarda **ermeni** yanlış Ermeni olarak adlandırılırlar (Bak. Ş. Putkaradze, 1993, s.149).

³Konstantinopoli'deki Gürcüler, Konstantinopoli, 1921

⁴Z. Çiçinadze, Abati Petre Kharisçiraşvili, Tf, 1895, s. 58-61

⁵Benedik İoseb Merabişvili'nin Osmanlı İmparatorluğunda Gürcüler'in yardımlarıyla kurduğu vakfi mevcuttur.

⁶Benedik Akarbaşvili : Filistin, Aton ile Sina dağlarında mevcut olan kültür merkezlerimiz gibi bu bizim kilisemize aynı şeyi olmayacağı için çaba gösteririm.

Sözlerimi Pavle Zazadze'nin eşinin, Sayın Simon Zazadze'nin annesi ve Paul Zazadze'nin nenesinin – **Mariam Çilingaraşvili-Bejanidze'nin vasiyeti ile** bitirmek istiyorum¹:

"İstanbul'da hiristyan Gürcüler az kaldı. Üç yüz- dört yüz katolikler olabilir sadece.

Ortodokslar da var. kilisemiz var, ama papazım yok. Kilisede inşa edenin kalbini kururuz. Bu Petre Kharisçiraşvilidir... Gürcü kitaplarımız kaldı, Bunlara bakmak lazım. Gürcistan definesine, yavrularının bıraktıklarına bakmalı.

¹1993, s. 149-150

მედაფე და მედაირე სიტყვათა ისტორიისათვის ქართულში

აღმოსავლურ ენებთან მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტების შედეგად ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში მნიშვნელოვანი რაოდენობით დამკვიდრდა აღმოსავლური წარმომავლობის სიტყვები.

ნაშრომში წარმოდგენილია მედაფე და მედაირე სიტყვათა ფორმოზოგიკური ცვლილებები.

მე-დაფ-ე — daff: დოლის მსგავსი მუსიკალური ინსტრუმენტი, რომელიც ძირითადად ორი სახეობისაა: მრგვალი ან ოთხკუთხედიანი, გამოიყენება გასართობად (ე. ლენი, 1867, გვ. 888); ტამბურინი, დაფი, გვერდი, მხარე (ზ. ბარანოვი, 1989, გვ. 256). ყურანში duff ფორმად დასტურდება „დაფის“, „დაირის“ მნიშვნელობით (ვ. გირგასი, 1881, გვ. 253). ი. ვულერსის (ი. ვულერსი, 1855, გვ. 884), ზ. ფრენკელის (ზ. ფრენკელი, 1886, გვ. 284), მ. ჰაშურისა (მ. ჰაშური 1995, გვ. 90) და მ. მოინის (მ. მოინი, 1996, გვ. 1540) აზრით, არაბულში daff არამეულიდან დამკვიდრდა. კ. ბროკელმანი თვლის, რომ სირიულში ის აქადური (adappu, dappu-დან მომდინარეობს (კ. ბროკელმანი, 1928, გვ. 162). ლ. ბუდაგოვის (ლ. ბუდაგოვი, 1869, გვ. 561), ვ. ბელკინისა (ვ. ბელკინი, 1975, გვ. 100) და ა. შირას ვარაუდით, duff „დაფი“, „დაირი“ სპარსული წარმომავლობისაა. ეს უკანასკნელი ვარაუდობს, რომ სპარსულში daf შესაძლოა არამეულიდან იყოს ნასესხები (ა. შირა, 1980, გვ. 65); შდრ.: მედაფე - დაფის მკერელი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 696). საბა დაფს ასე განმარტავს: ესე არს გრკალი, ცალთა მკარეთა ეტრათი აკრავს საცემელად მროკავთათვის, რომელსა სპარსნი დაირას უწოდებენ, ხოლო დაფდაფსა ორსავე მკარეს ეტრათი აქვს, რომელსა დაფს უწოდებენ (საბა, 1991, გვ. 204).

დაფი მუსიკალური ინსტრუმენტის მნიშვნელობით ქართული ენის თითქმის ყველა დიალექტში დასტურდება; მაგ.: თუშ.: დაფაჲ - დოლი „მემრი ნეფეჲ დაფას მოხპარავს“; დაფ-ზურნაჲ - დაფა-ზურნა „იქთაყები წადიან სიმღერითა-ღ დაფ-ზურნით“ (პ. ხუბუტია, 1969, გვ. 91). დაფის სინონიმებია: დავლი, დოლი, დაული, დაბდაბი, დაფდაფი, ამბურა, დამბურა, ებანი, ბობლანი, ქოსი, ზაბილური, დალაბანდი (ა. ნეიმანი, 1978, გვ. 149).

„ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის მასალების მიხედვით, დაფი პირველად X საუკუნის ძეგლში „მამათა სწავლანი“ დასტურდება. ეს ფაქტი საკვლევი ტერმინის არაბულის გზით შემოსვლას გვაგვარადებინებს.

ქართულში დაფს სპარსულიდან ნასესხებად მიიჩნევენ: დ. ჩუბინაშვილი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 430), იუსტ. აბულაძე (იუსტ. აბულაძე, 1916, გვ. 801) და მ. ანდრონიკაშვილი (მ. ანდრონიკაშვილი, 1996, გვ. 88). ი. აბულაძე მას არაბულ-სპარსული წარმომავლობის სიტყვად განიხილავს (ი. აბულაძე, 1914, გვ. 189). არაბულად არის ჩათვლილი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში.

მ. გაფაროვის აზრით, სპარსულში საანალიზო სიტყვა არაბულიდან არის ნასესხები (მ. გაფაროვი, 1974, გვ. 341). deff/tef არაბული წარმომავლობისად არის მიჩნეული თურქულ-რუსულ ლექსიკონში (1977, გვ. 212, 839).

დაფ ფუძესთან მიმართებაში უნდა განვიხილოთ მედაფდაზე ფორმა.

მე-დაფდაფ-ე ე. ლენის ლექსიკონში *daɟɟa* ზმნის მნიშვნელობაა „დაუკრა დოღზე, დაირაზე სწრაფად“, ხოლო *daɟɟafatun* იგივეა, რაც „დაფი“ (ე. ლენი, 1867, 888); შდრ.: დაფდაფი: საცემელი საკრავი, დოღი (ქეგლ). ინგილოურში „დოღის ხმის“ მნიშვნელობით დამფდამფ ფორმა გვხვდება (ნ. როსტიაშვილი, 1978, გვ. 68).

ი. ჯავახიშვილის აზრით, დაბდაბი თამარ მეფის პირველ ისტორიკოსს აქვს მოხსენებული იქ, სადაც ლაშა-გიორგის ბედზე არზრუმის მხარეს ლაშქრობაზეა საუბარი: „ვითარცა განთენდა, ჰკრეს ბუკთა და დაბდაბთა“ (ი. ჯავახიშვილი, 1938, გვ. 199). დაბდაბი „დოღის“, „დაფის“ სემანტიკით დასტურდება „ამირანდარეჯანიანში“, „ვეფხისტყაოსანში“, „შაჰ-ნამეში“, „რუსუდანიანში“ და სხვა ძეგლებში.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში დაფდაფი არაბული წარმოშობის სიტყვადაა ჩათვლილი. არაბული წარმოშობისად მიიჩნევენ აღნიშნულ ლექსემას ლ. კოტაშვილიც (ლ. კოტაშვილი, 1985, გვ. 69).

სპარსულში საკვლევი ლექსემა არაბული ნასესხობაა (მ. მოინი, 1996, გვ. 1542). არაბიზმად წარმოადგენს მას თურქულშიც ლ. ბუდაგოვი (ლ. ბუდაგოვი, 1869, გვ. 552).

დამფდამფ ფორმაში მ ბგერა განვითარებულია; შდრ.: ბალი > მბალი (იმერ.), თასი > მთასი (ჯავახ.), სიწყნარე > სიმწყნარე (აჭარ.) და სხვა (ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 500). დაფდაფ- მიღებული უნდა იყოს დაფ- ძირის რედუქციისგან.

მე-დაირ-ე < *da'ira*: 1. წრე, გარშემოწერილობა, წრეხაზი; 2. ოლქი, მიდამო, არემარე; 3. სფერო, მიდამო; 4. წრე; 5. სერია; 6. დაწესებულება, უწყება; 7. მამული; 8. ბედისწერა, ბედის უკუღმართობა (ზ. ბარანოვი, 1989, გვ. 266); შდრ.: მედაირე — დაირის მკერელი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 696). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, დაირა — 1. ხის რკალზე ცალ მხარეს ტყავადაკრული საკრავი, რომელსაც ხელის ცემით ხმას გამოაღებინებენ; 2. ამ საკრავის დაკვრა.

დაირას სპარსული წარმოშობის სიტყვად მიიჩნევენ საბა (საბა, 1991, გვ. 204) და დ. ჩუბინაშვილი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, გვ. 367). ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში დაირა სიტყვის წარმომავლობა მითითებული არ არის. აღნიშნული ლექსემის არაბულობა პირველად გ. წერეთელმა აღნიშნა (გ. წერეთელი, 1951, გვ. 74).

სპარსულში დადასტურებულ საკვლევ ლექსემას არაბული წარმოშობისად თვლიან ი. ვულერსი (ი. ვულერსი, 1855, გვ. 807) და მ. გაფაროვი (მ. გაფაროვი, 1974, გვ. 321).

daire-ს არაბული წარმომავლობა აქვს მითითებული თურქულ-რუსულ (1977, გვ. 205) და თურქულ-ქართულ (2001, გვ. 299) ლექსიკონებშიც.

ქართულ დაირა ფორმაში დაიკარგა გლოტალური ხშვა. საგრძნობლად დავიწროვდა საკვლევი ტერმინის სემანტიკაც; ის ფაქტი, რომ სპარსულში აღნიშნულ სიტყვას „მუსიკალური ინსტრუმენტის“ (ზ. მილერი, 1950, გვ. 336) სემანტიკა აქვს, რომელიც სრულიად ემთხვევა ამ სიტყვის ქართულ მნიშვნელობას, მის სპარსულის გზით შემოსვლას ადასტურებს.

ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1914 - შ. რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი გამოიცა ი. აბულაძის რედაქტორობით, თბ., 1914.
- იუსტ. აბულაძე, 1916 - შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები, I, ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტ. აბულაძემ, თბ., 1916.
- მ. ანდრონიკაშვილი, 1996 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, II, ნაწილი I (მასალები ქართული ეტიმოლოგიური ლექსიკონისთვის), თბ., 1996.
- ბ. ბარანოვი, 1989 - Х.К.Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1989.
- ვ. ბელკინი, 1975 - В.М.Белкин, Арабская лексикология, М., 1975.
- კ. ბროკელმანი, 1928 - С. Brockelmann, Lexicon Syriacum, Gottingae, 1928.
- ლ. ბუდაგოვი, 1869-1871 - Л.Будагов, Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, Т. I - 1869, Т. II - 1871.
- მ. გაფაროვი, 1974 - М.А.Гаффаров, Персидско-русский словарь, М. 1974.
- ვეფხისტყაოსნის“ მასალები - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი.
- ვ. გირგასი, 1881 - В.Гиргас, Словарь к арабской хрестоматии и Корану, Казань., 1881.
- ი. ვულერსი, 1855-1864 - I. Vullers. Lexicon Persico-Latinum Etymologicum, Bonnae ad Rhenum, T. I - 1855, T. II - 1864.
- თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1977 - Турецко-русский словарь (Авторы: А.Н.Баскаков, Н.П.Голубаева, А.Л.Кямилева и др.), М., 1977.
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი, სტ., 2001.
- ლ. კოტაშვილი, 1985 - ლ. კოტაშვილი, აღმოსავლური რეალიები ქართულ ხალხურ ზღაპრებში, თბ., 1985.
- ე. ლენი, 1863-1893 - E. W. Lane, Arabic-English Lexicon, New York, 1863-1893.
- მ. მოინი, 1996 - М. А. Mo'in, Persian Dictionary, Tehran, 1996.
- ა. ნეიმანი, 1978 - ა. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978.
- ნ. როსტიაშვილი, 1978 - ნ. როსტიაშვილი, ინგილოური ლექსიკონი, თბ., 1978.
- საბა, 1991-1993 - სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“, თბ., I - 1991, II - 1993.
- ზ. ფრენკელი, 1886 - S. Fraenkel, Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen, Lieden, 1886.
- ქველ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, თბ., 1984.
- პ. ხუბუტია, 1969 - პ. ხუბუტია, თუშური კილო (ლექსიკა), თბ., 1969.
- ი. ჯავახიშვილი, 1938 - ი. ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თბ., 1938.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.

LELA AVALIANI

ON THE HISTORY OF THE WORDS: *MEDAPE* AND *MEDAIRE*
IN THE GEORGIAN LANGUAGE

The paper discusses formal and semantic changes of the words: *medape* and *medaire* me-dap-e ←dapp: dapp - a percussive instrument similar to a drum; compare *me-dap-e*, a drum player. According to the materials of the Commission of Identifying Academic Text of the "The "Knight in the Panther's Skin" the word *dap-i* is first mentioned in the 10th c text "Teaching of Fathers." The fact suggests the emergence of the word from the Arabic Language. E. Len's dictionary says that *me-dapdap-e* comes from the verb form *dapdap* meaning playing the drum with quick tempo; and *dapdapatun* is the same as "dap-i" (E. Len). Compare: *dapdapi*, an instrument to beat on; drum. In Ingiloan dialect the word *damp-damp* means the sound produced by a drum. The development of **m** sound is common in some other Georgian dialects as well. Compare *bali/mbali* in Imeretian; *sitsqnare*→*simtsqnare* (Adjarian) etc. the word *dapdap* must have been derived through duplication of the root.

Me-dair-e, di-ira: 1. circle, circumference; 2. province, area; 3. sphere; 4. cycle; 5. series; 6. office institution; 7. real estate; 8. fate; ill fate. Compare *medaire* - a *daira* player.

In the Georgian word *daira* glottal closure has been lost. The semantics of the term has also become narrowed. The fact that the given word has the meaning of musical instrument with the same semantics as in Georgian attests its borrowing from the Persian Language.

ლიბა არახაშია,
იანა ანაბაძე

ღმთისმსახურებასთან დაკავშირებული სოციოლინგვისტური საკითხები გავით "ივერიაში"

წინამდებარე ნაშრომი ეხება საეკლესიო ენის მდგომარეობას XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე. სარწმუნოება, როგორც ერთ-ერთი უმთავრესი ღერძი ქვეყნის ერთიანობისა, ყოველთვის წარმოადგენდა გარეშე მტრების მიერ დაგეგმილი პოლიტიკის სამიზნეს. ჩვენი კვლევა საეკლესიო ენის მიმართულებით წარმართეთ, რამდენადაც ეკლესიას ენობრივი პოლიტიკის განხორციელებაში ეკლესიას არსებითი როლი აკისრია. საანალიზოდ ავიღეთ გავით „ივერიის“ 1897-1900 წლების ნომრები. მიზნად დავისახეთ გავვერკვია, თუ როგორ აისახებოდა იმდროინდელი საეკლესიო ენის მდგომარეობა გავითში, რა შეფასებას აძლევდნენ ამას ავტორები და საზოგადოება, ვის მიმართ იყო მიმართული განსაკუთრებული კრიტიკა...

გავითი დიდ ყურადღებას უთმობდა რელიგიის საკითხებს. მის გვერდებზე გამოქვეყნებულ სტატიებში აღწერილია ქართული მართლმადიდებელი და კათოლიკე მრევლის თუ სამღვდელოების უმძიმესი მდგომარეობა, აგრეთვე ეკლესია-მონასტრების კუთვნილებისა და მოვლა-პატრონობის საკითხები, სასულიერო განათლების პრობლემები და ა.შ.

გავით „ივერიის“ ერთ-ერთი ავტორი (გავ. „ივერია“, 1898 წ. №225), საქართველოს საეგზარქოსოს მართლმადიდებელი სამწყსოს არასახარბიელო მდგომარეობის გამო აღნიშნავდა, თუ რა უნდა გაკეთებულიყო ამ მიმართულებით და გამოთქვამს წუხილს მის შესაძლებლობებზე:

„სიანს, რომ სარწმუნოების მხრივ საქართველოს მართლმადიდებელი სამწყსო არა სანატრელს და სასიამოვნო ყოფაშია, ბრძანებს კორესპონდენციის ავტორი, ამას უშველის მხოლოდ სამრევლო საეკლესიო სკოლები, მაგრამ, როგორც მოწმობს უსამღვდლოესი ექსარქოსი, სამწუხაროდ, სამღვდელოება, სასულიერო წოდება ამ საქმისთვის ძალიან ნაკლებად არის მომზადებული, მიზეზი იმისა ის არის, რომ 1) სასულიერო წოდებაში ნაკლებად არიან განათლებულნი და 2) ნივთიერის მხრივ არ არის იგი უზრუნველყოფილი. რამდენად დაბლა დგას სამღვდელოება განათლებით, იქიდან ჩანს, რომ ერთი შესაძლებელი საქართველოს ეპარქიის სამღვდელოებისა, რომელიც სხვა ეპარქიებთან შედარებით მაღლა დგას, სრულიად მოკლებულია განათლებასა ანუ მიუღია იგი თბილისში წლის განმავლობაში დაბალ სასწავლებელში და შემდეგ მომზადებულა მონასტერში ან თვით სამრევლოში.“

გავითის ამ პერიოდის მასალიდან ჩანს, რომ განსაკუთრებით მწვავე იყო სომხურ-ქართული რელიგიური ურთიერთობები, ამიტომაც ჩვენც ამ საკითხებს გავაშუქებთ.

როგორც პროფ. მ. ტაბიძე აღნიშნავს: არსებობს დიდძალი მასალა, რომლის საფუძველზეც მიუთითებენ საქართველოში მცხოვრები სომხების რუსულ ორიენტაციაზე, რომელთა დეაწლი არაერთხელ აღნიშნულა რუსეთის მმართველ წრეებში. რუსეთის მთავრობა აქეზებდა სომხ-ქართველთა დაპირისპირებას. სომხებს ქართული ტერიტორიების ისტორიულად დაჩემების გრძნობა

ულვიდებოდათ. ამის გამოძახილია XIX-XX საუკუნეებში გაშლილი „საქმიანობა“, ქართული ზუროთმოძღვრების ძეგლების, ეკლესიების მისაკუთრება, ქართული წარწერების განზრახ ამოფხეკა, ქართულ წარწერიანი ქვის ამოღება და მის ნაცვლად სომხურ წარწერიანის ჩასმა, ქართველების ჩაწერა სომხებად.

„XX საუკუნეში სომხები ითვლებოდნენ საერთოდ რუსეთის და კერძოდ, კავკასიის ყველაზე საიმიდო ელემენტად. რუსეთს სომხური მოსახლეობა მუდმივ საკონფლიქტო ძალად ესაჭიროებოდა და არა ქართული ენის და კულტურის ქომაგად. ეს ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ სომეხთა თვითობის შესანარჩუნებლად გატარებული ღონისძიებების პარალელურად მიმდინარეობდა ქართველთა ენის, რელიგიის, კულტურის შეზღუდვა“ (მ. ტაბიძე, 2005).

„სომხური მოსახლეობა ძველი საუკუნეებიდანვე მონაწილეობდა საქართველოს ტერიტორიის დემოგრაფიულ ექსპანსიებში, რომელსაც საქართველოს წინააღმდეგ უცხოელი დამპყრობლები აწარმოებდნენ. ამან სომხებს გამოუმუშავა გარკვეული ჩვევა ქართული მიწის და კულტურულ-ეკონომიკური დაჩემებისა“ (მ. ტაბიძე, 2005).

სომხების მიერ ქართული ეკლესიების დასაკუთრებას, იქიდან ქართველების განდევნას და ღვთისმსახურების სომხურ ენაზე გადასვლას სრულიად სამართლიანად აკრიტიკებდნენ გაზეთ „ივერიის ფურცლებზე“ გამოქვეყნებული სტატიების ავტორები.

დუშეთიდან გამოგზავნილ წერილში, რომელიც გამოქვეყნებულია „ივერიაში“ (1897, №125) ვეცნობით სომხების მიერ ბოდავის წმ. გიორგის მითვისებისა და სუბ გეორქად მონათვლის ფაქტს. გაზეთის 125-ე ნომერში ვკითხულობთ: „დუშეთიდან ნახევარი ვერსის მანძილზედ ჩრდილოეთ-დასავლეთისკენ არის მალაღი ქედი, რომელზეც მდებარეობს სომხებისგან მითვისებული და სუბ გეორქად მონათვლილი ნიში. ბოდავის წმ. გიორგის ქედზე ალ-ის ეკლესია ყოფილა ქართველების, წმ. გიორგის სახელობაზედ აგებული, სადაც 10 ნომბრის და 23 აპრილს წმ. მთ. მოწამე გიორგის ხსენების დღეს მოდენილა ლიტანიით მღვდელი მრავალი მლოცველებით და უსრულებია ღვთისმსახურება, შემდეგ როდესაც ეკლესია დაძველებულა, იმაში დუშეთის მცხოვრები ოჰანეზ მანდენოვი დაუსაფლავებიათ აზნ. ყარანგოზიანთ ნებართვით, რომლებსაც თურმე ეკუთვნოდა. ის მხარე ქედისა, სადაც ეკლესიაა. ოჰანეზ მანდენოვის დასაფლავების შემდეგ სხვა სომხების დასაფლავებაც იქ დაუწყიათ და ამგვარად ეკლესიის გარშემო ალაღი სომხების სასაფლაოდ გამხდარა. ამავე დროს წმ. გიორგის ეკლესია გაუხსნებიათ ოჰანეზ მანდენოვის მემკვიდრეებს და სურბ გეორქის სახელზედ უკურთხებიან ტერტერებს. ბევრი მოხუცი, მათ შორის სომხებიც, ამბობენ, რომ ამ ეკლესიის კედლების ქვევითი ნაწილი ქართველების ეკლესიის კედლებიაო. ამგვარად გაუძევებიათ სომხებს წმ. გიორგის ეკლესიიდან ქართველები და მიუთვისებიათ ეს ეკლესია, ზოლო ქართველებს ეკლესიის მაგიერ ქედის მეორე მხარეზედ დაუშენებიათ ის ნიში ბოდავის წმ. გიორგისა, რომელიც ეხლა სადავოა. ყოველთვის, როდესაც ქართველი მღვდელი გიორგობისას იქ მივიდოდა ლიტანიით, აუცვივდებოდნენ თურმე დუშეთი სომხები და აუტეხდნენ ჩხუბსა თურმე მღვდელს, როგორც მომსწრეები ამბობდნენ, ეკლესიის დროშანიც დაუშტვრიეს.

შემდეგ როდესაც მოხდა დუშეთის გარეშემო ადგილების გამიჯვნა, სადაც სომხებს სასაფლაოდ დათმობილი რამდენიმე დღიურ მიწის გარდა არაფერი

ჰქონიათ, სახელმწიფო ადგილები, ეკლესია, ნიშიც ზედ მიაყოლეს და დააკუთვნეს სომხის ეკლესიას, აი სწორედ ამისთანა მოქმედებაზედ ითქმევა: სადაც არა ჰხნავს, იქა მკის, სად ნემსსაც არ შესდებს, იქიდან სახნისს გამოიღებსო.

საყურადღებოა ამ საქმეში დუშელი ამორჩეულების მოქმედებაც და თვითონ იმათი ამორჩევაც, გამიჯვნის დაწყების წინა დღეებში დუშეთის მცხოვრებნი საზოგადო ღრეობასა ჰმართავენ. ან უკეთ რომ ვთქვათ შეიკრიბება 26 სომეხი და ამოირჩევს სამ სომეხს: სტეფანე ელიკოვს, ივანე მარტირეზოვს და არტემ გულიევს. დუშეთის მიდამოების სამმა ამორჩეულმა სომეხმა უჩვენეს მიწის მზომელებს ის დარჩენილი ნაწილიც, რაც სომეხებმა მიითვისეს.“

წერილის ავტორი აღნიშნავს, რომ აქ კაცის ყურადღებას ძალაუვნებურად ის გარემოებაც იქცევს, რომ დუშეთის მცხოვრებთა რიცხვი 500 კომლზე მეტია. მათი უმრავლესობა ქართველები არიან, ზოლო „... ამოდენ მცხოვრებთაგან მართო ოცდაექვსი სომეხი იკრიბება და ირჩევს სამ სომეხს. ვითომდა ქალაქის ინტერესების დასაცავად. რანაირად მოხდა, რომ ამ ამორჩეულებში ან ამომრჩევლებში ერთი ქართველი არ მოჰყვა, რად იყო ეს საქმე რაღაცა საიდუმლოებებით მოცული, როცა საქმე საზრავსა და გამოსარჩენზედ მიდგა, რად გაატანეს დუშელმა სომეხებმა ქარს და რად მისცეს წყალს ქართველებთან მშობა-ერთობა, რომელიც მათს მწერლებს ჩვენს დასაძინებლად ნანად გაუზღიდათ.“

„ივერიაში“ გამოქვეყნებულ ამ სტატიას უარყოფითი გამოხმაურება ჰქონდა გაზეთებში „ტიფლისკი ლისტოკ“ და „ნოვოე ობოზრენიე“, რომლებშიც გამოთქმულია მხარდაჭერა სომეხთა პრეტენზიებისადმი. ამ გამოხმაურებათა სამართლიანი კრიტიკა წარმოდგენილია „ივერიის“ 1897 წ. №125-ში („წმინდა გიორგი, წერილი დუშეთიდან“), სადაც ნათქვამია: „ეს გაზეთები სცდილობენ, სხვებიც დააჯერონ, რათა სომეხებისგან ქართველების საღმრთო უფლების შელახვა და მათი სიწმინდის წარმატება ჩააფუჩიონ, ამასთანავე კი ქართველებთან მშობა-ერთობის შესახებ ლათიებდთ აზავებენ თავიანთ სჯაბაასსა და გვარწმუნებენ, რომ ეს საქმე მართო ამ ორის მოძმე ერის გადასამტერებლად არის აღძრულიო.“

გაზეთის ნომრებიდან ჩანს, რომ სომეხები აქტიურად ცდილობდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქებსა და სოფლებში ეკლესიების, სამლოცველოების მითვისებას, მათში ღვთისმსახურების სომხურად აღსრულების დაკანონებას. მაგალითად, ასეთი სადავო საკითხები გაჩენილა გორის მაზრის სოფ. ტყვიავში, ბორჩალოს მაზრის სოფლებში, ახალციხეში, ჯავახურ სოფელ ბურნაშეთში და ა.შ.

საქართველოში მცხოვრები სომეხები რუსეთში გავლენიან სომეხებთან ერთად აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ საქართველოს სამეფოს დაცემასა და აქ რუსეთის გაბატონებაში.

რამდენადაც რელიგიას კავკასიაში ენობრივი პრიორიტეტების განსაზღვრის ფუნქცია ოდითგანვე ჰქონდა, სომხური გრიგორიანული ეკლესიის მესვეურები მუდამ ცდილობდნენ ქართველებისათვის ეროვნება და სარწმუნოებრივი აღმსარებლობა გაეგივებინათ. ცარიზმმა უარყო ქართველ კათოლიკეთა ქართველობა და ისინი ქართულ ენაზე მოლაპარაკე სომეხებად გამოაცხადა (მ. ტაბიძე, 2005).

გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილის „ქართველ კათოლიკეთა შესახებ“ ავტორი იზაშვილი ეხება ამ მწვავე საკითხს და აზრთა და ტერმინოლოგიის არე-დარევაზე მიუთითებს. მისი სიტყვით, „სომეხი კათოლიკე“

აღნიშნავს იმ კაცს, რომელიც სომეხთა ეროვნებას ეკუთვნის და კათოლიკეთა სარწმუნოებას აღიარებს, სწორედ ისე, როგორც “ქართველი კათოლიკე” ნიშნავს უმეტესად ეროვნებით ქართველს, სარწმუნოებით კათოლიკეს. გაზეთი „მშაკი“ უარყოფდა ქართველ კათოლიკეთა არსებობას, მათ სომეხებად მიიჩნევდა, ხოლო “სომეხ კათოლიკეს” გაზეთი განმარტავდა, როგორც ეროვნებით უმეტესად სომეხს, სარწმუნოებით კი კათოლიკეს. იმას, რომ კავკასიაში ქართველ კათოლიკეთა არსებობას უარყოფენ, ავტორი შემდეგნაირად ხსნის: “ქართველ კათოლიკეთა და სომეხ კათოლიკეთა შესახებ რუსეთის საზოგადოებაში გავრცელდა ის აზრი, რომ ქართველი კათოლიკენი სულ არ არსებობენ და რომ თუ კავკასიის ძველი მცხოვრები ვინმე კათოლიკეა, ის უმეტესად სომეხი უნდა იყოსო. საიდან წარმოსდგა ეს აზრი?” — კითხულობს იზაშვილი და დასძენს: “რად მოხდა, რომ კათოლიკეთა სარწმუნოება სომეხთა საკუთრებად გარდაიქცა? საკვრველი და უცნაური საკუთრებაა. კავკასიის კათოლიკეთა შესახებ ამგვარი ლაპარაკით ის ჩანს, რომ „მშაკი“ მოწადინებულია, რომ კავკასიის ყველა კათოლიკენი სომეხებად გარდაქმნას და ასეთის საშუალებით თავისი ეროვნების ხალხი გაიმრავლოს“.

საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელების თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მქონე ქართული სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებას, ეპარქიების რაოდენობის შემცირებას, მოქმედი ეკლესია-მონასტრების დახურვა-გაუქმებას, ძველ-ქართული ფრესკების და წარწერების მოსპობას, საეკლესიო სიწმინდეთა და ქონების მითვისება-დატაცებას (თ. გვანცელაძე..., 2001, გვ. 98).

სწორედ ამ ფაქტების გაშუქებას და ანალიზს ემსახურება გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილი წერილები და კორესპონდენციები. გაზეთი რუსეთს, რომლის მიზნის განხორციელების ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენდა ენობრივი პოლიტიკა, სამართლიანად ამხელს. მის ფურცლებზე დიდი ადგილი ეთმობა ამ საკითხებზე მსჯელობას და სამართლიანობის აღდგენის მოთხოვნას, ეს იყო ქართული ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერება.

ლიტერატურა

თ. გვანცელაძე..., 2001 — თ. გვანცელაძე, მ. ტაბიძე, რ. შეროზია, რ. ჭანტურია, ღვთისმსახურებისა და სასულიერო განათლების ენა, როგორც რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელების საშუალება: ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. V, ქუთაისი, 2001.

გაზ. “ივერია” (1897-1900 წწ.).

მ. ტაბიძე, 2005 — მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005.

LIA ARAKHAMIA, IANA ANCHABADZE

SOCIOLINGUISTIC ISSUES RELATED TO DIVINE SERVICE IN THE IVERIA, A NEWSPAPER

As we've seen from the issues of newspapers Armenians actively tried to legitimate Armenians blessings in Churches in the cities and the villages of eastern part of Georgia.

Armenians Claims were reinforced by the fact, that Russian newspapers in Tbilisi supported them obviously. Especially "Tipliski listok" and "Novoe obozrenie", where they Armenians claims. Critics of this item is presented in newspaper "IVERIA" (1897 number 125. Saint George. Letter from Dusheti), Where is written "This newspapers try to persuade other, for discriminate Georgians the ological rights and their purity success, meanwhile with chatting about fraternity and unit with Georgians try to persuade us that this item was arised in order to Great hostility among this two nations.

This newspaper rightly condemns Russia, whose one of the means for achievement of its aims was language policy. On its pages much was written on this issue and demanded justice's restoration. This was reinforcement of national self consciousness.

ონისე განაპლაპა

ლექსუპური ლექსიკონათვის

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში ფუნქციონირებს სპეციალური განყოფილება (პროფ. ტ. ფუტყარაძის ინიციატივით. წევრები: პროფესორები ა. ნიკოლეიშვილი, ო. ბანძელაძე, ე. დადიანი, რ. კაშია), რომლის მიზანია ქართული სამწიგნობრო ენისათვის სარეკომენდაციო სიტყვათა ლექსიკონის მომზადება. ჯგუფი გამოწვლილვით შეისწავლის ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში მოპოვებულ დიალექტურ მასალას, ასევე დიალექტურ ლექსიკონებს (გამოიყენებს ენთუზიასტთაგან მოწოდებულ მასალასაც) და გამოქვეყნებულ განმარტებით ლექსიკონებთან შეჯერების შემდეგ ადგენს იმ ლექსიკურ ერთეულთა ლექსიკონს, რომელთა დამკვიდრება სასურველია სალიტერატურო ენაში. კერძოდ, სპეციალისტთა ჯგუფი არჩევს:

ა) იმ დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულებს, რომელთა ზუსტი შესატყვისი ლიტერატურულ ქართულში არა გვაქვს;

ბ) იმ სიტყვებს, რომელთა ანალოგები არის ლიტერატურულ ენაში, მაგრამ დიალექტური ფორმა გამოირჩევა სიზუსტით, აკუსტიკური ჟღერადობით და სრული უფლება აქვს, იარსებოს როგორც სიტყვა-სინონიმი;

გ) დიალექტიზმებს, რომლებიც თავისუფლად შეიძლება შეენაცვლოს უცხო ენებიდან მოძალეზულ სიტყვა-გამოთქმებს.

უკვე მოპოვებული და სისტემატიზებულია მრავალფეროვანი მასალა ქვემოიერული, მეგრული, ლეჩხუმური და სვანური დიალექტებიდან, რაც, ვფიქრობთ, უთუოდ დააინტერესებს ფართო საზოგადოებას, ენის სპეციალისტებს, მხატვრული სიტყვის ოსტატებს... ამჯერად გთავაზობთ მთიან ლეჩხუმში მოპოვებულ სიტყვა-თქმათა ერთ ნაწილს.

ადამობას - ოდესღაც, ძალიან ადრე, უხსოვარ დროს (რამ გაგახსენა ეს ადამობისდროინდელი ამბავი).

ალაზანი - სიდიდის, სიმდიდრის სიმბოლოა (ალაზანი ცხოვრება აქვს; ალაზანი ადგილი შემოუღობავს).

ალაგობილა - ფეხმოუცვლელად, ერთ ადგილზე (ალაგობილა მუშაობს; ალაგობილა კიდევ შემოიღია საქმის კეთება).

აჩარეკება - სიტყვის ბანზე აგდება, ყურადღების განზრახ სხვა რამეზე გადატანა (ნუ იცი შენ სულ მუდამ აჩარეკება; კი ახლა, ნუ ამიჩარეკებ).

აყრა-დასახლება - შრომის ყველაზე აქტიური პერიოდი, მოუცვლელობა (რალა ამ აყრა-დასახლებისას მომადგენ; ნეტაი რა აყრა-დასახლება აქვთ, ასე რო ფაცურობენ).

ბაღდავანი - პირდაპირი მნიშვნელობით სამოთხის სინონიმი. იტყვიან გამორჩეულად ლამაზ ადგილზე, კარგად მოვლილ ბაღ-ვენახზე და ა.შ. (ამნაირი ბაღდავანი ეზო-გარემო არც მინახავს. ბაღდავანი ცხოვრების პატრონია).

ბასკი - ყველაფერი გამორჩეული, მტკიცე, ღონიერი (ბასკი მოცვერია; ბასკივით კისერი აქვს; სახურავი ბასკებით (მტკიცე) საყრდენებით გავამაგრე). გვხვდება ზმნა უბასკუნებს = მაგრად ღონივრად ურტყამს.

ბემბეცო - ძალზე ბნელი, ლუსკუმი ღამე (რამ მოგიყვანა ამ ბემბეცოში).

ბოძალი - 1. ორკაბი ხე, ბოჭლატი (ბოძალში ჩავჯექი და ტოტი ისე მოვჭერი); 2. გზების პერპენდიკულარულად გადაკვეთის ადგილი (გზაბოძალში დაგზვდები).

ბზიკისფერი - მოყვითალო, მოოქროსფრო (ყურძენი კარგადაა შებზიკისფერებული).

გამონიჭება - შერცხვნა, გალანძღვა, საიდუმლოს სააშკარაოზე გამოტანა (არ გამომანიჭა იმდენ ხალხში?).

გამოტრიზვა - საიდუმლოს დაცდენა, გამოტყუება (სანამდი არ გამოტრიზა, არ მომეშვა).

გარდამეისი - უახლოესი მომავალი წლები, გაისისა და მერმისის შემდეგ (გარდამეისის მაინც დაბრუნდება, აბა რას იზამს?).

გამოხუთშაბათება - მთვარის სიძველის ფაზაში შესვლა, როცა უკვე შეიძლება ზოგი სამეურნეო სამუშაოს შესრულება, ძველმთვარეობის წინა, ხუთშაბათის მომდევნო დღეები (აწი კი გავსხლავ ვენაზს, გამოხუთშაბათებულია).

გამოჭინჭება - თავის მობეზრება, რაიმე საქმეში ზედმეტად ჩაჩხერა (ნუ იცი ყოველთვის ასე გამოჭინჭება).

გვარგატეხილობა - დაქორწინება ან მრუშობა ერთი გვარის წარმომადგენელთა შორის (მაგენს რა უნდა მოკითხო, გვარგატეხილები არიან (ასახელებენ რამდენიმე ასეთ "გატეხილ" გვარს).

გაწეწება - გაჩუმება ან გაჩერება (გაწეწდი, ადამიანო; გააწეწე ხელი).

დაკვემსილი - მეტად ტანდაბალი, ჩია ადამიანი (რამხელა გული აქ იმ დაკვემსილს).

დაგნატვა - კარგად დასუფთავება, დაკრიალება (სახლი დაგნატა, ჭურჭელი დაგნატა).

დაძირწვერება - რაიმე საფაფსოს, ჭურჭლის და ა.შ. ბოლომდე დაცლა (ეჰ, დაძირწვერდა ჩემი ნალია; სანამ არ დააძირწვერა იმხელა ჭური, არ მოეშვა).

დაბუმბულება - ცეცხლისაგან ყველაფრის განადგურება, აღარაფრის გადარჩენა (მთლიანად დაბუმბულებულა საწყალი).

დანაყელობა - მეტად მოძალებული საქმის დრო (მაგალითად, გაზაფხულზე. ამ დროს "დანა და ყელი ერთია"; ამ დანაყელობაზე კაცი რავა მოცდება).

ენაბალნიანი - ცუდი ენის ადამიანი, ყველაზე ძვირის მოლაპარაკე (ზო იცი, რა ენაბალნიანია).

ეფერილება - თავს დაჰკანკალებს, თავზე აღნება (რაც იმას ვეფერილე, მარა ტყუილად ჩამიარა).

ეთუთუნება იგივეა რაც ეფერილება - მეტად სათუთად ეპყრობა (რად უნდა ამდენი თუთუნი).

ეფინდილება - ეპირფერება, ელაქუცება (რავა ეფინდილებიან ერთმანეთს).

ესარაკინა - ნათქვამი ან გაცემებული მოეწონა, გულში ჩაუჭდა (მე კი შესარაკინა და სხვები რას იტყვიან, არ ვიცი).

ელეკლა/ერეკლა - ძალიან ეწყინა, გულზე ეკალივით მოხვდა (მაშინვე მელეკლა, მარა რაღას ვიზამდი).

ზაბაკი - სნეულებისგან ძლეული, დაბეჩავებული (მთლად დაზაბაკებულა ი უბედური).

ზიზინი - ერთობლივი ხმაური რალაც დიდი გაჭირვების დროს (რა ამბავია, ნეტაი, ქალი და კაცი რო ზიზინობს; გული დამიწვა ბავშვების ზიზინმა).

თავისახლი - გათხოვილი ქალის მამისეული ოჯახი (რა ამბავია ამდენი თავისახლს სიარული).

თვალისეირი - 1. გასართობი, სასიამოვნო სანახაობა (კაი თვალისეირი ვნახე); 2. იხმარება დამუქრების შემთხვევაშიც (შენ გაყურები თვალისეირს).

თვალნაჭერი - საცოლედ ან საქმოდ შეგულებული პიროვნება, ვიზედაც "თვალი გიჭირავს" (თურმე მისი თვალნაჭერი ყოფილა).

ილინცურად - არასწორად, დაქანებით, ალმაცერად (რა ილინცურად მიყობი, გაასწორე; შეეშვი შენ მასეთ ილინცურად ლაბარაკს).

იქინჩება - ქედმაღლობს, ყოყოჩობს, საჩხუბრადაა შემზადებული (რავა სულ იქინჩები, შე საწყალო).

კვარკალიტა - ჭრელაჭრულა, ხალებიანი, ფორეგებიანი (კვარკალიტა ლობიო დათესა; კვარკალიტა კაბა აცვია).

კარბა - ჩარჩო (ვინ შემოახია კარბა ამ წიგნს). შდრ. ქეგლ-ის მიხედვით, "კარბა" ტიშკრის ჩარჩოს ზედა ნაწილია. ლეჩხუმში კი ყოველგვარი ჩარჩო "კარბაა". წიგნსაც არა ყდა, არამედ "კარბა" აქვს.

კორხლი - სეტყვა, კოხი (რამხელა კორხლი წამოყარა). არის დღესასწაული კორხლობა, ალბათ, ამინდის ღვთაების გულის მოსაგებად.

კმაკური - ხმაურით ჭამა, როცა ყბები ხმას გამოსცემს, იტყვიან უფრო მოხუცზე (კმაკურით ჭამს; რას უკმაკურებ ამდენ ხანს).

კუკუნახი - უაღრესად ძუნწი ადამიანი, ვისაც ხელიდან ვერაფერს გააგდებინებ (რალა იმასთან მიდიოდი, არ იცი, რა კუკუნახია?).

ლაშუნი - დაუფიქრებელი, დაუსრულებელი ლაბარაკი (ენას კი ალაშუნებს, მარა არაფრის გამკეთებელია).

ლალე - სიმაგრედაკარგული, მდარე ხარისხის სასმელი (რა დამალევიებს ამ ლალე ღვინოს; ძველი დამდგარი დამდგარი წყალიც ლალეა).

მაინდი - სათადარიგო, სამარტაფო (კიდევ კარგი, რომ მაინდი მქონდა).

მოკვირება - საქმის მოგვარება, მოწესრიგება (შენ ძამია, კაი საქმე მოგიკვირებია).

მოხუჭება - ხალხის, საქონლის, ნივთების ერთად თავმოყრა, საიმედოდ დაბინავება, მოქუჩება (ჭირს ზუსტი განმარტება) კარგად რომ მოვხუჭდით (მოვთავსდით, მოვკალათდით), მაშინ მევიდა. ყველაფერი მოხუჭებული მაქვს (გამზადებული მაქვს) წასაღებად.

მიდღემჩი - 1. არასდროს (მიდღემჩი არ გამიგონია). 2. მუდამ (მიდღემჩი ხომ არ ვიცოცხლებ).

მალვალაკი - მატყუარა, ცბიერი ადამიანი (კაი მალვალაკი ხარ, ხო იცი).

მეხორცული - სისხლ-ხორციით მონათესავე (მაგენი მეხორცულები არიან).

მგელმაიმუნობა - შეუფერებელი, სასაცილო მოქმედება (ნუ მგელმაიმუნობ, თუ კაცი ხარ; ვერ გავიგე ცეკავდნენ თუ მგელმაიმუნობდნენ).

მიგებება - დაახლოებით მოსაკითხის, “მოსანახულებლის“ მიტანა (მისაგებებელი მივუტანე; მაგრამ სტუმრების მისაგებებელი, გასამასპინძლებელი არაფერი მქონდა).

მიცენცება - 1. ოდნავ შეხება, მიკარება (რამ გატკინა, ოდნავ მოვაცენცე); 2. ცოტა რამის მოტანა (მომაცენცე, თუ რამე გაქვს).

მოსუმფება - რაიმე მოჭერილის, მარყუჟის მოშვება (მოუსუმფე ბაწარი, არ დაახრჩო ცხენი; ცოტა გული მომისუმფდა).

მიამწარე - ბოლოსდაბოლოს აღირსე, მიეცი (ძლივს არ მიამაწარა?) ზომაზე მცირე რამის მიცემა, ან სიტყვის დამადლებულად თქმაც “მომწარებაა“ (მომწარე, შე კაცო, ორი სიტყვა).

მგელტაციობა - განუკითხავი თარეში, ძარცვა (რას გავს ეს, რა მგელტაციობაა).

მოწუწუკული - ძალზე ძუნწად, ხელმომჭირნედ გამეტებული რამ (ძაან მოწუწუკულად გამომიტანა; იტყვიან ადამიანზეც: დიდი მოწუწუკული ვინმეა).

მიყურუსნება - რაიმეს განგებ “დავიწყება“, გულთან არმიტანა, ყურში არშეშვება (არ მიყურუსნო ახლა ეს საქმე).

მოწამება - დაახლოებით მიხვედრა, მოსაზრება (რომ მოიწამო მოხარშული იქნება-თქვა, გადმოიდე; აბა თუ მოიწამებს სახლში დაბრუნებას; არ გივარგა მოწამება, არა; ხელით მაინც მომაწამე).

ნაკიაპი - ერთი ოჯახიდან გამოსული შთამომავლობა. ვისაც საერთო წინაპარი ახსოვს, ერთმანეთის “ნაკიაპები“ არიან (მისი ნაკიაპი მგონი აღარცაა სადმე).

ნაწიწვი - 1. ნაგლეჯი, ჩამონატეხი, ნახევარი (ერთი ნაწიწვი ქაღალდი მაინც მომეცი); 2. ნათესავი (არ ვიცოდი, თუ ერთმანეთის ნაწიწვები იყვენ).

ნასისხლკანჭევი - დიდი წვალეებითა და ჯაფით მოპოვებული რამ (ჩემს ნასისხლკანჭევს ვის დავანებებ).

ნაგერა - ბევრისგან დარჩენილი ცოტა რამ (არა აქვს ზუსტი ანალოგი); გოჭები უკვე გავეციდე, რაცაა ნაგერა დამრჩა; ნაგერა შვილები მყავს სახლში (იგულისხმება, რომ სხვები სადღაც წასულან); ნაგერა ღვინო მქონდა და ისიც დამეხარჯა.

ნასხმანი - სხეულის ნაწილები, რაც ტანზე “გვასხია“ (მთელი ნასხმანი მტკივა).

ნანინურად - ძალზე ფრთხილად, მოიარებით (ნანინურად შემომაპარა სათქმელი).

პირშეუვალობა - მარხვაში სახსნილოს არქამა (ორმოცი დღე პირშეუვალი ვიყავი).

ჟვაბი - ნედლი, უმწიფარი სიმინდი ან სხვა მარცვლეული (ჯერ რას ვარგა საქმელად, მთლად ჟვაბია). მოჟვაბვა: ამგვარი, შემოუსვლედი მოსავლის ნაადრევად აღება.

რობა - ჩავარდნილი, უსივრცო ადგილი (ხევი, ღელისპირი): ძროხას ძლივს მივაგენი, რობაში ჩასულიყო.

სანათლისი - გასანათებელი ხელსაწყო (ჭრაქი, სანთელი): რამე სანათლისი მომაწოდე.

სახლიშვილი - ნათესაობის გარკვეული სახე. გათხოვილი ქალის ნათესაეებისა და მეგვარეებისთვის ამ ქალის შვილი "სახლიშვილია" ვთქვათ, ასათიანების სახლიშვილი - ე.ი. დედა ასათიანი ჰყავს.

სულისწურვა - უკიდურესი გაჭირვების, ავადმყოფობის, შეწუხების ჟამი (სულისწურვისას მომისწრო - ე.ი. სულის ამოსვლის "ამოწურვის" დროს).

სირისკუდი - ცალკე სუფრა პატარძლის მაყრებისთვის, უფრო მათი წასვლის ჟამს გაშლილი (სირისკუდი ჭიშკართან გააწყვეს).

ტრელი - დაუნდობელი, მოღალატე ადამიანი (დიდი ტრელი ვინმე ყოფილა).

ტოში - გაშლილი ხელი; **გატოშვა** - გაშლილი ხელით ცემა.

უზიოდა - მის მდგომარეობაში შევიდა, გვერდით დაუდგა, შეენაცვლა (ახლა ვერ გავისტუმრებ შენ ვალს, ცოტა მიზიოდე, თუ კაცი ხარ).

უსუნთქია - უცბად, ერთ წამში, ამოუსუნთქავად (უსუნთქია გავიქეცი).

უკუდო - უსაფუძვლოდ ამპარტავანი, კუდაბზიკა (დიდი უკუდო ვინმეა).

უნებელი - ბოროტი, ავისმოქმედი, მავნე (ახლა რა ჩეიფიქრა ნეტაი იმ უნებელმა).

ფერილი - 1. სულ ცოტა. თოვლის ფიფქიც "ფერილია". წამოფერილა - ცოტა წამოთოვა. 2. დაიფერფლა: დაფერილდა - ერთიანად დაიწვა, დაიფერფლა.

ფეხგასული - ზამთრის მიწურული, გაზაფხულის მოახლოებას დრო (ახლა შეიძლება საბოსტნის გამობარვა, ფეხგასულია).

ფშანი - მცენარის ფესვებზე ამოსული ნერგი (ამ ვაშლს ფშანები არ აქვს?).

ფჩქოლა - მოზარდი, ნორჩი, ასაკი ბავშვობისა და მოწიფულობის შორის. ითქმის ადამიანზე, ცხოველებზე, მცენარეზე (რა დროს მისი გათხოვება იყო, მთლად ფჩქოლაა; ამ ფჩქოლა ვაშლს უკვე ყვავილი აქვს).

ფუჟული - ძალზე ღარიბულად, გაჭირვებულად ცხოვრება // (რას იზამენ საწყლები, რავარცაა ფუჟულობენ; თუ შემას ცეცხლი გაჭირვებით ეკიდება, ისიც "ფუჟულობს").

ფრიალო - პატარა, არადრმა თევზი (ამ ფრიალოზე წვენი როგორ დავასხა).

ფზოველი - მარჯვე, ყოჩაღი, პირდაპირი ადამიანი, ვინც იოლად არავის არაფერს შეარჩენს (დიდი ფზოველი ვინმეა).

ღარდილობს - იტანჯება, წვალობს, ცოდვილობს (რას იზამენ, ღარდილობენ საწყლები; ამ ნერგმა ვერ წამოიწია, რამდენი ხანია ღარდილობს).

ღვიფი - ოფლი (სახეზე ღვიფი შემასკდა; მთლად გვეღვიფე). ითქმის ცხელ, ჩახუთულთაერზეც (რა ღვიფი დვას).

ყვინჭი - კოჟრი ხეზე (რამ მოგაჭრევია ეს ყვინჭებიანი რცხილა).

შეწამება - დაბრალება. იგივეა, რაც "მოუგონა", "ცილი დასწამა", მაგრამ ესენი ფაქტს უარყოფენ, "შეწამება" კი მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნაა. მაგალითად, თუ იტყვიან, რომ "ვიღაც კაცი და ქალი ერთმანეთს შესწამეს" ეს ნიშნავს: ასე ამბობენ და რა ვიცი...

შეებანა - მიეზმარა, შეენაცვლა (ვინ მყავს შემებანებელი; ღმერთი გადაგიზნის ჩემი შეებანებისთვის).

ჩაგზირება - მიყურადება, თვალთვალი, ჩასაფრება (ისეთი ჩაგზირებულია, რას გამოაპარებ).

ციმცამი - თვალების აქეთ-იქეთ ტრიალი; რაიმეს ძებნა თვალებით (ბევრი ვიციმცამე, მარა ვერაფერი დავინახე; რას ციმცამობ, თუ იცი; შეხედეთ, რავე დაციმცამდა). ციმცამი თვალიერებაა რაღაც მოქმედებასთან ერთად.

ცინცილა - მცირე ზომის ყველის კვერი ან ყველი ნაჭერი (ერთი ცინცილა მაინც მომეცი).

ძროხეული - რძის ნაწარმი (ძროხეული თუ გაქ, რა გიჭირს).

წატანა - წაღება, წაყვანა (ერთი ეს ტომარა წამატანიე, აღარ მაჩერებენ; აქ შეიღები, უნდათ რომ ქალაქში წამიტანონ).

წილაღვერა - სუსტი, უღონო ადამიანი (ვინააატანს ქალს მა წილაღვერას).

წენი - ადამიანის წელი (რამდენი ხანია, წენი მაწუხებს).

წევე - კავშირია, აყალიბებს წინადადებას, კერძოდ, მიზეზ-შედეგობრიობას, მოითხოვს აწმყოს კავშირებითის მწკრივს (წევე შენ ჭამდე, მე მაინც მომეცი; წევე, რამეს მიკეთებდე, კაი სიტყვა მაინც მითხარი).

ხელუხუმი - ვისი ნაკეთებიც მდარე ხარისხისაა; ადამიანი, რომელსაც ხელიდან არაფერი გამოსდის (დიდი ხელუხუმი ვინმეა).

ხელმოწყობილი - საშუალოდ მცხოვრები, არც მდიდარი, არც ღარიბი (ახლა არა უშავთ, ხელმოწყობილად არიან).

ხერეხურედ - უგულისყუროდ (ხერეხურედ აკკეთებს; ხერეხურედ ესმის).

ხალახუნცული - დიდი გაწამაწია რაღაც შემთხვევის გამო (ღორის დაკვლა მინდა, მარა მეზარება მისი ხალახუნცული; როდის მოვრჩები ამ ქორწილის ხალახუნცულს).

ჩეყარო - ავყია, თავისნათქვამა, მოუღრეკელი კაცი (უკეთესად ექნებოდა საქმე, ამნაირი ჩეყერო რო არ იყოს).

ONISE BANDZELADZE**LECHKHUMIAN WORDS**

Needless to speak the importance of dialectal words and their introduction into a literary language for the development of the language. This can easily be attested with one glance at classic literature and at writings of our outstanding public men. Unfortunately, "the tradition of listening to the vernacular speech" has been fading and the negative consequences come out on the surface.

In different parts of the country there are numerous words and expressions in the active speech of the local population that are semantically rich, expressive, and precise in conveying the meaning, the equal of which can hardly, if ever, be found in the national language.

There are terms with certain nuance differences from the literary counterpart, expressions that would enrich the literary word-stock, etc. Rich materials from this sort are found in Lechkhumi one of the mountainous province of Georgia. This article brings to light only a certain part of the language treasure.

ნოვალი ბართიაი

ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკა იოსებ გრიშაშვილის "ქალაქური ლექსიკონის" მიხედვით

(ადაბხანა, ავგარდანი, აქანდაზი, ბადგირი, ბალახანა, ბაბთა,
ბუსა, გაქირი, სიაფანდი, სუზანი)

1. ადაბხანა/ადაფხანა

იოსებ გრიშაშვილს ამ სიტყვის განმარტება ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ 1934 წელს გამოცემული "ხალხური პოეზიიდან" მოაქვს — "ფეხსადგილი, ზარული, ჩეჩმა". გარდა ამისა, მოჰყავს მაგალითები, სადაც ფიგურირებს ეს სიტყვა: "შენი ბიძა ვირის აბანოდან ადაფხანის აბანოში წაბრძანეს" (შ. დავით., ხალხოსანთა მოძრაობა საქართველოში, 1933, გვ. 73); "თქმულნი შენნი ყველა კაი ადაფხანური შაქარია" ("ივერია", 1879 წ., № 7-8, გვ. 101)" (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის არაბულიდან შესული სიტყვა **اداب** (ადაბ) შემდეგი მნიშვნელობით: 1. ზრდილობა, თავაზიანობა; 2. ლიტერატურა, საოცნებო ნაწარმოებია კომპოზიტი **ادبانه** (ადაბხანე): 1. ზეპ. საწაფლებელი; 2. საპირფარეშო (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

თხზული სიტყვის პირველი წევრია **اداب** (ადაბ) "საპირფარეშო", მეორე — **خانه** (ხანე) "სახლი".

როგორც ჩანს, **ادبانه** (ადაბ ხანე) ერთი სემანტიკური დატვირთვით (საპირფარეშო) შემოსულა სპარსულიდან ქართულში.

2. ავგარდანი

ავგარდანი — 1. გრძელტარიანი, ღრმა ჩამჩა. 2. ანუ აბგარდანი — სალენდის ტოლჩა (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ავგარდანი ანუ აბგარდანი იგივეა, რაც სპარსული თხზული სიტყვა **ابگردان** (აბგარდან) — ჩამჩა (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

კომპოზიტის პირველი ელემენტია **اب** (აბ) "წყალი", მეორე — **گردان** (გარდან), რომელიც (გარდიდან) "ტრიალი ზმნის აწყო ღროის მიმდევობაა" (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

3. აქანდაზი

აქანდაზი — რკინის მომცრო ნიჩაბი, ნადგერდლის გამოსაღები (აქანდაზ - ზაქის, მიწის ასაღები ხელსაწყო) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, აქანდაზი — ზატარა ნიჩაბი (ნაგვის, ნაკვერჩხლის, ნაცრის... ასაღებად (ქეგლ). მოთხოვნილია მისი სპარსული წარმომავლობა.

მართლაც, აქანდაზი მომდინარეობს სპარსული თხზული სიტყვიდან **خاک خا** /**ჩაქ ანდაზ**/ - ნაგვის გადასაყრელი ნიჩაბი (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

ეს თხზული სიტყვა შედგება ორი კომპონენტისაგან: **خاك** /ხაქ/ „მიწა“, „მტვერი“ და **آباد** /ანდაზ/, რომელიც არის **آبادستن** /ანდახთან/ „გადაღება“, „გადაყრა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

“ქალაქურ ლექსიკონში“ ცალკეა განმარტებული სიტყვა ხაქა (< ხაქ) შემდეგი სახით: “მიწა, მტვერი. ნახშირის ხაქა“. თუმცა ლექსიკონის ავტორი მას ვერ უკავშირებს აქანდაზს, რომლის პირველი წევრი აქ წარმოადგენს სპარსული **خاك** (ხაქ) ლექსემის ქართულ ფონეტიკურ ვარიანტს.

4. ბადგირი

ბადგირი — ბინის ფანჯარა, სანათური. გამიგონია „ღარბაზის ბადგირი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის კომპოზიტი სიტყვა **باد گير** /ბადგირ/ შემდეგი მნიშვნელობებით:

باد گير (ბადგირ) — I. 1. გასანიავებელი ლიობი, სარკმელი; 2. გამოსაწოვი მილი; 3. რადიატორი (ძრავის); 4. კომფორი (სამოვრის); 5. რგოლი (ყალიონის)

باد گير (ბად გირ) — II. 1. მიმართული ქარის საპირისპიროდ; 2. ქარპირი მხარე (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

კომპოზიტის პირველი წევრია **باد** (ბად) “ქარი“, მეორე — **گير** (გირ) **گرفت** (გერეფთან) “აღება, დაჭერა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

ბადგირი ქართულში სპარსულიდან შემოსული ჩანს.

5. ბალახანა

ბალახანა — 1. ოთახში ოთახი, ოღონდ ჭერის ქვეშ; 2. ბალახანის მსგავსია; 3. ოთახშივე გაკეთებული ფიცრული, რომელიც ჭერთან ახლოს არის მიკრული და მუდმივ დასაწოლ-დასაძინებლად იხმარება: „ისე მეფეეს, რომ ორი კვირა დუქნის ბალახანაში ვიწექი“ („ივერია“, 1887წ., №1) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ბალახანა იგივეა, რაც სპარსული თხზული სიტყვა **خانه خا** (ბალა ხანე) შემდეგი მნიშვნელობებით: 1. ოთახი (ზედა სართულზე), მეზონინი; 2. ანტრესოლი (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

კომპოზიტის პირველი წევრია **خا** /ბალა/ “მალა“, მეორე — **خانه** /ხანე/ “სახლი“.

6. ბაბთა

ბაბთა — “აბრეშუმის ვიწრო ჩაფარიში“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩაფარიში კი ამავე ლექსიკონში ასეა განმარტებული: “ნაპირებზე და ნაკერებზე დასაკერებელი ლენტის (ტისომკა), რომელსაც თერძები ახალუხის ნაოჭის სიმაგრისათვის შიგნით აკერებდნენ: “უცქერა იმის უბრალოდ თეთრ ჩაფარიშით მორთულობას“ (ნ. ავალ., თარგ. “თავადის ქალი“, 1896, გვ. 72).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ბაბთას ფონეტიკური ვარიანტი ბაფთა განმარტებულია ასე: 1. წმინდა ძაფის მეჩხერი ქსოვილი (იყენებენ ჩვეულებრივ რამეზე მოსავლებლად; ფოჩებიანი ბ. გოგონების თმის შესაკრავად), — ლენტი (ქეგლ).

სპარსულ ენაში არის ზმნა **بافتن** (ბაფთან), რომლის მნიშვნელობაა „ქსოვა“ (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983). ამ ზმნის ნამყო დროის მიმდევობის ფორმაა **بافته** (ბაფთე) - 1. მოქსოვილი; 2. ქსოვილი.

ქართული ბაბთა/ზაფთა მომდინარე ჩანს სპარსული სიტყვიდან **بافته** (ბაფთე).

7. ბუსა

ბუსა — „კოცნა“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის ზმნა **بوسیدن** (ბუსიდან), რომლის მნიშვნელობაა „კოცნა“. ამ ზმნის აწმყო დროის ფუძეა **بوس** (ბუს), მისგან ნაწარმოებია **بوسه** (ბუსა/ბუსე) „კოცნა“ (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

ამჟამად, რომ ბუსა სპარსული ენიდან არის შემოსული ქართულში.

8. გაჭირი

გაჭირი — „ჭიუტი, კერპი, უჯიათო, თავისნათქვამა“. „ღვთისაგან განაჩენი სჭირდეს ყველა სენი, ვამბობ მაინც ამას, ვით გაჭირი ცხენი“ (ანტონ განჯისკარელი)... ილიას ეს სიტყვა უყვარდა. ერთ კერძო წერილშიაც სწერს: „ამ აჩრდილმა ტყავი გამაძრო. ისტორიულ ნაწილზე გაჭირა ვირსავით შევდეგ და ერთი ბიჭი წინ ველარ წავდეგი“ (წერ. დ. ერისთავისადმი მიწერ. ინახება ცენტრ. არქივში) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ასევეა განმარტებული ეს სიტყვა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც — (საუბ.) 1. ჭიუტი, ოჩანი: გაჭირ ვირსავით შედგა. 2. სიჭიუტე, სიკერპე; გაჭირს იზამს — გაჭიუტდება, გაკერპდება (ქეგლ).

საიდან მოდის ლექსიკური ერთეული გაჭირი?

სპარსულ ენაში არის თხზული სიტყვა **گراخ** /გაჭიკი/, რომლის მნიშვნელობებია: 1. ოჩანი, ველური (ცხენი); 2. ჟინიანი, ჭიუტი, ჭირვეული, გაუწონასწორებელი (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

ეს სიტყვა შედგება ორი კომპონენტისგან: **گرا** (გაჭ) „ადგილი“ და **خ** (გირ), რომელიც არის **گرفت** „აღება, დაჭერა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე. ნათელია, რომ გაჭირი სპარსულიდან არის შემოსული ქართულში.

9. სიაბანდი

სიაბანდი/სიაფანდი — „იშკილბაზების დამხმარე კაცი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულში არის თხზული სიტყვა **سیاه بند** (სიაჰბანდ), რომლის მნიშვნელობებია: (სასაუბრ.) ბაცაცა, ქურდბაცაცა, ჭიბგირი; მატყუარა, თაღლითი; შულერი (სპარსულ-რუსული ლექსიკონი, 1983).

კომპოზიციის წევრებია: **سیاه** სიაჰ/ „შავი“ და **بند** (ბანდ) — **بستن** /ბასთან/ „შეკრა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

ქართული სიაბანდი/სიაფანდი და სპარსული **سیاه بند** (სიაჰბანდ) ერთი და იგივე ლექსემები ჩანს.

10. სუზანი

სუზანი — „ლურჯად ნაქსოვი გრძელი ზეწარი, რომელსაც ტახტზე გადაათარებდნენ ხოლმე მხოლოდ ზემოთ ხალისაზედ (ფრანგი მოგზაური

შარდენიც იხსენებს: „ჩარდახის ქვემო მხარეს გაკრული იყო ოქსინო, ხავერდი და ჭრელი ტილო“- ეს არის სუზანი (მ. ჯანაშ., 1889, გვ. 94). ტახტის სუზანი: ლურჯი და თეთრი, მიწა ლურჯი ჰქონდა, სახეშიც თეთრი შერეული. დაბალი ხარისხის იყო. აბანოს სუზანი ადგილი თეთრი, ზედ ფოთლები ნაკერი, უფრო მწვანით და წითელით მორეული. არ იყო სპეტაკი, სახე ნაკერი აბრეშუმით, აბრეშუმის გრძელი ფოჩები აქვს, საიარაღო. შეძლებულნი მზითვში აძლევენ. ტახტის ლეიბზე („იანი ნაალი“) გადასაფარებელი ჭრელი (ცისფერი) ქსოვილი. „ყველაფერი ეს გამოუკრა ჯერ სუზანში, მერმე ფარდაში და შეჰკრა მაფრაშასავით თოკებით“ („ოთარაანთ ქვრივი“, თავი XI; ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **سوزنی** (სუზანი). მისი მნიშვნელობებია: 1. პატარა თავსაფარი; მოქსოვილი აბრეშუმის ძაფით კილოკავის გვირისტით (ჩვეულებრივ დაუფენენ ჩაის სერვისს ან გადაფენენ სკამზე აბანოში). 2. კედელზე ჩამოსაკიდი ნაქსოვი. 3. ნემსით ნაქსოვი (ქეგლ).

ქართული სუზანი სპარსულიდან შემოსული ლექსიკური ერთეული ჩანს.

ლიტერატურა

ი. გრიშაშვილი, 1997 - ი. გრიშაშვილი, ქალაქური ლექსიკონი, თბ., 1997.

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1950-1964.

Персидско-русский словарь под редакцией Ю.Рубинчика, Москва, 1985

NOMADI BARTAYA

BORROWINGS FROM PERSIAN VOCABULARY
ACCORDING TO THE IOSEB GRISHASHVILI'S
"KALAKURI DICTIONARY" ("CITY VOCABULARY") - I

We think that in the the Ioseb Grishashvili's "Kalakuri Leksikoni" the words: Adabxana, Avgardani, Akandazi, Badgiri, Balaxana, Babte, Busa, Gakiri, Siabandi and Suzani must originate from the following Persian lexical units: ادبخانه (Adabxane), ابگردان (abgardan), خاک انداز (Xakandaz), بادگیر (Badgir), بالا خانه (Balaxane), بافته (Bafte), بوسه (Busa), گاه گیر (Gahgir), بند سیاه (Siahband) and سوزنی (Suzani).

ქართული ლექსის ისტორიიდან - I

ქართველურ ლექსიკას მრავალი თაობის გამოჩენილი სპეციალისტი იკვლევდა; შესაბამისად, კარგადაა შესწავლილი როგორც საერთოქართველური, ასევე ისტორიული და თანამედროვე დიალექტური მასალა. ქართველური ლექსიკის კვლევის თანამედროვე ეტაპზე აქტუალურია, ერთი მხრივ, საერთოქართველურში რეკონსტრუირებული მასალის შეპირისპირება სხვა იბერიულ-კავკასიური, სემიტური, ინდოევროპული, თურქული ენების სათანადო მონაცემებთან და საერთოქართველური ფუძეების ისტორიისა და წარმომავლობის დადგენა (საერთოკავკასიურია, საკუთრივ ქართველურია, ნასესხებია საერთოქართველურში და სხვ.). არსებითია, ასევე, საერთოქართველური და დიალექტური ფორმების შეპირისპირებით მკაცრად დადგინდეს დიალექტური ვარიანტების წარმოქმნის სქემები: არაიშვიათად, სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთი ქართველური კილოდან მეორეში ნასესხებადაა მიჩნეული საერთოქართველური წარმომავლობის სიტყვები (მაგ., ცხენი, ზღვა, თაქარუა, თაკილი, თანთალი, თარი/მთავარი, თელი/მთელი და მრავალი სხვა...)¹.

ნაშრომში განვიხილავთ ერთ საერთოქართველურ სიტყვას - აგურს, რომელსაც პარალელები ეძებნება ბევრ არამონათესავე ენაში; შესაბამისად, ამ სიტყვის ფუძის წარმომავლობის ძიებისას, ვიმსჯელებთ სესხების მიმართულებისა და დროის შესახებ.

ს.ქართვ.: აგურ-ი

სამწიგ. ქართ.: აგურ-ი

¹ არის სხვა სახის უხერხული შემთხვევებიც: ახლნასესხები სიტყვა უძველეს ქართულ/ქართველურ სიტყვად ცხადდება; მაგ., ქართულში, შესაბამისად, მეგრულ კილოშიც "დინო" ნასესხებია ირანულიდან (გრძლად იხ.: ნ. ბარბაქაძე, ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, ქართულ-ირანული ურთიერთობანი, საერთაშორისო კონფერენცია, II, ქუთაისი, 2005); ამ ფაქტზე ყურადღებას არ შევაჩერებდით, რომ ერთი საშიშროება არაა; იმპერიული სქემებისგან გათავისუფლებული ქართველოლოგიის კვლევის შედეგების იგნორირების ფონზე ხდება ფსევდომეცნიერული, ურამატრიოტული მოსაზრებების აღმოჩენება და ცენტრალური ტელევიზიების თუ პრესის საშუალებით საზოგადოების დეზორიენტირება. ერთ-ერთი ამგვარი გახმაურებულ "შემთხვევას" წარმოადგენს "ფესტოსის დისკოს" წაკითხვა "არქაული მეგრულის" მიხედვით მათემატიკოს გია კვაშილავას მიერ; შეგვეძლო ეს ფაქტი სხვა მრავალ შარლატანობასთან გაგვეთანაბრებინა და აღნიშვნის ღირსი არ გავგეხადო, რომ არა ამ მეოცნებე ავტორის მცდელობა, თავის თანამოაზრედ და მხარდამჭერად წარმოადგინოს აკადემიკოსი თამაზ გამყრელიძე. თვალსაჩინოებისათვის ერთ კონკრეტულ მაგალითს განვიხილავთ: გ. კვაშილავამ ფესტოსის დისკოზე "წაკითხა" უძველესი მეგრული სიტყვა "დინო" ("ერთ გვარში პაპის შთამომავლები").

შეგნიშნავთ: პიქტოგრაფიული წარწერები ნახატთა ერთობლიობაა, შესაბამისად, ყველა ენის ტექსტად შეიძლება გაიზაროს კაცმა; მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში კი საქმე უფრო "საინტერესოდ" გვაქვს: გ. კვაშილავამ "დინო" 38 საუკუნის წინანდელ ფესტოსის დისკოზე დაფიქსირებულ ძველ მეგრულ სიტყვად ჩათვალა, სინამდვილეში კი ეს ლექსიკური ერთეული ქართულში (ე.ი. მეგრულ კილოშიც) სპარსულიდანაა ნასესხები არაუმეტეს 20 საუკუნის წინ (ტ.ფ.).

ზან. (მეგრ.): *ო-გურ-ი, შდრ. ოგურ-ხინჯ-ი ხევი (ტოპ.) (მ. ჩუხუა, 2003, გვ. 49).

მ. ჩუხუა ფიქრობს, რომ მეგრულში დადასტურებული ანგურა "აგური" ფორმა "ქართულ აგურ-თან ადაპტირებული ფუძეა"; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი აზრით, მეგრული ანგურა ქართულის გავლენითაა წარმოქმნილი, ხოლო ა-გურ- ფუძის კანონზომიერი შესატყვისია, ზანური ეკვივალენცია - ოგურხინჯ-ი "ხევი" (სოფ. ფახულანი) სიტყვაში შემონახული ოგურ- ფუძე: შდრ.: ოგურ-ხინჯ-ი = აგურ-ხიდ-ი, შდრ.: ტუბურ-ხინჯ-ი = წაბლის ხიდი, ბული(შ)-ხინჯ-ი = ბალის ხიდი, თხუმ-ხინჯ-ი = თხმელის ხიდი... რომლებიც ადგილის (დედებულის) სახელებია სამეგრელოში. მ. ჩუხუას აზრითვე, ქართ. ა - ზან. ო "შეპირისპირება გამორიცხავს აგურ-ი სიტყვის სპარსულიდან წარმომავლობის შესაძლებლობას" (მ. ჩუხუა, იქვე).

მ. ჩუხუას მსჯელობა აჩენს ორ კითხვას:

1. ზან. ანგურა ფორმა ქართულიდან (უფრო ზუსტი იქნება თუ ვიტყვით: სამწიგნობრო ქართულიდან, მეზობელი კილოდან) დამკვიდრებულია თუ საერთოქართველური ფუძის ერთ-ერთი მეგრული ვარიანტია (ანგური/*ოგური)?

შდრ., მაგ., რ. აბაშიამ მეგრულში გამოავლინა მრავალრიცხოვანი მასალა, რომელიც ნათელყოფს: ამ ქართველურ კილოშიც საერთოქართველური ფუძეები რამდენიმე ვარიანტით დასტურდება. ასეთ მასალას ლოგიკური ახსნა ესაჭიროება და არა იგნორირება; ვფიქრობთ, უნდა გადაისინჯოს დებულება, რომ საერთოქართველური ფუძის ფორმოზომიერი ადეკვატი ზანურ-სვანური სიტყვა (რომელიც მოსალოდნელი იყო "კანონზომიერი" ტრანსფორმირებული ვარიანტით) "ქართულიდანაა" ნასესხები; კერძოდ:

ჯერ ერთი, მეგრულიც ქართულია, არქაული ქართულის (resp. ქართველურის) ნაირსახეობაა და, ნაკლებლოგიკურია, რომ საერთოქართველური წარმომავლობის სიტყვა მოცემულ ქართველურ კილოში ნასესხობად გამოვაცხადოთ;

მეორეც, ვფიქრობ, არგუმენტირებული არ არის მოსაზრება, რომ მაგ., ს.ქართვ. ა-ს ყველა შემთხვევაში ზანურში უნდა მოეცა ო; სხვადასხვა კილოკაურ ველში ზანურშივე შეიძლებოდა გაჩენილიყო ანგურა/ოგურ ვარიანტები; შდრ., მაგ., ზანურის ანალოგიური მასალა: აბედი/ობედი, ოგაფა/აგაფა "კავი", ადრე/ორდო/ოდრო, ოკოხალე/უკახალე "უკან", ალაგე/ოლაგე, ალაგინძე/ოლაგინძე "ოდნავ გრძელი", როწყუა/რანწყუა "დაწყობა რისიმე" ... დიალექტური ვარიანტების საკითხს საგანგებოდ სხვაგან შევხებით.

2. ქართველური ა-გურ-ო-გურ- შეპირისპირება რატომ გამორიცხავს ქართული აგურ-ი სიტყვის უცხოენოვან წარმომავლობას? ხომ შეიძლებოდა აგურ- ძირი საერთოქართველურს ან საერთოკავკასიურს ესესხა საშუალო სპარსულიდან, არამეულიდან და სხვ.? ფაქტია, რომ აგური სპარსულშიც დასტურდება; შდრ., სპარსული [ajor]//[agur] "აგური" და ქართველური აგურ- ფორმების სემანტიკური და ფორმოზომიერი იგივეობა აშკარაა.

ვ. აბაევის აზრით, ქართული აგური, არამეული აგურ, სპარსული აჯორ და არაბული აჯურ მომდინარეობს ასირიული აგურუ ფორმიდან;

მისივე ვარაუდით, ოსური აგური ფორმისთვის ამოსავალია ქართული ფორმა (ე. აბაევი, 1958).

ჩვენი აზრით, ვერ გამოირიცხება ქართული აგურ- ფუძის უცხოურ წარმომავლობა:

აგური (გამომწვარი ალიზი), როგორც სამშენებლო მასალა, უფრო დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო აღმოსავლური სამყაროსთვის, ვიდრე - ქართველურისთვის (ტრადიციულად, კავკასიაში უფრო ხის მასალა გამოიყენებოდა). გარდა ამისა, აგურ- დიალექტური ნაირგვარობით დასტურდება არა მხოლოდ სპარსულში, არამედ ტაჯიკურშიც (ტაჯიკური ლექსიკონი, 1969), სომხურშიც (მალხანციანცი, 1945), ქურთულშიც (გ. ბაკაევი, 1957) და რაც მთავარია, აქადურშიც (მ. ნედოსპასოვა, 1978. გვ. 8)...

ივარაუდება, რომ სპარსული ფორმაც მომდინარეობს არამეულიდან (არამეულისთვის კი ამოსავალი ჩანს აქადური ვარიანტი). რამდენადაც ქართველურთან ყველაზე ახლო მდგომი ფორმაა არამეული აგურა, საფიქრებელია, რომ საერთოქართველურმა ეს სიტყვა ისესხა არამეულიდან ძველი წელთაღრიცხვის დასასრულს. შდრ.: მეცნიერთა ერთი ნაწილის მიერ სწორედ ამ დროს ივარაუდება საერთოქართველურის არსებობა².

ლიტერატურა

გ. აბაევი, 1958 - Абаев В., Историко-этимологический словарь осетинского языка, 1958.

მ. ანდრონიკაშვილი, 1966 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, I, თბ., 1966.

გ. ბაკაევი, 1958 - Бакаев Г., Кургско-Русский словарь, Москва, 1957.

ნ. ბართაია, 2005 - ნ. ბართაია, ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან, ქართულ-ირანული ურთიერთობანი, საერთაშორისო კონფერენცია, II, ქუთაისი, 2005.

მალხანციანცი, 1941-1945 - მალხანციანცი, სომხური ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერევანი, 1941-1945.

მ. ნედოსპასოვა, 1979 - მ. ნედოსპასოვა, უცხო წარმოშობის ლექსიკა არაბულ ოთხთავში, თბ., 1978.

ტაჯიკური ენის ლექსიკონი, მოსკოვი, 1969.

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, I, ქუთაისი, 2005.

მ. ჩუხუა, 2000-2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.

² საერთოქართველურში დადასტურებულია სპარსული სიტყვებიც, რომლებიც ქართველურ კილოებში შესატყვისობებს იძლევა; მაგ.: ზარი, კუარტი, ტყე, ძეწკვი, წით-ს/წით-ელი... დიდი ალბათობით, წარმოდგენილი ფორმები ნასესხებია 20-25 საუკუნის წინ (სათანადო მსჯელობისათვის იხ. მ. ანდრონიკაშვილი, 1966); არ გამოირიცხება ისიც, რომ მ. ანდრონიკაშვილის მიერ სპარსულად მიჩნეული ზოგი ფუძე ძველი წინააზიური ან საერთოკავკასიური ენებიდან მოდიოდეს სპარსულშიც და ქართველურშიც; მაგ., მ. ანდრონიკაშვილი სპარსულ-სკვითურ ნასესხობებად მიიჩნევს ვერძ-, ზაზ-/ძაზ-, ფესვ-, ზამ-, კელ- ფუძეებს, თუმცა, მათ შესატყვისები ეძებნებათ სხვა იბერიულ-კავკასიურ-წინააზიურ ენებშიც... (ტ. ფუტყარაძე, 2005, გვ. 295).

NOMADI BARTAIA, TARIEL PUTKARADZE**FROM THE HISTORY OF KARTVELIAN WORDS**

The Paper discusses an origin of a Kartvelian word *aguri* (brick) the parallels of which can be found in unrelated to the Georgian languages. In the attempts of revealing the origin of the stem of the word we discuss the direction and time borrowing.

V. Abaev says that Georgian *aguri* comes from Arameic *agur*; Persian *ajar* and Arabic *ajur* comes from Assyrian *aguuru*. He also thinks that Ossetian *agur* form has the origin in Georgian *agur*. According to M. Chukhua the contrast of Georgian /a/ with the Zan /o/ excludes the foreign origin of *agur*.

We think that *aguri* (baked clay) as the building material is characteristic to the Eastern world rather than that of Kartvelian. Traditional building material was wood in Caucasus. Besides /*aguri*/ form is attested not only in Persian but in Tajik, Armenian, Kurdish, and Acadian...

As far as the Aramaic *agura* it sounds closest to the word had already existed in the common Kartvelian from Aramaic. Cf.: The existence of the common Kartvelian is considered in the scientific literature from this period.

გვართა ვარიანტულობა მე-19 საუკუნის მუსხეთში

1891 წელს არის დაწერილი ივანე გვარამაძის „ვინმე მესხის ცხოვრება“, რომლის სრული სათაური ასეთია: „ვინმე მესხის ცხოვრება დაწერილი 1891 წელს ქ. ახალციხეს“. მეორე გვერდზე კი ავტორს დაუსათაურებია: „ვინმე მესხის მოკლე ცხოვრება“. მისი საფონდო ნომერია 209. ეს მოკლე ცხოვრება გულისხმობს დაბადებიდან 1868 წლამდე პერიოდს. იმდენად მნიშვნელოვანი იყო ივ. გვარამაძისათვის მღვდლობის უფლების მოპოვება, რომ ამით დაუმთავრებია კიდევ თავისი ცხოვრების პირველი და უმთავრესი ეტაპი. საამისოდ ბევრი რამ გადახდა მას.

ივანესთვის ოცნებაში მის მეგობარს უკითხავს, დაწერილი ჰქონდა თუ არა თავისი ცხოვრების ამბავი და როდესაც უარი მიუღია, ურჩევია, დაეტოვებინა შთამომავლობისათვის ბიოგრაფია — „კარგია დასწერო, სიკვდილი-სიცოცხლეა, დაშთების მომავალ თაობასა, ვინ იცის, როგორ გამოადგეს“. მართალია, ავტორი არ გვეუბნება, ვინ იყო ის კეთილი მრჩეველი, მაგრამ ჰქვიანი კაცი ნამდვილად ყოფილა, რადგან უკვე 1891 წლისათვის დაუნახავს მნიშვნელოვანწილად ივ. გვარამაძის პიროვნება, მისი როლი საზოგადოებაში. მართლაც, ბევრი რამის სწავლა შეუძლია მომავალ თაობას ივ. გვარამაძის ცხოვრებიდან.

ეს იყო გამომავლენიანობის რჩევა. მრავალჭირნახულმა ადამიანმა ნახა, რომ სამშობლოსათვის და რწმენისათვის ბრძოლის გზაზე 60 წლისა ბერიკაცს დამსგავსებოდა. თმაწვერგათეთრებულს, შუბლდანაოჭებულს კისერი მხრებში ჩარგოდა და ბეჭებშიც მოხრა დასწყებოდა. მიუხედავად ამისა, თვალს არ აკლდა, ჭარმაგი იყო და ფიზიკურად ძლიერი, ამიტომ გადაწყვიტა, გავლილი გზა კარგად გაეანალიზებინა და ჩვენთვის მოეთხრო.

„კარგი ის იქნება, კაცმან თავის სოცრცხლის მსვლელობა ყმაწვილკაცობითგანვე სწეროს დღიურად“ — წერს ივანე, რომ გაუადვილდეს შემდეგ განვლილი ცხოვრების გახსენება და შეფასება. სამწუხაროდ, მას დღიური არ უწერია, მაგრამ ჰქონდა კარგი მეხსიერება და საკმაოდ დეტალურად აღადგენს ბავშვობისა და კაცობის წლებს. ამ საქმეს სერიოზულად მოეკიდა, ის ხომ მოწოდებით ისტორიკოსი, ფილოლოგი და საერთოდ შემოქმედი კაცი იყო. „შუა კაცობა გამივლია, მომკლებია ძალა, ღონე, ხალისი, რას მოვიგონებ ჩემს მთელ გავლილ სიცოცხლის გზა-კვალსა“ — წერს იგი, მაგრამ, როგორც თავადვე იტყვოდა, „ინადიანი“, ჯიუტი და პრინციპული გახლდათ, ამიტომ გადაწყვიტა დაეტოვებინა ჩვენთვის თავისი ბიოგრაფია. გადადება აღარ ღირდა, ისედაც დიდი დრო ჰქონდა დაკარგული. „გუშინწინდელ ოქროს გუშინდელი ვერცხლი ჯობია, გუშინდელ ვერცხლს დღევანდელი — სპილენძი,“ — დარდობს სპილენძისამარა დარჩენილი ივანე და იწყებს ბიოგრაფიის წერას. გამუდმებით თავის ქვეყანაზე, ხალხზე მოფიქრალი ადამიანი, მომავალ თაობაზე, ჩვენზე ზრუნავს: „წინა კაცი ვიწრო გზითგან რომ დაიბნეს, ან კლდითგან რომ გარდიჩხოს, ან ტალახისაგან რომ წაიქცეს და გაისვაროს და ანუ უფრო წყალში რომ დაიხრჩოს, ხომ უკანა კაცისათვის გასაფრთხილებელია მისი მარცხი და დაღუპვა? ჩემი შრომის მნიშვნელობაც ეს გახლავთ ამ ადგილას. მე

შეეცდი, მე დავიბენი, მე დავაშავე ბევრგან, ჩემს სიცოცხლეში ესეც კმარა საწვინოდ კაცობრიობისა და ქვეყნისათვის, სხვანი გაფრთხილდნენ, ნულარ შესცდებიან".

ივანე გვარამაძე იყო ერთი ახალციხელი „გლახაკი კაცის შვილი". თავისი წინაპრების შესახებ ავტორს ძირითადად ტექსტში ჩაუმატებია: „მართალია ჩვენი წინაპარი **აწყვერის** ბატონები ყოფილან, ცხრა ციხე მათ მმართველობის ქვეშ ყოფილან და მრავალი მამულები გვექონია, მაგრამ მაჰმადიანობის მიუღებლობისათვის ჩამოუერთმევიათ ყოფილი მფლობელობა. **ზოზოშვილს** გვიძახიან ჩვენი წინაპრის სახელობაზედ. 1569-1572 ასე წინ თუ უკან მარტში **აწყვერს** ორი ფაშა **აზრუმისა** და **ტრაპიზონისა**, რომ რათ ინახამ ათაბეგ **ყვარყვარესაო**. მას ბრძოლის დროს **აზრუმის** ფაშა მოუკლამს და მით გაქცეულან ოსმალოები. მერმე ხომ **ქალიმანჯ** აფენდის აუყრივართ **აწყურითგან** და მოვსულვართ ახალციხეს. ჩვენი განაყრებიც **ხიზაბავრას** ასულან ჩვენს მამულში".

ცხრა ციხის პატრონთ შთამომავალი ივანეს მამა იყო მეწვრილმანე, იცოდა ქსლის ბეჭვა და მექუდლობა. გვარამაძეთა გვარში შემოსულია შტოგვარი **ზოზოშვილი**, „წინაპრის სახელობაზედ". ამ გვარით მოდიან გვარამაძეები „რუსობამდე". მათი წინაპრის **ზაზასთვის** მაჰმადიანებს **ზოზო** (ძლიერი) შეუერთმევიათ (ნ. ყრუაშვილი, 2002, გვ. 41).

„ზოზოშვილებსაც გვიძახდნენ ჩვენი წინაპარი **ზაზა** გვარამაძისგან" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 18). **ზოზოშვილობით** უფრო იცნობდნენ ბავშვობაში ივანეს, ვიდრე გვარამაძეობით. ახალციხეში შაჰყულიანთან სწავლისას კონფლიქტი მოუვიდა თანატოლებთან. ერთი მათგანი წააქცია და თავი დაარტყმევინა. ბიჭის დედა წივილ-კივილით მოვარდა: „იმ ტროკა **ზოზოშვილს** ჩემი შვილისთვის თავი გაუჩხიო" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 108).

ივანე გვარამაძე **ზოზოს** ცხოვრებას ვარაუდობს XIV საუკუნეში. **ზოზო/ზოზოშვილობის** საკითხს შეეხო მ. მიჩიტაშვილი: „იმ დროს (XIV ს-ში - მ.მ) უცხოვრია გვარამაძის ძეთა ერთ-ერთი განაყოფს - **ზოზოს** და მის მემკვიდრეებს, **ზოზოშვილებს**, რომლებსაც სჭერიათ „მრავალი სოფლების ზოგან აგარა, ზოგან ყანა, ჭალა. ზოგან საფიჩხე, ზოგან ბაღები, წისკვილები, ზოგან საბალახო, სათიბი და მთები საკუთრებად...." მ. მიჩიტაშვილი ივ. გვარამაძის შრომებზე დაყრდნობით მიუთითებს აწყურში **ზოზოს დარბაზს, ზოზოშვილების სახლებს, ზოზოთეულ ციხეს, ზოზოშვილების ბაღ-ვენახებს** (მ. მიჩიტაშვილი, 1995, გვ. 17). ვინც არ გამაჰმადიანებულა, ან ამოწყვეტილა, ან გაფანტულა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. „რაც შეეხება განთქმული **ზოზოს** შთამომავალთ, ისინი გაგლახაკებულან, გაღარიბებულან და ჯერ მაჰმადიანთა, მერე ახალ ხანაში მომრავლებულ სომეხთა დევნა რომ აეცდინათ, მათს სომხურ და ლათინურ ტიპიკონზეც დაწერილან, ანუ გასომხებულან და გაფრანგებულან, სარწმუნოებით გრიგორიანელებად და კათოლიკეებად ქცეულან, თუმცა ქართული ენა და ქართული წეს-ჩვეულებანი შეუნარჩუნებიათ. ეს მომხდარა 1625-1636 წლებში (მ. მიჩიტაშვილი, 1995, გვ. 18).

სხვაგვარად უყურებს **ზოზოშვილების** პრობლემას შ. ლომსაძე. მისი აზრით, გვარამაძეთა ამ შტოსათვის **ზოზოშვილის** გვარის მიღება XVIII საუკუნეში უნდა მომხდარიყო და მას ეროვნულ-რელიგიური საფუძველი ჰქონდა: „გვარამაძის როგორც გვარის შეცვლის მცდელობა კათოლიკე მამებს ადრეც ჰქონიათ XVIII ს-ში, ჯერ კიდევ მათი აწყვერში ცხოვრების დროს და ვინმე

ზოზო გვარამაძის სახელის მიხედვით ცდილან გვარამაძენი აღერიცხათ **ზოზოშვილებად** და ხელოვნურად შემოდებული შტო-გვარის შეწყველებით თანდათან უარეყოთ გვარამაძეობა, როგორც „მართლმადიდებლური ქართულის მაჩვენებელი" (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 41).

მართლაც, გადაჭარბებული უნდა იყოს, მე-18 საუკუნეზე ადრე რომ ევგარაუდოთ ზოზოს ცხოვრება, რადგან შეუძლებელი იქნებოდა წინა გვარის (გვარამაძის) ხსოვნა შთამომავლობისათვის.

კიდევ ერთ შტოს დაუდო გვარამაძეთა გვარმა სათავე. ეს არის **იანულოვი**. ცნობილი ექიმი და პოეტი, ვალის მკვიდრი, ბატონი შალვა მოსეშვილი წერს: „ივანე გვარამაძის ახლო ნათესავები ვალეში „იანულოვის" გვარით ცხოვრობდნენ. იანულოვი თურქულად „დამწვარს" ნიშნავს. ამჟამად **იანულოვებმა** აღიდგინეს თავიანთი გვარი „გვარამაძე" და ვალეში დღესად ცხოვრობს ერთი ივანე გვარამაძე (შ. ფოცხოვისპირელი, 2002, გვ. III).

ეს გვარი მეტგვარიდან მოდის და მას კონკრეტული ფაქტი უნდა ედოს საფუძვლად. ცნობილია ვინმე მესხის მამის სიღარიბის ამბავი, რასაც დაერთო სახლ-კარის ორგზის დაწვა, რის შესახებაც თავად ივანე წერს: „სიგლახაკის მიზეზი გახლდათ, მამაჩემს ორი პირი ცოლშვილი გამოეცვალა, თავისი ვაჟაცობის დროს მონაგები ყველა ახალციხის აკლება-აოხრებისა რუსისგან და შემდგომ აჭარლებისგან სრულ გამოსცლოდა ხელითგან. **ორი პირი სახლ-კარი დასწოდა** (1828-1829 წლებში) და ცარიელ-ტარიელა კაცს მესამე ცოლად დედაჩემი შეერთო ვალეს, დედაჩემსაც პირველი ქმარ-შვილი ასწყვეტოდა და მეორე მამაჩემი იყო" (ივ. გვარამაძე, 1891 გვ. 5). სახლკარადამწვარი ახალციხელი ჩადის ვალეში და ზედსიძედ შედის „ზაქარათ ბაღდასარას ძის გასპარას სახლში" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 6), მას არქმევენ მეტსახელს **იანუდას** (დამწვარა), ხდებიან ისინი იანუდაანნი (დამწვარაანნი), ხოლო შთამომავლები არიან **იანუღათები** და **იანულოვები**.

თურქული სახელის ქართველი კაცისათვის დარქმევა და ამის ნიადაგზე შემდეგ გვარის ჩამოყალიბება საყოველთაოდ ცნობილია. ეს იყო ოსმალეთთან მეზობლობის და ისტორიული ურთიერთობების შედეგი. არაქართული გვარსახელების ჩამოყალიბების ამ გზას მხარში ამოუდგა სხვა ფორმა, როდესაც ქართული სახელის მატარებელ ქართველი კაცს შეგნებულად უცვლიდნენ სახელს და მას, როგორც გრიგორიანელს ან კათოლიკეს, სომხური ან იტალიური ტიპიკონის მიმდევარს, სომხურ სახელს არქმევენ. ივანე გვარამაძის მამას ვრჭვა პავლე, მაგრამ, რადგან იგი კათოლიკე იყო, ოფიციალურად იწოდებოდა პოლოსად, ისევე როგორც **პავლე შაჰყულიანი (ქილიმუზაშვილი)** იყო პოლოს შაჰყულიანი. შ. ლომსაძის აზრით, დგებოდა შემდეგი საშიშროება: ვიდრე პოლოსა იწოდებოდა გვარამაძედ, გვარისა და ეროვნების საფრთხე არ ემუქრებოდა, მაგრამ „მისი სახელი „პოლოს" მეორე ეტაპზე შეიძლება მისი გვარის გაქრობის მიზეზად იქცეს და უყურადღებობის შემთხვევაში თუ ამ პოლოსას შვილს დაერქმეოდა, ვთქვათ, „მინასა", მოსალოდნელი იყო, რომ ამ მინასას შვილს გვარად მისცემოდა „პოლოსიანი", რაც ჩვეულებრივად ხდებოდა **ხოლმე**" (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 41). ასეთ დროს ვდებულობდით **პოლოს მინასიანს**, როგორც ეს მოხდა **იანულოვის** შემთხვევაში, ოღონდ აქ თურქული ფუძე იქნა გამოყენებული და გაბუნდოვანდა ქართული წარმომავლობა რუსული **-ოვ** სუფიქსის დართვით. ქართული გვარების დაკარგვის ეს ორი გზა გაჰყვა მთელ მე-19 საუკუნეს და მე-20-შიც გადმოვიდა.

ბრძოლა ქართული გვარების წინააღმდეგ იყო ბრძოლა ქართველობის წინააღმდეგ.

სხვაგვარად იქცევიან ოსმალები, თუმცა პრინციპი იგივეა. ოსმალთა მმართველობის დროს ეკონომიკურ საფუძველზე დაყრდნობით და ზეწოლით ხდებოდა ქართველთათვის სარწმუნოების შეცვლა, თან უცვლიან მას სახელს სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში არის ერთი დოკუმენტი, რომელიც გვამცნობს, რომ „მუსხიდან გათათრდნენ **თომანთ თორმანი, სიმონ** მაისურაძეს დაარქვეს **უსეინაი**, ხოლო ქურდაძეს — **სვილეიმანაი**, ისიდორ ქურდაძეს — **ალიაი**, ქიტე ქურდაძეს — **იბოი**". თავდაპირველად ორივე სახელს ატარებდა გამაჰმადიანებული მესხი — ქართულსაც და თურქულსაც. გვარს არ ეხებოდნენ, რადგან მარკირების პრინციპი ირღვეოდა. ქართული გვარის სისტემა განსხვავდება ოსმალურისაგან. მამაშვილობაზე დაყრდნობილი ოსმალური გვარი შეიძლება შექმნილიყო სახელშეცვლილთა შთამომავლებისათვის. უსეინას შთამომავალი იქცეოდა **უსეინოდლად**, ალიასი — **ალიოდლად** და ა.შ.

ასეთი გვარის მიზანი და პრინციპი იყო არა მხოლოდ გვარის გაბუნდოვნება არამედ ქართული ეროვნების საბოლოო დაკარგვა.

გვართა ასეთ ჭიდილს მოუხსწრო მე-19 საუკუნეში რუსეთის შემოსვლან მესხეთში და პროცესმა. მიიღო უნიფიცირების ხასიათი. კერძოდ, რუსული ადმინისტრაციისათვის უფრო მისაღები იყო **-ოვ-**ზე დაბოლოებული გვარები და ქართულ-სომხურ-თურქული დაბოლოებანი შეცვალა რუსულმა დაბოლოებამ ოღონდ ეს ძირითადად ხდებოდა ოფიციალურ სახელმწიფო დონეზე, ხალხს ისევ ძველი გვარით მოიხსენიებდა თავის ნაცნობებსა თუ ნათესავებს.

ივანეს ჰქონდა ბავშობაში მეტსახელი **კონა**, რომლის შესახებაც წერდა „სადაც ყმაწვილოსან დედებს დაეინახემდი ერთად თავმოყრილ მჯდართა, ხან ერთს უვარდებოდი კალთაში, ხან მეორეს და ხან მესამეს. სახელად იოანე მერქვა, მაგრამ დედაჩემს **კონა** დაერქმია“ ჩემთვის, მის გამო, ვინც ამიყვანდა ხელში, ეს **გარდის კონააო**, იტყოდა და მიმიკრემდა გულში" (ივ. გვარამაძე 1891, გვ. 9-10). კონა გავრცელებული სახელიც იყო მესხეთში და მეტსახელიც მისგან არის მიღებული გვარი **კონაშვილი**. ეს მეტსახელი დიდობაში არ გაჰყოლია ივანეს და არც მის შთამომავლებს ზედათ წილად ამ სახელი შემკვიდრებოდა. მესხეთში **კონანნი** მეტგვარად გვხვდება.

შ. ლომსაძე ივ. გვარამაძის შესახებ წერს: "ივ. გვარამაძე მიხვდა, რომ ძველი ქართული გვარ-სახელების ახლებური წარმოებისას სახე ეცვლებოდა არა მარტო გვართა მაწარმოებელ სუფიქსებს, არამედ მთლიანად ფუძესაც ქართულ-კათოლიკური კონდაკის (რიტის) არ არსებობის გამო გვარის დაცვი საკითხი გართულებული იყო" (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 40).

თვითონ ივანემ საკუთარ თავზე გამოცადა გვართან დაკავშირებულ პრობლემები. ჩვენ ვნახეთ **ზოზოშვილად** რომ იწოდებოდნენ გვარამაძეებ და ივანეს დასჭირდა თავისი გვარის ჯერ დადასტურება და მერე აღდგენა ესეც არ აკმარა ცნობრებამ. ივანეს ოფიციალური გვარი იყო **მესარკოვი** და ეს მოხდა სრულიად შემთხვევით. ბრძოლის დროს პავლე, ივანეს მამა, უნდა დაევილდოებინათ. **"ბებუთოვმა** ტემლაკზედ წარდგენის დროს მისი ვინაობა ჰკითხა მის მოძმეს ქუთაისელ **ანტონ მესარკოვს** და მანაც მოახსენა ჩემ ძმა არისო და **მესარკოვად** ჩასწერა. ამით დარჩა ჩვენი წოდებაც **მესარკოვი** (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 34).

პავლეს, რომელიც იყო გვარამაძე-ზოზოშვილი, ჰყავდა დედის მხრიდან ნახევარი ძმა **ანტონი**, აი ამ ნახევარძმის გვარი მისცეს პავლეს, რომელმაც არა მარტო მიიღო ეს გვარი, არამედ ცოლ-შვილიც ამ გვარზე დაწერა (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 12). დღევანდელი გადასახედიდან ძნელი გასაგებია ასეთი ცთომილება. როგორი საცოდავი ჩანს პავლე, რომელმაც თავისი გვარი არ იცის! ალბათ, აქ იმდენად არცოდნასთან არა გვაქვს საქმე, რამდენადაც გვარის სოციალური ფუნქციის გაუფასურებასთან ქართულ ეროვნულ სინამდვილეში, ჯერ თურქობის დროს და შემდეგ რუსთა ბატონობისას.

ივ. გვარამაძემ მღვდლობა **მესარკოვის** გვარით მიიღო 1868 წელს. იგი, როგორც განათლებული კაცი, ისტორიკოსი, ფილოლოგი ვერ შეეგუებოდა **მესარკოვად** ცხოვრებას. იცოდა, რომ **ზოზოშვილიც** შეძენილი გვარი იყო, ამიტომ იბრძოდა გვარამაძეობის აღსადგენად. იგი, როგორც საზოგადო მოღვაწე, წერდა გვარამაძის გვარით და "ვინმე მესხის" ფსევდონიმით, ამიტომ, "რაზან მღვდლის მოწმობა **მესარკოვის** გვარით ჰქონდა მიღებული, ზოგი საეკლესიო მსახური უჩიოდა, **მღვდლობის გვარს უარყოფს და "ვინმე მესხის"** ფსევდონიმით აქვეყნებს წერილებსო" (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 41-42). ეს უკვე სხვა სახის ბრალდება იყო, ამიტომ ყველაფერი გააკეთა ივანემ საიმისოდ, რომ გვარამაძეობა დაემტკიცებინა. ისტორიული და სხვა სახის დამადასტურებელი საბუთების საშუალებით თავისი გვარი დაიბრუნა 1885 წელს.

მესარკოვი ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინიდან მომდინარედ უნდა მივიჩნიოთ. მართლაც სახელი გამჭვირვალეა და მესარკიდან მოდის, **მე — ე** მაწარმოებლებით არის მიღებული. ოღონდ სარკის კეთებასთან არ არის დაკავშირებული და ამის ტრადიცია არც ჩანს მესხეთში. ივ. გვარამაძე თავის ლექსიკონში **მესარკეს** განმარტავს, როგორც — **სარკეების გამყიდველი** (ივ. გვარამაძე, 1907, გვ. 141).

ასევე ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინიდან მოდის ძველი ახალციხური გვარი **მეწყარიშვილი**. ამ გვარის მაჰმადიანი ოჯახი ცხოვრობდა ახალციხის რაიონის სოფელ **ბოგაში**.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში დაცული ერთი ჩანაწერის მიხედვით, რომელიც მე-20 საუკუნის 30-იან წლებში შეუქმნია **ი. პაპისიმდოვს** (ხელნაწერი №1082, გვ. 39), ვგებულობთ, რომ მეწყარიძე მეწყალიძიდან, ე. ი. წყლის გამყვანის მოხელიდან უნდა მოდიოდეს, რომელსაც თიხის მიღებით **ჭვინტის** ტყიდან ახალციხის რაბათში ჩაუყვანია წყალი. წყლით მომარაგების ერთ-ერთი სპეციალისტი, რომელმაც დატოვა ახალციხე 1828 წლის ომის შემდეგ და წავიდა **ბოგაში**, სათავეს უდებს ახალ გვარს — **მეწყარიძეს**. (მ. ბერიძე, 2006, გვ. 53).

მართლაც, თითქოს არაფერი უშლის ხელს, რომ **მეწყარიძე** და **მეწყალიძე** დავუკავშიროთ ერთმანეთს, ე. ი. იყო ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინი, რომელმაც დაუდო გვარს სათავე, მაგრამ აქ **მეწყალე** არაფერ შუაშია, ტერმინი იყო **მეწყარე**, რომელსაც თავის ლექსიკონში ივ. გვარამაძე ასე განმარტავს: "**წყაროს მომყვანი, ზედამხედველი, გამგე**" (ივ. გვარამაძე, 1907, გვ. 147), ხოლო **მეწყალე** არის "**წყლის მზიდავი**". ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინით კიდევ ერთი გვარი გვხვდება ვინმე მესხის ცხოვრებაში. ეს გვარი ცნობილია მე-19 საუკუნის საქართველოში.

შ. ლომსაძემ შეისწავლა **ხარისჭირაშვილების** გვარი და ის ხელობის აღმნიშვნელ გვარსახელად მიიჩნია, ნამდვილი გვარი კი არ ვიცით. **ხარისჭირაშვილების** წინაპრები ჯავახეთის სოფელ კოთელიიდან ყოფილან, რომლებიც XVIII საუკუნის შუა წლებში ლეკიანობას გამოეპყვნენ ჯავახეთიდან და მართმადიდებლებად ჩამოვიდნენ ახალციხეში, სადაც მიიღეს კათოლიკობა (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 31).

ივ. გვარამაძე წერს: "წამიყვანეს და ადგილობრივ მღვდელს მიმაბარეს საკითხავად ოთხი წლისა. მღვდელი იყო **ხარისჭიროთ** პავლე, თვალმეტკივანი, წიგნის კითხვა მეტად სწყენდა თვალმეტკივანად. გულკეთილი კაცი იყო, ერთგული ერისა, მართალი" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 22). **პავლე ხარისჭირაშვილი** ვალის სოფლის მღვდელი ივანეს ნათლიაც იყო (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 13).

პავლე ხარისჭირაშვილთან სწავლის დროსვე მოუწია მისივე მოგვარესთან სრულიად ბავშვს შეხება, კერძოდ, პატარა ივანე წარმატებული მოწაფე აღმოჩნდა და მალევე მისცეს წასაკითხად კათეხიზმო "დაწერილი **ხარისჭიროთ ლუკასგან**, რომ მღვდლად კურთხევისა შემდგომ **პეტრე** დაირქვა სახელად" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 23).

ეს ის **პეტრე ხარისჭირაშვილია**, რომელსაც ჯერ ქუთაისში ჩააკითხა და სწავლობდა მასთან ივ. გვარამაძე 1854 წელს და შემდეგ სტამბოლში — 1859 წელს.

ბავშვობის წლების მოგონებისას ორივე **ხარისჭირაშვილს ხარისჭიროთ** ფორმით მოიხსენიებს, მაგრამ ოფიციალურად, თანამდებობაზე მყოფის შესახებ ამბობს ივანე: "ქუთაისის წავალ, მივმართამ უ. მამა **პეტრე ხარისჩაროვსა**, ვგონებ მიმიღოს და საკმაო სწავლაც მომცეს" (ივ. გვარამაძე, 1892, გვ. 145).

ქუთაისში ჩასული ივანე კათოლიკურ ეკლესიაში შეხვდა **დონ ანტონ გლახაშვილს**, რომელმაც მისაწავლა მას "მამა **პეტრე ხარისჭირაშვილის** სადგომი. რიონის ნაპირას ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთით ფიცრული სახლი იყო ორსართულიანი..." (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 147).

სახელი აშკარად კომპოზიტური წარმომავლობისაა: **ხარისჭირა — ხარისმჭერა — ხარისმჭერი**. თავდაპირველად მეტსახელია და იგი დაედო საფუძვლად მეტგვარსა თუ გვარს. რაც შეეხება სამ ვარიანტს (**ხარისჭიროთი**, **ხარისჭირაშვილი**, **ხარისჩაროვი**) მათი აქტიური მოხმარება მიუთითებს იმაზე, რომ გვარად ჩამოყალიბების პროცესი თურქულის გავლენით შენელებულია, ამიტომ სამივე ფორმა იტოვებს არსებობის უფლებას.

გვლავ ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმღეობა დღეს არის **მღებავი**. მე-19 საუკუნის საქართველოში, კერძოდ, მესხეთში იყო **მღებარი**. ივ. გვარამაძესთან ვკითხულობთ: "შე კარგად ვიცნობდი ფალოშათ ივანეს და მის შვილს იოსებს და ისინიც მიცნობდნენ. ვიცოდი იოსების დედაც **მღებარი** ივანეს ქალი იყო" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 221).

ივანეს ცოლის შერთვის საკითხი სადაო გახდა. გადამწყვეტი სიტყვა სასილედრომ თქვა: "შე მამაჩემს ბ. ივანე **მღებარს** ვემორჩილებიო. მე ამის მეტს არავის მირჩევს. მეც ღმერთის ნებით მიმიცია და გამითავებია" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 226). სილედრის მამა არის "უფროსი სიმამრი", რომელიც ყველაზე კეთილგანწყობილი იყო ივანეს მიმართ. მან არა მარტო თანხმობა მისცა შვილიშვილზე დაქორწინებისა, არამედ კრიტიკულ მომენტში ხელიც გაუმართა. ივ. გვარამაძე წერს: ვალის ასაღებად "მივმართე ვალეს, არაღს უდეს მღვდლებსა, ყველამ გაიწყვიტა, როგორც შეეხედე, შურისგან კედებოდნენ

და რა ხელს გამიმართავდნენ მე ისინი? ბოლოს ჩემთან უფროსთან სიმამრთან **მ. ივ. მღებარძან** მომცა 10 თუმანი" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 245).

ივანეს უფროს სიმამრს (სიღედრის მამას) **მღებარი** ქცევია მეტგვარად თუ გვარად არა, რასაც გვაფიქრებინებს შემდეგი აღგილი: "1869 ახალ წელიწად ღღეს ვლადიკავკაზს ვიყავით. იქ დაგვხვდა **მღებაროვის** სიძე ბ. სარქის თრთაჯოვი, ჩემი მოკეთე" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 263). მღებაროვის მოკეთეობა სიღედრის მხრიდან იგულისხმება. მისი სიღედრი მღებარის შვილია, მათი სიძე კი თრთაჯოვი. "თბილისშივე მივაცემინე ჩემი კერძი 8 მანეთი ბ. კარლო **მღებაროვს**" (ივ. გვარამაძე, 1891, გვ. 273), ეს არის ბოლო მღებარი ი. გვარამაძის "ცხოვრებაში".

აღნიშნული ტერმინიდან — **მღებარი** მივიღეთ გვარი **მღებარიშვილი**, რომელმაც რუსული დაბოლოებით მოგვცა **მღებროვი**. აგვისტინე კარლოვიჩი **მღებაროვი**, რომელიც იყო ივანეს ცოლის **ფალოშთ** იოანეს ასულ **ანანოს** მზითვის წიგნის შემდგენი, წერს: დამწერავიც მე ვარ და მეჭვარეცო (შ. ლომსაძე, 1995წ. გვ. 35).

მღებარი ფორმა გვაფიქრებინებს, რომ თავისი შინაარსით იგი არის ვლებავ ზმნის მოქმედებითი გვარის მიმღეობა. შინაარსობრივად მართლაც ასე უნდა იყოს და უნდა ნიშნავდეს მღებავს, კაცს, რომელიც ღებავს. განსხვავებული განმარტება აქვს **მღებარისა** ივ. გვარამაძეს თავის განმარტებით ლექსიკონში: **მღებარი, მღებავი** — სამღებროს მქონე (ივ. გვარამაძე, 1907, გვ. 188).

საინტერესოა, რომ **მღებარი** გვარად თუ მეტგვარად გაფორმებისას გვარის მაწარმოებელ რომელიმე სუფიქსს არ იყენებს. როგორც ჩანს, **მღებარი** მაწარმოებლის გარეშე არსებობდა, რადგან მესხეთში ცოცხალი იყო **-არ** სუფიქსი, რომელიც წარმომავლობის სუფიქსად იხმარებოდა: ღობიარი, ოთარი, ხერთვისარი და სხვა.

მოგვიანებით **მღებარი მღებარიშვილად** იქცა. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში რუსული დაბოლოება დაერთვის **მღებარს** და ვლებულობთ **მღებაროვს**, ხოლო მღებარიშვილი გვაძლევს **მღებროვს**.

ხელობის აღმნიშვნელ გვართაგან **მესარკიშვილი** და **მღებარიშვილი** მითითებული აქვს ზ. ჭუმბურიძეს; მას, მჭედლიშვილის გარდა, ჩამოთვლილი აქვს "სხვადასხვა ხელობის მიხედვით შერქმეული გვარები: დალაქიშვილი, დურგლიშვილი, ხარატი, ხარატიშვილი, ხარაზი, ხარაზიშვილი, ხუროშვილი, ხუროძე და სხვა". ამასთანავე, "საყურადღებოა, რომ ხელობისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი ტერმინები ხშირად გვხვდება გვარებად წმინდა ფუძის სახით (გვარის მაწარმოებელი აფიქსების, ან **-ძე** და **-შვილ** დაბოლოებათა გარეშე)" (ზ. ჭუმბურიძე, 2003, გვ. 89). ჩამოთვლილთა შორის ზ. ჭუმბურიძე ასახელებს **მხატვარს**. როგორც უკვე ითქვა, **მღებარი** სწორედ ამ ტიპისაა.

"შრავალ ქართულ გვარს წოდება-თანამდებობის და პროფესია-მოსაქმეობის აღმნიშვნელი ტერმინები უდევს საფუძვლად. ხშირ შემთხვევაში ეს ტერმინები არაქართული იყო, აღმოსავლეთ მეზობელთაგან ჩვენში შემოსული-დამკვიდრებული... ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ჩვენში ამ გვართა ფუძეების ტერმინებია შემოსული. გვარსახელები კი უმუშალოდ ჩვენს ქართულ სინამდვილეშია წარმოქმნილი" (რ. თოფჩიშვილი, 2003, გვ. 6). ხელობის

აღმნიშვნელი გვარების ჩამოყალიბება მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში გარკვეულწილად არაქართულენოვან გარემოსთან იყო დაკავშირებული.

საინტერესო მოსაზრებას აყენებს ამ მხრივ შ. ლომსაძე. მისი აზრით: "რადგან გაკათოლიკებული ქართველები ჩვეულებრივად მიწერილი იყვნენ ლათინურ ან სომხურენოვან კონდაკის მქონე ეკლესიებს, სადაც სომეხ და ლათინ სასულიერო პირებს თავიანთი კონდაკების კვალობაზე სასურველ შესაბამისობაში მიჰყავდათ ქართულ გვარ-სახელთა ახლებური წარმოება, **იწარმოებოდა იგი ძირითადი საქმიანობის (ხელობის) ან საკუთარი სახელის მიხედვით, რომელიც მთლიანად ტიპიკონის კვალობაზე იყო გაწყობილი** და საიდანაც შემდეგ უცნაურ შტოგვარებად ყალიბდებოდა" (შ. ლომსაძე, 1995, გვ. 40-41).

გვართა ვარიანტულობა მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში განპირობებულია სხვადასხვა ფაქტორით. ერთ-ერთი მათგანია ხელობის აღმნიშვნელი გვარები, რომლებიც ცვლიან არსებულ ტრადიციულ ქართულ გვარებს.

გვარამატეთა გვარის ისტორია ნათელი მაგალითია იმისა, რომ გვართა ვარიანტულობის მთავარი მიზეზი ტრადიციული ქართული გვარების უარყოფაა. ეს უარყოფა დაიწყო ჭერ ოსმალეთმა და გააგრძელა რუსულმა მმართველობამ. იქმნებოდა ახალი მეტსახელიდან მიღებული გვარები (ზოზოშვილი), ან ეძლეოდათ ხელობის აღმნიშვნელი ტერმინებიდან შექმნილი რუსულ-ქართულდაბოლოებიანი სხვა გვარები.

ვარიანტულობის უმთავრესი სათავე მაინც ქართული დაბოლოებების: -თ, -ძე, -შვილი და რუსული -ოვ-ის ჭიდილი იყო.

ლიტერატურა

მ. ბერიძე, 2006 - მ. ბერიძე, ქართველთა გამუსლიმება და გვარის შეცვლა მესხეთში, 2006.

ივ. გვარამაძე, 1891 - ივ. გვარამაძე, ვინმე მესხის ცხოვრება, 1891.

ივ. გვარამაძე, 1907 - ივ. გვარამაძე, ქართული ენის საუნჯე, 1907, ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდი, ხელნაწერი №52.

რ. თოფჩიშვილი, 2003 - რ. თოფჩიშვილი, ქართული გვარსახელების ისტორიიდან, წიგნი I, თბ., 2003.

შ. ლომსაძე, 1995 - შ. ლომსაძე, მესხები, ახალციხური ქრონიკები, II 1995.

მ. მიჩიტაშვილი, 1995 - მ. მიჩიტაშვილი, ივ. გვარამაძის საისტორიო და საზოგადოებრივი შეხედულებანი, 1995.

შ. ფოცხოვისპირელი, 2002 - შ. ფოცხოვისპირელი, ვინმე მესხი-ივანე გვარამაძე: კრებული „ოპიზარი“, II, 2002.

ნ. ყრუაშვილი, 2002 - ნ. ყრუაშვილი, სადისერტაციო ნაშრომი, 2002.

ზ. ჭუმბურიძე, 2003 - ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 2003.

MERAB BERIDZE**VARIANTS OF FAMILY NAMES IN THE 19TH
CENTURY MESKHETI**

Having different variants of one and the same family names in the 19th c. Meskheta was conditioned by rejecting traditional family names triggered first in the period of spreading Ottoman rules in Meskheta and continued when the region fell under Russian's rule.

The war against traditional Georgian family-names meant the war against Georgian ethnicity. The Ottoman Turkey demanded from Georgians not only converting to the Moslem Faith but also changing their family names at the beginning those meskhians who converted to the Moslem faith bore both Georgian and Turkish first names and family-names were left intact, as it would breach the principle of marking, Georgian family names had different systems from the Turkish one, as the latter is based on the patrimonial principle. So the new family-names should depend on the altered first names (e.g. first name Useina>Usein ogli).

In the 19th century the Georgian-Armenian-Turkish family name endings were substituted by Russian endings, but this took place only on the formal level while in informal personal relationship people referred their friends and relatives with their original names.

ინოზა გაბელაია,
ლავთი შავიანდი

საქართველოს მთისწინეთის გვარსახელები

(ლენხუმის მკვიდრ გვართა ეთნოგრაფიული
მასალების მიხედვით)

საისტორიო მეცნიერებაში არაერთგზისაა აღნიშნული ქართულ გვართა სადაურობა-წარმომავლობის ამსახველი ეთნოგრაფიული მასალების მნიშვნელობაზე ქართველთა ეთნოისტორიული ყოფის შესწავლის საქმეში. იგივე შეიძლება ითქვას ლენხუმის მკვიდრ გვართა ისტორიის ამსახველ მასალაზეც.¹

დღესდღეობით მონოგრაფიულადაა შესწავლილი ლენხუმური გვარსახელები პროფ. რ. თოფჩიშვილის მიერ, თუმცა ლენხუმის მკვიდრი გვარების კვლევა კიდევ მრავალი კუთხითაა საინტერესო.

ისტორიული თაკვერის ნაწილი, დღევანდელი ლენხუმის დასავლეთ საქართველოს მთისწინეთია. მოსახლეობის გადამეტსახლება, აგრეთვე, სოციალური დაპირისპირება იყო აქაურ ქართველთა მიგრაციის ძირითადი მიზეზი. იმავე მიზეზით ჩამოსახლდებოდნენ ხოლმე ლენხუმში საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან, პირველ ყოვლისა კი მთიდან, სვანეთიდან.

ლენხუმის, ლაჯანის მკვიდრი მახარობლიძეები „კახეთიდან გათურქება-გადაგვარებას გამოქცეული მაყაშვილების შთამომავლები არიან. ლენხუმში სოფელ ღუს მთავარანგელოზის ეკლესიას მოილოცავენ მთავარანგელოზობის დღესასწაულზე. მთელ საქართველოში გავრცელებული საკუთარი სახელიდან მახარობელი (იგი პირველად XIII-XIV სს. საბუთებში იხსენიება) ნაწარმოები გვარი მახარობლიძე ყველაზე ადრე საისტორიო დოკუმენტებში 1684 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრად მოწმდება. მაყაშვილი კი უფრო ადრე, XV საუკუნის ბოლოს „სვეტიცხოვლის კახური მამულების გადამოწმების თაობაზე“ (ბალ, 2004, გვ. 104, 127).

მახარობლიძე დასავლურ ქართულ სინამდვილეში იშვიათი გვარია. XIX ს. 40-იანი წლების საარქივო მასალებით, იმერეთის სოფელ ლაშეს მკვიდრი მახარობლაძე/მახარობლიძე დევდარიანის შინამოსამსახურეა.

თუ მივიღებთ ლენხუმელი მახარობლიძეების აღმოსავლეთ საქართველოდან, კერძოდ კახეთიდან, გადმოსახლებას, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ისინი პირველად იმერეთში მოსულან და აქედან მახარობლიძეთა რომელიმე წინაპრის სურვილით თუ საჭიროებით, ან სვანური წარმომავლობის გვარ დეუდორიანი/დევდარიანთა ნებით მოხვდნენ ლენხუმში.

სვანეთიდან ლენხუმში ინტენსიური და მასიური მიგრაციის დასტურად შეიძლება გამოგვაღვას ლაკვეხელიანთა გვარის ისტორია.

საისტორიო მონაცემები: ლაკოხელიანს მუცხვატლიძესთან, ყრუაშვილთან და შკვიბლიანთან ერთად გულუანს ჰქონდა ცაგერის ღვთისმშობლისადმი ძალით გამორთმეული. მას შემდეგ გელოვანისთვის ლალატი შეუშენვია მეფეს, წაურთმევია მისთვის ისევ და საყდრისათვის შეუწირავს (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 55). ლაკუხელიანი

¹ ნაშრომში წარმოვადგენთ სტუდენტური ექსპედიციის დროს მიკვლეული ლენხუმის რამდენიმე სოფლის მკვიდრ გვართა ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზს.

ცაგერის საყდრის ბეგარავალდებულია XVI საუკუნეში. ლაკუხელიან სვანიანს ემართა „ხუთი გორო ღვინო, ერთი კაბიწი ბური, ათი ფოხალი ღომი, ორმოცდაათი თეთრის სამი საკლავი, ორი ქათამი, ერთი თეთრის ყველი, შურის ჭამა, ტვირთი, მუშაობა, ოყა სანთელი (პალ, 1993, გვ. 551).

ლაკუხელიანები სვანეთიდან მიგრაციის დროდ XVIII საუკუნეს ასახელებენ. ლეგენდის მსგავსი გადმოცემის თანახმად, ლაჯანაში მოსულა სამი ძმა ბაგრატიონი და დამდგარა სოფლის ბოლოს მდებარე ბუჭუ გულდიანის ციხეში. ამის შემდეგ არიან ისინი ლაკუხელიანები.

1904 წლის აღწერით, სოფელ ღუში ჩორგოლიანების 6 ოჯახი მკვიდრობდა (რ. თოფჩიშვილი, 1993). გვარსახელი ჩორგოლიანი სვანური წარმოშობისაა. წინაპარი სალოცავად და საწირავად დადიოდა სვანეთში, ფაყის სალოცავში. გადმოცემის ის ნაწილიც სარწმუნოა, რომელიც გვარის კახეთში გადასახლებაზე გვამცნობს. „კახელი ჩორგოლიანები ჩამოსულან სოფელ ღუში, სვანეთიდან გადმოსახლების შემდგომდროინდელი საცხოვრისის სალოცავში, მთავარანგელოზის ეკლესიაში. ჩამოუყვანიათ ავაღმყოფი, უთხოვიათ მისი გამოჯანმრთელება და შედეგიც მიუღიათ“.

ჩაჩხიანები ლეჩხუმის სოფლებში — ლაილაშსა და ლეშკაშში მკვიდრობენ. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებული მეტსახელებიდან ჩაჩხა/ჩაჩხია ნაწარმოები გვარი — ჩაჩხიანი ლეჩხუმის მოსახლერე რაჭის სოფელ ჩორჯოშიც მკვიდრობდა და ისინი ყიფიანის საბატონო გლეხები იყვნენ. საისტორიო მონაცემები, გარდა აღნიშნულისა, არაფერს გვუბნება, თუმცა ამ მასალების საფუძველზეც შეიძლება ვივარაუდოთ გვარსახელის ნამდვილად სვანური წარმომავლობა. ცნობილია, რომ ყიფიანები სვანეთიდან რაჭაშიც მოვიდნენ. „შეიძლება დავუშვათ ჩორჯოს მკვიდრ ჩაჩხიანთა ყიფიანებთან ერთად მოსვლის შესაძლებლობა. აღნიშნულს დამატებითი და სპეციალური კვლევა სჭირდება. რაც შეეხება ლეჩხუმს, ეთნოგრაფიული სინამდვილე ჩაჩხიანს აქაც სვანეთიდან მოსულად თვლის. ლაილაშში მოძიებული ლეგენდა ჩაჩხიანთა გვარზე ასეთია: „ჩაჩხიანები ცხოვრობდნენ სვანეთში. წინაპარს სისხლი დასდებია და ამის გამო წამოსულა ყველმ. ერთიც რომ დარჩენილიყო, რადგან გვარის ყველა წევრი ერთმანეთის სისხლი ვიყავით, მასზე იძიებდნენ შურს. წინ აუძღვანიათ ხუთწლიანი ბუღა და წინასწარ „დათქმის შესაბამისად, იქ უნდა დასახლებულიყვნენ, სადაც დადლილი ხარი დაწვებოდა, ოღონდ სვანეთს იქით“ (ნიკოლოზ ჩაჩხიანის გადმოცემა).

სილაგაძე ლეჩხუმის იმ მკვიდრ გვართა შორის იხსენიება, რომლებიც აქ XV-XVI სს. უკვე მკვიდრობდნენ. გვარის ძირითადი საცხოვრისია დეხვირი და ლესინდი. ცხოვრობენ აგრეთვე წიფერჩში, ორბელში, ქულბაქში, ხოჯსა და მახაშში (რ. თოფჩიშვილი, 1993, გვ. 21; 1997, გვ. 49). გვარის სხვა კუთხიდან მოსვლის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაშიც არაა რაიმე ცნობა. ჩვენ მიერ მიკვლეული ეთნოგრაფიული მასალაც გვარს ადგილობრივ მკვიდრად იხსენიებს. მხოლოდ ამბობენ, რომ ლაჯანელი სილაგაძეები „ლეჩხუმის სოფელ ლეშკაშიდან ჩამოსულან XX ს. ოცდაათიან წლებში. გვარი ლეშკაშში დადის საკუთარ ორი წმინდა ხით — მუხით წარმოდგენილ სალოცავზე ელიობის დღესასწაულს.

შდრ.: გუნაშხურ სილაგაძის ასული იხსენიება თაბორის ეკლესიის სიძველეებშიც (გ. ბოჭორიძე, 1994, გვ. 280, 287).

დღეს სილაგაძეები ცხოვრობენ სამეგრელოს სოფლებში: ინჩხური, ნალეფსაო, ორსანტია, აგრეთვე მარტვილში. მკვიდრობენ იმერეთშიც. რ. თოფჩიშვილის

მტკიცებით, იმერელი შილაკადეები, მეგრელი სილაგავა/სილოგავა ლეჩხუმელი სილაგადეების განაყრები არიან. იმერეთში სილაგადის მკვიდრობა დასტურდება XVI საუკუნიდან: „მართებს ოქრობირ სილაკაძეს თეთრი 10, ღვინო კოკა 7, ძღუენი 2, ღომი ნაოთხალი 3, ქათამი 4დ. XVI საუკუნის საგენათლოს მოსაკრებლობაში ოკრიბაში, სოფელ ბუეთში ვხვდებით ოქრობირ სილაკაძეს (ს. კაკაბაძე, 1914, გვ. 8, 63).

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გვარი ლეჩხუმიდან გადმოსახლდა XVI საუკუნეში, ან გვარი დამოუკიდებლად შეიქმნა საქართველოს ორ სხვადასხვა რეგიონში.

გვარს საფუძვლად უდევს საკუთარი სახელი სილაკა/სილაგა (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 147). იმერეთში XIX ს. ორმოციანი წლების აღწერის დავთრებით, გვხვდება როგორც სილაგაძე (კვალითი, ყუმისთავი, ჩხარი, წყალტუბო, ხორითი), ისე სილაკაძე (ქუტირი, ცუცხვათი, წყალტუბ, ჭიჭთუბანი).

სათემო სახელიდან სვანი მომდინარე მეტსახელი უდევს საფუძვლად გვარსახელ სვანიძეს. ლეჩხუმის სოფელ ლაჯანის მკვიდრ სვანიძეებში ასეთი გადმოცემა დაეფიქსირეთ: „მკვლელობის გამო გადმოხვეწილა სვანეთიდან სამი ძმა ხარძიანი. ლეჩხუმში დასახლებულს მიუღია სვანიძე, იმერეთში - სანოძე², რაჭაში - სვანაძე. ერთი ძირიდან წარმომავლობის გამო ამ სამ გვარს შორის არის მხოლოდ და მხოლოდ ნათესაური ურთიერთობები. ლეჩხუმის მკვიდრი სვანიძეების „მშველელია“ ფაყის სალოცავი ლენტეხში.

სვანიძეების გვარის შესახებ თითქმის იგივე გადმოცემა ჩაუწერია რ. თოფჩიშვილს. მკვლევარი გვაწვდის მასალას სვანიძეთა მეორე შტოს მუსელიანობაზე; ისინი ჯერ რაჭაში გადასულან, შემდეგ კი - ლეჩხუმში.

სვანიძეები რაჭაში წულუკიძეთა აზნაურები და რაჭის ერისთავთა ყმა-გლეხები იყვნენ.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა სვანიძის ლეჩხუმში მკვიდრობისა თარიღდება XVI საუკუნით. XVII ს. II ნახევარში (1639-1659) სვანიძეები სოფელ ჩხუტელს მკვიდრობენ. იმერთა მეფე ალექსანდრეს ტვიშელი ნასყიდა სვანიძე უბოძებია გიორგი და ხოსია ახვლედიანისადმი (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 64).

შეიძლება დავუშვათ, რომ სვანიძეთა მიგრაცია მართლაც მომხდარა სვანეთიდან შუა საუკუნეებში. დასახლებულან ისინი რაჭაში, ასევე ლეჩხუმსა და იმერეთში. უფრო გვიან კი აღნიშნული გვარის მკვიდრები ნელ-ნელა უფრო მრავლად ერეოდნენ ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი რეგიონების მოსახლეობაში.

2000 წლისათვის საქართველოში მამარდაშვილების 1428 სული მკვიდრობდა. იმერეთიდან გადასახლებული მამარდაშვილების ძირითადი საცხოვრისი ამაჟამად არის ლეჩხუმის სოფლები: ოყურეში, მახურა, ისუნდერი და ლაჯანა. ცხოვრობენ სამეგრელოსა და იმერეთშიც.

ეთნოგრაფიული მასალა: „ლეჩხუმელი მამარდაშვილები გვარგაყეთებულები არიან. სამი საუკუნის წინათ სოციალური უთანხმოების გამო იმერეთიდან გაქცეული ლორთქიფანიძეების შთამომავლებს კვალი რომ დაეფარათ, დაურქმევიათ მამარდაშვილი. მოსულან ზვამლის ძირას მდებარე სოფელ ოყურეში. ამის შემდეგ განსახლებულან დანარჩენ ლეჩხუმში. საქორწინო ურთიერთობა მამარდაშვილებსა და ლორთქიფანიძეებს შორის იკრძალება...“.

2 თავდაპირველად რაჭაში გადმოსახლებული, აგრეთვე იმერეთში დამკვიდრებული სვანიძეების შესახებ ეთნოგრაფიული მასალა ჩავიწერეთ იმერეთის სოფელ დიშში (დ. შავიანიძე, 2007)

ძველი სათქმელია, დღევანდელი მამარდაშვილები XIV-XV სს. „ერთობილთა ხალდაშელთაში“ მოხსენიებული ლეჩხუმის სოფლების (ჩუნეში, ცხუნკური, ყუმისთავი, მელიური, ნამოხვანი) მკვიდრი გიორგი და დემეტრე ლორთქიფანიძეების შთამომავლები არიან თუ იმერეთიდან გადმოსახლებული ლორთქიფანიძეების, თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში ცალსახადაა მითითებული, რომ დღეს ლეჩხუმში მცხოვრებ გვართა უმრავლესობა, მათ შორის მამარდაშვილიც უკვე მკვიდრად ცხოვრობდა აქ XV-XVI საუკუნეებში.

საისტორიო მონაცემები: ზვამლის წმინდა გიორგის ეკლესიის სამხრეთის კარის ახლო მდებარე ლოდზე გვარი მამარდაშვილი წარმოდგენილია მამარი და — შვილის ფორმით: „... საფლავი ესე და თვით ამისა, აკობიძის საზღვრიანედ მოვიფიდე მამარი და — შვილის გაბადასაგან და აკ მის გიტალასაგან და არავის აქვს ცილობა ჩემდა მომართ“.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომელშიც არის დამოწმებული გვარი მამარდაშვილი, 1655 წლის ახლო დროით თარიღდება და იხსენიებს ოყურეშელ ლომინა მამარდაშვილს და მის ძმას მათვალის, რომლებიც გაბრიელ ცაგარელმა იწიდა იმერთა მეფისაგან და შესწირა ზვამლის წმინდა გიორგის.

შეიძლება ითქვას, რომ მამარდაშვილების ნაწილი მაინც იმერეთიდან არიან მიგრირებულები, რადგან, გადმოცემათა მიხედვით, მათი წინაპრები სალოცავად და საწირავად დადიოდნენ მოწამეთაში. გადასახლებას კი საფუძვლად დასდებია არა სოციალური დაპირისპირება, არამედ შეწირვა ეკლესიისადმი. აღნიშნულს გვაგვარაუდებინებს ის, რომ ლორთქიფანიძე დაახლოებით შუა საუკუნეებიდან იმერეთშიც დაწინაურებული საგვარეულოა. სამეფო ზღვისუფლებასთან დაპირისპირებაზე კი არავითარი ინფორმაცია არა გვაქვს. ლეჩხუმელი ბურჯალიანები იმერეთიდან, ბაღდათიდან გადასახლებული ბურჯანაძეების შთამომავლები არიან.

ეთნოგრაფიული მასალა: “თათარს შემოყოლია იმერეთიდან სათათრეთში გაყიდული ობჩელი ბურჯანაძე, დედით ორბელელ ბურჯანაძეს უცნია ორბელის ციხე და იქაურ მესვეურ გარდაფხაძისათვის უთქვამს, რომ ჯარი უკვე დაბანაკებულია ნაომრის გორაზეო. მოუხერხებიათ და ჯარის წევრებისათვის დაუღვინებიათ ბანგშერეული ოჯალეში. მტერი უფრო ადვილად დაუმარცხებიათ. ეს ბურჯანაძე კი დარჩენილა ლეჩხუმში და დაწერილა ბურჯალიანად. ვაჟი არ მყოლია იმ წინაპარს. მერე შეუწირავს ცხრა აკვანი. აუშენებიათ ორბელის მთავარანგელოზი. ღმერთს მიუღია შესაწირი და გავმრავლებულვართ. წინაპარი დადიოდა სალოცავად ობჩაში ძველის სალოცავზე. არის გადმოცემა იმისა, რომ აქაური ეკლესიის ნახევარიც ჩვენ გვარს აუშენებია“.

ბურჯანაძეთა ბაღდათიდან მიგრაციის მიზეზი, რ. თოფჩიშვილის მიერ მოკვლეული მასალებით, ბატონის მოკვლა ყოფილა.

ორბელის ეკლესიის მახლობლად ყოფილა ციხეები და ორი ზარბაზანი, რომელთაგან ერთი დაცულია „ბურჯალიანის ეზოზე, მეორე წაუღია (თავის ვენახში) საბა მარკოზის ძე გურგუჩიანს. უკანასკნელიც მიიტანს პირველის გზაზე“ (გ. ბოჭორიძე, 1994, გვ. 305).

საისტორიო მონაცემებით, ბურჯანაძე ობჩაში ცხოვრობდა 1650 წლისათვის (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 54). ისინი იმერეთში მხოლოდ ობჩას არ მკვიდრობენ. აგიაშვილთა ადგილ-მამულების მკვიდრებიც არიან (პალ, 1991, გვ. 571; ო. სოსელია, 1973, გვ. 215). XIX ს. ორმოციანი წლების აღწერით, ბურჯანაძეები

იმერეთის სოფელ ცუცხვათში აგიაშვილის საბატონო გლეხები ყოფილან, საბატონო გლეხები იყვნენ ბერეთში, კორბოულში (მ. კეზევაძე, 2004, გვ. 8, 48, 113); სასულიერო იყვნენ დომში, ზეგანში, ნაგარევსა და ობჩაში (იქვე, გვ. 22, 31, 60, 62); სვირსა და შროშაში სახელმწიფო გლეხები იყვნენ (იქვე, გვ. 83, 106), ხოლო ტაბაკინში — საეკლესიო გლეხები (იქვე, გვ. 89).

კოლხური ბურჯას კინიობითი ფორმიდან ბურჯანა მიღებული გვარსახელი სამეგრელოშიც მკვიდრობს (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 64).

გადმოცემათა და საისტორიო მონაცემთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, ბურჯალიანთა იმერული წარმომავლობა სარწმუნოა (წინაპრის ძირსალოცავი ობჩაშია — დ.შ.). ობჩის წმინდა გიორგის ეკლესიის სამწირველო მღვდელი ბურჯანაძის მიერაა აგებული. იგივე გადმოცემა დაუფიქსირებია გ. ბოჭორიძესაც (გ. ბოჭორიძე, 1995, გვ. 54).

გურგუჩიანთა გვარის ეთნოისტორიული კვლევა სხვა მრავალ მხარესთან ერთად საინტერესოა იმ კუთხითაც, რომ კიდევ ერთხელ ირკვევა სვანური ჩვეულებითი სამართლით განმტკიცებული, სათემო სამართლის მიერ დადგენილი წესების დაცვის, დანაშაულის ზღვევის, მისგან თავის დახსნის საშუალებები და ჩვეულებები.

ეთნოგრაფიული სინამდვილე: „ჩვენი ძველი, გურგუჩიანი სვანეთიდან გამოქცეულა სოციალური უთანხმოების საფუძველზე. ლეჩხუმში მოსულები დასახლებულან ორბელში, „ჩერალს“. სისხლის ასაღებად ჩამოსულ სვანებს ჩვენი გადმოსახლებული წინაპრის ცოლი მოუკლავთ, აკვანში ჩაკრული ბავშვი კი აკვნიანად გაუტაციათ, მაგრამ იქვე ორბელში მიუტოვებიათ. მეზობლების მიერ გაზრდილი ამ ბავშვის შთამომავლები ვართ დღეს ლეჩხუმელი გურგუჩიანები. იმ ადგილს, სადაც აკვანი მიუტოვებიათ, „აკვანა“ ჰქვია. აკვანას წყალი გამოდის. ეს წყალი ბავშვის ცრემლებიდან დადენილა და არასოდეს შრება“.

სხვა გადმოცემით: „მაშინ, როცა ჩვენი გამოქცეული წინაპრის კვალს მიაგნეს სვანებმა და სისხლის ასაღებად ორბელში ჩამოვიდნენ. მოხდა ისე, რომ მიწა იძრა და მთელი „ჩერალი“ დაინგრა. სვანეთიდან ჩამოსახლებულ დანარჩენ სვანებს მოუხერხებიათ და მესისხლედ მოსული სვანები შეურიგებიათ გურგუჩიანებთან, რომელთაც კვალის დაფარვის მიზნით უკვე შეუცვლიათ კიდევ ძირი გვარი გურჩიანი და გურგუჩიანი დაურქმევიათ“.

ორბელის მკვიდრ გურგუჩიანთა გვარსახელი საისტორიო მონაცემებში ადრინდელი გვარით — გურჩიანი იხსენიება. გურგუჩიანთა ორბელში მკვიდრობის ფაქტი დამოწმებული აქვს მკვლევარ რ. თოფჩიშვილს (ქსდ, 1988; გ. ბოჭორიძე 1994, გვ. 305; რ. თოფჩიშვილი, 1993, გვ. 8).

ორბელის მკვიდრი ბახსოლიანები ლეჩხუმში მეორედ მიგრაციის შემდეგ მოსულან. გვარის ისტორიის კვლევის შედეგად კიდევ ერთხელ დასტურდება რომ მიგრაცია ხდებოდა არა მხოლოდ ბარიდან მთაში, არამედ, პირიქითაც ბახსოლიანთა წინაპარი ხოსოლიანი სვანეთიდან იმერეთში გამოქცეულა იმერეთიდან მიგრაციის მიზეზი ისევ სოციალური დაპირისპირება გამხდარა ლეჩხუმელ ბახსოლიანებს საკუთარი სალოცავი ჰქონდათ ლეჩხუმის ტყეში სალოცავად ჰქონდათ წმინდა ხე და მასთან დადებული ნიში — ქვა.

რ. თოფჩიშვილის მიერ ჩაწერილი მასალაც მსგავსი ინფორმაციას გვაწვდის იმ განსხვავებით, რომ აქ ვხვდებით ლეჩხუმში იმერეთიდან, კერძოდ, წყალტუბოდაა გადასახლებული წინაპრის სახელს — ბაზუ.

საკუთარი სახელიდან ჭაბუკა მომდინარე გვარი ჭაბუკიანი ძირითადად ლეჩხუმსა და იმერეთს მკვიდრობს. მკვიდრობენ სამეგრელოშიც, სოფელ დარჩელში. 2000 წლისათვის ლეჩხუმში 243 სული ჭაბუკიანი მკვიდრობდა, იმერეთში - 207, სამეგრელოში - 10 კომლი. ცხოვრობდნენ თბილისშიც, 194 სული.

გვარის შესახებ ჩვენ მიერ მიკვლეული ეთნოგრაფიული მასალა არ ემთხვევა სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც სვანური წარმოშობის ჭაბუკიანი საქართველოს მთისწინეთიდან (ლეჩხუმი — დ.შ.), აფხაზთა მეფეთათვის მისანდომობის გამოისობით, იმერეთში გადასახლებული გვარია (რ. თოფჩიშვილი, 1997, გვ. 50; ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 439).

ჩვენი ეთნოგრაფიული მასალებით, ლაჭანის მკვიდრი ჭაბუკიანები ადრინდელ საცხოვრისად იმერეთს ასახელებენ.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ჭაბუკიანებს არ ახსოვთ გადმოცემა თავიანთი წინაპრის თავდაპირველად სვანეთის მკვიდრობაზე, მაგრამ მათ იმერლობას გვარი ხურციძე თუ ხუციშვილი გვაფიქრებინებს. გადმოცემის თანახმად, მეფეს მოსწონებია თურქების წინააღმდეგ მებრძოლი მამა-შვილი, იმერელი ხურციძეები და უკითხავს: „ვინ არის ის ჭაბუკიანი, რომ იბრძვისო“ და ამის შემდეგ დაგვრქმევია ჭაბუკიანი. ძნელია ენდო გვარის წარმოშობის შესახებ ლეჩხუმში მოძიებულ ამ ლეგენდას, მაგრამ მსგავსი ინფორმაცია ვანიდან (ხურციძე) ჭაბუკიანების ლეჩხუმში მიგრაციაზე დამოწმებული აქვს რ. თოფჩიშვილს (რ. თოფჩიშვილი, 1993, გვ. 18).

ლაჭანის მკვიდრი დავითუღიანები და გუგავებიც სვანური მოდგმისანი ჩანან. კვალის დაფარვის მიზნით მიუღიათ დავითუღიანი. გადმოსახლებიდან კარგა ხნის გასვლის შემდეგ წინაპარი ფაყის სალოცავს მოილოცავს სვანეთში. ლეჩხუმის სოფლები ჩხუტელი და უსახელოგუგავების სამკვიდროა; გვარი გუგავა (რ. თოფჩიშვილი, 1993, გვ. 613).

ლაჭანისა და ორბელის მკვიდრები არიან სვანური წარმოშობის გვარები ჩორგოლიანი და გულდიანი.

ჩორგოლიანები გადასახლებულან კახეთში. „ლეჩხუმიდან კახეთში გადასახლებულმა ჩორგოლიანებმა ჩამოიყვანეს ავადმყოფი ძირსალოცავზე და თხოვეს მისი გამოჯანმრთელება...“

სალოცავთან მიმართების თვალსაზრისით საინტერესოა ლეჩხუმიდან, ლაილაშიდან გადასახლებული თვარაძეების ისტორია: „თვარაძეები მიდიან ლაილაში თავის სალოცავზე. ეს კი დასტურია მათი ძირად ლეჩხუმლობისა“.

თვარაძეთა გვარის საფუძველია საკუთარი სახელი თვარაშთვარა (ი. მაისურაძე, 1990, გვ. 74).

ჩვენ მიერ განხილულ ლეჩხუმის რამდენიმე სოფლის მკვიდრი ძირითადი გვარის ანალიზის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ: შიღამიგრაცია, როგორც უკვე არაერთხელ აღინიშნა სამეცნიერო ლიტერატურაში, საქართველოში ისტორიულად არსებული ფაქტია. ძირითადად მიგრირებოდნენ მთიდან მთისწინეთსა და ბარში, მთისწინეთიდან ბარში. იშვიათად, მაგრამ მაინც ხდებოდა პირიქითაც. ორსავე შემთხვევაში მიგრირებულს საკუთარი ქართული ქვეყანა, ენა და მართლმადიდებლური ქრისტიანობა ხვდებოდა და იფარებდა. სხვადასხვა კუთხის მკვიდრთა, მათ წეს-ჩვეულებათა შერევა-შერწყმა უფრო კრავდა საერთოქართულ ორგანიზმს.

ისტორიული თავკერის ნაწილში ქართველთა მიგრაციის ძირითადი მიზეზი

გადამეტსახლება და კიდევ სოციალური დაპირისპირება იყო. ასე ჩამოსახლდებოდნენ ხოლმე ლეჩხუმში საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან, უმთავრესად სვანეთიდან.

ლიტერატურა

- ნ. ბერძენიშვილი, 1990 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ. 1990.
- გ. ბოჭორიძე, 1994 - გ. ბოჭორიძე, რაჭა-ლეჩხუმის ისტორიული ძეგლები და სიძველეები, თბ., 1994.
- გ. ბოჭორიძე, 1995 - გ. ბოჭორიძე, იმერეთი, თბ., 1995.
- რ. თოფჩიშვილი, 1993 - რ. თოფჩიშვილი, ლეჩხუმური გვარსახელები, თბ., 1993.
- ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ., 1921.
- მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთაისი, 2004.
- პალ, 1991 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, თბ., 1991.
- პალ, 1993 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, II, თბ., 1993.
- პალ, 2004 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, III, თბ. 2004.
- საქართველოს ტოპონიმია, III, თბ., 2003.
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები (ვ. სილოგავას რედაქციით), თბ., I-1986, II-1988.
- ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, წარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, II, თბ., 1981.
- ქსძ, 1988 - ქართული სამართლის ძეგლები, II, თბ., 1988.
- ალ. ღლონტი, 1986 - ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.
- დ. შავიანიძე, 2007 - დ. შავიანიძე, ქართული გვარსახელები, ქუთაისი, 2007.
- პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი საქართველოში, თბ., 2000.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1965 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., I-196; II-1965.

INEZA GABELAIA, DAVID SHAVIANIDZE**FAMILY NAMES OF THE POPULATION FOOTHILLS AND
PLAINS IN GEORGIA**

(On the basis of ethnographic data of Lechkhumi family names)

The importance of the study of ethnographic materials reflecting the origin of Georgian family names has often been noted in the historical sciences in Georgia. The same is true about the materials describing the origin of some family-names in certain villages of Lechkhumi. The analysis of some family-names in Lechkhumi allows us to conclude that inner-migration, discussed in the scholarly literature of Georgia, is a historical fact. Chiefly the migration took place from the mountains to the foothills and plains to the mountain feet and to the land. The reasons of the migration from the historical Takveri were overpopulation and social contradictions. People from other parts of Georgia, mostly Svans, also migrated to Lechkhumi; however, rarely, there were the converse situations when families from Lechkhumi migrated to higher mountains. In all the cases the migrated people were welcomed and sheltered by the common homeland and Orthodox Christian communities. Lechkhumi is the province where people migrated from lands mainly for the reason of social disagreements.

It is also the historic truth that at a certain period of history the part of Lechkhumi fell under the domain of the Megrelian Princes. The mixture and merging of traditions of the people with different rites and customs had positive effects on the consolidation of the common national organism.

ელენე გაბაშვილი

ერის კულტუროლოგიური გაბაშვისათვის

ერი ისტორიული ფენომენია. ეროვნული ცნობიერება აყალიბებს ადამიანს ადამიანად. ეროვნული ფენომენის ემოციური მუხტი ადამიანთა შორის ურთიერთობას თან ახლავს. ამასთან, თეორიულ ასპექტში ერის პრობლემების კვლევას ემოციური დატვირთვა ნაკლებად აქვს; თუმცა მკვლევარს გააჩნია ემოციური დამოკიდებულება თავის კვლევის საგანთან - ამ შემთხვევაში ერის პრობლემასთან.

მსოფლიო ცივილიზაციაში მონაწილეობა ეროვნული თვითშეგნების გარეშე ვერ წარმოუდგენია ზვიად გამსახურდიას: „...ის ქართველი, ვინც „გაინგლისელდება“, „გარუსდება“, „გამერიკელდება“, „გაგერმანელდება“, „გაფრანგდება“, ვერასოდეს გახდება ინგლისელი, გერმანელი, ფრანგი, რუსი, ამერიკელი და ქართველობასაც დაჰკარგავს, და თუ ქართველებად დავრჩებით და თანაც ვეზიარებით ამ ერების კულტურებს, გავაფართოვებთ და გავამდიდრებთ ჩვენს სამყაროს, გავხდებით ნამდვილი მსოფლიოს მოქალაქენი. ევროპული ინტეგრაციაც ასე უნდა გავიგოთ და არა როგორც ეროვნული ინდივიდუალობის წაშლა და გადათქვეფა“ (ზ. გამსახურდია, 1992).

ერის რაობისადმი მიძღვნილ ზოგ გამოკვლევაში გატარებულია აზრი, რომ თუ ქვეყნარტება გვინდა გავიგოთ, არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დავეუჯეროთ იმ ადამიანებს, რომლებიც ეროვნულ ღირებულებებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ; მეტიც, ზოგის აზრით, ეროვნული ღირებულებები მეორეხარისხოვანია...

ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებელი, განწყობის ფსიქოლოგიის მამამთავარი დიმიტრი უზნაძე წერს: „ცხოვრების აზრი ღვთისაგან დაწყებული საქმის განწყობაა; იგი განსულიერება და გაცხოველებაა მთელი მსოფლიოსი, ხოლო სუბიექტი ანუ აგენტი, რომელსაც მისი ძალა შესწევს ან ეს დაკისრებულიც აქვს, ცალკე ეროვნების სულია. ეროვნული სული კი ის საერთო ატმოსფეროა, რომელსაც ყნოსავს და ისისხლბორცებს ეროვნების ყველა წევრი. იგი ცნობიერების შინაარსის პირველი საერთო შთაბეჭდილებებით შექმნილი ერთიანობაა. ეს ერთიანობა საფუძველია ახალ შთაბეჭდილებათა ერთნაირი შეფასებისა და შეთვისებისა. იგი ამგვარად განვითარების, ერთი და იმავე გზის არჩევაა, და რადგან მთელი მომავალი ყოველთვის წარსულისა და მყოფადის წიაღთაგან გამომდინარეობს და ირღვევა, ამიტომ ეროვნული სული მთელი მომავალი კულტურის განსაზღვრული სახისადმი მისწრაფებაა. ამ თვალსაზრისით აშკარა ხდება ის სიღრმე მრავალსახაობისა, რომელიც ეროვნებათა სულზეა აღბეჭდილი, და რადგანაც დაწყებულ გზაზე სიარულის მიტოვება და უკან დაბრუნებაც სულიერი ცხოვრებისათვის შეუძლებელია, ვინაიდან ეს დაბრუნება წარსულის განცდა იქნებოდა, ესეც კიდევ ახალ ამოუწვევლელ ელემენტით შევიდოდა სულიერი ცხოვრების ფარგლებში და მის დანსაკუთრებულობას სხვებთან შედარებით კი არ მოსპობდა, კიდევ უფრო გააღრმავებდა, ამიტომ ცოცხალი ერისათვის მეორე ერში მისი გათქვეფა ან ასიმილაცია სიკვდილსა და სრულ მოსპობას უდრის“ (დ. უზნაძე, 1914).

ზვიად გამსახურდიასათვის ერი წარმოადგენს ცოცხალ მთლიანობას და

იგი უმაღლესი და უმთავრესი რამ არის ადამიანთა ცხოვრებისა, პიროვნება არ არსებობს ეროვნების გარეშე. მისი აზრით, ადამიანი „კულტურულ არსებად“ იქცევა, როცა ეზიარება კულტურას, კულტურა კი მხოლოდ ეროვნული არსებობს - ბავშვი ითვისებს კონკრეტულ ენას, ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს, სარწმუნოებასა და ა. შ. კულტურას. მხოლოდ ერში ზდება ადამიანის, როგორც ინდივიდის, ბიოლოგიური არსების ამაღლება სრულყოფილი პიროვნების საფეხურამდე, რის გარეშე სრულყოფილი გონითი სამყაროს შენება შეუძლებელია და ამიტომ ერს უნდა მიეცეს უპირატესობა კაცობრიობის წინაშე, რათა ცივილიზაცია განვითარდეს.

ერის კონცეფციითა მრავალფეროვნებაში ორი ძირითადი მიმართულებაა: პრიმორდიალისტური - პეროენიალისტური და მოდერნისტული. ერის პრიმორდიალისტური გაგების ორი მიმართულებაა: ბიოლოგისტურ-რასობრივი და კულტურისტული. პირველი გაგებით, „ეროვნული ჯიში“, „ეროვნული გენი“, „სისხლის ყვილი“. გამოდის რაღაც რასა — ადამიანთა ჯგუფი, განსაზღვრული ბიოლოგიური ფიზიკური ანთროპოლოგიური ნიშნებით. ამ გაგებით, ნაციონალიზმი გაიგივებულია რასიზმთან, რაც, ჩვენი აზრით, არამართებულია. კულტურისტული პრიმორდიალიზმი იზიარებს თეზისს ერის ზეისტორიულობის შესახებ, ერს უყურებს როგორც, უპირველეს ყოვლისა, კულტურისტულ ფენომენს.

კულტურისტული პრიმორდიალიზმის მამამთავრად ევროპულ აზროვნებაში ითვლება გერმანელი განმანათლებელი, ფილოსოფისი იოჰან ჰენდერი. შესაბამისად, ერის ფენომენის შენარჩუნების, ეროვნული კუთვნილების გადაცემის ძირითად მექანიზმად ჩაითვლება არა უბრალოდ ბიოლოგიური მემკვიდრეობითობა, არამედ კულტურული მემკვიდრეობითობა, ტრადიცია. ჩვეულებრივ (თუმცა ამის ლოგიკური აუცილებლობა არ არსებობს) ეროვნული კულტურის და, შესაბამისად, საერთოდ ეროვნული ფენომენის საკვანძო ელემენტად ცხადდება ენა. ამ შემთხვევაში ენა გაგებულია არა ვიწრო ფუნქციური გაგებით, არა როგორც მხოლოდ საგნოფიქციის და კომუნიკაციის საშუალება, არამედ მას გაცილებით ფართო მნიშვნელობა ენიჭება. ჰერდერის აზრით, ენა მსოფლხედვაა: ენის სტრუქტურა, მისი შინაგანი თვისებები ზომით განსაზღვრავს ადამიანის დამოკიდებულებას სამყაროსადმი, მის ღირებულებებს, გრძნობათა ბუნებას, შესაბამისად, ცხოვრების წესს.

ამრიგად, სწორედ ენობრივი მსოფლხედვის განუმეორებლობას ეყრდნობა ეროვნული კულტურების ორიგინალურობა, ენებისა და ეროვნული კულტურების მრავალფეროვნება, კაცობრიობის არაერთსაზოგნება.

ერის ბიოლოგიურ-რასობრივი მიდგომით, ადამიანის ეროვნული კუთვნილებაც ობიექტური მოცემულობაა და არანაირად არაა დამოკიდებული ადამიანის ნებაზე. ერის კულტურისტული კონცეფცია ამ მხრივ უფრო მოქნილია.

ადამიანის მიკუთვნება ამა თუ იმ ერისადმი განსაზღვრულია არა მისი გენეტიკური კოდით, არამედ მისი ჩართულობით ამა თუ იმ კულტურაში. სხვა სიტყვებით: იმით, თუ რომელი კულტურა (ენა, ზნე-ჩვეულებები, ადამიანთა შორის ურთიერთობის წესები და ა. შ.) არის მისთვის მშობლიური. შესაბამისად, კულტურისტული მიდგომა შესაძლებლად თვლის კულტურულ ასიმილაციას: როდესაც უცხო ეროვნების ადამიანი თუ ჯგუფი „გაიმშობლიურებს“ მოცემული ერის კულტურას და, შესაბამისად, ეროვნულ კუთვნილებასაც შეიცვლის (ქართული ენა ამგვარ მოდიფიკაციას აღნიშნავს შესაბამისი ენობრივი ფორმით:

„გაქართველება“, „გარუსდება“, „გათათრდება“, „გასომხდება“ და ა.შ.). ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ასიმილაციის თუ ინტეგრაციის ფაქტი შეიძლება დადებითად ფასდებოდეს ამა თუ იმ ეროვნული ჯგუფის პოზიციით, მაგრამ თავისთავად ის მეტ ასპარეზს აძლევს ადამიანს მისი პიროვნული ბედის გადასაწყვეტად.

ერის კულტუროლოგიური გაგება უფრო მოქნილია ისტორიასთან მიმართებითაც. მართალია, როგორც უკვე ვთქვით, ერის ფენომენი, კაცობრიობის ერებად დაყოფის ფაქტი აქაც ზეისტორიულადაა მიჩნეული, მაგრამ თავისი სახე, თავისებურება ყოველი ცალკეული ერისა, ასე თუ ისე, ექვემდებარება ისტორიულ ცვლებადობას. კულტურულმა ტრადიციამ, ბიოლოგიურ-გენეტიკური კოდისაგან განსხვავებით, შეიძლება ისტორიულ პროცესებში გარკვეული მოდიფიკაცია განიცადოს, ამიტომ აქაც იგივე ითქმის, რაც ცალკეული პიროვნების ეროვნული კუთვნილების შემთხვევაში: ერის კულტურისეული გაგება შესაძლებლად მიიჩნევა ეროვნულ-კულტურისტული ტრადიციის „ფერისცვლებას“.

ცნობილი მეტაფორა:

კაცობრიობა ორკესტრია, ყოველი ცალკეული ერი ერთ-ერთი ინსტრუმენტი. ორკესტრის ქლერადობისათვის ყოველი ინსტრუმენტი აუცილებელი, ნებისმიერი მათგანის დაკარგვა დანაკარგია მთელი ორკესტრისათვის. ისტორიის მოცემული მომენტისათვის სხვადასხვა ერის წვლილი „საკაცობრიო კულტურის საგანძურში“, ჩვეულებრივ, არათანაბარია; ზოგი ინსტრუმენტის ხმა ნაკლებად ისმის, მაგრამ ეს არ ნიშნავს მის არსობრივ ნაკლოვანებას. მომავალშიც შეიძლება მანამდე მეორეხარისხოვნად ჩათვლილმა კულტურამ მეტად გამოიჩინოს თავი. ერის მოდერნისტული გაგების ძირითადი თეზისი ადვილად იკითხება თვით ამ სიტყვებიდან. კაცობრიობის ერებად დაყოფის ფაქტი ახალი ისტორიული მოვლენაა. მოდერნისტული მიდგომის მიხედვით, საფრანგეთის რევოლუციამდე ერები არ, არსებობდა, ხოლო ის ტომობრივი კავშირები ადამიანებს შორის, რომლებიც ერთი შეხედვით ეროვნულს ჰგავს, არსებითად განსხვავდება ერთმანეთისაგან თანამედროვე გაგებით და მათ ერთ საერთო კატეგორიაში ვერ მოვათავსებთ. მოსაზრების კრიტიკულ ანალიზს სხვაგან წარმოვადგენთ. აქ კი აღვნიშნავთ: ეროვნული ცნობიერება აყალიბებს ადამიანს ადამიანად. ცხოველებს არ გააჩნიათ ეროვნება. რელიგია და ეროვნება წარმოადგენენ ადამიანის განმასხვავებელ ნიშნებს, ადამიანისათვის ყველა ეროვნული განმასხვავებელი ნიშნის წართმევა უმძიმესი დანაშაულია მის წინაშე და მისი, როგორც პიროვნების დეგრადაციის დასაწყისი. დენაციონალიზაცია - ეს არის წინაპრების, წარსულის უპატივცემულობა, ადამიანის ეროვნული ფესვებიდან მოწყვეტა. ადამიანს შეუძლია შეინარჩუნოს მისი ადამიანური არსი მხოლოდ საკუთარი ეროვნული კულტურის ფარგლებში. ამიტომ ადამიანის კულტურა განუყრელადაა დაკავშირებული მის ეროვნებასთან; მხოლოდ საკუთარი ეროვნული კულტურის მეოხებით ეზიარება ადამიანი მსოფლიო ცივილიზაციას.

ისტორიული ბუნებრივი გარემო დიდ გავლენას ახდენს საუკუნეთა განმავლობაში მცხოვრები ხალხის მენტალიტეტზე, კულტურის თავისებურებაზე, ტრადიციებზე, ფოლკლორზე. აღნიშნული შეხედულების დამტკიცება ადვილად შესაძლებელია ბუნებრივი გარემოსა და მასში მცხოვრები ხალხის კულტურის თავისებურებათა შედარებითი განხილვით. ასევე დიდი ისტორია აქვს ერთა თანაცხოვრებას.

დღეს ერებს შორის ურთიერთობები განიხილება გლობალიზაციის კონტექსტში. ხშირად იმპერიული სულისკვეთების შენიღბვა ხდება აღორძინებისა და დემოკრატიის დროშით. ე. წ. გლობალისტური მსოფლხედვით ხდება ნაციონალური სახელმწიფოების პარალიზება და ინტეგრაციული პროცესების დაჩქარებით ერთიანი კულტურულ-პოლიტიკური ერთობლიობების შექმნა.

გერმანელი სოციოლოგი უ. ბეკი წიგნში „რა არის გლობალიზაცია“ აღნიშნავს: გლობალიზაცია ესაა დიალექტიკური პროცესი, რომელიც ქმნის ტრანსნაციონალურ კავშირებს და სივრცეს, აუფასურებს ლოკალურ კულტურებს და ახალი, მესამე კულტურის შექმნას უწყობს ხელს. ერების, კულტურების ხელოვნური შერწყმის მომხრე მთავრობების საქმიანობამ კაცობრიობა შეიძლება მძიმე პრობლემების წინაშე დააყენოს. ეს სიმპტომები დღევანდლობაში მრავლადაა ტერორიზმის, ლოკალური კონფლიქტებისა და სხვათა სახით. აქვე აღვნიშნავთ: მსოფლიოს ზიანს არ მოუტანს კულტურათა დიალოგი, საშიშია აგრესიული გლობალიზმი, რომელიც სხვათა ასიმილაციას გეგმავს და საპასუხო მძაფრ რეაქციასაც იღებს...

ლიტერატურა

ზ. გამსახურდია, 1992 - ზ. გამსახურდია, ღია წერილი საქართველოს ტელევიზიას: გაზ. „საქართველოს ცის ქვეშ“, 1992.

ზ. გამსახურდია, 1994 - ზ. გამსახურდია, რა არის ჩვენი სიცოცხლე? ბრძოლა! თბ., 1994.

დ. დანელია, 1981 - დ. დანელია, ირაციონალისტური ნაკადი თანამედროვე ბურჟუაზიულ კულტურაში, თბ., 1981.

ზ. კაკაბაძე, 1988 - ზ. კაკაბაძე, ფილოსოფიური საუბრები, თბ., 1988.

ე. კოდუა, 2001 - ე. კოდუა, კულტურის სოციოლოგია, თბ., 2001.

ე. რენანი, 1991 - ე. რენანი, რა არის ერი? თბ., 2001.

დ. უზნაძე, 1994 - დ. უზნაძე, ომის ფილოსოფია: გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1994, №148-155.

ვაჟა-ფშაველა, 1990 - ვაჟა-ფშაველა, კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი: თხზულებანი, თბ., 1990.

ა. ყულიჯანაშვილი, 2001 - ა. ყულიჯანაშვილი, კულტუროლოგია, თბ., 2001.

მ. წერეთელი, 1990 - მ. წერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბ., 1990.

ა. ჯორჯაძე, 1990 - ა. ჯორჯაძე, ერი და მამულიშვილობა, თბ., 1990.

ELENE GEGESHIDZE**ON THE CULTURE STUDY DEFINITION OF A NATION**

Nation is a historical phenomenon. National consciousness is reflected in a human being to determine his/her personality. Religion and nationality are the characteristic signs of a person. A person's culture is indispensable from his nationality and it is his/her national culture by means of which every individual is involved in the world civilization.

The basic mechanism for maintaining of the national phenomenon and its passing from generations to the generations that follow are not merely a biological signs but the cultural legacy, traditions, and historical and natural environment. Historical and natural environment exerts great impact on the mentality and on cultural peculiarities and traditions of the people living within a particular space for centuries. Similarly, of the great importance is the co-existence of a given nation with other nations. In the modern life the relationship of nations is defined in the context of the globalization. Globalization is a dialectical process that creates transnational-social links and space, debasing local cultures and promoting the third, new cultures.

ქართულ ტოპონიმთა ერთი ტიპის ისტორიისათვის

ქართულ ენას მრავალი წარმომქმნელი აფიქსი მოეპოვება. მათგან ძალზე პროდუქტიულია -ურ//-ულ ბოლოსართი, რომელიც საზოგადოდ ხასიათდება პოლიფუნქციურობით და აწარმოებს:

ა) ნიშან-თვისების გამომხატველ ზედსართავ სახელებს (კაც-ურ-ი, ძმ-ურ-ი...);

ბ) წარმომავლობის სახელებს (ქალაქ-ურ-ი, თბილის-ურ-ი, აჭა-ურ-ი, მეგრ-ულ-ი, რაჭ-ულ-ი...);

გ) გვარსახელებს (ბუჩუკ-ურ-ი, ჭინჭარა-ულ-ი...);

დ) გათხოვილ ქალთა ქალიშვილობის გვარის ვარიანტებს (კვინიკო-ურ-ი, ბრეგო-ულ-ი...);

ე) მიმღეობათა ერთ ტიპს (დანაყ-ულ-ი, მოპარ-ულ-ი...);

ვ) მასდართა ერთ ტიპს (ჯუჯღ-ურ-ი, ფათ-ურ-ი...) და ა.შ. (ბ. ჯორბენაძე, 1988, გვ. 391-392, 396-400).

გარკვეულია, რომ -ულ ვარიანტი მეორეულია და მომდინარეობს -ურ სახეობისაგან, ოღონდ იგი დასტურდება მაშინ, როცა ფუძეში არის რ თანხმოვანი (იქვე, გვ. 390-392). ამის გამო -ურ//-ულ ერთ მორფემად განიხილება.

სამწუხაროდ, ბ. ჯორბენაძის, მ. კობაიძისა და მ. ბერიძის მიერ შედგენილ განმარტებულ ნაშრომში “ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონში” არ სრის ცალკე გამოყოფილი -ურ//-ულ სუფიქსის შემცველი მიკროტოპონიმები, რომლებიც, ჩვენი აზრით, ორ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: პირველ ჯგუფს ქმნიან მსაზღვრელ-საზღვრულის ტიპის ორსიტყვიანი სინტაგმები, რომლებშიც პირველ კომპონენტად, მსაზღვრელად -ურ//-ულ სუფიქსიანი სახელებია წარმოდგენილი, მეორე კომპონენტად, საზღვრულად კი — სიტყვები: მიწა, მამული, ფუზე, ვენახი, სავენახე, ნავენახები, ქალა, პარტახ(ტი), სახლი, სასახლე და მისთ. მიკროტოპონიმთა მეორე ჯგუფი კი -ურ//-ულ სუფიქსის შემცველი თითო-სიტყვიანი მიკროტოპონიმებისგან შედგება. მაგალითად, 1578 წელს შედგენილ ქუთაისის საყდრის გამოსავალი ბეგრის დავთარში ვკითხულობთ:

“მართებს მსხილაურსა პარტახსა ომფორის სამსახური” (ქსდ, III, 1970, გვ. 279);

“მართებს მახარაულს პარტახსა ღუნო კოკა ცხრა, საკლავი თორმეტის თეთრისა, ქათამი ერთი და საბელი ერთი და ყოვლის დღის მუშოობაჲ” (ქსდ, III, 1970, გვ. 323);

“მართებს ჯუმაურს პარტახსა ღუნო კოკა ოცდაცხრა, საკლავი თორმეტისა თეთრისა, ქათამი ორი, თეთრი ორი და ნახევარი, კუერცხი ოცი, ღომი ურემი ერთი და საბელი ერთი” (ქსდ, III, 1970, გვ. 325);

“მართებს მარუშულის პარტახსა თეთრი თორმეტი, სანთელი ლიტრა ერთი, ღუნო კოკა თურამეტი, ქერი ნაოთხალი ექუსი, პური ნაოთხალი ორი, კუერცხი ათი” (ქსდ, III, 1970, გვ. 330);

“მართებს ჯანგიაურს პარტახსა თეთრი ოცდაერთი, ღუნო კოკა ათიანითა

ოცდა[ა]თი, ღომი ნაოთხალი ორი“ (ქსდ, III, 1970, გვ. 335);

“მართებს ანდლულადეთა ზუთთა კუმხალაურის ფუზისა ჩითახური ოცი“ (ქსდ, III, 1970, გვ. 341);

“მართებს ზავლას მჭედლიძესა კბილაურის პარტახტისა ჩითახური ოცი“ (ქსდ, III, 1979, გვ. 341).

სრულიად უეჭველია, რომ ამ მიკროტოპონიმებში -ურ//-ულ სუფიქსი დართულია პირსახელებისა და მეტსახელების ფუძეებზე და ძირეულ სიტყვებად გამოსაყოფია მსხილა, მახარა, ჟუმა, მარუში, ჯანგია, პატკანა, კუმხალა, კბილა. ცხადია ისიც, რომ -ურ//-ულ სუფიქსის ფუნქცია კუთვნილების გამოხატვაა: მსხილაური პარტახტი ნიშნავს “მსხილას კუთვნილ პარტახს” კუმხალაური ფუზე — “კუმხალას ფუზეს” და მისთ.

მსგავსი ორწევრა მიკროტოპონიმები დიდი რაოდენობითაა წარმოდგენილი სხვა საბუთებშიც:

ჯინჯარაული და წურაული ზუარი (XVI ს.), ბუილაური მამული (XVI ს.), ნებეიროული სასახლე, კუხელოური პარტახტი, ვაჭაროული პარტახტი, ძამიოური პარტახტი, სარიდოული პარტახტი, წიმწიფური პარტახტი (ყველა 1621 წ.), მოზუერაული მამული (1638წ.), ალვენაური მამული (1689 წ.), ანტონაური ვენახი (1655 წ.), არსენაული საფლაგი (XV ს.), არგვენაული მამული და სასახლე (1609 წ.), ბარდაული მიწა (1659 წ.), ბერძენაული მინდორი (1660 წ.), ფილიმანაური სავენავე (XVII ს.), გულაური ჭალა (XIV ს.), გულაური ვენახი (1695 წ.), თევდორაული ნავენავეები (დაახლ. 1258 წ.), თოროსაული სახლ-კარი (1482 წ.), ივანეული ნასასახლევი (1684 წ.), იორდანული ბაგა (1689 წ.), მოქიური სასახლე (XVII ს.), რომნაზაული ზვარი (1687 წ.) და მრ. სხვანი.

იმავე ეპოქის იურიდიულ საბუთებში წარმოდგენილია -ურ//-ულ სუფიქსის შემცველი შემდეგი თითოსიტყვიანი მიკრო- და მაკროტოპონიმები:

საღორული (1622 წ.), ურიული (1683 წ.), ფოლადაური (XVII ს.), ქაჩალაური (1696 წ.), შალვაური (1398 წ.), ციციური (1628 წ.), ჯაველური (1700 წ.), ჯიმშური (1639 წ.), აბაზაური (1632 წ.), ამბრიაული (1651 წ.), ანანური (1647 წ.), ბალახური/ბალახაური (1671, 1689, 1690 წწ.), ბუზაური (1659 წ.), გაგნაური (1559 წ.), გამრეკელაური (1654 წ.), გერტაული (1398 წ.), გვაზაური (XVII ს.), გოგალური (1676-1696 წწ.), გომარეული (1677 წ.), გრძელაური (16689 წ.), გულიაური (1568, 1624 წწ.), დევაური (XVI-XVII სს.), დილმელაური (1524 წ.), ივანაძეული (1559 წ.), ისლამაური (1662 წ.), კალაური (1398 წ.), ლაფაური, ვირშელაური, მახარაული, ცეტიური, (ყველა 1467 წ.), მანანური (1700 წ.), მაჩხაური (XVII ს.), მირჯანაული (1656 წ.) მოზუერაული (1638 წ.), ნადირაული (1614 წ.), თოზაური (1693 წ.), ოსიაური (1584 წ.), პანიაური (1666 წ.), საბურაული (1583 წ.), საპონაური (XVII ს.) და მრ. სხვანი.

ზემოთ დასახელებული ორი ჯგუფის ტოპონიმთა ურთიერთშედარება საფუძველს გვაძლევს, დავასკვანთ, რომ გეოგრაფიულ სახელთა მეორე ჯგუფი, თითოსიტყვიანი ტოპონიმები მიღებულია ენაში მოქმედი ეკონომიის პრინციპის საფუძველზე: ორსიტყვიანი სინტაგმები გამარტივდა, მათ ჩამოსცილდა საზღვრული სიტყვები, ხოლო მსაზღვრელები გასუბსტანტივდნენ. ვვარაუდობთ, რომ მომდევნო ეტაპზე ამ გზით მიღებული მიკროტოპონიმების ერთი ნაწილი მაკროტოპონიმებად, კერძოდ, ოიკონიმებადაც გადაიქცნენ. სწორედ ასეთი წარმომავლობისანი ჩანან

ამჟამინდელი საქართველოს თითქმის მთელ ტერიტორიაზე მოფენილი დაბასოფლების სახელწოდებანი:

ძიგური (აბაშის რ.);

გორგული, ბოლაჯაური, ნამნიაური (ადიგენის რ.);

ამბროლაური, ძირაგეული, ბუგეული, ბარგული (ამბროლაურის რ.);

ჭაჭამური, წიფთაური, კიტრიული (აბლგორის რ.);

ჩოფჩაური, ბაბანგელი, ჩარეჭაული, ქისტაური, ოსიაური (ახმეტის რ.);

ფოლადაური (ბოლნისის რ.);

ფუწყური, ფშაური (გალის რ.);

კალაური (გურჯაანის რ.);

ანანური, პავლეური, გოგნაური, მანასგული, ფასანაური, ბულაჩაური (დუშეთის რ.);

კუშუბაური, მაისაური, ინაშოური (ვანის რ.);

დილიკაური, როდინოული (ზესტაფონის რ.);

ჭორბაული, თორმანგული, მუხაური (ყოფ. ზნაურის//ყორნისის რ.);

კურდღელაური, შალაური//შალვაური (თელავის რ.);

მაჩიტოური, კაკაბოური, ოდილაური (თერჯოლის რ.);

ჩობალაური (კასპის რ.);

ონანური (ლაგოდეხის რ.);

გვიმბალაური, გაგური (ლანჩხუთის რ.);

რცხმელაური, მანანაური, ხოფური (?) (ლენტეხის რ.);

მარნეული (მარნეულის რ.);

სილაური, ნიაბაური, ბონგაური, ლაითური (ოზურგეთის რ.);

წმინდური (ონის რ.);

კვითრული (ოჩამჩირის რ.);

თონლიაური, პატარძგული, ბადიაური (საგარეჯოს რ.);

მელაური, ზუნჯულაური (სამტრედიის რ.);

მახათაური, შალაური, კორბოული (საჩხერის რ.);

პერტული — პეტრული (სენაკის რ.);

ასანური (სიღნაღის რ.);

გურზული (სოხუმის რ.);

მზიაური, ძუყნური, ივანგული (ტყიბულის რ.);

ბერძენაული, დოდლაური, ბადიური (ქარელის რ.);

კოლოტაური, არსენაული, გუნდაური, სალიბაური, კანტაური, კოკოტაური (ქედის რ.);

გოგმაჩაური, ვარჯანაული, კობალაური (ქობულეთის რ.);

გუდაური (ყაზბეგის რ.);

წანკალაური, გოგინაური, ლომანაური, იაკობაური, ქუთაური, ოლადაური, ჭუმუშაური, ბუთურაული, მჭედლური, ნიგაზეული, ფოთელაური, ვარჯანაული, ზიჭაური, გუნდაური, ოქროპილაური — ოქროპირაული (შუახევის რ.);

ჩოხატაური, გუთური, იანგული, ჩაკიტაური, ქადაგაური, შველაური-ციციბაური, გოგოური, გორაბერეკოული (ჩოხატაურის რ.);

პანტანური, ჩხარაული, ლაცაური, ხოშური, შულაური, შელგური, გუჯაბაური, ნანიაური (ცხინვალის რ.);

პალოური (წალენჯიხის რ.);

ბესიაური (წყალტუბოს რ.);
 ბეგიაური, კალაური, ბუნიკაური, ხალიფაური, ჩხირაული, გეზრული
 (ჭიათურის რ.);
 ხარაგაული, ციცქიური, ჯაფარაული (ხარაგაულის რ.);
 ხელვაჩაური, მახვილაური, თოდოგაური, მახინჯაური, სალიბაური
 (ხელვაჩაურის რ.);
 გვაზაური, უძლოური, დედალაური, ბესიაური, ხარაბაული (ზონის რ.);
 ბოზაური, ქურდული, ყინჩაური, გურძაული, ბოძაური,
 დანისპარაული — დარისპანაული, ფუშრუკაული, მახალაკაური (ხულოს რ.);
 სინაგური (ჯავის რ.).

საყურადღებოა, რომ ერთი და იგივე ოიკონიმი ზოგჯერ დასტურდება სხვადასხვა რაიონში. მაგალითად: სოფლები ოსიაურის სახელწოდებით არის, ერთი მხრივ, ქართლში, ხაშურის რაიონში, მეორე მხრივ კი კახეთში, აზმეტის რაიონში (სახელი ოსია-ურ-ი არავითარ კავშირში არ არის ეთნონიმ ოს-თან, მას საფუძვლად უდევს ან პირსახელი ოსია, რომელიც ჯერ კიდევ პალესტინის V საუკუნის წარწერაში დასტურდება, ანდა პირსახელ იოსებ-ის კნინობითი ოსია ფორმა); სოფლები კალაურის სახელწოდებით არის გურჯაანისა და ჭიათურის რაიონებში; სოფლები შალაური//შალვაურის სახელწოდებით წარმოდგენილია საჩხერისა და თელავის რაიონებში და ა.შ., რაც დამატებით სხვადასხვა რეგიონის ტოპონიმთა წარმოების მსგავს პროცესებზე მიუთითებს.

ზოგი ოიკონიმის ეტიმოლოგიის გარკვევაში დახმარებას გვიწევს პირსახელები და გვარსახელები. შდრ., მაგალითად:

ამბროლა-ურ-ი და ამბროლა-ძე;
 ანან-ურ-ი და ანანია;
 ბავლე-ურ-ი და ბავლე;
 გოგნა-ურ-ი და გოგნა-ძე;
 მანასე-ურ-ი და მანასე;
 თორმანე-ულ-ი და თურმან, თურმან-იძე;
 მუხა-ურ-ი და მუხა-ძე;
 კურდღელა-ურ-ი და კურდღელა;
 შალა-ურ-ი და შალვა//შალა, შალიკო;
 მაჩიტო-ურ-ი და მაჩიტ-იძე//მაჩიტა-ძე;
 კაკაბო-ურ-ი და კაკაბა-ძე;
 ოდილა-ურ-ი და ოდილა-ვა-ძე;
 მანანა-ურ-ი და მანანა;
 კვიტო-ულ-ი და კვიტა-შვილი//კვიტა-იშვილი;
 პერტ-ულ-ი და პეტრე//პეტრე, პერტია;
 ასან-ურ-ი და (ჰ)ასან;
 მზია-ურ-ი და მზია;
 გოგმაჩა-ურ-ი და გოგმაჩა-ძე;
 კობალა-ურ-ი და კობალა-ძე;
 ოქროპილა-ურ-ი და ოქროპირ;
 ციცქი-ურ-ი და ციცქი-შვილი;
 გვაზა-ურ-ი და გვაზა-ვა;
 ხარაბა-ულ-ი და ხარაბა-ძე;

დანისპარა-ულ-ი და დარისპან და ა.შ.

-ურ//ულ სუფიქსიან ოიკონიმთა ეტიმოლოგია საგანგებო ანალიზს მოითხოვს, რაც მომავლის საქმედ გვესაზება. ამჟერად კი უნდა დავასკვნათ:

1. -ურ//ულ სუფიქსი გეოგრაფიულ სახელებში ასრულებს კუთვნილების გამოხატვის ფუნქციას.

2. ამ სუფიქსით თავდაპირველად ფორმდებოდა მსაზღვრელ-საზღვრულის ტიპის ორსიტყვიან მიკროტოპონიმთა პირველი კომპონენტი (მსაზღვრელი). XII-XIII საუკუნეებიდან მაინც (თუ უფრო ადრე არა) დაწყებულია ორსიტყვიან მიკროტოპონიმთა გამარტივების პროცესი (საზღვრული სიტყვის გამოტოვება), რაც გრძელდებოდა მომდევნო საუკუნეებში. ამ პროცესს ხელს უწყობდა მიკროტოპონიმთა ოიკონიმებად გადაქცევა და ეკონომიის პრინციპის ამოქმედება (შდრ., -ის სუფიქსიანი ტოპონიმები: შინდ-ის-ი, რუ-ის-ი, თბილ-ის-ი..., რომლებიც ასევე საზღვრულგაუჩინარებული მსაზღვრელებია).

ლიტერატურა

ქსდ — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო პროფ. დ. დოლიძემ, თბ., 1970.

ბ. ჯორბენაძე..., 1988 - ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი. თბ., 1988.

GVANTSA GVANTSELADZE

TOWARDS THE HISTORY OF GEORGIAN TOPONYMS OF ONE TYPE

This work deals with the origination and development of Georgian toponyms which are formed by **-ur/-ul** suffixes. It is recognized that there were initially two- words geographical names where the first component was the determinandum with **-ur/-ul** suffixes and the other one was the determinatum word (*mic'a* "land", *mamuli* "motherland", *ch'ala* "flood meadow", *sasaxle* "palace", *venaxi* "vineyard"), etc. Such microtoponymys with two words are enormously fixed in medieval judicial documents ("*Antona-ur-i venaxi* < "Antona's vineyard", *Gula-ur-i ch'ala* < "Gula's flood meadow").

The one-word microtoponymys with **-ur/-ul** suffixes: Ananuri, Ambrolauri, Pasanauri, Marneuli, Kvitoluli, Gudauri, Chokhatauri, Osiauri, Khelvachauri, Makhinjauri, etc. are the result of separating the determinatum word from such microtoponymys.

თემატიკა გვანცელაჟი

ენობრივი პოლიტიკა თანამედროვე აფხაზეთში (ძირითადი ასპექტები)

1993 წლის სექტემბრის ბოლოს აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში დასრულდა საომარი მოქმედებები და დამყარდა რუსული საოკუპაციო რეჟიმი, რასაც თან მოჰყვა რეგიონში ეთნიკურ-დემოგრაფიული და ენობრივი სიტუაციის რადიკალური ცვლილებები. საოკუპაციო რეჟიმი და მისი მხარდამჭერი ძალები აცხადებენ, რომ “აღდგა სამართლიანობა”, “ქართველი დამპყრობლებისაგან გათავისუფლებულმა აფხაზმა ხალხმა დაიწყო თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მქონე სახელმწიფოს აღდგენა-შენება” და “შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები აფხაზური ენისა და კულტურის შემდგომი განვითარებისათვის”.

1993 წლიდან დღემდე რეგიონში საოკუპაციო რეჟიმის მიერ განხორციელებული ენობრივი პოლიტიკის ანალიზი ცხადად გვიჩვენებს, რომ ეს რეჟიმი, მიუხედავად იმისა, რომ მისი წევრების უმრავლესობა ეთნიკური აფხაზები არიან, რეალურად რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლების დანამატი და განუხრელად აგრძელებს ჯერ ცარიზმისა და შემდგომ კომუნისტურ-რუსული იმპერიის მიერ დაწყებულ რესიფიკატორულ პოლიტიკას რეგიონის მთელი მოსახლეობის მიმართ, რაც გაქრობის საფრთხის წინაშე აყენებს რეგიონის უკლებლივ ყველა არარუსის ენებსა და კულტურას, მათ იდენტობას, მაგრამ მთავარი სამიზნე მაინც ქართველი მოსახლეობა, მისი ენა, კულტურა და იდენტობაა.

1994 წლის 26 ნოემბერს საოკუპაციო რეჟიმმა (“პარლამენტმა”) დაამტკიცა ე.წ. კონსტიტუცია, რომელშიც ჩაიწერა, რომ “აფხაზეთის რესპუბლიკის” სახელმწიფო ენა არის აფხაზური, ხოლო სახელმწიფო დაქვემდებარებისა და სხვა დაწესებულებათა ოფიციალური ენაა რუსული (აფხაზურთან ერთად), რაც რეალურად რუსული ენის პრიორიტეტულ ენად დარჩენას ნიშნავს. მართლაც, ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე რუსული ენა კვლავაც რჩება გაბატონებულ და პრესტიჟულ ენად:

რუსულ ენაზე მიმდინარეობს “პარლამენტისა” და “მთავრობის” სხდომები, “პრეზიდენტისა” და უმაღლესი დონის სხვა ოფიციალურ პირთა მიერ მოწყობილი თათბირები და პრესკონფერენციები;

რუსულ ენაზე ფორმდება და ვრცელდება რეგიონალური მასშტაბის ყველა დაწესებულების ოფიციალური დოკუმენტები;

რუსული ენაა ძალოვანი სტრუქტურების ერთადერთი სამუშაო ენა;

ამ ენაზე აღდგენ “სავიზიტო ბარათებს”, საშვებს, სააღრიცხვო-სტატისტიკურ დოკუმენტებს, ბრძანებებს, განკარგულებებს, ცირკულარებს, ოქმებს და ა.შ;

რუსულ ენაზე მუშაობენ ბანკები და მათი ფილიალები;

ინტერეთნიკური კომუნიკაციის ენა რუსულია და ა.შ.

ეს ფაქტები ცხადყოფენ, რომ რეგიონში აფხაზური ენის ფუნქციონირება შეზღუდულია და მისი დეკლარირებული მაღალი სტატუსი ფიქტია. თუმცა ობიექტურობისათვის უნდა ითქვას, რომ ამ ენის გამოყენების სფეროები უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც გაიზარდა, რაც შემდეგით გამოიხატება:

რუსეთ-საქართველოს ომის შემდგომ შეიქმნა აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია, რომლის შემადგენლობაშიც შეყვანილ იქნა ადრე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემავალი დ. გულიას სახელობის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტი და სხვა კვლევითი ინსტიტუტები. თუმცა აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ახლადშექმნილ აკადემიაში შეყვანილ ინსტიტუტთაგან აფხაზურ ენაზე კვლევითი მუშაობა მხოლოდ დ. გულიას სახელობის ინსტიტუტში მიმდინარეობს, სხვებში კი სამუშაო ენა კვლავ რუსულია. აღსანიშნავია ისიც, რომ დ. გულიას სახელობის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტს სახელი შეეცვალა და ეწოდა აფხაზეთის ჰუმანიტარულ კვლევათა ინსტიტუტი (Институт гуманитарных исследований), რაც რუსეთის ფედერაციის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ მომხდარი რეფორმის ნაწილია: რუსეთის ფედერაციის ყოფილ ავტონომიურ ოლქებსა და რესპუბლიკებში (ამჟამად რესპუბლიკებში) მანამდე არსებოდა ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის კვლევითი ინსტიტუტები (მაგალითად, ყაბარდო-ბალყარეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტი ...), რომელთაც ამჟამად “ჰუმანიტარულ კვლევათა ინსტიტუტები” ეწოდება და შედიან რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის რეგიონალური ცენტრების დაქვემდებარებაში (მაგალითად, ყაბარდო-ბალყარეთის სამეცნიერო ცენტრის ჰუმანიტარულ კვლევათა ინსტიტუტი...). მართალია, აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია ოფიციალურად არ ექვემდებარება რუსეთის ფედერაციის მეცნიერებათა აკადემიას და არ იწოდება ამ აკადემიის რეგიონალურ ცენტრად, მაგრამ იგი ფინანსდება სწორედ რუსეთის ფედერაციის თანხით, სისტემატ რუსულია და საშტატო განაკვეთებიც.

2004 წლის 3 ოქტომბრის “აფხაზეთის პრეზიდენტის” არჩევნებამდე დადგინდა, რომ “პრეზიდენტობის” კანდიდატმა აუცილებლად უნდა იცოდეს აფხაზური ენა; ამ მიზნითვე შეიქმნა სპეციალური კომისია აფხაზ ენათმეცნიერთა შემადგენლობით, რომელმაც უნდა შეამოწმოს კანდიდატის მიერ აფხაზური ენის ფლობის დონე, რაც ამ ენის ოფიციალური სტატუსის პატივისცემად შეიძლებოდა აღქმულიყო, მაგრამ აქ გასათვალისწინებელია ზოგი გარემოება, რაც სხვაგვარად წარმოაჩენს ამ ფაქტს:

საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო პერიოდში აფხაზური ენა არ ისწავლებოდა არააფხაზურ სკოლებში, რის გამოც არააფხაზურ მოსახლეობაში უმნიშვნელო იყო ამ ენის მცოდნეთა რაოდენობა. მაგალითად, 1989 წლის ოფიციალური მონაცემებით, აფხაზეთში მოსახლე არააფხაზთაგან არც ერთი ეროვნების კომპაქტურ ჯგუფში აფხაზური ენის თავისუფლად მცოდნეთა რაოდენობა არ აღემატებოდა 1 პროცენტს (საქართველოს მოსახლეობის... 1991, გვ. 160). 2004 წლისთვის კი “საპრეზიდენტო” ასაკს სწორედ ის თაობები ქმნიდნენ, ვინც საბჭოთა კავშირის არსებობის დროს იზრდებოდა საბჭოურ სკოლებში. აფხაზურ ენას ეს თაობა თავისუფლად ვეღარ შეისწავლიდა 1993 წლის შემდგომაც, ვინაიდან არ არსებობს საამისო პირობები (ენის შესასწავლი კურსები, შესაბამისი სახელმძღვანელოები თუ კომპიუტერული პროგრამები...). ამის გამო “პრეზიდენტობის” კანდიდატთაგან აფხაზური ენის ცოდნის მოთხოვნა იმას ნიშნავს, რომ ვერც ერთი არააფხაზი მოქალაქე ვერ შეძლებს, კენჭი იყაროს აფხაზეთის “პრეზიდენტის” თანამდებობის დასაკავებლად, რაც სეგრეგაციისა და აპარტიდის აშკარა გამოვლინებაა.

3. რეგიონში მოქმედ არააფხაზურ სკოლებში სავალდებულოდ გამოცხადდა აფხაზური ენის შესწავლა და გამოიცა ამ ენის სასკოლო სახელმძღვანელოები არააფხაზური სკოლებისათვის. მიგვაჩნია, რომ ეს ღონისძიება უდავოდ მართებულია — აფხაზეთის ყველა მოსახლემ, ეროვნების მიუხედავად, მინიმალურ ღონეზე მაინც უნდა იცოდეს ეს ენა, მაგრამ სერიოზული ნაკლი ამ ღონისძიებასაც აქვს, კერძოდ:

ა) არააფხაზური სკოლებისათვის განკუთვნილი აფხაზური ენის სახელმძღვანელოები შედგენილია მხოლოდ რუსული ენის საფუძველზე, მათში აუცილებელი განმარტებანი და დავალებანი წარმოდგენილია რუსულ ენაზე, ლექსიკა და ფრაზეოლოგიზმები თარგმნილია რუსულად და ერთვის მოკლე აფხაზურ-რუსული ლექსიკონები. მოკლედ, ეს წიგნები ანგარიშს არ უწევენ არააფხაზ და არარუს მოსწავლეთა (ქართველების, სომხების, უკრაინელების...) ეთნიკურ-ენობრივ თავისთავადობას და განურჩევლად ყველას თავს აბევენ რუსულ ენასა და რუსულ ენობრივ-ეთნიკურ მსოფლხატთა სისტემას. ეს მაშინ, როცა პედაგოგიკაში უკვე დიდი ხანია დავას აღარ იწვევს ის, რომ მეორე ენის შესწავლა ყველაზე შედეგიანი და უმტკივნეულოა, თუ ბავშვს დედაენის ღრმა ცოდნის საფუძველზე ეაზიარებთ სხვა ენის სამყაროს. გარდა ამისა, აფხაზეთში მოსახლე არააფხაზ-არარუს ბავშვთაგან აფხაზური ენის შესწავლა ყველაზე იოლად ქართველებს შეეძლებათ, ვინაიდან ქართული და აფხაზური ურთიერთმონათესავე ენებია და ქართველი ბავშვი სხვა, მესამე ენის შუამავლობის გარეშე უფრო ადვილად ჩასწვდება მონათესავე აფხაზური ენის საინტერესო სამყაროს.

ბ) არააფხაზურ სკოლებში აფხაზური ენის სწავლების მაღალ ღონეზე წარმართვას სერიოზულ დაბრკოლებას უქმნის აფხაზური ენის მასწავლებელთა სიმცირე, რის გამოც არააფხაზურ სკოლათა ერთ ნაწილში ეს ენა საერთოდ არ ისწავლება, მეორე ნაწილში კი საგანს არაპროფესიონალები ასწავლიან.

გ) აფხაზური ენის სწავლების გაძლიერების მოტივით გალის რაიონის ქართულ სკოლებში შემცირდა საათობრივი დატვირთვა ქართულ ენასა და ლიტერატურაში, მაგრამ გაიზარდა დატვირთვა რუსულ ენაში. მაგალითად, 2000 წელს ქართული ენის სწავლებისათვის ქართულ სკოლებში მანამდე გამოყოფილი კვირაში 73 საათი (I-XI კლასები) დაყვანილ იქნა 40 საათამდე, ხოლო რუსული ენისთვის გამოყოფილი კვირაში 29 საათი გაიზარდა 53 საათამდე.

1993 წლის ოქტომბრიდან დღემდე, როცა დეკლარირდება აფხაზეთის “სუვერენიტეტი”, მოსალოდნელი იყო აფხაზური ენის სწავლების გაუმჯობესება და გაძლიერება ე.წ. აფხაზურ სკოლებში — “სუვერენულ სახელმწიფოს”, უპირველეს ყოვლისა, აფხაზთა დედაენაზე უნდა ეზრუნა, მაგრამ ამ მიმართულებით თითქმის არაფერი გაკეთებულა:

საბჭოთა პერიოდში ე.წ. აფხაზური სკოლა რეალურად არ ყოფილა ეროვნული, იგი რუსული სკოლა იყო აფხაზური ენის სწავლების ელემენტებითურთ, ვინაიდან აფხაზური ენა სწავლების ენად გამოიყენებოდა მხოლოდ დაწყებითი კლასების (I-IV კლასები) რამდენიმე საგნის სწავლებისათვის (დედაენა, სუფთა წერა, ხელგარჯილობა, ბუნებისმცოდნეობა), სკოლის II და III საფეხურებზე კი მას იყენებდნენ მხოლოდ აფხაზური ენის და აფხაზური ლიტერატურის სწავლებისათვის, ყველა დანარჩენი დისციპლინა კი (ბიოლოგიური, ტექნიკური და ჰუმანიტარული საგნები) რუსულ ენაზე შეისწავლებოდა. ასე გრძელდებოდა

1989 წლამდე, როცა შედგა “აფხაზეთის ენის განვითარების სახელმწიფო პროგრამა“, რომელშიც მოკრძალებით დაისვა საკითხი “აფხაზური” სკოლების V-VI კლასებში სახვითი ზელოვნების, მუსიკისა და სიმღერის, ისტორიის, გეოგრაფიის სწავლებისა და ფიზიკური აღზრდის გაკვეთილების აფხაზურ ენაზე გადაყვანის შესახებ (აქტების კრებული, 2002, გვ. 11). რა თქმა უნდა, მანამდე ყველა ამ დისციპლინის გაკვეთილებიც რუსულ ენაზე ტარდებოდა და ეს არ ყოფილა “ქართველი ოკუპანტების” ნება, ვინაიდან ზუსტად იგივე ვითარება იყო უკრაინის, ბელორუსიის, აზერბაიჯანის, უზბეკეთის, ყაზახეთის, ყირგიზეთის, ტაჯიკეთის, თურქმენეთისა და რუსეთის ფედერაციის ავტონომიების ეროვნულ თუ “ეროვნულ” სკოლებშიც.

“სუვერენიტეტის მოპოვების” შემდეგ ე.წ. აფხაზურ სკოლებში ვითარება აღარ შეცვლილა: V კლასის შემდგომ ყველა ბიოლოგიური და ტექნიკური საგანი და ჰუმანიტარულ საგანთა უმრავლესობა კვლავაც რუსულ ენაზე ისწავლება, რაც აფხაზური ენის უფლებების უხეში შელახვაა.

ამჟამინდელ აფხაზეთში განხორციელებული ენობრივი პოლიტიკა ორი მნიშვნელოვანი ტენდენციით ხასიათდება: იგი აშკარად რუსიფიკატორული და აგრესიულად ანტიქართულია. აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ განხორციელებული ანტიქართული ენობრივი პოლიტიკა გადაჯაჭვულია დემოგრაფიულ-ეთნიკურ პოლიტიკასთან, ამიტომ მოკლედ გავაანალიზებთ რეგიონის ეთნიკურ-დემოგრაფიულ ვითარებას.

1989 წელს აფხაზეთის მოსახლეობა შეადგენდა 525 061 კაცს, რომლებიც ეროვნებათა მიხედვით ასე ნაწილდებოდნენ:

აფხაზები — 93 267 (17,8%);
ქართველები — 239 872 (45,7%);
რუსები — 74 914 (14,3%);
სომხები — 76 541 (14,6%);
ბერძნები — 14 664 (2,8%);
უკრაინელები — 11 655 (2,2%);
სხვები — 14 148 (2,6%).

დედაენის ცოდნის თვალსაზრისით ხმავე წელს ამგვარი ვითარება იყო:

აფხაზები — 97,3%;
ქართველები — 98, 5%;
რუსები — 99,7%;
სომხები — 95,4%;
ბერძნები — 86,8%;

უკრაინელები — 57,6% (საქართველოს მოსახლეობის..., 1991, გვ. 142-143).

საომარი მოქმედებების დროს დაღუპულთა ზუსტი რაოდენობა დადგენილი არ არის. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ 1992-1993 წლებშიც და 1993 წლის შემდგომაც რეგიონი დატოვა ყველა ეროვნების ათასობით ადამიანმა. მათ შორის საქართველოს დანარჩენ რეგიონებს შეაფარა თავი 269 750 კაცმა, რომელთაგან 323 აფხაზია, 382 სომეხი, 1128 რუსი, 700-მდე სხვა ეროვნების ადამიანი, დანარჩენი კი — ქართველი. ომის დასრულების შემდგომ ამათგან ქართველთა ნაწილი დაბრუნდა აფხაზეთში, უპირატესად გალის რაიონში, რომელშიც ომამდე ქართველები 93,8%-ს შეადგენდნენ.

თუ ვერწმუნებით აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმის განცხადებებს, 2003

წელს რეგიონში ასეთი ეთნიკურ-დემოგრაფიული ვითარება ყოფილა:

აფხაზები — 64 ათასი (27,8%);
 ქართველები — 67 ათასი (29,1%);
 სომხები — 70 ათასი (30,4%);
 რუსები — 40 ათასი (17,3%);
 სხვები — 11 ათასი (4,7%);
 სულ — 230 ათასი.

ამ მონაცემებიდანაც კი ჩანს, რომ აფხაზთა და ქართველთა რაოდენობა საგრძნობლად შემცირებულია (აფხაზებისა და ქართველების 30 ათასით, ანუ ერთი მესამედით, ქართველებისა კი — დაახლოებით 172 ათასით, ანუ 3,5-ჯერ). ცნობილია ისიც, რომ ამჟამად აფხაზეთში თითქმის აღარ ცხოვრობენ ბერძნები, ესტონელები და ებრაელები, რომლებიც გადასახლდნენ საბერძნეთში, ესტონეთსა და ისრაელში.

რეგიონის ქართული მოსახლეობა კომპაქტურად ცხოვრობს საქართველოს იურისდიქციის ქვეშ დარჩენილ დაღის ხეობასა (ზემო აფხაზეთში) და ოკუპირებულ ყოფილ გაღის რაიონში, რომელსაც საოკუპაციო ხელისუფლებამ აქაურ ქართველებზე კონტროლის გაძლიერებისა და მათი აფხაზებთან გაწონასწორების მიზნით შეუმცირა ტერიტორია და სოფლების ნაწილი მიუერთა ოჩამჩირისა და ახლადშექმნილ ტყვარჩელის რაიონებს. ყოფილი გაღის რაიონის ქართული მოსახლეობა ომის შემდგომ მუდმივი ზეწოლის, ტერორისა და დისკრიმინაციის პირობებში ცხოვრობს:

საომარ მოქმედებათა დასრულების შემდგომ, 1993-1997 წლებში მარტო ყოფილ გაღის რაიონში დახოცეს (წამების შემდეგ დახვრიტეს, ტანკებით ათრიეს, თავი მოაჭრეს, დაწვეს, ცოცხლად დამარხეს...) 951 ქართველი, ძირითადად ქალები, მოხუცები და ბავშვები. მათგან ქ. გაღში 143 კაცი, გუდავში — 76, ოქუშში — 73, პირველ გაღში — 57, აჩიგვარაში — 56, რეფში — 54, მზიურში — 52, ჭუბურხინჯში — 49, განახლებაში — 42, წარჩეში — 41, ოტობაიაში — 40, ზემო ბარლებში — 38, შეშელეთში — 32, მუხურში — 30, ქვემო ბარლებში — 26, ნაბაკევში — 23, დიხაზურგაში — 21, თავილონში — 20, სიდაში — 16, ფიჩორში — 15, ღუმურიშში — 10, ლეკუხონაში — 9, საბერიოსა და ჩხორთოლში — 8-8, ბეიდასა და რეჩხში — 6-6 (დახოცილთა სია იხ.: ი. კაკავა, 2005, გვ. 3-38). ამავე პერიოდში რაიონში დახოცეს 28 არაქართველიც, მათ შორის 2 აფხაზი, 1 სომეხი, 3 ოსი, 2 ბერძენი და 20 რუსი (ი. კაკავა, 2005, გვ. 3-38).

საოკუპაციო რეჟიმი მისი მოსკოველი კონსულტანტების რჩევით განსაკუთრებულ აქცენტს გალელ ქართველთა დანარჩენი ქართველებისაგან მოწყვეტაზე აკეთებს. ამ მიზნის მისაღწევად გაღის ქართული მოსახლეობა ოფიციალურად აღირიცხება როგორც მეგრელები და არა როგორც ქართველები.

მაგალითად, აფხაზეთის 1994 წლის 26 ნოემბრის “კონსტიტუციაში” აფხაზეთში მოსახლე ეთნოსთა შორის დასახელებულნი არიან მეგრელები, მაგრამ საერთოდ არ იხსენებიან ქართველები, რაც ასახულია 2006 წელს სოხუმში გამოცემულ აფხაზეთის ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოშიც (ბლაჟბა-ლაკობა, 2006, გვ. 262 და სხვ.), რომელიც მოსწავლე ახალგაზრდობას ტერინში უჭედავს იმ აზრს, რომ მეგრელები ქართველები არ არიან. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ერთხანს აფხაზეთის პოლიტიკურ ძალთა შორის ამ საკითხთან

დაკავშირებით ორი განსხვავებული აზრი არსებობდა: 2001 წელს დაარსებული აფხაზეთის რესპუბლიკური პარტიის “აფსნის” ლიდერები ემყარებიან დაუსაბუთებელ თვალსაზრისს, თითქმის გალის რაიონის ქართული მოსახლეობა წარმოშობით აფხაზები (აფსუები) ყოფილიყვნენ და მოითხოვენ მათ კვლავ გააფსუებას და “წინაპართა ნამდვილი გვარების დაბრუნებას”, რასაც იმ დროს არ ეთანხმებოდნენ მოძრაობა “აითაირას” (“აღორძინება”) ლიდერები ლ. ლაკერბაია, ო. დამენია, თ. ქეცბა და სხვანი, რომელნიც მიიჩნევდნენ, რომ გალელებს არჩევანის უფლება უნდა ჰქონდეთ და თვითონ უნდა გადაწყვიტონ, რომელი გვარები ატარონ, რომელი ენა მიიჩნიონ დედაენად და რა ეროვნებისად ჩათვალონ თავი (გაზ. “კვირის პალიტრა”, 2001 წლის 30 აპრილი-6 მაისი, №18). საოკუპაციო რეჟიმმა საბოლოოდ მაინც ცარიზმის გამოთქველი პოლიტიკის რეანიმაციის გზა აირჩია, რაც შემდეგში გამოიხატა:

ა) როგორც ითქვა, გალელები ქართველები ქართველებად აღარ აღირიცხებიან;

ბ) მათ დედაენად ცხადდება არა ქართული ენა, არამედ მეგრული დიალექტი;

გ) 1996 წლიდან გამოიცემა აფხაზურ-რუსულ-მეგრულ “ენოვანი” გაზეთი “გალი”;

დ) დაიწყო მზადება მეგრულ “ენოვანი” რადიოსადგურისა და ტელესტუდიის ასამოქმედებლად;

ე) რაკი გალელები ქართველებად არ მიიჩნევიან, დაიგეგმა (და ნაწილობრივ განხორციელდა) რაიონის ტერიტორიაზე მოქმედ სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლების აკრძალვა და რუსულად სწავლების შემოღება: 1993 წლამდე რაიონში 58 სკოლა მოქმედებდა, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა ქართული იყო, 2004-2005 სასწავლო წელს კი ყოფილი რაიონის ტერიტორიაზე მუშაობდა 31 სკოლა, რომლებიც რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: ქ. გალის №1, საბერიოს №2 და კოხორის სკოლები იყო რუსულენოვანი და ასეთადაც დარჩა; 14 სკოლა იყო ქართული და ასეთადვე დარჩა; 13 სკოლა იყო ქართული და გახდა რუსულენოვანი ზოგ მათგანში ქართულის შესწავლის ელემენტებითურთ, ხოლო ჩხორთოლის ქართულ-“აფხაზური” სკოლა რუსულ-“აფხაზურად” გადაკეთდა. ვითარება კიდევ უფრო დამძიმდა 2006 წლისათვის, როცა ყოფილი გალის რაიონის ტერიტორიაზე 10 ქართული სკოლა და დარჩა და მათშიც საქმე იქით მიდის, რომ ეს სკოლებიც რუსულენოვანი გახდეს: 2006 წლის 1 სექტემბრიდან ქართული სკოლების I კლასში ქართული ენისათვის გამოყოფილი იყო 4 საათი, რუსულისთვის კი — 6 საათი. დაგეგმილია ამ სკოლებში სწავლების თანდათანობით გადაყვანა რუსულ ენაზე. ამის პარალელურად, ჩვენი რამდენიმე ინფორმატორის სიტყვით, გალელ ქართველებს უკვე რამდენიმეჯერ შესთავაზეს მეგრულ “ენოვანი” სკოლების გახსნა, მაგრამ მოსახლეობამ “ვერ დააფასა” მათზე ამგვარი “ზრუნვა” და უარი განაცხადა.

ერთ-ერთი გალელები პედაგოგის მიხედვით, 2006 წლის 21 აპრილს საგანგებოდ შეკრიბეს გალის რაიონის მასწავლებლები. შეკრებაზე “აფხაზეთის პრეზიდენტის” რწმუნებულმა რ. ქიშმარიამ განაცხადა: “თქვენი ფერება მოგვწყინდა, გაითვალისწინეთ, რომ 1-ლი სექტემბრიდან აფხაზეთის ყველა სკოლაში მხოლოდ აფხაზურ და რუსულ ენებზე იქნება სწავლება. ვისაც რამე საწინააღმდეგო აქვს, ენგურსგაღმა გადაბრძანდეს და იქ ასწავლოს. შეიძლება ერთადერთ დათმობაზე

წავიდეთ და ქართული ენის, როგორც ერთ-ერთი საგნის სწავლების უფლება მოგცეთ, თუმცა ჯერ ესეც არ გვაქვს კარგად აწონილ-დაწონილი“ (გაზ. “კვირის პალიტრა“, 2006 წლის 24-30 აპრილი).

ვ) საოკუპაციო რეჟიმი და მისი იდეოლოგიები დიდ ყურადღებას უთმობენ გაღელ ქართველთა არაქართველობის “თეორიის“ გავრცელება-პროპაგანდას. საამისოდ რუსულ ენაზე გამოიცა ისტორიკოს თემურ აჩუგბას წიგნი “О проблемах национального самосознания населения Юго-Восточной абхазии” (სოხუმი, 2006), რომლის ელექტრონული ვერსია ინტერნეტშიც განთავსდა (www.abkhaziya.org/server-articles/article-87,d3c1l66c7f9911853819db0af7bb420.html). წიგნში ავტორი ისტორიული ფაქტების გაყალბების გზით ცდილობს, დაამტკიცოს, რომ თურმე აფხაზეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობა წარმოშობით აფხაზ-აფსუაა და დღეს შეცდომით მიიჩნევენ მეგრულად თავს (წიგნის ძირითადი დებულებების არგუმენტირებული კრიტიკა იხ.: მ. თორია, 2007; ი. კვაშილავა, 2007). ამ წიგნს იმდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რომ საოკუპაციო ხელისუფლებამ 2006 წლის 8 დეკემბერს გალის რაიონის აღმინისტრაციის სააქტო დარბაზში საგანგებოდ შეახვედრა ავტორი რაიონის მოსახლეობის ნაწილს, პირველ რიგში, პედაგოგებს. შეხვედრას დაესწრნენ რეჟიმის ისეთ მაღალჩინოსნები და იდეოლოგები, როგორიც არიან: “ვიცე-სპიკერი“ კ. ოზგანი, ახალი ათონის სასულიერო სასწავლებლის რექტორი ლ. აჯინჯალი, ისტორიკოსები თ. ქეცბა და რ. ანჩაბაძე (აჩბა), აგრეთვე მასმედიის წარმომადგენლები. ამ შეხვედრისადმი მიძღვნილ გაზეთ “გალის“ პუბლიკაციაში, რომელსაც ნ. ნუგბას ფსევდონიმით ხელს აწერს გაზეთის რედაქტორი ნუგზარ სალაყაია, გამჟღავნებულია საოკუპაციო რეჟიმის გეგმა, შედგეს საგანგებო პროგრამა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აფხაზეთის მოსახლეობის მიდრეკისა “თავიანთი ეროვნული ფესვებისაკენ“, ე.ი. ჯერ გააფხაზება-აფსუაიზაციისაკენ, მერე კი გარუსებისაკენ (გაზეთი “გალი“, 2006 წლის დეკემბერი, №14, გვ.4).

ზ) გაღელ ქართველთა არაქართველობის სამტკიცებლად უფრო ადრე აზრის გამოთქმა სთხოვეს ლონდონის უნივერსიტეტის პროფესორს, აფხაზთა სიძეს ბრაიან ჯორჯ ჰიუიტს, რომლის ინტერვიუ ჯერ მეგრულად, შემდეგ კი რუსულად დაიბეჭდა გაზეთ “გალის“ 2004 წლის მე-10 და მე-11 ნომრებში. ამ ინტერვიუში ჯ. ჰიუიტი “მეცნიერულად“ აცხადებს, რომ მეგრელები არ არიან ქართველები, რომ მეგრული მეტყველება დამოუკიდებელი ენაა და მასზე აუცილებლად უნდა შეიქმნას საწიგნობრო ენა, ხოლო სამეგრელო ასევე აუცილებლად ავტონომიის ღირსია (სხვათა შორის, იგივე “მეცნიერული“ აზრები მან 1999 წელს თურქეთში გამომავალ ჟურნალ “ჩვენებურებისათვის“ გაგზავნილ სტატიაშიც და სხვაგანაც არაერთხელ გამოთქვა)...

ამ კონტექსტში უნდა აღვნიშნოთ, რომ აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ განხორციელებულ ენობრივ და ეთნიკურ-დემოგრაფიულ პოლიტიკას საფუძვლად უდევს ცარიზმის დროს შექმნილი “მეცნიერული თეორია“ 3-4 ქართველური “ენის“ არსებობის შესახებ, რომლის დაძლევა და თავიდან მოშორება, სამწუხაროდ, დღემდე ვერ ხერხდება ქართველ ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილის “მეცნიერული ქეშმარიტებისადმი მტკიცე ერთგულების“ მიზეზით. დიდი მეცნიერები მეგრულ-ჭანურსა და სვანურს ენებს უწოდებდნენ და მათ აზრს ვერ ვუღალატებთო, ერთხმად აცხადებენ არნოლდ ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სახელით, რეალურად კი გერმანული ფონდის

“ფოლკსვაგენშტიფტუნგის“ გრანტით 2007 წელს გამოცემული სამარცხვინო კრებული „ქართველური ენები და დიალექტები“-ს ავტორები: ავთანდილ არაბული, მიხეილ ქურდიანი, გიორგი გოგოლაშვილი, ჭაბუკი ქირია და სხვანი, რომლებიც ანათემას გადასცემენ ყველას, ვისაც მეგრულ-ჭანური და სვანური ენებად არ მიაჩნია, იმას კი ვერ ხედავენ, რომ მათ “მეცნიერულ ჭეშმარიტებას“, რომელსაც მეცნიერული არგუმენტებით მტკიცება ვერ მოუხერხდა ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე, ქართველი ერისა და საქართველოს ერთიანობის დაუძინებელი მტრები მარჯვედ იყენებდნენ და დღესაც იყენებენ საქართველოს ერთ-ერთ განუყოფელ ნაწილში — აფხაზეთში და იქაურ ქართველობას გარუხების საწინააღმდეგო არგუმენტი ეცლებათ ხელიდან. ამ ბატონებს არ ანადგლებთ ის, რომ მეგრულის ენად მიჩნევამ ხელი შეუწყო აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმის მიერ გაღელ ქართველთა მიმართ აგრესიული ანტიქართული ეთნოფაბრიკაციული პოლიტიკის განხორციელებას, ამ რაიონში ქართველთა მთელი თაობის იაკობის “დედაენის“ გარეშე აღზრდას, მათ შეგნებაში უმდიდრესი ქართული კულტურის მემკვიდრის განცდის აღმოფხვრის მცდელობებს... ნეტავი რას უპასუხებენ ეს ავტორები გალის №2 (ყოფილი №4) საშუალო სკოლის იმ თვალმახარა გოგობიჭებს, რომლებიც 2006 წლის იანვარში მათ სკოლასთან გამოჩენილ ქართველ ტელეჟურნალისტებს გულიდან ამოხეთქილი “გაუმარჯოს საქართველოს!“ ძახილით შეეგებნენ, სამაგიეროდ კი საოკუპაციო რეჟიმისაგან მათი პედაგოგების დევნა-შევიწროება მიიღეს? ის ბავშვები ხვალ-ზეგ მათ აუცილებლად მოსთხოვენ პასუხს ამ წიგნის გამოცემის გამო...

ლიტერატურა

აქტების კრებული, 2002¹ — რეგიონული კონფლიქტები საქართველოში — სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აფხაზეთის ასსრ (1989-2001), პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული. კრებული შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი თამაზ დიასამიძე, თბ., 2002.

აჩუგბა, 2006 — Т.А.Ачугба. О проблемах национального самосознания Юго-Восточной Абхазии. Сухуми, 2006.

ბლატა-ლაკობა, 2006 — О.Х.Бгажба, С.З.Лакоба. История Абхазии с древнейших времен до наших дней. 10-11 классы. учебник для общеобразовательных учебных учреждений. Сухуми, 2006.

მ. თორია, 2007 — მალხაზ თორია, “ეთნიკური წმენდის“ თეორიული დასაბუთება თანამედროვე აფხაზურ ისტორიოგრაფიაში (თ. აჩუგბას ნაშრომების მიხედვით): “კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული“, X. თბ., 2007.

ი. კაკავა, 2005 — იური კაკავა, ტრაგედია, ზუგდიდი, 2005.

ი. კვაშილავა, 2007 — ირმა კვაშილავა, აფხაზური ისტორიოგრაფიის მითოლოგმა სამურზაყანოს შესახებ: “კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული“, X. თბილისი, 2007.

საქართველოს მოსახლეობის... 1991 — საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული, თბ., 1991.

ТЕЙМУРАЗ ГВАНЦЕЛАДЗЕ**ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННОЙ АБХАЗИИ
(ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ)**

С октября 1993 года в Абхазии установился марионеточный оккупационный режим, который проводит русификаторскую этно-демографическую и языковую политику. В результате радикально изменилась этническая и языковая ситуация региона:

а) Сократилось количества абхазского (с 93 тыс. до 64 тыс.) и грузинского населения (с 239 тыс. до 67 тыс.).

б) Уничтожается большая часть грузинского населения (с 1993 по 1997 гг. только в гальском районе убито 951 чел.).

в) С целью отсечения гальских грузин от грузинского народа они официально именуются мегрелами, а не грузинами.

г) Не улучшилось положение абхазского языка, хотя он официально носит статус государственного языка. Например, в т.н. абхазских школах с V класса языком обучения опять остается русский язык; делопроизводство почти во всех учреждениях ведется только на русском языке ...

д) Грузинский язык является изгоем. Например, из 58 школ гальского района грузинский язык остался языком обучения лишь в десяти школах, а остальные стали русскоязычными школами. В других же районах и городах не осталось ни одной грузинской школы, ни одного грузиноязычного учреждения.

მიხანდა გოგიაძე.
თინათინ მამულოშვილი

ქალთა ორატორული ხელოვნების სოციოლინგვისტური და ფსიქოლოგიური ანალიზი

სოციოლინგვისტიკა ენასა და საზოგადოებას განიხილავს, როგორც ცალკეული სტრუქტურების ერთიანობას, არკვევს, როგორი ურთიერთობაა ენობრივ სისტემასა და სოციალურ სტრუქტურებს შორის. ენის გვერდით დგება გარეენობრივი ფაქტორების ენაზე ზემოქმედების კვლევის საკითხი (სქესი, ასაკი, პროფესია, სოციალური მდგომარეობა და ა.შ.). საცნაურია, რომ გარეენობრივი პარამეტრების ურთიერგადაკვეთა თუ ურთიერშეხება ქალისა და მამაკაცის ენაში განსხვავებულად აისახება, რაც განაპირობებს ენათმეცნიერთა დაინტერესებას გენდერული ლინგვისტიკით. საქართველოში ქალისა და მამაკაცის ვერბალური ენის კვლევას სულ ახლახან ჩაეყარა საფუძველი, შესაბამისად, ბევრი რამ მასში დაუზუსტებელია და მხოლოდ ჰიპოთეზების დონეზე არსებობს. არსებული მასალა კი საკითხის განზოგადებისათვის, ჭერჭერობით, არასრულყოფილია. ქართული საზოგადოების მზარდი ინტერესი გენდერული პრობლემებისადმი თავისთავად გამოიწვევს ენათმეცნიერთა დაინტერესებას სოციალურად განპირობებული ენობრივი სხვაობების კვლევისადმი, რაც არ გამორიცხავს საქართველოში საგნის „მოძღვრება სოციალური სქესის შესახებ“ თეორიული და პრაქტიკული საუნივერსიტეტო კურსების დანერგვის შესაძლებლობას. დასახელებული საგანი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც მასში ხდება სხვადასხვა პედაგოგიური საბაზისო დისციპლინების ინტეგრაცია: ისტორიული პედაგოგია, ემპირიული პედაგოგია, სასკოლო პედაგოგია, სოციალური პედაგოგია, პროფესიული პედაგოგია.

უმეტეს სოციოლინგვისტურ და დიალექტოლოგიურ ნაშრომებში კატეგორია „სქესი“ მჭიდრო კავშირშია სოციალური ფენების კატეგორიებთან და კრიტერიუმებთან, რადგან სქესი არ არის მხოლოდ ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური სიდიდე, ის აგრეთვე სოციალური სიდიდეა. სოციალური სქესი, იგივე, გენდერი, ფლობს გარკვეულ ენობრივ საშუალებებს საკუთარი სოციალური მდგომარეობის გამოსახატავად. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ქალთა სამეტყველო ქცევების სოციოლინგვისტური და ფსიქოლოგიური ანალიზი.

არსებობს მოსაზრება, რომ ქალები როგორც ფონეტიკურ-ფონოლოგიურ, ასევე მორფოლოგიურ-სინტაქსურ სიბრტყეზე უფრო ახლოს დგანან სტანდარტულ ენობრივ განზომილებებთან, ვიდრე მამაკაცები. სოციოლინგვისტი ნ. ლადარაია ამ ფაქტს ხსნის იმით, რომ ქალები მაღალი ენობრივი ფორმების გამოყენებით ცდილობენ უფრო აღიარებულნი იყვნენ საზოგადოებაში, რადგან სალიტერატურო ენაზე საუბარი ყოველთვის გაიგება, როგორც კომპეტენტურობა და ინტელიგენტურობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქალთა მაღალი მგრძნობელობა პრესტიჟული ენობრივი ფორმებისადმი იკლებს სოფლებში. აქ შეიმჩნევა კონსერვატორული დიალექტური საუბრის მანერა. მიდრეკილება სტანდარტისკენ უფრო ძლიერია ქალაქელ ქალებში. თუმცა, საერთო ჯამში, ხელთ არსებული მასალებით დასტურდება, რომ ყველა ფენის ქალი უფრო ღიმილს რაოდენობით იყენებს პრესტიჟულ ენობრივ ფორმებს, ვიდრე მამაკაცები. ცხრილში მოცემულია

ქალთა და მამაკაცთა მიერ პრესტიჟული ენობრივი ფორმების გამოყენების პროცენტული აღნუსხვა ჩვენ მიერ ჩატარებული ემპირიული კვლევების მიხედვით, სადაც თვალსაჩინოა, რომ საშუალო ფენის ქალები უფრო მეტად იყენებენ სტანდარტულ გამოთქმებს, ვიდრე მაღალი ფენის მამაკაცები.

	მამაკაცი	ქალი
საშუალო ფენის ზედა ნაწილი	69.00 %	80.00 %
საშუალო ფენის ქვედა ნაწილი	52.25 %	71.25 %
მუშათა ზედა ფენა	53.25 %	55.00 %
მუშათა ქვედა ფენა	50.00 %	53.00 %

ქალის მეტყველება მდიდარია ენობრივი ცვლადებით, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ჰიპოთეზის დამადასტურებელი ემპირიული კვლევები ქართულ ენათმეცნიერებაში ნაკლებად მოიპოვება. ძირითადად ზდება უბრალოდ აღნიშვნა იმისა, რომ კატეგორია “ქალი” მრავლისმომცველია. ქალთა ენობრივი ცვლა კი, გარდა სოციოლოგიურისა, ფსიქოლოგიური პარამეტრებითაც განისაზღვრება.

სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით, განსხვავება ქალთა და მამაკაცთა ვერბალურ ენაში კარგად ჩანს ისეთ ასაკში, როცა საზოგადოებრივად სანქცირებული სექსუალური აქტივობა დიდ როლს თამაშობს (20-დან 50 წლამდე). ამ ასაკში განსაკუთრებით დიდია განსხვავება დიალექტის გამოყენებაში. არსებობს მოსაზრება, რომ ქალების მიერ დიალექტის შეზღუდულად გამოყენების ტენდენცია აღნიშნულ ასაკში კავშირშია, ერთი მხრივ, ბავშვების აღმზრდევლობით საქმიანობასთან, მეორე მხრივ, იმ დიდ როლთან, რომელსაც თამაშობს ჰაბიტუალური სქესობრივი მარკირება. ქართულ კულტურებში „არასტანდარტი“ ასოცირდება მამაკაცურობასთან, სწორედ ამიტომ ქალი ცდილობს იყოს სტანდარტული, რათა არ დაკარგოს ქალურობა.

მოხუცებულობის ასაკში ქალში მატულობს დიალექტის გამოყენების სიხშირე. ამ ასაკში აღარ ზდება ბავშვების აღზრდა, ქალში დაქვეითებულია სექსუალური აქტივობა და ნაკლებია სურვილი იყოს ქალური, შესაბამისად, სტანდარტული. ქვემოთმოყვანილ ცხრილში მოცემულია დიალექტის გამოყენების პროცენტული მაჩვენებლები სქესის, ასაკის და სიტუაციის მიხედვით:

	16-29 წლის	30-44 წლის	45-59 წლის	60-ზე ზემოთ
ოჯახში	%	%	%	%
ქალი	85.7	80.6	81.1	88.5
კაცი	75.0	75.6	81.1	88.5
სამეგობრო წრეში				
ქალი	68.3	63.1	73.1	75.0
კაცი	76.5	77.9	79.2	81.1
სამუშაო ადგილზე				
ქალი	42.9	39.8	40.5	34.4
კაცი	58.3	59.3	65.6	44.4

ცხრილი გვიჩვენებს, რომ ქალები დიალექტს უფრო მეტად იყენებენ ოჯახურ გარემოში, ვიდრე მამაკაცები. მეგობრულ წრეში ნაკლებად იყენებენ დიალექტს, მაშინ როცა მამაკაცთა მეტყველება ოჯახსა და სამეგობრო წრეში ძირითადად არ განსხვავდება. სამუშაო ვითარებაში ორივე სქესს აქვს მიდრეკილება სტანდარტისაკენ, მაგრამ უფრო მეტად ქალს. მიღებული დასკვნები ეწინააღმდეგება იმ თეზისს, რომ ქალი ბავშვების აღზრდის პროცესში ნაკლებად საუბრობს დიალექტზე. ოჯახურ გარემოში ქალი არასტანდარტულია. ვფიქრობთ, ეს იმით აიხსნება, რომ ქალში დიდია სურვილი, საჯარო სიტუაციებში შეესატყვისებოდეს ქალურობის ნიმუშს. სახლში იგი განტვირთულია, მოწვებულია და საკუთარ მეტყველებას ნაკლებად აკონტროლებს.

არსებობს მოსაზრება, რომ მამაკაცები უფრო კარგი ორატორები არიან, ვიდრე ქალები. თუმცა სინამდვილეში ორივე მხარეს აქვს თავისი სუსტი და ძლიერი მხარეები.

საქართველოში, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, არ არსებობს რიტორიკის სახელმძღვანელო ქალებისათვის. არადა ის საკომუნიკაციო რჩევები, რასაც გვთავაზობს მჭევრმეტყველების თეორია, გასათვალისწინებელია თუნდაც იმისათვის, რომ გაგვიადვილდეს ურთიერთგაგებინება და, შესაბამისად, ურთიერთდამოკიდებულება მოსაუბრე პარტნიორთან როგორც პროფესიული, ისე კერძო თუ პირადი ურთიერთობის დროს. დამხმარე ვერბალური თუ არავერბალური საშუალებები შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას როგორც დიდი აუდიტორიის წინაშე, აგრეთვე ჩვეულებრივი საუბრების დროს. საუბარი ხომ მოკლე მოხსენებათა თანმიმდევრობაა. ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ იქნება მოკლედ შევებოთ იმ სირთულეებს, რაც ხელს უშლის ქალთა უმეტესობას იყოს კარგი ორატორი და შემოგთავაზოთ რჩევები ამ სირთულეების დასაძლევად, კერძოდ, რჩევები, იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა წარიმართოს, მაგალითად, მოხსენება, როგორ მოვახდინოთ სასურველი ზეგავლენა მსმენელზე, მოსაუბრე პარტნიორზე და ა.შ.

ქალებისათვის მნიშვნელოვანია საკომუნიკაციო სტრატეგიების შესწავლა, რათა საკომუნიკაციო შესაძლებლობებს დადებითი მიმართულება მისცენ. მათ უნდა მოახდინონ თავიანთი ამბიციების რეალიზება და მიიღწიონ საკომუნიკაციო წარმატებას. ამისათვის აუცილებელია: ქალი, როგორც ორატორი, იყოს დამაჯერებელი, მისი საუბარი იყოს გასაგები და მიღწეულ იქნას საკომუნიკაციო მიზანი; გადალახულ იქნას საკომუნიკაციო დაბრკოლებები; გამომუშავდეს აზრთა სწორად ფორმულირების ჩვევები; გამომუშავდეს სხვათა უკეთესად მოტივირების, სხვებზე ზეგავლენის მოხდენის უნარი; იყოს თამამი საუბრის დროს, აღმოაჩინოს საკუთარი ძლიერი მხარეები.

ქართული ენათმეცნიერება უმეტესად აღწერს მხოლოდ დამოკიდებულებას ინტენციებს, ენობრივ საშუალებებსა და მოსაუბრე პარტნიორზე ამ საშუალებათა შესაძლებელ ზემოქმედებას შორის და არა მათ კავშირს. მაგალითად, მოსაუბრე პარტნიორის საკომუნიკაციო სტრატეგია - „ლიმილი“ შეიძლება გაგებული იქნას, როგორც „არათავდაჯერებულობის“ ნიშანი, თუმცა ის აგრეთვე შეიძლება „თავდაჯერებულობის“ ნიშანიც იყოს, ანუ ის, თუ რა საკომუნიკაციო სტრატეგიას რა ენობრივი თუ არაენობრივი საშუალებებით გამოვხატავთ და რა ზემოქმედებას ახდენს ეს მსმენელზე, დამოკიდებულია მსმენელის ვარაუდებზე, აგრეთვე საკომუნიკაციო პირობებსა და სიტუაციაზე.

დღემდე ქართული ენათმეცნიერება არ შეხებია აგრეთვე მსმენელის ვარაუდისა და საკომუნიკაციო პირობების ურთიერთკავშირის საკითხს საკომუნიკაციო სიტუაციების ტიპოლოგიაში. რიტორიკის სახელმძღვანელოებიც ძირითადად შემოიფარგლება ცალკეული საკომუნიკაციო სიტუაციების რიტორიკული ანალიზით, არადა ქალებზე უფრო მეტ გავლენას ახდენს, ვიდრე მამაკაცებზე ის, თუ როგორი საუბრის მანერას მოელის მსმენელი მისგან, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მსმენელები მოპირისპირე სქესია.

ქალთა ორატორული ხელოვნების სუსტი მხარეებია:

- წინასწარი ნეგატიური განწყობა საკუთარი მეტყველების უნარის მიმართ;
- ტიპური პრობლემები ხმასა და არტიკულაციასთან დაკავშირებით: ხმის სიმაღლე, ძალიან მაღალი ბგერები, ძალიან ჩქარი მეტყველების ტემპი. ასევე ხშირად შეიმჩნევა ქალებში აღმავალი ინტონაცია წინადადების ბოლოს, ნაცვლად დაღმავალისა;

- ვერბალური და არავერბალური რეაქციები, რომლებშიც, ჩვეულებრივ, ქალების არათავდაჭერებულობა გამოიხატება.

მიუხედავად ამდენი პრობლემისა, მაინც შეიძლება გამოვყოთ მთელი რიგი თვისებები, რომლებიც ხაზს უსვამენ ქალთა ორატორული ხელოვნებისათვის დამახასიათებელ ძლიერ მხარეებს. მაგ.:

- ქალებს მამაკაცებთან შედარებით უფრო იშვიათად აქვთ მეტყველებასთან დაკავშირებული პრობლემები;

- მათი არტიკულაცია უფრო მკაფიოა, ისინი უფრო თავისუფლად მეტყველებენ;

- უფრო დიდი ლექსიკური მარაგი გააჩნიათ;

- ქალებს უფრო აქვთ გამომსახველობითი ქესტიკა და მიმიკა, ვიდრე მამაკაცებს.

არსებობს უმარავი ხელისშემშლელი ფაქტორი იმისათვის, რომ არ შედგეს წარმატებული კომუნიკაცია. მკვევრმეტყველების ერთ-ერთ დამაბრკოლებელ მიზეზად ითვლება „საჯარო გამოსვლის შიში“. ხდება ხოლმე, ადვილად ვახერხებთ საკუთარი აზრის გადმოცემას ახლობლების გარემოცვაში ან მსმენელთა მცირე ჯგუფთან, იმავეს კი ვერ ვიმეორებთ ფართო აუდიტორიის წინაშე. აღნიშნული შიში აქვთ ქალებსაც და მამაკაცებსაც, თუმცა განსხვავებულია სქესის მიხედვით შიშის გამოვლენის ფორმები. ეს შიში ორატორზე შესაძლებელია იწვევდეს როგორც ნეგატიურ, ისე პოზიტიურ ზეგავლენას, იმისდა მიხედვით, თუ როგორ მიეუღდებით ამ პრობლემას.

„საჯარო გამოსვლის შიში“ - ეს სტრესული მდგომარეობაა, რომელიც აბრკოლებს აზროვნებისა და ქმედების უნარს. ერთ-ერთი გამოსავალია, არასოდეს ვიფიქროთ იმაზე, რომ მაგალითად: „არ უნდა გავწითლდე“, რადგან სტრესული მდგომარეობის დროს ნებისმიერმა „აკრძალვამ“ შეიძლება მიგვიყვანოს არასასურველ შედეგამდე.

შიშის გადასალახავად აუცილებელია მენტალური მომზადება ანუ ჩვენი აზრების მიზნობრივი მართვა.

ქალები, როგორც წესი, უმეტესად ფიქრობენ იმაზე, რა გამოუდით ცუდად. საკმარისია ერთი წარუმატებელი გამოსვლა მრავალ წარმატებულს შორის, რომ ეს მარცხი ზანგარძლივი დროის განმავლობაში ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენს მათ ორატორულ შესაძლებლობებზე. აუცილებელია მოახდინონ საკუთარ თავზე დადებითი გავლენა, იმუშაონ მხოლოდ პოზიტიური ზემოქმედებით,

მაგალითად, იფიქრონ არა: „მე არ შემიძლია...“, არამედ „მე შემიძლია საუბარი...“, „ჩემი აზრი მნიშვნელოვანია“ და ა.შ.

დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორია წინასწარი განწყობა მომავალი გამოსვლისადმი. პოზიტიური მოლოდინი, რეალისტური დამოკიდებულება სამომავლო მოხსენების მიმართ გვმატებს თავდაჯერებულობას, ძალას და ენერგიას, რაც, თავის მხრივ, ხსნის დაძაბულობას.

მოხსენება უნდა იყოს არა მონოლოგი, არამედ დიალოგი, მაშინაც კი, როცა მხოლოდ ერთი საუბრობს, აუცილებელია მსმენელებთან ხედვითი კონტაქტი.

ფსიქოლოგების აზრით, ადამიანები იმახსოვრებენ 20% იმისას, რასაც აკუსტიკურად ისმენენ. ამასთანავე, ზრდასრულ ადამიანს შეუძლია მოხსენებაზე კონცენტრირება 45 წუთი, ანუ მოსმენა მოითხოვს ბევრ კონცენტრაციას. იმისათვის, რომ მოგვისმინონ, შეძლებისდაგვარად „მარტივად“ უნდა ვისაუბროთ, თავი ავარიდოთ ტერმინებს, გრძელ წინადადებებს, თორემ აუდიტორია „გამოირთვება“, უბრალოდ, ვეღარ ან აღარ მოგისმენს.

უცხო სიტყვების, ტერმინებისა და აბრევიატურების გამოყენება მოხსენებაში მხოლოდ იმ შემთხვევაშია მიზანშეწონილი, როცა მომხსენებელს აქვს საფუძველი ივარაუდოს, რომ აუდიტორიას კარგად ესმის ისინი.

მოსწონს თუ არა მსმენელს საუბარი, ბევრადაა დამოკიდებული თავად ორატორზე. დიდი მნიშვნელობა აქვს პირველ შთაბეჭდილებას. უბრალოდ „მეგობრული ღიმილი“ შეიძლება კარგი წინაპირობა იყოს მსმენელებში დადებითი მუხტის შესაქმნელად.

მსმენელზე დადებითი ეფექტის მოსახდენად სასურველია ნაკლებად ვიყოთ დამოკიდებული დაწერილ ტექსტზე.

არავერბალური ენის გამოყენება ძალიან მნიშვნელოვანია. არაფერია იმაზე უფრო მოსაწყენი, ვიდრე, მონოტონურად წაკითხული მოხსენება. კარგი ექსტიკა კარგ გავლენას ახდენს ორატორის სამეტყველო ხელოვნებაზე.

ორატორი უნდა საუბრობდეს ხმამაღლა და გარკვევით, მკაფიო და გასაგები წინადადებებით, ამასთან უნდა ჰქონდეს ხატოვანი მეტყველება. მნიშვნელოვანია ასევე, მომხსენებელმა საკუთარ თავს და მსმენელებსაც მისცეს შესვენების საშუალება. შედეგად მას ექნება დრო დასაფიქრებლად. შესვენებები ასევე კარგი საშუალებაა დაინტერესების გაზრდისა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, წარმატებული მოხსენებისთვის ქალებმა უნდა გაითვალისწინონ შემდეგი კრიტერიუმები:

- ⇒ პროდუქტიული, მენტალური მომზადება
- ⇒ არანაირი ნეგატიური ფიქრები
- ⇒ მცირე სავარჯიშოები განტვირთვისათვის
- ⇒ კარგი პოზიცია
- ⇒ მზერითი კონტაქტი
- ⇒ დაძაბულობის მოხსნა ამოსუნთქვით
- ⇒ თავდაჯერებულობა ნავარჯიშები, ნაცადი რიტორიკული ტექნიკის გამოყენებით.

⇒ საუბრის წარმართვა ხმამაღლა და გარკვევით, მკაფიო და გასაგები წინადადებებით

⇒ ნაკლები დამოკიდებულება დაწერილ ტექსტთან

⇒ ზომიერი და კარგად შერჩეული ჯესტიკა და მიმიკა

ორატორული ხელოვნების დაუფლება შესაძლებელია, მხოლოდ საჭიროა მონდომება, საკუთარი კომუნიკაციური შესაძლებლობების რწმენა, სოციალური სქესისთვის სპეციფიკური ღირებულებების გაცნობიერება. საზოგადოებისათვის კი ნამდვილად პროგრესული ნაბიჯი იქნება გაითვალისწინება იმისა, თუ რას გრძნობს, რას განიცდის, რას აკეთებს და რას ამბობს ქალი. ქალთა შესაძლებლობების გამოვლენა საზოგადოებრივი განვითარების შემადგენელი ასპექტია, შესაბამისად, ყველასათვის საჭირო და აუცილებელი.

ლიტერატურა

- მ. გობიანი, 2006 - მ. გობიანი, ქალთა და მამაკაცთა ვერბალური ენის ინტერპრეტაცია სოციოლინგვისტიკაში: ჟურნ. ინტელექტი, 2(25), თბ., 2006.
 ზ. კიკვიძე, 1999 - ზ. კიკვიძე, თავაზიანობის გამომხატველი საშუალებების სოციოლინგვისტური ასპექტები, თბ., 1999.
 ნ. ლაღარია, 2002 - ნ. ლაღარია, სოციოლინგვისტიკა, თბ., 2002.
 Christiane Thim-Mabrey "Rhetoriken für Frauen", Tübingen, 2001,
 Gräbel U., "Sozialisation und Geschlecht", Pfaffennweiler, 1991.
 Löffler H., Soziolinguistische Kommunikationanalyse. In: Gerd Fritz „Handbuch Dialoganalyse", Tübingen, 1995
 Oppermann K., Weber E., "Frauensprache-Männersprache" Orell Flüssli Verlag, Zürich, 1997.
 Veith H. Werner. Soziolinguistik, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2002.

MIRANDA GOBIANI, TINATIN MEBURISHVILI

SOCIO-LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL ANALYSES OF THE WOMEN ORATORY

Socio-linguistics discusses language on society as the unity of different structures, studying the relationship between language systems and social structures. The language is dealt together with its extra-linguistic factors (gender, age, occupation, social status etc. and the influence of the latter on the language proper. It is noteworthy that the intersection or interaction of the extra-linguistic factors find deferent reflections in male and female speeches, that conditions the interests of linguists Gender linguistics.

The study of male and female verbal language has quite recently been laid the foundation, consequently, many of the questions that are discussed on the level of hypothesis demand for more precise definitions. The article discusses materials about the female speech habits and provides them with socio-linguistic and psychological comments and interpretations.

ლალი გოგისვანიძე,
თამაზ ბაჭურაძე

გერმანული ღარბობრივი (ეკონომიკის) ენის გავრცელები განსაზღვრების თარგმნითი შესატყვისები ქართულ ენაში

ნაციონალურ და ინტერნაციონალურ არეალში მრავალი სამუშაო სფეროს გაძლიერებული სპეციალიზაციის და განვითარების გამო ინფორმაციის მოწოდების მნიშვნელოვან ფუნქციას ღარბობრივი ენების თარგმანი იღებს თავის თავზე. ღარბობრივი ენების თარგმანს ვერც ინდუსტრიულ და სამეცნიერო სფეროებში მუშაობისას აველებს გვერდი. ეს პროცესი დაკავშირებულია ყველა იმ ქვეყნის ენის შესწავლასთან, რომელიც აქტიურად არის ჩართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ წინსვლაში ან მეცნიერების განვითარების მნიშვნელოვან ფაქტად არის ქცეული. ამ თვალსაზრისით გერმანულ ღარბობრივ ენებს შორის ყველაზე მეტი მოთხოვნილება არის თარგმანზე მედიცინის, ტექნიკის, ეკონომიკის და სამართლის ღარბებში. მისი დახვეწა კი საჭიროებს მთელი რიგი ლინგვისტური საკითხების შეპირისპირებას, რათა განზოგადდეს ეფექტურად მიჩნეული საშუალებები.

ჩვენი განხილვის საგანია გერმანული ეკონომიკის ქვეყანაში ფუნქციონირებადი გავრცობილი განსაზღვრებების ქართულ ენაზე თარგმანის საშუალებების აღწერა.

აღნიშნულ ღარბობრივ ენაში საკმაოდ ხშირად გავრცობილი განსაზღვრების ფუნქციას ასრულებს ზედსართავი სახელი და აგრეთვე Part.I და Part.II.

რა თქმა უნდა, ზედსართავი განსაზღვრების თარგმანი ენობრივი თვალსაზრისით რაიმე სირთულეს არ წარმოადგენს. ერთადერთი გასათვალისწინებელი ფაქტორი არის ის, რომ ზედსართავი სახელი იხმარება უმეტეს შემთხვევაში უფროობით ან აღმატებით ხარისხში, რასაც მთარგმნელებმა უნდა მიაქციონ ყურადღება. ჩვენ მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტის დროს ახალბედა მთარგმნელებმა დაუშვეს შეცდომები სწორედ ამ პუნქტში. მოვიყვანთ გამართული თარგმანის მაგალითებს:

In diesem Jahr sollen leistungsfähigere und dabei zugleich leichtere tragbare Personalcomputer entwickelt წერდნენ.

წელს უნდა შეიქმნას უფრო მძლავრი და, ამასთანავე, ბევრად მსუბუქი პორტატიული პერსონალური კომპიუტერი.

Die meisten französischen Wirtschaftsforschungsinstitute schätzen für 2005 ein Wachstum zwischen 1.4% und 2% ein.

ფრანგული სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტების უმეტესობა ვარაუდობს 2005 წლისათვის ეკონომიკურ ზრდას 1,4-დან 2%-მდე.

ამ შემთხვევაში მოხდა აღმატებით ხარისხში მდგომი ზედსართავი სახელის “მეისტენ“-ის გადათარგმნა ქართულად არსებითი სახელით “უმეტესობა“, რაც თარგმანში დასაშვებ ხერხად მიიჩნევა.

უფრო დაწვრილებით განხილვას მოითხოვს Part. I-ის და Part. II-ის ქართულ ენაში დასაშვები თარგმნითი შესატყვისები.

გერმანული ენის Part I, რომელიც არის მოქმედებითი გვარის და აღნიშნავს

მოქმედი პირის ნიშან-თვისებას, ქართულ ენაზე ითარგმნება მოქმედებითი გვარის მიმღეობით:

Der nach eigenen Angaben weltweit führende Hersteller "TavianTi maCveneblebiT msolfioSi wamyvani mewarme"; die Matall Verarbeitende Industrie "liTonis damamuSavebeli warmoeba/industria".

აგრეთვე ენებითი გვარის მიმღეობით:

Die bei der Firma eingehende Anrufe "firmaSi Semosuli zarebi", die eventuell existierende bürokratische Hürden „გარკვეულ შემთხვევაში ამოქმედებული ბიუროკრატიული ბარიერები“.

ხოლო ნაწილი მათი ითარგმნება ზედსართავ სახელში გადასული მიმღეობით: die in den Staaten der Europäischen Union geltenden Standarts "evropuli kavSiris qveynebisaTvis moqmedi standartebi"; die qualitäts hoch stehenden Wettbewerber „მაღალი კვალიფიკაციის მქონე კონკურენტები“.

რადგან ქართულ ენაში აწმყოს მიმღეობა ყველა ზმნისაგან არ იწარმოება, Part. I-ის შემცველი გავრცობილი განსაზღვრება ითარგმნება განსაზღვრებითი ქვეწყობილი წინადადებით: der um Hilfe bittende Gläubiger - კრედიტორი, რომელიც დახმარებას ითხოვს; für einen intensiv reklamierenden Käufer - მყიდველისათვის, რომელიც ინტენსიურად არის ორიენტირებული რეკლამაზე.

Part. II-ის თარგმნისას უნდა გავითვალისწინოთ ის, თუ როგორ დამოკიდებულებაშია ის განსაზღვრელ არსებით სახელთან, რაც დაკავშირებულია ამოსავალი ზმნის გარდამავლობაზე ან გარდაუვალობაზე.

თუ ზმნა გარდაუვალია, მისგან ნაწარმოებ Part. II-ს აქტიური მნიშვნელობა აქვს და იგი უკავშირდება არსებით სახელს, რომელიც მოქმედ პირს აღნიშნავს. ის ითარგმნება როგორც მოქმედებითი გვარის მიმღეობა ან ზედსართავი სახელი.

Die dynamisch entwickelte Industrie "dinamiurad ganviTarebuli industria" (შ. გვენცაძე, 2000); ein hart umkämpfter Markt "xistad mebrZoli bázari" (G. Helbig, J. busha, 2001); der gestern angekommene Geschäftsschef "გუშინ ჩამოსული სავაჭრო განყოფილების შეფი" (DuDen, 1998); ein fast ununterbrochener Wachstumkurs "თითქმის უწყვეტი ზრდის კურსი" (ნ. წულაია, ქ. ლაცაბიძე, 2004).

თუ ზმნა გარდამავალია, მისგან ნაწარმოები Part. II პასიური მნიშვნელობის არის და იგი უკავშირდება არსებით სახელს, რომელიც აღნიშნავს მოქმედების სავანს ან პირს. ისინი ქართულ ენაზე წარსული დროის ვნებითი გვარის მიმღეობით ითარგმნება:

Die neu umformten Großbanken "axlebrivad gardaqmnil msxvili bankebi"; die voraus gezahlte Bezugszeitraum "წინდაწინ გადახდილი (ანაზღაურებული) საბაზისო პერიოდი“.

სწორედ თავიანთი „პასიურობის“ გამო არსებითი სახელის ჯგუფში კონკრეტდება ისიც, ვინც უშუალოდ ასრულებს მოქმედებას და ზდება განსაზღვრების გავრცობა von წინდებულიანი კონსტრუქციით. ამ შემთხვევაში თარგმანს ერთვის სიტყვა „მიერ“.

Der von der Analysten geschätzte Gewinn "ანალიტიკოსების მიერ შეფასებული მოგება"; die von Ihrer Firma angebotenen Produkte "თქვენი ფირმის მიერ შემოთავაზებული პროდუქცია“.

Part. II-ის გავრცობა ზდება აგრეთვე დროის, ადგილის, ვითარების და ა.შ. დაკონკრეტებით. მათ პრეპოზიციული მდგომარეობა უკავიათ, რაც შენარჩუნებულია ქართულ ენაზე თარგმნისას:

Die vor 3 Jahren gelieferten Modelle "sami wlis win miwodebuli modelebi"; das auf der Messe vorgestellte Warensortiment "ბაზრობაზე წარმოდგენილი საქონლის ასორტიმენტი".

როგორც ვხედავთ, მოცემული Part. II ქართულ ენაზე ითარგმნება წარსული დროის ვნებითი გვარის მიმღეობებით.

გავრცობილი განსაზღვრების ფუნქციას ხანდახან ასრულებს მიმღეობა ჩართული კომპოზიტები და მათი დამაკონკრეტებელი სიტყვები:

Die computergeschützten Systeme "kompiuterulad daculi sistema"; das Beteiligungsgeschäft mit börsennotierten, bundesweit bekannten Unternehmen "საქმიანი თანამონაწილეობა ბირჟაზე გავლენიან, ფედერაციაში ცნობილ წარმოებასთან".

როგორც ვხედავთ, მათი თარგმნისას ხდება კომპოზიტების კომპონენტების დაშლა და მიმღეობები ითარგმნება შესაბამისი ქართული მიმღეობებით.

შემდგომი გავრცობილი განსაზღვრების სტრუქტურას წარმოადგენს გენეტიკური კონსტრუქციები, რომლებიც ხშირად ფუნქციონირებენ ეკონომიკის დარგობრივ ენაში. მათი თარგმანი, როგორც ამას მაგალითები ადასტურებს, ხდება უუქცევითი განლაგებით; პირველ რიგში ითარგმნება გენეტიკური განსაზღვრებითი კონსტრუქცია და შემდეგ - საზღვრული სიტყვა. რაც შეეხება ბრუნვის მნიშვნელობას, თარგმანში ის სრული შესაბამისობით გადმოიცემა მიცემითი ბრუნვით: der Marktanteil der französischen Automobil - Gesellschaft "franguli avtomewarimeTa sazogadoebis sabazro wili"; der Käufer einer fehlerfreien Ware "უწუნო საქონლის მომხმარებელი".

ეკონომიკის ენაში კიდევ ერთ გავრცელებულ განსაზღვრებით სტრუქტურას წარმოადგენს გენეტიკური კონსტრუქციის სინონიმური von წინდებულიანი პოსტპოზიციური განსაზღვრება, რომელიც ქართულ ენაზე გადმოიცემა პრეპოზიციური მდგომი მსაზღვრელის მიცემითი ბრუნვით: die Bildung von regionalen Handelsblöcker "regionuli savaWro blokebis Seqmna"; die Transformation von einer zentral gesteuerten Planwirtschaft "centridan marTuli gegmiuri meurneobis/ekonomikis gardaqmna"; die Kombination von niedrigen Arbeitskosten "მუშახელის დაბალი ღირებულების კომბინაცია".

წინდებულიანი გავრცობილი განსაზღვრების აღწერისას უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის ეკონომიკის ენაში უფრო ხშირად წარმოდგენილია für, zu, auf-წინდებულიანი განსაზღვრებებით.

როგორც მომდევნო თარგმანი გვიჩვენებს, für წინდებულიანი პოსტპოზიციური განსაზღვრება ქართულ ენაზე ითარგმნება საზღვრული სიტყვის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, -თვის ბოლოსართის საშუალებით: die Zahlen für die ersten drei Monaten "პირველი სამი თვის მონაცემები"; der Grund für den Verkauf (der Artien) "(აქციების) გაყიდვის მიზეზი"; der Grund für das Vertauen (unserer Kunden) "(ჩვენი კლიენტების) ნდობის საფუძველი"; der Gesetztext für die meisten Verbraucher "საკანონმდებლო ტექსტი მრავალი მომხმარებელისათვის".

რაც შეეხება მსაზღვრელისა და საზღვრულის განლაგებას, ის, როგორც ვხედავთ, 4-დან 3 შემთხვევაში არის უუქცევითი და ერთ შემთხვევაში შენარჩუნებულია გერმანული კონსტრუქციის წევრთა განლაგება.

სხვა წინდებულიანი განსაზღვრებების თარგმანი ქართულ ენაზე ქმნის შემდეგ სურათს:

Zu: der räumliche Nähe zur heimischen Markt "ტერიტორიული სიახლოვე

სამამულო ბაზართან“; die Rückkehr zur früheren hohen Rentabilität “ზიზნება ადრინდელი მაღალი შემოსავლიანობისაკენ“; die richtige Information zum gewünschten Zeitpunkt “სწორი ინფორმაცია სასურველი, დადგენილი დროისათვის“; Teleportation zum Aufbau eines weltweiten abhörsicheren Kommunikationsnetzes “ტელეპორტაცია მსოფლიოში გავრცელებული მოსმენისაგან დაცული საკომუნიკაციო ქსელის შესაქმნელად“; das Gesetz zur Regelung der Geschäftsbedingungen “ბიზნეს-პირობების დამარეგულირებელი კანონი“.

Auf: der Erfolg auf dem Wachsenden Binnenmarkt “წარმატება მზარდ საშინაო ბაზარზე“; die Programme auf dem eigenen Büro-PC “საკუთარ პერსონალურ კომპიუტერში ბიუროში არსებული/შეტანილი პროგრამები“; die Recht auf eine kostenlose Nachbesserung “უფასო შეკეთების უფლება“.

an: ein niedriger Kurs an der japanische Börse “მედარებით უფრო დაბალი კურსი იაპონურ ბირჟაზე“; ein Fehler an einer gekauften Ware “გაყიდული საქონლის წუნი“.

Mit: alle Mitarbeiter mit direktem Kurdenkontakt “კლიენტებთან უშუალოდ დაკავშირებული ყველა თანამშრომელი“.

In: Unterschiede in der Höhe (des Lebensstandarts) “განსხვავება ცხოვრების დონეებს შორის“.

მაშასადამე, ჩვენ ვხედავთ, რომ zu- წინდებულებიანი განსაზღვრებები ითარგმნება საზღვრულ სიტყვასთან -თან, -თვის, -კენ, -ად ბოლოსართების გამოყენებით. ამასთანავე, ნარჩუნდება გერმანული კონსტრუქციის წევრთა განლაგება. Auf- წინდებულებიანი განსაზღვრება გვაძლევს თარგმანში -ში და -ზე ბოლოსართიან საზღვრულ სიტყვას ან მიცემით ბრუნვაში მდგომ მსაზღვრულს. დასაშვებია როგორც პოსტპოზიციური, აგრეთვე პრეპოზიციური თარგმანი.

ნაკლები სიხშირით გვხვდება ეკონომიკის ენაში an-, mit-, in - წინდებულებიანი განსაზღვრებები და მათი თარგმანი შინაარსობრივად განპირობებულია, ისევე როგორც ზემოთ მოყვანილ für-, auf-, zu- წინდებულებიან მაგალითებში, წინდებულების მნიშვნელობით. სათანადოდ ისინი ქართულ ენაზე ითარგმნიან -თან, -ზე ბოლოსართების საშუალებით. იმ შემთხვევაში, როდესაც წინდებულის მნიშვნელობა “იკარგება“, თარგმანში შემოდის მიცემით ბრუნვაში მდგომი მსაზღვრელი.

არცთუ იშვიათად საზღვრულის გავრცობა ხდება Gen+Gen; Gen+von, von+Gen-იანი განსაზღვრებებით. ნაკლებად გვხვდება სხვა წინდებულებიანი (Gen+mit, Gen+in, Gen+zu) განსაზღვრებითი კონსტრუქციები. მოვიყვანოთ მაგალითები: die Position der Verstände deutscher Unternehmen “გერმანელ მეწარმეთა წარმომადგენლების პოზიცია“; ein Konkurrenzprodukt der etablierten Chips von Intel “(ფირმა) Intel-ის მიერ გამოშვებული ჩიპი, რომელიც არის კონკურენტუნარიანი პროდუქტი“; die breite Palette von Business Jets der weltweit führenden Hersteller „მსოფლიოში რეაქტიული თვითმფრინავების წამყვან მწარმოებელთა ბიზნესის სპექტრი“; der Verkaufsstart der ersten Notebooks mit der neuen Technologie „[პირველი], ახალი ტექნოლოგიით აღჭურვილი ნოუთბუკის სასტარტო გაყიდვა“; der Zahl der deutschen Mitarbeiter im nächsten Ausland „გერმანელ თანამშრომელთა რიცხვი უახლოეს საზღვარგარეთში“; die Möglichkeit neuer Technologien zur Entwicklung weiterer Softwares „ახალი ტექნოლოგიების

შესაძლებლობები პროგრამების შემდგომი განვითარებისათვის“; der Bedarf an Maschinen für die Modernisierung von Fabriken „მოთხოვნილება მანქანებზე, რომლებიც განკუთვნილია ფაბრიკების მოდერნიზაციისათვის“.

როგორც ვხედავთ, მათი თარგმნისას მქლავნდება მსაზღვრელის შესატყვისების განლაგების და ბრუნვაში ჩასმის ძირითადი მოდელები, ისევე როგორც ხდება განსაზღვრებით დამოკიდებული წინადადების გამოყენება. მთავარია მთარგმნელი დაუკვირდეს, შინაარსობრივად როგორ განლაგდებიან მსაზღვრელები და საზღვრულები.

გერმანული ეკონომიკის ენაში არცთუ იშვიათია ინფინიტიური zu წინდებულიანი კონსტრუქციების ჩართვა გავრცობილი განსაზღვრების სტრუქტურაში: Investoren haben jedoch Chancen, die Verluste ersetzt zu bekommen „ინვესტორებს კვლავაც აქვთ შანსი, დანაკარგი ჩანაცვლებით აინაზღაურონ“; Seit 7 Jahren verfolgt die Deutsche Bank die Politik, ihre Beteiligung zu reduzieren „შვიდი წელია ატარებს გერმანული ბანკი თავისი წილობრივი მონაწილეობის შემცირების პოლიტიკას“.

როგორც ვხედავთ, გავრცობილი განსაზღვრების ფუნქციით გამოყენებული Inf.+zu კონსტრუქციები უმეტეს შემთხვევაში ითარგმნება უქვემდებარო წინადადებით, რომელიც თარგმანში ინარჩუნებს პოსტპოზიციას. თუმცა დასაშვებია აღნიშნული კონსტრუქციის თარგმანი Gen.+gen. კომბინაციის გამოყენებით.

ზემოთ განხილული იყო გავრცობილი განსაზღვრებები, რომლებიც ერთოდნენ საზღვრულს როგორც პოსტპოზიციის, ისე პრეპოზიციის.

განვიხილოთ უფრო რთული შემთხვევები, როდესაც საზღვრულს ერთდროულად გააჩნია როგორც პოსტ-, აგრეთვე პრეპოზიციული მსაზღვრელები. ყველა ეს შემთხვევა შეიძლება დაყვანილი იყოს ძირითად სქემამდე:

Adje/Part. I / Part II

Gen./für/von/zu/in+Substantiv

A₁ →
Partitipialkonstruktion

B

← A₂
Gen.+gen./gen.+in/für+von/Gen.+von+für

მათი ქართული შესატყვისების შესწავლისას გამოვლინდა შემდეგი მთარგმნელობითი მოდელები:

I

გერმ. A₁ > B > A₂

ქართ. A₂ > A₁ > B

in angebliches Fehlverhalten des Management

მენეჯმენტის თითქოსდა მცდარი ქმედება

II

გერმ. A₁ > B < A₂

ქართ. A₁ > A₂ > B

die auf der Mark ausgerichtete Konzeption der Wirkungsvollen Unternehmenführung

ბაზარზე ორიენტირებული წარმოების ეფექტური მართვის კონცეპტი

III		
გერმ.	$A_1 > B < A_2$	die schon sicher geglaubte Zustimmung zur Übernahmerichtlinie
ქართ.	$A_1 > B > \text{Relativsatz}$	უკვე საბოლოოდ შეთანხმებული გადაბარების პრინციპები
IV		
გერმ.	$A_1 > B < A_2$	ein strategischer Wendepunkt im globalen Geschäftsleben
ქართ.	$A_1 > A_2 > B$	სტრატეგიული გარდატეხა გლობალური წარმოების სფეროში.

ყველაზე გავრცელებულ თარგმნის მოდელს მიეკუთვნება I და II მოდელები, ნაკლებად გვხვდება III მოდელი, ცალკეულ შემთხვევებში ნარჩუნდება მორფოლოგიური შესატყვისობა და წევრთა განლაგების თანმიმდევრობა (IV მოდელი).

ლიტერატურა

მ. გვენცაძე, 2000 — მ. გვენცაძე, გერმანული ენის სასწავლო გრამატიკა, თბ., 2000.

ნ. წულაია, ქ. ლაცაბიძე, 2004 - ნ. წულაია, ქ. ლაცაბიძე, გერმანულ-ქართული ეკონომიკური ლექსიკონი, თბ., 2004.

G. Helbig, J. Buscha, Deutsche Grammatik, Berlin, 2001.

Duden, Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache, Mannheim, 1998.

Markt, Deutsch für den Beruf, Materialien aus der Presse, 2006, N15, 16, 17, 18, 19.

Deutschland, Forum für Politik, Kultur und Wirtschaft, 2005, N5, 6, 7, 8, 9.

LALI GOGISVANIDZE, TAMTA BAKURADZE**ÄQUIVALENTEN DER ERWEITERTEN ATTRIBUTEN VON
DEUTSCHEN WIRTSCHAFTSSPRACHE IN DER
GEORGISCHEN SPRACHE**

Im Artikel sind die erweiterten Attribute der deutschen Sprache beschrieben und ihre Übersetzungsanaloge in der georgischen Sprache gegeben. Betrachtet werden erweiterte Attribute in Vorderstellung, die durch Adjektiv, Partizip I und Partizip II als auch durch Partizipialkonstruktionen ausgedrückt sind, präsentiert werden auch substantivisches Attribut im Genitiv und substantivisches Attribut im Präpositionalkasus in Nachstellung.

Im Artikel werden die mehrgliedrigen Attribute erörtert, die solchen linialerweiterten Kettetype bilden, wie Gen.+Gen.; Gen.+von; Von+gen.; Gen.+von+für; für+von.; Gen.+in. Es wird auch zu+Infinitivkonstruktion in Nachstellung in der Funktion des erweiterten Attributs behandelt. Bemerkenswert sind die kompletten erweiterten Attribute, wenn ein substantivisches Bezugswort zwei oder mehrere erweiterten Attribute in Vorderstellung und in Nachstellung einnimmt (A1àB àA2). Auf diesem linguistischen Grund, vermittelt der Kontrastivkomponente- und Strukturanalyse werden Übersetzungsanaloge der deutschen erweiterten Attribute in der georgischen Sprache aufgestellt: es sind berücksichtigt wie das morphologische Äquivalenz, als auch die Umstellung in der Kette "Bezugswort - Erweiterterungsglieder". Zum Schluss sind 4 Übersetzungsmodelle von kompletten erweiterten Attribute in der Zielsprache gegeben.

თეზიზი გუგუბია

სიკო ფაშალიშვილის ფილოსოფიური ლირიკა

სიკო ფაშალიშვილის ლექსების გარკვეული ნაწილი გამოირჩევა ადამიანის ცხოვრებაზე ფილოსოფიური დაკვირვებით, სიცოცხლის აზრისა და მიზნის გარკვევის წყურვილით, რითაც პოეტი ზოგჯერ გულმტკივნეული, მელანქოლიით შეპყრობილი ჩანს.

კიდევ უფრო ძლიერდება პოეტის სინანული დროთა მდინარებაში. დრო და ჟამი ამძაფრებს წუთისოფლის ბრუნვის გამოცანას და აძლიერებს პოეტის სულიერ ტკივილებს. ლექსი „სიცოცხლე ჩემი“ ავტორის სიცოცხლის ბოლო დღეებში დაიწერა და გარდაცვალებიდან რამდენიმე დღეში გამოქვეყნდა გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“. იგი ერთგვარად მშვიდად და უემოციოდ იკითხება, თუმცა მაში უსაზღვრო სინანული ჩანს სიცოცხლეზე შეყვარებული კაცისა, რომელსაც არ ინდობს დროის მდინარეება და სულ უფრო მეტად აგრძნობინებს აღსასრულის გარდაუვალობას:

„სიცოცხლე ჩემი ფეხაკრებით მიიბარება,
ცდილობს მოასწროს მზის ჩასვლამდე მთას მიფარება,
სიდანაც მსურდა ჩემი ბედის გამოდარება,
არა, არ იცდის... მაგ კაი კაცს რა ეჩქარება?“

ს. ფაშალიშვილის ლექსების ერთტომეულში ცალკე მონაკვეთადაა გამოყოფილი ფილოსოფიური ლექსების კრებული სათაურით „სიბრძნისაა ერთი დარგი“ (ს. ფაშალიშვილი, 1956, გვ. 83-127). მასში მოვლენათა ღრმა და ორიგინალური გააზრებით განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ლექსები: „უკვდავება“, „ბუნებისათვის კაცისა“, „შენდობის მათხოვარი“, „წარწერა უდაბნოში“, „პატარა განაჩენი“ და მრავალი სხვა.

„არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ლექსი „უკვდავება“ დგას მე-20 საუკუნის ქართული ლირიკის შედევრთა წინა რიგში“ (ივ. გომართელი, 1924).

„ჯანლის ჭარები ებრძოდნენ ქარებს
და მზე ვეფხვივით ყალყზე დგებოდა;
მე ავდიოდი მაღალ მწვერვალებს
და სული ცეცხლში იძირებოდა.

...

მარადისობის ავხადე ფარდა
და მზეებს იქით გადავახედე
და უკვდავება ვიხილე მაშინ –
საკუთარ სულში მზის ამოსვლაში!“

ს. ფაშალიშვილი თავის ლექსებში ხშირად ეხება ადამიანის ამქვეყნიური დანიშნულების საკითხს. „ვინ იყო იგი, გული რისთვის სტკიოდა“, – ფიქრობს პოეტი სამარის ლოდზე შესრულებული წარწერა-თხოვნის – „შენდობას ვითხოვ, მიკურობე ხსოვნა“ – წაკითხვისას. ყოველი პიროვნების განვლილი გზა უნდა განისაზღოს და შეფასდეს, თითოეულს კი ღირსების მიხედვით მიეგოს – ასე სწამს პოეტს. „როგორ მოვიდა, როგორ იღვწოდა, როგორ დაატყო ცხოვრებას კვალი, რისთვის იბრძოდა, რისთვის იღვწოდა, რით მოიხადა კაცური ვალი“.

ლექსი „წარწერა უდაბნოში“ გვაუწყებს „ერთ უდაბნოში უკაცურ ადგილს, ხავსიან ქვაზე“ ამოკვეთილი წარწერის შინაარსს, რომელიც გვამცნობს იმიერში

წასული კაცის შეგონებას — ვისაც ოქროს სამოსი შემოაცვდა, მაგრამ ნამდვილი სიმდიდრე თან ჩაჰყოლია საფლავში, თან წაუღია „კაცის ნამუსი და სიყვარული ადამის ძისა!“ ს. ფაშალიშვილი მკითხველს მოუწოდებს ასეთი პიროვნებების საქმეთა აღიარებას, ვინც თავისი სიცოცხლის უმთავრესი ნაწილი „მოყვასისათვის წმინდა სამსახურს“ შეაღწია. პოეტი შთაგონებულია არსებული წარწერით:

„იმ წარწერაზე მე ვფიქრობ ხშირად
და სინანული მტანჯავს გვიანი“.

და სვამს კითხვას:

„რად არ დევს ის ქვა დიდი გზის პირად,
რომელზეც დადის ადამიანი?!...“

ს. ფაშალიშვილი მიგვანიშნებს, რომ „წუთისოფლის სტუმარს“, ადამიანს, კაცთმოყვარეობისა და ერთგულების გარდა სხვა მისწრაფების საგანი არ უნდა გააჩნდეს.

სიკვდილი და სიცოცხლე მარადიულად თანაარსებობენ, თითოეულს თავისი მისია აკისრია მეტ-ნაკლები მნიშვნელობით. არც ერთი არ არის მარადიული. ფიზიკურ კვდომას განიცდის დიდიც და დიადიც. ამაზე მეტყველებს ლექსი „ნაბოლენი ტიუილრის ბაღში“. დიდი გვირგვინოსანი, თავისი ზეკაცური სიამაყით სხივმოსილი, ბაღში სეირნობისას „კეთილინებებს დასტკბეს — როგორ ჰყვავის სოსანი“. თავისკენ მოსწევს ერთი ვარდის რტოს და ყვავილის გულში პატარა მღიღს დააკვირდება — ეტყვის: „შენც ცოცხლობ? გაიცინებს და გაკვირდება!“

პოეტი მაშინვე შეუძახებს:

„ეჰეი, ასე ნუ დასცინი, იყავი ფრთხილი:
მოვა შენი ღღე, დაგიკნება ბედის ხეხილი
და მიწის მპყრობელს, მიწად გაქცევს ეგ მცირე მღიღი“.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ს. ფაშალიშვილის ვრცელი ლექსი „სიმართლე“. ავტორი გვიყვება, რომ დედამიწაზე თურმე უძველესი დროიდან უცხოვრია სიმართლეს. ამბობდნენ „იგი მზეთუნახავი ქალი არისო ზედუთაებრივი“. მრავალი ეძებდა, მაგრამ მის საძებნელად წასული „არ ბრუნდებოდა უკან არავინ“. ერთ ღღესაც

„...მაშინ რაინდი ერთი
გამოჩნდა უცებ და დაიძახა,
რომ ხალხისათვის მას გული ერჩის
მან განიზრახა სიმართლის ნახვა!“

რაინდმა ხალხს აღთქმა დაუდო, რომ სიმართლეს იხილავდა და მის შესახებ ნამდვილ ამბავს მოიტანდა. გაიარა ურთულესი გზები, უკანასკნელი „შმაგი მდინარე და წინ უდაბნო... მწირი უვარდო, ყრუ და უდაფნო“. მიზნის სიღიადე ამარჯვებინებს რთულად სავალ გზაზე. უეცრად „პატარა ქოხი, ქოხის ღირესთან სახედამკნარი დგას დედაბერი და წელში მოხრილს, ბავეს უთრთოლებს ღიმილი წყნარი!“

რაინდი ჰკითხავს ადგილის სახელს და ამბავს ამ არემარისას. ამის შემდეგ მათი დიალოგი ასე წარიმართება:

„- ეს უყვავილო უდაბნო არის,
აქ არც წყაროა და არც მდელია!
- მხარე სიობლის და სიმწუხარის?
- არა სიმართლის სამფლობელოა“.

რაინდს გაკვირვება იპყრობს და სთხოვს:

„...მაშ, მითხარ ისიც,
სადა ბინადრობს, თვითონ სიმართლე,
სად არის ოქროს სასახლე მისი?!
„- გზა აქ თავდება... სიმართლე მე ვარ,
სასახლე ჩემი - ეს ქოჩი არის,
ეს ზღურბლი არის, რაზეც მე ვდგევარ,
ჩემი ცხოვრების თანაზიარი!“ -

იყო პასუხი.

განცვიფრებული და გაწბილებული დარჩა რაინდი. დედაბერთან საუბარში იგი აღიარებს, რომ სიმართლედ წარმოედგინა „მზეთუნახავი... როგორც შევენება დაუძრახავი!“ ქალიც დაუდასტურებს, რომ სწორედ ასეთი იყო თავდაპირველად, მაგრამ მდევნელმა მოშურნე ადამიანმა ასე დააქცნო ის საბოლოოდ. მაშინ წამოსცდება პოეტს სოფლის საძრახისი სიტყვები:

„როგორ არ დაგმოს კაცმა სოფელი
და მისი სწრაფვა ვით არ დაეცეს,
თუ თვითონვეა უარყოფელი
იმისი, რასაც ქვეყნად დაეძებს?!“

თავჩაღუნული და თვალცრემლიანი შემობრუნდება რაინდი. მხოლოდ ამასლა ჰკითხავს დედაბერს:

„მე ხალხი მელის პასუხისათვის
რომ დავბრუნდები რა ვუთხრა მაინც?
სულ ერთი სიტყვით გაიხსნა ხლართი:
„- იცრუე!“ - უთხრა სიმართლემ რაინდს!“

ლექსი „სიმართლე“ ავტორის ცხოვრებისეულ გამოცდილებასა და ზოგადად მრავალჭირნახული ადამიანის ცხოვრებას პოეტურად ასახავს. საკითხი ფილოსოფიურ ჭრილშია დასმულიც და გადაწყვეტილიც.

აღსანიშნავია, რომ ს. ფაშალიშვილის ფილოსოფიური ლირიკა მრავალწახნაგოვანია. პოეტს ხელეწიფება კეთილისა და ბოროტის, სიკვდილისა და სიცოცხლის, სიმართლისა და სიცრუის, მარადიულის არსებობისა და ყოველივეს უცილობელი დასასრულის, ბუნების ქმნილებათა ურთიერთპარმონიული შერწყმის პრობლემების შთამბეჭდავი მხატვრული გადაწყვეტა.

ლიტერატურა

ს. ფაშალიშვილი, 1956 - ს. ფაშალიშვილი, ერთტომეული, თბ., 1956.
ივ. გომართელი, 1924 - ივ. გომართელი, კავკასიონი: „სახალხო გაზეთი“, №27, 1924.

TENGIZ GUMBERIDZE**SIKO PASHALISHVILI'S PHILOSOPHICAL LYRICS**

S. Pashalishvili has a certain number of poems with a strong philosophical emphasis and observation on life, and with the intention of finding the reason and purpose of human existence: Time and tide complicates the task of explaining the puzzles of life and excruciates his spiritual pains. Of particular importance in this respect are the poems: "Immortality", the Inscription in the Wilderness", "the Truth", "Minor Verdict" and more.

In these poems the author discussing the human destiny, suggests that the life course of every man should be examined and assessed and each person should be judged and repaid according the merits he deserves. The author also develops on idea that the most important aspirations a man should seek after in his life are altruism and loyalty.

SI Pashalishvili's philosophical lyrics has many facets. The author renders impressive artistic picture of problems of harmonious merging of good and evil, life and death, and of creatures of nature.

როზეტა გუჯუაია

პრტი სართო-ქართული ენობრიმ-კულტურული ტირმინის უმსახუბ (*"ქორ"-ი*)

ტირმინი *"ქორ"-ი* თანამედროვე საქართველოს რამდენიმე ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ თემში (სვანეთი, თუშეთი, ხევსურეთი, რაჭა და ა. შ.) და აგრეთვე, ისტორიული საქართველოს ერთ ნაწილში — შავშეთში (იმერხევი¹) საცხოვრებელ ან სამეურნეო ნაგებობებთან აღმნიშვნელია, ანუ სადღესოდ ეს ძველი ქართული სიტყვა შემოგვენახა ქართული ენის სვანურ, ფხოვურ, რაჭულ, იმერხელ დიალექტებში და ამ მხარეების ყოფაში. ძველად კი ეს ტერმინი გავრცელებული უნდა ყოფილიყო მთელ საქართველოში. ამას მოწმობს ქართული ეთნოგრაფიული მასალა და წერილობითი წყაროები, მაგალითად, ამ ძველი ქართული სიტყვის სულხან-საბასეული დეფინიცია: *"ქორი სახლზედ სახლი აგებულის; ქორი არს სახლის ერდოზე სახლი; ქორი არს სახლსა ზედან სახლი დგმული კამაროსანი ანუ სართულოსანი გინა ფიცართა; ხოლო ქორედ-ქორედი ოთხი-ხუთი სახლი სახლზედ შენებულის, სამი-ოთხი სახლი ზეკვემოობითა"* (სულხან-საბა ორბელიანი, 1993, გვ. 231—232).

სწორედ ამ მნიშვნელობის მქონეა ეს ტერმინი დღესაც *სვანეთსა და ისტორიული საქართველოს ერთ ნაწილში — იმერხევი*: ქართული ენის სვანურ დიალექტებზე საცხოვრებელ ნაგებობას *"ქორ"-ი* ჰქვია. ქორი, ტრადიციულად, გულისხმობს ძველებურ საცხოვრებელ ნაგებობასაც და თანამედროვე ტიპის სახლსაც, ხოლო ისტორიულ საქართველოში, კერძოდ, იმერხევიში ქორი სამეურნეო ნაგებობის სახელია.

ტრადიციული სვანური ქორი ჩვეულებრივ, ორ-სამ სართულიან ნაგებობას წარმოადგენს, ანუ იგი ზუსტად ესადაგება ამ ტერმინის სულხან-საბასეულ დეფინიციას და ამ მიმართულებითაც ქართული ენის სვანურმა დიალექტებმა შემოინახეს ისეთი ძირძველი ქართული სიტყვა, რომელიც საქართველოს სხვა მხარეებში თითქმის დაკარგულია. იგივე ითქმის ტრადიციული სვანური დასახლებების მეორე უმნიშვნელოვანეს კომპონენტზე — *მურყვამზეც*. ცნობილია, კოშკი უცხოური წარმოშობის სიტყვაა. ივანე ჯავახიშვილს დადგენილი აქვს, რომ ტერმინი კოშკი პირველად IX საუკუნეში შემოვიდა საქართველოში სპარსეთიდან და არაბეთიდან, მანამდე კი ამგვარივე ნაგებობის აღსანიშნავად ქართველებს სხვა ტერმინი გვქონდა: *ძველად, კოშკზე ადრე, თავდაცვით ნაგებობას საქართველოში მურყვამი//მურყვანი ეწოდებოდა*. ამ დასკვნამდე ივანე ჯავახიშვილი, გარდა სვანური მასალისა, მიჰყავს იმ ეთნოგრაფიულ ფაქტსაც, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში (ფშავი, ხევსურეთი, თუშეთი) ერთ-ერთ ღვთაებას — "პირიმზეს" "მურყვნოსელ"-ს უწოდებენ. "მურყვნოსელი", ცხადია, "მურყვამიდან" ნაწარმოები სიტყვაა და იმ პირს მიესადაგება, ვინც მურყვამის ანუ კოშკის მფლობელია, ამ შემთხვევაში

¹ იმერხევის ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველი მასალა შეკრებილია 2007 წლის აგვისტოში, ქუთაისის აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის კომპლექსური ექსპედიციის მიერ (ხელმძღვანელი პროფ. ტარიელ ფუტყარაძე).

კი — "ღვთაებას, რომელსაც კოშკი აქვს" (ივ. ჯავახიშვილი, 1946, გვ. 40-44). ივანე ჯავახიშვილის დაკვირვებას იზიარებს მიხეილ გეგეშიძეც (მ. გეგეშიძე, 1982, გვ. 78-79).

სვანური ქორი ითავსებდა საცხოვრებელ და სამეურნეო ფუნქციებს, ხოლო ზოგიერთ ქორს თავდაცვითი ფუნქციაც გააჩნდა. ამავე კომპლექსში იყო მოქცეული კოშკიც: ქორის გვერდით მურყვამი (კოშკი) გახლდათ აღმართული. კოშკში გასასვლელი ქორის მეორე სართულიდან (დარბაზ//მეჭიბ) გადიოდა. ასეთი ტიპის ქორს "სვანირს" უწოდებენ (ა. ქალდანი, 1974).

ქორს ქვისაგან აგებდნენ. სვანეთში ხის სახლებს მხოლოდ დროებითი სარგებლობისათვის იყენებდნენ. ქორის პირველი სართული მაჩვიბი/მაჩუბი დაახლოებით 90-140 კვადრატული მეტრის ფარგლებს მოიცავდა. ამ სართულზე საქონლის სადგომს 45-60 კვადრატული მეტრი ეკავა, დარჩენილი ფართი ადამიანის საცხოვრებლად იყო განკუთვნილი (ა. ქალდანი, 1978, გვ. 83-87). სამეურნეო სადგომი და სათაფსები ადამიანთა სამყოფისაგან მოჩუქურთმებული ტიხრებით იყო გამოყოფილი. შუაგულში კერა ჰქონდათ გამართული. ქორის მეორე სართული — მეჭიბ//დარბაზ მრავალფუნქციური იყო: ზაფხულობით ოჯახი ადიოდა საცხოვრებლად, ზამთრობით საქონლის საკვების შესანახად იყენებდნენ. ტერმინი "ქორ"-ი ეწოდა ახალი ტიპის სახლებსაც. ხოლო "სახლეულს", ოჯახის წევრებს — და ასევე, ზოგადად, საძმოს "ქორშარ" —ს უწოდებენ.

ისტორიული საქართველოს ერთ ნაწილში — იმერხევში "ქორ"-ი ხის ორ-სამ სართულიან ნაგებობას ჰქვია. ეს ნაგებობა სამეურნეო დანიშნულებისაა, საბძელია. უმრავლეს შემთხვევაში, ქორი ორსართულიანია. აგებულია ჰორიზონტალურად დაწყობილი ხის ძელებისაგან. ზედა სართული წინა მხრიდან ღია ფარდულია და იქ თივას ინახავენ, ქვედა სართულზე კი — ჩალასა და ნეკერს.

ფუძე "ქორ" მოჩანს, აგრეთვე, მრავალ სიტყვასა და ეთნოგრაფიულ ტერმინში: "ქორბელელა" სარიტუალო ფერხულის სახელია; "ქორაი"-ს ეპითეტით ამკობდნენ ლაშარის ჯვარში შესაწირავად მიყვანილ ზვარაკს: "დადევით, ფშავლი შვილებო, თუ გწამს ლაშარის ჯვარია, სხვეწრად მამიყვანია თეთრი ქორაი ჯარია"; ქორედი, ქორეთი, ქორთუხი, ქორბელელაჟი ქართულ ტრადიციულ ხუროთმოძღვრებაში გამოყენებადი ტერმინებია; ქორაპი ხის სახელია ქართლში; გვაქვს სოფლები — ქორეთი, ქორენია და ა. შ.

ზოგან, მაგალითად, ქვემო რაჭაში, ქორი/ქორეთი სახლის ერთი ნაწილია: "ღირეებს შუაზე ჩამოეიდებოდა კაჩა (ქვაბის ცეცხლზე შემოსადგამი)... კაჩას ქვეშ ცეცხლი გვენტო. ერთ ღირეზე კაჩას ერთი ერთი მხრით გაედებოდა ფიცრები. ასე გაკეთდებოდა ქორეთი. ქორეთზე ვინახავდით წლის მოსავალს: სიმინდს, ლობიოს, მუხუდოს, კვახს, ხილსაც ვინახავდით" (მასალები... 1976, გვ. 329).

ფუძე "ქორ"-ი გვხვდება გურიის ტრადიციულ ყოფაშიც: "ჯარგულს და დოლ სახლს ძელებს ცულით უთლიდენ და ორხელით ასწორებდნენ, შემდეგ შემოვიდა ჩვენში (რაჭველებმა შემოიტანეს) გრძელი ხერხი ქორთუხის (ტოგონის) ძელებად დასახერხათ" (მასალები... 1976, გვ. 407).

თუშეთში "ქორ"-ი შემონახულია ხალხურ ხითხუროთმოძღვრებაშიც, ტერმინ "ქორბელელაჟი": "ქორბელელაჟი მოკლე ნაჭერი ხეებისაგან აგებული

სვეტია. თვითეულ ამ ნაჭერ ხეს ეწოდება "ლიკვი". "ლიკვები" წყვილ-წყვილი ეწყობა ერთიერთმანეთზე: წყვილი ერთ მხარეს, წყვილი მეორე მხარეს. შუა "*ქორბელელაყი*" მაღალია, მის აქეთ-იქითა — საშუალო, ნაპირისა — დაბალი... *ქორბელელაყი* ეწოდება აგრეთვე: ერთიერთმანეთზე გარდიგარდმო დაწყობილ შეშის წყობას. შეშა ნედლია და გასაშრობად აწყობენ ასე" (გ. ბოჭორიძე, 1993, გვ. 39).

შეშის დაწყობის ამგვარ წესს გ. ბოჭორიძე სხვაგან უფრო დაწვრილებით აღწერს: "მსხვილ ხეს ჯერ დასჭრიან "გალე"-ებად, მერმე "გალე"-ებს დახეთქავენ "ფენგარა"-ებად, ან კიდევ — შეშად. შემდეგ ოროლ ნაჭერს ერთმანეთზე აწყობენ: ორს ერთ მხარეს, ორს — მეორე მხარეს და ასე აწყავთ მაღლა. ასეთ დაწყობილ შეშას "*ქორბელელა*" ეწოდება" (გ. ბოჭორიძე, 1993, გვ. 263).

ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის განკუთვნილი მასალების შემკრებმა ჯგუფმა დაასკვნა, რომ "ქორეთი, ანუ ქორი, ან კიდევ ქორედი სახლზე დაშენებული სახლია, იგი საცხოვრებელი სახლია და არა სამეურნეო ნაგებობა. მაგრამ ადვილი შესაძლებელია, ისევე როგორც ახლა ნაწილობრივ დასავლეთ საქართველოში გვხვდება, მეორე სართული წინადაც ჭირნახულის შესანახად ყოფილიყო განკუთვნილი და ერთ დროს ის მხოლოდ და მხოლოდ ჭირნახულის შესანახს წარმოადგენდა" (მასალები... 1976, გვ. 341).

ბუნებრივია, ერთი მეორეს არ გამორიცხავს: საქართველოს ამა თუ იმ მხარეში სხვადასხვა ტიპის საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები გვქონდა. ზოგან ერთ ჭერქვეშ თავსდებოდა ყველა ფუნქციისა და დანიშნულების სათავსო, სხვაგან საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები გამიჯნული და კარ-მიდამოში მიმობნეული იყო. ზოგიერთ მხარეში კი, მაგალითად სვანეთში, ხევსურეთში, ხევში, თუშეთში... სახლი/ქორი საცხოვრებელ და სამეურნეო დანიშნულებასთან ერთად თავდაცვის ფუნქციასაც ასრულებდა. ამ მხარეებში სახლი (რომელიც რამდენიმე სართულიანი იყო, მაგალითად, სვანეთში ხუთსართულიანი კოშკებიც გვხვდება) ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ ჭრილში ითავსებდა ყველა იმ ფუნქციას, რომლის ამა თუ იმ მახასიათებლის აღმნიშვნელადაც შემოგვენახა ეს ტერმინი (ქორ) საქართველოს ეთნოგრაფიულ-ტერიტორიული თემების/ჯგუფების ტრადიციულ ყოფაში. ხოლო თავდაპირველად, სავარაუდოდ, "*ქორ*"-ი სწორედ იმგვარი ტიპის სახლს აღნიშნავდა, რომელიც ერთ ჭერქვეშ აერთიანებდა საცხოვრებელ, სამეურნეო და თავდაცვით ელემენტებს.

სავარაუდოა, ტერმინი "*ქორწილი*"-ც ამ კონტექსტში იქნეს განხილული და იგი შესაძლოა ქორის/სახლის მეწილის ან ქორის/სახლის წულის აზრობრივი მნიშვნელობით იქნეს გააზრებული, მით უმეტეს, რომ ქართული ენის სვანურ დიალექტებში პატარძლის აღმნიშვნელად კვლავ ძველი ქართული სიტყვა "წული"-ია ("წულ"-ი) გამოყენებული.

ანუ, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტერმინი "*ქორ*"-ი მართლაც უძველესი წარმოშობისაა, და შესაბამისად, საერთოქართველური კულტურის გამოძახილია. ფუძე "*ქორ*"-ი აქტიურად ფიგურირებს ქართულ სულეირ კულტურაშიც, ცნობილია საწესო ფერხული "*ქორბელელა*". ფერხული "*ქორბელელა*" აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში სრულდება ხატობების დროს.

თუშური "*ქორბელელა*" ორსართულიანი წრიული ფერხულია: "*ქორბელელა* იციან ათნიგენობას (ხატის დღეობაში). იმ დღეს...ახალგაზრდების ერთი რიგი

(6-7 პირი) დადგება წრედ მკლავების ერთმანეთის მხრებზე გადაჭდობით. მეორე რიგი მათ მხრებზე შეადგება მეორე თვლად (სართულად) ისეთივე წყობით. დაიწყებენ სიმღერას და ისე ავლენ ხატში. სამჯერ გარშემო შემოუვლიან (ხატს) და იქავე ჩამოვლენ, თუ არ დაეჭვათ, იმ წელს კარგ მოსავალს მოელიან" (გ. ბოჭორიძე, 1993, გვ. 273).

"ქორბელელის" სასიმღერო ტექსტის რამდენიმე ვარიანტია ცნობილი, მაგალითად, ბალაურთის წმ. გიორგის ხატთან შემდეგი საგალობელი ითქმოდა:

"დღესამ დღეობა ვისია,
წმიდისი გიორგისია,
წმინდა გიორგის კარზედა
ხე ალვად ამოსრულაო,
გიორგი გალავანზედა
თქვენ მოყმე გადასრულაო,
ველში ჯმალ დაუჭირავის,
თქვენ მტრებზე გაქცეულაო"

(გ. ბოჭორიძე, 1993, გვ. 289).

ლაშარის ჯვართან შესასრულებელი "ქორბელელა" ოდნავ განსხვავებული სახისაა:

"დღესამ დღეობა ვისია?
წმიდისა გიორგისია.
ყმათ აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან მოსახელენი.
პურს აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან კოდნი სავსენი.
ცხვარს აღუმატე გიორგი,
თუ გინდან რქა—ჯანგიანნი.
წმინდა გიორგის კარზედა
ხე ალოთ ამოსულიყო,
ზედა მოსხმია ყურძენი,
საჰმელად მოწეულიყო.
ემე შემცოდე ქალ—ვაჟებ
უდროოდ დაშაულიყო".

(ვ. ბარდაველიძე, 1938, გვ. 39-40).

არსებობს ზევსურული "ქორბელელაც":

"ჩვენის ბატონის კარზედა
ხე ალვად ამასულაო,
წვერად მაუსხამ ყურძენი,
საჰმელად ჩამოსულაო,
მაგის უჰმელი ქალ-ვაჟი
უდროოდ დაშაულაო".

(ვ. ბარდაველიძე, 1938, გვ. 42).

თუშეთში ათნიგენობას "ხუთი კაცი დადგებოდა წრედ ერთურთს მხარგადახვეულნი. ამათ მხრებზე დადგებოდა ოთხი კაცი აგრეთვე მხარი-მხარს გაბმულნი, შუაში ფანდურით ხელში დადგებოდა კიდევ ერთი კაცი —

"მეციხოვნე". ეს ქორბელელა წალმა ნელი ტრიალით და ჯვარულის სიმღერით დაიდგროდა საჯარიდან ხატის კარისაკენ საკმაოდ დამრეცი, ძნელადსავალი ფერდობით. ჯვარულს შუაში მდგომი "მეციხოვნე" ამბობდა და მასვე იმეორებდა ქორბელელაში მყოფი ყველა კაცი ერთ ხმაში. ასე მივიდოდნენ ხატის კარზე, იქ სამჯერ შემოტრიალდებოდნენ წალმა და დაიშლებოდნენ. ამბობდნენ, გზად ქორბელელას დაშლა სოფლის ზარალს მოასწავებსო, ამიტომ ყველა ცდილობდა, რომ დაუშვლელად ასულიყვნენ" (გ. ცოცანიძე, 1990, გვ. 148-149).

ვერა ბარდაველიძის დაკვირვებით, ქორბელელას ტექსტის თითქმის ყველა ვარიანტი ლაშარის ჯვარს/წმინდა გიორგის ეძღვნება. მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს ქორბელელას ტექსტების ვარიანტების იმ მონაკვეთებზე, რომლებშიც იხსენიება "ხე ალვად" ("ალვის ხე ამოსულაო", "ამ ხეზე ახვეულია ვაზი, რომელსაც მწიფე ყურძენი ასხია" და "მაგის ნახვევი", "მაგის შემცოდე" ანდა "მაგის უჭმელი ქალ-ვაჟი (ან "ქაბუკი") უდროოდ დაშაულაო") და ამ მასალას განიხილავს "სიცოცხლისა და სიუხვის ხესთან" მიმართებით (ვ. ბარდაველიძე, 1968).

მსგავსი ფერხულები მთელ საქართველოში იყო გავრცელებული, ხევში "გერგეტულა" ან "აბარბარე" სრულდებოდა, სვანეთში — "მირმიქელა", "ზედიო", "სამთი ჭიშხი", ფშავში — "ფერხისა", მესხეთში — "ზემყენილი", "სამყრელი"...

ცხადია, ყველა ამ ტიპის ქართულ ფერხულს აერთიანებს ერთი მსოფლმხედველობა: *მეფერხულეთა წრის ცენტრში ხშირად ფიგურირებს კოშკი, რეალურად არსებული ან თოვლისაგან აშენებული (სვანეთი). თვით მეფერხულეთა წრეც, როდესაც ერთმანეთის მხრებზე შემდგარი ადამიანები ფერხულს ცეკვავენ, განიხილება, როგორც სართულებიანი ნაგებობა, ერთგვარი კოშკი თუ ციხე. სვანეთში ერთ ასეთ ხალხურ დღეობა-დღესასწაულს "კოშკობას" (მურყვამობას). უწოდებდნენ; თუშეთში მეფერხულეთა ცენტრში მუსიკოსი დგას და მას "მეციხოვნეს" ეძახიან. საყურადღებოა ფერხულთა სახელწოდებანიც — "ქორბელელა", "ციხე-ბუნა" და ა. შ.*

ცნობილია, რომ კოშკი/ციხე ცენტრისა და მასზე გამავალი ღერძის ერთ-ერთ სიმბოლოს წარმოადგენს ხის/დროშის/სალოცავის და სხვა სიმბოლოთა მსგავსად. ამავე დროს, კოშკი/ციხე არა მარტო საკრალური ცენტრის სიმბოლოდ გვევლინება, არამედ ისტორიულადაც ქვეყნის ცენტრის ფუნქციას ასრულებდა (ქ. ალავერდაშვილი, 2007, 68—700).

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ნიკო ბერძენიშვილის დაკვირვება; მისი აზრით, ადამიანთა საზოგადოებრივი გაერთიანების აღმნიშვნელი ძირძველი სოციალური ტერმინებია *"გორი (—ქორი) და სახლი (—ციხე)"*, "ქორი (გორი, გვარი) შენობასაც ნიშნავს და სოციალურ ერთეულსაც, გვარს. ასეთივე შინაარსისაა სახლი (=ციხე) შენობაც და სოციალური ერთეულიც (გვარი)... ტერმინი სახლი (აგრე მრავალმნიშვნელოვანი და დიდად დამკვიდრებული ქართულ ენაში) უთვისტომო არაა. მისი შესატყვისია მეგრული ოზორი" (ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 34—35). ნ. ბერძენიშვილი სხვაგანაც უბრუნდება ამ საკითხს: *"გორი სახლად, ქორად, მტკიცე ერთეულად (ერთ ჭერქვეშ) ცხოვრებას გულისხმობს"* (ნ. ბერძენიშვილი, 1990, გვ. 36).

ტერმინ *"ქორბელელას"* შინაარსობრივადაც მჭიდრო კავშირი ეძებნება ქართულ ხალხურ არქიტექტურასთან. ეს ორსართულიანი ფერხული, ცენტრში

მდგომი "მეციხოვნითურთ" სიმბოლურად "ქორ"-ს — სახლს, ციხეს, კოშკს განასახიერებს, ხოლო სიტყვის მეორე ნაწილი "ბელელა" ასევე, ტრადიციული ქართული ხუროთმოძღვრებიდან მომდინარე ტერმინია. მკვლევართა დაკვირვებით, "ბელელი ქართულ ენაში მეტად ძველი ტერმინია. ლინგვისტური მონაცემებით ბელელი ქართულ-ზანურ ენობრივი ერთიანობის ხანას მიეკუთვნება (Климов Г. А., 1964, стр. 50). ხოლო ქართული ენის სვანურ დიალექტებში შემორჩენილია სიტყვა "მებლელე", რომელსაც "პირთამდე სავსე ან ძალიან ვრცელი ნაგებობის" ეპითეტად იყენებენ.

ცნობილია, ბელელი სამეურნეო ნაგებობის სახელია და ამავე დროს, "ქორბელელად დაწყობა", "დაბელელა" საკულტო ბელის გადახურვის სტრუქტურასთან დაკავშირებული ტექნიკური ხერხის აღმნიშვნელი ტერმინებია და გარდღივად დაწყობას ნიშნავს (ვ. ბარდაველიძე, 1974, გვ. 18; ქ. ალავერდაშვილი, 2007, გვ. 73).

აქვე უნდა გავითვალისწინოთ ის ეთნოგრაფიული მასალაც, რომლის თანახმადაც, მთხრობელთა რწმენით, *ამ ფერხულების წარმატებით შესრულებასთან იყო დაკავშირებული შემდგომი სამეურნეო წლის მოსავლიანობა-მოუსავლიანობა*. ამ ფონზე კი სიტყვის მეორე ნაწილი "ბელელა", ცხადია, სწორედ რომ პირველადი აზრობრივი დატვირთვის მქონეა. უფრო ზოგადად კი, საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ტრადიციული საზოგადოების მენტალობით, საწესო ქმედების (ლოცვა, სარიტუალო საგალობელი, ცეკვა, ფერხული) სწორად, კარგად შესრულება აუცილებელი და საჭიროა როგორც ინდივიდის, ასევე მთელი სოციალური მშვიდობიანობისა და სამყაროში წესრიგის დამყარებისათვის.

ამრიგად, ეთნოგრაფიული მასალით, შესაძლებელია, დღეისათვის მხოლოდ ზოგიერთ მხარეში შემონახული ტერმინის — "ქორ"-ის დაკავშირება უძველეს, საერთოქართველურ ერთიან ენობრივ-კულტურულ სივრცესთან, რაც დასტურდება როგორც მატერიალური, (საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობანი, სამშენებლო ტერმინოლოგია, ხითხურობის მასალები...), ასევე სოციალური ("ქორწილი", "ქორი"/"გორი"/"გვარი") და სულიერი კულტურის (ფერხულები, ტექსტები, მენტალობა) ერთიანი ნიშნულებით, ერთმანეთისაგან ტერიტორიულად ესოდენ დაშორებულ მხარეებშიც კი როგორიცაა, თუნდაც, სვანეთი, რაჭა, თუშეთი, ხევსურეთი და იმერხევი.

ლიტერატურა

ქ. ალავერდაშვილი, 2007 — ქ. ალავერდაშვილი, საკრალური გეომეტრია, თბ., 2007.

ვ. ბარდაველიძე, 1974 — ვ. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, I, ფშავი, თბ., 1974.

ვ. ბარდაველიძე, 1938 — ვ. ბარდაველიძე, აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველი მთიელების სასულიერო ტექსტები: მსგ, I, ტფ., 1938.

ვ. ბარდაველიძე, 1968 — ვ. ბარდაველიძე, სიცოცხლისა და სიუხვის ხე ქართველთა სარწმუნოებაში: მსგ, №14, თბ., 1968.

ნ. ბერძენიშვილი, 1990 — ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.

გ. ბოჭორიძე, 1993 — გ. ბოჭორიძე, თუშეთი, თბ., 1993.

მ. გეგეშიძე, 1982 — მ. გეგეშიძე, ეკოლოგიის კულტურულ-ისტორიული და სოციალური პრობლემები საქართველოში, თბ., 1982.

მასალები... 1976 — მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, I, თბ., 1976.

სულხან-საბა ორბელიანი, 1993 — სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, II, თბ., 1993.

ა. ქალდანი, 1978 — ა. ქალდანი, კოშკების სამყაროში, თბ., 1978.

ა. ქალდანი, 1974 — ა. ქალდანი, სვანური საცხოვრებლის ერთი სახე, — ძეგლის მეგობარი, №36, თბ., 1974.

გ. ცოცანიძე, 1990 — გ. ცოცანიძე, გიორგობიდან გიორგობამდე, თბ., 1990.

ივ. ჯავახიშვილი, 1946 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I. მშენებლობის ხელოვნება ძველ საქართველოში, თბ., 1946.

Климов Г. А., 1964 — Климов Г. А., Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964.

ROZETA GUJEJANI

ON A COMMON KARTVELIAN LINGUAL AND CULTURAL TERM (*KOR-I*)

On the basis of ethnographic and written record materials (Sulkhan-Saba Orbeliani) the paper discusses the idea that the word *kor-i* is of Common Kartvelian origin and is one of the reflections of the common Kartvelian cultural unity. The word *kor* meaning an "edifice" used both for human abode and for husbandry purposes occurs in several historical and ethnographic communities of the country (in Svaneti, Tusheti, Racha, Khevsureti...) and in Shavsheti (Imerkhevi), a historical part of Georgia, now beyond its frontiers. The definition of the word in the dictionary compiled by Sulkhan-Saba Orbeliani conveys completely the ethnographic meaning of the word in Svaneti, Tusheti, Racha, Khevsureti and in Imerkhevi, the remote, in terms of historical and geographic factors, province. In addition to this *kor* in Svan incorporates the meaning of a building used for defensive purposes.

In spite of the separate use of the word it also occurs as a stem or part of the composed units in various Georgian words and ethnographic terms denoting concepts of both material (folk architecture, construction tools,...) and spiritual (songs, *perhkuli* dances,...) cultures. Of particular importance is *perkhuli korbeghela*, expressing the symbolic meaning of a "tower", "castle".

პაპ ღაღიაძე.
პაპი არაჟმანიაძე

მ მებრულში (გალის რაიონის სოფელ პირველი გალის მებრულების მიხედვით)

მ მებრულში გვხვდება როგორც ი ხმოვნის და შ, ს, ლ, რ თანხმოვნების პოზიციური ნაირსახეობა. იშვიათად დასტურდება რბილი შემართვისა და დამართვის დროს.

მებრული დიალექტის კილოკავ-თქმები მ-ის გამოვლენის თვალსაზრისით მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებენ; პალატალიზაციის პროცესი განსაკუთრებით დამახასიათებელია მარტივლური მეტყველებისათვის, სადაც ხშირია ლ თანხმოვნის პალატალიზაციის შემთხვევები (ი. ყიფშიძე, 1914; ს. ელენტი, 1953).

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ სამურზაყანოულ-ზუგდიდურ კილოკავში მ არ დასტურდება (მ. ციკოლია, 1954, გვ. 323). თუმცა სამურზაყანოული მეტყველების ნიმუშების შესწავლა სხვაგვარი დასკვნის საშუალებას იძლევა. შედარებით იშვიათად იოტიანი ფორმები გამოქვეყნებულ მებრულ ტექსტებშიც გვხვდება.

2006 წლის შემოდგომაზე გალის რაიონის სოფელ პირველ გალში ჩვენ საგანგებოდ ჩავიწერეთ და შევისწავლეთ მეტყველების ნიმუშები და შევეუდარეთ გამოცემულ მებრულ ტექსტებს, კერძოდ, ი. ყიფშიძისა (1914) და მ. ხუბუას (1937) მიერ ჩაწერილ ზუგდიდურ-სამურზაყანოული კილოკავის მასალას. შედარების საფუძველზე ბევრი საინტერესო ფაქტი გამოვლინდა.

სოფელ პირველი გალის მეტყველებაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ მ სამურზაყანოული მეტყველებისთვისაც უცხო არ არის. იგი, მსგავსად მებრულის დანარჩენი კილოკავ-თქმებისა, რეალიზდება სხვადასხვა პოზიციაში, კერძოდ:

I. მ ხშირია სახელის ბოლოკიდურად ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნისეული შ თანხმოვნის მონაცვლედ:

ჩხორო სქუამ მარდუალ დიდა ვორექ "ცხრა შვილის გამზრდელი დედა ვარ"; ქვარამ ჭუამ წამალიშ ფარა ვამიღ "მუცლის ტკივილის წამლის ფული არ მაქვს"; ნოსამ ჭუდეს ვორდით "რძლის სახლში ვიყავით"; სუმშა იბდით ოქუმუა ცენტრიშა "სამჯერ წავედით ოქუმის ცენტრში"; ღუმუა კეთება ირკოს ვაუჩქე "ღომის გაკეთება ყველამ არ იცის"; ართ ამხანაგის ჭუდე დოუქვეს ჭარიი გურშენ "ერთ ამხანაგს სახლი დაუწვეს ჭარის გამო".

მსგავსი მაგალითები გამოქვეყნებულ ტექსტებში არ დასტურდება.

მ<შ ბოლოკიდურ პოზიციაში გამოვლინდა უჩგუში "უკეთესი" სიტყვასთან: უჩგუა ბოშ მოკოდ სინჯათ "უკეთესი ბიჭი მინდოდა სიძედ".

ფონეტიკური ცვლილება შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: უჩგუში > უჩგუშ (ი ხმოვნის დაკარგვით) > უჩგუა (შ-ს პალატალიზაციით). ამ შემთხვევაში შ ფუძისეული თანხმოვანია, უფროობითი ხარისხის მაწარმოებელი (მდრ.: უ-სქვამ-ა-შ-ი "ულამაზესი", უ-დიდ-ა-შ-ი "უდიდესი").

ძირეული თანხმოვნისაგან მომდინარე მ სიტყვის შუაში დავადასტურეთ ოდშა ფორმაში:

თენა ოდშა მაფ თქუალირ "ეს ასჯერ მაქვს ნათქვამი".

ოჲშა მიღებულია შემდეგნაირად: **ოშიშა** > **ოშშა** (ი ხმოვნის ამოვარდნით) > **ოჲშა** (შ-ს პალატალიზაციით). ამ შემთხვევაში შ ძირისეულია (შდრ.: ს.ქართვ. ასი > მეგრ. ოში). შესაძლებელია სხვაგვარი ახსნაც: **ოშიშა** > **ოიშა** (შ-ს დაკარგვა) > **ოჲშა** (ი-ს დავიწროება).

II. **ს** თანხმოვნისაგან მიღებული **ჲ** საკვლევი სოფლის მეტყველებაში, ისევე როგორც საერთოდ მეგრულ დიალექტში, იშვიათია. დავადასტურეთ სახელის ბოლოკიდურად მიცემითი ბრუნვის ნიშნის რეფლექსად:

კენოზ **ჰკვდი** შხვანერო ჭუნდეს “უწინ მჰადს სხვანაირად აცხოზდნენ”.

III. **ლ** თანხმოვნის პალატალიზაციის შემთხვევები დაფიქსირდა ბოლოკიდურ პოზიციაში. **ლ>ჲ** პროცესს წინ უძღვის სახელობითი ბრუნვის -ი სუფიქსის დაკარგვა, რაც ჩვეულებრივი მოვლენაა მეგრულში, მაგ.:

თაქ ახლოს ორდგ **წისქვია** “აქ ახლოს იყო წისქვილი”; **ნახანდი** ოსურ ვორექ “ნაშრომი ქალი ვარ”; **იორფე** მიღუდეს “ყველაფერი გჰქონდა”; **გაჭირებუ** რე “გაჭირებული არის”.

ამ მხრივ სამურზაყანოული მეტყველება ძირითადად თანხვედბა სხვა კილოკავების მასალას. მარტივლურისაგან განსხვავებით, სადაც **ლ** თანხმოვნის პალატალიზაციის ზარისხი ყველაზე მაღალია, საანალიზო სოფლის მეტყველებაში **ლ>ჲ** პროცესი მხოლოდ სიტყვის ბოლოკიდურად გვხვდება.

IV. ზმნის ხმოვანი პრეფიქსი **ი>ჲ** ზმნისწინისეული ან ნაწილაკისეული ხმოვნის მეზობლად. პროცესს წინ უძღვის II პირის **გ-** პრეფიქსის დაკარგვა, მაგ.:

სო გოკო თექ **შეიღებ** (<შეგიღებ) ულა “სადაც გინდა, იქ შეგიძლია წასვლა”; **ვაჲლ** (<ვაგილ) უფლება მიდართე “არ გაქვს უფლება წახვიდე”; იშო **შეატი** (<შეგეტი) მეჯღონა “შეგიწყვიტე გამოგზავნა”.

მსგავსი მაგალითები დადასტურებული აქვს მ. ხუბუას: **ქოაწინქია** “გეტყვიო” (68), **ქვლოტალენქ** “დაგტოვებ” (90), **ქოაღუდას** “გქონდეს” (102). ი. ყიფშიძესთან, ჩვეულებრივ, ი ხმოვნიანი ვარიანტებია წარმოდგენილი.

სოფ. პირველი გალის მასალაში **ჲ** გამოვლინდა შემდეგ შემთხვევებში: ვაჲშართგ “ვერ გამოვიდა”, ვაჲშაღინგ “ვერ გამოიტანა”...

V. **ი-ს** დავიწროების ფაქტები დასტურდება ბოლოკიდურ პოზიციაშიც, კერძოდ, წყვეტილის ფორმებში, სადაც **ეი>ჲი** (გარდა მხ. რიცხვის III პირისა): ბრელ **ბლაჰაღე** “ზევრი ვიჩხუბე”.

ოშ მუღდარენ **ბრაგადე** “ათასი რამ ვილაპარაკე”.

კაბა ჭგირო **ღობჰეფთგ** “კაბა კარგად შეეკერეთ”.

გ. როგავას აზრით, ამგვარი **-ეი** დაბოლოებიანი ფორმები მიღებულია წყვეტილის ფუძეზე **-ეი** სუფიქსის დართვით, კერძოდ: **ბრაგად-ეი-ი** > **ბრაგად-ე-ი** > (ვ თანხმოვნის დაკარგვით) > **ბრაგადე** (ი ხმოვნის დავიწროებით) (გ. როგავა, 1954, გვ. 648). მკვლევრის მიხედვით, **ი/ჲ** ერწყმის **ე** ხმოვანს და იწვევს მის გრძლად წარმოთქმას. შდრ.: არნ. ჩიქობავა **ვოგურ-ე-ი** ტიპის ფორმებს კონტამინირებულ წარმოებად მიიჩნევს; **ე-თი** წარმოებული აორისტი დაირთავს **ი-ს** (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 136).

გამოქვეყნებულ მეგრულ ტექსტებში წყვეტილის აღნიშნული ფორმები სხვადასხვანაირად გადმოიცემა: **ი. ყიფშიძე** იყენებს როგორც **ეე** გაორმაგებულ (ვორულეე “ვარბენინე” (142), გიიფჩილითეე “ავიცდინე” (142), ასევე **ეი**

დაბოლოებიან ვარიანტებს (ვორულეი (140), გინიფილითეი (141). იოტიანი (ეა) ფორმები არ შეგვხვედრია.

მ. ხუბუა უმთავრესად გრძელ ე ხმოვანს იყენებს; შედარებით იშვიათად ეი/ეა დაბოლოებაც დასტურდება, მაგ.: ქომიწეი "მითხარი" (178), ქგდნტეის "დატოვეს" (185), მიწეა "მითხარი" (89), გაბონაფემს "დააბანინეს" (93)...

წყვეტილის -ეი/-ეა დაბოლოებიანი ფორმები სპეციფიკურია ზუგდიდურ-სამურზაყანოული მეტყველებისათვის. საანალიზო სოფლის მასალაში მრავლადაა -ეა დაბოლოებიანი წყვეტილის ფორმები. შდრ.: სენაკურ კილოკავში აღნიშნული ზმნური ფორმები ფონეტიკურად გამარტივებულია: ძირითადად ერთი ე ხმოვნით გამოიცემა (ბრაგადე, ბლაქალე, ქოდიპტე...).

მეგრულის -ეი დაბოლოებიანი ფორმების ანალოგიური წარმოება დასტურდება სხვა ქართულ კილოებში (იმერ., გურ., აჭარ.), მაგ.: ვიჩივლეი (<ვიჩივლევი), ავილეი (<ავდლევი), მოგახსენეი (<მოგახსენევი) (ვ. თოფურია, 1925, გვ. 143).

ზემოთ განხილულ შემთხვევებში დ ქმნის დამავალ დიფთონგებს. რაც შეეხება აღმავალ დიფთონგებს, იგი ძალიან იშვიათია. შდრ.: ი. ყიფშიძე: კვარაა "ყვაი", მდარო "ბევრი".

VI. რბილი შემართვა-დამართვის შემთხვევები იშვიათია. დამართვის ნიმუში: პენსიაა "პენსია".

შემართვის მაგალითები არ შეგვხვედრია.

ამგვარად, გალის რაიონის სოფელ პირველ გალში მოპოვებულ მასალაზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ დ საკვლევ რეგიონში საკმაოდ ხშირად გამოიყენება. იგი ძირითადად ისეთსავე პოზიციაში გვხვდება, როგორც სამეგრელოს დანარჩენ რაიონებში. სხვა კილოკავ-თქმებისაგან განსხვავებულ ვითარებას ქმნის ბრაგადე ტიპის ზმნურ ფორმებში დ-ის გამოვლენის ფაქტები.

ლიტერატურა

გ. როგავა, 1945 - გ. როგავა, აორისტისა და კავშირებითი მეორის ზოგ აფიქსთა გენეზისისათვის -ევ სუფიქსთან დაკავშირებით ქართულსა და მეგრულში: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 8, 1945.

ტ. ფუტყარაძე..., 1999 - ტ. ფუტყარაძე, ნ. ნაკანი, ე. დადიანი, ი და დ ალოფონთა მიმართებისათვის ქართველურ ენებში: ქართველური მეცნიერება, III, ქუთაისი, 1999.

ს. ჟღენტი, 1953 - ს. ჟღენტი, ქანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბ., 1953.

ი. ყიფშიძე, 1914 - И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, С.П., 1914: ი.ყიფშიძე, თბზ., თბ., 1994.

მ. ციკოლია, 1954 - მ. ციკოლია, მეგრულის ზუგდიდურ-სამურზაყანოული კილოკავის ფონეტიკური მიმოხილვა: დ. გულიას სახელობის აფხაზური ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, XXV, სოხუმი, 1954.

მ. ხუბუა, 1937 - მ. ხუბუა, მეგრული ტექსტები, ტფ., 1937.

ბ. ჯორბენაძე, 1998 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, II, თბ., 1998.

გალის რაიონის სოფ. პირველ გალში ჩაწერილი დიალექტური მასალა.

EKA DADIANI, MAIA ARJEVANIDZE

/J/ IN MEGRELIAN (ACCORDING TO THE SPEECH
OF THE VILLAGE OF PIRVELI GALI)

Megrelian speeches provide more or less different examples in terms of using the /j/ sound. The process of palatalization is particularly characteristic to Martvilian speech in which there is frequent shift of /l/ > /j/.

/j/ is not unfamiliar for the Samurzaqanoan speech. The materials collected in the village of Pirveli Gali attests quite an extensive spread of /j/ in the region. The sound occurs mainly in the same position as in the other regions of Megrelia. Namely /j/ is found in the following positions: In the final position substituting /sh/ genitive case marker, (e.g. 'skuaj mardual' child's grower); /l/ > /j/ in the final position anticipated by the loss of nominative case ending /i/, *tsiskvili* > *tsiskvij* and in adjacent to the verbal prefix or particle /i/ > /j/. The process is preceded by the loss of /g/ the second person marker: *vajgh upleba* "we have no rights;" at the preterit ending marker *ei* > *ej* (e.g. *bragadei* > *bragadej* "I spoke". *ei/ej* forms of preterit is characteristic to Zugligian and Samurzaqanoan speech (Compare: Senakian: "bragade").

1918-1921 წლებში საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან

1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში საბჭოთა რუსეთმა და კაიზერულმა გერმანიამ ხელი მოაწერეს საზავო ხელშეკრულებას. ზავის მე-4 მუხლის ძალით არდაგანის, ყარსის ოლქები და აჭარა ბათუმითურთ თვითგამორკვევის გზით უნდა ჩამოცილებოდა რუსეთს (მ. სვანიძე, 2003, გვ. 155). ბრესტ-ლიტოვსკის კონფერენციას არ ესწრებოდა ამიერკავკასიის დელეგაცია. ამიერკავკასიის მთავრობამ პროტესტი განაცხადა და აცნობა ევროპისა და აშშ-ს მთავრობებს, რომ იგი არ ცნობს ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებას, რომელიც ეხება ამიერკავკასიისა და მის საზღვრებს, რადგან იგი დადებულია მის დაუკითხავად და მისი მონაწილეობის გარეშე. ამასთანავე აცხადებდა, რომ ამიერკავკასიის სეიმმა გამოყო დელეგაცია, რომელიც მიემგზავრება ტრაპიზონში ოსმალეთთან საზავო ხელშეკრულების დადების მიზნით.

14 მარტს გაიხსნა ტრაპიზონის კონფერენცია. ოსმალეთის დელეგაციის მეთაურმა რაუფ ბეიმ მოთხოვა ამიერკავკასიის დელეგაციას გამოეცხადებინა დამოუკიდებლობა, ეცნო ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება და ოსმალეთისათვის გადაეცა არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქები.

ამიერკავკასიის დელეგაცია ტრაპიზონში მოუშვადებელი ჩავიდა. ამიერკავკასიის არ ჰქონდა გამოცხადებული დამოუკიდებლობა და იურიდიულად ითვლებოდა რუსეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში. ამავე დროს, ამიერკავკასიის დელეგაციამ დიდი შეცდომა დაუშვა, როცა ოსმალეთის დელეგაციას არ მოთხოვა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების ტექსტი, რაც საშუალებას მისცემდა დაეღვინა, რამდენად შეესაბამებოდა ოსმალეთის ტერიტორიული პრეტენზიები ხელშეკრულების პირობებს (მ. სვანიძე, 2002, გვ. 268-269). 15 მარტიდან 15 აპრილამდე ტრაპიზონის კონფერენციაზე მიმდინარეობდა დისკუსია და ამიერკავკასიის დელეგაცია უარს ამბობდა მიეღო ოსმალეთის მოთხოვნები. ამავე დროს ტრაპიზონში მოლაპარაკებების საკითხი განიხილებოდა ამიერკავკასიის სეიმის მიერ, რომელმაც მიიღო დადგენილება ტრაპიზონის დელეგაციის გამოწვევის შესახებ.

ამიერკავკასიის მთავრობამ გამოაცხადა მობილიზაცია. სანამ ტრაპიზონში მიმდინარეობდა მოლაპარაკება, ოსმალეთის ჯარებმა დაიკავეს იმ ტერიტორიის დიდი ნაწილი, რომელსაც ისინი მოითხოვდნენ ბრესტის ზავით. 15 აპრილს ოსმალებმა ბათუმი დაიკავეს, 17 აპრილს — ოზურგეთი. შემდეგ გაიმართა სასტიკი ბრძოლა მდ. ჩოლოქთან, სადაც ოსმალები სასტიკად დამარცხდნენ. ასეთ ვითარებაში ომის გაგრძელებას აზრი არ ჰქონდა. 22 აპრილს ამიერკავკასიის კომისარიატი დაიშალა და სეიმმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. შეიქმნა ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკა. ახალი მთავრობის თავმჯდომარედ და საგარეო საქმეთა მინისტრად დანიშნეს აკ. ჩხენკელი, რომელსაც დაევალა განეახლებინა მოლაპარაკება ოსმალეთთან საზავო ხელშეკრულების დადების მიზნით.

11 მაისს ბათუმში გაიხსნა სამშვიდობო საზავო მოლაპარაკება. ოსმალეთის დელეგაცია აღარ დაკმაყოფილდა ბრესტის ზავით და ახალი მოთხოვნები

წამოაყენა. იგი დამატებით მოითხოვდა ახალციხეს, ახალქალაქს, ალექსანდროპოლს, ეჩმიადინს და სურმალინის მხარეების შეერთებას. ამით მას სურდა ალედგინა კავკასიაში 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომამდე არსებული საზღვარი (მ. სვანიძე, 2002, გვ. 270). 15 მაისს ოსმალეთმა კვლავ განაახლა სამხედრო ოპერაციები და შეუდგა საქართველოსა და სომხეთის ტერიტორიების დაკავებას.

გერმანია არ იყო დაიტერესებული ოსმალეთის ამიერკავკასიაში გაბატონებით. ამიტომ გერმანიის წარმომადგენელი ბათუმის კონფერენციაზე გამოვიდა შუამავლის როლში. იგი თანახმა იყო ოსმალეთს მიეღო ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით გათვალისწინებული ტერიტორია, მაგრამ წინააღმდეგი იყო და ცდილობდა შეეზღუდა მათი პრეტენზიები ამიერკავკასიის სხვა ტერიტორიების მიმართ.

25 მაისს გერმანიის დელეგაციის მეთაურმა ფონ ლოსოვმა აცნობა აკ. ჩხენკელს, რომ იგი უარს აცხადებს ოსმალეთთან შუამდგომლობაზე. არ იყო ერთსულოვნება თვით ამიერკავკასიის დელეგატებს შორისაც. ბათუმის კონფერენციაზე შექმნილმა რთულმა პოლიტიკურმა მდგომარეობამ დააჩქარა ამიერკავკასიის ფედერაციის დაშლა. 1918 წლის 26 მაისს ამიერკავკასიის სეიმი დაიშალა და იმავე დღეს საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, ხოლო 28 მაისს — სომხეთმა და აზერბაიჯანმა.

26 მაისს ოსმალეთმა ულტიმატუმით მოითხოვა ბათუმის კონფერენციაზე დასმული პირობების შესრულება. ულტიმატუმში გადაეცა უკვე დაშლილი ამიერკავკასიის დელეგატებს. მოლაპარაკება კვლავ განახლდა.

1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში ოსმალეთსა და ცალ-ცალკე ამიერკავკასიის ქვეყნებს (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი) შორის დაიდო ხელშეკრულება „მშვიდობისა და მეგობრობის“ შესახებ. ამ ხელშეკრულებით ოსმალეთს გადაეცა ბათუმისა და ყარსის ოლქები, ახალქალაქისა და ახალციხის მაზრები, სურმალინის მაზრა, ალექსანდროპოლისა და ეჩმიადინის მაზრების სამი მეოთხედი, შარურ-დარალალეზის მაზრის ერთი მეხუთედი (მ. სვანიძე, 2002, გვ. 271).

ოსმალეთსა და საქართველოს შორის დაიდო აგრეთვე დამატებითი ხელშეკრულება, რომლის თანახმად საქართველო ვალდებული იყო დაუყოვნებლივ მოეხდინა ჯარების მობილიზაცია, განედევნა ყველა სამხედრო და სამოქალაქო პირი იმ ქვეყნებისა, რომლებიც ოსმალეთს და მის მოკავშირეებს ეომებოდნენ. გარდა ამისა, ოსმალეთმა მიიღო უფლება კონტროლი დაეწესებინა საქართველოს სტრატეგიულ რკინიგზებზე, გამოეყენებინა ისინი თავისი და მოკავშირეების სამხედრო ინტერესებისთვის. ბათუმის ხელშეკრულების რატიფიკაცია არ მოხდა და იგი ძალაში არ შესულა.

1918 წლის ივლისში ოსმალებმა ჩაატარეს რეფერენდუმი ყარსის, არტანისა და ბათუმის ოლქებში, საოკუპაციო სამხედრო რეჟიმის პირობებში. იგი ჩატარდა საერთაშორისო ნორმებისა და წესების უხეში დარღვევით. ამის გამო, საქართველოს მთავრობამ 1 აგვისტოს პროტესტის ნოტა გაუგზავნა ოსმალეთის მთავრობას, სადაც დაწვრილებით იყო ჩამოთვლილი რეფერენდუმის ჩატარების დროს დაშვებული დარღვევები. 12 აგვისტოს თავის საპასუხო ნოტაში ოსმალეთის მთავრობა უარყოფდა საარჩევნო წესების დარღვევას რეფერენდუმის დროს, ამავე დროს დაურიღებლად მიუთითებდა, რომ ეს ტერიტორიები ოსმალეთის ხელში გადავიდა „დაპყრობის სრული უფლების“ საფუძველზე.

1918 წლის 20 სექტემბრის საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ საპროტესტო ნოტა გაუგზავნა ოსმალეთის მთავრობას, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქებში ჩატარებული რეფერენდუმი არ გამოხატავს ამ ოლქების მოსახლეობის ნება-სურვილს, რადგან იგი ჩატარდა საოკუპაციო რეჟიმის პირობებში და ადგილი ჰქონდა პლემბისციტის აშკარა ფალსიფიკაციას. საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ გაუქმებულად გამოაცხადა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების ის ნაწილი, რომელიც კავკასიას შეეხებოდა.

აღსანიშნავია, რომ ოსმალეთის მოკავშირე გერმანიამ არაკანონიერად სცნო ჩატარებული რეფერენდუმი. გერმანიის მთავრობამ თავის ელჩს სტამბოლში დაავალა ეცნობებინა ოსმალეთის მთავრობისათვის, რომ მათ მიერ ჩატარებული პლემბისციტი არ შეესაბამება ბრესტის ხელშეკრულების მე-4 მუხლს, ვინაიდან იგი ჩატარდა მეზობელ სახელმწიფოებთან შეთანხმების გარეშე და არ ეყრდნობა კანონიერ საფუძველს (დ. პაიჭაძე, 1996, გვ. 143-144).

1918 წლის 15 აგვისტოს გამოიცა სულთან მეჰმედ VI-ის რესკრიპტი, რომლის საფუძველზეც ცხადდებოდა სამი სანჯაყის (არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქები) ოსმალეთის სახელმწიფოსთან შეერთება (მ. სვანიძე, 2003, გვ. 157). სულთნის ამ დადგენილებით, ოსმალეთმა მოახდინა სამივე სანჯაყის სრული ანექსია, რაც ეწინააღმდეგებოდა ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების პირობებს.

I მსოფლიო ომში დამარცხების შემდეგ მუდროსის ზავით (1918 წლის 30 ოქტომბერი) აღებული ვალდებულებების თანახმად, ოსმალეთმა ჯარი გამოიყვანა დაპყრობილი ტერიტორიებიდან (A. I. Gencer, S. Özel, 2000, 83-84). ამის შემდეგ ინგლისელებმა დაიწყეს ჯარების შეყვანა ამიერკავკასიაში, კერძოდ, ბათუმსა და ბათუმის ოლქში. თავის მხრივ, ოსმალეთისაგან განთავისუფლებულ საქართველოს ტერიტორიაზე ჯარი შეიყვანა საქართველომ. 1918 წლის დეკემბრის შუა რიცხვებში საქართველოს ჯარებმა დაიკავეს მესხეთი და მის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა გენერალი მაყაშვილი.

1918 წლის 25 დეკემბერს საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტმა და მთავრობამ, თანახმად საქართველოს შოქალაქეთა სურვილისა, მიმართა სამუსლიმანო საქართველოს და ყოველივე გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად გამოაცხადა, რომ სამუსლიმანო საქართველოს ენიჭება ავტონომია.

მესხეთში მცხოვრებმა გამაჰმადიანებული ქართველების ერთმა ჯგუფმა, რომელთაც სათავეში ჩაუდგა სერვერ ბეგ ათაბაგი, სამცხე-საათაბაგოს უკანასკნელი შთამომავალი, ქობლიანელი პრინცი, არ მოისურვეს საქართველოს შემადგენლობაში დარჩენა და დაიწყეს ბრძოლა საქართველოსაგან გამოყოფისათვის. 40 კაციანმა ჯგუფმა შეადგინა პეტიცია და მოითხოვა მესხეთი ავტონომიის უფლებით შესულიყო ოსმალეთის შემადგენლობაში.

1919 წლის 18 იანვარს ყოფილი ყარსის, არტაანისა და ბათუმის სანჯაყების ტერიტორიაზე დააარსეს ე. წ. „სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის (ყარსის) მთავრობა“. ამ „სახელმწიფოს“ შემადგენლობაში უნდა შესულიყო ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქები და ახალციხის, ახალქალაქის, ეჩმიადინისა და სურმალინის მაზრები (მ. სვანიძე, 2002, გვ. 275).

ყარსის მთავრობამ შექმნისთანავე დახმარებისათვის მიმართა სტამბოლს და ამ მიზნით იქ გაგზავნა დელეგაცია. სერვერ ბეგ ათაბაგმა პარიზის კონფერენციას გაუგზავნა მემორანდუმი ყარსის მთავრობის შექმნასთან

დაკავშირებით. სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის მთავრობა არ გამოხატავდა რეგიონის მოსახლეობის უმრავლესობის სურვილს და ეწინააღმდეგებოდა მუდროსის ზავის პირობებს. 1919 წლის 13 აპრილს ინგლისელებმა დააპატიმრეს ყარსის მთავრობის წევრები, სტამბოლში გაგზავნეს და 28 მაისს კი კუნძულ მაღტაზე გადაასახლეს.

ქართველი მაჰმადიანების უმრავლესობა მომხრე იყო დარჩენილიყო საქართველოს შემადგენლობაში ავტონომიის სტატუსით. მათი ლიდერი იყო მემედ აბაშიძე. 1919 წლის 31 აგვისტოს ბათუმში მემედ აბაშიძის თავჯდომარეობით გამართულ ქართველ მაჰმადიანთა ყრილობამ მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოსთან შეერთების შესახებ ფართო ავტონომიის უფლებით (მ. სვანიძე, 2002, გვ. 276).

1920 წლის ზაფხულში გამწვავდა ურთიერთობა ანკარის მთავრობასა და სომხეთის მთავრობას შორის. 1920 წლის 9 ივნისს თურქეთის მთავრობამ შექმნა აღმოსავლეთის ფრონტი და გამოცხადდა აღმოსავლეთის ვილაიეთების მოსახლეობის მობილიზაცია. აღმოსავლეთის ფრონტის მთავარსარდლად დაინიშნა მე-15 კორპუსის მეთაური გენერალი ქიაზიმ ყარაბეჭირ ფაშა. არმია შედგებოდა 4 დივიზიისაგან, რომლებიც დისლოცირებული იყვნენ არზრუმში, ბაიაზითსა და ტრაპიზონში. თურქეთის მთავრობა პოლიტიკური და სამხედრო მოსაზრებებით ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა აღმოსავლეთის ფრონტს. საომარი ოპერაციები თურქების უპირატესობით მიმდინარეობდა. თურქეთის ჯარები მოადგნენ საქართველოს საზღვრებს. საქართველომ მობილიზაცია გამოაცხადა, რადგან შეიქმნა საშიშროება თურქეთის ჯარების საქართველოში შემოჭრისა.

14 ნოემბერს ბათუმში გამართულ მიტინგზე ნ. რამიშვილმა განაცხადა: „ქემალ ფაშას ჯერაც არ უთქვამს უარი ბრესტის ზავის საზღვრებზე და, კერძოდ, ბათუმის ოლქზე, ამიტომ რესპუბლიკის მთავრობამ მიიღო ზომები სახელმწიფოს საზღვართა დასაცავად.“

ასეთ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუ როგორ პოზიციას დაიკავებდა რუსეთი. საქართველოს ელჩი რუსეთში გ. მახარაძე შეხვდა საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა კომისარს გ. ჩიჩერინს, რომელმაც განაცხადა, რომ რუსეთს არავითარი აგრესიული ზრახვები არა აქვს საქართველოს მიმართ. ამასთან ერთად რუსეთის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება საგანგებო რწმუნებით სტალინის ბაქოში გაგზავნის თაობაზე, ამიერკავკასიაში მდგომარეობის გასარკვევად. რუსეთი არ აპირებდა ამიერკავკასია დაეთმო ოსმალეთისთვის, როგორც ეს მოხდა 1918 წელს. 1920 წლის აპრილის ბოლოს რუსეთის ჯარის დახმარებით აზერბაიჯანში დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება. ამის შემდეგ იმავე მიზნით რუსეთის ჯარი სომხეთში შეიჭრა. ცხადია, ასეთ ვითარებაში რუსეთი არ დაუშვებდა, რომ ბათუმი ოსმალეთის ჯარს დაეკავებინა. ანკარის მთავრობამ დაინახა, რომ საქართველოში შეჭრის შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო რუსეთის ჯართან შეტაკება. ეს კი მის გეგმაში არ შედიოდა. მუსტაფა ქემალის მთავრობამ ომის დაწყების ნაცვლად, მიზანშეწონილად ჩათვალა საქართველოში თავისი წარმომადგენელი გამოგზავნა.

13 ნოემბერს თბილისში ჩამოვიდა ანკარის მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი პოლკოვნიკი ქიაზიმ ბეი, რომელმაც განაცხადა, რომ იგი საქართველოს მთავრობასთან კეთილი განწყობილებისა და მეგობრული კავშირის

მიზნით ჩამოვიდა და დაევალა თურქეთის მთავრობის სრულუფლებიანი წარმომადგენლობა (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 33).

საქართველოს მთავრობისათვის კარგად იყო ცნობილი ბოლშევიკების ზრახვები საქართველოს მიმართ, ამიტომ შექმნილ ვითარებაში საქართველოს მთავრობა დაინტერესებული იყო თურქეთთან კარგი ურთიერთობის დამყარებით.

საქართველოში კეთილგანწყობილად შეხვდნენ თურქეთის მთავრობის წარმომადგენლის ჩამოსვლას. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელმა კონსტანტინე საბახტარაშვილმა თურქეთის წარმომადგენელს პარლამენტის სხდომაზე გამოსვლისას მოსთხოვა უპირობოდ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება თურქეთის მხრივ იმ საზღვრებში, რომელიც ცნობილია რუსეთთან 1920 წლის 7 მაისს დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულებით (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 35).

ამრიგად, ოსმალეთის მთავრობამ თავისი ინიციატივით დაამყარა დიპლომატიური ურთიერთობა საქართველოსთან, რასაც ჩვენი ქვეყნისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

დეკემბრის შუა რიცხვებში თბილისში ჩამოვიდა ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა მინისტრი ბექირ სამი ბეი. იგი, მოსკოვიდან მომავალი, ჩრდილოეთ კავკასიისა და ბაქოზე გავლით, თბილისში შეჩერდა. აქ მას შეხვედრა ჰქონდა საქართველოს მთავრობასთან, რის შემდეგაც გადაწყდა, საქართველოს თავისი საელჩო გაეხსნა ანკარაში. საქართველოს სრულუფლებიან ელჩად ანკარაში დაინიშნა სვიმონ მდივანი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მრადგილე. იგი ბუდუ მდივნის ძმა იყო, რომელიც ანკარაში რუსეთის ელჩად იყო მივლინებული.

საქართველოს საელჩოს შემადგენლობაში შევიდნენ: გენერალ-მაიორი ერისთავი - სამხედრო მრჩეველი, არისტო ჭუმბაძე - საელჩოს საქმეთა მწარმოებელი, სამხედრო ატაშე - მელიტონ ქარცივაძე, საგანგებო დავალებათა ოფიცრები - ემუხვარი და ლეიტენანტი დიმიტრი შალიკაშვილი, აგრეთვე ორი ჯარისკაცი შიკრიკებად. ბათუმში მათ უნდა შეერთებოდა ზია ბეგ აბაშიძე, რომელსაც თარჯიმნობა ევალებოდა, მაგრამ, სხვადასხვა მიზეზის გამო იგი თურქეთში ვერ გაემგზავრა. საქართველოს მისიას ანკარაში ჩასვლამდე მთელი მოგზაურობის დროს თან ახლდა ანკარის მთავრობის საგარეო საქმეთა მინისტრი ბექირ სამი ბეი (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 36).

27 დეკემბერს საქართველოს დიპლომატიური მისია თბილისიდან გაემგზავრა და 1921 წლის 31 იანვარს ღამით ანკარაში ჩავიდა. 2 თებერვალს სვიმონ მდივანმა ინახულა თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი, რომელმაც აცნობა ს. მდივანს, რომ პირველი ოფიციალური შეხვედრა და რწმუნების სიგელის გადაცემა მოხდება 8 თებერვალს.

ანკარაში ჩასვლის შემდეგ, საქართველოს მისიამ შეიტყო სასიხარულო ცნობა: წამყვანმა სახელმწიფოებმა - ინგლისმა, საფრანგეთმა, აშშ-მა, გერმანიამ, იტალიამ, ესპანეთმა და სხვებმა ცნეს საქართველო დე-იურედ და ფაქტო სურვილი, დამყარებინათ მასთან დიპლომატიური ურთიერთობა.

8 თებერვალს 15 საათზე დაინიშნა მუსტაფა ქემალ ფაშასთან ოფიციალური აუდიენცია. ამ შეხვედრას საქართველოს წარმომადგენლობის მთელი შემადგენლობა დაესწრო. იგი საათნახევრს გაგრძელდა. ოფიციალური სიტყვების შემდეგ გაიმართა მოლაპარაკება. სვიმონ მდივანმა მუსტაფა ქემალს გადასცა

რწმუნების სიგელი. მისალმების შემდეგ გაიმართა საუბარი. მუსტაფა ქემალმა მიულოცა სვიმონ მდივანს საქართველოს დამოუკიდებლობის იურიდიული აღიარება და აღნიშნა, რომ ეს სასიამოვნოა თურქეთისათვის. „ჩვენ, - თქვა ქემალმა, - გვაერთიანებს საქართველოსთან არამცთუ სიმპათია, არამედ მიზანთა ერთობაც. ჩვენ გვყავს ძლიერი მტერი დასავლეთით და გვესაჭიროება ძლიერი აღმოსავლეთი. განსაკუთრებით გვჭირდება ძლიერი კავკასია და კავკასიაში კი ყველაზე მნიშვნელოვანი ერი, ჩვენ გვჭირდება საქართველო, ძლიერი და დამოუკიდებელი. საქართველომ და თურქეთმა იმაზე უნდა იზრუნონ, რომ კავკასიის სხვა სახელმწიფოებიც გახდნენ თავისუფალნი“ (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 39).

ამრიგად, 1921 წლის 8 თებერვალს ანკარის მთავრობამ ცნო საქართველო დე-იურედ და დაამყარა მასთან დიპლომატიური ურთიერთობა.

მოსკოვში საბჭოთა რუსეთსა და ანკარის დელეგაციებს შორის მოლაპარაკებების შედეგად შემუშავებულ იქნა ხელშეკრულება მეგობრობის შესახებ, რომელიც 1920 წლის 24 აგვისტოს პარაფირებულ იქნა ორივე მხარის მიერ. ხელშეკრულების საბოლოო ტექსტი არ იქნა გაფორმებული იმის გამო, რომ ამ დროისათვის ამიერკავკასიაში არ იყო დადგენილი რუსეთ-თურქეთის საზღვარი.

საბჭოთა რუსეთს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა საქართველოს ოკუპაცია. ანკარის მთავრობასაც ჰქონდა ტერიტორიული პრეტენზიები საქართველოს მიმართ. ასეთ ვითარებაში რუსეთმა და თურქეთმა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, გადაწყვიტეს მოლაპარაკებების დაწყებამდე ხელთ ეგდოთ საქართველოს ტერიტორია და შედეგები ხელშეკრულებაში აესახათ.

ჯერ კიდევ 1920 წლის 18 დეკემბერს მე-11 არმიის სარდალმა ა. ჰეკერმა შეადგინა საქართველოზე თავდასხმის საიდუმლო გეგმა და ბოლშევიკები მისი განხორციელებისათვის ხელსაყრელ დროს ელოდნენ. აზერბაიჯანსა და სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, ბოლშევიკები შეუდგნენ საქართველოს წინააღმდეგ ომის სამზადისს. რუსეთს კარგად ესმოდა, რომ ამ ომის დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ანკარის მთავრობის პოზიციას.

1921 წლის 11 თებერვალს, ლორეს რაიონში ე. ი. „ნეიტრალურ ზონაში“ მოწყობილი ინციდენტის შემდეგ, მე-11 არმია სომხეთიდან შემოიჭრა საქართველოში და შეუდგა მის ოკუპაციას. 15 თებერვალს კი რუსეთის ჯარებმა შეტევა დაიწყეს აზერბაიჯანიდანაც (ალ. მენტეშაშვილი, 1998, გვ. 387-388).

რუსეთის არმიის საქართველოში შემოჭრის მეორე დღეს ნოე ჟორდანიი ინახულა ანკარის მთავრობის ელჩმა ქიაზიმ ბეიმ და განუცხადა, რომ თურქეთის მთავრობის ინტერესში შედიოდა საქართველოს დამოუკიდებლობა და მისი მთავრობის სახელით რუსეთის წინააღმდეგ დახმარებას აღუთქვამდა. ნ. ჟორდანიამ სასწრაფოდ აცნობა ანკარაში სვიმონ მდივანს, დაეწყო ამ საკითხზე მოლაპარაკება ანკარის მთავრობასთან. მალე გაირკვა, რომ თურქები სამხედრო დახმარების საფასურად მოითხოვდნენ არტაანისა და ართვინის ოლქებს (M. Gönlübol, C. Sar, 1990, 19).

22 თებერვალს ანკარის მთავრობამ საქართველოს მთავრობას გადასცა ულტიმატუმი, რომლითაც მოითხოვდა დაუყოვნებლივ ჯარის გაყვანას არტაანიდან და ართვინიდან. წინააღმდეგობის გაწევის შემთხვევაში ძალით მოახდენდა მათ

ოკუპაციის. საქართველომ გამოიყვანა ჯარი ამ რეგიონებიდან. 23 თებერვალს თურქეთის ჯარებმა დაიკავეს ართვინი და არტაანი. ქიაზიმ ბეი დახმარების დახმარების იმედს აძლევდა ნ. ჟორდანაის, სინამდვილეში დრო გაჰყავდა. თურქეთის მთავრობას არასოდეს არ განუხილავს რეალურად საქართველოსათვის სამხედრო დახმარების სახით. პირიქით, თურქეთის სამხედრო სარდლობამ წითელი არმიის სარდლობას მიმართა წინადადებით, ერთად დაეწყათ ბრძოლა მენშევიკების წინააღმდეგ (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 45).

25 თებერვალს წითელი არმიის მიერ თბილისის დაკავების შემდეგ, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. ამის შემდეგ საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ ჩათვალა, რომ ვითარება ამიერკავკასიაში ხელსაყრელია და გადაწყვიტა თურქეთთან დაეწყო მოლაპარაკება.

26 თებერვალს ოფიციალურად გაიხსნა რუსეთ-თურქეთის კონფერენცია. მოლაპარაკებების დროს ყველაზე დაძაბულად მიმდინარეობდა დისკუსია ამიერკავკასიის საზღვრის დადგენასთან დაკავშირებით (М. А. Гасратян..., 1983, 173).

თურქეთის დელეგაცია თვლიდა, რომ საზღვარი თურქეთსა და სომხეთს შორის დადგინდა 1920 წლის 2 დეკემბერს გუმრის ხელშეკრულებით და არ აპირებდა მის გადასინჯვას. რაც შეეხება საქართველოსთან საზღვარს, იგი მოითხოვდა აღდგენილიყო 1918 წლის 4 ივნისის ბათუმის თურქეთ-საქართველოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საზღვარი. საბჭოთა რუსეთის დელეგაცია მოითხოვდა, რომ საქართველო-თურქეთის საზღვარი დადგენილიყო 1920 წლის 7 მაისის მოსკოვის რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულების საფუძველზე. ე. ი. საქართველოს ხელში დარჩენილიყო ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები, ბათუმი და ბათუმის ოლქი. თურქეთი ამაზე არ თანხმდებოდა და ომის გზით აპირებდა და ამ საკითხის გადაწყვეტას (М. А. Гасратян..., 1983, 174).

ქიაზიმ ბეიმ, წითელი არმიის მიერ თბილისის აღების შემდეგ, თურქეთის აღმოსავლეთის ფრონტის მთავარსარდალს, ქიაზიმ ყარაბეკირ ფაშას მიმართა წინადადებით, დაეკავებინა ბათუმი. 1921 წლის 2 მარტს შედგა თურქეთის გენერალური შტაბის სხდომა, 3 მარტს კი — მინისტრთა საბჭოსი, რომელზედაც განიხილეს ბათუმის, ახალციხისა და ახალქალაქის ოკუპაციის საკითხი. მე-9 დივიზიის დავებულა განებორციელებინა შეტევა ახალციხისა და ახალქალაქის დაკავების მიზნით, ხოლო ბათუმზე შეტევისათვის შეიქმნა ქოროხის დაჯგუფება, რომელიც დაემორჩილა მე-7 ლეგიონს.

თურქეთის მთავრობა ამავე დროს ცდილობდა დიპლომატიური გზით აეცილებინა რუსეთთან კონფლიქტი. 4 მარტს თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელმა აჰმედ მუჰტარ ბეიმ რუსეთის საგარეო კომისარ ჩიჩერინს გაუგზავნა დეპეშა თხოვნით, რომ საბჭოთა მთავრობამ გაუგზავნოს მითითება საქართველოში წითელი არმიის მთავარსარდალს, არ შევიდეს იმ ოლქებში, რომლებიც მდებარეობენ მეზობლად, აგრეთვე ახალციხესა და ახალქალაქში.

ამრიგად, თურქეთის მთავრობამ გააფრთხილა რუსეთის მთავრობა, არ შეეყვანა თავისი ჯარები იმ ადგილებში, რომლებზეც თურქეთი აცხადებდა პრეტენზიას.

დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობა უიმედო სიტუაციაში იყო, ამიტომ იძულებული იყო რუსეთის წინააღმდეგ დახმარებისათვის კვლავ თურქეთისათვის მიემართა.

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ე. გეგეჭკორი მთავრობის სახელით 4 მარტს ს. მდივანს აცნობებდა: “დაარწმუნეთ ანგორა, დაუყოვნებლივ მოახდინოს ბათუმის ოლქის და ახალციხისა და ზაქათალას მაზრების ოკუპაცია შემდეგი პირობით: ამ ოლქების მთელი სამოქალაქო მმართველობა და სუვერენული უფლება იქნება საქართველოს მთავრობისა. ნ. ჟორდანიამაც დაახლოებით ასეთივე შინაარსის დეპეშა გაუგზავნა ს. მდივანს, განსხვავება ის იყო, რომ იგი მხოლოდ ბათუმის ოლქსა და ახალციხის მაზრას სთავაზობდა თურქებს დასაკავებლად. იგი აღარ მოითხოვდა სამხედრო დახმარებას რუსეთის წინააღმდეგ ომში, პირიქით, სთავაზობს, რომ ქართული ჯარი დაეხმარება ოსმალეთის ჯარს ოკუპაციის მოხდენაში. ეს წინადადება ჟორდანიას მხრივ შეიძლება იმით აიხსნას, რომ იგი დარწმუნებული იყო, თურქეთის ჯარის საქართველოში შემოსვლის შედეგად აუცილებლად დაიწყებოდა რუსეთ-თურქეთის ომი (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 46).

თურქეთის მთავრობასთან მოლაპარაკებების შედეგად მიაღწიეს შეთანხმებას, რომ ეს სამხედრო ოკუპაცია გავრცელდება მანამ, სანამ საქართველოსა და ამიერკავკასიის პოლიტიკური მდგომარეობა საბოლოოდ გამოირკვეოდა. საქართველოს მთავრობამ ამ შეთანხმების შემდეგ ნება დართო ანკარის მთავრობას შეეყვანა ჯარი ბათუმის ოლქში და სხვა ოლქებშიც.

1921 წლის 6 მარტს ქიაზიმ ბეი ქუთაისიდან ანკარის მთავრობას აცნობებდა, რომ საქართველოს მთავრობა თანახმა იყო თურქეთის ჯარს დაეკავებინა ბათუმის ლივა, ახალციხე და ახალქალაქი. 9 მარტს თურქეთის გენერალურმა შტაბმა უბრძანა აღმოსავლეთის ფრონტის სარდალს, ქიაზიმ ყარაბეჩირ ფაშას დაეკავებინა ზემოთ დასახელებული რეგიონი და ხელი შეეშალა ბათუმში წითელი არმიის შესვლისათვის.

9 მარტს მოსკოვში საბჭოთა რუსეთსა და თურქეთის დიდი ეროვნული საბჭოს წარმომადგენლებს შორის მოლაპარაკებების დროს ლენინმა ჩიჩერინს აცნობა, რომ თურქები აჭიანურებდნენ შეთანხმებაზე ხელისმოწერას, დროის მოგების მიზნით, სანამ მათი ჯარები ბათუმისკენ მიდიოდნენ. მან თხოვა ჩიჩერინს შეეწყვიტა კონფერენცია ნახევარი საათით და საქმეში სტალინი ჩაერთო. მართლაც, სტალინის მოლაპარაკებამ თურქებთან შედეგი გამოიღო. 10 მარტს იგი დეპეშას უგზავნის ორჯონიკიძეს, რომ თურქებთან მოხდა შეთანხმება, რომლის ძალითაც ბათუმი, ახალციხე და ახალქალაქი საქართველოს შემადგენლობაში დარჩებოდა და რჩევას აძლევდა თურქებთან შეტაკებისაგან თავი შეეკავებინა. მიუხედავად იმისა, რომ ორჯონიკიძემ ქიაზიმ ყარაბეჩირს შეატყობინა მოსკოვში მიღწეული შეთანხმების შედეგი, თურქები აგრძელებდნენ წინსვლას და 11 მარტს დაიკავეს ბათუმი.

10 მარტს ორჯონიკიძემ დეპეშა გაუგზავნა მე-18 ცხენოსანთა დივიზიის მეთაურს დ. ჟლობას, ფორსირებული მარშით პირდაპირ ბათუმისკენ წასულიყო და თურქებთან ყოველგვარი კონფლიქტი თავიდან აეცილებინა.

13 მარტს ქიაზიმ ყარაბეჩირ ფაშამ გაუგზავნა დეპეშა ჰეკერს, რომელშიც იგი აღნიშნავდა, რომ ახლა შეიქმნა ხელსაყრელი პირობა, რათა თურქეთმა დაიბრუნოს ანტანტასთან დაზავების შედეგად დაკარგული ბათუმი და ბათუმის

ოლქი. თურქი სარდალი სთხოვდა ჰეკერს, გაეცა ბრძანება აღნიშნული მხარეებიდან წითელი არმიის გაყვანის შესახებ. ფაქტობრივად კი ეს იყო თურქი სარდლის ულტიმატუმი. წითელი არმიის სარდლობა არავითარ დათმობაზე წასვლას არ აპირებდა. ჟლობას სამხედრო ნაწილმა კლიმატური პირობების სირთულის მიუხედავად, წარმატებით გადალახა გოდერძის უღელტეხილი, ჩავიდა ხულოში, იქედან ქედაში და გაემართა ბათუმისაკენ. ყარაბეგირ ფაშამ როდესაც შეიტყო ჟლობას წარმატებითი მარში ბათუმისაკენ, სცადა მისთვის ხელი შეეშალა. ართვინში დისლოცირებული თურქეთის სამხედრო ნაწილები ბათუმისაკენ დაიძრნენ (მ. სვანიძე, 2005, გვ. 49).

14 მარტს ჩიჩერინი ორგანიზაციეს აცნობებდა, რომ ბათუმის ოლქი აღიარებულია საქართველოს ნაწილად, ხოლო თურქეთს დაეთმო არდაზანი, ართვინი და ყარსი.

6. ჟორდანიას როდესაც დარწმუნდა, რომ თურქებმა იგი მოატყუეს და არ აპირებდნენ რუსეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმას, ასეთ ვითარებაში გადაწყვიტა დაეწყო მოლაპარაკება საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლებთან და მათი დახმარებით განედევნა თურქები ბათუმიდან.

17 მარტს ქუთაისში გაიმართა მოლაპარაკება, რომელშიც საბჭოთა მხრიდან მონაწილეობდნენ: ა. ენუქიძე, მ. ორახელაშვილი, ა. სვანიძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მხრიდან მოლაპარაკებაში მონაწილეობდა სამხედრო მინისტრი გრ. ლორთქიფანიძე. მხარეები შეთანხმდნენ, რომ დაუყოვნებლივ შეწყვეტდნენ საომარ მოქმედებებს. დემოკრატიული მთავრობა საბჭოთა რუსეთის ჯარს ნებას რთავდა ბათუმის ოლქში შესულიყო და განედევნა იქიდან თურქეთის სამხედრო ნაწილები. ამავე დროს დემოკრატიული მთავრობა, რომელიც ამ დროს ბათუმში იმყოფებოდა, დაპირებას იძლეოდა, რომ ვაგონებს მისცემდა ბათუმში წითელი არმიის ნაწილების სწრაფად შეყვანისათვის.

ამგვარად, დემოკრატიული საქართველოს მთავრობამ საშუალება მისცა წითელ არმიას საჯავახოდან პირდაპირ წასულიყო ბათუმისაკენ თურქების იქიდან განდევნის მიზნით. ჟორდანიას განკარგულებით ბათუმის ციხიდან გაანთავისუფლეს ბოლშევიკები და მათ შორის ს. ჭავჭავაძე, რომელიც სათავეში ჩაუდგა ბათუმიდან თურქების განდევნის ორგანიზებას.

1921 წლის 17 მარტს საღამოს ჟორდანიამ და მისმა მთავრობის წევრებმა დატოვეს საქართველო და გვიმით წავიდნენ ემიგრაციაში. იმავე საღამოს 10 საათზე თურქებმა დაიკავეს ფოსტა-ტელეგრაფი, მილიციის სამმართველოს შენობა და შეუდგნენ სხვა ობიექტების დაკავებას. ქალაქში გამოჩნდნენ თურქი პატრულები. ღამის 12 საათზე გამოიკა ქაზიმ ბეის ბრძანებულება, რომელშიც ეწერა, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის თანხმობით, უკანასკნელ დროს ბათუმის ოლქი, ახალქალაქისა და ახალციხის მხარეები თურქი ჯარების მიერ იქნა ოკუპირებული და ეს მხარეები ღლეიდან ოსმალეთის ეროვნულ მთავრობას დაექვემდებარებოდა.

ბრძანებულება 19 მუხლისაგან შედგებოდა, რომლის ერთ-ერთი მუხლით საქართველოს ჯარებს წინადადება ეძლეოდათ 24 საათის განმავლობაში დაეტოვებინათ საზღვრები და ჩაებარებინათ იარაღი. ქიაზიმ ბეიმ თავისი თავი ბათუმის გენერალ-გუბერნატორად გამოაცხადა.

17 მარტის საღამოს ბათუმში შეიქმნა დროებითი რევკომი ს. ჭავჭავაძის მეთაურობით, რომელმაც მიიღო ზომები თურქი ოკუპანტების წინააღმდეგ

საბრძოლველად. 18 მარტს ქალაქის ქუჩებში ცხარე ბრძოლები გაიმართა ოსმალეთის ჯარებსა და საქართველოს ჯარის ნაწილებს შორის, რომელსაც გენერალი მაზნიაშვილი ხელმძღვანელობდა. ბრძოლაში ქალაქის მოსახლეობაც მონაწილეობდა. ქიაზიმ ყარაბეგიჩი ფაშა განაგრძობდა წინააღმდეგობის გაწევას. 18 მარტს ღამით ორჯონიკიძემ ყარაბეგიჩი ფაშას დებეშა გაუგზავნა და მოთხოვა თურქეთის ჯარებს სასწრაფოდ დაეტოვებინა ბათუმი. 19 მარტს კომისარ ჟლობას სამხედრო ნაწილები შეიჭრნენ ქალაქში და დაიკავეს ბათუმი. 1921 წლის 19 მარტს ბათუმში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა. იმავე საღამოს რევკომსა და ქიაზიმ ბეის შორის დაიდო დროებითი ზავი, რომლის მიხედვითაც ორივე მხარე რჩებოდა თავიანთ პოზიციასზე მოსკოვის ხელშეკრულების მიღებამდე.

20 მარტს ანკარაში მიიღეს დებეშა მოსკოვიდან თურქეთის დელეგაციის მოლაპარაკებების დამთავრების შესახებ, რომელიც იუწყებოდა, რომ ბათუმი საქართველოს დარჩა. მიუხედავად ამისა, ქიაზიმ ბეი მაინც აჭიანურებდა ქალაქ ბათუმის დატოვებას. იმავე დღეს განახლდა ბრძოლა, რომელიც ქართველების გამარჯვებით დამთავრდა.

22 მარტს ჟლობამ გამოსცა ბრძანება - თურქეთის ჯარებს 48 საათში დაეტოვებინათ ბათუმის ტერიტორია. 24 მარტს თურქეთის სამხედრო ნაწილები ჩასხდნენ გემში და დატოვეს ბათუმი, ხოლო 28 მარტს - ბათუმის ოლქის ტერიტორია. ქიაზიმ ყარაბეგიჩი ტრაპიზონში გაემგზავრა. 30 მარტს წითელი არმიის ნაწილები საზღვარზე მივიდნენ და დაიკავეს სოფ. სარფი.

ამგვარად, ცხარე დიპლომატიური ჭიდილისა თუ სამხედრო ბრძოლების შედეგად დაუბრუნდა დედاسამშობლოს ახალციხე, ახალქალაქი, ბათუმი და აჭარა.

1921 წლის 16 მარტს საბჭოთა რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება მეგობრობისა და ძმობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ბათუმი და ბათუმის ოლქი საქართველოს გადაეცა, ხოლო თურქეთის შემადგენლობაში დარჩა ყარსის, არტაანისა და ართვინის მაზრები, რომლებიც 1914 წლამდე შედიოდა რუსეთის შემადგენლობაში. ხელშეკრულების მე-15 მუხლით, საბჭოთა რუსეთის მთავრობა იღებდა ვალდებულებას, რათა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს ეცნოთ ხელშეკრულების ის მუხლები, რომლებიც უშუალოდ მათ ეხებოდათ (August, 1938, 9, 6; A. F. Cebesoy, 1982, 10, 78-80).

1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარსში ამიერკავკასიის რესპუბლიკებსა (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი) და თურქეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომელიც იმეორებდა მოსკოვის ხელშეკრულების დებულებას და შედგებოდა 20 მუხლისა და სამი დამატებისაგან. ამ ხელშეკრულების პირველი მუხლით, ოფიციალურად გაუქმდა 1918-1920 წლებში ხელმოწერილი ხელშეკრულებები ამიერკავკასიის მთავრობებსა და ოსმალეთის მთავრობას შორის. ყარსის ხელშეკრულება საბოლოოდ ადგენდა საზღვარს ორ სახელმწიფოს შორის, აფართოებდა და ამტკიცებდა ხელისმომწერ ქვეყნებს შორის ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებს (ლ. ალექსიძე, დ. კობახიძე, 1994, გვ. 238).

ლიტერატურა

ლ. ალექსიძე, დ. კობახიძე, 1994 - ლ. ალექსიძე, დ. კობახიძე, ყარსის ხელშეკრულება (საერთაშორისო სამართლებრივი ანალიზი): ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 1, თბ., 1994.

ალ. მენთეშაშვილი, 1998 - ალ. მენთეშაშვილი, საქართველო საერთაშორისო არენაზე 1918-1921 წლებში: ქართული დიპლომატიის ნარკვევები, II ნაწილი, თბ., 1998.

დ. პაიჭაძე, 2002 - დ. პაიჭაძე, რამდენიმე დოკუმენტი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის შესწავლისათვის: ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 9, თბ., 2002.

მ. სვანიძე, 1996 - მ. სვანიძე, ბრესტის ზავი და საქართველო: ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 3, თბ., 1996.

მ. სვანიძე, 2002 - მ. სვანიძე, ოსმალეთის ისტორია (1600-1923), ტომი II, თბ., 2002.

მ. სვანიძე, 2003 - მ. სვანიძე, დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის 1918-1921 წლებში: ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 10, თბ., 2003.

მ. სვანიძე, 2005 - მ. სვანიძე, თურქეთის ისტორია 1923-2000 წწ., III, თბ., 2005.

М. А. Гасратян..., 1983 - М. А. Гасратян, С. Ф., Орешкова, Ю. А., Петросян, Очерки истории Турции, М., 1983.

August, 1938 - August, Ritter von Kral, Kamâl Atatürk's Land, The Evolution of Modern Turkey, Wiën-Leiptig, 1938.

A. F. Cebesoy, 1982 - A. F. Cebesoy, Moskova Hatıraları, Ankara, 1982.

A. I. Gencer, S. Özel, 2000 - A. I. Gencer, S. Özel, Türk İnkilâp Tarihi, İstanbul, 2000.

M. Gönlübol, C. Sar, 1990 - M. Gönlübol, C. Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Ankara, 1990.

NATELA DANGADZE

FROM THE HISTORY OF RELATIONSHIPS BETWEEN GEORGIA
AND TURKEY IN 1918-1921

The paper studies the diplomatic struggle for Batumi and Batumi region after the Brest-Litovsk Treaty at Trabzon, and Batumi conferences (March-June 1918).

The paper deals also with the Declaration of Independence of Georgian Republic of 26th of May in 1918. The 8th of February 1918 the treaty was concluded between Turkey and Georgia, which recognised *de-jure* independence of Georgia

A heated discussion was held in connection with Batumi and Batumi Region at Turkish-Soviet negotiations in Moscow (February-March 1921). Along with negotiations armed struggle also took place. On 25th of February Red Army occupied Georgia and established her the Soviet Authority..

According to the treaty concluded between Soviet Russia and Turkey on 16 March 1921, Batumi and Adjara, Akhalkalaki and Akhaltsikhe returned back to Georgia, while Artaan and Artvin remained under the Turkish government..

In 13th of October 1921 in Kars the Treaty between Turkey and Soviet Caucasus Republics (Georgia, Azerbaijan and Armenia) was signed. The treaty embraced such important issues, from the international law viewpoints, as the Georgian-Turkish border, the trade and economic relations between the two countries, and more..

ხალხური ჟანრების ინტერპრეტაცია იროდიონ ევლოშვილის საყვარელი პოეზიაში

მეოცე საუკუნის ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში, საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, იროდიონ ევლოშვილის სახელი ძირითადად რევოლუციასთან ასოცირდება. პოეტს ხშირად მოიხსენიებენ ეპითეტებით: „დიადი განთიადის მომღერალი“, „რევოლუციის ტრუბადური“, „პოეტი ტრიბუნი“, „ქართული მარსელიოზას ავტორი“, „მოქალაქეობრივი ლირიკის ფუძემდებელი“ და სხვ. რევოლუციურ წარსულს ნამდვილად ვერ დავუკარგავთ შემოქმედს, თუმცა საგულისხმოა, რომ მისი რევოლუციური ესთეტიკა თავისუფლების იდეასთანაა წილნაყარი, რაც პოეტის შემოქმედებაში მეცხრამეტე საუკუნისათვის ნიშანდობლივი ხალხური სიმბოლიკითაა გაცხადებული: „იფეთქა აღმოსავლეთმა, წითელი დროშა გაშალა, კლდეზე მიჯაჭვულ ამირანს სხივები გადააყარა“. ახლა, როცა რევოლუციურ წარსულთან ერთად ი. ევლოშვილის სახელი თანდათან ფერმკრთალდება, საჭიროდ ვცანით, მისი ცხოვრების გზისა და შემოქმედებითი პალიტრისათვის თვალი გადაგვევლო.

ი. ევლოშვილმა ხანმოკლე, მძიმე და ამასთან საკმაოდ საინტერესო ცხოვრების გზა განვლო. სიღნაღის მაზრის სოფ. ბოდბისხევში გატარებული შედარებით უზრუნველი ბავშვობის შემდეგ, მომავალმა პოეტმა სასულიერო სასწავლებლისა და სემინარიის კედლებიდანვე განიცადა ჟანდარმერიისაგან ღვეწა-შევიწროება. გამუდმებით ციხეში გამოკეტვამ, გადასახლებებმა, შიმშილმა და გაჭირვებამ მწერალს ჯანმრთელობა დაუძაბუნა და ტუბერკულოზით დაავადა, მაგრამ ფიზიკურად ჯანგაბილმა სულიერი სიმხნევე მაინც შეინარჩუნა. დროდარდო პოლიტიკურ ქართველებს თავდაღწეული შემოქმედის არსებაში მემკვიდრის ჟინი და რევოლუციური პათოსი საღდაც ქრებოდა და სულიერებით აღვსილ ფაქიზი გრძნობებისა და გემოვნების პერსონად წარმოგვიდგებოდა. იგი დიდი შინაგანი ხიბლითა და ერთგულებით ემსახურებოდა ქართულ სიტყვას და სამწერლო სივრცეში თავისი წილი ხნული კეთილსინდისიერად გაჰქონდა. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ი. ევლოშვილის საყვარელი პოეზია, რომელიც თავისებურად სრულქმნის პოეტის შემოქმედებით პორტრეტს და ხელშესახებს ხდის მის სათუთ და მგრძნობიარე ბუნებას. პოეტის საყვარელი ლექსებს დიდაქტიკურ-ესთეტიკური ღირებულება დღემდე არ დაუკარგავს. ვფიქრობთ, ბევრი მათგანი მომავალი თაობებისათვისაც შეინარჩუნებს აღმზრდელობით ფუნქციას. პროფ. შ. გოზალიშვილის თქმით, „ი. ევლოშვილი ბევრს წერდა მოზრდილი და მცირეწლოვანი ბავშვებისათვის, ქმნიდა სიყვარულით აღსავსე მშვენიერ მოთხრობებს, ლექსებს, პოემებსა და ზღაპრებს... გასაგები და კარგი ქართულით დაწერილ ამ ნაწარმოებებს სოციალურ ჟღერადობასთან ერთად გარკვეული მხატვრული ღირებულება გააჩნია (შ. გოზალიშვილი, 1975, გვ. 8). პოეტმა, ოთხი შვილის მამამ, იცის, რომ ყმაწვილთათვის განკუთვნილ ნაწარმოებებში თითოეული სურათი ბავშვური ფსიქოლოგიის უტყუარი ხედვით უნდა აისახოს, ამიტომ გულახდილად ესაუბრება ნორჩ მკითხველს, ასწავლის მშობლიური გარემოს, ბუნებისა და თანატოლების სიყვარულს.

სალიტერატურო კრიტიკაში მითითებულია, რომ ჟანდარმერიის ხანგრძლივი მეთვალყურეობისა და დევნის პირობების შედეგად ი. ევდოშვილის საყმაწვილო შემოქმედებამ ჩვენამდე სრულყოფილად ვერ მოაღწია, დაკარგულია პოეტის ავტოგრაფების უდიდესი ნაწილი, რის გამოც ბიბლიოგრაფიული ნუსხა პირველი პუბლიკაციებიდან და გ. ლიონიძის სახელობის ლიტერატურული მუზეუმის ფონდიდანაა ამოკრებილი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მწერლის საყმაწვილო შემოქმედება ნასაზრდოვებია ილიას, აკაკის, რ. ერისთავის, ი. გოგებაშვილის კრიტიკული რეალიზმის ესთეტიკით და გაგრძელებულია მათ მიერ დამკვიდრებული ტრადიციები.

განსაკუთრებულია ი. ევდოშვილის დამოკიდებულება ხალხური საუნჯისადმი. ფიზიკურად ჯანგატეხილი პოეტი სულიერი ოპტიმიზმის გამოსახატავად ზღაპრულ პერსონაჟებს ეტოლება. ერთ-ერთი გადასახლებიდან დაბრუნებული, „ნაკადულის“ რედაქციაში სტუმრად მისული პოეტი ნ. ნაკაშიძეს ვერ უტყნია. თვალზე ცრემლმომდგარი რედაქტორისათვის მას ხელები დაუკოცნია და უთქვამს: „მე ახლა ყარამან ყანთელი ვარ... ბაყბაყ დევს მოვერევი, ყაფის მთას ავწევ, ისე დავიყიჟინებ, რომ ქვეყანამ ზანზარი მიილოს (ფ. ზანდუკელი, 1974, გვ. 56).

რეალისტური ტენდენციებით განმსჭვალული მწერლის საყმაწვილო შემოქმედების დაუშრეტელი წყაროა ზეპირსიტყვიერება. ამის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე მხოლოდ გაკვრითაა მინიშნებული. პოეტი ზშირად მიმართავს ფოლკლორული ჟანრების თავისებურ ინტერპრეტაციას, იყენებს საოჯახო-საწესო პოეზიის თემატიკას, პარემიის ნიმუშებს, მოიშველიებს ხალხურ ფრაზებს, გამოთქმებს, მოთხრობებში ჩაურთავს ლექსებს, სიმღერებს, ანდაზებს... ყოველივე ეს შემეცნებით ღირებულებასთან ერთად მომხიბლავ იერს აძლევს თითოეულ ნაწარმოებს. გარდა ამისა, ი. ევდოშვილის საყმაწვილო შემოქმედებაში ქარბად იგრძნობა ფოლკლორული ინტონაციები, გამოყენებულია ხალხური მხატვრული გამომსახველობითი ხერხები, რითმები, რითმიკა...

ი. ევდოშვილმა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ესოდენ პოპულარული ლიტერატურული „ნანინები“, რომელთა ფონი ხალხური „იავნანა“ გახლდათ, ახლებური ინტერპრეტაციით შესთავაზა მკითხველს, რაზედაც სათაურშივეა მინიშნებული - „ახალი ნანინა“. ლექსი ერთგვარ პასუხად ეხმიანება აკაკის იმედიან „იმერულ ნანინას“. მასში პოეტის განწყობილებასთან სულიერი სიახლოვე იგრძნობა, თუმცა ჩანს, რომ ჩავლილმა ათწლეულებმა დაადასტურა წარუმატებლობა საგლეხო რეფორმისა, რომელმაც ყმა-გლეხი მხოლოდ ფიქტიურად გაათავისუფლა. მძიმე უღლისაგან ვითომდა თავდაღწეულს, ახალი მჩაგვრელები მოევლინა.

„ახალი ნანინას“ სტრუქტურა კლასიკური ხალხური ლექსის ფორმითაა წარმოდგენილი. 8 მარცვლიანი, 4 სტრიქონიანი სტროფები ხალხური რეფრენების თანხლებით მინორული განწყობილებით გადმოგვცემს ღრმა სოციალურ პრობლემებს. ცნობილია, რომ „იავნანას“ ხალხურ ტექსტებში რეფრენები გამოიყენება კონკრეტული რითმულ-მუსიკალური და აზრობრივი დანიშნულებით. ეს რეფრენები ამავე დროს სტროფებს ერთმანეთთან აკავშირებს. ანალოგიური ფუნქციით იყენებს მას ი. ევდოშვილი. პოეტი აღწერს იმ მძიმე ყოფას, რაც შედეგად მოჰყვა რუსთა კოლონიურ-დამპყრობლურ პოლიტიკას. ნაჩვენებია,

როგორ არბევდნენ და აწიოკებდნენ. მშრომელთა ოჯახებს, ართმევდნენ სარჩო-საბადებელს, ურღვევდნენ კერძას, სცემდნენ მათრახებით, არ ერიდებოდნენ სისხლისღვრას... თვალნათლივ ჩანს, რომ პოეტი საბავშვო ლექსშიც კი კრიტიკული რეალიზმის მიმდევრად რჩება და არ ცდილობს, ოდნავ მაინც შეაფერადოს ცხოვრების მკაცრი რეალობა, ის მძიმე სოციალური პროცესები, რის შესაცვლელად თავგამოდებით იღვწოდა. ამ კუთხით იგი ისტორიული პროცესების ახლებური ხედვით წარმოჩინდება, რაც პირველივე სტრიქონებში ცნაურდება: „ივანანა, ვარდონანა, ივენანინაო, კარგად ვიცი, ჩემო კარგო, ვინც შეგაშინაო, ყაზახების მათრახებმა ჩვენც დაგვიფრინაო, ტყეში თოვლზე გირწევ აკვანს, ივენანინაო! რა გაჭამო, ჩემო კარგო, ძუძუ დამიდნაო, რაც გვებადა, მათ წაიღეს, აგვიკლეს ბინაო!“

„ნანინას“ ჰანგის სევდიანი კილოთი დედა უმღერის შვილს ოჯახის ტრაგიკულ თავგადასავალს: მამამისს ყაზახების მათრახებმა სისხლი აღინა, უფროსმა ძმამ მათი ხმლის ქვეშ ამოიგმინა, უფროს დას კი ნამუსი აშხადეს, კერძა მოგვიშალეს და „გაგვხადეს მეზობელი ტყის ნადირისაო“. მისი ცხელი ცრემლები თოვლზე იზნევა, მაგრამ საშველი არსაიდან არ არის. დედა სთბოვს შვილს, მათი ოჯახის უბედურება კარგად დაიხსომოს და როცა გაიზრდება, იქნებ ბედმა გაუღიმოს და მწარე მოგონებებით აღგზნებული მტრისაკენ დაიძრას. „მანამდე კი ივენანა, ვარდონანინაო“. ლექსის უკანასკნელ სტრიქონებში ჩაქსოვილია რიტორიკა. დედას სჯერა, რომ მშრომელთა სვე-ბედი მომავალში სხვაგვარად შეიცვლება: „ივენანა, ვარდო ნანა, დაგძახის ქარიო, მწამს, რომ, შვილო, დაიქროლებს სულ სხვა ნიაფიო! ის იქნება განთიადის წინამორბედიო! ჩვენ ტანჯულთაც გაგვიღიმებს ერთხელ სვე-ბედიო.“ ლექსი სავესეა წუხილით, ცრემლითა და ვაგებით, ყოველი ტაეპიდან დარდი და ნალველი მრედიწება. ლირიკული გმირი ცდილობს, თავისი სევდა ბავშვამდე მიიტანოს და ერთგვარად გული მოიოზოს. პოეტურ ქმნილებას გარკვეულ ხიბლს სძენს მომავლის იმედი. ამ შემთხვევაში მგოსნის მიერ ხალხური ლექსის კლასიკური ფორმის გამოყენებით გადმოცემულია სოციალური თემატიკა, რაც ეპოქის სპეციფიკითაა მოტივირებული. ი. ვედოშვილი მოუწოდებს ნორჩ მკითხველს, რომ უკეთესი მომავლისათვის საჭიროა დაუნდობელი ბრძოლა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ლექსის პირველი ორი სტროფი გახალხურებულია. ქართული ხალხური პოეზიის სრული კორპუსის მე-8 ტომში დასტამებულია სოფ. ერთაწმინდაში 1961 წელს ვ. ლავრელაშვილის მიერ მთქმელ ზ. მენუქიშვილისაგან ჩაწერილი ორი ვარიანტი (ნ. ნაკაშიძე, 1956, გვ. 118, 348), რომლებიც ძალიან მცირედ განსხვავდებიან როგორც ერთმანეთისაგან, ასევე ლიტერატურული ტექსტისაგან.

ლექსი „აკვანთან“ „ახალი ნანინას“ ერთგვარი ვარიანტია. მართალია, მასში ხალხური რეფრენები არ გვხვდება, მაგრამ „ივენანას“ კილო, ინტონაცია, რითმა, რითმიკა ხალხურ ხმეერებასთან აახლოვებს: „გაიცინე პაწაწინავ, გაახარე ნორჩი გული, დედის მკერდზე ააფეთქე მშობლიური სიყვარული!“ სოციალური ჰარმონიის მომხრე პოეტისათვის ძალიან მძიმეა იმ ყოფის აღწერა, რომელშიაც გლეხთა შვილები იზრდებიან, თუმცა არც დაფარვა ეგების. დედამ იცის, რომ მისი შვილი ტანჯვა-შრომის მძიმე უფსკრულში უნდა ჩაეშვას, ამიტომ ცდილობს, აკვანში მყოფს კეთილგანწყობა და მშობლიური სითბო არ მოაკლოს. ნაწარმოებში ემოციური მუხტის გასაძლიერებლად გამოყენებულია

ხალხური მიმართვები: „ვარდო დედისაო,“ „მზის სხივებზე გასაშლელო“, „გაზაფხულის მოციქულო“ და სხვ.

ი. ევდოშვილის ლექსები: „ყვავილების ბაასი“, „ჩურჩხელების ჩხუბი“, „სოსო და მერცხალი“ და სხვ. უძველესი ფოლკლორული ჟანრის — გაბაასების კანონებს ექვემდებარება და ძირითადად შემეცნებითი დანიშნულებითაა შეთხზული. უზეადაა გამოყენებული გაბაასებისათვის ნიშანდობლივი ზოტბაქების ელემენტები. ზღაპრული ანთროპომორფიზმის მხატვრული ხერხის გამოყენებით თითოეული პერსონაჟი გამოდის მონოლოგით და მკითხველს აცნობს საკუთარ ავ-კარგს. ია, ენძელა, ზამბახი იღვწიან, რათა არა საკუთარი, არამედ ვარდის - ყვავილთ მეფის უპირატესობა დაამტკიცონ. შემდეგ ბაასში ჭეჭილი ერთგება, წარმოაჩენს იმ ჯაფასა და ღვაწლს, რასაც მის მოსაყვანად მიწის მუშა ეწევა. პურის გარეშე ზომ ადამიანთა არსებობა შეუძლებელია, ამიტომ ჭეჭილს შეუძლია დატყბეს ყვავილთა სილამაზით, აქოს ისინი: „დეე ვარდი მეფე იყოს და ენძელა მიწის სწოვდეს, იამ თვალი აუუუუუნოს, ზამბახი კი ლოცულობდეს.“ მაგრამ მისთვის გლეხაცია მასულდგმულელები, ამიტომ თავის მაგიერ მის მარჯვენას აქებს: „ჩემი მეფე გლეხი არი, იმას ვეტრფი ერთადერთსა, გაუმარჯოს მის მარჯვენას, გაუმარჯოს მხენელ-მთესველსა!“ ჭეჭილის მონოლოგით ბჭობა წყდება. მას ყველა ეთანხმება, ირგვლივ მოსავლის წარმართული ღვთაების „ოროველას“ ჰანგი გაისმის. ამ შემთხვევაში ხალხური პაექრობის ფორმა გამოყენებულია დიდაქტიკური მიზნით, როგორც მხატვრული ხერხი, რათა შთააგონოს ყმაწვილებს, რომ „პური ჩვენი არსობისა“, რომლის მოსაყვანად ქართველთა წინაპრები ოდითგანვე ოფლს ღვრიდნენ, გამორჩეულია.

ლექსში „ჩურჩხელების ჩხუბი“ სათაურშივეა მითითებული, რომ პაექრობა საკმაოდ მწვავე იქნება. პერსონიფიცირებულ მხატვრულ სახეებად წარმოდგენილია ჩვენებური ნუგბარის სამი სახეობა: „ნიგვზიაური“, „ყურძნიაული“ და „თხილა“. მათ პაექრობაში აშკარადაა გამოკვეთილი ხალხური გაბაასებისათვის ნიშანდობლივი უპირატესობისათვის ბრძოლა, საკუთარი თავის ქება და სხვისი დამცირება. პირველი, „ნიგვზიაური“ სიამაყით აცხადებს: „ვინ მეცილება შაქრობას, ვინ არის ჩემი ტოლიო.“ მის ტრახახს „ყურძნიაული“ ეპასუხება, რომ მასთან შედარებით გამხმარ, უგემურ ჩირადაც არ ღირს. დიალოგში „თხილა“ ჩაება და თავმომწონედ მოითხოვა, რომ ბაქიობას თავი დაანებონ და ილამ განსაჯოს, რომელია მათ შორის მართალი. ამ შემთხვევაში პაექრობის ხასიათმა განაპირობა კამათში მონაწილე მეოთხე პერსონაჟის ობიექტურობის აუცილებლობა. მართლაც, ილამ სამივე მათგანი შეაქო: „ნიგვზავ, მე შენ კი გენაცვალე, შენც კარგი რამ ხარ, თხილუნავ, ყურძნისავ, გშვენის ხალეები...“ ყმაწვილმა უპირატესობა „ნიგვზიაურს“ მიანიჭა და პირველად მისით ჩაიტკბარუნა პირი, შემდეგ „თხილუნა“ მიაყოლა, ბოლოს კი „ყურძნიაული“ ჩაკბიჩა და აურზაურიც შეწყდა. აღნიშნული ლექსით ი. ევდოშვილმა ახალი თემატიკით გაამდიდრა ლიტერატურულ გაბაასებათა ციკლი.

ხალხური საშობაო სიმღერის ვარირებაა ლექსი „ალილო“, რომელშიაც აღწერილია ტრადიციული საშობაო მსვლელობა კალათებით, ზურჯინით, იფნის კომბლით, სიმღერითა და ლიტანიოებით: „ქრისტეშობაა, ალილო, ალილო, ბიჭო გელაო! ქრისტეშობაა ოცდახუთს, ამ თვესა ხარობს ყველაო; ჩვენც შემოვძახოთ ერთადა, ალილო, ბიჭო გელაო!“ აღნიშნული ლექსი ყმაწვილებს ქრისტიანული ტრადიციების შენარჩუნებაში ეხმარება.

ი. ევდოშვილის საყმაწვილო პოეზიაში ხალხურის მსგავსი შთამბეჭდაობითაა წარმოჩენილი წლის დროთა მონაცვლეობის თემატიკა, რომლის უძველესი ნიმუშები მითოპოეზიაში ფიქსირდება და რომელსაც საბავშვო მწერლობაში რ. ერისთავმა დაუღო სათავე. გაზაფხულის, ზაფხულის, შემოდგომისა და ზამთრის თითოეული სურათის დინამიკა მკითხველისათვის მარტივად, მაგრამ ამავედროულად მაღალმხატვრული ენით, დახვეწილი პოეტური გემოვნებითაა მიწოდებული: „ჩვეჩილმა ამოიწია, გადგა ბორჯი და ძირია, იამ მოქარგა მინდორი, სჩანს გაზაფხულის პირია“. ზაფხულის პეისაჟს პოეტი ჰეროიკული შრომის პათოსით წარმოაჩენს. მწიფე ყანებში „ქრისტეს თვალი“ ტრიალებს, კვლებში ჩამდგარი მთიბავეები მღერაან: „ცელო, მოუსვი ბალახსა, დავსდგათ თივების ძირია“, კალოზე კი „ორთველას“ ზუზუნნი გაიხმის. წმინდა ფოლკლორული გარემოს აღწერას დამაჯერებლობას სძენს ხალხური შრომის ლექსებიდან მოხმობილი ტაეპების, ცალკეული ფრაზების, მიმართვის ფორმების ჩართვა.

დასასრულს გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ხალხური საუნჯით ნასაზრდოებ ი. ევდოშვილის საყმაწვილო პოეზიას დიდაქტიკურ-ესთეტიკური ღირებულება დღემდე არ დაუკარგავს. ვფიქრობთ, ის მომავალშიც შეინარჩუნებს აღმზრდელობით ფუნქციას და კვლავ იქნება მომავალი თაობების სულიერ საზრდო.

ლიტერატურა

- შ. გოზალიშვილი, 1975 - შ. გოზალიშვილი, იროდიონ ევდოშვილი, თბ., 1975.
ფ. ზანდუკელი, 1974 - ფ. ზანდუკელი, ფოლკლორი და ქართველი საბავშვო მწერლები, თბ., 1974.
ნ. ნაკაშიძე, 1956 - ნ. ნაკაშიძე, მოგონებები, თბ., 1956.
ე. ქარელიშვილი, 1985 - ე. ქარელიშვილი, იროდიონ ევდოშვილი, თბ., 1985.
პოეზია, 1979 - ქართული ხალხური პოეზია, ტ VIII, თბ., 1979.

KETEVAN DEKANOZISHVILI**THE INTERPRETATION OF FOLK GENRES IN EVDOSHVILI'S
CHILDREN'S POETRY**

In the 20th century literary criticism Irodion Evdoshili is mentioned as a poet admiring revolution, but it must be taken into consideration that his revolutionary aesthetics is impregnated with the aspiration for freedom. The poet is the faithful defender of the Georgian language and created interesting works. Evdoshvili's infant poetry is especially impressive, which is provided with the Georgian National folklore.

In his poems Evdoshvili often applies the interpretations of folk genre; he also applies the patterns of the *ménage-sacral* poetry, songs, proverbs, separate phrases and expressions. He also uses folk intonations, rhythm and rhythmic. Especially he creates frequently the new poems by using the structure of the genre of *Nanina* and *Gabaaseba* and utilizes the themes of seasons alternation and also the patterns of the Labour poetry. In the children's poetry Evdoshvili still remains a follower of the critical realism and he doesn't try to prettify the realistic picture of the contemporary life and hard social conditions for the change of which he struggled all his life.

Together with his fiction Evdoshili's works has the didactic value. It will also preserve the spiritual value for the future generation.

კონვერზაცია და მისი როლი გერმანულს, როგორც უცხო ენის, სწავლებაში

სიტყვა კონვერზაცია (Konversation) ლათინურიდან შემოვიდა გერმანულ ენაში იტალიური და ფრანგული ენების გზით. კლასიკურ ლათინურში conversation დაფიქსირებულია კავშირის, ურთიერთობის, ნაცნობობის მნიშვნელობით (Umgang, Verkehr). ასე რომ, იგი ზოგადად აღნიშნავდა შორის ურთიერთობების აღსანიშნავად იხმარებოდა. სენეკასთან conversation ინტიმურობის მნიშვნელობის მატარებელია. საშუალო ლათინურის ლექსიკონებში (მაგ., კლაუდია შმიდტერის ლექსიკონში) conversation, ერთი მხრივ, ბერებს შორის ურთიერთობას, ხოლო, მეორე მხრივ, სექსუალურ ურთიერთობას აღნიშნავდა, ხოლო ლათინურ-გერმანულსა და გერმანულ-ლათინურ ლექსიკონში აღნიშნულ მნიშვნელობას საუბრის სემანტიკაც ემატება (Unterhaltung).

მე-12 საუკუნეში სიტყვა conversation ლათინურიდან ფრანგულმა ენამ ისესხა „კავშირ-ურთიერთობის“ მნიშვნელობით. მან ეს მნიშვნელობა მე-16 საუკუნემდე შეინარჩუნა და იმავდროულად „კომერციულის“ სინონიმად იქცა. მხოლოდ მე-17 საუკუნიდან დაიმკვიდრა ამ სიტყვამ აღნიშნავდა შორის საუბრის მნიშვნელობა - დღევანდელი გაგებით, საურთიერთო, კომუნიკაციური საუბარი. სიტყვის ამ მნიშვნელობამ ასახვა ჰპოვა მრავალ ლექსიკონში, რომლებიც საფრანგეთში გამოვიდა მე-17 საუკუნეში. სწორედ მე-17 საუკუნეში ეყრება საფუძველი გერმანულ ლექსიკოგრაფიას. გამოდის რამდენიმე ლექსიკონი, მათ შორის კასპარ შტილერისა და ქრისტიან გეინიცის ავტორობით. ორივე ეს ავტორი მიზნად ენის სიწმინდისათვის ბრძოლას ისახავდა და ყოველმხრივ ცდილობდა უცხოური სიტყვების ნაცვლად წმინდა გერმანული სიტყვების დამკვიდრებას. სწორედ ამიტომ არც ერთ ამ ლექსიკონში სიტყვა conversation შეტანილი არ არის. ერთადერთი იყო მათეას კრამერი, რომელმაც 1678 წელს თავის ლექსიკონში დააფიქსირა ტერმინი conversation, რომლის სხვა მნიშვნელობებს შორის (მოძრაობა, სიცოცხლე, საზოგადოება, ურთიერთობა) ასევე „საუბარი“ ფიქსირდება. მე-19 საუკუნის დასაწყისში იოჰან ჰაინრიხ კამპემ თავის ერთენოვან გერმანულ ლექსიკონში პირველმა დააფიქსირა სიტყვა conversation „საუბრის“ მნიშვნელობით (Gespräche, Unterredung, Unterhaltung).

თუმცა მე-17 საუკუნეში Konversation, როგორც ფრანგული ენიდან ნასესხები სიტყვა, უკვე კარგა ხნის „მოშინაურებული“ იყო გერმანიაში, მაგრამ, როგორც ლიტერატურული წყაროებიდან ირკვევა, ლექსიკოგრაფები კიდევ დიდხანს თავს არიდებდნენ ამ სიტყვის შეტანას თავიანთ ლექსიკონებში, რადგან მისი აღიარების საფუძველიც კი არ ჰქონდათ. მაგრამ დრო გადიოდა და ტერმინი conversation თანდათანობით თავის ადგილს იმკვიდრებდა ლექსიკონებში. ამ სიტყვის თანამედროვე განმარტება ასეთია: ein höfliches (oft oberflächliches) Gespräch besonders bei einem Besuch, auf einer Feier (geistreiche, höfliche, gepflegte Konversation) - Langenscheidts Großwörterbuch.

Konversation: Unterhaltung; (oft förmlich), Gespräch (in einer Gesellschaft) - BI Lexikon A bis Z in einem Band.

Konversation: eine lebhaft, interessante, gepflegte Konversation (Unterhaltung) - Wörter und Wendungen, Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch.

Konversation: Беседа, разговор, разговорная практика (на иностранном языке)

- К. Лейн и др. Großwörterbuch Deutsch - Russisch.

ყურადღებას იქცევს „კონვერზაციის“ მნიშვნელობა რთულ არსებით სახელებში. ასე მაგალითად: *Das Konversationslexikon* - ენციკლოპედიური ლექსიკონი, *das Konversationsstück* - მსუბუქი ქანრის პიესა, *die Konversationsstunde* - ზეპირი (სასაუბრო) პრაქტიკის გაკვეთილი, *der Konversationsstön* - მსუბუქი, ძალდაუტანებელი ტონი.

ვინაიდან თავდაპირველად **კონვერზაცია** მაღალი ფენების წარმომადგენელთა შორის სტუმრობისას და საზემო სიტუაციების დროს წარმოებულ საუბარს აღნიშნავდა, ამდენად, მისი მონაწილენი ის პიროვნებები იყვნენ, რომელთაც უფლება ჰქონდათ მონაწილეობა მიეღოთ სამეფო კარზე ან დიდებულთა სალონებში მიმდინარე საუბრებში. ესენი იყვნენ პირველ რიგში თავად-აზნაურები ან კარიერისტები ბურჟუაზიული წრეებიდან. დამოკიდებულება თანამოსაუბრეთა შორის სხვადასხვაგვარი იყო. ეს იყო საუბარი მეგობრებთან, უცნობ პირებთან, ნაკლებად ნაცნობ ადამიანებთან. მეორე მხრივ, თანამოსაუბრენი შეიძლება ყოფილიყვნენ ერთნაირი რანგის ან სოციალურად სხვადასხვა საფეხურზე მდგომი პირები. არსებობდა თავადებთან საუბრის წარმართვის უზუსტესი წესები. ამ სპეციალური საუბრის ნორმად ითვლებოდა მიმართვის განსაკუთრებით თავაზიანი ფორმა. მოსაუბრეს სხვადასხვა სტილისტური საშუალებების გამოყენებით უნდა მიეთითებინა თავისი ქვემდგომობა ზემდგომი პირის მიმართ. ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ის, რომ კონვერზაციის თითოეულ თანამოსაუბრეს შეგნებული ჰქონდეს თავისი პოზიცია მეორის მიმართ და შესაბამისად იქცეოდეს.

კონვერზაციის თემებიც ყურადღებით უნდა შეეჩიათ. სასიამოვნო კონვერზაციის იდეალად ითვლებოდა არა ერთ რომელიმე თემაზე მიჯაჭვა, არამედ საუბრის თემის რაც შეიძლება ხშირად ცვლა. მაგრამ თემები შერჩეული უნდა ყოფილიყო არა წინასწარ მიზანმიმართულად, არამედ თავისთავად უნდა მოდიოდეს. ამით გამოირიცხებოდა ის მოსაწყენი საუბრები, რომლებსაც ადგილი აქვს მაშინ, როცა ერთი რომელიმე გარკვეული დარგის სპეციალისტები ცდილობენ დეტალურად ისაუბრონ თავიანთ პროფესიონალურ თემებზე, რომლებიც ზოგჯერ თანამოსაუბრეს არც აინტერესებს და ვერც გაბულობს. წარმატებულად ითვლებოდა საუბარი თემების მრავალფეროვნებით. თუმცა თემის ხშირ ცვლას თავისთავად შედეგად მოჰყვებოდა ის, რომ ცალკეულ სფეროს მხოლოდ გაკვრით ეხებოდნენ, რის გამოც საუბარი იყო ზერელე, არაღრმა. ამდენად, საუბრით მიღებული სიამოვნება განისაზღვრებოდა არა შინაარსობრივი შემეცნებით, არამედ მხატვრული ფორმითა და ხარისხით.

ასეთია მოკლედ კონვერზაციის არსის ზოგადი ისტორიული მიმოხილვა. ნაშრომის ძირითად მიზანს წარმოადგენს კონვერზაციის როლი გერმანულის, როგორც უცხო ენის, სწავლების პროცესში. ამჟერად ჩვენი ყურადღება გადატანილი იქნება დიდაქტიკაზე, შემუშავებული იქნება ახალი პროგრამები კონვერზაციის სწავლებისათვის. კონკრეტული წინადადებები შეეხება გერმანული ენის, როგორც უცხო ენის, სწავლებას.

გერმანულის, როგორც უცხო ენის, სწავლება, პირველ ყოვლისა, გულისხმობს ენის სწავლებას ზრდასრული ადამიანებისათვის. თუ გადავალებთ თვალს მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრის ძირითად მეთოდურ მიმდინარეობებს, თვალსაჩინო გახდება, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ პერიოდში გერმანული ენის

სწავლებაში მხოლოდ და მხოლოდ გრამატიკულ-თარგმნითი მეთოდი გამოიყენებოდა. ამ მეთოდით კლასიკური ენების სწავლების ნიმუშის მიხედვით, პირველ ყოვლისა, ისწავლებოდა გრამატიკული წესები და სიტყვათა მარაგი. მიღებული ცოდნის გამოყენება ხდებოდა უმთავრესად მხოლოდ უცხოურიდან მშობლიურ ენაზე და, პირიქით, მშობლიურიდან უცხოურ ენაზე თარგმნის სავარჯიშოების შესრულებაში. სწავლების შინაარსი წმინდა კოგნიტური იყო. 60-იან წლებში, როცა ამერიკულმა სტრუქტურალიზმმა ახალი ლინგვისტური შემეცნებანი უცხო ენათა სწავლებაშიც გადაიტანა, ძლიერ შეიცვალა გერმანულის, როგორც უცხო ენის, სწავლების მეთოდიკაც, შეწყდა ე.წ. აუდიო-ლინგვალური ფაზა სწავლებაში. დიდაქტიკური პროგრამების საფუძველი ახლა უკვე იყო რწმენა იმისა, რომ ენის დაუფლება ყველაზე უკეთესად საუბრებით შეიძლება და სახელდობრ იმით, რომ ენის შემსწავლელი მანამ იმეორებს გარკვეული წინადადების ნიმუშს, ვიდრე ის ავტომატიზმამდე არ მივა და კითხვა-პასუხის ეპიზოდებში მოფიქრების გარეშე არ იქნება ჩაშვებული. აქ ცენტრში იდგა სალაპარაკო ენა და ისეთი ენობრივი საშუალებები, რომლებიც საჭიროდ ითვლებოდა ყოველდღიურ საკომუნიკაციო სიტუაციაში. ამდენად, ვარჯიშისათვის გამიზნული წინადადებები უმთავრესად საყოფაცხოვრებო ხასიათის დიალოგებიდან იყო. სახელმძღვანელოში მოცემული მონოლოგიური მეტყველებისათვის გამიზნული ტექსტებიდან ყურადღება გადატანილი იყო ისეთ თემებზე, როგორიცაა, მაგალითად, *auf der Post, am Fahrkartenschalter, in der Bäckerei, Im Restaurant* და ა.შ. ამ გზით ენის შემსწავლელნი სწავლობდნენ იმას, რაც მათ ნამდვილად დასჭირდებოდათ, როცა ისინი შესასწავლ ენაზე მოლაპარაკე ქვეყანაში შესაბამის სიტუაციაში აღმოჩნდებოდნენ. შესაბამისად, გერმანული ენის სახელმძღვანელოებში წინა პლანზე წამოიწია დიალოგები, რომლებსაც ხშირად ყოველდღიურ საუბრებს (*Alltagsgespräche*) უწოდებენ. სწავლებამ ენის ლაბორატორიებში გადაინაცვლა. მოგვიანებით აუდიო-ვიზუალურ ზეაზაში - სწავლებაში ჩაერთო ვიდეოაპარატურა. კოგნიტურ-გრამატიკული სწავლება მთლიანად უარყოფილ იქნა. როცა ლინგვისტურმა პრაგმატიკამ, რომელიც გერმანიაში ცნობილი გახდა 70-იანი წლების დასაწყისში, რამდენიმე წლის ყოყმანის შემდეგ თავისი ზეგავლენა უცხო ენათა სწავლების მეთოდიკაზეც გაავრცელა, უკვე ალაპარაკდნენ „კომუნიკაციურ შემობრუნებაზე“. ეს იმას ნიშნავს, რომ სტრუქტურალისტური ვარჯიშის მეთოდები ასევე უარყოფილ იქნა და გერმანული ენის სწავლების შინაარსიც შეიცვალა. შესასწავლ ენობრივ ერთეულებს უკვე განსაზღვრავდა არა სიტუაცია, არამედ პრაგმატული განზრახვა, საუბრის აქტი. სწავლების მეთოდები უფრო მრავალფეროვანი და ძლიერი გახდა. ისინი ორიენტირებული იყო ენის შემსწავლელის მოთხოვნილებებზე, რაც სხვა მეთოდებთან ერთად ცვლად სოციალურ ფორმებს, ცალკეულ, პარტნიორულ და ჯგუფურ მეცადინეობას, უფრო საინტერესო, სავსე მნიშვნელობის მქონე ტექსტებსა და სავარჯიშო თამაშებს ნიშნავდა. დღევანდელი აქტუალური მეთოდიკა ისევ დაშორდა დოგმატურ მიმდინარეობებს და სხვადასხვა მიზნებსა და ვარჯიშის ფორმებს აერთიანებს. ამდენად, კომუნიკაციური კომპეტენცია ენის კურსების უმეტესობისათვის წინა პლანის სასწავლო მიზანია. ამას შემდეგ მოსდევს სალაპარაკო ენა. ახალი სახელმძღვანელოები წარმოადგენს სამი ასპექტის კომბინაციას: სიტუაცია, თემა და საუბარი. მოხდა თემების ხელახალი გადამუშავება. სავარჯიშოთა ფორმები მრავალფეროვანია. ვრწმუნდებით იმაში,

რომ გრამატიკის კოგნიტური სწავლება, განსაკუთრებით ზრდასრულ ადამიანებში უფრო წარმატებულია, ვიდრე სწავლების იმპლიციტური მეთოდები და სახელმძღვანელო, განსაკუთრებით ისეთ მიზნობრივ ჯგუფებში, რომელთაც სხვა უცხო ენები უკვე შესწავლილი აქვთ კოგნიტურ-გრამატიკული მეთოდით.

ყველა დიდი თანამედროვე სახელმძღვანელოს ავტორს პროგრამულად შეტანილი აქვს გერმანულ ენაზე თავისუფალი საუბრის მოსამზადებლად სავარჯიშო მასალა. კურსის წამყვანი პედაგოგები ამ მასალას ხშირად იყენებენ დიდაქტიკური კომპეტენციების, მეთოდური გაფორმებისა და კონვერზაციის კურსის დასაგეგმავად. ჰიუბერის გამომცემლობა გვთავაზობს სავარჯიშო მასალის მთელ რიგს კონვერზაციის სწავლებისათვის (მაგ., *Rede und Antwort, Übungen zum dialogischen Sprechen, Alltagsthemen im Gespräch, Bildgeschichten für den Konversations- und Aufsatzunterricht*), ამას ემატება *Spielbücher, Lernspielkarten und kommunikative Spiele für Deutsch als Fremdsprache*. ისინი შეიცავენ თამაშებს, რომლებიც იძლევიან იმპულსს საუბრებისათვის.

ჩვენ უნდა გამოვიკვლიოთ სხვადასხვა ფაქტორები, რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ საუბრის უნარ-ჩვევების გამომუშავებაზე. მათ განეკუთვნება სახელმძღვანელოებში მოცემული კონსტრუქციული დიალოგები, რომელთა აუტენტურობა ყურადღებას იმსახურებს. გარდა ამისა, თემატიზებული უნდა იქნას სასწავლო საუბრების შინაარსი. და ბოლოს განვიხილავთ დისკუსიის საუბრის სპეციფიურ ფორმას, ასევე თამაშებს, როგორც კონვერზაციის სწავლების მეთოდს.

როგორც უფროსი და საშუალო თაობის გერმანული ენის მასწავლებლებსთვის ცნობილია, ადრეული პერიოდის გერმანული ენის სახელმძღვანელოებში მოცემული დიალოგები ერთობ ზისტი და ნაკლებ თავაზიანი ფორმით იყო წარმოდგენილი, რადგან მათ აკლდა ნაწილაკები, შორისდებულები და სასაუბრო ენის სხვა ფენომენები, რომლებიც საუბრებში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ. ენის შემსწავლელებს ასეთი ტექსტები ვერ აძლევდა ზეპირი სასაუბრო ენისათვის ადეკვატურ მოდელებს, პირიქით, ისინი მათ აძლევდნენ იმის მაგალითს, თუ როგორ არ უნდა ილაპარაკო.

უკანასკნელ წლებში გამოცემული სახელმძღვანელოების დიალოგები კი სწორედ პრაგმატული და სოციოლინგვისტური კომპეტენციების გათვალისწინებითაა შედგენილი ენის შემსწავლელთათვის. ისინი ენის პრაქტიკულად გამოყენების დემონსტრირების ნიშნებს წარმოადგენენ. კომუნიკაცია მასწავლებლისა და ენის შემსწავლელს შორის. ასევე ენის შემსწავლელთა ურთიერთშორის საუბარი სასწავლო პროცესში ენის პრაქტიკულად დაუფლების შესაძლებლობას იძლევა.

კონვერზაციის სწავლების პროცესს მივყავართ იმ შედეგამდე, რომ კონვერზაცია შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც დისკუსიის სინონიმი. ამ აზრისაა იოჰანეს ვენცელი. იგი ასახელებს 12 შესაძლო თემას, რომლებიც შეიძლება გამოდგეს დისკუსიების საფუძვლად და გვიჩვენებს, რომ ისინი გავალრმაოთ შემდეგში დაახლოებით 100 სიტყვით და წინასწარ მომზადებული კითხვებით. შეკითხვები, რომლებსაც თავისი საკუთარი პოზიცია უნდა ჰქონდეს დასმული საკითხისადმი, ხელს შეუწყობს ცოცხალ საუბრებს, კარგად მომზადებული სასაუბრო თემა ხელს უწყობს ენობრივი სიძნელების შემცირებას და საუბრის ტემპის დაჩქარებას. მაგრამ მას დიდი ნაკლიც აქვს: ნელდება ინტერესი ნამდვილი დისკუსიისადმი. ფრანც ეპერტი და კარლ კუპერი თავისუფალი საუბრისაკენ

მიმავალ გზას სამ ფაზად ყოფენ: 1) დიალოგის ტექსტი იკითხება და, ხდება უცნობი სიტყვების დამუშავება, 2) შემდეგ ტექსტი იღებს სასაუბრო ფორმას, 3) მესამე ფაზას ენის შემსწავლელები შეჰყავს საუბრის სიტუაციაში. მათ უნდა წარმართონ დიალოგი დამუშავებული ტექსტის შინაარსზე. თუმცა ავტორები იმავდროულად მიუთითებენ, რომ წინასწარ დამუშავებული ტექსტის მასალაზე აგებული დიალოგი მაინც საკმაოდ შორსაა ბუნებრივი, წინასწარ მოუშაადებელი დიალოგისაგან, მაგრამ პირველი გარკვეულწილად ამზადებს ნიადაგს მეორისათვის.

საუბრის ნორმალურად წარმართვისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორ არის შერჩეული საუბრის თემა, იწვევს თუ არა იგი საკმაოდ ინტერესს მოსწავლეებში. ზოგჯერ მოსწავლეებს ნაკლებად აინტერესებთ მოცემული თემა, როცა საუბარი უნდა წარიმართოს არაბუნებრივ სიტუაციაში. განსაკუთრებით აბსურდულია მდგომარეობა, როცა საქმე ეხება შემსწავლელთა ჰომოგენურ ჯგუფს, რომლებიც მხოლოდ დედა ენას ფლობენ, მაგრამ მათ აიძულებენ უცხოურ ენაზე წარმართონ დისკუსია. ინტერკულტურული კომუნიკაციის დროს აგრეთვე გათვალისწინებული უნდა იქნას სოციალიზაციით განპირობებული დაბრკოლებებიც. მგზნებარე და, პირველ ყოვლისა, რთული აზრები უნდა შემოკლდეს და გამარტივდეს, როცა ენის შემსწავლელნი ამჩნევენ, რომ მათი ცოდნა და უცხო ენის ცოდნაში დარწმუნება ჯერ კიდევ საკმარისი არაა ნამდვილი დისკუსიისათვის. ხდება ისეც, რომ ენის შემსწავლელნი ცხოვლად კამათობენ, იგნორირებას უკეთებენ ყოველგვარ ერთობლივ დაბრკოლებას და თითქოს ყურადღებას არც კი აქცევენ უცხო ენის სწორად გამოყენებას. ისინი ისეთ შეცდომებსაც კი უშვებენ, რომლებსაც ჩვეულებრივ მშვიდად მოფიქრების დროს არ დაუშვებდნენ. ასეთ სიტუაციაში მთელი ყურადღება გადატანილია საუბრის თემის შინაარსობრივ მხარეზე, რითაც ძლიერ აგებს უცხო ენის დაუფლების პროცესი.

ასე რომ, ცნებების „კონვერზაცია“ და „დისკუსია“ გაიგივების დროს წინა პლანზე გადმოდის ენობრივი მოქმედების მხოლოდ ერთი ასპექტი, კერძოდ, აზრთა გაცვლა-გამოცვლა (Meinungsaustausch) და ენას იყენებს უმთავრესად აზრთა გაცვლა-გამოცვლის წმინდა ინსტრუმენტად. მაგრამ კონვერზაცია არის არა მხოლოდ საუბარი ინფორმაციათა, ურთიერთგაცვლისათვის. მთავარია, რომ მოსწავლეები, რომლებიც დისკუსიას აწყობენ, შინაარსთან ერთად ზრუნავდნენ ენობრივი ფორმების დახვეწისა და უცხოურ ენაზე საუბრის უნარ-ჩვევების სრულყოფისათვის.

პედაგოგიკასა და უცხო ენათა დიდაქტიკაში გარკვეული ადგილი უჭირავს თამაშების როლს სასაუბრო ენის დაუფლებაში. სპეციალურად უცხო ენათა სწავლებისათვის რამდენიმე კრებული გამოვიდა თამაშებით, რომლებიც ამა თუ იმ სასწავლო მიზანს ემსახურება. სწორედ თავისუფლად საუბრის უნარ-ჩვევების გამომუშავებისათვის დიდ შესაძლებლობას იძლევა სხვადასხვა სახის თამაშები. თამაშებით სწავლების პროცესში იქმნება გარკვეული ნიადაგი საუბრებისათვის. ისინი საუბრების მიზანმიმართულად ვარიერების შესაძლებლობას იძლევა. თამაშის მეშვეობით სწავლების პროცესში შეიძლება ნებისმიერ თემაზე საუბრის წარმართვა.

გერმანულის, როგორც უცხო ენის, სწავლებაში თამაშებს შეუძლია არა მხოლოდ ერთადერთი მოვალეობის შესრულება - გააუმჯობესოს მოსწავლეებში უცხო ენაზე საკუთარი აზრის ზეპირად გადმოცემის უნარ-ჩვევა, რადგან კოგნიტური მოსაშაადებელი ფაზებიც ასევეა საჭირო. ისინი თამაშს გადააქცევენ

ვარჯიშის ერთ-ერთ აზრობრივ ფორმად უცხო ენის დაუფლების საქმეში: უცხო ენის ზრდასრული შემსწავლელები, როგორც წესი, ენისადმი რაციონალურ-კოგნიტურ მიდგომას ეძებენ. ამასთანავე, მათ შეუძლიათ დაეყრდნონ კოგნიტური წესების ცოდნას და მასთან დააკავშირონ ახალი ინფორმაციები. კურსის მონაწილენი მართავენ საუბარს როლების მიხედვით, რომლის გარკვეული ნაწილები წინასწარ ჰქონდათ მიცემული. ამით ისინი თავის თავს ამოწმებენ, თუ რამდენად შეუძლიათ წინასწარ თეორიულად დამუშავებული მასალის პრაქტიკაში გამოყენება. ედმონდსონის, გუტტატისა და ნიჰაუზის მეთოდი გვათაზობს, რომ საუბრების წარმართვას წინ უნდა უძღოდეს მაგნიტოფირების მოსმენა და შემდეგ მოსმენილი საუბრების ზეპირი აღდგენა როლების მიხედვით. ედმონდსონის, გუტტატისა და ნიჰაუზის „Sprechfertigkeitkurs Deutsch für Fortgeschrittene“ არის სახელმძღვანელო, რომელიც გვიჩვენებს გზებს, თუ როგორ შეიძლება კომუნიკაციის უნარ-ჩვევების გამომუშავება-გაუმჯობესება. უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ კოგნიტური მეთოდი კონვერზაციის სწავლებას თავისუფლების დიდ ნაწილს ართმევს, რომელიც თავისუფლად საუბრის ვარჯიშისათვის აუცილებელია. კოგნიტური კონვერზაციის გაკვეთილები დასაშვებია, რათა შეიქმნას საჭირო თეორიული ცოდნა კონვერზაციული ურთიერთობების შესახებ, და შემდეგ შემსწავლელთ მიეცეს თავისუფალი ატმოსფერო მიღებული თეორიული ცოდნის სასაუბრო სიტუაციაში გამოსაყენებლად. უცხო ენათა დიდაქტიკაში არსებობს რამდენიმე საფუძვლიანად შემუშავებული წინადადება, თუ როგორ შეიძლება უცხო ენის სასაუბრო ნორმების აღქმა-დაუფლება თამაშების გზით. თამაშებს, როგორც ენობრივი გამოხატვის უნარისა და ამასთანავე გონებამახვილობის გამომუშავების საშუალებას, უკვე საკმაოდ ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს.

სანამ უფრო ზუსტად განვიხილავდეთ იმ მოთხოვნებს, რომლებისთვისაც უნდა მოვამზადოთ ენის შემსწავლელნი, საჭიროა მოვიფიქროთ, თუ საუბრის რა სახეებია მათთვის რელევანტური (არსებითი, მნიშვნელოვანი). რაც უფრო ზუსტად იქნება დადგენილი შემსწავლელთა საჭიროებანი, მით უფრო ზუსტად შეიძლება განისაზღვროს სწავლების შინაარსი და მეთოდები. ეს უშუალოდ იმ მასწავლებელთა პრეროგატივაა, რომელთაც მინდობილი აქვთ ეს საქმე და კარგად იცნობენ თავიანთ მიზნობრივ ჯგუფებს. სწავლების კონცეფციის პროექტში საუბარი შეტანილი უნდა იქნას ზოგადად, როგორც საუბარი ორ ან რამდენიმე პირს შორის, რომლებიც სხვადასხვა სახით შედიან ერთმანეთთან ურთიერთობაში: საუბარი მოსწავლეებს შორის ან მოსწავლეებსა და მასწავლებელს შორის, საუბარი კოლეგებს ან ზემდგომსა და ქვემდგომებს შორის, საუბარი ბინის დამკირავებელსა და გამკირავებელს შორის, მეზობლებს შორის, კლიენტებსა და გამყიდველებს, მეგობრებს ან უცნობებს შორის. საუბარი შეიძლება იყოს პირადული ან საჯარო, პოდიუმზე უთვალავი მსმენელის წინ კამერასთან. სურვილი, რომელსაც შეიცავს ესა თუ ის საუბარი, შეიძლება სხვადასხვაგვარი იყოს. თავისუფალი საუბარი მეზობლებს შორის საყოფაცხოვრებო თემებს შეეხება, საშინაო სამუშაოს განხილვის დროს დოცენტსა და სტუდენტებს შორის ისმება საქმიანი კითხვები და შეიძლება იყოს თხოვნა დახმარების შესახებ. ზილეულის მაღაზიაში საუბარი, მაგალითად, ვაშლს ან მსხალს ეხება. მიზანთა და განზრახვათა რიცხვი, რომელსაც შეიძლება შეიცავდეს საუბარი, უსასრულოა. საერთო ყველა სახის საუბრისათვის არის ის, რომ

ისინი საერთოდ, როგორც წესი, კოოპერაციის პრინციპით არიან შედგენილი. მოსაუბრე ყოველთვის ცდილობს კოოპერაციაში შევიდეს თავის თანამოსაუბრესთან, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვეულებრივ წარმოითქმის ისეთი ფრაზები, რომლებიც საუბრის თემას შეესაბამება.

უცხო ენათა სწავლების მიზანი ზოგადად იმაში მდგომარეობს, რომ დავეხმაროთ ენის შემსწავლელებს უცხოურ ენაზე ისეთივე ფართო დიაპაზონის კომუნიკაციური კომპეტენციის შექმნაში, როგორიც მას ბავშვობიდანვე გააჩნია თავის მშობლიურ ენაში. საკომუნიკაციო კომპეტენციის ქვეშ სხვადასხვა სპეციალისტს განსხვავებული უნარი ესმის. დამკვირვებლის თვალსაზრისით, საკომუნიკაციო კომპეტენცია შეიცავს ასევე ლექსიკურ და გრამატიკულ კომპეტენციებს, ანუ, ეს სამი კომპეტენცია ბოთქმის თანასწორუფლებიანია იმისგან დამოუკიდებლად, ავირჩევთ თანწყობას თუ ქვეწყობას. საკომუნიკაციო კომპეტენცია შეიძლება შემდეგ ნაწილობრივ კომპეტენციებად დანაწევრდეს, როგორც ეს მკვლევარ კასპერს მიაჩნია. იგი პრაგმატულ კომპეტენციას აღწერს, როგორც ფუნქციონალურ ნაწილობრივ კომპეტენციას, რომელთან ერთადაც იგი ასახელებს სამეტყველო მოქმედების ცოდნას, მის კონტექსტუალურ და სოციალურად მოზომილ რეალიზაციას, მოსაუბრეთა შეცვლის ორგანიზაციას და ხელისშემშლელი პირობების თავიდან აცილების საშუალებებს, ასევე სტრატეგიულ კომპეტენციას, რომელთან ერთად შეიძლება ჩაირთოს ცოდნა სტრატეგიების შესახებ, რომლებიც გვეხმარება ნათქვამის გაგებისა და საკუთარი აზრის გადმოცემის პროცესში პრობლემების დაძლევაში.

შევნიშნავთ, რომ ყველა ეს მიზანდასახულება (*Zielsetzung*) მხოლოდ იმ შემსწავლელებს შეეხება, რომლებსაც გარკვეული დროის მანძილზე გერმანიაში მოუხდებათ ცხოვრება, ან თავიანთი გერმანული ენის ცოდნის გამოყენება იმ პირებთან, რომელთათვისაც გერმანული მშოლიური ენაა, ზოლო იმათთვის, რომლებიც უცხო ენას მხოლოდ იმისათვის სწავლობენ, რომ ამ ენაზე დაწერილი სპეციალური ტექსტები ორიგინალში წაიკითხონ და გაიგონ, მაგრამ არასოდეს არ დასჭირდებათ ამ ენაზე საუბარი, მათთვის საკომუნიკაციო კომპეტენცია სწავლის მიზანი არაა.

პრაგმატული კომპეტენციის დროს ცენტრში დგას ენობრივი მოქმედება (*Sprechhandlung*). იგი შეიძლება გერმანული ენის შემსწავლელისათვის ორი მიზეზით წარმოადგენდეს სიძნელეს. ერთ-ერთი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ ენობრივი მოქმედების რეალიზაცია ყოველთვის პირდაპირ არ ხდება, არამედ ხშირად სახეშეცვლილად გადმოიცემა. საშიშროება იმაშია, რომ თუ მოსაუბრე ენაში ნავარჯიშები არაა, მას გაუჭირდება თანამოსაუბრის ენის გაგება და მასზე სათანადოდ რეაგირება. ასე მაგალითად, თხოვნა, რომ დაიხუროს ფანჯარა, აუცილებელი არაა ზმნა „bitten“-ის გამოყენებით გადმოიცეს, არამედ შესაძლოა სხვა საშუალებებითაც, მაგალითად, შენიშვნით, რომ ცივა; სურვილით, რომ მასაც ჰქონდეს ისეთი თბილი პულოვერი, როგორც მის თანამოსაუბრეს; შეკითხვით, დანარჩენებსაც სცივათ თუ არა და ა.შ. არის ისეთი სიტუაციებიც, როცა საერთოდ საჭირო არ არის პირდაპირი სასაუბრო აქტი. კონტექსტი და თანამოსაუბრისადმი დამოკიდებულება განსაზღვრავს, თუ როგორ შეიძლება პირდაპირ ან არაპირდაპირ ენობრივი მოქმედების რეალიზება.

საუბრის წარმართვისას მნიშვნელოვანია საუბრის წარმოების ტექნიკის ცოდნა. უცხოელებს, რომლებმაც არ იციან საუბრის ტექნიკა, ყოველთვის

უჭირთ ამ ენაზე მოლაპარაკებთან საუბარი. იგულისხმება მოსაუბრეთა შეცვლის მომენტები და საუბრის დაწყება-დამთავრება, რომლებიც წესების ცოდნის გარეშე გარკვეულ სირთულეებს უქმნიან მოსაუბრეს. საუბრის საწყისი და ბოლო ფაზები ჩვეულებრივ უფრო ძლიერ რეგლამენტირებულია, ვიდრე საუბრის ძირითადი ცენტრალური ნაწილი. დისკუსიის კომპეტენციაც ორი ნაწილისაგან შედგება, სახელდობრ, ერთი მხრივ, საუბრის წარმართვის თეორიული ცოდნისა და, მეორე მხრივ, ამ ცოდნის პრაქტიკულ ენობრივ უნარ-ჩვევებში გადატანა.

კონვერზაციის სწავლებისას საკომუნიკაციო კომპეტენციის მნიშვნელოვანი ნაწილია სტრატეგიული კომპეტენცია, რომელიც ითვალისწინებს, რომ შესაძლო გაგებისა და საკუთარი აზრის გადმოცემის სიძნელეებს სათანადო სტრატეგიებით დაუპირისპირდეთ. ზოგადი სტრატეგიები შესაძლებელს ხდის საკუთარი მიზნები თანამოსაუბრის მოთხოვნებს შევუფარდოთ.

საუბარი, როგორც წესი, თანამოსაუბრეთა მისალმებით ანუ წყვილადი პროცესით იწყება. ერთი პიროვნება ესალმება მეორეს და, შესაბამისად, მომდევნო თანამოსაუბრეებს. ისინიც მისალმებითვე პასუხობენ, მეტწილად იმავე ან მსგავსი ფორმით. ჩვეულებრივ, ამ დროს თანამოსაუბრენი ხელსაც ართმევენ ერთმანეთს მისალმებით, რომელიც მოდიფიცირებულია იმის მიხედვით, თუ დღის რომელ მონაკვეთში მიმდინარეობს საუბარი და რომლის დროსაც ფართოდაა გავრცელებული დიალექტური და სტილისტური ვარიანტები.

თუ ორმხრივი მისალმების შემდეგ საუბარი გრძელდება, მაშინ გადადგმული უნდა იქნას რამდენიმე რიტუალიზებული ნაბიჯი საუბრის დაწყებისათვის. ასე მაგალითად, მისალმების შემდეგ ისმება კითხვა, თუ როგორ გრძნობს თავს თანამოსაუბრე, რომელსაც ეცემა მოკლე პასუხები და ანალოგიური შინაარსის შეზღუდვადი შეკითხვა. ამას შეიძლება მოსდევდეს საუბარი უკანასკნელი საუბრის შემდეგ გასული პერიოდის შესახებ. შეიძლება საუბარი წარმართოს დროის დიდი მონაკვეთის შესახებ, რომელიც ამ ღრ შეზღუდვას შორის იყო და ხაზი გაუსვას იმასაც, თუ რაოდენ კარგია, რომ ისინი კვლავ შეხვდნენ ერთმანეთს, ან კიდევ შეიძლება დასმულ იქნას კითხვა იმის შესახებ, თუ რა ცვლილებები მოხდა უკანასკნელი შეხვედრიდან დღემდე. მისალმების შემდეგ ხშირად საუბარი შეიძლება წარმართოს ამინდის შესახებ, რომელიც საკუთრივ საუბრის ძირითად თემას საერთოდ არ წარმოადგენს. ამის შემდეგ ერთ-ერთ თანამოსაუბრეს შეუძლია თავის პარტნიორს საუბრისათვის რომელიმე გარკვეული თემა შესთავაზოს, რომელიც თანამედროვეს შეუძლია ან მიიღოს და დაიწყოს საუბარი მასზე, ან საერთოდ უარყოს ის. ასე მთავრდება საუბრის დაწყების პირველი ფაზა და იწყება საკუთრივ საუბარი.

საუბრის თემის შერჩევის განხილვისას, პირველ ყოვლისა, საუბარია იმაზე, თუ, სახელდობრ, რომელი თემები დგას საუბრის ცენტრში და თუ რამდენად შეესაბამება ესა თუ ის გარკვეული თემა კონკრეტულ ადგილსა და დროს ან თვით მოსაუბრის განზრახვას. თემის შერჩევისას გასათვალისწინებელია ძირითადი წესი, რომლის მიხედვითაც არ უნდა დავიწყოთ საუბარი ისეთ თემაზე, რომელიც შეურაცხყოფს ან ზიანს აყენებს რომელიმე თანამოსაუბრის იმიჯს. ასე მაგალითად, გერმანიაში მრავალ წრეში სასურველი არაა ფულზე საუბარი, რაც ასევე გამორიცხავს ისეთ თემებზე საუბარს, როგორიცაა: შემოსავალი, ქირა, ფუფუნების საგნების ფასები და მსგავსი რამ. მეორე მხრივ, არსებობს ასევე ისეთ პიროვნებათა წრეებიც, რომლებშიაც ეს ტაბუირება მხოლოდ შეზღუდულადაა დაცული. ასე

მაგალითად, ახალგაზრდულ და სტუდენტურ წრეებში, რომელთაც ჩვეულებრივ მცირე შემოსავალი აქვთ და მათ დასამალი არაფერი აქვთ. ასევე სარისკოდ ითვლება შეკითხვა ასაკის შესახებ.

და ბოლოს ჩნდება კითხვა: გამოვიყენოთ თუ არა ცნება *Konversationsunterricht*, ხომ არ მოძველდა იგი, რადგან თვითონ კონვერზაცია ჩვენს თანამედროვე საზოგადოებაში ისეთ დიდ როლს აღარ თამაშობს, როგორსაც იგი თამაშობდა 2-3 საუკუნის წინ და, აქედან გამომდინარე, სიტყვა კონვერზაციასთან ხშირად დაკავშირებულია ძველებური, არქაული წარმოდგენები. ხომ არ იქნებოდა უკეთესი გვეხმარა ტერმინი *Gesprächsunterricht*. ბევრი მეთოდისტი დღეს უკვე ამჯობინებს ნაცვლად ტერმინისა "*Konversationsunterricht*" იხმაროს ტერმინი "*Gesprächsunterricht*".

ჩვენი აზრით, ცნებას *Konversationsunterricht* ან *Konversationskurs* ის უპირატესობაც აქვს, რომ ის გასაგებია მრავალ ენაზე როგორც ინტერნაციონალიზმი. ეს კი დიდი უპირატესობაა სწავლების იმ კურსისათვის, რომელიც განკუთვნილია უცხოელთათვის.

„ცნებაში *Konversationsunterricht* ჩადებულია ფესვი, რომელიც მე-16 საუკუნემდე წვდება. ჩვენ ის არ უნდა ამოვიძრკვოთ“, ამბობს ამ თემის გულმოდგინე მკვლევარი კარინ ელერი.

("Im Begriff *Konversationsunterricht* steckt eine Wurzel, die bis uns ins 16. Jahrhundert zurückreicht. Wir sollen sie nicht ausreißen", - Karin Ehler).

ლიტერატურა

- Karin Ehler, *Konversation*, München: Iudicum - Verlag, 1996.
 Ralf Glindemann, *Zusammensprechen in Gesprächen* Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1987.
 Karlheinz Stierle, *Das Gespräch*, Rainer Warning Wilhelm Fink Verlag, München, 1984.
 Thomas Bliesener, *Gesprächskrisen*. Westdeutscher Verlag, 1984.
 Winfried Lappe, *Gesprächsdynamik* Kümmerle Verlag, 1983.
 Winfried B. Lerg, *Das Gespräch*, Bertelsmann Universitätsverlag, 1970.

LEILA TANDILASCHVILI**KONVERSATION UND IHRE ROLLE IM UNTERRICHT
DER DEUTSCHEN SPRACHE**

Das Wort Konversation ist aus dem Lateinischen über die italienische und französische Sprachen ins Deutsche gekommen. Im Klassischen Latein ist "conversatio" im Sinne von "Umgang, Verkehr" belegt. Es wurde also sehr allgemein für zwischenmenschliche Begegnungen gebraucht. Mittellateinische Wörterbücher geben "conversatio" einerseits mit "mönchischem Lebenswandel" und andererseits mit "sexuellem Verkehr" wieder. Im Ausführlichen lateinisch - deutschen und deutsch - lateinischen Handwörterbuch wird zusätzlich die Bedeutung "öfterer Gebrauch" und "häufiger Aufenthalt" aber auch "Unterhaltung" notiert.

Heutzutage ist Termin "Konversation" mit dem Wort "Gespräch" identisch und dementsprechend gebraucht man Termini: "Konversationsunterricht" oder "Gesprächsunterricht".

In der vorliegenden Arbeit ist die Rede über die Rolle der Konversation im Unterricht der deutschen Sprache als Fremdsprache.

ქართულთა ხასიათი

მსოფლიოში მცხოვრები ყველა ხალხი განსაკუთრებული ხასიათით, მენტალობით გამოირჩევა. ორი ერთნაირი ბუნების, ხასიათის და მენტალობის ეთნოსი არ არსებობს. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ამა თუ იმ ხალხის თვისებას მისი ისტორიული წარსული, მეზობლებთან ურთიერთობა, სოციალ-ეკონომიკური განვითარების დონე, ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობები, კლიმატი და სხვა ფაქტორები განსაზღვრავდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ “ნაცია ფსიქოლოგიის ფაქტია”, რომ “ნაცია იგივე ხასიათია”. ქართველების ეთნოფსიქოლოგიაზე გარკვეული ზემოქმედება მოახდინა ევროპისა და აზიის მიჯნაზე ცხოვრებამ, მეზობლურმა გარემომცვამ. რამდენადაც რთული იყო ქართველთა განვლილი გზა და ის გარემო პირობები, რომელშიც ისინი მკვიდრობდნენ, იმდენად ქართველების ეროვნული ხასიათიც და მენტალობაც მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ქართველთა ხასიათის შესახებ საყურადღებო შეხედულებები აქვთ გამოთქმული როგორც ქართველ, ისე უცხოელ ავტორებს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს პრობლემა ჭერჭერობით სრულყოფილად შესწავლილი არაა, მხოლოდ ცალკეული საყურადღებო დაკვირვებებია გამოთქმული. ვერც ერთი მეცნიერი, რომელიც ქართველთა ხასიათს შეეხება, გვერდს ვერ აუვლის ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ ქართველებისა და მისი ეთნოგრაფიული ჯგუფების დახასიათებას. ამიტომ თითქმის მთლიანად მოვიყვანო მისი ნაშრომიდან ამონაწერს: “**წერწეტი, უმეტეს ქალნი, იშუო სქელნი, მკნენი მუშაკნი, ჳირთა მომთმენნი, ცხენსა ზედა და მკედრობათა შინა კადნიერნი, მკვრცხლნი, მსწრაფლნი, რამეთუ ვიეთნი ღ-გ ეჭხ ი-დ ჟამს გაიბენს. სალაშკროთა შინა ახოვანნი, საჭურველთ მოყუარენი, ამაყნი, ლადნი, სახელის მაძიებელნი ესრეთ, რამეთუ თჳსთა სახელთათჳს არა რიდებენ ქვეყანასა და მეფესა თჳსსა, სტუმართა და უცხოთა მოყუარენი. მხიარულნი, უკეთუ ორნი ანუ სამნი არიან, არარა შეიჳირვიონ; უხუნი, არცა თჳსსა და არცა სხჳსს კრძალავენ; საუზრეთა არა მმესველნი, გონიერნი, მსწრაფლ-მიმჳდომნი, მჩემებელნი, სწავლის მოყუარენი... ურთიერთის მიმყოლნი, სიკეთის დამსწავლელნი და მიმგებელნი, სირცხვილის მდევარნი, კეთილბოროტუნად ადრე მიმდრეკნი, თავჳედნი, დიდების მოყუარენი, თჳლამგებნი და მოთაკილენი**” (ქართლის ცხოვრება, 1973, გვ. 44-45).

პრობლემის შესწავლა იმიტომ დამუხრუჭდა, რომ საბჭოთა პერიოდში ასეთ კვლევებს ტაბუ ედო. თითქმის ყველა მკვლევარი, რომელიც სხვადასხვა ხალხის ხასიათის შესახებ წერს, გვერდს ვერ უვლის მხატვრულ ლიტერატურას. მრავალსაუკუნოვანი მხატვრული ლიტერატურის სათანადო ანალიზიც არსებობს მეცნიერებაში (გ. ასათიანი). ერის ხასიათი და მენტალობა, როგორც სამართლიანად შენიშნულია, ყველაზე სრულყოფილად “ვეფხისტყაოსანშია” გამოკვეთილი. უპირველეს ყოვლისა, მასში აშკარაა აღმოსავლურისა და დასავლურის სინთეზი. როგორც შუა საუკუნეებში, ისე ახლაც ქართველი

კაცისათვის უპირველეს მიზანს სახელის მოხვეჭა წარმოადგენს (**“სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა”**). ქართველის შეგნებით კი ყველაზე დიდი სახელი მამულისათვის, სამშობლოსათვის თავდადება იყო (ილია: **“მამაბაბური მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური, სახელისათვის ამაცი თრთოლა, მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა”**). ამ მენტალობიდან გამომდინარე იყო, რომ ბრძოლაში გადაშვებულმა ქართველებმა უკან დახევა თითქმის არ იცოდნენ, რაც ზოგჯერ დამარცხებების მიზეზიც კი ყოფილა. ბრძოლაში თავდავიწყებით გადაშვება, უკან დაუხევლობა კარგად აქვს შენიშნული XIV საუკუნის ისტორიკოსს ჟამთააღმწერელს: **“არა არს წესი ჩუენ ქართველთა, უკეთუ ვიხილეთ მტერი, ჩუენ კერძო მომავალი, შეუბმელად ზურგი შემოვქციით, დადათუ იყოს სიკუდილი”**. (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 262). იგივე მენტალიტეტი ჰქონდათ ეთნიკურ ქართველებს XIX საუკუნეშიც. ორთახოფელმა ლაშმა ფეოდალმა ხასან-ალამ დიმიტრი ბაქრაძეს უთხრა: **“კეენაში ნუ ჩამომართმევ, და, ამ მხარეში ჩვენ ყველაზე მეომარი ხალხი ვართ. ჩვენში ყველა იარაღსხმულია და, გარდა ამისა, ყოველი შემთხვევისათვის თითოეულ ოჯახში 5-6 თოფია. ჩვენ ძალიან მარჯვედ ვისვრით და სირცხვილადაც მიგვაჩნია მტრისათვის ზურგის ჩვენება, როგორც უნდა გვქარბობდნენ რიცხობრივად. განსაკუთრებით მეომარი ხალხი არიან ჩვენი ჯეგები”** (დ. ბაქრაძე, 1987, გვ. 29). ქართველი ისტორიკოსი ამით ხაზს უსვამს ქართველთა მებრძოლი სულისკვეთების, გმირობის უნარიანობას. ეს თვისება, რა თქმა უნდა, საუკუნეების მანძილზე იყო ჩამოყალიბებული. ბუნებრივია, დროთა განმავლობაში ერის ხასიათის არაერთი ასპექტი ცვლილებას განიცდიდა, მაგრამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ეროვნული ხასიათის ამ თვისებამ ცვლილება არ განიცადა. ბრძოლაში გადაშვებულმა ქართველებმა დღესაც არ იციან უკან დახევა. არ შეიძლება არ ითქვას, რომ სხვა ხალხების მენტალიტეტით აღნიშნული თვისება დადებით თვისებათა რიგში არც განიხილება. სიკვდილს ხედავდნენ და დროებით უკან არ იხევდნენ, უდიპლომატობას ნიშნავს. დიპლომატიურობა, ლავირების უნარი ქართველებს კი ჰქონდათ, მაგრამ, შეიძლება ითქვას, რომ ბრძოლაში თავდავიწყებით გადაშვება, ბრძოლიდან უკანდაუხევლობა უფრო იყო დამახასიათებელი ქართველთათვის, ვიდრე ეშმაკობა და დიპლომატიურობა. როგორც ჩანს, ჟამთააღმწერელის აღნიშნული სიტყვები პედაგოგიური თვალსაზრისითაც იყო თქმული, რადგან მთელი მომდევნო თაობები ამ სულისკვეთებით იყვნენ აღზრდილნი. სამეცნიერო ლიტერატურაში ხაზგასმით არის აღნიშნული, რომ **“ყველა დროის პოეტები და მორალისტები ქართველ კაცს ერთს უჩიჩინებდნენ: ყველაზე დიდი სახელი მამულისათვის თავდადების მოხვეჭაა”**. ბრძოლაში თავდავიწყებულობა და სიფიცხე ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში ქართველთა მტრებს კარგად ჰქონდათ შემჩნეული და, აქედან გამომდინარე, ბრძოლის ტაქტიკასაც სათანადოდ შეიმუშავებდნენ. მაგალითად, **“ახალი ქართლის ცხოვრების”** მეორე ავტორს ასეთი ფაქტი აქვს მოთხრობილი თემურ-ლენგის შემოსევების დროს: როდესაც თურქმანებს **“ფიცხად მიეტევნეს ქართველნი, ვითარცა ცეცხლი თივათა”**, **“მაშინ ფრიად შეწუნა მძლავრი ლანგ-თემურ, ესრეთ რომე ამისთანა მარცხი და ზიანი მას არაოდეს შემთხუვია. და ესეგითარი სიმკნითა ლომებრივითა გულითა შებმა უყვეს, და ურიცხვი**

სბანი მოისრნეს პირითა მანგლისათა ქართველთა მიერ, არამედ სიმრავლისაგან მათისა არა აკლდებოდათ. ხოლო ლანგ-თემურ გამოცდილ იყო, და უწყოდა ქართველთა ომისა საფიცხლე და ადრე სიმაშურალე, ამისათვის დაღაითმინა, ვიდრემდის დიდად დაშურეს ომისაგან ქართველნი. ხოლო ოდეს მიმყოფრდა ომი და მზეცა მიდრკა შთასასვლელად, სცან ლანგ-თემურ ფრიადი სიმაშურალე, და დაღალვა მკლავთა, და დაღეწა აბჯართა საომართა სბათა ქართველთასა. მაშინდა განიწირა თავი თჳსი მოსიკუდიდ და აღუზანა ჳმითა დიდითა სბათა თჳსთა. და განმწნდეს იგინიცა, და ესრეთ მიეტევნეს სბათა ქართველთასა და, რაც ოდენ ძალ-ედვათ, კუალად შებმა უყვეს, არამედ ვერღარა ძალ-ედვათ წინადადგრომად ფრიადისა სიმაშურალისა და მიჭირვებისაგან. და მაშინდა სძლეს ბანაკმან ისმაიტელთამან, ლანგ-თემურ და აგარიანთა, და მიდრკეს ქართველნი, და ივლტოდეს მათთა მიმართ და სიმაგრეთა“ (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 462). ცნობილია, რომ დროთა განმავლობაში ხალხთა ხასიათის ზოგიერთი ნიშან-თვისება იცვლება, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს თვისება იმდენად გენეტიკურია, რომ მას დრომ ვერაფერი დააკლო და დღემდე შემორჩა — მხედველობაში გვაქვს საქართველოს ისტორიის უკანასკნელი მოვლენები. XX საუკუნის ბოლოსაც, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში ისინი პირველნი იყვნენ, ბრძოლის მორევშიც პირველნი გადაეშვნენ, ფიცხლადაც იბრძოდნენ და არასაჭირო მსხვერპლიც წინდაუხედავად გაიღეს.

ქართველთა ხასიათი წინააღმდეგობრივი იყო. მათ ორი უკიდურესობა ახასიათებდათ და ახასიათებთ. ეს ფშაური პოეზიის შესწავლის შედეგად კარგად შეამჩნია გურამ ასათიანმა. ის წერდა: *“ფშაურ პოეზიაში შეერთებულია უკიდურესი იდეალიზმი რეალიზმთან.”* მისივე აღნიშვნით: *“სულისა და ხორცის ურთიერთტოლკვა, მათი შეთანხმება, შეკავშირება, შერწყმა ფუნდამენტური თვისებაა ქართველი ხალხის ესთეტიკური ბუნებისა.”* ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, ქართველები ძალიან უზომონი იყვნენ როგორც მწუხარების, ისე სიხარულის გამოხატვის დროს. ისინი ქრთნაირად ყოფილან **“კეთილ-ბოროტზედ ადრე მიმდრეკნი”**. ასე რომ, ქართული ხასიათი ორბუნებოვანი იყო და არის. არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ ვახუშტისავე იმ სიტყვებს, რომ **“სიკეთის დამსწავლელნი და მიმგებელნი”** იყვნენ. ვფიქრობთ, ეს თვისებებიც ქართველებს დღეს გამოკვეთილად აქვთ შენარჩუნებული. ორბუნებოვანებისა და ორპოლუსიანობის გამოხატულება უნდა იყოს ქართველთა ერთი ნაწილისათვის აშკარად გამოხატული ღრმა ინტელექტუალიზმი, მოწინავე მსოფლიო კულტურული სტანდარტების დონეზე დგომა და მეორე ნაწილისათვის დამახასიათებელი პროვინციალიზმი და ერთგვარი შეზღუდულობა. სწორედ ეს უნდა იყოს მიზეზი, რომ ძალიან ხშირად საერთოეოვრეული საკითხების გადაწყვეტის დროს, როდესაც საჭიროა საერთო აზრის ქონა, შეთანხმებულობა, ქართველები შეუთანხმებლები არიან, იმდენად, რომ მათ ეს დაპირისპირება ხანგრძლივ მტრობაშიც კი გადასდით.

ზემოთ აღნიშნულთან უშუალოდ არის დაკავშირებული თანამედროვე ქართველებისათვის დამახასიათებელი არაკანონმორჩილება. უფრო სწორად,

ხალხის ერთი ნაწილი თუ კანონმორჩილია, მეორე ნაწილი — არაკანონმორჩილი. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ჯერ კიდევ ადრე შუა საუკუნეებში სახელმწიფო სამართალი მოქმედებდა და მთაში ჩვეულებითი სამართალიც მკაცრად არეგულირებდა ურთიერთობებს, დღეს ქართველთა მნიშვნელოვანი ნაწილი არაფრად დაგიდევს კანონების შესრულებას. ამავე დროს, ძალიან ბევრი თვლის, რომ თვითონ შეიძლება კანონი დაარღვიოს, სხვამ — არა.

ქართველებს შორის ისტორიულადაც და ახლაც ძალიან განვითარებული იყო მეგობრობის გრძნობა. ხშირად ქართველები მეგობრობას ყველა სხვა ურთიერთობაზე მაღლა აყენებდნენ. მეგობრობის უპირველესობა ერთნაირად დამახასიათებელი იყო საქართველოს ყველა მხარის მაცხოვრებლისათვის. *“მტრობა მხოლოდ მეორე (უკანა) მხარეა ქართული ხასიათის მთავარი თვისებისა. მისი წინა მხარე მეგობრობის, “ნათესაობის” უმძაფრესი მოთხოვნილებაა, განდობის, სულიერ თანაზიარობის წყურვილი”* (გ. ასათიანი, გვ. 64). *“ვეფხისტყაოსანი”* მეგობრობის აპოლოგიაა. მსოფლიოს ხალხთა მენტალობის შესახებ მონოგრაფიის ავტორი გიორგი გაჩევიც ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ *“ვეფხისტყაოსანი”* ხომ ეს არის პოემა არა ომის შესახებ, როგორც *“ილიადა”*, არა პოემა ვნება-სიყვარულის შესახებ, როგორც აღმოსავლური *“ლეილა და მეჟნუნი”*, არამედ, რა თქმა უნდა, ესაა ეპოპეა მეგობრობის შესახებ (გ. გაჩევი, 2003, გვ. 252-253). იმავე ავტორს შენიშნული აქვს, რომ პოემის გმირ ავთანდილისათვის ძმადნაფიცობისა და მეგობრობის მოვალეობა სასიყვარულო ურთიერთობასა და პოლიტიკურ ინტერესებზე მაღლა დგას. აქ მეგობრობისა და ძმობილობის იმპერატივი აბსოლუტური და კატეგორიულია. დასავლეთისათვის თუ ფორმულა *“პლატონი ჩემი მეგობარია, მაგრამ უფრო დიდი მეგობარია ჭეშმარიტება”* — აქსიომაა, ქართველისათვის ის არ მოქმედებს. მისთვის მეგობარი ჭეშმარიტებაზე ძვირფასია (გ. გაჩევი, 2003, გვ. 254). ჟამთააღმწერელის მიერ მოთხრობილი ცოტნე დადიანის გმირობაც ხომ სამშობლოს სიყვარულთან ერთად მეგობრებისადმი თავგანწირვით იყო განპირობებული. მემამულე მეგობრებისათვის თავდადებული ცოტნე დადიანის ქმედებით გაკვირვებულ მონღოლებს ათქმევინებს: **“და ვითარ ესმა ესე ცოტნესაგან ნოინთა, განკვრდეს სათნოებისათვს მისისა და თქუეს: “ვინათგან ნათესავნი ქართველთანი ესოდენი კეთილ არიან, და არა განცრუვდებიან, რომელ აფხაზეთით მოვიდა კაცი, რათა დადვას სული თჳსი მოყუასისათვს”** (ქართლის ცხოვრება, 1959, გვ. 217).

ისტორიულად ქართველთათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ნათესაობას. ნათესაური ურთიერთობების გარეშე საქართველოში ადამიანების ურთიერთობა წარმოუდგენელი იყო. მათ განსაკუთრებული მხარეში ამოღვომა იცოდნენ როგორც ლხინის, ისე ჭირის დროს. **“ამისთვის უწყოდნენ მოყულობა** (ე. ი. ამხანაგობა - რ. თ.), **ნათესაობა, ურთიერთთა მტერობა და მოყურობა, ლხინთა ლხინობა და ჭირთა ჭირობა”** (ქართლის ცხოვრება, 1973, გვ. 24). მაგრამ ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ნათესაური ურთიერთობის წრე სხვადასხვა სიდიდის იყო საქართველოს სხვადასხვა მხარეში. ის უფრო გამოკვეთილი იყო დასავლეთ საქართველოსა და მთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეებში. სამწუხაროდ, ნათესაობა, ნათელმირიონობა უახლესი

პერიოდის ქართველთა ცხოვრებაში ზოგჯერ ობიექტურობის, სამართლიანობის გადამფარავიც კი გახდა. ნათესაობა (შორეული ნათესაობაც) ადამიანთა ურთიერთობებში უფრო მკვეთრად დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიულ ჯგუფებშია წარმოდგენილი.

ვახუშტი ბაგრატიონი ქართველთა ხასიათის შესახებ ძალიან ბევრ დადებით ეპითეტს იმეტებს, თუმცა ის არც მათ უარყოფით თვისებებზე ხუჭავს თვალს. ხოლო დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი უფრო მკვეთრ ფერებში წარმოგვიდგენდა ქართველთა ზოგიერთ უარყოფით თვისებას. „...ვინაიდან ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგანვე თუსთა უფალთა. რამეთუ, რაჟამს განდიდნენ, გასუქდნენ და დიდება პოონ და განსუენება, იწყება განზრახვად ბოროტისა, ვითარცა მოკუთხრობს ძველი მათიანე ქართლისა და საქმენი აწ ხილულნი“. ქართველებს „უჩემოთ ვინ იმღერეთობაც“ ახასიათებდათ. სწორედ ამას წერდა მეფე-პოეტი არჩილი: „ასე სჭირს საქართველოსა // დიდებულთ განა მცირეთა, // აზვადებიან, იტყვიან: // უჩემოთ ვინ იმღერეთა?!“ მაგრამ ამ შემთხვევაში არჩილი მხოლოდ ზედაფენაზე, მმართველებზე საუბრობს და არა მოსახლეობაზე, ქართველებზე საერთოდ. რაც შეეხება XII საუკუნის მოღვაწეს, კათოლიკოსს ნიკოლოზ გულაბერიძეს, ის მხოლოდ ქართველთა კეთილ და დადებით თვისებებზე საუბრობს. მისი აზრით, ქართველები „არიან ბუნებით სადაგნი და მარტივნი და გონებით წრფელნი, სიმაართლესა ცხოვრებისასა და უღელსა უმანკოებისასა მზიდველნი და მხოლოდ ღმრთისა ოდენ და მკლავის თვისისა მოსავნი, რომელთაცა უკვე გამოისახვის და საცნაურ იქნების სიქველე ჭაბუკისა, ვითარცა საცნაურ არს ყოველთა მიერი, უეჭველად ესევეთარი ბუნება პირველითგანვე უკვე დამცველობს ნათესავთა შორის ქართველთასა...“ ხოლო უფრო ადრე გიორგი ხუცეს-მონაზონი სიამაყით აღნიშნავდა, რომ „ნათესავი ქართველთა წრფელ და უმანკო არს“, რაც ზნეობრივი სიფაქიზის, გულწრფელობის და პატიოსნების გამოხატულება იყო. როდესაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართველთა შესახებაა საუბარი, ყველა ავტორი ერთხმად აღნიშნავს ქართველების ვაჟკაცობისა და სიამაყის შესახებ. სტუმართმოყვარეობა ხომ ყველა ქართველის უპირველესი თვისება იყო („სტუმარი ღვთისაა“, ე. ი. ის ღმერთის გამოგზავნილად ითვლებოდა). სამართლიანადაა შენიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომ „სტუმართმოყვარეობა ყველა ხალხს ახასიათებს, ქართველებში ეს თვისება მკვეთრად არის გამოხატული“ (გ. ყორანაშვილი, 1983, გვ. 27). ვახუშტი ბაგრატიონი არა მხოლოდ ზოგადად ქართველთა სტუმართმოყვარეობის შესახებ საუბრობს, არამედ საქართველოს ყველა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარის მკვიდრთა შესახებაც („სტუმართა და უცხოთ მოყუარენი“). სხვათაშორის, საქართველოს სამეფო კარზე მესტუმრეთუხუცესის თანამდებობაც კი არსებობდა, რომლებიც „მოურნეობდნენ სტუმართა“. მას არაერთი მესტუმრე ექვემდებარებოდა. მნიშვნელოვანია, რომ მრავალრიცხოვან ქართულ გვარსახელებს შორის გვაქვს პროფესიული ტიპის გვარსახელები *მესტუმრე* და *მესტუმრიშვილი*. სტუმრის მიღების, პატივისცემის საკითხში ქართველ

ხალხს ზომიერება ერთგვარად დარღვეულიც კი ჰქონდა. ქართველი არაფერს იშურებს სტუმრისათვის. ღარიბი კაციც კი ამ თვალსაზრისით თავს არ შეირცხვენს. გზად მიმავალ კაცს წყალი რომ მოეთხოვა, მას აუცილებლად ღვინოსა და საჭმელს მიართმევდნენ. ფრანგი ჟან შარდენი, რომელიც გონიოდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გზით ახალციხეში და შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა, თურქეთის გამგებლობაში მცხოვრები ქოროხისა და მტკვრის ზემო წელში მცხოვრები ქართველების შესახებ შემდეგს წერდა: *“ჩვენ უზვად გვაძლევდნენ ქათმებს, კვერცხს, ბოსტნეულს; ღვინო, პური და ხილი ბლომად გვქონდა, რადგან თითოეულ მოსახლეს თავის წილად დიდი ღოჭით ღვინო, ერთი კალათა ხილი და ერთი კალათა პური მოჰქონდა. ჩვენგან ფულს არ იღებდნენ და ჩემი მეგზურიც არ მაძლევდა ნებას მაღლობა რაიმე საჩუქრით გამომეხატა”* (შარდენი, 1975, გვ. 175). აქვე არ შეიძლება არ დავძინოთ იმის შესახებაც, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სტუმართმოყვარეობის ტრადიცია ქართველ ხალხში თითქმის თავად-აზნაურობაში გაჩნდა და ის საქართველოს მთიანეთში ბარიდან შევიდა. რა თქმა უნდა, ეს შეხედულება გასაზიარებელი არაა იმიტომაც, რომ ის ყველაზე გამოკვეთილად სწორედ ქართველ მთიელებში იყო წარმოდგენილი. ქართველისათვის ყველაფერი უცხო ერთგვარად სათაყვანებელიც იყო. იმიტომაც ყოველგვარ კარგს სიტყვით “საუცხოო” გამოხატავდნენ. მაგრამ უცხო მხოლოდ საკუთარ ქვეყანაში იყო მისაღები. უცხოობას ქართული ეთნოსის წარმომადგენლები არ მიეღებოდნენ. *“ქართული სული ბედნიერებას სიმარტოვეში ვერ პოვებს. სიმარტოვეს რამდენიმე ნაირსახეობა აქვს, ყველაზე აუტანელი მათ შორის ქართული ბუნებისათვის “უცხოობაა”, როგორც ვიწრო გაგებით (შშობლიური გარემოს მოწყვეტა), ასევე ფართო მნიშვნელობითაც (საკუთარ ბუნებაზე უარის თქმა, სხვაში გათქეფვა, “გაუცხოება”, ნიველირება)”* (გ. ასათიანი, გვ. 60). ნ. ბარათაშვილის სიტყვებით *“უწინამც დღე კი დამეღევა მე, / უცხოობაში რაა სიამე!”* ქართული სულის, მენტალობის გამოვლენა იყო. მაგრამ დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ ქართველთა ეს ხასიათი ბოლო დროს გაქრობის პირას მივიდა. ასე რომ, ძლიერი ნოსტალგიურობის, სამშობლოსაგან გაუყრელობის გრძნობის შესახებ ალბათ ვეღარ ვილაპარაკებთ.

ვახუშტი ბაგრატიონი ქართველების ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებლად სოლიდარობის თვისებას თვლიდა: **“უკეთუ ორნი ანუ სამნი არიან, არარაჲ შეიჭირვიან.”** ამ თვისებას, ხასიათს ქართველთა გადარჩენის ერთ-ერთ მიზეზადაც კი ასახელებენ (გ. ყორანაშვილი, 1983, გვ. 34). ეს ეთნოფსიქოლოგიური ნიშანი ქართველებმა ბოლომდე შემოინახეს. მაგალითად, საბჭოთა არმიაში გაწვეული სხვა ეთნოსების წარმომადგენლები თუ გათითოკაცებულნი იყვნენ, ორი-სამი ქართველი უკვე ერთ გუნდს, ერთად მოქმედ ძალას წარმოადგენდა და მათი დამჩაგრავი არავინ იყო. სიტუაციის მფლობელნი და წარმმართველნი ისინი იყვნენ. არადა, თითქმის პირიქით უნდა ყოფილიყო. ქართველთა ხასიათის ერთ-ერთი მკვეთრად გამოხატული თვისება ხომ აშკარა ინდივიდუალიზმია. ნაწილობრივ ამის დამამტკიცებელიცაა მემკთიანის სიტყვები: **“ვითარ წარგდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, იწყეს კუალად მედგრობად ზაკულებით, ვითარცა არს ჩვეულება ქართლისა აზნაურთა”** (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 274). აღნიშნულის

გამოხატულებაა ხშირად პირადი ინტერესების საერთო-სახალხო, საზოგადო ინტერესებზე მალა დაყენება (კ. კაპანელი, 1923). „ჩვენი ისტორიულ წარსულში ეგოისტურს ინტერესებს ხშირად გაუმარჯვია ეროვნულ ინტერესებზე“. „ჩვენი ფილოსოფია პრაგმატული იყო, ჩვენი ზნეობა ინდივიდუალისტური და ეგოისტური. ცალმხრივი უტილიტარისტები ვიყავით და სარგებლიანობის თვალსაზრისით ვზომავდით ქვეყნისებრებსაც, სიკეთესაც და მშვენიერებასაც. უდიდეს ბედნიერებას ინდივიდუალურ კეთილდღეობაში ვხედავდით (გ. ქიქოძე, 1919, გვ. 173-174, 13). მაგრამ, როგორც ჩანს, ინდივიდუალისტები ისინი ერთმანეთთან მიმართებაში არიან. საოცარია, რომ ქართველები ინდივიდუალისტები არიან, მაგრამ ქართული სულის სიძლიერე ყველაზე ნათლად გუნდურ, ჯგუფურ ქმედებებში ჩანს. მხედველობაში გვაქვს ქართული ხალხური სიმღერები და ცეკვები. ამაშიც რეალისტურადაა გამოხატული ქართული ხასიათის ორბუნებოვნობა. გ. გაჩევიც ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ქართული ხასიათი ყველაზე სრულად ვლინდება გუნდში, გუნდურ გალობაში ანუ თანხმობებში, როდესაც ინდივიდუალობები უკან იხევენ და პირველობას ჰარმონიულ მთლიანობას უთმობენ. მაგრამ ინდივიდუალურობა გუნდურ ცეკვებსა და სიმღერებშიც ნათელია, გამოკვეთილია. ყველა სიმღერასა და ცეკვაში მისი შემსრულებელნი აშკარად ეპაექრებიან ერთმანეთს, ყველა თავისებურად მღერის და ცეკვავს, ორიგინალური ელემენტები შეაქვს მასში, ერთი ცდილობს მეორეს აჯობოს, მასზე უკეთესად იმღეროს და იცეკვოს; ეს შემსრულებლებს სახის მიმიკაზეც გამოკვეთილი აქვთ. ქართველთა ეს ეთნოფსიქოლოგიური ხასიათი კარგად შეამჩნია გურამ ასათიანმა. ის წერს: „ქართულ გუნდშიც მთავარი თავისთავად თანხმობაა კი არ არის, არამედ ის, რომ ეს არის პოლიფონიური თანხმობა — ანუ ისეთი თანხმობა, რომელიც თავის თავში აუცილებელ სხვადასხვაგვარობას გულისხმობს. ერთხმოვანება, ერთფეროვნება, ერთსახოვნება საფუძველშივე მიუღებელია ჩვენს ესთეტიკური მსოფლმხედველობისათვის. ასეთია ქართული სიმღერაც, ქართული პეიზაჟიც, ქართული ვერსიფიკაცია; ხოლო ქართველი ტომების ხასიათები ხომ პოლუსებისაგან შედგება!“ (გ. ასათიანი, გვ. 62-63). ასე რომ, ქართულ ხალხურ ცეკვებსა და სიმღერებში ნათლად ჩანს, რამდენად ძლიერნი, ბევრის მიმღწევი არიან ერთ მუშტად შეკრული, ერთი იდეით გაერთიანებული ქართველები, რასაც, სამწუხაროდ, რეალურ ცხოვრებაში იშვიათად აღწევდნენ. ჯგუფურად შესრულებულ ხელოვნების სხვა ნაწარმოებებშიც გამოკვეთილია ინდივიდუალიზმი. მაგალითად შეიძლება ქართულ სასულიერო არქიტექტურაზე განთავსებული ჩუქურთმები მოვიყვანოთ. საყოველთაოდ ცნობილია, არც ერთი ორნამენტი ერთმანეთს არ იმეორებს, ყველა მათგანი ერთმანეთისაგან განსხვავდება. როგორც ჩანს, ხელოვნები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, ანდა ერთი ხელოვანი თავის თავს ეჯიბრებოდა. ამაყი ქართველებისათვის ესეც სახელის მომტანი იყო. რამ ჩამოაყალიბა ქართველთა ასეთი ხასიათი? პასუხი მარტივია — საქართველოს მკვეთრად განსხვავებულმა, კონტრასტულმა ბუნებრივ-გეოგრაფიულმა გარემომ.

ვფიქრობთ, ქართველთა ეთნოფსიქოლოგიით უნდა აიხსნას საქართველოში საგლეხო თემის ფაქტობრივი არარსებობა. ცნობილია, რომ განვითარებული ფეოდალური (და შემდეგ კაპიტალისტური) ურთიერთობების პირობებში ინგლისში, რუსეთში, აღმოსავლეთ სომხეთში სათემო მიწათმფლობელობის

პროცენტი შეუდარებლად მაღალი იყო, ხოლო საქართველოში ის ნულს უთანაბრდებოდა. ასე რომ, აქ მეზობლობის ხარისხი, კავშირის სიახლოვე, ზემოდან ჩარევის სტილი ფრიად უმნიშვნელო იყო. ამ შემთხვევაშიც აშკარად არის გამოვლენილი ქართველების ინდივიდუალური ხასიათი. ქართველთათვის ცხოვრებაში მხოლოდ დროებით კოლექტივებად გაერთიანება იყო დამახასიათებელი. საქართველოს ბარში სათემო მიწათმფლობელობის გარკვეული ფორმა არსებობდა ქიზიყში და აქაც მიწის ყოველწლიურ გადანაწილებაში უნდივიდუალიზმი წყვეტდა გადანაწილების საკითხს — მეთემეები სირბილში ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს და პირველ მისულებს საუკეთესო მიწა ხვდებოდათ. დროებითი ურთიერთდახმარების დროსაც პრიორიტეტი ინდივიდუალიზმს ჰქონდა მინიჭებული. ინდივიდუალიზმი კარგად ჩანს საქართველოში ისტორიულად მიმდინარე მიგრაციულ პროცესებშიც. ადამიანთა გადასახლებები ძირითადად ინდივიდუალურად (გაყონვით) ხდებოდა. ჯგუფურად მხოლოდ მთიელები მიგრირდებოდნენ (თანაც იშვიათად), სადაც ტერიტორიული თემური ურთიერთობები ტრადიციული იყო.

ქართველთა ხასიათის შესახებ ცნობილ ქართველ პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს არჩილ ჯორჯაძეს ორიგინალურად აქვს აზრი გამოთქმული და მის ნააზრევს თითქმის სრულად შემოგთავაზებთ: *“ქართველს აქვს თავისი საკუთარი ტემპერამენტი და ხასიათი. მას მეტად უყვარს საკუთარი თავი; პირადობა მისი ბატონია, საზოგადო საქმე ძალდატანებაა. იგი მალე ინთება, ხოლო უმაღლვე ჰქრება. მისი ენთუზიაზმი უფრო ფიზიოლოგიურია, ვიდრე ფსიხიური. იგი შრომობს, ხშირად ბევრსაც შრომობს, ხოლო მის შრომას გაუტანლობის ნიშნები ატყვია. არ უყვარს საერთო მუშაობა. იგი ინდივიდუალისტია. ჯგუფურობა სულს უზნუთავს. იგი განზე იწევა, არ უთმობს სხვას იმას, რაც საჭიროა საერთო საქმის გაკეთებისათვის. და საერთო საქმე მას არ ეხერხება.”* *“ქართველი არსებითად”* საამქვეყნიო კაცია, მისი სიცოცხლის ფესვები აი ამ მიწაშია ჩაფლული, რომელზედაც დგას, მას უყვარს მზე, ლაყბობა, ოხუნჯობა, იგი გულ-უბრყვილოა, მაგრამ თავს არ ივიწყებს. მას მეტად უყვარს თავისი ზორცი, თავისი კეთილდღეობა. ამიტომ არის იგი ხშირად ფარისეველი, როდესაც სასწორზე “პირადი” და “საზოგადო” იწონება. მას არ უნდა გახსნას და გააქარწყლოს თავისი პირადობა “კრებულობით დასაწყისში” — ღმერთია იგი, თუ სახალხო საქმე“ (ა. ჯორჯაძე, 1989, გვ. 301).

ქართველთა ინდივიდუალური ეთნიკური ხასიათისათვის ნიშანდობლივია შემდეგი გარემოებაც. ცნობილია, რომ გაქრობის წინაშე მდგომ ყოველ ეთნოსს კრიტიკულ სიტუაციაში რეაქციის უნიკალური მოდელი ახასიათებს (ს. ლუჩიე, 2004, გვ. 350). ქართული ეთნოსი ასეთ ზღვართან არაერთხელ მდგარა და გადარჩენა-არგადარჩენის კრიტიკულ სიტუაციაში გამოსავალი მხოლოდ ინდივიდებს მოუძებნიათ. საქართველოს ისტორიიდან აღნიშნულის დამადასტურებელი არაერთი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანეთ. საამისოდ დავით აღმაშენებლის, ჩოლოყაშვილ-ერისთავთა, ერეკლე მეორის, ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობაც საკმარისია. საუკუნეების განმავლობაში ქართველებს ხასიათში ჰქონდათ გამჭდარი გარედან მომდინარე საშიშროებების წინაშე გარკვეული დამცავი მექანიზმი. ისინი ეთნიკური კულტურის დაცვას გადამწყვეტ, კრიტიკულ სიტუაციებში ახერხებდნენ, მაშინ როდესაც კრიტიკულ სიტუაციამდეც საშიშროებას

გრძნობდნენ, ხედავდნენ, მაგრამ რეგირებას არ ახდენდნენ. ასე რომ, ქართველებს მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების გამოსატანად ზღვარი, კრიტიკული მომენტი სჭირდებოდათ და სჭირდებათ. ქართველთა მთელი ისტორია საგარეო მტერთან ბრძოლის ისტორიაა, მაგრამ პარადოქსია, რომ მათთვის პერსონიფიცირებული მტრის სახე არ არსებობს. არც პერსონიფიცირებული დამცველის სახეა მათთვის გამოკვეთილი. ასეთ დამცველს კი მთელი ისტორიის მანძილზე ეძებდნენ, მაგრამ თითქმის ყოველთვის გაწბილებულნი რჩებოდნენ. მიუხედავად ამისა, დამცველს მაინც ეძებდნენ და ღელსაც ეძებენ.

ქართველები გულუხვობითაც გამოირჩეოდნენ. გულუხვობა თავისთავად ცხადია, უყარათობას, არახელისმომჭირნეობას გულისხმობს. სწორედ ამას ნიშნავს ვახუშტის სიტყვები: **“უხუნი არცა თჳსსა და არცა სხჳსას კრძალავენ”**. ე. ი. არც თავისას და არც სხვისას არ ერიდებიან. აღნიშნულის დასადასტურებლად დღევანდელი სასმელ-საჭმელით გაჯერებული სუფრები, ქეიფები შეიძლება გავიხსენოთ. ძალიან უყვარდათ და უყვართ ქართველებს ბუნების წიაღში მოღვნა, **“გზებზე სუფრის გადაფენა”**. ხასიათის ორბუნებოვნება, ორი უკიდურესობა, გუნდურობა და ინდივიდუალიზმი, უფრო სწორად, გუნდურ ქმედებაში ინდივიდის, პიროვნების წარმოჩენა კოლექტიური ტრაპეზების დროსაც კარგად ჩანს. აქაც ეპაექრებიან ქართველები ერთმანეთს, ვინ უკეთეს საღვებრძელოს იტყვის, ვინ უფრო სიტყვამახვილია და, რაც მთავარია, თამადა ქართული ხასიათის ტიპური გამოვლინებაა. თუ ადამიანი საერთოდ არავის და არაფრის უფროსი არაა, სუფრაზე თამადად ყოფნისას ხომ ის ყველაფრის გამგებელია, დროებით ხომ არის ის “მეუფე”, დროებით ხომ ჰყავს ადამიანთა გარკვეული რაოდენობა დაქვემდებარებული. სუფრა თითქმის სპექტაკლს, თამაშს ჰგავს. აქ ისინი, შეიძლება ცხოვრებაში წარუმატებელნი, თავს ბედნიერად წარმოადგენენ. გ. ასათიანიც შენიშნავდა, რომ ქართული ღვინის დედაზრი ბედნიერების სპექტაკლის გამართვაა. ქართველების ეთნოფსიქოლოგია იმიტაც არის აღსანიშნავი, რომ ხშირად საღვებრძელებელ ადამიანს ისეთ თვისებებს მიაწერენ, რასაც სინამდვილეში ის არ იმსახურებს. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მთავარია მან თანამეინახეს ასიამოვნოს.

შემჩნეულია, რომ ქართველები ბუნებრივი არტისტიზმით ხასიათდებიან. ძალიან დიდ დროს უთმობენ ისინი ცხოვრებისეული სპექტაკლების გამართვას. *“ბუნებრივი არტისტიზმი, თანდაყოლილი სწრაფვა ყოველივე ამბოღებულისაკენ, ჩვეულებრივისაგან განსხვავებულისკენ, “პათეტიურისკენ”, ყველაფრისკენ, რაც შემოქმედებასთან, ხელოვნებასთან, ფანტაზიასთან, ანუ “სიცრუესთან” არის დაკავშირებული”* (გ. ასათიანი, გვ. 45). *“ქართველი კაცი მუდამ სცენაზე გრძნობს თავს. მარტოდ დარჩენილსაც კი ვიღაცის მოუშორებელი მზერა ელანდება და ყოველ თავის მოძრაობაში ამ უზილავ თვალთა დაინტერესებულ ყურადღებას ითვალისწინებს”* (გ. ასათიანი, გვ. 54). აქედან გამომდინარე, ქართველი გარეგნულად ზერელეა, ზედაპირულია. ცხოვრებაში სპექტაკლების მოწყობის ნიჭი ძირითადად დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ჰქონდა. სხვათაშორის, ქართველი ხალხის ამ თვისებით ქართველი პოლიტიკოსებიც გამოირჩეოდნენ.

ქართველები დიდი იუმორით, ხუმრობის ნიჭით, “ენატკბილობით” არიან დაჯილდოებულნი. შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ქართველთა გადარჩენაში, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იუმორმაც დიდი როლი ითამაშა, ხშირი ომიანობით

გამოწვეული გაჭირვება გადაატანინა. ისევე როგორც არტისტიზმით, იუმორითაც ქართველთა უმეტესობაა დაჯილდოებული. მაგრამ ფრიად განსხვავებული ხუმრობა ახასიათებთ სხვადასხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფის წარმომადგენლებს, დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მკვიდრთ, მთიელებს და ბარელებს.

ხაზი ესმის ქართველთა ლაზობიერებას, სამშობლოს სიყვარულს, შემწყობლობას, მიმტევებლობას. ჟან შარდენი ხაზს უსვამდა, რომ ქართველები თავაზიანნი და კაცთმოყვარენი, ამასთანავე დარბაისელნი და თავდაპერილნი არიან. ის აღნიშნავდა ქართველთა უფლებამოსილების, სიამაყის, თავმომწონეობის და დიდებისმოყვარეობის შესახებ. XIX საუკუნის პირველი მესამედის გერმანელი ავტორის, ედუარდ აიხვალდის დახასიათებით, ქართველები მამაცები, სტუმართმოყვარენი, კეთილები, არაგულქვანი, გაჭირვებაში შეუდრეკელნი, სამშობლოსათვის თავდადებულნი არიან. თუმცა ის ქართველთა ისეთ უარყოფით თვისებებზე საუბრობს, როგორცაა: სიამამაცით ტრაბახი, სიზარმაცე და უდარდებობა. ხაზს უსვამს უბრალო ხალხის გულკეთილობას. აიხვალდს არც ის გამორჩენია მხედველობის არიდან, რომ ქართველი თავადაზნაურობა ამყობდა თავიანთი ძველი გვარებით და რომ ისინი წინაპრების ნამოღვაწარს განადიდებდნენ. წარსულით თავმოწონება, ისტორიზმით ცხოვრება დღესაც დამახასიათებელია ქართველი ხალხისათვის, მაგრამ იყვნენ თუ არა ისტორიულადაც ქართველები ზარმაცები? რა თქმა უნდა, აქ დასმულ კითხვას უარყოფითად უნდა ვუბასუხოთ. ვახუშტი ბაგრატიონი, რომელიც საკმაოდ შორს დგას ეროვნული ხასიათის იდეალიზაციისაგან და უარყოფით თვისებებზეც საუბრობს, არსად არ ახსენებს ქართველთა სიზარმაცეს. არაშრომისმოყვარე ხალხი, ბუნებრივია, მაღალ სამეურნეო, მატერიალურ, სულიერ კულტურას ვერ შექმნიდა. ბატონიშვილის დახასიათებით, ქართველები **“მგენი მუშაკი”** იყვნენ. არგვეთელების შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონი აღნიშნავს, რომ ისინი არიან **“მომჭირნე მუშაკი”**. სულხან-საბას განმარტებით კი: **“მომჭირნე” “მრავლად გამარჯელი”** აღამიანია (**“მომჭირნე”** მოღვაწესაც და ჭირთა მომთმენსაც აღნიშნავდა). ქართულ ენაში არის ერთი შესანიშნავი სიტყვა **“ჭირნახული”**, რაც სოფლის მეურნეობიდან მიღებულ მოსავალს ნიშნავს, ე. ი. დიდი შრომის, გაჭირვებითი შრომის შედეგად მიღებული. ქართველების შრომისმოყვარეობას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია გერონტი ქიქოძემ. მისი აღნიშვნით, **“ჩაქუჩიანი მამაკაცი ძველი საქართველოს ნათელი სიმბოლოა, ისევე როგორც მახვილიანი ან ჯვრიანი მამაკაცი”** (გ. ქიქოძე, 1919, გვ. 147). მართლაცდა, ამდენი ტაძრის, თანაც მიუღდომელ ადგილზე, ამშენებელი ხალხი შეიძლება ზარმაცი ყოფილიყო? სხვათაშორის, სიზარმაცე ქართველთათვის საბჭოთა პერიოდში მართლაც დამახასიათებელი გახდა, რაც კოლექტიური საკუთრების დანერგვამ, საერთო-სახალხო საკუთრებამ განაპირობა. საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ ათეისტურ ქვეყანაში კოლექტივის ქურდი ქურდად არ ითვლებოდა.

სხვადასხვა თვისებებთან ერთად ქართველები **“ჭირთა მომთმენნიც”** იყვნენ. ეს ხასიათი არც დღეს შეცვლილა და მას უკანასკნელი პერიოდის მოვლენებიც ადასტურებს. ერთი რამეც აშკარაა — დიდი და განუსაზღვრელი მოთმინების შემდეგ მათ უცაბედი და დიდი აფეთქება იციან.

ქართველები კარიერისადმი მისწრაფებით გამოირჩეოდნენ და გამოირჩევიან. ისინი მუდმივად სიმაღლისაკენ მიისწრაფოდნენ, თანამდებობების დაკავება მათი მუდმივი სურვილი იყო, იმისდა მიუხედავად, ჰქონდა თუ არა მას ამის უნარი

და შესაძლებლობა. ამ თვისებით განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოს ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა წარმომადგენლები გამოირჩევიან. ყველა გლეხი აზნაურობაზე ოცნებობდა, აზნაური — თავადობაზე. საქართველოს ისტორიამ იცის გვიან შუა საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოში აზნაურთა ფენის რაოდენობრივი ზრდა. ქართველებს თითქმის მუდმივად სხვა სახელმწიფოებში წამყვანი თანამდებობები ეკავათ; თანაც ეს ქვეყნები ძალიან ხშირად ქართველთაგან მტრულად განწყობილი ქვეყნები იყვნენ. ქართველთა ნიჭიერებას, მონაცემებს, როგორც ჩანს, დიდი და ვრცელი სამოღვაწეო ასპარეზი სჭირდებოდა.

ამრიგად, თუ დავაკვირდებით, დავინახავთ, რომ ქართველი ავტორები, უმარავ დადებით თვისებასთან ერთად, უარყოფით თვისებებსაც აღნიშნავენ. ისინი შორს არიან ეროვნული ხასიათის იდეალიზაციისაგან. ესეც ქართველთა ხასიათის თავისებური გამოვლენაა.

ქართველები ეთნიკური ნიშნით არასდროს არ განასხვავებდნენ ადამიანებს ერთმანეთისაგან. ჟან შარდენი წერდა, რომ საქართველოში უფლება გაქვს იტყუორო შენი სარწმუნოებით და ადათებით, იმსჯელო მასზე და დაიცვა იგი. მეორე ევროპელი — გიულდენშტედტი იმავეს წერდა: *“შქართველობა და სამღვდელოება ამჟღავნებს სრულ რჯულშემწყნარებლობას სომხების, კათოლიკეების, მაჰმადიანი და ებრაელი მოსახლეობის რელიგიის მიმართ, რომლებიც სრულებით არ ეკუთვნიან ბერძულ ეკლესიას და არ სდევნიან მათ”*. როდესაც ამას ვწერ, არ შეიძლება უბრალო ქართველი გლეხაკის მიერ შექმნილი სტრიქონები არ გავიხსენოთ: *“ყველა ადამის შვილი ვართ, თათარიც ჩვენი ძმა არის, // ჩვენსა და სომეხებს შუა განყოფილება რა არის”*. ქართული ხასიათი მპატიობლობით გამოირჩევა და არა შურისმაძიებლობით. XX-XXI საუკუნეების მიჯნის მოვლენები და განსაკუთრებით ეთნიკურ საფარველში გახვეული ე. წ. ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური კონფლიქტები, ყველასათვის ცნობილია, რომ რუსეთის სახელმწიფოს გაჩაღებულია, მაგრამ არავის, არც ერთ ქართველს რუსების მიმართ ნეგატიური დამოკიდებულება არ გასჩენია. იგივე შეიძლება ითქვას აფხაზებისა და ოსების შესახებაც, რომლებიც ძირძველი ქართული ტერტორიების მიმტაცებლებად მოგვევლინენ. ვფიქრობთ, რომ ქართველთა მოწყალე ხასიათი და განუსაზღვრელი შემწყნარებლობის უნარი ხალხის ბუნებისა და ქრისტიანული მორალის შეთანაწყობის შედეგად არის ჩამოყალიბებული. მისი განმტკიცებისათვის კი იმას უნდა შეეწყო ხელი, რომ რთულ გეოგრაფიულ გარემოში მცხოვრებთათვის გადარჩენის ერთ-ერთი გზა შემწყნარებლობასა და ტოლერანტობაზე გადიოდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამორჩეულ თვისებებს შორის ლმობიერებასაც ასახელებენ. ქართველთა ამ თვისებას ფეოდალური ეპოქის სამართალშიც კი ხედავდნენ (ა. ვაჩიშვილი, 1946, გვ. 125-126). ვოლო რ. არსენიძე წერდა: *“ლმობიერება არის ერთი ძირითადი თავისებურებათაგანი, რომელიც ქართველ ერს ძველადვე შეუისხლზორცებია და რომელიც, მაშასადამე, ერის კულტურულ განმად უნდა ჩაითვალოს”* (ციტირებულია: გ. ყორანაშვილი, 1997, გვ. 164).

რაც ყველაზე მთავარია, ქართველების ერთ-ერთი დიდი თვისება ქალისადმი პატივისცემა, მოწიწება, მოკრძალებაც არის. ქალი საქართველოში თითქმის გაღვთაებრივებული იყო. ამ საკითხზე ორიგინალური აზრი აქვს გამოთქმული კ. კაპანელს: *“ჩვენი ქალი უფრო გამწვანებულია მამაკაცის ოცნებით და უფრო გაღმერთებულია, ვიდრე ევროპაში; ქართველმა ერმა არც კი იცის,*

რომ დავით აღმაშენებელმა შექმნა საქართველოს ისტორიული სახე. სამაგიეროდ, ქართველ ერს თამარ-მეფის სახელი ენაზე აკერია, თუმცა თამარ მეფეს შეათვლი არ გაუკეთებია, რაც დავით აღმაშენებელმა გააკეთა საქართველოსათვის“ (კ. კაპანელი, 1996, გვ. 144). ქალისადმი დამოკიდებულება კარგადაა ასახული ცეკვა “ქართულში“, რომელიც ქართველთა წინაპრებმა საუკუნეების მიღმა შექმნეს. საერთოდ, ქართულ ფოლკლორში და განსაკუთრებით ცეკვებსა და სიმღერებში კარგად ჩანს ქართველთა ხასიათი. ქართლურ და კახურ სიმღერებში, აგრეთვე მეგრულში დიდი სევდა და ნაღველია ჩაქსოვილი, გულუღში კი - არა. ბუნებრივია, როდესაც ამ გარემოებას მკვლევრები საგარეო ფაქტორებით ხსნიან. სიმღერებსა და ცეკვებში კარგად ჩანს ქართველთა ვაჟკაცობა, სიმამაცე, სოლიდარობა, მებრძოლი სულისკვეთება, შრომისადმი სიყვარული.

ქართველი ქალის ხასიათისა და, საერთოდ, ქართველთა ეთნოფსიქოლოგიისათვის ნიშანდობლივია ივრის ხეობის ზემო წელის სოფელ ლიშოში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული მასალა. სოფელში ერთმანეთის ნათესავეები ფაქტობრივად ერთი სოციალური წევრები მკვიდრობდნენ. XX საუკუნის დასაწყისის ერთ დღეს ამ სოფელში ერთ-ერთ ახალგაზრდას ქორწილი ჰქონდა. მეზობელ სახლში მისი ახალგაზრდა ავადმყოფი ბიძაშვილი ლოგინში იწვა. ქორწილის დღეს დილით ავადმყოფი გარდაიცვალა. გარდაცვლილის დედამ შვილის სიკვდილი ყველას დაუმალა. ახლოდან თუ შორიდან ქორწილში მოსული ნათესავეები, ბუნებრივია, ავადმყოფის ნახვის სურვილს გამოთქვამდნენ. მაგრამ ყველა მათგანს უკვე გარდაცვლილის დედა კარებში ხვდებოდა და ეუბნებოდა, რომ მისი შვილი კარგადაა და მშვიდად სძინავს. მთელი დღისა და ღამის განმავლობაში შვილმკვდარმა დედამ მოახერხა და არავის გააგებინა შვილის სიკვდილი. მხოლოდ მეორე დღეს, დილით აუწყა სოფელსა და ნათესავეებს ვაჟის გარდაცვალების ამბავი. ქართველ ხალხში ანალოგიური შემთხვევები სხვაგანაც არის დაფიქსირებული. მოყვანილი მასალის განზოგადება შეიძლება. ეს არის ქართველი ქალის დიდი სულიერების, გაუტეხლობის, მაღალი კულტურის, თავშეკავებულობის მაჩვენებელი. ქართველმა ქალმა ერთგვარი გმირობა ჩაიდინა, უაღრესად დამწუხრებული დედა ყველაფერზე მაღლა დადგა და ახალგაზრდა კაცს და ახლო ნათესავეებს სიხარულის, ზემის, ბედნიერების დღე არ ჩაუღწარა. ასეთი რამ მხოლოდ იმ ხალხს შეეძლო გაეკეთებინა, რომელთა შეგნებითაც სიკვდილი და სიცოცხლე, ბედნიერება და უბედურება, სიხარული და მწუხარება განუყოფელია. გაჭირვების მოთმენის, გაუტეხლობის, სიმტკიცის, შვილის, ოჯახისადმი, კერძისადმი ერთგულების განსახიერება იყო ილია ჭავჭავაძის მიერ დახატული ქართველი ქალი — ოთარაანთ ქვრივი. თავისი ხასიათით მას ზემოხსენებული ლიშოელი შვილმკვდარი დედა უთუოდ ენათესავება. ისინი ქართველი ქალის ტიპური წარმომადგენლები არიან. უბედურობის დროს ქართველებმა იცოდნენ დიდად შეცხადება, დიდი გლოვა, მაგრამ, ამასთან ერთად, სიმაგრის გამოჩენა, გულგაუტეხლობა, “მამაპაპური მხნეობაც“ (ილია) იყო დამახასიათებელი. ესეც ქართველი ხალხის ორბუნებოვნების, ორპოლუსიანობის გამოვლინებად შეიძლება ჩავთვალოთ.

ქართველთა ხასიათი საკმაოდ შორს იყო აღმოსავლეთის ხალხების ფსიქოლოგიისაგან და უფრო დასავლეთ ევროპულს ემსგავსებოდა. ესეც ბუნებრივია, რადგან ქართული ფეოდალიზმი, სოციალური სტრუქტურა

დასავლურის მსგავსი იყო და არა აღმოსავლური დესპოტიზმისა. თუმცა აშკარაა, რომ ქართველთა ხასიათი ევროპელი ხალხების ხასიათისა და, საერთოდ, კულტურისაგან ფრიად განსხვავებულია. ქართველები ეთნოფსიქოლოგიით ევროპელთაგან მხოლოდ სამხრეთ ევროპელებს, განსაკუთრებით ესპანელებს ემსგავსებიან, რასაც იმით ხსნიან, რომ როგორც ერთ, ისე მეორე ხალხში დიდხანს იყო შემორჩენილი ფეოდალური ურთიერთობები (გ. ყორანაშვილი, 1983, გვ. 33). რასაკვირველია, საზოგადოებრივი განვითარების დონე გარკვეულ დალს ასვამდა ეთნოსის ხასიათსა და მენტალობას, მაგრამ უმთავრესი მაინც ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო იყო.

ესპანელთა ეთნოფსიქოლოგია კარგადაა შესწავლილი სალვადორ დე მადარიას მიერ. მისი წიგნის გაცნობისას შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს ქართველთა ხასიათსა და მენტალობაზეა საუბარი. ჩამოვთვალოთ ზოგიერთი მათგანი: ჟინიანები; ახასიათებთ გატაცებითი ცხოვრება; პირადი გამოცდილება, სიმპატიები, ერთგულება უფრო ძვირფასია, ვიდრე აბსტრაქტული იდეები და პრინციპები; ისინი ღრმად პიროვნულები არიან; ემოციურები; ინდივიდუალისტები; ესპანელებს “ფასეულობების გადაბრუნებული შკალა აქვთ — ცენტრში თავად არიან, მის ირგვლივ ახლობლები არიან, მეორე ადგილზე კი ქალაქისა და პროვინციის ინტერესები აქვთ დაყენებული, მესამეზე — ქვეყნის ინტერესები და კაცობრიობის; როგორც მთლიანის სახე, გაბუნდოვანებული აქვთ; ესპანელთა ინდივიდუალიზმითაა განპირობებული ნორმალური პარტიების სიმცირე და მოქმედი პოლიტიკური პარტიების მრავალრიცხოვნება; ერთგულნი არიან ოჯახის, ახლო მეგობრების, ნათესავების; ხშირად არიან საოჯახო სუფრებზე, რესტორნებში; საზოგადოებრივი თავყრილობებზე დაუსრულებლად და დიდხანს გრძელდება; სახელმწიფო სამსახურში სამუშაო საათები ზუსტად დადგენილი არა აქვთ; ბევრი აქვთ დასვენების, სადღესასწაულო დღეები (წმინდანთა დღესასწაულები); ესპანელთა პოლიტიკური აზრი ბუნდოვანი და ცვალებადია; არჩევნებზე ხმას აძლევენ მეგობრებს, ნათესავებს და არა რომელიმე პოლიტიკურ პროგრამას. ვფიქრობთ, დამატებითი არგუმენტაცია აღარ სჭირდება იმას, რომ ქართველთა და ესპანელთა ხასიათში ბევრი რამ იდენტურია. ზემოთ ამ ხასიათთა მსგავსების მიზეზების შესახებაც აღინიშნა. კიდევ ერთი რამ უნდა იყოს ამის მიზეზი. ქართული კულტურა და ხასიათი ადგილობრივთან ევროპული (დასავლური) და აღმოსავლური კულტურების შერევის შედეგადაა ჩამოყალიბებული. ესპანური კულტურა და მენტალობაც თვით ესპანელთა, სხვა დასავლეთ ევროპელების (მაგალითად, გერმანული ტომების) და აღმოსავლური (არაბული) კულტურის და მენტალობის ნაჯვარია.

ქართველებს ჰქონდათ სხვადასხვა ხალხების კარგი თვისებების დანახვის უნარიც. დაუძინებელი მტრის გამორჩეული თვისების აღიარება ქართველთათვის პრობლემას არ წარმოადგენდა. ქართველი მემათიანე - ჟამთააღმწერელი ქებას არ იშურებს ისეთი მძინვარე მტრის შესახებ, როგორიც იყო ჯალალედინი: **“...მოიკლა კაცი იგი მაღალი და სახელოვანი გელმწიფე.”** **“სულტანი ჯალალადინ მოიკლა, და აქა შინა დასრულდა სრულიად გელმწიფობა მაღალი”** (“ქართლის ცხოვრება”, 1959, გვ. 185). აქ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაც შეიძლება გავიხსენოთ. მისი გმირები (მაგალითად, ალუდა ქეთელაური) დიდად აფასებენ მოწინააღმდეგის, მტრის მამაცობას და

ხშირად იტანჯებიან კიდევაც იმის გამო, რომ არაჩვეულებრივი გმირი გამოსასლმეს წუთისოფელს. საქართველოში არაერთი შემთხვევა ყოფილა, როდესაც საკუთარ არენაზე ქართველი სპორტსმენები უცხოელებს ვაჟკაცურ ბრძოლაში დაუმარცხებიათ, ქართველ მაყურებელს შესანიშნავად მოასპარეზე მეტოქეებისათვის აბოლდისმენტები არ დაუშურებია. ამავე კონტექსტშია განსახილველი “ელინებისათვის” ქართული ეთნონიმის - “ბერძენის” შექმნა. გრძობდნენ რა ელინების კულტურულ-ცივილურ მეწინავეობას, ქართველებმა მათ “ბერძენი” (“ბერძენები”) უწოდეს, რაც სიტყვა “ბრძენიდან” მომდინარეობს. ქართველი არა მხოლოდ თავის ნაამაგარს, ნაჭირნახულევს უფრთხილდებოდა და უფრთხილდება, არამედ სხვისასაც და, მათ შორის, მტრისასაც. ამ შემთხვევაში ყველაზე ნიშანდობლივია ერთი ეპიზოდის გახსენება მხატვრული ფილმიდან “ჯარისკაცის მამა” — მთავარი გმირი გიორგი მახარაშვილი წინ აღუდგება საბჭოთა (რუს) ტანკისტს, რომელმაც დააპირა გერმანელთა ვენახის გადათელვა. დედააზრი ისაა, რომ ადამიანის ნაშრომის, ნაამაგარის გაფრთხილება ყველგან საჭირო და აუცილებელია, ვისიც არ გინდა იყოს ის. იმავე სიუჟეტიდან ასევე ნათლად ჩანს ქართველი ადამიანის ბუნებასთან, პეიზაჟთან ურთიერთობის საკითხი. ქართველი მცენარეს ისევე ექცეოდა, როგორც სულიერს. ამის დამადასტურებელი ვაჟა-ფშაველას მთელი შემოქმედებაცაა.

XIX საუკუნემდე ყველა უცხოელი თუ ქართველი ქართველთა მებრძოლი სულისკვეთების შესახებ საუბრობდა, მაგრამ სახელმწიფოებრიობის დაკარგვის შემდეგ აღნიშნავენ ამ მებრძოლი სულის დაქვეითების შესახებაც. სხვათაშორის, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართველი ხალხის მებრძოლი სულისკვეთების შესახებ შემდეგი მოსაზრებაა გამოთქმული: “ვაჟკაცობის, სიმამაცის, ქალის კულტი და სხვა, რაც თავდაპირველად გაბატონებულ ფენებში წარმოიშვა და დამკვიდრდა, შემდეგში ფართოდ გავრცელდა მთელს ქართველობაში” (გ. ყორანაშვილი, 1983, გვ. 32-330). დავძენთ, რომ ეს მოსაზრება საკითხისადმი მხოლოდ კლასობრივი მიდგომის შედეგადაა ჩამოყალიბებული და ეთნოგრაფიული მონაცემებით ის არაფრით არ დასტურდება. ხევისურეთი ერთიანი საქართველოს სოციალური სისტემისაგან განცალკევებით იდგა, ეს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე ერთიან ქართულ სახელმწიფოებრივ სისტემაში ავტონომიურად ფუნქციონირებდა, მისი მკვიდრნი კი ვაჟკაცობითაც და სიმამაცითაც საკმაოდ ქებულნი იყვნენ. ხევისურეთში შექმნილი ხალხური პოეზია უპირატესად გმირებისადმი, ვაჟკაცებისადმი მიძღვნილი. ამ თვალსაზრისით “ვეფხისტა და მოყმის” დასახელებაც საკმარისია. მთელი ისტორიის მანძილზე ქართველებისათვის იდეალი იყო მშვიდობა, მტერზე გამარჯვება. სიმამაცის, ვაჟკაცობის გარეშე ხომ ყოველგვარ გამარჯვებაზე ლაპარაკი ზედმეტი იქნებოდა. ამიტომაც იყო, რომ ისინი მისალმებისას ერთმანეთს გამარჯვებას უსურვებდნენ. ქართველმა თავად-აზნაურობამ სხვა მხრივ მოახდინა გლეხთა ფენაზე გავლენა. ეს უკანასკნელნი ზედაფენას ეტიკეტში ბაძავდნენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოს გლეხოზა გამოირჩეოდა.

ქართველების ეთნოფსიქოლოგიის შესახებ გარკვეული მოსაზრებებია გამოთქმული რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. რუსები და სხვა ეთნოსები თუ ერთგვარად აღმატებულად არიან დახასიათებულნი, ქართველების შესახებ ამას ვერ ვიტყვით. მაგალითად, ერთ-ერთი სამეცნიერო ნაშრომის მიხედვით

ქართველები არიან: აგზნებულები, იმპულსურები, მებრძოლენი, პრეტენზიულები, აგრესიულები (ვ. ხოტიენცი, 2000, გვ. 92). აშკარაა, რომ აღნიშნული ცნებები ქართველთა დასახასიათებლად მიზანმიმართულად არის მოხმობილი.

საქართველოს თითოეული მხარის წარმომადგენლები მხოლოდ ეთნოგრაფიული თავისებურებებით განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. ეს ბუნებრივია, რადგან ისტორიულ-გეოგრაფიული (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული) მხარეების წარმოქმნა განპირობებული იყო ბუნებრივ-გეოგრაფიული მრავალფეროვნებით. ბუნებრივია, ეთნოგრაფიული ჯგუფები ერთმანეთისაგან ზოგიერთი თავისებურებით, ხასიათით და ტემპერამენტითაც გამოირჩეოდნენ. ეთნოგრაფიული ჯგუფების თითქმის ზედმიწევნით დახასიათება აქვს მოცემული XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის დიდ მეცნიერს ვახუშტი ბაგრატიონს. კახელების შესახებ ის წერს: **“...გზავსნი ყოველთავე ქართველთა ზნითა, ჩვეულებით და ქცევით, არამედ ლაღნი, ამაყნი და მეხოტბენი, დიდმოქმედნი, მეჩხუბარნი, შემმართებელნი, უფრო გლეხნი, ერთგულნი...”** თუშებს ახასიათებს, როგორც ბრძოლაში შემართებულებს, მოლაშქრეებს, მხნეებს, ძლიერებს, კარგ მხედრებს. დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ვახუშტისეული დახასიათება კი შემდეგნაირია. **“...ცქვიტნი, კისკანნი, ენატებილნი, მსუბუქნი, ფიცხნი, ბრძოლასა შემართებულნი და ძლიერნი, მომღერალ-მგალობელნი...”** ხოლო გურულების დასახასიათებლად კი შემდეგ სიტყვებს იყენებს: **“ბრძოლასა შინა შემმართებულნი”, “უქურდალნი”, “უავაზაკონი, ვითარცა ოდიშარნი”, “სტუმრის მოუუარულნი და კეთილად შემწყნარენი, კეთილ-მგალობელ-მწიგნობარნი, მშუდნი, არამედ მყის გულ-მწყრალნი...”** საქართველოს სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენელთა ვახუშტისეულ დახასიათებას თუ თვალს გადავავლებთ, აღმოვაჩენთ, რომ მათ უფრო ბევრი საერთო აქვთ ერთმანეთთან, ვიდრე განმასხვავებელი. ბევრი თვისება-ხასიათი დღესაც დავიწყებას არაა მიცემული. ბუნებრივია, მთიელები ბარელთაგან ეთნოფსიქოლოგიურად ერთგვარად განსხვავდებოდნენ. იგივე შეიძლება ითქვას აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ჯგუფების შესახებ. ერთგვარი თავისებური მენტალიტეტი ჰქონდათ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მკვიდრებსაც. ზემოთ აღნიშნული იყო, რომ ქართული და ესპანური ეროვნული ხასიათები ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. ესპანური ხასიათი, ისევე როგორც ქართული, ეთნოგრაფიული ჯგუფების მიხედვითაც თავისებურია.

ამრიგად, ასეთია მოკლედ ქართველი ხალხის ეთნოფსიქოლოგია, ეთნიკური ხასიათი, მენტალობა. ქართული ხასიათის ჩამოყალიბების მნიშვნელოვანი ფაქტორები იყო ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო, სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობები, ისტორიული წარსული, ეთნოსთა გარემოცვა და, რაც მთავარია, ქრისტიანული რელიგია, რომლის მთელი არსი ღრმად იყო გამჭდარი ქართველის არსებაში. ამასთანავე, ამ თვალსაზრისით ქრისტიანობას საქართველოში სათანადო ნიადაგიც დახვდა. **“არსებობს დიდად საგულისხმო აზრი, რომ ქრისტიანობამ უღრმესი ზემოქმედება მოახდინა ამ მხრივ ქართველთა ზნეობრივ მსოფლმხედველობაზე. უფრო მეტიც, რომ მთელი ჩვენი ეროვნული ხასიათის დღევანდლამდე მოღწეული კარკასი სწორედ ქრისტიანობის მიერ არის კონსტრუირებული”** (გ. ასათიანი, გვ. 82).

ლიტერატურა

- აიხვალდი, 2005 - აიხვალდის ცნობები საქართველოს შესახებ, გ. გელაშვილის გამოცემა, თბ., 2005.
- გ. ასათიანი, 1992 - გ. ასათიანი, სათავეებთან, თბ., 1992.
- დ. ბაქრაძე, 1987 - დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987.
- გ. გაჩევი, 1978 - Гачев Г., Гроздь и гранат: Литературная Грузия, № 7, 1978.
- გ. გაჩევი, 2003 - Гачев Г., Ментальности народов Мира, М., 2003.
- გიულდენშტედტი, 1962 - გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, გ. გელაშვილის გამოცემა, თბ., 1962.
- ა. გოვორუნოვა, 2003 - А. В. Говорунова. Санкт-Петербург, 2003.
- ალ. ვაჩიშვილი, 1946 - ალ. ვაჩიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, I, თბ., 1946.
- კ. კაპანელი, 1996 - კ. კაპანელი, ქართული სული ესთეტიკურ სახეებში, თბ., 1996.
- კ. კაპანელი, 1923 - კ. კაპანელი, სული და იდეა, თბ., 1923.
- ლურე, 2004 - Лурье С. В., Историческая Этнология, М., 2004.
- ს. მაღარიავა 2003 - Салвадор де Мадариага. Англичане, французы, испанцы. перевод с английского, 2003.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1955.
- ქართლის ცხოვრება, 1959 - ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1959.
- ბატონიშვილი ვახუშტი, 1973 - ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა: ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
- გ. ქიქოძე, 1919 - გ. ქიქოძე, ეროვნული ენერგია, თბ., 1919.
- გ. ყორანაშვილი, 1983 - გ. ყორანაშვილი, ეთნოფსიქოლოგია და ტრადიციები, თბ., 1983.
- გ. ყორანაშვილი, 1997 - გ. ყორანაშვილი, ეროვნული საკითხი, თბ., 1997.
- შარდენი, 1975 - ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), მ. მგალობლიშვილის გამოცემა, თბ., 1975.
- ა. ჯორჯაძე, 1989 - ა. ჯორჯაძე, წერილები, თბ., 1989.

ROLAND TOPCHICHVILI**THE CHARACTER OF GEORGIANS**

In the the Soviet period the government avoided studying ethno psychological issues of its constituent peoples and, naturally, but for the minor exception, the same is said about the study of the Georgian character - either.

There are quite a few evidences of some total of one's qualities preserved about the Georgian character not only in the historical sources but also in the monuments of fiction and non-fiction literature, particularly, in ethnographic materials. The present work that is intended for the future publication as a separate book, named as "Ethnology of Georgian", collects and analyzes all the assessments expressed about the Georgians; that is, as they are proud, ardent fighters at wars, (never retreating back) hospitable, reliable friends, mutual supporters, generous, patriots, merciful, tolerant, respecting woman-folk, naturally artistic, lovers of playing theatrical roles in the everyday life because of their high degree of patience in their character they need a critical point to take an important decision. The Georgian character is distinguished with exposure of opposites, and of double nature.

From the negative traits we could make emphasis on individualism and putting one's own interests before the duties of the society. The Soviet period turned Georgians reluctant to observe laws. Georgians bear some resemblances to Southern Europeans, particularly with of Spaniards. Most important factors of developing of the Georgian character were natural-geographical environment, socio-economic relations, historical past, area surrounded by different ethos and most important, the Christian religion, whose essence had deeply imbued the Georgian character.

თინათინ თურქია

ლექსიკის სემანტიკური ცვალებადობის კვლევისათვის

ენაში ლექსიკის ზოგი უბანი უფრო ნელა იცვლება, ზოგი უფრო სწრაფად. ადამიანთა საზოგადოებრივი ურთიერთობების მობილურობა და სხვადასხვა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზემოქმედებით გამოწვეული სემანტიკური ცვალებადობა საშუალებას გვაძლევს დავაკვირდეთ ლექსიკის სიცოცხლისუნარიანობას, მის გაჩენა-კარგვასა და გადააზრებას.

ლექსიკის ამა თუ იმ სემანტის აღსაწერად მასალის შერჩევას შემდეგი ფაქტორები განაპირობებს:

ა) ნომინაციის პროცესები წარსულში და ახლაც (მეტადრე ჩვენს დროში) მკაფიოდ ანთროპოცენტრული ხასიათისაა. ამ მხრივ ადამიანის ყოფისა და სოციალური სტატუსის ამსახველი ლექსიკა სალექსიკონო ფონდის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწილია. ლექსიკა ადამიანს ან მის მიერ დანახულ სამყაროს უკავშირდება;

ბ) ის ლექსიკა, რომელიც თავისებურად საზოგადოებრივი პროცესების სუბიექტია, ატარებს სოციალურ შინაარსს, რაც გასათვალისწინებელია მისი ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურის ადეკვატური და თანამიმდევრული ასახვისათვის;

გ) ერთი ლექსიკურ-სემანტიკური კლასის ფარგლებში მოქცეული ერთეულების ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა დავაკვირდეთ განახლების მექანიზმსა და სისტემურ გარდაქმნებს, და ამ გარდაქმნათა განსაზღვრულ კანონზომიერებებსაც გვახედვით თვალი.

ლექსიკის სემანტიკური ველების თვალსაზრისით კვლევის მიზანია ლექსიკურ-სემანტიკური გარდაქმნების გზის ხასიათისა და გარდაქმნის მიზეზების დადგენა. ამ მიზნით უნდა გადაწყდეს შემდეგი ამოცანები:

1. გამოვლინდეს და შეირჩეს ისეთი ლექსიკა, რომელიც მოსაზღვრული პერიოდისთვის ნოვაციად გვევლინება.

2. დახასიათდეს ისინი ენობრივი დინამიკის სხვადასხვა მიმართულების მიხედვით, გაანალიზდეს კონკრეტულ ეტაპზე ლექსიკის განახლების მექანიზმები, განისაზღვროს ახალი და ძველი ერთეულების შეფარდება;

3. განხორციელდეს შერჩეული ლექსიკური ერთეულების თემატური ანალიზი, მოხდეს მათი სისტემატიზაცია, შეუდარდეს სალექსიკონო განმარტებებს და ამ გზით მოინიშნოს აქტიური ნომინაციის ზონები.

4. აღიწეროს აქტიური სიტყვაწარმოებითი პროცესები, გამოიყოს პროდუქტიული მოდელები და ტიპები;

5. განხილულ იქნას საძიებელი ლექსიკის ფუნქციონირების თავისებურებები სოციალურ-პოლიტიკურ ყოფაში.

ლინგვისტიკის თანამედროვე ეპოქას უწოდებენ სემანტიკის ეპოქას, რამდენადაც საყოველთაო პრაგმატიზაციამ ენის შესწავლის საფუძვლად წინა პლანზე წამოსწია სწორედ პრაგმატიკა. “ლექსიკონი მხოლოდ ლექსიკის ძეგლი კი არ არის, არამედ ენის შესწავლის აუცილებელი და ორგანული ნაწილია” (Ю. Д. Апресян, 1995, стр. 3-69). ლექსიკონი დღეს ვეღარ შემოიფარგლება

სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობის განმარტებით, მისი ამოცანაა, შეძლების-
დაგვარად, ამ სიტყვის ტექსტობრივი მოხმარების ყველა ნიუანსის აღწერა და
კვალიფიცირება. ამ მოთხოვნებს განსაკუთრებული აქტუალურობით აყენებს
კომპიუტერული ლინგვისტიკა, რომელსაც სხვადასხვა მიზნით, განსაკუთრებით
კი მანქანური თარგმანისათვის, ესაჭიროება სიტყვის ტექსტობრივი მნიშვნე-
ლობების მაქსიმალური განსაზღვრა და ობტიმალური სემანტიკური ველების
შექმნა.

თანამედროვე ლინგვისტები სულ უფრო ხშირად აღნიშნავენ, რომ ენის
სოსიურისეული სინქრონია-დიაქრონიული დაყოფა მთლად ზუსტი არ არის.
კერძოდ, ფრანგი მკვლევარი გუსტავ გიიომი (1883-1960) მიიჩნევდა, რომ ენა
ერთდროულადაა წარსულის მემკვიდრეობაც და ადამიანის მიერ შემეცნების
პროცესში მისი გარდაქმნის შედეგიც. გიიომის თეორიას ფსიქოსისტემატიკას
უწოდებენ. გიიომს ბევრი მიმდევარი გაუჩნდა, განსაკუთრებით ჩვენს დროში.

თანამედროვე ლინგვისტიკაში არსებობს ენობრივი სისტემის სხვადასხვა-
გვარი განსაზღვრებანი, აქედან ძირითადია:

ა) ენა არის სემიოტიკური ფუნქციონალური სისტემა, რომელიც ემსახურება
ცნობიერებაში ინფორმაციის გაცვლასა და შენახვას;

ბ) ენა არის სისტემათა სისტემა, რომლის შიგნითაც გაირჩევა ფონეტიკური,
მორფოლოგიური, ლექსიკური, სინტაქსური და სხვა ქვესისტემები. ქვესისტემის
მნიშვნელობით ამ ბოლო დროს სულ უფრო ხშირად იყენებენ ტერმინს "ველი".¹

დისკურსული კვლევების წარმოება საშუალებას იძლევა ლექსიკური
ერთეული სემანტიკასთან ერთად კონოტაციური განმარტებითაც განისაზღვროს.
ანუ: ლექსიკის სემანტიკური ცვალებადობის შესწავლა საშუალებას მოგვცემს:

ა) აღვსახოთ თემატური ლექსიკა, მოვახდინოთ მისი ინვენტარიზაცია;

ბ) ვიპოვოთ ერთი სემანტიკური (თუ დარგობრივი) ველიდან მეორეში
გარდამავალი ზღვრული სემანტიკა და დავადგინოთ ამ ზღვრების გრამატიკული
განპირობებულობა;

გ) დავადგინოთ ლექსიკის სემანტიკური ველის შიდა იერარქია;

დ) ამოვიცნოთ ნომინაციის პრინციპები და ლოგიკა ეროვნულ ენაში;

ე) ამოვიცნოთ სესხების პრინციპები და ლოგიკა ეროვნულ ენაში;

ვ) დავადგინოთ საკუთრივ ქართული და ნასესხები ლექსიკის
მრავალმნიშვნელობიანობის (პოლისემანტურობის) შესაძლებლობათა სხვაობა
და ავხსნათ ე. წ. ადაპტირებულ ნასესხებ ლექსიკაში პოლისემანტურობის
ზრდის ტენდენცია.

ფ. პალმერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სემანტიკა და მნიშვნელობა
გასამიჯნი ცნებებია, თუმცა მიუთითებს, რომ ხშირად მათ სპეციალისტები
სინონიმებად იყენებენ. სწორედ სემანტიკისა და მნიშვნელობის გამიჯვნას
უკავშირებს იგი ლექსიკის ეტიმოლოგიურ კვლევებს და მიუთითებს, რომ
ეტიმოლოგიები, რომლებიც მუდამ ტოვებენ ბევრ საკამათოს გამატიკულ დონეზე,
სემანტიკური თვალსაზრისით ყოველთვის ანგარიშგასაწევია და ხშირად
სარწმუნოც (Palmer F. R., Semantics. A new outline. Cambridge University Press
1976. First published 1976, Reprinted 1977 (twice), 1979. First published in USSR 1982).

¹ შემაღგენელი ერთეულების მთლიანობა, რომელიც ფარავს ადამიანური გამოცდილების
გარკვეულ უბანს და ქმნის ასე თუ ისე მეტნაკლებად ავტონომიურ მიკროსისტემას.

ევროპულ ენებში ძირითადი ე.წ. სრული სიტყვები ("full" words) და ფორმოზომიერი სიტყვები ("form" words) უკეთ იმიჯდება ერთმანეთისაგან, ვიდრე ქართულში, სადაც ევროპულ ენათა ფორმოზომიერი სიტყვის ქართული ანალოგი ხშირად სიტყვის შემადგენელი ნაწილია და ახალი ცნების ისეთივე აუცილებელი მაშენებელიც, როგორისაც სიტყვის ძირი. ამიტომაც, მაგ., სიტყვაში "პირდაპირი", "და"კავშირის ამოკითხვა სემანტიკურად აღარცაა საჭირო; ასევე, ინგლისური "in heart of heart" მაჩაბელმა ქართულად გადმოიტანა, როგორც "გულისგულში" და ერთცნებიან კომპოზიტად შემოგვთავაზა.

ლიტერატურა

Ю. Д. Апресян, Избранные труды, Том I, Лексическая семантика
Синонимические средства языка, М., 1995.

Ахманова, Словарь лингвистических терминов, 1966.

Palmer F. R. Semantics. A new outline. Cambridge University Press 1976.
First published 1976, Reprinted 1977 (twice), 1979. First published in USSR 1982.

TINATIN TURKIA

ON THE STUDY OF THE SEMANTIC CHANGES OF VOCABULARY

Nowadays dictionaries cannot confine themselves with the definition of main meanings of the entries'. They are aimed at doing their best in their definitions in terms of accuracy to feature all the nuances of the world use in the texts. The demand also comes from the artificial intellect need to define all the occasional meanings of the word in context and create optimal semantic fields to ensure the precision during the machine translation.

Discourse analysis allows providing connotative meanings together with the basic meaning of the word; that is, the study of the change of meaning of the word should permit us:

- a) to register thematic words, and make an inventory of the word-stock;
- b) to detect the semantic boundaries of the word and define the grammatical conditioning of the process when a lexical unit of a certain field transfers into another field;
- c) to determine the inner hierarchy of the semantic field of a lexical unit;
- d) to discover principles and logics of nomination in a national language;
- e) to determine the difference in poli-semantics of the Georgian words and borrowings and explain the tendency of growing poli-semantics in borrowings.

თურქეთ-საქართველოს საგაჟრო ურთიერთობებში XVIII საუკუნის II ნახევარში (სავაჭრო ამხანაგობები)

XVIII საუკუნის II ნახევარში ქართულ სამეფოებში სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის რამდენადმე უკეთესი პირობები შეიქმნა.

სავაჭრო ვაჭრობამ თურქეთთან და ირანთან თანდათან მიიღო ფულად-სასაქონლო ურთიერთობათა სახე, თუმცა ვაჭრობა, საბაზრო კავშირები საქართველოსათვის პასიურ ხასიათს ატარებდა — გაჰქონდათ მეტწილად ნედლი პროდუქცია და შემოდისა მზა საქონელი.

XVIII საუკუნის სავაჭრო-ეკონომიკურ სარბიელზე მკვიდრდება ახალი კორპორაცია - სავაჭრო ამხანაგობა. ამ პერიოდის ქართული ისტორიული დოკუმენტების გაცნობა ნათელყოფს, რომ სავაჭრო სავაჭრო მიმოსვლას ძირითადად სავაჭრო ამხანაგობების წევრები აწარმოებდნენ. ვიდრე უშუალოდ მათ საქმიანობაზე, კონკრეტულად კი თურქეთთან ვაჭრობაში ამხანაგობების როლზე ვისაუბრებდეთ, საჭიროა მათი იურიდიული სტატუსისა და სტრუქტურის განსაზღვრა.

XVIII საუკუნის სავაჭრო ამხანაგობებს გარკვეული იურიდიული სტატუსი გააჩნიათ. საამხანაგო საქმეში შესულ პირებს სამართლებრივად ერთნაირი უფლებები და ამავდროს ერთნაირი ვალდებულებებიც აკისრიათ.

დ. ბაგრატიონი „საქართველოს სამართლისა და კანონმდებლობის მიმოხილვაში“ აღნიშნავს, რომ ამხანაგობა საერთო უფლებებითა და პირობებით დგებოდა (დ. ბაგრატიონი, 1959, გვ. 258).

ხელნაწერში „საქართველოს ძველთაგან და ჩვეულებითად ქართველ მეფეთა დროთა შემოღებული სჯულნი“ (1810-15 წწ.) გვითხრობს: „ყოველი ამხანაგობისა და პირობის წიგნი მოვაჭრე ამხანაგთა... შორის დადებული, აღსრულებოდა სრულს ძალსა ზედა და ვერა რომელი მხარე ვერ შეიძლება ამის დარღვევას“ (ი. დოლიძე, 1967, №163). საამხანაგო პირობების დარღვევის შემთხვევებს ქალაქის მოხელეები არკვევდნენ (დ. უჩანეიშვილი, 1967, გვ. 123). ერთ-ერთი საბუთით, თავრიზიდან დაბრუნებული კომპანიონი ვაჭრები ერთმანეთს უჩივიან და სამეფო სამართალს მიმართავენ (ცსა, 1450, ფ. 25, საქ. 49). ამგვარად, სავაჭრო „ამხანაგობას“ XVIII საუკუნეში განსაზღვრული იურიდიული სტატუსი გააჩნია და ფეოდალური სამართლის სრულფასოვან ობიექტს წარმოადგენს.

სტრუქტურული თვალსაზრისით, ქართული სავაჭრო ამხანაგობა კაპიტალის დაგროვების საწყისი ეტაპისათვის დამახასიათებელი ნიშნებით გამოირჩევა. ამ ეტაპზე სავაჭრო ბრუნვა და საქმის წარმოება შემდეგნაირად ნაწილდება: ძირითადი თანხის, „თავნის“ მფლობელი პირი საქმეში ფულს აბანდებს, იგი ადგილზე (თბილისი, გორი, ქუთაისი) იმყოფება, ხოლო უშუალოდ სავაჭრო ოპერაციას ატარებს წვრილი ვაჭარი, რომელსაც ამხანაგობაში გაცილებით ნაკლები (თითქმის ნახევარი) თანხა შეაქვს და თავისი შრომით ანაზღაურებს თანხის ნახევარს. ასეთ ვაჭრებს შ. მესხია „სავაჭრო აგენტებს“ უწოდებს (შ. მესხია, 1959, გვ. 139). საქმის „საამხანაგო“ განაწილება ნათლად ჩანს 1794 წ. დაწერილ სიგელში. თბილისელ მოქალაქეს — არუთინას ეკუთვნის თავნი „ას

სამოცი თუმანი“, მის კომპანიონ მელქოას საქმეში შეაქვს ამ თანხის ნახევარი და სტამბოლში მიაქვს შემახიაში შეძენილი აბრეშუმი: „ამ შენი ას სამოცი თუმნის მაგიერ ჩემი ოთხმოცი თუმანი და ოთხმოცი თუმნის მაგიერ ჩემი ჯანი. რაც ღმერთმა მოგება მამცეს, ნახევარი შენ შენი სათავნოთი და ნახევარი მე ჩემი სათავნოთი“ — ვკითხულობთ საბუთში (ცსა, 1450, ფ. 25-50).

როგორც აღვნიშნეთ, ამხანაგობები, რომლებიც წამყვან ადგილს იკავებენ საგარეო ვაჭრობაში, აღნიშნულ პერიოდში, ძირითადად, ირანთან და თურქეთთან ვაჭრობენ. 1750 წელს ამოქმედდა ე. წ. „დარიალის გზა“, დაიწყო რუსეთთან მიმოსვლა ასტრახანში, მაკარიევის ცნობილ ბაზრობაზე, მაგრამ XVIII საუკუნის II ნახევარში ქართულ დოკუმენტებში აღმოსავლური (ირანული, თურქული) საქონელი ჭარბობს, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ საქართველოს აზლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან XIII საუკუნის დასასრულამდე გაცხოველებული სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ჰქონდა (დ. კაციტაძე, 1973, გვ. 55).

ქართლ-კახეთის სამეფო აღნიშნულ პერიოდში ეკონომიკურად ირანთანაა გადაჯაჭვული; ამავე დროს თბილისელი და გორელი ვაჭრები ინტენსიურად ჩანან თურქეთის ბაზრებზე.

საქმიან ურთიერთშეთანხმებას ვხედავთ საბუთში, რომლის თანახმად იზმირელი ვაჭარი შეამხანაგებია ისაია თაყუაშვილს — გვარჯილის (თოფისწამლის) საწარმოს მფლობელს. დოკუმენტით ჩანს თურქი ვაჭრის მონაწილეობა აზტალის მადნების დამუშავებაში (ნ. ბერძენიშვილი, III, გვ. 89-90). სხვა საბუთით (1776 წ.) იმავე იზმირელი ვაჭრისგან ისაია თაყუაშვილს „საერთო საქმისათვის“ უსესხებია 808 ყურუში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd - 13153).

უაღრესად მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს XVIII ს. დასასრულს შედგენილი დავთარი, რომელშიც აღწერილია გორელი ვაჭრების — ჯულაბაშვილების რამდენიმე თაობის საქმიანობა. დავთრის მიხედვით, ჯულაბაშვილების სამოქმედო არე საკმაოდ ფართო ჩანს. ისინი აღებ-მიცემობას აწარმოებდნენ ირანში: ისპაჰანი, თავრიზი, გილანი, მაშათი (მეშმედი), რეშთი; მთელს კავკასიაში: შემახა, დარუბანდი, ყიზლარი; თურქეთში: სტამბოლი; რუსეთში: ასტრახანი. ჯულაბაშვილები სავაჭრო ოპერაციებს „ფსონებთან“ და „ამხანაგებთან“ ერთად ატარებენ. საყურადღებო მასალას შეიცავს ასევე ბაღდასარ და გოგია ჯულაბაშვილების საქმიანი-სავაჭრო წერილები ცნობილ თბილისელ საქმოსანთან მანუჩარ თუმანიშვილთან.

დავთრის მიხედვით ჩანს, რომ ჯულაბაშვილებს და მათ „ფსონებს“ შემახიასა და ხოიში შეძენილი აბრეშუმი და ჩითი გააქვთ ახალციხესა და სტამბოლში (დ. მეგრელაძე, 1963, გვ. 209).

ვინაიდან თბილისელი ვაჭრები ძირითადად ახალციხისა და ყარსის გზით აწარმოებდნენ თურქეთთან ვაჭრობას, ბუნებრივია, მასში აქტიურად მონაწილეობდნენ იქაური სომეხი და ქართველი ვაჭრები, ხშირ შემთხვევაში ისინი საერთო კორპორაციებს - ამხანაგობებს ქმნიდნენ (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 105).

ისტორიული საბუთების გაცნობა-შესწავლამ საყურადღებო სურათი გვიჩვენა — თბილისელ ვაჭრებს თურქეთში ძირითადად ირანიდან და ირანის ქვეშევრდომობაში მყოფი ამიერკავკასიის ქალაქებიდან შემოტანილი საქონელი გააქვთ. ამ მხრივ საინტერესოა 1794 წ. დაწერილი წერილი მანუჩარ თუმანიშვილის მერაბ-აღასადმი — ეს ორი საქმოსნის მიმოწერაა, სადაც თავიანთი „სავაჭრო აგენტების“ საქმიანობას აცნობენ ერთმანეთს: „კაკალა რომ აშტრახანიდამ

ამდგარა ბაქუს წასასვლელად. აშტრახანიდამ... ბუზარის ტყავი ჰქონია... იქ [ასტრახანს] ვერ გაუყიდნია, ისევ საჩქაროდ ამდგარა და წასულა სტამბოლს... — ვკითხულობთ საბუთში (დ. უჩანეიშვილი, 1967, №113).

ანალოგიური შინაარსისაა დოკუმენტი, რომლითაც თბილისელ „ამხანაგებს“ გილანში შეძენილი დიდი რაოდენობით ნედლი აბრეშუმი თურქეთის ქალაქ იზმირში უნდა გაყიდონ (დ. კაციტაძე, 1973, გვ. 148).

ირანსა და თურქეთს შორის სასაქონლო დამაკავშირებელ რგოლში თბილისელი ვაჭრების როლს ადასტურებს საბაჟო სისტემა, სადაც ჩანს საქართველოს, როგორც სატრანზიტო ქვეყნის, მნიშვნელობა. ქართლ-კახეთის სამეფოს სავაჭრო ვაჭრობა ამ სისტემაზეა მორგებული. თვალი გადავავლოთ რამდენიმე საბაჟო დოკუმენტს: სომხით-საბარათიანოს და ყაიყულის ბაჟების ნუსხაში ჩანს, რომ ამ „გზაზე“ მიდიან სომეხი, ოსმალთა, ერაყელი, ირანელი ვაჭრები. გილანიდან იზმირამდე მიმავალ საბაჟო გზაზე მიუთითებს ისტორიული დოკუმენტი, რომლის თანახმად, გილანის ნედლი აბრეშუმი იზმირში თბილისელ „ამხანაგებს“ მიაქვთ (დ. კაციტაძე, 1973, გვ. 148).

ცხოველი მიმოსვლა ჩანს სავაჭრო-საქარავნო გზაზე, რომელიც განჯასა და არზრუმს აკავშირებს. ცხადია, იგი ქართლ-კახეთის სამეფოზე გაივლიდა. 1736 წლით დათარიღებულ „ქალაქის ბაჟის, ციხის კარის შართლამაში“ ვკითხულობთ: „რაც მოქალაქემ განჯიდან აბრეშუმი მოიტანოს და არზრუმისაკენ წაიღოს, აქლემისა და ცხენისა, თუ ჯორისა საპალნეზედ ორი მინალთუნი“ (ი. დოლიძე, 1965, №101).

ქართულ „საამხანაგო წიგნებში“ ჩანს თურქეთთან ინტენსიური, მყარი სავაჭრო კავშირ-ურთიერთობები. დასტურად შეიძლება არაერთი მაგალითის მოყვანა, მათ შორის თბილისელი ვაჭრის — ხადაკოანთ კარაპეტას ორი საბუთი. 1780 წლით დათარიღებული პირობის წიგნის თანახმად, კარაპეტამ უნდა აიღოს იოანე მდივანბეგის თანხა და სავაჭრო საქმეში გამოიყენოს; კარაპეტა წერს, რომ სხვა ქალაქში არ გაჩერდება, რადგან „ჩემი ბაზთი [წილი. ხვედრი - სპ.] იზმირი და ბასრა (სირია) არის“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Hd - 3679).

1782 წლის საბუთის მიხედვით, კარაპეტა კვლავ ბასრაში მიემგზავრება მისი ამხანაგის ავთანდილაშვილ ბეჟანას მიერ დაწყებული სავაჭრო საქმეების გასაგრძელებლად (დ. ფურცელაძე, 1882, გვ. 99). მოვიყვანთ ასევე 1795 წ. ისაია თაყუაშვილის წერილს თავის „სავაჭრო აგენტებთან“. საბუთის მიხედვით ჩანს, რომ მისი სავაჭრო კომპანიონები — არუთინა და ასლანა ძირითადად ქალაქ არზრუმში დადიან სავაჭროდ (ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Qd - 732).

საგულისხმო ინფორმაციას შეიცავს ზ. ჭიჭინაძის ნაშრომი „ქართველ კათოლიკეთ ვაჭრობა“. ავტორის ცნობით, XVIII საუკუნის ბოლოს ქართველ ვაჭრებს სტამბოლში თავისი სავაჭრო სახლი ჰქონდათ (ზ. ჭიჭინაძე, 1905, გვ. 114). ამ ცნობას, ვფიქრობთ, ამაგრებს და ავსებს „საამხანაგო სიგელების“ მონაცემები, სადაც იკითხება, რომ ქართველ (იგულისხმება ქართული სამეფოების მოქალაქე სხვა ეროვნების ვაჭრებიც) ვაჭრებს სტამბოლში და ახალციხეში სავაჭრო დუქნები აქვთ (დ. უჩანეიშვილი, 1967, №113; დ. მეგრელაძე, 1963; ქუთაისის ისტ. მუზეუმი, №1991, 2181).

დასავლეთ საქართველო აღნიშნულ პერიოდში კვლავ ოსმალეთთანაა დაკავშირებული. სოლომონ I-ის ენერგიულმა პოლიტიკურმა ნაბიჯებმა, მართალია,

შეასუსტა, მაგრამ მთლიანად ვერ მოსპო ტყვეთა სყიდვა. XVIII საუკუნის II ნახევარში თურქეთთან ვაჭრობამ თანდათან ფულად-სასაქონლო, საბაზრო ურთიერთობის სახე მიიღო.

XVIII საუკუნის მიწურულს ქუთაისში სავაჭრო-საამხანაგო კომერციულ საქმიანობაში თავნის მფლობელად გვევლინება აზნაური ნიკოლოზ ქორქაშვილი. მისი სავაჭრო პარტნიორები - ამხანაგები ძირითადად ახალციხესა და სტამბოლში ვაჭრობენ. მათი საქმიანი მიმოწერა საინტერესო ცნობებს იძლევა იმდროინდელი იმერეთის სავაჭრო სავაჭრო კონტაქტების შესახებ.

ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცულია „საამხანაგო წიგნი“ ნ. ქორქაშვილსა და გუარაშვილ პეტროზას შორის. „სარამია“ ანუ თავნი „ათას ხუთასი ყურუში“ ქორქაშვილს ეკუთვნის, წვრილ ვაჭარს - „ხუთასი ყურუში“ და საქონელიც (იმერული აბრეშუმი - თავთა) სავაჭროდ სტამბოლში მიაქვს (ქუთაისის ისტ. მუზეუმი - №1993).

ანალოგიური შინაარსისაა 1802 წელს დადებული „აფხანაკობა“ ჩიკვაშვილ ისხაკასა და ნიკოლოზს შორის. ამ უკანასკნელს ეკუთვნის სავაჭრო საქმეში დაბანდებული თანხის დიდი ნაწილი — „ცხრაას ორმოცი ყურუში“. ვაჭრობის წარმატებით დამთავრების შემთხვევაში, მოგების ნახევართან ერთად, მასვე რჩება საქმეში შეტანილი თავნი. ისხაკა საქმეში დებს თანხის ნახევარს და სტამბოლში მიემგზავრება: „მოგება საზიაროდ და მთავნი შენი არის... რასაც მოიყვანს ღმერთი, სულყველა ორივესი არის“ — ვკითხულობთ საბუთში (ქუთაისის ისტ. მუზეუმი - №1621).

თანხის მფლობელ და უმუშალო მოვაჭრე მის პარტნიორს შორის საქმის ასეთ განაწილებაზე მეტყველებს 1803 წლის საბუთი, „ამხანაგობაში“ შეტანილი თავნი — „ხუთასი ქესა (1 ქესა = 30 თუმანს). ოსმალის თეთრი ნ. ქორქაშვილს ეკუთვნის, ხოლო მასთან შეამხანაგებული ნალბანდიანი სტეფანა საქმეში აბანდებს „ერთ ქესა თეთრს“ და სტამბოლში სავაჭროდ ის მიდის (ქუთაისის ისტ. მუზეუმი — №1922).

ნ. ქორქაშვილს ახალციხეში მუდმივი სავაჭრო წარმომადგენელი ჰყავს, სახელად ანტონი. მისი მიმოწერა ქორქაშვილთან სავაჭრო ანგარიშებს შეიცავს. ერთ-ერთი საბუთით, ანტონს საქონელი ქუთაისიდან ჩააქვს თავის ამხანაგ ანდრეასთან, რომელსაც ახალციხეში ხულა (დუქანი) აქვს და იქ ვაჭრობს (ქ. ი. მ. - №1991). მომდევნო წერილებში იგი ნიკოლოზს ატყობინებს, რომ ახალციხიდან სტამბოლს მიემგზავრება ფარჩის შესაძენად და სხვა ქუთაისელ ვაჭრებთან შესახვედრად, რომლებიც სტამბოლში ხულაზე ვაჭრობენ (ქ.ი.მ. — №№1900, 2200, 2236, 2181).

სავაჭრო-ეკონომიკური საბუთების გაცნობის დროს უდაოდ ისმის კითხვა საქონლის რაობის შესახებ.

მოგზაურთა ცნობებსა და ქართულ ისტორიულ საბუთებში იკითხება თურქეთიდან შემოტანილი საქონლის ჩამონათვალი. ამავე დროს დოკუმენტებში ჩანს ქართული პროდუქცია, რომელსაც გასავალი აქვს თურქულ ბაზრებზე.

სათითაოდ არ შევეუდგებით ყველა ცნობის ჩამოთვლას. შევეცადეთ, დაგვეჩვენებინა მონაცემები და წარმოგვედგინა იმ საქონლის ჩამონათვალი, რომლებიც უფრო ხშირად გვხვდება „საამხანაგო წიგნებში“. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით შემოდირდა ცხენის აღკაზმულობა, ხალიჩები, ფარჩის ქსოვილი, ტყავის ნაწარმი, რკინის ნაკეთობები, ევროპული საქონელი და ა. შ.

საყურადღებო მასალას ვპოულობთ რუს მოგზაურთა ცნობებში, რომლებიც ამ პერიოდში მრავლად გამოჩნდნენ კავკასიაში და რომელთა მიზანს კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის შეკრება წარმოადგენდა. პოლკოვნიკი მერლინი ჩამოთვლის იმ პროდუქციას, რაც ძირითადად ახალციხის გზით შემოდის კავკასიაში. ესენია: მარილი, საპონი, ხალიჩები, საღებავები, ზეთი, თამბაქო, ცხენის აღკაზმულობა, ქსოვილებიდან განსაკუთრებით - ფარჩა და ა. შ. (არქივი, 16, I, საქ. 1604, გვ. 4-5).

თურქულ ბაზარზე დაინტერესება ჩანს არა მარტო კავკასიიდან შესულ ნედლეულზე, არამედ იმ პროდუქციაზე, რომელიც საქართველოში მოიპოვებოდა. XVIII საუკუნის ფრანგი სავაჭრო აგენტი - პეისონელი თავის ნაშრომში მიუთითებს: „ოსმალის საქართველოს (იგულისხმება დასავლეთ საქართველო) მთავარი გასატანია აბრეშუმის და ცვილი“ (ს. კაკაბაძე, I, 1941, გვ. 116).

იმერეთში იწვედნენ აბრეშუმის განსაკუთრებულ სახეობას (იგი უფრო წვრილი და ნაზი იყო), რომელიც თავისი სახელითაა ცნობილი და მასზე მოთხოვნილება დიდი იყო როგორც აღმოსავლეთის ბაზრებზე, ასევე მოგვიანებით რუსეთში — ასტრახანსა და მაკარიევოს ბაზრობებზე.

რუსი მოგზაური შაგუბატოვი ქართულ საექსპორტო საქონელს შორის ჩამოთვლის: აბრეშუმს, ბამბას, სელსა და სელის ძაფს, ტილოსა, ცვილს და საკვებ პროდუქტებს (ხელნაწერთა ინსტიტუტი - ROS -110, გვ. 7).

ახალციხის ბაზარზე დასავლეთ საქართველოდან იყიდებოდა ღვინო, არაყი, ხილი და სხვა საკვები პროდუქტი (შ. ლომსაძე, 1975, გვ. 482).

ამდენად, ქართული სამეფოების სავაჭრო კავშირი თურქეთთან XVIII საუკუნის II ნახევარში შესამჩნევად გააქტიურდა.

საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკურ სარბიელზე წამყვანი ადგილი დაიკავეს ახალმა ეკონომიკურმა კორპორაციებმა — სავაჭრო ამხანაგობებმა.

ლიტერატურა

- დ. ბაგრატიონი, 1959 - დ. ბაგრატიონი, საქართველოს სამართლისა და კანონმდებლობის მიმოხილვა, თბ., 1959.
- ნ. ბერძენიშვილი, 1953 - ნ. ბერძენიშვილი, მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, II, თბ., 1953
- ი. დოლიძე, 1965 - ი. დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, 1965.
- ს. კაკაბაძე, 1941 - ს. კაკაბაძე, საფრანგეთის სავაჭრო კაპიტალი საქართველოს მიმართ XVIII საუკუნეში: ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის შრომები, I, 1941.
- რ. კაშია, 1990 - რ. კაშია, სავაჭრო ამხანაგობები XVIII ს. საქართველოში: მაცნე (ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია), №2, 1990.
- დ. კაციტაძე, 1973 - დ. კაციტაძე, თურქეთ-საქართველოს სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობები XVII—XVIII სს. ქართული დოკუმენტური წყაროების მიხედვით: მაცნე (ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, ეკონომიკისა და სამართლის სერია), №2, 1973.
- შ. ლომსაძე, 1975 - შ. ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი, თბ., 1975.
- დ. მეგრელაძე, 1963 - დ. მეგრელაძე, მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიიდან (ჭულაბაშვილების დავთარი): მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნ. 35, 1963.

შ. მესხია, 1959 - Ш. Месхиа, Города и городской строй феодальной Грузии, Тб., 1959.

მ. სამსონაძე, 1980 - მ. სამსონაძე, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება XIX ს. პირველ მესამედში, თბ., 1980.

დ. უჩანეიშვილი, 1967 - დ. უჩანეიშვილი, დოკუმენტები საქართველოს ეკონომიკის ისტორიისათვის, თბ., 1967.

დ. ფურცელაძე, 1882 - Д. Пурцеладзе, Грузинские крестьянские грамоты, Тб., 1882.

ცსა - ცენტრალური სახელმწიფო არქივი.

ზ. ჭიჭინაძე, 1905 - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა კათოლიკეთ ვაჭრობა, ტფ., 1905.

RUSUDAN KASHIA

TURKISH-GEORGIAN TRADE RELATIONSHIPS IN THE LATE HALF OF THE 18TH CENTURY

(Traders' guilds)

"Books of Merchant Guilds" provide important information of the foreign trade relationships useful for the study of the 18th century social and economic conditions in Georgia.

Georgian records show that there were significant differences in the possession of wealth between the association members. The well-to-do businessmen invest the principle, and the minor merchants carried trading operations. In the late half of the 18th century the guilds seem to take leading positions in the foreign trade. Records of "the guilds" tell about the merchants of Tbilisi and Gori to have the active role in the trade relationships between Turkey and Iran. The member merchants import goods to Turkey from Iran and the Trans-Caucasian towns.

The guild of Kutaisi merchants has trade relations with Turkey. They have trading posts (Khula) in Akhaltsikhe. The book of guilds gives lists of goods being imported from Turkey, as well as the lists of Georgian productions to meet the demands of the Turkish market.

The activities of the associations of the Georgian merchants show that the trade and monetary relationships of the Georgian kingdoms with Turkey became markedly active in the late half of the 18th century.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია საბჭოთა პერიოდში

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ძალიან ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ჩვენში მოღვაწე ეროვნულ-პოლიტიკური პარტიები. სოციალისტ-ფედერალისტურმა პარტიამ გადაწყვიტა საქართველოს სამსახურში ჩამდგარიყო და ისევე წარემართა პარტიის მუშაობა, როგორც წინა წლებში.

1921 წლის 5 ივნისს გაიმართა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტიის კონფერენცია, რომელიც ნამდვილად განსაკუთრებულ პირობებში შეიკრიბა. გრძობათა აღტკინება ჯერ კიდევ მაღალ დონეზე იდგა და ეს სრულიად ბუნებრივი მოვლენა უნებლიეთ დიდ დაღს დაასვამდა ბოლომდე ობიექტურ პოლიტიკურ აზროვნებას. მაშინდელ ხელისუფალთა უხეირო ეროვნული პოლიტიკა, მოყვრისა და მტრის გარჩევის სიძნელე მათი ერთი და იმავე ფერით შეღების გამო, სასოწარკვეთილება, რომელშიც იმყოფებოდა ერი და ეროვნული დეპრესია, როგორც შედეგი უსწორო ბრძოლაში დამარცხებისა — ყველაფერი ეს არახელსაყრელ პირობებს ქმნიდა პარტიული კონფერენციის მუშაობისათვის. მიუხედავად ამისა, პარტიას ასეთ პირობებში სურდა ყოფილიყო მოქმედი ძალა. ფიქრობდნენ, რომ ეროვნულ პარტიას სწორედ მაშინ ჰქონდა ბევრი რამ გასაკეთებელი, როდესაც „ნებით ისტორიისა“ ჩვენს პატარა ქვეყანას ყოველმხრივ საბედისწერო პერსპექტივები ეშლებოდა. სწორედ ეროვნულმა პარტიებმა თავისი რწმენით, შეგნებით, პრინციპებით უნდა გადაარჩინონ ქვეყანა: „სწორედ ჩვენმა პარტიამ უნდა ასწიოს თავისი დროშა რაც შეიძლება მაღლა მაშინ, მიუხედავად მდგომარეობის სირთულისა სწორი და გარკვეული გზა გამოისახება ქართველ მშრომელ მასის საკეთილდღეოდ“ („სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921).

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია კონფერენციის ჩატარებას დადებითად აფასებდა, რადგანაც თვით კომუნისტურმა პარტიამაც ვერ მოახერხა 1921 წლისათვის პარტიული ყრილობის მოწვევა. პარტიული კონფერენცია პირველი დიდი მოვლენა იყო საქართველოში მაშინ მოქმედი არალეგალური პარტიებისათვის, საზოგადოდ ყველა პარტიისათვის. ფედერალისტურ პარტიას ჭეშმარიტად შეეძლო განსაკუთრებული როლი ეთამაშა ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში: „ჩვენს პარტიაში ფიგურალურად მთელი საქართველოს იდგა, საქართველოს მთელი ისტორია და ზნეობაა გამოხატული“ (ჭუმბურიძე, 1921).

საქართველოში კომუნისტური მთავრობის შემოსვლის დროს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მემარჯვენე ჯგუფმა, რომლის ხელმძღვანელი იყო თედო ლლონტი, გადაწყვიტა და აუცილებელ საჭიროებად ჩათვალა აქტიურად ჩარეულიყო საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ორგანიზაციული მუშაობის საწარმოებლად საჭირო გახდა ლეგალური ორგანოს შექმნა, რომელიც კიდევაც შედგა თებერვლის ბოლო დღეებში, ხოლო მარტის შუა რიცხვებიდან ახალმა ორგანომ — დროებითმა მთავარმა კომიტეტმა უფრო ნათელი და გარკვეული სახე მიიღო როგორც თავისი შემადგენლობით, ისე თეორიულ-პრაქტიკული მოქმედებით.

ის გაურკვევლობა, რომელიც პარტიაში არსებობდა, ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გადაეწყვიტა მოწვეულ კონფერენციას. მას სრული სიმშვიდით უნდა აეწონა-დაეწონა საქართველოში შექმნილი ვითარება და შეედგინა პარტიის შემდგომი სამუშაო გეგმა. კონფერენციის შესახებ დაიწერა ძალიან ბევრი გამომხატურება. საინტერესოა ერთ-ერთი მუშის წერილი, რომელიც ახასიათებს სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას, როგორც ერის ბურჯს: „ჩვენი ქვეყნის წინაშე ახალი პერსპექტივები გადაიშალა, ვინ უნდა სთქვას დღეს ქართველი ერის სახელით სიტყვა, ვინ უნდა გასცეს წამოჭრილ ერის ახალ ცხოვრებაში დიდი და კარდინალურ საკითხებს პასუხი, თუ არა იმ პარტიის ბელადებმა, რომელნიც მთელი ოცდაათი წლის განმავლობაში დამონებულ საქართველოს ხალხს დარაჯად უდგნენ, ეროვნულ საკითხის გარშემო ტრიალებდნენ და ერის სამსხვერპლოს საუკეთესო შვილებს სწირავდნენ და დღესაც ქართველ გმირთა სისხლში ამოვლებული ეროვნული დროშა ამაყად მალდა უჭირავთ, რომელზედაც იმავე სისხლის ასოვებით სწერია: „გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს, გაუმარჯოს მსოფლიო ფედერაციას — გაუმარჯოს სოციალიზმს!“ („სოციალისტ-ფედერალისტი“, 1921, №79).

მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია, არაღეგალურად მოქმედი პარტიებისაგან განსხვავებით, საბჭოურ მთავრობასთან ლოიალური დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა. ფართო საზოგადოებისათვის ყველაზე ხელმისაწვდომი იყო მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის გაზეთი „სოციალისტ-ფედერალისტი“, რომელიც 1921 წელს გამოდიოდა, აგრეთვე გაზეთი „ტრიბუნა“, რომელიც 1921-1923 წლებში გამოდიოდა. ამ გაზეთების ფურცლებზე ოპოზიციური პოლიტიკური პარტიებისა და უპარტიოთა წარმომადგენლებიც აქვეყნებდნენ პუბლიკაციებს. ფაქტობრივად, იგი ოცინი წლების ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის ოფიციალურად გამოვლინების ერთადერთ საშუალებას წარმოადგენდა.

ფედერალისტების გაზეთ „ტრიბუნაში“ გამოქვეყნებული იყო საქართველოსათვის მეტად საყურადღებო ლოზანის კონფერენციის მასალები. ლოზანის კონფერენციაზე უნდა დასმულიყო საქართველოს საკითხი — დარჩებოდნენ თუ არა ევროპის იმპერიალისტები მენშევიკური საქართველოს იურიდიულად ცნობის აქტის ნიადაგზე, იძულებული გახდებოდნენ, რომ კონფერენციაზე მიეწვიათ მენშევიკური ძალა, მაგრამ მათი რეალური ინტერესი მოითხოვდა არა მენშევიკურ მთავრობასთან ურთიერთობას, არამედ საბჭოთა ქვეყნებთან დამოკიდებულების მოწესრიგებას.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მემარცხენე ფრთა მხარს უჭერდა რესპუბლიკათა კავშირის შექმნას: „ჩვენ კავშირის საფუძვლად ეროვნული ერთეული მივიღეთ, კავშირის შენობაც ამ საფუძვლის მიხედვით უნდა ავაგოთ: ეროვნული პრინციპის მიხედვით ჩამოვაყალიბოთ“ („ტრიბუნა“, 1922).

უცხოეთში გაზიზნულ დემოკრატიულ მთავრობას იმედი ჰქონდა, რომ 1922 წელს გენუაში ჩატარებულ საერთაშორისო კონფერენციაზე უკანონოდ ჩაითვლებოდა რუსეთის რწმუნებანი საბჭოთა რესპუბლიკების, მათ შორის საქართველოს მიმართ. მაგრამ ამ კონფერენციაზე ოფიციალურად არ დაუშვეს საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის დელეგაცია, რომელიც პარიზიდან იყო გაგზავნილი. ანგარიში არ გაეწია არც კონფერენციისადმი საქართველოს

კათოლიკოს-პატრიარქის ამბროსის მემორანდუმს, არც იმას, რომ კონფერენციის მუშაობის პერიოდში საქართველოში მიმდინარეობდა აჯანყება (სვანეთისა, ხევსურეთისა) საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ. იგი საქართველოს დრამის სიტყვიერი აღიარებით დაკმაყოფილდა და არავითარი პოლიტიკური ნაბიჯი არ გადაუდგამს დასახმარებლად. საქართველოს ემიგრაციის იმედები ევროპისადმი ამოა გამოდგა.

დემოკრატიულმა მთავრობამ გენუის კონფერენციაზე ერთ რამეს მაინც მიაღწია, რომ რუსეთის მიერ თბილისში დასმულ მთვრობასაც არ ჰქონდა უფლება წარმომადგენელი ჰყოლოდა კონფერენციაზე. საბჭოთა რუსეთს არ მიეცა საშუალება საქართველოს სახელით კონფერენციაზე გამოსულიყო, არც საბჭოთა საქართველოს მიეცა უფლება წარმომადგენელი ჰყოლოდა კონფერენციაზე.

გენუის საერთაშორისო კონფერენციის შემდგომი პერიოდი ძალზე მძიმე იყო საქართველოს ემიგრაციული მთავრობისათვის. ამას განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ ევროპის ქვეყნებმა რუსეთი აქტიურად ჩართეს საერთაშორისო ურთიერთობაში არსებული პრობლემების მოგვარების პროცესში, რაც მძიმე მდგომარეობაში აგდებდა ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ნაწილი წინააღმდეგი იყო არსებული რეჟიმისა. ამიტომ 1922 წელს დაარსდა „დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, რომელშიც გაერთიანდნენ: სოციალ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები, ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალ-რევოლუციონერები. კომიტეტის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა: ქარცივაძე (სოც.-დემ.), დაპატიმრების შემდეგ - ანდრონიკაშვილი. იმავე წელს ჩამოყალიბდა სამხედრო ცენტრი გენ. კ. აფხაზის, ანდრონიკაშვილის, წულუკიძის, მესხიშვილის, ნარეკილაძის (სოციალ-ფედერალისტური პარტიის წევრი), გრიგოლ რეხილაძის, სამსონ დადიანის შემადგენლობით. „სამხედრო ცენტრი“ ხელმძღვანელობდა 1922 წლის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ გამოსვლებს კახეთსა და ფშავ-ხევსურეთში.

საქართველოს მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტია 1923 წლისათვის აგრძელებს მუშაობას. გაზეთ „ტრიბუნაში“ პარტია აღწერს, თუ როგორ რთულ პირობებში უხდებოდათ მოღვაწეობა. იმჟამად საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა ობიექტურად ქმნიდა ისეთ საზოგადოებრივ ატმოსფეროს, რომელიც აფერხებდა პოლიტიკური მუშაობის ფართოდ გაჩაღებას.

საქართველოში 1924 წლის აჯანყების მოთავეები დაკავშირებული იყვნენ ემიგრაციაში მყოფ დემოკრატიულ მთავრობასთან, რათა უფრო ორგანიზებული ყოფილიყო ეს აჯანყება, რომელიც საბჭოთა წყობილების მიერ სასტიკად იქნა ჩახშობილი.

საქართველოში შექმნილი მდგომარეობის გამო მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტია თვლიდა, რომ აუცილებელი იყო ეთანამშრომლათ საბჭოთა წყობილებასთან. მათი აზრით, რამდენადაც მასიური იქნებოდა საბჭოთა წყობილების დამცველთა რიგები, რამდენადაც ფართოდ მოხდებოდა მშრომელი ხალხის ჩარევა პოლიტიკურ ცხოვრებაში, იმდენად გამოსწორდებოდა ნაციონალურ სფეროში დაშვებული შეცდომანი, იმდენად გააჩანსაღდებოდა ეროვნული პოლიტიკა.

საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას განაგრძობდა 1921 წელს საფრანგეთს თავშეფარებული ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია, რომელიც შეადგენდა დემოკრატიული საქართველოს ყოფილი მთავრობის წევრებს, პოლიტიკური პარტიების ლიდერებსა და ინტელიგენციის ნაწილს. პოლიტიკური ემიგრაციის მიზანი იყო ბრძოლის გაგრძელება საქართველოს დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსადგენად, ევროპის ქვეყნების მესვეურთა მხარდაჭერის საფუძველზე.

საქართველოს ემიგრანტული მთავრობა ერთა ლიგას მიმართავდა მემორანდუმით, რომელშიც საქართველოში არსებული მდგომარეობის საფუძველზე ითხოვდა, რომ ამ ორგანიზაციას აემაღლებინა ხმა წითელი არმიის მიერ საქართველოს ოკუპაციის წინააღმდეგ, მაგრამ ეს მემორანდუმი უპასუხოდ დარჩა. უფრო ვრცელი მემორანდუმი წარადგინა საქართველოს ემიგრანტულმა მთავრობამ ერთა ლიგაში. რეზოლუციის შინაარსი ძირითადად მორალურ თანადგომაში მდგომარეობდა, რადგან საბჭოთა ქვეყანა უკვე წელში იმართებოდა და მას ევროპის სახელმწიფოები ანგარიშს უწევდნენ, უფრო მეტიც, მასთან კავშირსაც ამყარებდნენ.

ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის პარიზში დაფუძნებისთანავე მოხდა ქართული პარტიების შეთანხმება, რაც გამოიხატა „სახლდარგარეთის ბიუროს“ დაარსებაში.

„მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ ის გარემოება, რომ პარიზში დაარსდა ქართველი პატრიოტული ახალგაზრდობის ორგანიზაცია — „თეთრი გიორგი“, რომელსაც სათავეში ჩადგომია გენერალი ლეო კერესელიძე“ (მ. ნათელაძე, აღ. დაუშვილი, 2004).

„თეთრი გიორგის“ დამფუძნებელმა კრებამ, რომელიც შედგა 1925 წლის 15 ივნისს, გამოაცხადა ორგანიზაციის მიზანი, რომელიც მდგომარეობდა სუვერენული მთლიანი საქართველოს აღდგენის მიღწევაში ქართველი ხალხის ყველა ძალის შექმედროვნების გზით.

„თეთრი გიორგის“ დაარსებამ მოასწავებდა ახალ ეტაპს ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ცხოვრებაში, რომლის ინიციატორი იყო ქართველ ემიგრანტთა ახალი თაობა. ეს იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ერთი აქტიური ეტაპის დასასრული, რაშიც საქართველოში არსებულ მებრძოლ ძალებთან ერთად დიდი წვლილი შეიტანა ქართულმა პოლიტიკურმა ემიგრაციამ როგორც თავისი დიპლომატიური მოღვაწეობით, ასევე მორალური თანადგომის მხრივ და მარცხის ტკივილის გაზიარება-გათავისებობით.

1924 წლის აგვისტოს აჯანყების მონაწილეთა სასტიკმა რეპრესიებმა განაპირობა მათი გადარჩენილი ნაწილის მიერ საქართველოს დატოვება და ემიგრაციაში გახიზვნა.

როგორც საქართველოდან გასულთ, ისე რეპრესირებულთ, სწამდათ, რომ მართალი საქართველოსათვის, სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდნენ.

როგორც ვიცით, საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანაში 1918 წლის 26 მაისს ნოე რამიშვილის მეთაურობით შექმნილ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველ კოალიციურ მთავრობაში ორი სოციალისტ-ფედერალისტი შედიოდა: გიორგი ლასხიშვილი — განათლების მინისტრი (მინისტრის მოადგილე

იყო სოციალისტ-ფედერალისტი ალექსანდრე მდივანი) და შალვა მესხიშვილი — იუსტიციის მინისტრი (მინისტრის მოადგილე იყო სოციალისტ-ფედერალისტი გრიგოლ გველესიანი), ზოლო თვალსაჩინო სოციალისტ-ფედერალისტი სვიმონ მდივანი გახლდათ დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის მოადგილე და საქართველოს ელჩი თურქეთში. სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის თეორეტიკოსი გრიგოლ რცხილაძე გაგზავნილი იყო თურქეთში მოლაპარაკების დროს საქართველოს დესპანად, გამოჩენილი ინჟინერი მიხეილ ყაუხჩიშვილი კი იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის დელეგატი მეორე ინტერნაციონალის კონფერენციაზე... ეს იყო ის პარტია, რომელმაც დიდი ეროვნული ბრძოლა და მუშაობა გააჩაღა ემიგრაციაში. მისი საუკეთესო წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ ქართული სულისთ.

პარიზში თავი მოიყარა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის საუკეთესო წარმომადგენლებმა. ესენი იყვნენ: ნიკო ურუშაძე, სამსონ ფირცხალავა, მარკოზ ტულუში, ფილიპე შარაძე, აკაკი პაპავა... ფედერალისტურ პარტიას ემიგრაციაშიც მდიდარი პრესის ორგანოები ჰქონდა.

სოციალისტ-ფედერალისტური გაზეთის - „სახალხო საქმის“ რედაქტორი და სულის ჩამდგმელი იყო სამსონ ფირცხალავა. იგი იყო ერთ-ერთი აქტიური პუბლიცისტი, რომელიც ფედერალისტთა პარტიის სახელით ემიგრაციაში მასიურად აშუქებდა წერილებს. გარდა წერილებისა, სამსონ ფირცხალავა უცხოეთში აქვეყნებდა პოლიტიკური და მეცნიერული ხასიათის წიგნებს. ასეთი იყო „ისტორიული ლანდები“ (1934); „თამარ მეფე“ (პარიზი, 1939); „ქართველთა წინაპრები და მათი მონათესავე ტომები წინა აზიაში“ (პარიზი, 1947). გაზეთ „სახალხო საქმის“ საიუბილეო ნომერი გამოსცა აკაკი პაპავამ 1952 წელს ბუენოს-აირესში. ეს იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის 50 წლისთავის საიუბილეო გამოცემა, რომელშიც იყო ფედერალისტი პუბლიცისტების, მათ შორის იყო აკაკი პაპავას, მარკოზ ტულუშის, ზურაბ ავალიშვილის, ფილიპე შარაძის საუკეთესო წერილები. ამათ გარდა, ჟურნალში დაბეჭდილი იყო პარტიის გამოჩენილ მოღვაწეთა — არჩილ ჯორჯაძის, გიორგი ლასხიშვილის, გრიგოლ რცხილაძის, შალვა მესხიშვილის, გიორგი დეკანოზიშვილის, სვიმონ მდივნის, ვალერიან გუნიას, გიორგი ზდანევიჩ-მაიაშვილის, მიხეილ ყაუხჩიშვილის პორტრეტები და სხვა ისტორიული ფოტოსურათები.

ემიგრაციაში ყოფნის დროს დიდ ეროვნულ საქმეებს აკეთებდნენ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წარმომადგენლები. სამსონ ფირცხალავა და ფილიპე შარაძე ყოველგვარი გასამრჯელოს გარეშე ასწავლიდნენ ქართულ ენას ემიგრაციაში დაბადებულ ქართველთა ახალ თაობას. ეს ნამდვილად დიდი საქმე იყო.

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში, რომელშიც ემიგრანტული მთავრობა იყო ჩაბმული, ერთ-ერთ უმთავრეს როლს თამაშობდა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ძირითადი ბირთვი. ისინი ცდილობდნენ საქართველოს დაბრუნებოდა დამოუკიდებლობა, რომელიც სამი წელი ჰქონდა და მთელ საუკუნეს უდრიდა.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ლიკვიდაცია მოხდა 1922 წლიდან. მართალია, საქართველოში პარტიული მუშაობა მემარცხენე ფრთამ გააგრძელა, ზოლო ემიგრაციაშიც სისტემატური პარტიული მუშაობა იმართებოდა, მაგრამ,

როგორც ერთიანი პოლიტიკური პარტია, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია აღარ არსებობდა.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია შექმნის დღიდან ლიკვიდაციამდე იბრძოდა საქართველოს ავტონომიისათვის. პარტიამ დიდი როლი ითამაშა XIX საუკუნეში ქართული ეროვნული სულის ჩამოყალიბებაში.

ლიტერატურა და წყაროები

- გ. ზდანოვიჩის არქივი №6416, საბუთები №300, 435, 454, 1934, 1982, 1993, 2036.
- თავისუფლების ტრიბუნა, 1983 - ჟურნ. "თავისუფლების ტრიბუნა", 1983, №40.
- მ. ნათელაძე, აღ. დაუშვილი, 2004 — მ. ნათელაძე, აღ. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბ., 2004.
- საქართველოს გ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი: ი. ჯავახიშვილის არქივი №113, დოკუმენტები №254, 1367, 1373, 1374, 1375, 1545, 1700, 2548.
- სოციალისტ-ფედერალისტი, 1921 — ჩვენი კონფერენცია; მუშათა წერილები: გაზ. "სოციალისტ-ფედერალისტი", 1921, №79.
- ტრიბუნა, 1922 — რესპუბლიკათა კავშირი: გაზ. "ტრიბუნა", 1922, №559.
- ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, ხელნაწერთა განყოფილება.
- ჭუმბურიძე, 1921 — ჭუმბურიძე, პარტიული კონფერენცია, გაზ. "სოციალისტ-ფედერალისტი", 1921, №79.
- К.Ф. Щацилло, 1982 - К.Ф. Щацилло, Из истории Освободительного движения в России в начале XX века: Журн. "История СССР", 1982, №4.

EKATERINE KAKHIDZE**SOCIALIST-FEDERALIST PARTY DURING
THE SOVIET PERIOD**

In the initial years of establishing the Soviet power in Georgia national political parties appeared under severe conditions.

In 1921 in the situation when even the Communist party could not convene the party assembly, Socialist-federalists managed to do it.

In June 5, 1921 the party held a conference which was a great event in the life of the illegal political parties Georgia. Tedo Glonti led the leftist wing of the party. During this period the party issued newspapers "Socialist-federalist" and "Tribuna". In the early 20s of Georgia's life these newspapers were the only means to express social and political thought formally. In 1922 the party established "Committee of Independence". Grigol Rtskhiladze and Samson Dadiani were the active members of the committee. The organizers of the 1924 rebellion had contacts with the Georgian Government in emigration to get professional instructions. The Soviet government smothered the rebellion in blood.

From the earliest days of its formation to its liquidation Socialist-federalist party fought for the autonomy of Georgia and then for its complete independence. The party had played the great role in the formation of national spirit.

ნუსტან კუტიშაძე

ისრაელში ქართული წიგნის გეგმის
ისტორიიდან

როგორც ცნობილია, ისრაელში XX საუკუნის 70-იან წლებში მოხდა ქართველთა პირველი ემიგრაცია. ფაქტობრივად, მაშინ რამდენიმე ოჯახმა შეძლო წინაპართა სამშობლოში დაბრუნება. ამდენად, ამ პერიოდის ემიგრაციამ ისეთი ინტენსიური კულტურული საქმიანობა ვერ გაშალა, როგორც XX საუკუნის 90-იანი წლების რეპატრიანტებმა.

ამ საქმიანობის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი იყო ქართულენოვანი ჟურნალ-გაზეთების: „ალიას“ და „დროშას“ გამოცემა (სამწუხაროდ, ამჟამად ორივეს გამოცემა შეწყვეტილია) და ქართული წიგნების ბეჭდვა. შეიძლება ითქვას, რომ უახლოეს პერიოდში ქართული წიგნები საკმაოდ ინტენსიურად გამოიცემა. სწორედ ამ გამოცემების შედეგად დღეს ჩვენთვის ცნობილია ისრაელში მოღვაწე ქართულენოვანი ებრაელი მწერლები: იცხაკ დავიდი, თამარ კეზერაშვილი-მამისთვალავი, იაკობ პაპიაშვილი, თინა შიმშელაშვილი, ქენია მალალაშვილი, დოდო ხუბაშვილი, თამარ სეფიაშვილი, ქეთი ბენ სიმონი, იაკობ ჩიკვაშვილი, ილია პაპისმდოვი, ნანა შაბათაშვილი-დავარი, სიმა-ჯანაშვილი, სიმხა ადარი (აჯიაშვილი), ფანი და პოლინა ბაზოვეები, აბრამ მამისთვალავი, გერშონ ბენ ორენი (წიწუაშვილი), იზა დავითაშვილი, ისაკ მეგრელიშვილი და სხვ.

ესენი არიან სხვადასხვა თაობის ადამიანები, პოეტური და პროზაული კრებულების ავტორები, მაგრამ აერთიანებთ საქართველოს ნოსტალგია, მადლიერების გრძნობა და მიზიდულობის ის ძალა, რომელიც ჩვენმა ქვეყანამ პათოვის დღემდე შეინარჩუნა. პოლიგრაფიულად ძალზე მაღალ დონეზე დასტამბული, თუმცა მხატვრული თვალსაზრისით არათანაბარი ღირებულების მქონე ნაწარმოებების ძირითადი თემა საქართველოში განცდილი და ნანახია.

უფრო კონკრეტულად შევიჩრდებით სულო სეფიაშვილის რომანზე „გაქცევა არსაიდან“, რომლის I წიგნი 2001 წელს, ხოლო II 2002 წელს გამოქვეყნდა თელ-ავივში. წიგნს ახლავს რეზიუმე ივრითულ ენაზე. რომანის მიმართ დიდი იყო ინტერესი როგორც ისრაელში, ასევე საქართველოში. ამას იმ ფაქტმაც შეუწყო ხელი, რომ რომანი 1997-1999 წლებში გაზეთ „ალიას“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა.

რომანის ძირითადი სიუჟეტური ქარგა დეტექტიურია. მოქმედება ხდება 1990-იანი წლების აფხაზეთში. სოხუმში იპარავენ ებრაულ საოჯახო რელიკვიას თების სეფარადს და კლავენ 80 წელს მიტანებულ მოხუცს, რომელმაც არ დატოვა აფხაზეთი. ნაწარმოებში, მთავარი ამბის პარალელურად, რამდენიმე ოჯახისა და ერთი ოჯახის რამდენიმე თაობის ისტორიაა მოთხრობილი, რითაც, ფაქტობრივად, აღწერილია ებრაული მოდგმის ტრაგედია, არსებობისათვის ბრძოლაში შეძენილი თუ საერთოდაც მისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები.

„გაქცევა არსაიდან“, ფაქტობრივად, ვრცელი საგაა ერთი ებრაული ოჯახისა, რომელიც აჩვენებს ებრაული მოდგმის დრამატიზმსაც და ქართულ-ებრაული ურთიერთობის საუკეთესო მხარეებსაც.

რომანი აირეკლავს XX საუკუნის დასასრულის საქართველოს (აფხაზეთის) რეალობას. თბილისიდან უკავშირდებიან კრასნოდარს, იქიდან კი სოხუმს.

თბილისში დედის სიკვდილის ამბავს რომანის მთავარი გმირი - შალვა ისრაელაშვილი მოსკოვიდან იგებს. მოსკოვიდან იშვება საშვი, რომ შვილი დედის დასასაფლავებლად ჩავიდეს. აქვე ვეცნობით დღეს აფხაზეთში არალეგალურად ჩამომსვლელთათვის შექმნილ ვითარებასაც.

შეიძლება ებრაელთა ხასიათის ნიუანსები ისე მკვეთრად აღარ ჩანს, მაგრამ ავტორი ძალზე საინტერესოდ აღწერს მათს ხასიათსა და მის განმაპირობებელ სხვადასხვა ფაქტორს.

მისი აზრით, ფულის შოვნის სურვილმა დაასახლა საქმისა და ფულის შოვნის ალღოს მქონე ებრაელები სოხუმშიც. ავტორის თქმით, ებრაელობას თავისი ქონება იოლად არ დაუგროვებია. „არავინ ამჩნევდა, რომ ებრაელობა იყო სწორედ ის მოტორი, ძრავი, რომელსაც მოძრაობაში მოჰყავდა ის დიდი სახელმწიფო მექანიზმი, რომელსაც სახელად აღებ-მიცემობა, ვაჭრობა ჰქვია და რომლის გარეშე არაფრად ვარგა არც ერთი რაგინდ დიდი და ნედლეულით მდიდარი სახელმწიფოც კი“ (ს. სეფიაშვილი, 2001, გვ. 259). და რაკი ვერც ერთი ქვეყანა ვერ განვითარდება გამართული ეკონომიკისა და ვაჭრობის გარეშე, „აი, სწორედ ამ რგოლშია აუცილებელი ებრაული ნიჭი, მისი შრომისმოყვარეობა, ერთგულება, პირიანობა, გონიერება, და კიდევ ის დიდი ეკონომიკური კავშირები, რომელიც თვით მესამე რაიხის უსასტიკესმა მანქანამაც ვერ დაამსხვრია. პირიქით, უფრო მეტად განთესა და განამტკიცა იგი (იქვე, გვ. 260). ამ თვალსაზრისით, ავტორის აზრით, ებრაელთა ასევე ისრაელში საზიანო აღმოჩნდა იმ ქვეყნებისათვის, რომლებსაც ისინი ტოვებდნენ.

ს. სეფიაშვილს მიაჩნია, რომ, მეორე, ებრაელობისათვის ასევე დამახასიათებელი პროფესია ექიმობაა. რომანში ეს განსწავლისადმი ებრაელთა გენეტიკური მიდრეკილების შედეგადაა წარმოდგენილი. სწორედ ამიტომ ირჩევს ექიმობას არაქალაქური განათლების მქონე, მაგრამ განათლებული ბაბუების შვილიშვილი, ნაწარმოების მთავარი გმირი შალვა ისრაელაშვილი (ნიშანდობლივია, რომ პროფესიით ექიმი ავტორიც), რომელიც რომანში საერთოდ არღვევს სტერეოტიპს მხდალი, მოხერხებული, ფრთხილი ებრაელისა.

ავტორი არ გაუჩივს ისეთ უხერხულ კითხვას, როგორცაა: რატომ არ უყვარდათ ებრაელობა? რის მიზეზადაც ღარიბი მოქალაქეების ებრაელთა ხანგრძლივ მველეობას მიიჩნევს, რასაც მათი წრიდან გამოსული უნიჭიერესი ადამიანები ანეიტრალებდნენ.

საქართველოში ებრაელთა თანაცხოვრების 26-საუკუნოვანი ისტორიის განმავლობაში ისტორიის ყველა ქართველი ებრაელებმა ქართველებთან ერთად გადაიტანეს. პრობლემები, რომლებიც მთელი სიმძაფრით წამოიჭრა ჩვენს უახლეს წარსულში, საქართველოში მცხოვრები ყველა ეროვნების მოქალაქის პრობლემადაა წარმოდგენილი. „ახლა არც უნდა გაიხსენოს, როგორ დაცარიელდა სამეზობლო სოხუმიდან ებრაელების წასვლის შემდეგ. განა მარტო ებრაელები! ქართველებიც გაიქცნენ, რუსებიც, ბერძნებიც“, - აღნიშნავს ავტორი ((ს. სეფიაშვილი, 2001, გვ. 6).

მრავალი პლასტის შემცველია ქართულ-ებრაული ურთიერთობები. ეს პლასტები ნაწარმოებში წარმოდგენილია ბრწყინვალე მხატვრული ეპიზოდებით. ქართულ-ებრაული ურთიერთობის ხიზლს რომ შთამბეჭდავად აჩვენებს. მაგრამ ამასთან ერთად რამდენიმე მწვევ და საჭირობოროტო საკითხიცაა წამოჭრილი.

ნაწარმოების ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემაა შერეული ქორწინება: „დიდი მნიშვნელობა აქვს იცოდეს კაცმა, ვინ არის ებრაელი – იუდეველი თუ ქრისტიანი – ქართველი“, – წერს ს. სეფიაშვილი (იქვე, გვ. 67).

პრობლემა რთულია და არც ავტორი ცდილობს მის გამარტივებას. მთავარი გმირი თავად არის შერეული ქორწინების მეწყვილე. ავტორი თვლის, რომ დიდი სიყვარულის შემთხვევაშიც ამგვარ ქორწინებას ახლავს ურთულესი პრობლემები, რომლებიც რელიგიური დღესასწაულებისა და ამასთან დაკავშირებული ადათების დაცვისას განსაკუთრებით მძაფრად იჩენს თავს.

ბედნიერი ქორწინების მიუხედავად, გაორებულია რომანის მთავარი გმირი. იგი ბოლომდე ვერ სცემს პასუხს კითხვას: რა არის საკუთარი მეუღლის დამოკიდებულება იუდაიზმთან? ვალის მოხდა თუ გულანთებული სიყვარული, უბრალოდ ქმრის ნების მიღება თუ რჯულის ცხოველყოფილობის განცდა. იუდაიზმზე გადასულ ნანას, რომელმაც სიყვარულით იცხოვრა ქმრის გვერდით, ისრაელში ასულს უჭირს საკუთარი აღმსარებლობის დასახელება. ქალმა ქმრისადმი პატივისცემა გამოხატა იუდაიზმის მიღებით, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ შინაგანად იგი მაინც ქრისტიანად დარჩა.

საინტერესო, თუმცა საკამათო მოსაზრებაა გამოთქმული მონათესავე, ზიარ გვარებთან დაკავშირებით. ავტორის თქმით, ასეთი გვარების გაჩენა რწმენისათვის მნიშვნელობის მიუნიჭებლობის შედეგია. „რა მნიშვნელობა აქვს, ქრისტიანები არიან თუ ებრაელები ჩვენი წინაპრები: ჩვენ ხომ ქართველები ვართ?“ – ფიქრობს ებრაელ ვაჟზე შეყვარებული ქართველი გოგონა, მაგრამ, მწერლის აზრით, ეს შეიძლება უფრო სერიოზული მოვლენის შორეული ანარეკლიც იყოს: „ასე ფიქრობდნენ, ალბათ, ის პირველი იაკობაშვილები, სეფიაშვილები, ჯანაშვილები თუ მაღალაშვილები, თავიანთი თავი ქრისტიანებად რომ გამოაცხადეს და მოინათლენ კიდევ ალბათ ქრისტიანული წესით... იქნებ იძულებულნი იყვნენ ასე მოქცეულიყვნენ; იქნებ ეს მათი ფიზიკური გადარჩენის ერთადერთი შანსი იყო მაშინ; ვინ იცის“ (ს. სეფიაშვილი, 2001, გვ. 179).

წინააღმდეგობრივია ავტორის ამგვარი მოსაზრება: „საუკუნეების მანძილზე ჩვენი სასაუბრო ენა ქართული იყო, ივრითი კი სალოცავი ენა იყო საქართველოშიც და მთელს მსოფლიოში. მაღლიერნი იმით ვართ, რომ საქართველოში ამ ლოცვის საშუალება არ მოგვისპეს“, – აღნიშნავს მწერალი (იქვე, გვ. 174-175). თუ საქართველოში ადათები შეინახეს, ლოცვის საშუალება არ მოუსპეს, რატომ გახდნენ იძულებული გვარები შეეცვალათ? თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ავტორის ძალიან ფრთხილი, ეჭვით გამოთქმული ვერსიაა და არა პოზიცია, რაც საბოლოოდაც ნაწარმოებში პასუხაუცემელ კითხვად რჩება.

რომანის უმთავრესი ინტრიგა, უმთავრესი სიუჟეტური ხაზი, თემის სეფარადის ირგვლივ განვითარებული მოვლენებია. იგი ისრაელაშვილების ოჯახის რელიკვიაა. მათ ის აუცილებლად უნდა ააბრძანონ ისრაელში. სწორედ ეს სეფარადი მოიპარეს ყაჩაღებმა. ამ ფაქტს შემთხვევით ემსხვერპლა მოხუცი დედა, რომელმაც არც ვაჟთან ერთად ისურვა ცხოვრება თბილისში, არც ქალიშვილთან ერთად ისრაელში და დარჩა მტრისაგან ოკუპირებულ სოხუმში ქმრის საფლავის მცველად.

სეფარადთანაა დაკავშირებული ზაგანთა უძველესი საგვარეულოსა და განძსაცავის ლეგენდარული ისტორია. ამ ისტორიას რომანი განსხვავებულ

განზომილებაში გადაწყვეს. სწორედ სეფარადთან მიმართებაში იკვეთება სხვადასხვა თაობის ებრაელთა არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება იმ სულიერ ღირებულებებთან, რომლის გამოც სამეფო განძის მცველს სიღარიბეში შეიძლება აღმოხდეს სული, რაც ახალგაზრდა თაობისათვის თითქმის გაუგებარია.

ებრაელთა ცხოვრება ისტორიულად ძალზე მძიმე იყო. მსოფლიოში გაფანტულ ამ ხალხს სწორედ თალმუდი, თორა აერთიანებდათ. ხსნის გზად კვლავ ისრაელში ასვლა ითვლება. მთავარი გმირიც მიიჩნევენ, რომ ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება ისრაელში ასვლა, ალთქმის „თუ დაგივიწყო იერუშალაიმ“ აღსრულება და თემის სეფარადის, რომელიც 26 წელიწადია სალოცავადაც კი არ გაუხსნიათ სეფიაშილების ოჯახში, იქ ატანაა. იგი ლეგენდარული განძის სახით შემოვიდა შალვას ცხოვრებაში თავის მცველთან, თითქოს ომში დაკარგულ მამასთან ერთად. ამ ფაქტის წინაშე დგომა რომანის მთავარ გმირს აფიქრებს საკუთარ ცხოვრებაზე, უჩნდება ეჭვი, რომ იქნებ სეფარადმა, როგორც რელიკვიამ, დაკარგა კიდევ ძველი მნიშვნელობა, რადგან მან მოხუცი დედის სიკვდილი მოიტანა, საერთოდაც, სწორად იცხოვრა კი?

სწორედ არსებულ რეალობასა და სოციალურ გარემოში უკეთ ადაპტირებული თაობის წარმომადგენელი, საკუთარი შვილი ზაზგასმით ეუბნება ისრაელში ასულ მამას: „სხვა დროა ახლა, სხვა ადგილია“.

შალვასთვის აბსოლუტურად გასაგებია მამის თავგანწირვა, ხაგანთა საიდუმლოს შენახვა, თემის სეფარადის ერთგულება და ამის გამო უარის თქმა, ფაქტობრივად, ჩვეულებრივი ადამიანის მშვიდ ცხოვრებაზე, საერთოდაც, პირად ცხოვრებაზე. გასაგებია, რადგან მან კარგად იცის ამ ნივთის მნიშვნელობა ებრაული ოჯახისათვის. მაგრამ მისი შვილები, რომლებიც კარგად განსწავლულები არიან, იციან თავიანთი რჯული, ადათები, რომელთა ერთგულებაც მართებთ, შეძლებულებიც არიან და თვლიან, რომ ქონება ღვთის საჩუქარია და მასში მუდმივად უნდა იყოს ღვთის სასიკეთო საქმეთა საკეთებელი წილი, ერთმანეთისაგან მკვეთრად მიჯნავენ რწმენასა და რეალობის მოთხოვნებს. მათთვის მამის ისრაელში ასვლა, თუნდაც უძველესი, ისტორიული სეფერთორის ასაბრძანებლად და ამით ღმერთის წინაშე ვალის მოსახდელად, მაინც აჩქარებულ, დაუფიქრებელ ნაბიჯად რჩება, რადგან თვლიან, რომ სეფერთორა, თუნდაც წინაპრისაგან ნაანდერძევი, არ არის რწმენა, რომ ერთი სეფერთორა არ შეიძლება ოჯახსა და მის ინტერესებზე ძვირფასი იყოს.

მათთვის ხაგანთა ლეგენდაც მხოლოდ გულუბრყვილო იმედის სხივია და სხვა არაფერი. ეს უკვე XXI საუკუნის თაობის აზროვნებაა.

ჰაინეს ეკუთვნის არაჩვეულებრივი სიტყვები: „ბიბლია ეს სამშობლოა, რომელიც ყოველ ებრაელს თან დააქვს“.

აშკარაა, რომ დროის ცვლილების გამო ებრაელთა რეალური სამშობლო და წინაპართა სამშობლო უკვე ერთი ხდება და აღარაა ის ალთქმული მიწა, რომლისაკენაც საუკუნეთა განმავლობაში მიისწრაფოდნენ.

მათ სწორედ თორაში შეინახეს თავი, მაგრამ დღეს რწმენა მათთვისაც, როგორც ჩანს, უფრო მეტად სუბიექტურ ფაქტორად (განცდად) იქცა. ამ რეალობას აშკარად აჩვენებს რომანი. ასევე, აჩვენებს იმასაც, რომ ისინი მადლობელნი არიან იმ ქვეყნის, რომელიც მათთვის რეალურ სამშობლოდ იქცა, სადაც ისინი იცავდნენ ადათებს, რწმენას, ჰქონდათ სალოცავები და ცნობიერებით არასდროს დაუკარგავთ წინაპართა სამშობლოც.

ვფიქრობთ, ს. სეფიაშვილის რომანი ძალზე საყურადღებო მოვლენაა ქართულ-ებრაული ურთიერთობების საკმაოდ მასშტაბურად, მრავალი პრობლემის კომპლექსურად წარმოჩენის თვალსაზრისით, ამასთან ნაწარმოები ასახავს მსოფლმხედველობრივ ცვლილებებს სხვადასხვა თაობის წარმომადგენლებს შორის, რაც თავისთავად აჩენს კითხვას: ახალი თაობა, რომელიც ისრაელში იცხოვრებს, რომელსაც იქ გაუჩნდება შთამომავლობა, შეინარჩუნებს იმავე დამოკიდებულებას საქართველოსთან? ამ კითხვას მხოლოდ დრომ შეიძლება უპასუხოს.

ისრაელში გამოქვეყნებული ქართული წიგნები საინტერესო კულტურული ფენომენია. ის ინახავს ინფორმაციას ორი ერის თანაცხოვრებისა და განვითარების, მათ მიერ განვლილი ისტორიული პერიპეტეიების შესახებ. ამასთან, სწორედ ეს პუბლიკაციები ქმნის საინტერესო ლიტერატურულ პროცესს, რომელიც, ვფიქრობ, სამომავლოდ კიდევ უფრო მაღალმხატვრულ ნიმუშებს მოგვცემს.

ლიტერატურა

ს. სეფიაშვილი, „გაქცევა არსაიდან“, თელ-ავივი, 2001.

NESTAN KUTIVADZE

FROM THE HISTORY OF PRINTING GEORGIAN BOOKS IN ISRAELI

In the last quarter of the 20th century one of the most important cultural activities of the Jews emigrated from Georgia was publication of Georgian language newspapers "Alia" and "Drosha" (unfortunately their publications has ceased) and of Georgian books. Presently we witness publication of quite a number of books. These publications have made many Georgian language Hebrew authors famous. They are the people of different generations writing books of poetry and various prose collections; most conspicuous common sentiments in their works are nostalgia of Georgia, sense of gratitude, charm and the attraction to the country they have been cherishing for years. Technical level of these publications corresponds to highest standards, although their artistic merits, naturally, are of different qualities. The main themes are also memory and feelings experienced in Georgia.

Among the publications of the recent period I would like to single out the novel of Sulo Sepiashvili "Flight from Nowhere" the first and the second part of which were published in 2001 and 2002, respectively. The book has a summary in Hebrew. The novel aroused keen interest in Israeli and in Georgia.

The novel "Flight from Nowhere" is a vast saga of a Jewish family that provides realistic picture of the dramas of Jewish communities and the brightest parts of Jewish-Georgian relationships:

Sulo Sepiashvili's novel is a noteworthy phenomenon in the Jewish-Georgian relationship distinguished not only with the breadth but also with the complexity of exposition. The novel also reflects the change in the world-views among the different generations raising the question whether or not the new generations, born in Israeli, continue to maintain the same relations to Georgia? The answer to the question could only be entrusted to the Future.

Georgian books published in Israeli are interesting cultural phenomena. They preserve the information of the common life and development of the two nations, stories of historical co-existence. The publications as facts create an interesting literary process that ought to give birth to more examples of high standard literature.

თამარ გაგარდაშვილი

წინა ვითარების სახელთა წარმოების ზოგი თანამედროვეების უსახელო ქართულში

ქართულ ენას საშუალება აქვს საგანი დაასახელოს იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენდა ის წინათ ან როგორი ვითარება ახასიათებს წინანდელთან შედარებით. ამ ტიპის ნაწარმოები სახელები წინა ვითარების სახელთა სახელწოდებითაა ცნობილი. სახელი დარქმეულია იმ მნიშვნელობის გათვალისწინებით, რომელიც აქვს ამგვარად ნაწარმოებ ფუძეებს. აკ. შანიძე: „მოყვანილი აფიქსებით წარმოქმნილი სახელი გამოხატავს სხვადასხვა სახის ყოფილობას. ურთიერთობა ძირეულსა და წარმოქმნილს შორის ლექსიკური შინაარსის მხრივ ისეთია, რომ წარმოქმნილი აღნიშნავს: ა) საგანს, რომელიც წინათ იგივე იყო, რაც ძირეულით აღნიშნული (მწყემსი — ნამწყემსარი); ბ) ადგილს, სადაც წინათ ის საგანი იყო, რომელიც ძირეულს აღნიშნავს (სოფელი — ნასოფლარი); გ) საგანს, რომელიც იმ ადგილას იყო, რომელზედაც ძირეული მიუთითებს (მთა — ნამთვეი); დ) დროს, როდესაც უკვე გავლილია ძირეულით აღნიშნული ხანი (შუალამე — ნაშუალამეს)“.

წინა ვითარების სახელთა წარმოების მხრივ თანამედროვე სალიტერატურო ქართული მრავალფეროვან მასალას წარმოგვიდგენს. ყოფილობის ფორმები ემყარება სახელის, ზმნის, სახელზმნისა და ზმნისართის ფუძეებს. მათ საწარმოებელ აფიქსებად გამოყენებულია **ნა-**, **ნა-ევ**, **ნა-არ/ნა-ალ**, რომლებიც ერთი და იმავე ფუნქციის მქონენი არიან და გამოხატავენ ყოფილობას ანუ წარსულ დროში ჩადენილ მოქმედებას. სახელის ფუძისაგან ნაწარმოები წინა ვითარების ფორმათა უმრავლესობა გაფორმებული ფუძეებითაა წარმოდგენილი, მაგრამ მოგვეპოვება ოდენ **ნა-** პრეფიქსიანი ვარიანტებიც. ამგვარი წარმოება უფრო მეტად გავრცელებული იყო ძველ ქართულში. მსგავს ფორმებში ფუძისეული ხმოვნის დაკარგვა პრეფიქსის გავლენის შედეგია: აბჯარი — ნა-აბჯრ-ი, არამი — ნა-არმ-ი, ვახშამი — ნა-ვახშმ-ი. **ნა-** პრეფიქსის გავლენით ხდება აგრეთვე ორმარცვლიან ხმოვანფუძიან სახელებში ბოლოგიდურ **ა** და **ე** ხმოვანთა მოკვეცა: ფლატე — ნა-ნაფლატ-ი, ღობე — ნა-ღობ-ი, საქმე — ნა-საქმ-ი... მაგ.: ნა-საყდრ-ი (ადგილი, სადაც წინათ საყდარი იყო), ნა-მუხლ-ი (მუხლის ნაკვალევი). ოდენ **ნა-** პრეფიქსიან წინა ვითარების სახელთა ერთი ნაწილისათვის დამახასიათებელია ზმნური სემანტიკა: ნა-ზიზნ-ი (ის, ვინც გაზიზნული იყო), ნა-სტუმრ-ი (სტუმრად ნამყოფი), ნა-ამაგდარ-ი (ვისზედაც ან რაზედაც ამაგი წარმოქმნა **ნა-არ** და **ნა-ევ** პრეფიქს-სუფიქსებით. მაგ.: „თეიმურაზ ხევისთავი ორმოცი წლის ახალგაზრდა მოხუცი გახლდათ: ნათავადარი, ნამამულევი, ნამოღვაწარი და ნავექილარი“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 14).

აფიქსთა ეს ორი წყვილი ერთი და იმავე მნიშვნელობის ახალ ფუძეებს აწარმოებს. სხვაობა იმაშია, რომ გარკვეული ფუძეებისაგან წარმოების შემთხვევაში ერთი წყვილია გამოყენებული, სხვა წყვილისაგან წარმოების შემთხვევაში — მეორე. მაგ.:

ტყვია — ნა-ტყვი-არ-ი (არ გვაქვს ნატყვიევი), ყანა — ნა-ყან-ევ-ი (და არა ნაყანარი) და მისთ. ზოგჯერ ერთი და იგივე ფუძე თანაბრად იგუებს ორივე

სახის წარმოებას და შედეგად ვიღებთ ორ ნაწარმოებ ფუძეს, რომლებიც ერთმანეთისაგან სუფიქსით განსხვავდებიან, მნიშვნელობით — არა. მაგ.: ვენახ-ფუძისაგან — ნავენახევი და ნავენახარი...

წინა ვითარების სახელთა საკმაოდ დიდი ნაწილი ფუძეს **-ევ** სუფიქსით იფორმებს. მაგ.: ნა-იარ-ევ-ი, ნა-ალაგ-ევ-ი, ნა-კვალ-ევ-ი, ნა-მახვილ-ევ-ი, ნა-ქმარ-ევ-ი, ნა-ყან-ევ-ი, ნა-ყმ-ევ-ი, ნა-ხმლ-ევ-ი, ნა-ჭრილობ-ევ-ი... **ნა—ევ** აფიქსებიან ყოფილობის ფორმებთან დაკავშირებით აღსანიშნავია: ერთმარცვლიანი ფუძეები ფორმდება მხოლოდ **ნა—ევ** ფორმანტებით (ნა-ტბ-ევ-ი, ნა-ყმ-ევ-ი, ნა-მთ-ევ-ი...). ზმნური სემანტიკის მატარებელი **ნა—ევ** აფიქსებიანი წინა ვითარების სახელებია: ნა-დაშნ-ევ-ი (დაშნით მიღებული ქრილობა), ნა-პურმარილ-ევ-ი (ვინც მიირთვა), ნა-ტიალ-ევ-ი (გატიალებული).

ნა—ევ პრეფიქსულ-სუფიქსური წარმოების წინა ვითარების სახელები ხშირად გაქვავებული სახითაა წარმოდგენილი მიცემით ბრუნვაში. ასეთ შემთხვევაში ის ზმნისართადაა ქცეული და თითქმის ყოველთვის დროის აღმნიშვნელია: ნა-ახალწლ-ევ-ს, ნა-სადილ-ევ-ს, ნა-კალანდ-ევ-ს, ნა-მწუხრ-ევ-ს, ნა-შუადღ-ევ-ს, ნა-შუალამ-ევ-ს...

თუმცა წინა ვითარების სახელთა დიდი უმრავლესობა ამ წესით არის ნაწარმოები, ზოგჯერ ხდება სუფიქსთა მონაცვლეობა და **-ევ** სუფიქსის ნაცვლად **-ებ** ბოლოსართი იჩენს თავს: ნააღდგომ-ებ-ი, ნაბატონ-ებ-ი, ნაჩაი-ებ-ს, ნაწირვ-ებ-ს, ნაჭრილობ-ებ-ი...

გვხვდება ისეთი ფაქტებიც, როდესაც ყოფილობის სახელის ფუძე **-ავ** სუფიქსითაა გაფორმებული. ამგვარი წარმოება იშვიათია. **ნა—ავ** ფორმანტებიან სახელთათვის დამახასიათებელია ზმნური სემანტიკა. ამ ტიპის ფორმებია: ნა-ხელ-ავ-ი (ვისამე ხელით შექმნილი), ნა-ალაფ-ავ-ი (ლაშქრობაში ნაშოვნი ქონება, ნადავლი).

დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც წინა ვითარების სახელის ფუძე **-ებ** სუფიქსითაა გაფორმებული. თანამედროვე ქართულში ამგვარი წარმოება შედარებით მცირეა: ნაქალბატონები (ყოფილი ქალბატონი). აღსანიშნავია, რომ **ნა—ებ** ფორმანტებიან სახელთა უმეტესობა ზმნური სემანტიკის მატარებელია: ნა-ჭრილობ-ებ-ი (ჭრილობამიყენებული), ნა-სათუთ-ებ-ი (სათუთად მოვლილი), ნა-ანდაზ-ებ-ი (ანდაზად თქმული). **ნა—ებ** ფორმანტიანი სახელები მიცემითი ბრუნვის გაქვავებული ფორმით დროის ყოფილობის სახელებშიც დასტურდება: ნა-ჩაი-ებ-ს, ნა-სადილ-ებ-ს, ნა-ვახშმ-ებ-ს.

წინა ვითარების სახელთა ერთი ნაწილისათვის დამახასიათებელია **-ურ** ფორმანტით გაფორმებული ფუძეები (იგივე სუფიქსი დასტურდება დანიშნულების სახელებში ფუძის საწარმოებლად. შდრ.: ნა-ფეხ-ურ-ი — სა-ფეხ-ურ-ი, ნა-ცეცხლ-ურ-ი — სა-ცეცხლ-ურ-ი, ნა-ლამ-ურ-ი — სა-ლამ-ურ-ი, ნა-თით-ურ-ი — სა-თით-ურ-ი).

სალიტერატურო ენაში უხვად მოგვეპოვება იმ ტიპის წინა ვითარების სახელები, რომლებსაც ფუძე **-არ** სუფიქსით აქვთ გაფორმებული: ნა-მამასახლის-არ-ი, ნა-ათაბაგ-არ-ი, ნა-თრთვილ-არ-ი. ზმნური სემანტიკის მატარებელი ფორმები **ნა—არ** აფიქსებიან წინა ვითარების სახელებშიც დაიდებნა: ნა-სახელ-არ-ი, ნა-ილაღ-არ-ი...

დასტურდება **-ალ** სუფიქსით გაფორმებული წინა ვითარების სახელებიც: ნა-ღმერთ-ალ-ი, ნა-მოურავ-ალ-ი, ნა-რაიონ-ალ-ი... ზმნური სემანტიკის მატარებელი

ნა—ალ აფიქსებიანი ფორმებია: ნა-ქვეერ-ალ-ი, ნა-ზამთრ-ალ-ი... ძველ ქართულში **ნა—ალ** აფიქსი გვხვდება ისეთი ტიპის ყოფილობის ფორმებში, რომელთა საწარმოებელი ფუძე რიცხვითი სახელია: ნა-სამ-ალ-ი, ნა-ოთხ-ალ-ი, ნა-ხუთ-ალ-ი...

ნა- პრეფიქსი ქართულში გამოიყენება ზმნათა ფუძეებიდან წარსულდროიან მიმღობათა საწარმოებლად. წარმოებისას გამოიყენებულა აწმყოს ფუძე, ამასთან მოქმედებითი გვარისა, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში მოიცავს აწმყოს ფუძის საწარმოებელ **-ავ, -ამ, -ევ, -ემ, -ებ, -ობ, -ოფ** სუფიქსებს, რომლებიც ზმნაში თემის ნიშნის ფუნქციას ასრულებს. რამდენადაც ეს სუფიქსები ამოსავალი ფუძის შემადგენელი ნაწილია, ისინი მიმღობებში გადავა და მიმღობურ რიგის ფუძის შემადგენელ ელემენტებად გვევლინებიან:

-ავ სუფიქსიანი ზმნებიდან: ფქავს — ნაფქავი, რგავს — ნარგავი, მალავს — ნამალავი...

-ამ სუფიქსიანთაგან: აბამს — ნაბამი, სვამს — ნასვამი, ურტყამს — ნარტყამი...

-ევ სუფიქსიანთაგან: ამხვრევს — ნამხვრევი, ათრევს — ნათრევი, არღვეს — ნარღვევი...

-ემ სუფიქსიანთაგან: სცემს — ნაცემი, მისცემს — მინაცემი, განაცემი, დანაცემი...

-ებ სუფიქსიანთაგან: აკეთებს — ნაკეთები, ასუქებს — ნასუქები, აჩვენებს — ნაჩვენები...

-ობ სუფიქსიანთაგან: გმობს — ნაგმობი, აპობს — ნაპობი, სპობს — მონასპობი...

-ოფ სუფიქსიანთაგან: ყოფს — განაყოფი, დანაყოფი...

ამგვარად, ერთი მხრივ, გვაქვს სახელთა ფუძეებისაგან **ნა-** პრეფიქსითა და **-ავ** სუფიქსით ნაწარმოები წინა ვითარების სახელები და, მეორე მხრივ, ზმნათაგან ოდენ **ნა-** პრეფიქსით ნაწარმოები ნამყო დროის ვნებითი გვარის მიმღობები, რომლებშიც ზმნის ფუძიდან გადმოსული თემატური **-ევ** სუფიქსი ჩანს. ეს ფორმები გარეგნულად ჰგავს ერთმანეთს, თუმცა არასოდეს არ ქმნიან პარალელურ სიტყვებს, რომელთა აღრევა შესაძლებელი იქნებოდა მართლწერის თვალსაზრისით. ანალოგიურად, არც იმ შემთხვევაში იქმნება წინა ვითარების სახელებთან აღრევის საშიშროება, რადგანაც მიმღობაში **-ევ** სუფიქსი წარმოჩნდება **-ავ** სუფიქსის გვერდით. მაგ.: პარავს ზმნისგანაა ნაწარმოები მიმღობები: ნაპარავი და ნაპარევი, თვალავს — ნათვალავი, ნათვალევი...

როგორც აღინიშნა, მოქმედებითი გვარის ზმნათა საკმაოდ დიდი ჯგუფი დაირთავს **-ებ** სუფიქსს, რომელიც, შესაბამისად, ამ ზმნათაგან ნაწარმოებ ვნებითი გვარის ნამყო დროის მიმღობებშიც დასტურდება. ამგვარ მიმღობათა აღრევა ხდება წინა ვითარების ზოგ სახელთან, რასაც პარალელურ ფორმათა არსებობა განაპირობებს. პარალელიზმის წარმოშობის საფუძველი ისაა, რომ **-ებ** სუფიქსიანი ზმნებისგან ნაწარმოებ მიმღობებში ეს **-ებ** შეიძლება შეიცვალოს **-ევ** სუფიქსით და, ერთი მხრივ, გვხვდება მიმღობათა პარალელური ფორმები: ნაპატრონები/ნაპატრონევი, ნაკარნახები/ნაკარნახევი, ნალალატები/ნალალატევი და ა.შ. მეორე მხრივ კი, პირუკუ, დასტურდება ისეთი სახელები, რომლებიც წინა ვითარების სახელებთან ქმნის პარალელურ ფორმებს, აქ **-ევ** სუფიქსის ნაცვლად **-ებ** ბოლოსართი იჩენს თავს: ნაბატონ-ებ-ი, ნაყმ-ებ-ი, ნაცოლ-ებ-ი, ნაიარ-ებ-ი, ნააღდგომ-ებ-ი და მისთ.

-ებ სუფიქსიან ზმნათაგან ნაწარმოებ მიმღეობებში თავს იჩენს პარალელურში **-ებ** სუფიქსიან წარმოებასთან თუ მხოლოდ გარკვეული ტიპის ფორმებში ხდება ამ ტენდენციის გამოძღვანება? ამ საკითხზე საინტერესო მსჯელობა აქვს თ. ზურაბიშვილს. იგი მიიჩნევს, რომ თუ ზმნას აწმყო და მყოფადი ერთსა და იმავე ფუძეზე აქვს დაყრდნობილი, შესაბამის მიმღეობებში **-ებ** დაბოლოების **-ებ**-ით შეცვლის საკითხი არ დგას: აკეთებს — გააკეთებს, განაკეთები, აგროვებს — მოაგროვებს, მონაგროვები, ატარებს — დაატარებს, დანატარები, აშენებს — ააშენებს, ნაშენები... (თ. ზურაბიშვილი, 1972, გვ. 139). რამდენიმე ნასახელარ ზმნაში **-ებ** დაბოლოების პარალელურად **-ებ**-იც იჩენს თავს: ასამართლებს — ნასამართლები/ნასამართლელი, აჩუქებ — ნაჩუქებ/ნაჩუქებელი, აქანდაკებს — ნაქანდაკები/ნაქანდაკელი...

წინა ვითარების სახელთა მიმსგავსებით ზოგ შემთხვევაში ხდება პარალელურ ფორმათა გაჩენა **-ებ** დაბოლოების **-ებ**-ით შეცვლის შედეგად: ნალაპარაკების გვერდით გვაქვს ნალაპარაკელი, ნაკარანახების გვერდით — ნაკარანახელი... ის ზმნური ფუძეები, რომელთაგანაც მსგავსი მიმღეობები იწარმოება (ივარჯიშებს, უკარანახებს, აშიშშილებს...), მომავალი დროისაა და დანაკლის ფორმებს უვსებენ საშუალო გვარის ზმნებს (ვარჯიშობს, კარანახობს, შიშშილობს...), რომელთაც საკუთარი წარმოების რამდენიმე მწკრივის ფორმა მოეპოვებათ. თვითონ კი აწმყოს წრეში ჩვეულებრივ არ იხმარებიან, ხოლო, როცა ფორმების შემსვებად გვევლინებიან, ერთი პირით ნაკლების გაგება აქვთ — ეკარგებათ ბრუნვაცვალებადი ობიექტი (თ. ზურაბიშვილი, 1972, გვ. 142).

ე. ი. ნა- პრეფიქსთან **-ებ** და **-ებ** მონაცვლეობს მაშინ, როცა ერთმანეთის პარალელურად დამოწმებულია შესაბამის ზმნათა **-ობ** და **-ებ** თემისნიშნის ფორმები, ანუ აწმყოს და მყოფადის ფუძეები განსხვავებულია (თამაშ-ობ-ს — ითამაშ-ებ-ს). მაგ.: ნაკარანახები/ნაკარანახელი, ნანადირები/ნანადირელი, ნალოგინები/ნალოგინელი და სხვ.

ამგვარი მიმღეობები, ისევე, როგორც მათი ძირეული ზმნები, ზმნისწინს არ დაირთავენ და ამის გამო მოკლებულნი არიან ისეთ ზმნურ ნიშნებს, როგორიცაა მოქმედების მიმართულების აღნიშვნა და ასპექტი. მეორე, რაც მეტყველებს მათ თავისებურ ბუნებაზე, არის ის, რომ დასახელებული ტიპის ნა- თავსართიან მიმღეობებს პარალელური **-ილ/-ულ** სუფიქსიანი ფორმები არ მოეპოვება. ითქმის: ნანადირები, ნაჯახირები, ნანადერძები... და არა *ნადირებული, *ჯახირებული, *ნადერძებული და მისთ. (შდრ.: ნაკეთები—გაკეთებული, ნაქები—ქებული...).

სემანტიკურად ამ ტიპის პარალელურ ფორმებს შორის სხვაობა მაინც შეინიშნება და, გარდა ერთეული შემთხვევებისა, **-ებ** სუფიქსიანი მიმღეობის ტიპის ფორმები გარჩეულია **ნა—ებ** აფიქსით ნაწარმოები სახელებისაგან: ნაბანოები ისაა, ვინც აბანოში იბანავა, მაგრამ ნაბანოელი არის ადგილი, სადაც ადრე აბანო იყო. პირველი იწარმოება ი-აბანო-ებ-ს (იბანავებს) ზმნისაგან, მეორისათვის ამოსავალია აბანო. ასევე: ნაიარები — ვისაც ან რასაც იარები ჰქონდა ან აქვს; მაგრამ ნაიარელი არის იარის ნაკვალევი, ნაქმარები/ნაქმრები — ვისაც ქმარი ჰყავდა; ნაქმარელი/ნაქმრელი — ყოფილი ქმარი; ზოგჯერ მნიშვნელობები შეიძლება აირიოს: „კუჭატნელი იმავე ალაგას ეგდო, სადაც სამი კვირის წინათ მისი ნაბატრონელი არლოვი გაიჭიმა“ (მ. ჯავახიშვილი, 1985, გვ. 555). აქ არ ჩანს, არლოვი კუჭატნელის ყოფილი პატრონი იყო თუ კუჭატნელი პატრონობდა მას.

ნა- პრეფიქსიანი მიმღებებისა და წინა ვითარების სახელების ანალიზის შემდეგ თითქმის ცხადი უნდა იყოს, რომ მიმღებებში გამოყენებული **-ევ** სუფიქსი წინა ვითარების სახელებისგან მომდინარეობს და, პირიქით, წინა ვითარების სახელებში არსებული **-ებ** მიმღებური ფორმების საწარმოებელია. ასეთ სხვადასხვა წარმოების ფორმებში წარმოშობითა და დანიშნულებით სრულიად განსხვავებული სუფიქსების აღრევა შესაძლოა გამოწვეული იყოს წინა ვითარების სახელებისა და ნამყო დროის პრეფიქსიანი მიმღებების სემანტიკური სიახლოვით (ორივე გამოხატავს რაღაც სახის ყოფილობას) და მეორე, ცნობილია, რომ **ნა-** პრეფიქსიანი მიმღებები ხშირად სუბსტანტივდება, განსხვავებით სუფიქსიანი მიმღებებისაგან, რომლებიც ძირითადად ზედსართავის, მსაზღვრელის ფუნქციას ასრულებენ.

ლიტერატურა

თ. ზურაბიშვილი, 1972 - თ. ზურაბიშვილი, **ნა—ევ** და **ნა—ებ** აფიქსებით სახელთა წარმოებასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი 1, თბ., 1972.

ა. შანიძე, 1973 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.

მ. ჯავახიშვილი, 1985 - მ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, თბ., 1985.

ბ. ჯორბენაძე, 1985 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული ენის ფაკულტატიური გრამატიკის საკითხები, თბ., 1985.

TAMAR MAMARDASHVILI

ONE SOME FEATURES OF DERIVATION OF WORDS EXPRESSING FORMER EXISTENCE IN THE GEORGIAN LANGUAGE

In terms of expression of former (ex-) existence the Georgian language provides versatile materials. The word-forms of former existence are based on the stems of nouns, verbs, verbal and verbal affix roots. Derivative affixes for the words of former existence are *na-*, *na-ev*, *na-ar/ na-al*, which have the same functions. These affixes convey the action having place, or status, in the past. This type of words are in large quantities as in the live speech so in the literary texts.

On the one hand these words are formed together by both *na*-prefix and *-ev* suffix from nouns and by only *na*-prefix from verbs, on the other. In the past participle of the passive voice the verb stem has *-ev* thematic ending that coincides the *-ev* of nouns, however, this is only the resemblance in appearance, homonymy of forms that can be easily distinguished.

Words derived from noun normally occur with *na-ev*, however, there are exceptions that have only *na*-prefix. This paper discusses different types of words and the specific features of their formation.

მანა მიქაუტაძე,
ლია ახალაძე

ზოგიერთი იმერკეული ტოპონიმის ლოკალიზაციის საკითხისათვის

ქართული ზუროთმოდერების შესანიშნავი ძეგლის - ხანძთის სამონასტრო კომპლექსის ადგილმდებარეობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენიმე თვალსაზრისია გამოთქმული:

ნ. მარის მიხედვით, კლარჯეთის 12 სავანეთა მხარეში ხანძთისა და შატბერდის სახელები არ შემონახულა და ეს სახელები ადგილობრივ ტოპონიმულაში დავიწყებულია. მისი ვარაუდით, ხანძთა უნდა იყოს ძეგლი, რომელიც მდებარეობს სოფელ ფორთის ჩრდილოეთში (ზემო-ფორთაში) და ცნობილია სახელწოდებით "ნუკა-საყდარი" (ნ. მარი, 1911, გვ. 125), შატბერდი კი უნდა იყოს უსახელო სავანე, რომელიც მდებარეობს იმავე სოფლის მიდამოებში, კერძოდ ფორთის სამხრეთით, რომელიც ამჟამად ქვემო ფორთის ანუ "ფორთის ბაღების" სახელით არის ცნობილი (ნ. მარი, 1911, გვ. 139).

ბ. ინგოროყვამ საისტორიო წყაროებზე და საკუთარ ინტუიციასზე დაყრდნობით შემოგვთავაზა საკმაოდ არგუმენტირებული მტკიცება, რომ ფორთის სამხრეთი ზონის (ქვემო ფორთის) უსახელო სავანე არის ნიშანდობლივ ხანძთა და არა შატბერდი, ხოლო იმის გათვალისწინებით, რომ ფორთა V-VII საუკუნეებში სავისკოპოსო კათედრას წარმოადგენდა, ფორთის ჩრდილოეთი ზონის ტაძარი (ნუკა-საყდარი), ტიპური ნაგებობა არქაული ეპოქისა, ჩათვლილია ფორთის ძველი კათედრალის ნაშთად (ბ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 311-316).

ნ. მარი ოპიზას, შატბერდსა და ნუკა-საყდარს მოსაზღვრე ხეობებში განიხილავს; ბ. ინგოროყვას მიხედვით კი "ძველი შატბერდი საძიებელია არტანუჯის მხარის ამ უბანში, დოლისყანის მაზლობლად, სექტორში, სადაც მდინარე იმერხევი ერთვის ჭოროხს" (ბ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 317). ამ ვარაუდის საფუძველი არის გიორგი მერჩულის ცნობა, რომლის მიხედვითაც შატბერდი მდებარეობდა კლარჯეთის სავანეთა მხარის განაპირაზე და დაშორებული იყო როგორც ხანძთას, ისე ხანძთის უშუალო მეზობელ სავანეებს. გიორგი მერჩულის ცნობით, ხანძთის უშუალო მეზობელი სავანეები იყო: ოპიზა, ბერთა და „მაზლობელნი მისნი (დაბა და ჭმერკი), მიძნაძოროფ და წყაროსთავი. გიორგი მერჩულეს აღნიშნული აქვს "ხოლო შატბერდი დაღაცათუ სხუათა მათ უდაბნოთა [- სავანეთა: ხანძთასა, ოპიზასა, ბერთასა და მაზლობელთა მისთა - დაბასა ჭმერკსა, მიძნაძოროსა და წყაროსთავს] მცირედ შორავს, არამედ განუყოფელად თანამომე არს მათი... მოძღურებისა წესითა... და ყოვლითავე კეთილისა საქმითა", ე.ი. შატბერთი თუმცაღა მცირედ დაშორებულია ხანძთასა და ყველა ჩამოთვლილ სავანეებს, მაგრამ მოძღურებითა და კეთილი საქმითა მათი განუყრელი თანამომე არისო" (ბ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 316).

შ. ფუტყარაძე ადასტურებს სახელწოდება "ხანსტას" (ხანზთა) სოფელ უბესთან ახლოს ჭალის, დავაკების სახელად. ის ამბობს, რომ "აღნიშნული ჭალის შუა ნაწილში ამჟამადაც ჩანს ნანგრევები, შეინიშნება, რომ ადრე რაღაც შენობა მდგარა" და ვარაუდობს: "იქნებ დღევანდელი ჭალა არის ის დავაკება, სადაც პირველად ააშენეს ხანძთის მონასტრის ხის სენაკები და ხის

ეკლესია, შემდეგ კი დიდი ტაძარი... ხანძთა კლდოვანი ადგილი ყოფილა (დღესაც ასეთივეა), ამიტომაც "სათესი ყანაა" და "სათიბელი ქვეყანაა" მონასტერს არ ჰქონია. ამის გამო აშოტ კურაპალატმა "შეწირნა ადგილნი კეთილნი და შატბერდსა ადგილი აგარაკად ხანძთისა". ამ აგარაკზე კი შემდეგ გრიგოლმა ააშენა განთქმული შატბერდის მონასტერი. ე. ი. შატბერდი და ხანძთა ერთმანეთთან საკმაოდ ახლოს მდებარე უნდა იყოს. შატბერდისა და ხანძთის ადგილმდებარეობის მაძიებელმა მომავალმა მკვლევარმა ყოველივე ეს უნდა გაითვალისწინოს" (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 189).

1967-1983 წლებში ტაო-კლარჯეთ-შავშეთში სამეცნიერო კვლევა-ძიება ჩაატარა კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორმა ვახტანგ ჯობაძემ, რომელმაც გაიზიარა პ. ინგოროყვას არგუმენტაცია და განაცხადა, რომ "ნ. მარის მიერ შემოთავაზებულ გაიგივებას ხანძთის მონასტრისა შატბერდთან ეწინააღმდეგება მრავალი ურყვევი არგუმენტი". აღნიშნულ არგუმენტებად მან მიიჩნია: 1. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში დაფიქსირებული კლარჯეთის მეფე ბაგრატ I-ისა და მისი ორი ძმის მოგზაურობის მარშრუტი არტანუჯიდან ხანძთის მონასტრისაკენ. არტანუჯიდან ისინი პირველად ეწვივნენ შატბერდს, შემდეგ ბერთას და მის ახლომდებარე მონასტრებს: ოპიზას, ხანძთას, მიძნაძორს, წყაროსთავსა და ბარეთელთის მონასტრებს; 2. გიორგი მერჩულეს თხზულებაში ნათქვამია, რომ ოპიზიდან ჟაბლესი მონასტერი არის ხანძთა. გეოგრაფიული თვალსაზრისით ეს მართლაც ასეა; 3. გიორგი მერჩულე თავის თხზულებაში აღნიშნავს, რომ შატბერდი დანარჩენი მონასტრებიდან დაშორებულია; 4. გრიგოლ ხანძთელმა შატბერდი გააშენა როგორც ხანძთის ფილიალი, რადგან ხანძთას არ გააჩნდა საკმარისი მიწა თავის შესანახად. მართლაც ქვემო ფორთაში (ხანძთაში) ნაკლებია ნაყოფიერი მიწა, ხოლო შატბერდში (ვ. ჯობაძემ იგი ახლანდელ ენი რაბათთან გააიგივა - მ. მიქაუტაძე, ლ. ახალაძე) მეტად ნოყიერი, საზნავად ვარგისი ნიადაგი და ხეხილის ბაღებია; 5. სინას მთის ქართულ ხელნაწერის მინაწერში დასახელებული არიან ხანძთის მონასტრის მაშენებელი "ნეტარი მამა გრიგოლი" და ხანძთის სამრეკლოს ერთ-ერთი მაშენებელი მარკოზი (ივ. ჯავახიშვილი, 1947, გვ. 241.). ამ არგუმენტების გამო, ვ. ჯობაძემ ხანძთის იდენტიფიკაცია მოგვცა ქვემო ფორთაში და არა ნუკა-საყდარში, როგორც ამას ფიქრობდა ნ. მარი (ვ. ჯობაძე, 2006, გვ. 53-54). შესაბამისად, ვ. ჯობაძის მიერ არგუმენტირებულად იქნა უარყოფილი ნ. მარის მოსაზრება ნუკა-საყდრის ხანძთის მონასტერთან გაიგივების შესახებ (ვ. ჯობაძე, 2006, გვ. 62).

ტ. ფუტყარაძემ შეაჯერა ხანძთის ადგილმდებარეობის შესახებ არსებული თვალსაზრისები; მან იმერვევის სათავის მიმდებარე ხანძთასთან დააკავშირა იმფრეველთა და სხვა იმერვეველთა გადმოცემებში შემორჩენილი ხსოვნა აქ არსებული დიდი უნივერსიტეტის შესახებ, აქ არსებული ტაძრის ნანგრევები, აქაური ლანდშაფტი წიწვოვანი და ფოთლოვანი ტყეებითა თუ ფიცხელი კლდოვანი მთებით და ივარაუდა, რომ ეს ტერიტორია შესაძლოა იყოს გრიგოლ ხანძთელისეული ხანძთა; თუმცა, ტ. ფუტყარაძე იქვე სვამს კითხვებს:

- ამჟამინდელი ოპიზა არის ის ოპიზა, რომელზეც საუბარია გიორგი მერჩულესთან?

- თუ ამჟამინდელმა ოპიზამ შეინარჩუნა ისტორიული სახელი, მიმდებარე ხანძთამ (ამჟამინდელმა ქვემო ფორთამ) რატომ დაკარგა ისტორიული სახელი (ხანძთა)?

- შეიძლება მართლაც ორი ხანძთა იყო; **კარჩხალის ხევის ხანძთის** (ქვემო ფორთის) ლეგენდად ქვეული ისტორია იმერხევის მოსახლეობაში ზომ არ დაუკავშირდა **სათავესთან არსებულ ხანძთას?**

- ძველი გზები მთებზე გადადიოდა (არ მიჰყვებოდა მდინარეების კალაპოტს); ზემო ფორთიდან სათავემდე ფეხით/ცხენით უფრო ნაკლები მანძილია, ვიდრე არტანუჯიდან ფორთამდე; ძველი გზების დეტალური შესწავლის გარეშე განვსაზღვრავთ კი ტაძრების სიახლოვე/სიშორეს?

შესაბამისად, ტ. ფუტყარაძეს მიაჩნია, რომ ხანძთის, შატბერდის, ოპიზისა და სხვა დიდ ქართველურ კულტურულ ცენტრთა მდებარეობის საკითხი დამატებით კვლევა-ძიებას ითხოვს (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 53-54).

იმერვევის ტოპონიმიკის ადგილზე შესწავლამაც ცხადყო, რომ ხანძთის მონასტრის იდენტიფიკაციის საკითხი ჯერ კიდევ ითხოვს კვლევასა და დაზუსტებას. 2007 წლის აგვისტოში იმერვეში ადგილობრივ მოსახლეობასთან საუბრისას ბევრი ძველი საინტერესო ტოპონიმი და გადმოცემა ჩავიწერეთ. ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია სოფელ სურევანსა და სოფელ დავითეთში დაფიქსირებულმა ადგილის სახელმა **ოპიზარაჲ (ოპიზაჲ?)**; ჩვენი ინფორმატორები იყვნენ: უეზირ შარამათი, 58 წლის, სოფ. დავითეთიდან; პეტრიაშვილი ასლანა, 57 წლის, სოფ. ზემო ბარიდან; ნერიმანი პეტრიენთი, 35 წლის, სოფ. სურევანიდან.

მთქმელთა მიხედვით, **ოპიზარაჲ** დიდი მთაა, ახლა იქ სოფლის იაილებია, იქვე ცივი წყალია; **ოპიზარაჲს** მთიდან ორი საათის სავალზე არის **ხანძთა**: “ოპიზარაჲ თაა, დიდი თა. ზემო, იქ თაზე წყალია; იქაა მირის საფლავი; ოპიზარა ცივი იაილის წყლებია, სახლები გარეთაა ოპიზარა ბატრუანის ქვეშედამ; ცხტარ დავრცხილით ოპიზარაზე; ოპიზარა თიდან ჩამოხვალ ორ საათ იარ, ხანცთაზე ჩამოხვალ, დიოზნის ზედადან არი”.

სოფ. უბეში 51 წლის ენგინ და მეთინ ილმაზებისაგან ჩავიწერეთ მასალა, რომლის თანახმად სოფ. უბის გადაღმა, იაილების მხარეს არის ადგილი, რომელსაც ჰქვია **“ხანცთა”**; იქ ადრე დიდი “ქილისეჲ (ეკლესია) იდგა”, იგი დაინგრა, მაშინ როცა “მე ბატარაჲ ვიყავი... გული დიმეწა”, ზედ ჯვარიც ყოფილა. დღეს მისი ნანგრევები მიწის ქვეშ უნდა იყოს: “ახლა ზედ ჰალებია”.

სოფ. სურევანში 67 წლის ლუთიფე ევბაშისაგან ჩავიწერეთ: “სურევანის თას (მთა) იაილები აქვს, ჩუენ ორი თა გუქონდა, ჩუენი თა ბარელთა იყო მაჭახელას ზედედა. ბარელთასთან არის კოთელა, იქით უბე იაილა. ხევწრულის იაილა, იმა მალლა არი კოთელა, მის გადაღმა არის მერელთა, ლეჯობანი, მაჭახელა, მაჭახელას უკან საქონდრიათი, მირის საფლავი - ეს ადგილი ნახევარი ჩუენი, ნახევარი ქოქლიეთისაჲ“. ლუთიფეს თქმით, მირის საფლავი მოიცავს ადგილებს: შეიღლელაჲ, ბუკერაჲ, მერე უღელტეხილი, იმა უკან არი ნიკარიკაპანი, ჩხოკიჯუარი - იქიდან ჩუენი იაილა ჩანს. ჩხოკიჯურიდან ჩამოხვალ, არი დაბიგადასახედავი, **ხანცთა** აქ არი - წყალი არი და ჰალებია“. ჩვენს კითხვაზე, იყო თუ არა აქ “ქილისეჲ (ეკლესია), გვიპასუხა: “ქილისა ჩვენ არ დიგვინახავს. ხანცთას თავზე მაღარა არის და სათავეა”.

10 აგვისტოს სოფ. ზიოსში ნაჰიდ პაპუაშვილისა (ნაჰიდ ბილგინ) და თემურ პაპუაშვილის (თემელ ბილგინ) მონათხრობის მიხედვით, **ხანცთას** ეძახიან უბის თავზე ოდესღაც არსებულ ტაძარს.

როგორც ვხედავთ, სურვენელი ლუთიფე ევბაშის და ზიოსელი პაპუაშვილების მიერ ლოკალიზებული ტოპონიმი **“ხანძთა”** ემთხვევა უბეში

ჩაწერილ მეთინ და ენგინ ილმაზების მიერ დასახელებულ ადგილს - სამივე წყარო ტოპონიმ **ხანძთას** უბის იაილების ზემოთ, ჭალთან ადგილზე ასახელებს. გიორგი მერჩულე კი თავის თხზულებაში **ხანძთას** მოიხსენიებს კლდოვან და ძნელად მისასვლელ ადგილად. რატომ ეძახის ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ადგილს **ხანძთას**? და რატომ შემორჩა ეს სახელი აქ და არა **ქვემო ფორთაში**, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში დღეს როგორც **ხანძთა** ისეა აღიარებული?

ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ იმერჯევის ამავე სანახებში დავაფიქსირეთ ტოპონიმები **დიდი მერე**, **დიდმერე**, **შუა დიდმერე**, **დიდი მერეთა**... „დიდი მერე - დიდი ჯეგია, წყალი მიდის; ქოიოხს ერევა; ერთია, კლავია, თური წყალია... თეებზე მოკრეფილი თელი წყლები დიდ მერეში ჩამოდის; დიდმერეს გვერდზე ვენაჯებო ჯვარისჯევის წინადამან; დიდი მერეთა იაილებია...“

სოფ. ივეთში ჭალის სახელად დადასტურდა ტოპონიმი **მერე** (იხ. ტ. ფუტკარაძე, 2007, გვ. 84).

სოფ. იმნიეთის თავზე, მაღალ, სტრატეგიულ ადგილას, შემორჩენილი თამარის დიდი ციხის ნანგრევების ქვეშ ადგილის სახელად დადასტურდა პარეხტიკოხი (შდრ., პარეხი - ნაპრალი კლდეთა შორის; კიბის საფეხური; სავარაუდოა: ბ-სთან დისტანციური ასიმილაციით კრებითობის გამომხატავი **თი > ტი**: სიტყვასიტყვით: ნაპრალებიანი ადგილის მიმდებარე ქვიანი ადგილი (არ გამოირჩევა სხვაგვარი ეტიმოლოგიაც) (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტკარაძე, 2006, გვ. 194).

პარეხიცა და მერეც, როგორც ცნობილია, ადგილის სახელებად ბერთისა და ქვემო ფორთის მახლობლადაც დასტურდება. ორივე ეს სავანე კლარჯეთის თორმეტ ცნობილ სავანეთა რიცხვს მიეკუთვნება (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 328-347).

ე. ი. ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ დასახელებულ ტოპონიმიკაში გვხვდება **ორი ოპიზა, ორი პარეხი, ორი მერე**...

რაც შეეხება **ხანძთას**, როგორც ნაწვენები იყო ზემოთ, ადგილის სახელად იგი მხოლოდ იმერჯევის სათავის მიმდებარედ დასტურდება.

თუ ორი ხანძთა იყო, ამჟამინდელმა ქვემო ფორთამ რატომ დაკარგა ისტორიული სახელი (ხანძთა), თუკი ის შეინარჩუნეს დანარჩენებმა?

გიორგი მერჩულის თხზულებაში ხაზგასმულია, რომ **ხანძთა** და **ოპიზა** ერთიმეორის უშუალოდ ესაზღვრებოდნენ (გიორგი მერჩულე, გვ. 127). **ქვემო ფორთა** და **ოპიზა** მართლაც ემეზობლება ერთმანეთს; როგორც ვნახეთ, იმერჯევის სათავის მიმდებარედ სოფ. უბეს ზემოთ დაფიქსირებული „ხანძთის“ მეზობლად ასევე ფიქსირდება ტოპონიმი „**ოპიზარა**“. რით შეიძლება აიხსნას ეს გაორება?

ცხადია, იმერჯევის სათავის მიმდებარე **ხანძთის** მეზობლად ტოპონიმი „**ოპიზარა**“-ს დაფიქსირება ამყარებს ვარაუდს ამ ტერიტორიისა და გრიგოლ ხანძთელისეული **ხანძთის** იდენტურობის შესახებ, მაგრამ რა ვუყოთ ქვემო ფორთაში ხანძთის ლოკალიზაციის მეტად მყარ არგუმენტაციას?

ჩვენი აზრით, კვლევის ამ ეტაპზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ მოხსენიებული **ხანძთა**, **ოპიზა** და **მერე** გაცილებით უფრო სამხრეთით მდებარეობდა, ვიდრე იმერჯევის სათავე. ცნობილი ფაქტია, რომ ოსმალეთმა სამცხე-საათაბაგო ერთბაშად ვერ ჩაიგდო ხელში და ამის განსახორციელებლად თითქმის მთელი XVI საუკუნის II ნახევარი დასჭირდა.

აუცილებლად გასათვალისწინებელია გამუსლიმანების პროცესიც, რომელიც სამხრეთიდან უტევდა ადგილობრივ მოსახლეობას და თანდათანობით მიიწევდა ჩრდილოეთის მხარეებისაკენ. როგორც ჩანს, XVI საუკუნის მიწურულს თურქეთის მიერ ამ რეგიონის საბოლოოდ მიტაცებამ და მიწისმფლობელობის წესების შეცვლამ (რაც იძულებით გამუსლიმანებას იწვევდა) კლარჯეთისა და შავშეთის სამხრეთში მცხოვრები მოსახლეობის დიდი ნაწილის აყრა და ჩრდილოეთით, შედარებით უფრო უშიშარ და გაცილებით უფრო მაღალ ზოლში გადასახლება გამოიწვია. ამას თან მოჰყვა ქრისტიანული სიწმინდეების გადმოტანა სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, რაც შესაბამისად აისახა იმერვეში მოსული მოსახლეობის ტოპონიმიაში (ამ პერიოდში სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ გადმოსახლების არაერთი მაგალითი გვაქვს. მაგალითად: ასე გაჩნდნენ ფანასკერტელები (ციციშვილები) ქართლში, შალიკაშვილები კახეთში, აბაშიძეები და ღიასამიძეები იმერეთში და ა.შ; აქვე გავიხსენოთ თუ რა ვითარებაში მოხდა ბიჭვინთის ცენტრის გადმოტანა გელათში - მ. მიქაუტაძე, ლ. ახალაძე). როგორც ჩანს, ადგილობრივი მოსახლეობა დიდხანს და გააფთრებით იბრძოდა და ცდილობდა ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას. საბოლოოდ, ეს რეგიონიც გამუსლიმანდა. ტოპონიმია კი არამარტო იქ შენარჩუნდა, სადაც ქართული მოსახლეობა ცხოვრობდა.

კითხვა იმის შესახებ, თუ რატომ არ შეინარჩუნა **ხანძთამ** (დღევანდელმა ქვემო ფორთამ) სახელი დიად რჩება იმ ფონზე, როდესაც არც დოლისყანასთან, არც ოპიზასთან, არც ხაზულთან, არც პარხალთან, არც ნუკა-საყდართან... ქართული მოსახლეობა აღარ ცხოვრობს, მაგრამ ამ ტაძრებს სახელები შენარჩუნებული აქვთ.

რაც შეეხება **ნუკა-საყდარს**: როგორც აღნიშნული იყო, ნ. მარი მას თვლიდა ხანძთად, ხოლო პ. ინგოროყვა - ფორთის ძველი კათედრალის ნაშთად. ჩვენ ახლოდან მოვინახულეთ ნუკა-საყდარი. მისი მდებარეობისა და აგებულების მიხედვით თუ ვივარაუდებთ, იგი უფრო მარტილდმყოფი, დაყუდებული ბერების სადგომად შეიძლება ჩაითვალოს. იმ ტერიტორიაზე სამონასტრო კომპლექსისა თუ საეპისკოპოსო კათედრის არსებობის ნაშთები არც ჩანს და ნაკლებად სავარაუდოცაა (შდრ. ვ. ჯობაძე, 2006, გვ. 62).

ვფიქრობთ, რომ მისაღებია **ხანძთის** პ. ინგოროყვასა და ვ. ჯობაძისეული ლოკალიზაცია. ამასთან, ვერც მეორე, მაგრამ გვიანი პერიოდის **ხანძთის** არსებობას გამოვრიცხავთ სათავის მახლობლად მდებარე სანახებში, რომელიც ადგილობრივ მოსახლეობას **ხანძთის** სიდიადესა და ძლიერებაზე თავს დიდი ხნის განმავლობაში შეახსენებდა.

ხანძთის, ოპიზის, პარხის, შატბერდის... და სხვა დიდი სავანეების იდენტიფიკაციისა და ლოკალიზაციის საკითხი დამატებით კვლევა-ძიებას საჭიროებს.

ლიტერატურა

- პ. ინგოროყვა, 1954 - პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.
 ნ. მარი, 1911 - Н. Марр, Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию, ТР, VII, 1911.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1947 - სინის მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ., 1947.

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

ვ. ჯობაძე, 2006 - ვ. ჯობაძე, ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები ისტორიულ ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში, თბ., 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, იმერზეული ტოპონიმები: სამებათი, საყდრიყელი, ხანძთა... და ძველი უნივერსიტეტი: XXV რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბ., 2005..

ტ. ფუტყარაძე, მ. მიქაუტაძე, 2006 - მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, იმნიეთის მიკროტოპონიმია: ქართველური მემკვიდრეობა, X, ქუთაისი, 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2007 - ტ. ფუტყარაძე, იმერჯევის მეტყველი მიწა-წყალი, ქუთაისი, 2007.

MAIA MIKAUTADZE, LIA AKHALADZE

ON THE LOCATION OF CERTAIN PLACE-NAMES IN IMERKHEULI DIALECT

At various times Georgian Scholars N. Marr, P. Ingorokva, V. Jorbenadze, T. Putkaradze studied the question of identifying the place mentioned as "Khandzta" in the Georgian historical sources.

In August 2007 during the field work of the Dialectology Institute the place name *Khandzta* was mentioned during the interview with the local inhabitants. We identified the place name *Khandzta* in the village of Ube (beyond the village pastures), and the place-names *Opizarai*, *Didi Mere*, *Shua-Didmere*, *Didi Mereta*, *Mere* and *Parekhti* in the villages of Surevani, Daviteti, and Imnieti, respectively. In the place-names mentioned by the local population we discovered two *Opiza-rai(s)* two *Parekhi(s)*, and two *Mere(s)*... As for the *Khandzta* it is attested only at one place in the vicinity of the Imerkhevi River.

In the 16th century after the annexation of the region to the Turkey the inhabitants of the Southern parts of Klarjeti and Shavsheti provinces, presumably left their homes to settle down in the safer northern strap of the region and later took their sacred memory and belongings with them, that was then reflected in the place-names of those people who came to live in Imerkhevi.

If our conjecture is correct then the present Kvemo Porti is *Khandzta*; however, we cannot exclude the existence of the second *Khandzta* of Later period that is close to the head of the river and the nearby territories.

The questions of identification and localization of such great cloisters as *Khandzta*, *Opiza*, *Parekhi*, *Shatberdi* and the like need further investigation.

რუსულან მიხაუტაძე,
პეტიჟან შორაშულიანო

გლობალიზაციის გავლენა ახალგაზრდულ სუბკულტურაზე საქართველოში

XX საუკუნეში კულტურა შეეჯახა ისეთ პრობლემებს, რომელთაც თავიანთი მასშტაბურობითა და ზოგადსაქაოებრიო მნიშვნელობით გლობალური ეწოდათ. ესენია: დაჩქარებული შეიარაღება, ეკოლოგიური კრიზისი, სიმდიდრისა და სიღარიბის კატასტროფული გამოჩენა, ბუნებრივი რესურსების შემცირება, კულტურული და სულიერი კრიზისის საფრთხე.

დღესდღეობით იშვიათია ისეთი ქვეყანა და ერი, რომელიც მეტ-ნაკლებად არ იყოს ჩართული გლობალიზაციის პროცესში, ეს კი განსაკუთრებით მცირე ერებს დიდი პრობლემების და საფრთხეების წინაშე აყენებს, რამაც, ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, შეიძლება მათი გაქრობაც კი გამოიწვიოს, თუმცა მიგვაჩნია, რომ ეს საფრთხე არაფრით განსხვავდება იმისაგან, თუ რისი მოტანა შეუძლია ამა თუ იმ ერისათვის და ქვეყნისათვის ჩაკეტილობას და გარე სამყაროსაგან იზოლაციას. უამრავი არგუმენტი შეიძლება მოვიყვანოთ პირველი თვალსაზრისის დასაცავად: კერძოდ, რომ საქართველო ძალზე პატარაა გიგანტურ ქვეყნებთან შედარებით და რომ მის კულტურას უბრალოდ შთანთქმა ელის, რომ ქართულ კულტურაში დიდი რაოდენობით უცხო ელემენტების შემოჭრამ შეიძლება ეროვნული კულტურის დაკნინება გამოიწვიოს, მაგრამ იმაზეც უნდა ვიფიქროთ, რომ განა დღევანდელი ქართული კულტურა ისეთივეა, როგორც ის იყო საუკუნეების წინათ? იგი ხომ უამრავ ზეგავლენას განიცდიდა დაწყებული ელინისტური, რომაული და აღმოსავლური სამყაროდან და დამთავრებული რუსეთით და ევროპით? მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მან შეძლო შეენარჩუნებინა კულტურის ეროვნული სული, ეროვნულ ნიადაგზე გადაემუშავებინა სხვადასხვა კულტურათა მიღწევები და ისე მიეტანა ქართველი ერისათვის (კ. ზ. გამსახურდია, 2005, გვ. 40-41). სწორედ ამიტომაც მნიშვნელოვანი საქართველოსათვის გლობალიზაციის პროცესების შედეგების წინასწარ გათვლა და მისთვის სწორი მიმართულების მიცემა.

როცა ვსაუბრობთ გლობალიზაციის პროცესსა და მის შედეგებზე, აუცილებელია იმასაც შევხებით, თუ რა გავლენას ახდენს მასზე კონკრეტული სოციალურ-ისტორიული პროცესები. საქართველოში, ისევე როგორც ყოფილ საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში, წმინდა პოსტმოდერნული სიტუაცია ჩამოყალიბდა 90-იანი წლების დასაწყისში, კერძოდ, მოხდა გათვითცნობიერება იმისა, რომ “სახელმწიფო ველარ გიშველის”. ეს გახლდათ უნიკალური შემთხვევა მარგინალიზმისა, როცა არსებითად მთელი საზოგადოება აღმოჩნდა რეალურ მარგინალად თავისი სოციალკულტურული ფუნქციების მიმართ. ასეთ პირობებში სახელმწიფო აღმოჩნდა დეცენტრირებულ სივრცესა და დისკრეტულ დროში, მისთვის გაქრა ლინეარული მიზანმიმართულება, ყველაფერი ძველი უვარგისად და დრომოკმულად გამოცხადდა, ახალი, ნათელი მიზანი კი არ არსებობდა (Абрамов М. А. <http://www.auditorium.ru>). ძველი ინსტიტუტებისა და სტრუქტურების ნაცვლად ვერ ჩამოყალიბდა ახალი და სრულყოფილი. ასეთ პირობებში ყველაზე მეტად დაზარალდა ახალგაზრდობა, რომლისთვისაც

დამსხვრეულ ღირებულებათა პირობებში ძალზე ძნელი აღმოჩნდა სწორი გადაწყვეტილების მიღება და სწორი გზის არჩევა. სწორედ ამ დროს აღმოჩნდა ყველაზე დიდი საფრთხის შემცველი გლობალიზაციის პროცესი. იგი, რა თქმა უნდა, გულისხმობდა გარე სამყაროსადმი გახსნილობას და მასთან ურთიერთქმედების პროცესს, ახლის შეთვისებას და გარკვეულწილად ძველის დავიწყებას, კულტურათა დიფუზიას და აკულტურაციის ზოგიერთ ელემენტებს, მაგრამ როგორ მიიღებდა ამას რეციპიენტი, ამ შემთხვევაში ქართული კულტურა, ეს იყო სწორედ საფრთხის შემცველი, რომელ დონორ ქვეყანაზე და კულტურაზე გაკეთდებოდა არჩევანი.

ცნობილია, რომ მსოფლიოში არსებობენ ქვეყნები, რომელთათვისაც დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს სულ უფრო მეტი ქვეყნები ითვისებენ ნებისთი უნებლიეთ (მაგ., აშშ, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია). მათ კულტურაში მთავარია ინდივიდუალიზმი, კოლექტივის გარეშე მოქმედება. აქ აქცენტი კეთდება ე.წ. “მაშაკაცურ” კულტურულ ფასეულობებზე — ორიენტირება წარმატებაზე, სასტიკი კონკურენციული ბრძოლა, საბოლოო შედეგის მნიშვნელობა (Бахофен И. Я., 2002, с. 202-204). ამ ჯგუფის გამოყოფა ჩვენ მიერ იმან განაპირობა, რომ საქართველო ბოლო წლებში განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენს ქვეყნების ამ ჯგუფის მიმართ და მასზეა ორიენტირებული, მიუხედავად იმისა, რომ მისი კულტურისათვის ნაკლებად დამახასიათებელია ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნები.

ჩვენთვის განსაკუთრებული ინტერესის საგანს წარმოადგენს ახალგაზრდული (თინეიჯერული) სუბკულტურის ადგილი და როლი გლობალიზაციის პროცესში. პირველ რიგში გვარკვევით, როგორ გვესმის ჩვენ ცნება “ახალგაზრდული სუბკულტურა”? ეს არის შეხედულებების, ღირებულებების, ქცევის ნორმებისა და მოდის ერთობლიობა, დამახასიათებელი 13—19 წლის და მათზე უფროსი ასაკის ახალგაზრდებისათვის, ყალიბდება უმეტესად მასობრივი და პოპულარულ კულტურათა გავლენის შედეგად (ს. თეხელიშვილი, 2007, გვ. 361). დასავლეთში, ახალგაზრდული სუბკულტურის ჩამოყალიბების სოციალურ მიზეზად სახელდება შემდეგი: XX საუკუნის 50-იან წლებში ეკონომიკური აღმავლობის შედეგად მშობელთა კმაყოფილება მცირე შვილების მატერიალური უზრუნველყოფის ზრდა, რასაც შედეგად მოჰყვა ახალგაზრდული კლუბების, ბარების, დანსინგების ქსელის, ახალგაზრდული ჟურნალებისა და გაზეთების, წიგნების გამოცემის, მუსიკალური ნაწარმოებების ჩაწერისა და გავრცელების ახალი საშუალებების, ფართო მოხმარების საქონლის წარმოების მოცულობის ზრდა. ჩნდება “ახალგაზრდული მოდის” ცნება. ახალგაზრდობა ყალიბდება დამოუკიდებელ სოციალურ ძალად, რომელსაც გაუჩნდა საკუთარი კულტურული, მოგვიანებით კი პოლიტიკური ინტერესებიც. ამის დასტური იყო ჰიპების მოძრაობა აშშ-ში XX საუკუნის 60-იან წლებში, 1968 და 2006 წლის სტუდენტური ბუნტები საფრანგეთში, 80-იან წლებში გერმანიაში ტერორისტული “წითელი ბრიგადები”, XXI საუკუნის დასაწყისში სკინჰედებისა და ნეოფაშისტური ახალგაზრდების გამოსვლები რუსეთში და ევროპის მთელ რიგ ქვეყნებში და ა. შ. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სუბკულტურა არ აცხადებს პრეტენზიას არსებული გაბატონებული კულტურის შეცვლაზე. იგი ავტონომიური და ჩაკეტილია და მოწოდებულია შეინარჩუნოს თავისი სოციალურკულტურული ნიშნები, გაემიჯნოს სხვა კულტურულ ფენას. თუმცა ცალკეულ შემთხვევებში, ღირებულებათა ლოკალური ეპიპლექსები გამოდიან უნივერსალობის პრეტენზიით, არღვევენ

საკუთარი კულტურული გარემოს ჩარჩოს და ცდილობენ ახალი კულტურული ღირებულებების დამკვიდრებას. ასეთ შემთხვევაში იგი შეიძლება კონტრკულტურად ვაღიაროთ (Культурология XX век, 1998, с. 322). მიგვაჩნია, რომ დღევანდელი ქართული ახალგაზრდული სუბკულტურა შეიცავს კონტრკულტურის ნიშან-თვისებებს, “მამათა კულტურული ფასეულობების მიმართ კრიტიკულ დამოკიდებულებას, თუმცა მასში ჯერ-ჯერობით არ ჩანს შორსმომავალი კონტრკულტურული ტენდენციები. მაგრამ, ასეა თუ ისე, დღეისათვის, ახალგაზრდული სუბკულტურა საქართველოში გარკვეულ გავლენას ახდენს ქვეყნის კულტურის განვითარების მთელ რიგ ნიშან-თვისებებზე.

ახალგაზრდობის, როგორც ქვეყნის მამოძრავებელი ძალის, შესახებ ცნობილი გერმანელი მეცნიერი კარლ მანჰაიმი (1893-1947) აღნიშნავდა: “ახალგაზრდობა ეს ის ფარული რესურსია, რომელიც ყველა საზოგადოებაში არსებობს და რომლის მობილიზაციაზეა დამოკიდებული მისი სიცოცხლისუნარიანობა” (K. Манхейм, 2002, с. 325). ახალგაზრდობის განსაკუთრებული ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რომ იგი — გამაცოცხლებელი შუამავალი, ერთგვარი რეზერვი — გამოდის პირველ პლანზე, როდესაც ასეთი გამაცოცხლება აუცილებელი ხდება სწრაფად ცვლად ან თვისობრივად ახალ გარემოებებთან შესათვისებლად. აქედან გამომდინარე, მას უდიდესი როლი ენიჭება გლობალიზაციის პროცესის განხორციელებაში, რადგან სწორედ მასზეა დამოკიდებული, როგორ მიიღებს ის იმ ცვლილებებს, რასაც ეს პროცესი მოუტანს.

დღეისათვის საქართველოში პირობითად შეიძლება გამოვყოთ ახალგაზრდული სუბკულტურის შემდეგი მიმართულებები:

1. ახალგაზრდები, რომლებიც იმყოფებიან დონორ ქვეყნებში და ცდილობენ ინტეგრირებას მათ კულტურულ სივრცეში;

2. ახალგაზრდები, რომლებიც სხვადასხვა სოციალური პრობლემების გამო ვერ ახერხებენ დონორ ქვეყნებში ყოფნას და ითვისებენ იქაურ ფასეულობებს მედიის საშუალებით;

3. ახალგაზრდები, რომლებიც უარყოფენ გარედან შემოტანილ ფასეულობებს და მისდევენ ეროვნულ ტრადიციებს.

პირველ შემთხვევაში ახალგაზრდებს უწევთ ურთიერთობა დონორი ქვეყნების სოციალურ სტრუქტურებთან, მათ შეხედულებებთან, ღირებულებათა სისტემასთან და ქვეყნის ნორმებთან. ამიტომ მათთვის აუცილებელი ხდება მოერგონ ზემოთ ნახსენებ სტრუქტურებს და სისტემებს. ამ ახალგაზრდების ცხოვრების პირობები შეესაბამება მათი თანატოლების ცხოვრებას დონორ ქვეყნებში და, აქედან გამომდინარე, მათი ცხოვრების წესის და კულტურის ათვისებას თავისუფალი და ძალდაუტანებელი ხასიათი აქვს, თუმცა რამდენად სრულად ხდება ეს ათვისება ან რეაქცია მასზე, ეს დამოკიდებულია დროზე, კონკრეტულ პირობებსა და თვით ახალგაზრდათა ინდივიდუალურ თავისებურებებზე. ზოგ შემთხვევაში (ძალზე იშვიათად) ადგილი აქვს ძველი, ტრადიციული კულტურის მთლიანად ჩანაცვლებას ახლით, უფრო ხშირად კი ადაპტაციას (ძველი კულტურის ნაწილობრივი ჩანაცვლება და ახლის შეგუება) და ზოგჯერ რეაქციას (ახალი კულტურის სრული უარყოფა). ნებისმიერ შემთხვევაში კულტურული ზეგავლენა ხდება და ამ ახალგაზრდებს ჩამოაქვთ საქართველოში თავიანთი პოზიტიური და ნეგატიური გამოცდილება, სადაც ხდება მისი გავრცელება.

მეორე შემთხვევაში: ახალგაზრდების უმრავლესობისათვის არაა სრულყოფილად მისაწვდომი დასავლეთის თინეიჯერთა კულტურა. ასეთ შემთხვევებში ადგილი აქვს კულტურის ნაწილობრივ, არასრულ ათვისებას და, აქედან გამომდინარე, მისი არსის უგულვებელყოფას, ანუ საქმე გვაქვს კულტურის მარგინალიზაციასთან. კულტურის ამა თუ იმ სფეროში ბრმა მიბადვა ხელს უწყობს ქართველ ახალგაზრდებში კულტურული დონის დაქვეითებას და კულტურის ვულგარიზაციას, რაც შეიძლება მოგვიანებით ქართული ახალგაზრდული სუბკულტურის აუცილებელ ნორმადაც კი მოგვევლინოს.

ჩვენ გვჯერა, რომ მესამე შემთხვევაში არ იგულისხმება ქართული კულტურის ჩაკეტვისაკენ სწრაფვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს გამოიწვევს ქვეყნის “კულტურულ უძრაობას”, რაც საინფორმაციო ერაში დამლუბველი იქნება. ჩვენ მასში მოვიაზრებთ მსოფლიოს კულტურული ღირებულებების გადამუშავებას ეროვნულ ნიადაგზე და ისე მიწოდებას საზოგადოებისათვის.

აღნიშნული მიმართულებებიდან გამომდინარე თუ ვიმსჯელებთ, საქართველოს ახალგაზრდობა დღეს კიდევ ერთი პრობლემის წინაშე დგას: ძველი თაობიდან იგი განიცდის ზეწოლას, რათა შეინარჩუნოს ეროვნული კულტურა და ღებულობს საყვედურებს საკუთარის დაუფასებლობისათვის და უცხო წამხედურობისათვის, თუმცა, მეორე მხრივ, იგი დგას აუცილებლობის წინაშე - ჩაერთოს გლობალიზაციის პროცესში, რაც თავისთავად გულისხმობს რაღაც ძველისა და დრომოქმულის გადაგდებას და ახლის შეძენას. თუმცა თინეიჯერთა სუბკულტურაში მიმდინარე პროცესების ცალსახა შეფასება ძალიან ძნელია, რადგანაც მათ ღრმა სოციალური საფუძვლები გააჩნიათ.

საინტერესოა ახალგაზრდული სუბკულტურის ჩამოყალიბების წყაროები. უმეტესწილად ესაა ტელევიზია და შოუ-ბიზნესი, სადაც აშკარად იგრძნობა სწრაფვა სრული წაბადვისაკენ. მიგვაჩნია, რომ სრული, განუყოფელი წაბადვა შეუძლებელია წარმატებულად ჩაითვალოს, თუ იგი არ ემყარება რაღაც საერთო ფესვებს დონორ და რეციპიენტ კულტურებს შორის. მაგალითისათვის ავიღოთ ახალგაზრდული მუსიკალური კულტურა. საქართველოში აშკარად შეინიშნება პოპმუსიკაში ამერიკანიზაციის გავლენა, არაქართული ინტონაციები და ჰარმონიული სიმარტივე. ანდერაუნდის მუსიკალური კულტურა განსაკუთრებით განვითარდა პროვინციებში, სადაც ნაკლები საშუალება არსებობდა საკუთარი აზრის პირდაპირი გამოთქმისათვის. ასეთი როკმუსიკა საუკეთესო მასალას იძლევა კვლევისათვის როგორც მუსიკალური, ისე ტექსტუალური თვალსაზრისითაც. იგი ფაქტიურად მატარებელია იმ ახალგაზრდათა სულისა და ტკივილებისა, რომლის წიაღშიც ის ჩაისახა. საქართველოშიც, დონორი ქვეყნების მსგავსად, იგი არის ახალგაზრდული უკმაყოფილების შედეგი, მაგრამ ჭეშმარიტი როკკულტურა საქართველოში არ არსებობს. ისიც, დასავლეთიდან შემოტანილი ახალგაზრდული სუბკულტურის სხვა ელემენტების მსგავსად, მარგინალიზებულია.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ დასავლეთში 60-იანი წლებიდან ახალგაზრდულ სუბკულტურას თავის შიგა ინტერესებთან ერთად გაუჩნდა პოლიტიკური ინტერესებიც. საქართველოშიც ამ მხრივ ძალზე საინტერესო ტენდენცია შეიმჩნევა. განსაკუთრებით უკანასკნელ წლებში შეიმჩნევა ახალგაზრდობის საოცარი პოლიტიკური გააქტიურება. ისინი ერთიანდებიან სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიებსა და ახალგაზრდულ გაერთიანებებში, დეპარტამენტებსა და სტუდენტურებში. ძნელი სათქმელია, არის თუ არა ეს

დასავლეთის გავლენა. ჩვენი აზრით, დღეისათვის საქართველოში პოლიტიკა ყველაზე პოპულარული სფეროა. ქართველი ახალგაზრდების დიდი ნაწილი პოლიტიკაზეა დაინტერესებული, რაც დიდი საფრთხის მატარებელია, რადგან თინეიჯერთა სუბკულტურა ძალზე იოლი სამართავია და ამავე დროს უდიდესი ძალის მატარებელი. სწორედ ამიტომ ის ძალზე საშიშია, რადგან არასწორი მართვის შემთხვევაში მას შეუძლია დამანგრეველი ზემოქმედების მოხდენა.

საქართველოში არსებული ამჟამინდელი სიტუაციიდან გამომდინარე, საზოგადოების ინტელექტუალურმა ნაწილმა უნდა აკონტროლოს, რომ, ერთი მხრივ, არ განხორციელდეს თინეიჯერთა ძალის რომელიმე ცალკეული პოლიტიკური ინტერესის სასარგებლოდ ბოროტად გამოყენება და, მეორე მხრივ, რომ არ მოხდეს ახალგაზრდობის იმედგაცრუება პოლიტიკური სიმძიმის ცენტრის სწრაფი მონაცვლეობის შემთხვევაში და კიდევ უფრო არ გაძლიერდეს ისედაც თვალშისაცემი ნიჰილიზმი.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული გვადლევს გარკვეული დასკვნების გაკეთების საშუალებას. ჩვენ, ერთი მხრივ, ვხედავთ იმ საფრთხეს, რასაც კულტურას უქმნის გლობალიზაციის პროცესში ახალგაზრდობის გაძლიერებული დაინტერესება დასავლური კულტურით, ვინაიდან არაქართულ კულტურაზე აღზრდილი ახალგაზრდობა ოდესმე არაქართულ და არანაციონალურ საზოგადოებას შექმნის, რაც გამოიწვევს კიდევ ეროვნული კულტურის გადაგვარებას; მეორე მხრივ კი უნდა ითქვას, რომ ეს არ არის ის პრობლემა, რომელიც მხოლოდ გლობალიზაციის პროცესმა მოიტანა და რომლის გადაჭრაც არ შეიძლება. უპირველეს ყოვლისა, ახალგაზრდობის ორიენტირება “გარეთ” გამოიწვევს საკუთარი ფასეულობებისა და ღირებულებათა სისტემის რღვევამ, ვინაიდან საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ უარყოფილი ღირებულებები ახლით არ ჩანაცვლებულა. ახალგაზრდობა ჯერჯერობით ვერ ხედავს მიზანძვის ობიექტს საკუთარი ქვეყნის ფარგლებში, ამიტომაც საფრთხე არა გლობალიზაციის პროცესში, არამედ საკუთარ თავშია საძიებელი. თუკი უფროსი თაობა შეძლებს შეუქმნას ახალგაზრდობას ფასეულობათა ნამდვილი სისტემა, მშვიდი პოლიტიკური სივრცე, ეროვნულ ღირებულებებზე ორიენტირებული საგანმანათლებლო სისტემა და თვითონ მისცემს მას ეროვნულობის მაგალითს, მაშინ ახალგაზრდობის დროებითი გატაცება უცხოური მოდითა და მუსიკით ვერანაირად ვერ შეუქმნის საფრთხეს ქართული კულტურის თვითმყოფადობას.

ლიტერატურა

- მ. აბრამოვი - Абрамов М. А. Линейная схема в понимании исторического развития культуры. <http://www.auditorium.ru>.
- ი. ბახტაძე, 2001 - ი. ბახტაძე, ქართული კულტურა დასავლეთში, თბ., 2001.
- ი. ბახოფენი, 2000 - Бахофен И. Я., Материнское право. В. кн. В. А. Бобахо С. И. Левикова, Культурология, Программа базового курса, Хрестоматия, М., 2000.
- კ. ზ. გამსახურდია, 2005 - კ. ზ. გამსახურდია, ხუთი ლექცია, თბ., 2005.
- ვ. ერასოვი, 2002 - Ерасов В. С., Социальная культурология, М., 2002.
- ს. თეზელიშვილი, 2007 - ს. თეზელიშვილი, ფსიქოლოგიური ენციკლოპედია, თბ., 2007.

კულტუროლოგია, 1998 - Культурология XX век, Энциклопедия, Т. 1, С-Пб., 1998.

კ. მანჭიშვილი, 2000 - Манхейм К., Диагноз нашего времени. В. кн. В. А. Бобахо С. И. Левикова, Культурология, Программа базового курса, Хрестоматия, М., 2000.

ჰ. მარვინი - Harris Marvin, Cultural Anthropology, Ch. 2 Subculture and Sociocultural System.

RUSUDAN MIKAUTADZE, KETEVAN ZHORZHOLIANI

THE INFLUENCE OF THE GLOBALIZATION ON THE YOUTH SUBCULTURE IN GEORGIA

Nowadays there is hardly a country in the world that is not involved in the process of globalization, which creates some hazards to the small nations, However, negative aspects of the globalization seem negligible to the risk that threatens to those who think that countries and states could exist in isolation from the surrounding world. Most important for the Georgian people is the prediction of the outcomes of the globalization process and direct them to the desired directions. Unreasonably excess interests towards the western culture by the young population can be detrimental for their upbringing. Being fed only on the new values will deprive them the sense of national identity, that eventually result the crumbling of the national culture. We think that the excess interest of our youth in the western culture was brought by breaking of the national value systems that have not yet been substituted with natural evolvement of the new system. The problem is not globalization but the devaluation of the existing values. If the older generations cannot succeed in offering real values to their subsequent generation then there interest to the foreign culture will, by no means, become a threat for the national identity.

ქარბმის ღარბობრივი ლექსიკონისათვის

ქართული ენის მდიდარი სიტყვათა მარაგი ლექსიკის შესწავლისათვის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს. ლექსიკის სიმდიდრის ერთ-ერთი ნიშანი დარგობრივი ლექსიკის მრავალფეროვნებაა. ხელსაქმესთან დაკავშირებულ ლექსიკურ მასალაში კარგად ჩანს ენისა და საზოგადოების განუყოფლობა. განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია ხელსაქმის ამა თუ იმ სახეობასთან დაკავშირებული ერთეულების აღნუსხვა-შესწავლა დიალექტების მიხედვით. რთვა-ქსოვის დარგობრივი ლექსიკის უმდიდრესი მონაცემების შემდეგ (მ. ქაცარავას თანაავტორობით), გვინდა წარმოვადგინოთ ქარგვის დარგობრივი ლექსიკა. ქარგვა საქართველოს ყველა კუთხეში გავრცელებული ხელსაქმეა. ძველად ქარგვით მხოლოდ დიდგვაროვანი ქალები იყვნენ დასაქმებული. ქარგვის ხელოვნების არაერთი საუკეთესო ნიმუშია დაცული საქართველოს სხვადასხვა მუზეუმში, განსაკუთრებით მდიდარია საქართველოს ხელოვნების, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ა.შ. მუზეუმები. ქარგვის ნიმუშებით მდიდარია საეკლესიო აღკაზმულობანი ძველადაც და ახლაც.

გერ კიდევ თამარ მეფის დროს ქართველ ქალთა უმეტესობას ქარგვის ხელოვნებისადმი დიდი ინტერესი ჰქონდა. ქართულ კაბას მუდამ ამკობდა ნაქარგობა. ძვირფასი ოქრომკედითა და ფერადი ძაფებით ნაქარგი გულისპირი და სარტყელი ქართველ ქალთა მაღალ მხატვრულ გემოვნებაზე მეტყველებდა. ეს იყო ნამდვილი ხელოვნება და დიდ ოსტატობასთან ერთად გულმოდგინებას მოითხოვდა. სადღეისოდ ქართული ეროვნული ნაქარგობის, როგორც კაბის გასაწყობი საშუალების, ნიმუშები მხოლოდ სამუზეუმო ექსპონატებად შემოგვრჩა.

ქარგვა თავისებური გამოვლინებაა ადამიანის მხატვრული აზროვნებისა. იგი მას სიამოვნებას, ესთეტიკურ ტკბობას ანიჭებს, ამასთან, სამედიცინო თვალსაზრისითაც იგი ნერვული სისტემის დამშვიდებისა და დასვენების შესანიშნავი საშუალებაა.

ქართულში ქარგვის ლექსიკურ მასალაზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ იგი მდიდარი და საინტერესოა. მართალია, მისი დიდი ნაწილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იდენტურია, მაგრამ საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება ამა თუ იმ კუთხისათვის დამახასიათებელი ტერმინები, რომლებიც სხვა კუთხეებში ან არ დასტურდება, ან განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს. ამ დარგისათვის დამახასიათებელი წესები საქართველოს კუთხეებში მეტ-ნაკლებად ერთნაირია, საჭირო იარაღებიც, შესაბამისად, მსგავსია. საინტერესოა, როგორია ქარგვასთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართული ენის დიალექტებში, რა არის მათ შორის საერთო და რა სპეციფიკური. ამ მიზნით ერთმანეთს შევუდარეთ დიალექტთა ლექსიკონები.

როგორც მასალა ადასტურებს, ერთმანეთისაგან დაშორებულ დიალექტებსაც ერთნაირი ლექსიკური ერთეულები მოეპოვებათ.

ცნობილია, რომ ქარგვისათვის აუცილებელია ძაფი. მასთან დაკავშირებული ლექსიკა მრავალფეროვანია (აქ წარმოვადგენთ მხოლოდ ქარგვისათვის საჭირო ძაფის სახეობებს (ქსოვისათვის საჭირო ძაფი იხ. მ. მიქაძე, მ. ქაცარავა, რთვა-ქსოვის დარგობრივი ლექსიკისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, IX, ქუთაისი, 2005)).

ბელბალი (ინგილ.) - აბრეშუმის ძაფი მსხვილად შეგრებული, იხმარება წინდის საქარგავად, ნ. როსტ.

გამორეკს (მთიულ.) - ძაფს ნემსში გაუყრის, ლ. კაიშ.

გვრიჭა (იმერ., რაჭ., ქართლ.) - მრგვალად დახვეული ძაფი, ძაფის გორგალი,

დატიტვა (ზ. იმერ.) - ძაფის გამოხარშვა შეღებვის მიზნით (ეს სიტყვა ქიზიყურში ძალიან დამარილებას, დამლასებას უდრის), ალ. ღლ.

დულუკაჯ (თუშ.) - ჭარაზე დაგრებული ძაფის გორგალი, ს.მაკ., ძაფის გორგალი - კ. ჭრელ., ალ. ღლ.

ზარქაში - ძაფი, ალ. ნეიმ.

ზეზი - ძაფი, ალ. ნეიმ.

ზინდილ-ვარჩხილი (მეგრ.) - ვერცხლის ძაფი.

თხორი (ფშ., ხევს., თუშ., გუდამაყ.) - გორგალი დართული ძაფისა - ალ. ღლ.

კვირკვიტა (ლეჩხ.) - პატარა გორგალი ძაფისა, მ. ალაფ.

კვიტიკა (იმერ.) - ძაფის გორგალი, ქეგლ.

კვიკვი (მეგრ.) - მრგვალად დახვეული ძაფი.

კნეთელი (კახ.) - ოქროს ფერში ამოვლებული ძაფი, ქეგლ, ალ. ღლ.

მალათა (ძვ) - ოქროს ძაფი, ოქრომკედი, მუაიში საბა, ქეგლ.

მკედი - ძაფი ალ. ნეიმ.

მორგვი - ხვეული ძაფი. ალ. ღლ., ჭყ., ძიძიგ., ძოწ., ღებაბ (სვან.)

ძაფის მორგვი; მორგვი (მეგრ.) - ძაფის გორგალი.

მუყაიში - ძაფი, ალ. ნეიმ.

მწვრილა (მთიულ.) - წვრილი საქარგავი ძაფი, ლ. კაიშ.

სხეპლა - ძაფი, ალ. ნეიმ.

ლაზლა - ძაფი ალ. ნეიმ.

ღებაბ (- ბშიბ, -ბბარ) ბზ, ღებაბ (- ღბიშ, - ღბარ), ბზ. - ძაფის მორგვი, ვ. თოფ., მ. ქალდ.

შითი - ძაფი, ალ. ნეიმ.

ვისონი - აბრეშუმისებრ მოყვითალო ძაფი ალ. ნეიმ

მრავალფეროვნების თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ქარგვის ლექსიკა:

ამოსაქარგი - რაც უნდა ამოქარგონ, ქეგლ.

ამოქარგვა - ქეგლ.

აქარგვა - სახელი აქარგავს ზმნის მოქმედებისა, ქეგლ.

აქერგაუი (ბზ., ადქერგაუისგ, ბქ.) - დაქარგავს, ვ. თოფ., მ. ქალდ.

გამოქარგული - მოქარგული, ქეგლ.

დაექარგება - ქარგვით ქსოვილზე სახეს გამოიყვანს, ქეგლ.

დაუქარგავს - მოუქარგავს, ქეგლ.

დაქარგავს - მოქარგავს, ქეგლ.

დაქარგვა - სახელი დაქარგვა ზმნის მოქმედებისა, ქეგლ.

დაქარგული - ქეგლ.

ზეზი - ქარგვის სახეობაა ერთგვარი.

თავსრაკი, თავსარკი (ზ. იმერ.) - ჩიხტაზე გადაკრული ხვერდი ან აბრეშუმი მოქარგული.

თენტენია (ქვ. აჭარ.) - ნაქარგი, შ. ნიჟ.

იქარგავს - ქარგავს თავისას ან თავისთვის, ქველ.

იქარგება - ქარგავენ, ქველ.

კილოების ამოქარგვა - სალილე ადგილების ქარგვა.

კენტელი (ზ. იმერ.) - ალუმინის დახვეული მავთული, რომლითაც ქარგავენ სარტყელ-გულისპირს და სხვ. ბ. წერეთ., ქველ.

ლგქერგაუე (-ემიშ, უალე) ბზ - მოქარგული, ნაქარგი, ვ. თოფ., მ.

ქალდ.

მაქარგალი (მეგრ.) - მქარგველი, ო. ქაჯ.

მოაქარგინებს - დაავალებს მოქარგოს, ქველ.

მონაქარგი - რაც მოქარგეს, მოქარგული, ქველ.

მოსაქარგავი - რაც უნდა მოქარგონ, ქველ.

მოქარგავს - ძაფებით სახეებს გამოიყვანს ქსოვილზე, ქველ.

მოქარგვა - ძაფებით სახეების გამოყვანა, ქველ.

მოქარგული - რაც მოქარგეს ან მოიქარგა, ქველ.

მოქარგულობა - ის, რაც მოქარგულია, ქველ.

მქარგავი - ვინც ქარგავს, ქარგვის ოსტატი, ქველ.

მქარგავ-მქსოველი - მქარგავი და მქსოველი, ქველ.

ნაკერი (ხევს.) - ნაქარგი ზოგადად, ა. ჭინჭ., ალ. ლ.

ნაქარგა (მეგრ.) - ნაქარგი, ო. ქაჯ.

ნაქარგი - მოქარგული, ქველ.

ნაქარგობა - ნაქარგის ხასიათი, ხარისხი, თვისება, ქარგვით გაკეთებული რამ, ნაქარგი, ქველ.

ნაშურა (მოხ.) - ძვირფასი ძაფებით ნაქარგი ქსოვილი, ივ. ქავთ.

ნახჭი - (მთიულ.) - თავშალზე მოქარგული ადგილი, ლ. კაიშ.

ნიკბი, ნიკბები (მესხ. ზ. იმერ.) - ქსოვილის ან ნაქარგის კბილოვანი კიდეურები, ალ. ლ.

ოქარგალი - (მეგრ.) - საქარგი ო. ქაჯ.

ოქრონემსული - ოქრომკედით ნაკერი, ნაქარგი, ქველ.

საქარგავი - 1. ქსოვილი, რომელსაც ქარგავენ

2. რითაც უნდა ქარგონ

3. სადაც უნდა ქარგონ, ქარგვისათვის განკუთვნილი, ქველ.

უმუქარგუ (მეგრ.) - მოუქარგავი, ო. ქაჯ.

უქარგავს - ქარგავს მისას ან მისთვის, ქველ.

ქარგავს - ძაფებით სახეები გამოჰყავს ქსოვილზე, ქველ.

ქარხინკა (ხევს.) - საქარგავი შულო, ალ. ჭინჭ., ალ. ლ.

ქოქა (ხევს.) - აბრეშუმით მოქარგული მძივინი სამკაულია ქალისა, ალ.

ჭინჭ., ალ. ლ.

ყადა (მეგრ.) - საქსოვი, საქარგავი მოწყობილობა, ო. ქაჯ.

ყაჭი (ხევს., თუშ.) - კოჭის ძაფი, თ. უთურ., საქარგავ-საკერავი ძაფი,

ალ. ჭინჭ., ალ. ლ.

ჩიგინა (ჭიზიყ.) - საქარგავი იარაღი, ალ. ლ.

ქეჟელა - (აჭ.) - ორნამენტის სინონიმია, ნ. ნოლ., შ. ნიჟ.

ქარგვისათვის საჭირო ხელსაწყოების აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულებია:

კვადრატული ქარგა - ოთხკუთხედი ფორმის ქარგა.

მაკრატელი - საჭრელი იარაღი; შედგება ერთმანეთზე ჯვარედინად დამაგრებული ორი მოძრავი დანისაგან, რომელთა ტარები თითების გასაყრელი რგოლებით ბოლოვდება, ქველ.

ნემსი - ლითონის წვრილი ჩხირი, რომელსაც ერთი წვერი წვეტიანი აქვს, მეორე გახვრეტილი, იხმარება საკერავად, საქარგავად, ქველ.

საქარგავი რგოლი - ქარგა, ქველ.

ქაღალდი - საჭიროა თარგისათვის.

ქსოვილი - ყველაფერი, რაც ქსოვით არის დამზადებული, ქველ.

ძაფი - წვრილად და გრძლად დართული ბოჭკო, ქველ.

ჩიგინა (ქიზიყ.) - საქარგავი იარაღი, ალ. ლლ.

წრიული ქარგა - ერთმანეთში შემაჯავლი ორი რგოლი, ქველ.

ქარგვის ლექსიკის შესწავლამ დიალექტების მიხედვით დაგვარწმუნა, რომ ეს პროცესი გამოირჩეოდა გონიერებით, შემოქმედებითი უნარით, რასაც ორნამენტთან დაკავშირებული ლექსიკაც ადასტურებს.

ქარგვის ორნამენტების სახეებია:

აკუშურა (ხევს.) - ნაქარგია ერთგვარი, ალ. ჭინჭ., ალ. ლლ.

ბურმა (ხევს.) - ისეთი ნაქარგი, რომელშიც მკრთალი ფერები შეზამებულია და გამოყოფილი ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

გვირისტული (იმერ.) - ისეთი ნაქარგი, როცა ძაფის მოჭიმვით კეთდება გვირისტი.

დაკავკაული (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ.

ლლ.

დაკაული (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

დაბილული (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

დამხვევრული (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

დაფენილი ნაკერი - ნაქარგის სახეა ერთგვარი (ჩავიწერეთ ცაგერის რაიონის სოფელ ორბელში უფუფუნა მეშველიანისაგან).

თავგარანხილი (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ.

ლლ.

თავნახარა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ.

ლლ.

კბილა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

კება (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

კვერა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

კიშხა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

ლიშაბახურა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

მარყუჟისებრი - ქარგვის ეს მეთოდი გამოიყენება დაფენილი ნაკერის კიდეების მოქარგვის დროს (ჩავიწერეთ ბოლნისის რაიონის სოფელ რატვეანში თამარ ბუთხუზისაგან).

მგზავრა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

მელიკულა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ლლ.

მწკებრა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ნაცურით ქარგვა - ქარგვის სახეობაა.

ორმხრივ ნაცურით ქარგვა - თეთრეულის, ცხვირსახოცის დასაქარგავად გამოიყენება (ჩავიწერეთ ონის რაიონის სოფელ გლოლაში ნინიჩკა დგვარელისაგან).

ორმხრივი ქარგვა - ქარგვის სახეობაა ერთგვარი.

ორმხრივ ჭვარედინი ქარგვა - (ჩავიწერეთ ონის რაიონის სოფელ გლოლაში ნინიჩკა დგვარელისაგან).

ბებელა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

რელიეფური - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ქეგლ.

რიშელია - იგივეა, რაც თეთრი ნაცურით ქარგვა, ანუ თეთრ ქსოვილზე თეთრი ძაფით ქარგვა (ჩავიწერეთ ბოლნისში ოქტევეან წიქორიძისაგან).

რუსული ქარგვა - სრულდება თეთრ ან კრემისფერ ქსოვილზე თეთრი 3-4 წვერი მულისნის ძაფით (ჩავიწერეთ ბოლნისში ქეთევან წიქორიძისაგან).

როკოკო - ქარგვა ნასკვებით (ჩავიწერეთ ცაგერის რაიონის სოფელ ორბელში თამარ ლარცულაიანისაგან).

სიმგრავლივ (მთიულ.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ლ. კაიშ.

სირიფი (რაჭ.) - ოქრომკედით ნაქარგი, ს. ჭიჭინ., ალ. ღლ.

უნაგირი (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ.

ფათანაკერი (კახ.) - მცენარეული ორნამენტით ნაქარგი, ქეგლ.

ფარაგი (თუშ., ფშ., ხევს.) - მძივებით ნაქარგი, ქეგლ.

ფსრია (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ქეგლ., ალ. ღლ.

ქემხა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ალ. ღლ.

ქისტურა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ლერაგრძელა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ყაისნალური - ქარგვის სახეა ერთგვარი, ქეგლ.

ყელგრძელა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ღეროსებრი (იმერ.) - ისეთი სახეა, როცა წინა მხრიდან ეძლევა სწორხაზობრივი მიმართულება (ჩავიწერეთ თერჯოლის რაიონის სოფელ ეწერში ლიანა ლოლაძისაგან).

შატი (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ქეგლ, ალ. ღლ.

შიბი (ფშ., ხევს., მთიულ.) - ქარგვის ხერხია ერთგვარი, ს. მაკ., ა. ჭინჭ.

შუშუშაყრილი (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ჩიგინი (შემოსულია სპარსულიდან) - ნაქარგი, სადაც ძაფები განლაგებულია მიჯრით ან მჭიდროდ, რის გამოც მიიღება თანაბარი, ერთგვაროვანი ზედაპირი, ქეგლ.

ჩითა (ფშ., ხევს., თუშ.) - ქარგვის ხერხია ერთგვარი, თ. რაზ.

ცალმხრივ ნაცურით ქარგვა - გამოიყენება სქელი მულისნის ან შალის ექვსწვერა ძაფით (ჩავიწერეთ ონში თამარ გავაშელისაგან).

ცვერცა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ., ალ. ღლ.

ჰანჭიკა (მოხ.) - ნაქარგის სახეა ერთი თვალი სირმით, მეორე უბრალო ძაფით იქარგება, ივ. ქავთ.

ჰვირნარი (იმერ.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი (ჩავიწერეთ თერჯოლის რაიონის სოფელ ეწერში, ლიანა ლოლაძისაგან).

ხატიანა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ვადურა (ხევს.) - ნაქარგის სახეა ერთგვარი, ა. ჭინჭ.

ჯაჭვისებრი - ნაქარგის ერთ-ერთი სახეა, ქეგლ.

ჭვარედინი - - ნაქარგის ერთ-ერთი სახეა, ქეგლ.

ჭვრისებრი - ნაქარგის ერთ-ერთი სახეა, ქეგლ.

ამდენად, გარკვეული ლექსიკური ერთეულების შეგროვების შემდეგ გამოიკვეთა, რომ ამ სიტყვათა ერთი ნაწილი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში

იღენტურია, მაგრამ უმეტესად ერთი და იმავე ცნების აღსანიშნავად სხვადასხვა ფუძეებია გამოყენებული.

ჩვენ მიერ დაიძებნა ქარგვასთან დაკავშირებული 350 ლექსიკური ერთეული, მათგან 11 ერთეული არც ერთ ლექსიკონში არ არის შეტანილი, ქარგვის ხელსაწყოთა აღმნიშვნელია 9, ქარგვის ორნამენტის სახეობის აღმნიშვნელი - 59, სხვადასხვა ტერმინი - 71.

MANANA MIKADZE

VOCABULARY DENOTING EMBROIDERY

One of the significant factors for the thorough study of the Georgian language is the consideration of peculiarities of vocabulary denoting certain branches of industry. Lexical material reflecting handicraft demonstrates the close ties of the language and public. The recording and study of units linked with one or another kind of handiwork in various dialects are especially important. Embroidery is among the most common kinds of handiwork in Georgia. In the past only women were engaged in this activity, which is reflected in vocabulary.

Although every province of Georgia has its own leading branch of economy, embroidery is widespread almost everywhere.

We have traced up to 350 lexical units, of these 51 units denote *thread* with dialectal forms, 9 denote *tools of hand-embroidery*, 59 - *embroidery pattern*, 71 - different terms, 11 words are not found in the Georgian vocabularies.

მანანა მიქაძე.
პარიზი ქაყარავა

იოსებ ოცხელი - პროზული მოღვაწე

როგორც ცნობილია, XIX საუკუნის II ნახევარში თურქეთში ქართველთა კულტურული ლამპრის ანთება წილად ზედათ ქართველ კათოლიკეებს, რომელთაც ჩინებულად გამოიყენეს საერთაშორისო ვითარების შედეგად შექმნილი მდგომარეობა, კერძოდ, 1856 წლის პარიზის საზავო ხელშეკრულების მონაწილე ქვეყნებს მიაჩნდათ, რომ ქრისტიანთა მდგომარეობა გაუმჯობესდებოდა თურქეთში. სამშობლოდან უცხოეთში გადახვეწილ ქართველ კათოლიკე მოძღვართა ერთმა ნაწილმა XIX საუკუნის II ნახევრიდან ხელი მიჰყო კულტურულ საქმიანობას და ქართული წიგნების დასტამბვით შეეცადა სამშობლოსათვის მიეგო თავისი მცირე მისაგებელი.

არანაკლები იყო ქუთაისში მცხოვრებ კათოლიკეთა ღვაწლი ქუთაისის კულტურულ ცხოვრებაში. XX საუკუნის I ნახევარში გამორჩეული ადგილი დაიკავა ქუთაისის გიმნაზიის დირექტორმა იოსებ ოცხელმა. ეს ის კაცია, რომელსაც მჭიდრო ნათესაური ურთიერთობა აკავშირებდა ზაზაძეების ცნობილ გვართან.

ქუთაისელ სერგო ოცხელს სამი ვაჟი ჰყავდა: ივანე, სტეფანე და გრიგოლი. ივანეს შვილები იყვნენ იოსებ, კონსტანტინე, ნუცა, სოფიო, დავით, სიმონ და ალექსანდრე ოცხელები. სტეფანემ ცოლად შეირთო წარმოშობით ახალციხელი ბეჟანიშვილების ერთ-ერთი ქალიშვილი როზალია. როზალიას ერთი ძმა (დავითი) და სამი და ჰყავდა. ამ სამი დიდან ორი სტამბულის ქართული კათოლიკური საგანის ილუმენები იყვნენ, ხოლო მისი მეოთხე და ცოლად ჰყავდა ჩვენი დღევანდელი სტუმრის დიდ ბაბუას ზაზაძეს.

როზალია ბეჟანიშვილისა და სტეფანე ოცხელების ოჯახის ხაზი დღესაც გრძელდება: მათი შვილების - სერგოს, გიორგის, ნიკოლოზის, ანასა და ელას შთამომავლები არიან და-ძმა დონარა, ვალერი ოცხელები და დავით ჭაჭიაშვილი. ხოლო იოსებ ოცხელის ძმის, კონსტანტინეს შვილი გაზღდათ ცნობილი საოპერო მომღერალი სოსო ოცხელი და მისი და ელენე. მათი შთამომავლობაც დღეს ქუთაისში ღირსეულად აგრძელებს დიდი იოსებ ოცხელის მიერ დაწყებულ პედაგოგიურ მოღვაწეობას.

იოსებ ოცხელის ცხოვრება მონოგრაფიულად შესწავლილი აქვს ბატონ ილია გენძეხაძეს (ილია გენძეხაძე მეორე სკოლის დირექტორი იყო, მან ჩამოაყალიბა სკოლის მუზეუმი, სადაც აისახა სკოლის მიერ განვლილი ისტორია), ჩვენ აქ მხოლოდ ზოგიერთ არსებით საკითხს წარმოვადგენთ იოსებ ოცხელის მოღვაწეობიდან.

იოსებ ოცხელმა ქუთაისის ვაჟთა გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ (1885 წელს) სწავლა განაგრძო ნოვოროსიის (ოდესის) უნივერსიტეტში ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე, რომლის წარჩინებით დასრულების შემდეგ დაუბრუნდა მშობლიურ ქუთაისს. მას როგორც “არაკეთილსაიმედოს” მასწავლებლობა აუკრძალეს. იოსებმა 1892 წელს დიდი ძალისხმევით შედეგად დააარსა დასავლეთ საქართველოში პირველი “ქართული საჩვენებელი საბავშვო ბაღი მოსამზადებელი კლასით”.

1900 წელს იოსებ ოცხელი კერძო სკოლაში მოღვაწეობის შემდეგ დაინიშნა ქუთაისის სკოლის ინსპექტორად, სადაც დაუახლოვდა იმდროინდელ ცნობილ პედაგოგებსა და საზოგადო მოღვაწეებს: სამსონ ყიფიანს, სილოვან ხუნდაძეს, გერასიმე ცაგარეიშვილს, ალექსანდრე გარსევანიშვილს, დომენტი თომაშვილს, სიმონ ოცხელს, იასონ ნიკოლაიშვილს, სერგო რობაქიძეს. ქართველ პატრიოტთა ამ თაობამ უდიდესი სამსახური გაუწია მშობელ ერს, მათი დაუღალავი შრომა, კეთილსინდისიერება, მაღალი პროფესიონალიზმი, სამშობლოსადმი უსაზღვრო სიყვარული და თავდადება სანთლად ენთო მათ მოსწავლეებს და პირადი მაგალითით აღაფრთოვანებდნენ არა მხოლოდ მოზარდებს, არამედ მთლიანად იმერეთის ცნობილი ოჯახებისა თუ დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებს.

იოსებ ოცხელმა და სილოვან ხუნდაძემ ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა მარშლის, დათა ნიჟარაძისა და ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, კირილე ლორთქიფანიძის დახმარებით შეიძინეს მოზრდილი მიწის ნაკვეთი და სპეციალისტებიც მოიწვიეს სკოლის პროექტის შესადგენად. 1907-13 წლებში სათავადაზნაურო ბანკის შეწევნით აშენდა ქუთაისის ქართული გიმნაზიის შენობა - ახლანდელი მე-2 სკოლა.

ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ იოსებ ოცხელმა პროგრესულად მოაზროვნე პედაგოგები შემოიკრიბა გარშემო და მათგან მაღალი საბრძოლო სულისკვეთებით აღჭურვილი პედაგოგიური კოლექტივი შექმნა.

აი რას წერენ მის შესახებ იოსებ ოცხელის აღზდილნი, ჩვენი სასიქადულო მოღვაწეები, მწერალი კონსტანტინე გამსახურდია და მსოფლიოში ცნობილი ენათმეცნიერი გიორგი ახვლედიანი:

“როცა მამა გარდამეცვალა, იოსებ ოცხელმა მიხმო, დამამშვიდა: აღარა გყავს მამა, მაგრამ აქა ვართო შენი მამობილები, მე და შენი მასწავლებლები.

მართლაც, იოსებ ოცხელმა, სილოვან ხუნდაძემ, გერასიმე ცაგარეიშვილმა, სამსონ ყიფიანმა, იასონ ნიკოლაიშვილმა მამობრივი მზრუნველობით გაამიტფეს დაზარებული გული. იოსებ ოცხელის ნათელი სახელი არასოდეს ამოიშლება ჩემი გულიდან. იგი იყო მესხი, აზოვანი, ბრგე ვაჟკაცი, შვილები არა ჰყავდა, მაგრამ თავის მოსწავლეებს უვლიდა ისე, როგორც ზოგიერთი მამა არ უვლის თავის შვილებს.

მუდამ ფზიზლად იდგა თავის საძარაჯოზე, მოსწავლე ავად გახდებოდა თუ არა, ოცხელი უკვე თავზე დაადგებოდა.

ბრწყინვალე ორატორი, საქართველოს დიდი პატრიოტი, ხშირად ახსენებდა თავის მესზობას...

მათემატიკის შესანიშნავი მცოდნე, იგი კარგად ერკვეოდა ბიოლოგიის, ფილოსოფიის, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ნუმისმატიკის საკითხებში.

მისი ყოველი გამოსვლა გიმნაზიის სააქტო დარბაზში, ეს იყო მქვერმეტყველების, პატრიოტიზმისა და კაიკაცობის მანიფესტია“ (კ. გამსახურდია).

“იოსებ ოცხელი ეკუთვნოდა იმ მდიდარი ბუნების ადამიანთა კატეგორიას, რომლებიც თავისი პიროვნებით ავსებენ ხოლმე გარემოს, სადაც კი იმყოფებიან. საუბრობენ ისინი თუ სდუმან, კარგ გუნებაზე არიან თუ ცუდზე - სულერთია: მათ ყოველთვის გრძნობთ მთელი თქვენი არსებით და ისინი ჩანან თქვენს საქციელსა და მეტყველებაში“ (გ. ახვლედიანი).

ი. ოცხელი ზრდიდა ახალგაზრდებს კარგ მოქალაქეებად და მამულიშვილებად, უნერგავდა მათ საუკეთესო კეთილშობილურ თვისებებს, ესაუბრებოდა ახალგაზრდობას წმინდა დახვეწილი ენით, უსწორებდა მათ

არასწორ გამოთქმებს და ახალგაზრდებიც ცდილობდნენ სწორად და ლამაზად ემეტყველათ საყვარელ პედაგოგთან“ (ი. გენძეხაძე, 1989, გვ. 16).

არ ყოფილა არც ერთი საზოგადოებრივ-კულტურული საქმიანობა, რომელშიც ი. ოცხელს მონაწილეობა არ მიეღოს. იგი ერთ-ერთი ინიციატორი იყო (სილოვან ზუნდაძესა და ალექსანდრე გარსევანიშვილთან ერთად) ქუთაისში სახალხო უნივერსიტეტის ჩამოყალიბებაში, აქვე გახსნეს თეატრალური სექცია.

იოსებ ოცხელმა დიდი ამაგი დასდო ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის შექმნას. მან ჩამოაყალიბა მასწავლებელთა ჯგუფი, რომელმაც დაიწყო ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის შედგენა-შექმნა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელი ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ძირითადი ნაწილი ჯერ კიდევ ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებელთა ჯგუფმა დაადგინა.

იოსებ ოცხელის ზრუნვის საგნად იქცა ქართული სახელმძღვანელოების გამოცემა, რაც იმხანად არავის აწუხებდა. ქუთაისის ქართული გიმნაზიის პედაგოგების მიერ დაიწერა და გამოიცა ათამდე სასკოლო სახელმძღვანელო, რომელთა შორის აღსანიშნავია სილოვან ზუნდაძის “ქართული ენის გრამატიკის”, იასონ ნიკოლაიშვილის “ქართული ენის”, იოსებ ოცხელის (ძმასთან ერთად) ალგებრის, ფიზიკისა და გეომეტრიის სახელმძღვანელოები. ი. ოცხელის მონაწილეობით შეიქმნა “ქართული ანბანი” და “ქართული ქრესტომათია”.

ქუთაისის ქართული გიმნაზია ერთადერთი სასწავლებელი იყო მაშინდელ საქართველოში, სადაც ყველა საგანი ქართულ ენაზე ისწავლებოდა, რაშიც ლომის წილი მის დირექტორს - იოსებ ოცხელს მიუძღოდა.

იოსებ ოცხელი იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიური იდეების გამზიარებელი და მისი ცხოვრებაში პრაქტიკულად განმახორციელებელი გახლდათ.

იოსებ ოცხელს, დიდად განათლებულ პიროვნებას, უყვარდა მოსწავლეებთან მეგობრობა, სახლში იწვევდა მათ, ესაუბრებოდა ისტორიასა და ლიტერატურაზე, ხელოვნებასა და მეცნიერებაზე, მიუთითებდა მოსწავლეებს წიგნები ეკითხათ არა მხოლოდ მშობლიურ, არამედ რუსულ და სხვა ენებზე. იგი იცნობდა გიმნაზიის თითქმის ყველა მოსწავლეს, იცოდა მათი ოჯახური პირობები, ზნეობრივი თვისებები, გონებრივი შესაძლებლობები. პირველხანებში, ვიდრე სასწავლებელი პატარა იყო, იოსები თითქმის ყოველდღიურად სადამოებოთ იზარებდა სასწავლებელში ამა თუ იმ კლასს და საინტერესო საუბრებს უმართავდა. აკადემიკოს დიმიტრი უზნაძის აზრით, “ოცხელის სიტყვა ესოდენ ღრმა ანარეკლს პოულობდა მისი მოწაფეების გულში.”

იოსებ ოცხელი გულწრფელი პატრიოტი იყო თავისი ქვეყნისა, მთელი თავისი არსებით ემსახურებოდა აღზრდის უდიდეს საქმეს. “მას სიტყვა ძლიერი და მოქნილი ჰქონდა, მაგრამ უფრო საქმის კაცი იყო, ვიდრე სიტყვისა“ (გ. ახვლედიანი).

იოსებ ოცხელი თავის თანამზრახველებთან ერთად ცხოვრებამ დააყენა ქართველი ახალგაზრდობის სათავეში და ეს იყო ჩვენი ქვეყნის ბედი. მათ მომავალ თაობაში აღზარდეს პატრიოტიზმი, ჩაგრული ხალხის სიყვარული და გამტანიანობა.

ასეთი წინაპრით ყველა ერი იამაყებდა და ვამაყობთ ჩვენც.

MANANA MIKADZE, MARINE QATSARAVA**IOSEB OTSKHELI**

Sergo Otskheli had three sons: Ivan, Stephane and Grigol. Ivan had seven sons and daughters: Ioseb, Constantine, Nutsa, Sophia, David, Simon and Aleksandre. Stephan had married on Rosalie Bezhanisvili, who was from Akhaltsikhe. Rosalie had one brother - David and three sisters. Two of them worked in Georgian Monastery in Istanbul, but one of her sisters was married to Pavle Zazadze.

The members of Rosalie Bezhanisvili's and Stephane Otskheli's great family presently live and work in Kutaisi..

In 1885 Ioseb Otskheli graduated from Kutaisi Classical Gymnasium and then he became Odessa State University student. After the graduation from the Odessa University he arrived in his native town Kutaisi and began to work as a teacher.

In 1990 Ioseb Otskheli was a school inspector. Otskheli and other teachers, such as Samson Kiphiani, Silovan Khundadze, Gerasime Tsagareisvili, Aleksandre Garsevanisvili, Domenti Tomashvili, Simon Otskheli, Iason Nikolaisvili, Sergo Robakidze founded strong Georgian school, which was one of the leading centres of the Georgian education system at the end of 19th and the beginning of the 20th century.

სახელთა მრავლობითობის გამოხატვა მეგრულ-ლაზურში

ქართველურ ქვესისტემებში სახელსა და ზმნას მოებოვება საერთო კატეგორია - **გრამატიკული რიცხვი**, რომლის მიხედვითაც ყალიბდება ოპოზიციის ორი წევრი: მხოლობითი და მრავლობითი. გრამატიკულ განსხვავებას მათ შორის ქმნის მრავლობითი რიცხვის ფორმანტი. მრავლობითი რიცხვი ოპოზიციის მარკირებული წევრია, რითაც იგი უპირისპირდება მხოლობითს (ოპოზიციის არამარკირებულ წევრს); ამ წესს ქართველურ ქვესისტემებში გამონაკლისი არა აქვს.

შენიშვნა: რიცხვის მიხედვით ოპოზიციის წევრთა რაოდენობა განსხვავებულია ზოგიერთ ენაში, სადაც სახელს სამ-სამი ფორმა მოებოვება (ძვ. ბერძნული, ძვ. რუსული, არაბული...); ფორმა ერთისა (მხ. რ.), ფორმა ორისა (ორობითი), ფორმა სამისა (მრ. რ.); ვარაუდობენ, რომ ორობითი რიცხვი წყვილად არსებული საგნების აღნიშვნამ წარმოშვა: ორი თვალი, ორი ყური... ა. შანიძის აზრით, ორობითი (წყვილობითი) რიცხვი ჯერ კიდევ შემორჩენილია ხევსურულში: ოქ-ნი “ორი ვაჟი” — ოქ-ებ-ი “ვაჟები” (ა. შანიძე, 1967, გვ. 23-27); თუმცა ასეთი გარჩევა ამჟამად არ დასტურდება.

ქართული სამწერლობო ენის განვითარების მთელ მანძილზე მრავლობითობის გამოსახატავად სახელებში დადასტურებულია სამი ფორმანტი: **-ებ**, **-ნ**, **-თ**; ამათგან **-ნ** და **-თ** ერთ სისტემაში ფუნქციონირებს, **-ებ** სუფიქსის ადგილი კი განსაზღვრულია ამოსავალ ფუძესა და ბრუნვის ნიშნებს შორის: კაც-**ებ**-ი, კაც-**ებ**-მა, კაც-**ებ**-ს, კაც-**ებ**-ის..

-ებ სუფიქსი ყველა ბრუნვაში გაჟყვება სახელს; **-ნ** აწარმოებს მარტოოდენ ორ ბრუნვას — სახელობითსა და წოდებითს, ხოლო **-თ** მოთხრობითს, მიცემითსა და ნათესაობითს; აკლია მოქმედებითი და ვითარებითი. თუმცა ვარაუდობენ, რომ უძველეს ქართულში ეს ორი ბრუნვაც თანაირი ფორმით იყო წარმოდგენილი (ნ. მარი, თ. შარაძენიძე). სამეცნიერო ლიტერატურაში ასევე მითითებულია, რომ **ებ**-იანი და **ნარ**-თანაირი მრავლობითი ქართული ენის სხვადასხვა ეტაპზე ერთნაირად არ გამოიყენებოდა. პირველ საფეხურზე გაბატონებული იყო **ნარ**-თანაირი წარმოება, **ებ**-იანი კი შედარებით გვიანდელია, თავს იჩენს VII-VIII საუკუნეებისა და შემდგომი ხანის ძეგლებში (თუმცა მრავლობითობის ორივე ფორმის თანაარსებობა უტყუარი ფაქტია უძველესი დროიდან დღემდე, რასაც დაფიქსირებული სამწერლობო ძეგლები გვიდასტურებენ. შდრ.: **-ებ** სუფიქსიანი მრავლობითის ფორმა „სრულიად ჩვეულებრივი, სიცოცხლისუნარიანი და საკმაოდ გავრცელებული ფორმაა ძველ ქართულში. მას ენა არც ისე იშვიათად მიმართავს სახელთა მრავლობითობის გამოსახატავად და იყენებს **ნარ**-თანაირი მრავლობითის გვერდით. განსაკუთრებით ხშირია მისი გამოყენება, როცა **ნარ**-თანაირი მრავლობითი ჩვეულებრივ უძღურია ნათლად გამოხატოს სახელთა მრავლობითობა წრფელობითში, მოქმედებითსა და ვითარებითში (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 295).

მართალია, ქრონოლოგიურად **ნარ**-თანაირი მრავლობითი ძველია, ებიანი კი ახალი, მაგრამ გამოყენების (მოხმარების) თვალსაზრისით ახალ ქართულში

უკანასკნელი წარმოებაა გაბატონებული და მას, შესაბამისად, **პირველ მრავლობითს** ვეძახით, ხოლო ნარ-თანთანს - **მეორეს**.

-6 და **-თ** სუფიქსებით მრავლობითი რიცხვის წარმოება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში შეზღუდულია, თუმცა ქართული ენის მთის კილოებში კვლავ იგრძნობა მათი აქტივობა; მეტიც, სალიტერატურო ქართულში, გარკვეულ შემთხვევებში, ნარ-თანთან ფორმები არცთუ იშვიათია და ზოგჯერ აუცილებელიც. მისი განაწილების წესი კი ასე წარმოგვიდგება:

1. **-6** და **-თ** სუფიქსებით მრავლობითი ჩვეულებრივია ნაცვალსახელებში: ვი-**6**, ესე-**6**-ი, ისი-**6**-ი, მა-**თ**, იმა-**თ**...

2. თანაინი წარმოება ძირითადია მყარ შესიტყვებებში: უზუცეს-**თ**-ა საბჭო, მეცნიერება-**თ**-ა აკადემია, ჟურნალისტ-**თ**-ა კავშირი, ქალ-**თ**-ა დღე...

3. მოქმედების სახელები მრავლობითში ძირითადად **-6** ფორმანტით ფორმდება: ძგერა-**6**-ი, მღერა-**6**-ი, ცქერა-**6**-ი, ვნება-**6**-ი, ტანჯვა-**6**-ი...

4. ასევე, **-6** სუფიქსით აღინიშნება გასუბსტანტივებული ატრიბუტივების მრავლობითობა: ერთ-**6**-ი, შვიდ-**6**-ი, მეორე-**6**-ი...

5. **-6** ფორმანტინი მრავლობითი უპირატესად გამოიყენება სტილიზაციის მიზნით, თუმცა არა ყოველთვის; შდრ.: არჩევა > არჩევა-**6**-ი... (ბ. ჯორბენაძე, 1995, გვ. 30); **-6** გვაქვს აგრეთვე ახალი ლექსიკური ერთეულის საწარმოებლად: ლოცვა-**6**-ი, ჟამ-**6**-ი, მარხვა-**6**-ი, თვე-**6**-ი, კურთხევა-**6**-ი, დედა-**6**-ი (ორიგინალი)... (ა. შანიძე, 1980, გვ. 80); **-6** დაჩნდება სიტყვაწარმოებითი ფორმანტის დანიშნულებით საკუთარ სახელთაგან ნაწარმოებ მრავლობითშიც: დავით-**6**-ი...

როგორც აღინიშნა, სალიტერატურო ქართულსა და მის კილოებში მრავლობითის ძირითადი მაწარმოებელია **-ებ** სუფიქსი, თუმცა დიალექტებში მის წარმოებასთან დაკავშირებული ფონეტიკური ცვლილებები შემდეგ სახესხვაობებს წარმოგვიდგენს:

-ებ > **ევ** პაუზის ან ყრუ თანხმოვნის წინა პოზიციაში: კაც-ებ-ი, კაც-ებ-მა... მაგრამ: კაც-**ევ**-ს//კაც-**ევ**, რაც საერთო ქართული მოვლენაა.

-ებ > **-ევ** ყველა პოზიციაში ძირითადად დასტურდება ინგილოურში (უპირატესად კაკურ თქმაში): კაც-ებ-ი//კაც-**ევ**-ი, კაც-**ევ**-მა, კაც-**ევ**-ს, კაც-**ევ**-ის... (გ. იმნაიშვილი); იშვიათად სამცხურში: ბალ-**ევ**-ი, ქვი-**ევ**-ი (ქვა-ებ-ი).. გურულის ზოგ თქმაში მიცემითის -ს ნიშნის წინ: ბალ-**ევ**-ს (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 352; 528).

-ებ > **-ევ** გამოიყენება ქართული ენის ერთ-ერთ ისტორიულ დიალექტში: ამჟამად შემორჩენილია გეოგრაფიულ სახელებში: ვაშლ-**ევ**-ი, ბოსლ-**ევ**-ი, ბედლ-**ევ**-ი, ძეგლ-**ევ**-ი და სხვა (ვაშლ-**ევ**-ი = ვაშლ-ებ-ი, ბოსლ-**ევ**-ი = ბოსლ-ებ-ი, ბედლ-**ევ**-ი = ბედლ-ებ-ი (ა. შანიძე, 1941, 761).

-ებ > **-ენ** მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებლად გვხვდება გურულის ზოგ თქმაში (უჩხუბი, დვაბზუ, ბახვი...): ბაღიშ-**ენ**-ი, ბაღიშ-**ენ**-მა, ბაღიშ-**ენ**-ს, ბაღიშ-**ენ**-ის... მეზობლ-**ენ**-ი, ყრმაწვილ-**ენ**-ი (ა. ლლონტი, პ. ლაღანიძე); იმერულში (ზონურ თქმაში): მეზობლ-**ენ**-ი, სახლიკაც-**ენ**-ი (შ. ძიძიგური); მონღურში **-ენ**//**-ეთ** სუფიქსით იწარმოება უშუალო სახელის ფუძისაგან შტო-გვარის სახელი: ჩოფიკ-**ენ**-ი — ჩოფიკაშვილებისი (ი. ქავთარაძე); ასევე **-ან** და **-ენ** სუფიქსებით მონღურში და **-ენ** სუფიქსით რაჭულში იწარმოება გვარ-ტომობის სახელები: თამაზ-**ან**-ი, მოს-**ენ**-ი, გელა-**ენ**-ი > გელ-**ენ**-ი > გელი-**ენ**-ი... (მესხ.); თანდილ-**ენ**-ი, სვან-**ენ**-ი, გოტო-**ენ**-ი, გოგნი-**ენ**-ი... (რაჭ...

-ებ > -ემ სპორადულად გამოიყენება კახურში პაუზისა და თანხმოვნის წინა პოზიციაში: აგურ-ებ-ი, მაგრამ: აგურ-ემ-ს „აგურ-ებ-ს,“ აგურ-ემ-თან „აგურ-ებ-თან“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 325).

-ების ფონეტიკური ვარიაციები -ეფ/-იეფ და -ევ/-იევ დაჩნდება აჭარულში (წყლ-იეფ-ს) და მესხურში (ქმრ-იეფ-ი)...

-ებ/-აებ ვარიანტი დასტურდება ინგილოურში ხმოვანზე ფუძედაბოლოებულ უკვეცელ სახელთან: დოსტაშნა-აბ-ი „მეგობრ-ებ-ი“...

-იებ/-აებ ერთიან სუფიქსად გაიზარდა და დაერთვის სახელებს (უპირატესად ფუძეკუმშვად სახელებს. ჩანს რედუცირებული ხმოვნის საკომპენსაციოდ): ცხვარი > ცხვრ-იებ, ქმარი > ქმრ-იებ-ი (მესხ.), ბეგი > ბეგ-აებ (აჭარ.) (ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, 2001, გვ. 4)...

ამრიგად, სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში მრავლობითი რიცხვის მორფემებად დააჩნდება: -ნ, -თ, -ებ და ამ უკანასკნელის ფონეტიკური სახესხვაობანი: -ეფ, -ევ, -ენ, -ემ, -ეფ/-იეფ, -ევ/-იევ, -ებ/-აებ, -ენ/-ეთ (უკანასკნელი ალომორფი უმთავრესად პატარონიმებში).

რა ვითარებაა მრავლობითობის მაწარმოებელ სუფიქსთა თვალსაზრისით მეგრულ-ლაზურში? რა მსგავსება-განსხვავებას გვიჩვენებს ამ მხრივ დასახლებული ენობრივი კონტინუუმები სამწიგნობრო ქართულთან და მის დიალექტებთან მიმართებით?

წინასწარ შევნიშნავთ, რომ სახელთა მრავლობითი რიცხვის მორფემების ვარიანტებიდან -ნ, -თ სუფიქსებს კანონზომიერი ფონემური შესატყვისები მეგრულ-ლაზურში (სვანურშიც) არ მოეპოვება (ს. ჯანაშია, 1959, გვ. 142-155). ქართული -ების ეკვივალენტი მრავლობითობის ძირითადი სუფიქსი მეგრულში არის -ეფ.

შენიშვნა: ფაქტი, რომ ნაცვალსახელები წარმოადგენს ამა თუ იმ ენის უძველეს ლექსიკურ ინვენტარს, ხომ არ არის საძიებელი ქართული -ნ, -თ სუფიქსთა კვალი მეგრულ ნაცვალსახელებში? კერძოდ, მი? „ვინ“ > მი-ნ > მი-ნ-ეფ-ი (შდრ.: ვი > ვი-ნ > ვი-ნ-ებ-ი; ნამუ? „რომელი“ > ნამუ-ნ-ეფ-ი (შდრ.: რომელი > რომელ-ნ-ი/რომლ-ებ-ი); მუ? „რა?“ > მუ-თ-ეფ-ე (შდრ.: რა? > რა-ნ-ი/რა-ებ-ი).

-ეფ მეგრულში გვხვდება როგორც ხმოვნის, ისე თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში: კატუ „კატა“ — კატუ-ეფ-ი, კოტო „ქოთან“ — კოტო-ეფ-ი, ცირა „ქალიშვილი, გოგო“ — ცირ-ეფ-ი, ბოში „ბიჭი“ — ბოშ-ეფ-ი, ოსური „ქალი, ცოლი“ — ოსურ-ეფ-ი...

ლაზურში სახელთა მრავლობითი ფორმდება ფონოლოგიურად შეპირობებული ორი ალომორფით: -ფე და -ეფე. -ფე ერთვის ა, ე, ო და უ ხმოვნებით დაბოლოებულ ფუძეებს (ლეტა „მიწა“ — ლეტა-ფე, კუჩხე „ფეხი“ — კუჩხე-ფე, ჯოხო „სახელი“ — ჯოხო-ფე, კატუ „კატა“ — კატუ-ფე...), ხოლო -ეფე გვხვდება ი ხმოვნით დაბოლოებულ, ანუ წარმოშობით ოდენტანხმოვნიან ფუძეებთან (კოჩი „კაცი“ — კოჩ-ეფე, ჩხომი „თევზი“ — ჩხომ-ეფე).

მოთხრობითის -ქ და მიცემითის -ს ნიშნების მომდევნოდ -ეფ ფორმანტს მეგრულში ენაცვლება -ენ და -ემ ალომორფები (შდრ.: გურული, იმერული: ბადიშ-ენ-ი, მეზობლ-ენ-ი... კახური: აგურ-ემ-ს, აგურ-ემ-თან...); აქედან -ენ ძირითადად დამახასიათებელია სენაკურისთვის, ხოლო -ემ ზუგდიდურ-სამურზაყანოული მეტყველებისთვის (ი. ყიფშიძე, 1914, გვ. 025-031):

სენაკური: მოთხრ. კოჩ-ენ-ქ „კაც-ებ-მა“, მიც. კოჩ-ენ-ს „კაც-ებ-ს“, მოთხრ. კატუ-ენ-ქ „კატ-ებ-მა“, მიც. კატუ-ენ-ს „კატ-ებ-ს“...

ზუგდ.სამურზაყანოული: მოთხრ. კოჩ-ემ-ქ „კაც-ებ-მა“, მიც. კოჩ-ემ-ს „კაც-ებ-ს“, მოთხრ. კატუ-ემ-ქ „კატ-ებ-მა“, მიც. კატუ-ემ-ს „კატ-ებ-ს“...

თუმცა დაფიქსირებულ ტექსტებში არაიშვიათია -ენ/-ემ სუფიქსთა (-ეფის პოზიციური ვარიანტები) თანაარსებობაც. -ეფ არქეტიპამდე დაიყვანება ლაზურის -ფე, -ეფე ალომორფებიც.

რა ურთიერთობაშია ქართული -ებ და ლაზური -ეფ ფორმანტები ერთმანეთთან? პასუხი მარტივია: ისინი ფუნქციურად შესატყვისებიან ერთმანეთს, მაგრამ დარღვეულია კანონზომიერი ფონემური შესატყვისობა, რადგან ქართულ -ებს უნდა მოეცა -აბ; თუმცა ბ>ფ ცვლილების დაშვება მეგრულ-ლაზურში შესაძლებელია; ასევე ახსნადია ხმოვანელემენტში დარღვეული კანონზომიერი ფონემური შესატყვისობაც (ქართ. ე — მეგრ.-ლაზ. — ე, ნაცვლად ქართ. ე — მეგრ.-ლაზ. — ა) (გ. კლიმოვი, 1964, გვ. 78).

მეგრულ-ლაზური -ეფ და მისი პოზიციური ვარიანტები (-ენ, -ემ, -ფე, -ეფე) მეტ-ნაკლებად დასტურდება ქართული ენასა და მის დიალექტებში, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ სახელთა მრავლობითობის მორფემები (-ებ, -ეფ და მათი სახესხვაობანი) საერთო ქართულ-მეგრულ-ლაზური მოვლენაა და ძველი ვითარების დანაშრევად უნდა იქნეს მიჩნეული.

ხმოვანფუძიან სახელთა ერთ ნაწილში ფუძესა და მრავლ. რიცხვის ფორმანტს შორის შეიძლება დაჩნდეს -ლ (მეგრულ-ლაზურში) და -ა (მეგრულში) ელემენტები; მაგალითად,

მეგრულში: ჯიმა „ძმა“ — ჯიმა-ლ-ეფ-ი / ჯიმა-ა-ეფ-ი

დლა „დღე“ — დლა-ლ-ეფ-ი / დლა-ა-ეფ-ი

და „და“ — და-ლ-ეფ-ი / და-ა-ეფ-ი.

(-ლ- ზუგდ.სამურზაყანოულია წარმოდგენილი, 'ა კი - მარტივლურ-ბანძურ თქმაში; შდრ.: ზ.ს. მუ რე? „რა არის?“ — მარტვ.-ბანძური: მუაჟ?).

ლაზურში: ჯა „ხე“ — ჯა-ლ-ეფე

ჯუმა „ძმა“ — ჯუმა-ლ-ეფე

სინჯა „სიძე“ — სინჯა-ლ-ეფე...

-ლ/-ა ელემენტი ძირითადად -ა ხმოვნით დაბოლოებულ ფუძეებში გვხვდება, თუმცა სპორადულად თავს იჩენს -უ და -ე ხმოვანფუძიან სახელებშიც:

მეგრ.: ჩხუ „ძროხა“ — ჩხუ-ლ-ეფ-ი / ჩხუ-ა-ეფ-ი

ხე „ხელი“ — ხე-ლ-ეფ-ი / ხე-ა-ეფ-ი

ჭან.: ხე „ხელი“ — ხე-ლ-ეფე...

ზოგ ნაცვალსახელში -ლ/-ა ელემენტთა ნაცვლად -ნ- არის წარმოდგენილი: მი? „ვინ?“ — მი-ნ-ეფ-ქ? „ვინ?“ ზედმიწევნით „ვინები?“ (შდრ.: ქართ.: ვი-ნ-ებ-ი); ნამუ? „რომელი?“ — ნამუ-ნ-ეფ-ქ? „რომლები?“

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ლ, ა, ნ ელემენტებს არ მოეპოვება დამოუკიდებელი მორფოლოგიური ფუნქცია; მათი გამოყოფა პირობითია და მხოლოდ თვალსაჩინოების მიზნებს ემსახურება. სინქრონიული თვალსაზრისით ისინი მიჩნეულია მრავლობითის სუფიქსის ან ძირეული მორფემის შემადგენელ ელემენტებად (ა. ონიანი, 1989, გვ. 224); მკვლევართა უმრავლესობა მხარს უჭერს მეორე თვალსაზრისს და ასეთ

შესაძლებლობას აყალიბებს: ჯიმაღ-ეფ-ი, ჯიმაღ-ეფ-ი, ნამუნ-ეფ-ი. ამდენად, ძირეული მორფემები ორ-ორი ალომორფითაა წარმოდგენილი: ჯიმა - ჯიმაღ, ჯიმა - ჯიმაღ, ნამუნ - ნამუნ და ა.შ. (ნ. მარი, ი. ყიფშიძე, არნ. ჩიქობავა, ა. ონიანი...).

ფუძისეულად მიაჩნია **-ლეფ** დაბოლოებისეული **-ლ** თ. გამყარედიცა და გ. მაჭავარიანსაც. თუმცა ხშირ შემთხვევაში **ლ** ელემენტი (რომელიც თავის მხრივ შესაძლებელია ელემენტისაგან მომდინარეობდეს) მეგრულ-ქანურში შედარებით გვიანდელი ჩანართი უნდა იყოს ხმოვნებს შორის არსებული ჰიატუსის თავიდან ასაცილებლად“ (თ. გამყარედი, გ. მაჭავარიანი, 1965, გვ. 149).

მრავლობითობის სუფიქსების ალომორფების განაწილების წესის მიხედვით ლაზური უფრო შორსაა წასული და მეტი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, ვიდრე მეგრული; ამ მხრივ თვით ლაზურის კილოებიც კი უპირისპირდებიან ერთმანეთს; ვიწ.-არქაბულისა და ათინურ-ართაშენულისაგან მკაფიო განსხვავება იგრძნობა ზოფურ-ჩხალურში. კერძოდ, არნ. ჩიქობავას შენიშვნით: „ზოფურში ზოგჯერ ეს აღდგენილი **-ლ** იკარგება და გვაქვს: ჯაეფე, ყაეფე, ქრაეფე (არნ. ჩიქობავა, 1936, გვ. 2). ლაზურის კილოკავთაგან **-ეფე** სუფიქსის დართვა მხოლოდ ზოფურ-ჩხალურს ახასიათებს და პარალელურად გვაქვს: ჯა-ეფე//ჯა-ლეფე „ხეები“, ყა-ეფე//ყა-ლეფე „ტოტები“, ქრა-ეფე//ქრა-ლეფე „ჩქები“, ქვა-ეფე//ქვა-ლეფე „ქვები“... მტკო-ეფე „მტკავლები“, მწკო-ეფე „მწყავები“... თი-ეფე „თავები“, მტი-ეფე „ტილები“... მი-ეფე „ვინები“, მუ-ეფე „რავები“...

გ. კარტოზიას დაკვირვებით, „-ეფე ალომორფი **-ლეფე**ს პარალელურად ბოლოხმოვნიან ფუძეთაგან მხოლოდ ერთმარცვლიანებს დაერთვის ზოფურ-ჩხალურში. მრავლობითის საწარმოებლად **-ლეფე**ს ლ თანხმოვნის არშემცველი სუფიქსი გვაქვს არა მხოლოდ ერთმარცვლიან, არამედ ორმარცვლიან ფუძეებშიც, მაგრამ ამ შემთხვევაში ლს მომდევნო ე ხმოვანი არ ჩანს. პარალელურად გვაქვს: ჯუმა-ლეფე/ჯუმა-ფე, მოთა-ლეფე/მოთა-ფე... ჯუმა-ეფე, მოთა-ეფე და მსგავსი ფორმები შეუძლებელია (გ. კარტოზია, 2005, გვ. 87).

ზოფურ-ჩხალური სხვა მხრივაც უპირისპირდება ვიწურ-არქაბულსა და ათინურ-ართაშენულს. მაგ.: თუ ორმარცვლიანი ფუძის მქონე ზედსართავები **-ლეფე** ალომორფს დაირთავენ (მქითა — მქითა-ლეფე „წითლები“, გინძე — გინძე-ლეფე „გრძლები“...), ერთმარცვლიანებს **-ელეფე** დაერთვის: მსქვა „ლამაზი“ — მსქვა-ელეფე, მჭვე „ძველი“ — მჭვე-ელეფე, ხჩე „თეთრი“ — ხჩე-ელეფე... თუმცა ამათ გვერდით ზოფურ-ჩხალურში ჩვეულებრივია **-ეფე** დაბოლოებიანი პარალელური ფორმებიც: მსქვა-ეფე, მჭვე-ეფე, ხჩე-ეფე... დასავლურ ლაზურში (არქაბე-ათინის ვილაიეთში) **-ფე** სუფიქსიანი ფორმებიც დასტურდება: მსქვა-ფე, ქჩე-ფე, მჩხუ-ფე...

ამრიგად, ქართულში მრავლობითობის ძირითადი მაწარმოებელია **-ნ**, **-თ**, **-ებ**; ხოლო მეგრულ-ლაზურში **-ებ** ფორმანტის ფონეტიკური ვარიანტია **-ეფ**, **-ეფე**; რაც შეეხება **-ეფ**, **-იეფ**, **-იეფ**, **-აეფ/აეფ**, **-ენ**, **-ემ**, **-ფე**, **-ლეფე**, **-ელეფე**, **-ენ/ენო** (პატრონიმებში) კილოკავური ხასიათისაა და ძირითადი სუფიქსების პოზიციურ ვარიანტებს წარმოადგენენ.

სახელის მრავლობითობის ფორმანტთა სისტემის შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართულ-მეგრულ-ლაზური განსახილველ საკითხში ერთნაირ ვითარებას წარმოგვიდგენს, რაც კიდევ ერთხელ ხელშეახებს ხდის ქართველურ ქვესისტემათა ისტორიულ წარსულსა და საერთო წარმოშობას.

ლიტერატურა

- თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965 - თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.
- ი. იმნაიშვილი, 1957 - ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბ., 1957.
- გ. კარტოზია, 2005 - გ. კარტოზია, ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბ., 2005.
- ა. ონიანი, 1989 - ა. ონიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბ., 1989.
- ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, 2001 - ტ. ფუტყარაძე, ე. დადიანი, ქართველურ ენა-კილოთა სახელის პარადიგმის სისტემური ანალიზი, ქუთაისი, 2001.
- ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. III, თბ., 1980.
- ა. შანიძე, 1941 - ა. შანიძე, -ევკილოს კვალი საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში: მეცნ. აკადემიის მოამბე, თბ., 1941.
- ა. შანიძე, 1967 - ა. შანიძე, ორობითი რიცხვის საკითხისათვის ხევსურულში: თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, შრ., ტ. 121.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.
- ს. ჯანაშია, 1959 - ს. ჯანაშია, მრავლობითი რიცხვის -თა/-თ სუფიქსის ეტიმოლოგიისათვის: შრომები, ტ. III, თბ., 1959.
- ი. ყიფშიძე, 1914 - И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, СПб., 1914.
- გ. კლიმოვი, 1964 - Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.

MERAB NACHKHEBIA

EXPRESSION OF PLURAL NUMBER
IN MEGREL AND LAZ NOUNS

The article discusses basic markers and their variants of plural number of nouns in Kartvelian subsystems; I show that the varieties of *-eb* plural marker have vernacular nature and present themselves positional varieties of the principal suffixes. Comparative analysis made it clear that we have the identical picture of the discussed question in Georgian-Megrelian - and Laz which confirms once again the common history and origin of the Kartvelian language continuums.

თქმულება-გადმოცემანი აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში

აკაკი წერეთელი არა მარტო პოეზიის, არამედ პროზის უდიდესი ოსტატია. ამ მხრივ იგი განსაკუთრებული მოვლენაა ჩვენს ლიტერატურაში.

მართებულად შენიშნავს სერგი ჭილაია, როდესაც ამბობს: ძალიან ძნელია ხელაღებით ითქვას, სად უფრო ძლიერია აკაკი: პროზაში თუ პოეზიაში. აკაკის პროზა სავსებით დამოუკიდებელი ქვეყანაა ახალ ლიტერატურაში. აკაკის უთვალავი ეპიგონი და მიმბაძველი ყავდა როგორც ლირიკოსს, ხოლო არც ერთი როგორც პროზაიკოსს“ (ს. ჭილაია, 1940, გვ. 47).

აკაკის პროზა, ისევე როგორც პოეზია, სათავეს იღებს ხალხური მეტყველებიდან, უკვდავი ზეპირსიტყვიერი შემოქმედებიდან.

აკაკი წერეთელი მაღალოსტატურად იყენებს ხალხურ მოტივებს, თემებსა და სახეებს. მწერლის უკვდავ ქმნილებებში უხვად არის ჩაქსოვილი ფოლკლორის პროზაული ჟანრები: თქმულება-გადმოცემანი, მითები, ზღაპრები, ლეგენდები.

ნაშრომში განხილულია აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში ჩართულ ფოლკლორულ ჟანრებში (თქმულება-გადმოცემებში) გამოხატული მწერლის იდეურ-პოლიტიკური მრწამსი.

თქმულება რეალისტური ხასიათის მოკლე ზეპირი მოთხრობაა. ნ. შამანაძის განმარტებით, თქმულება არის ხალხური პროზაული ჟანრი, რომელიც სინამდვილეს ასახავს, ისტორიულ ან საყოფიერო ამბავს გადმოგვცემს შელამაზებულად, მარტივი კომპოზიციურ-სტილისტური ხერხების გამოყენებით, მითოლოგიური დანაშრევებისა და რელიგიური რწმენის გარეშე“ (ნ. შამანაძე, 1975, გვ. 39).

თქმულება უძველეს ფოლკლორულ ჟანრს განეკუთვნება. იგი მითის პარალელურად ვითარდებოდა და თანდათან ამდიდრებდა ადამიანის ცნობიერებას მოვლენების თავისებური ახსნისა და თავგადასავალთა უჩვეულო ხასიათით. თემატიკის მხრივ თქმულება მრავალფეროვანია. განაასხვავებენ ისტორიულ, საწესჩვეულებო, ტოპონიმიკურ, სოციალურ, ჰიდრონიმიკურ, ეთნონიმურ, ეტიმოლოგიურ და მუსიკალურ თქმულებებს.

პუბლიცისტურ წერილში “როგორ უნდა შევკრიბოთ ზეპირგადმო-
ნაცემები?” აკაკი სხვადასხვა ხალხური სიტყვიერების ნიმუშთა შორის აუცილებლად მიიჩნევს თქმულებების შეკრებას. მისი თქმით, არჩეულმა პირებმა უნდა აგვიწერონ რა გვარის კაცები ცხოვრობენ ამა და ამ სოფელში ან რა თქმულობაა დარჩენილი მათში იმათ ძველებზე?.. რამდენი ნანგრევი ციხე-
კოშკ-დარბაზებ-ტაძრებია და რა არის მათზე თქმულობა? (ა. წერეთელი, 1961 გვ. 177).

მწერლის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ისტორიულ თქმულებებს, რომლებიც ისტორიულ მოვლენებსა და პირებს შეეხება, მათ სიარაკო თავგადასავალსა და პატრიოტულ მოქმედებას გვაცნობს, ომებსა და თავდასხმებს აღწერს. ზოგიერთი თქმულება გვაწვდის აგრეთვე არაერთ ტოპონიმიკურ ცნობას ისტორიული პირების მიერ დაარსებულ პუნქტებზე, სოფლებსა და ციხე-ქალაქებზე.

აკაკი ისტორიულ ნაწარმოებში „გორგასლანი“ იყენებს ვახტანგ გორგასალზე /V-VI სს./ შექმნილ თქმულებებს. ნაწარმოებს იწყებს ხალხური ლექსით „ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა“. გორგასალზე არსებული თქმულებების მიხედვით, აკაკი მეფეს ახასიათებს როგორც უძლეველს, რომელსაც ბადალი არ ჰყავდა ქვეყნად, ყველა მისი მორჩილი იყო, ალექსანდრე მაკედონელსაც ტოლს არ უდებდა. ვახტანგ გორგასალი მტრის რისხვა იყო, თავისი ქვეყნის ერთ მტკაველ მიწასაც არავის უთმობდა.

როგორც ცნობილია, თქმულებაში ეს ფაქტი არ არის სინამდვილეს მოკლებული. მეფეს გამუდმებული ომები ჰქონდა მოძალადე გარეშე მტერთან, ხან სპარსელებთან და ხან ჩრდილოეთიდან მოთარეშე მომთაბარე ტომებთან. თქმულების დარად, აკაკი აღნიშნავს, რომ გორგასალმა დაამარცხა და მოკლა კიდეც ოსთ ბატონი ბაყათარი, სპარსთა მეფესაც სძლია და მისი ჯარი ინდოეთში გადარეკა, შემდეგ ბერძნებს შეუტია. პატრიარქი გადაადგო, ეკლესიას ავტოკეფალია დაუბრუნა და ლოცვა-წირვა კვლავ ქართულ ენაზე აღადგინა. აკაკის თქმით, ვახტანგ გორგასლის სტრატეგიულმა ნიჭმა, მისმა გარეშე თუ შინაურმა ბრძნულმა პოლიტიკამ ქვეყანა გააერთიანა და გააძლიერა.

ასეთივე აზრია გამოხატული აკაკის ლექსში „ვახტანგ გორგასლანს“, ხოლო ნაწყვეტში „გორგასლანი“ ვახტანგ მეფის პატრიოტიზმითა და სამშობლოსადმი თავგანწირვით აღფრთოვანებული პოეტი მოუხმობს მისებრ გმირებს, რომ აღდგნენ მამულის დასაცავად:

აკაკი წერეთელი ხალხურ თქმულებაში ეძებს გმირთა სახეებს, ჰეროიკულ სულს, რომელიც გენეტიკურად გადაეცემა თაობიდან თაობას; ხალხის მიერ შექმნილ ამ გმირულ სახეებს პოეტი თავისი დროის ახალგაზრდობას უსახავს პატრიოტიზმისა და ქვეყნისათვის თავდადების უმაღლეს მაგალითად.

აკაკის მხატვრულ შემოქმედებაში არაერთხელ აისახა მეფეთ-მეფე თამარის სახე. შეიძლება თამამად ვთქვათ, რომ პირველი, ვინც თამარის სახე შექმნა თვით მეფის კარის მგოსნების, მებრძოლების, ხალხური სიტყვიერებისა და შოთას უკვდავი „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ, არის აკაკი.

ქართული საისტორიო სიტყვიერების არც ერთ ციკლს არა აქვს ისე დიდი გავრცელების არე, როგორც თამარ მეფეზე შექმნილ ნაწარმოებებს (ლექსები, სიმღერები, თქმულებები, გადმოცემები, ლეგენდები) და ეს ბუნებრივია, რადგან უძლიერესი ქართული ფეოდალური მონარქიის სივრცეში ოცდარვა წლის მანძილზე თამარ მეფეს ღირსეულად ეპყრა ხელში ძლევა-მოსილი, მსოფლიო პოლიტიკის ასპარეზზე გამოსული სახელმწიფოს სკიპტრა; ამან შორს გაუთქვა სახელი მსოფლიოში უპირველესი მეფე ქალის პოლიტიკურ გამჭრიახობას, მაღალგონიერებას, მორწმუნეობას, ზნეობრივ სისპეტაკეს, გარეგან მშვენიერებას.

როგორც მეისტორიენი და ხალხური გადმოცემანი გვაძნობს, თამარს ჰქონია მეტად მომზიბლავი გარეგნობა, საამო ხმა, ნაზი ქცევა ყოფილა სამართლიანი, ჰუმანური, ნამდვილი დემოკრატი.

სიბრძნითა და აუწყრელი სილამაზით განთქმულ მეფე-ქალს, ბუნებრივია, ალბათ, ბევრიც ეტრფოდა.

ქართულ საისტორიო ზეპირსიტყვიერ ნაწარმოებთა თემატიკაში ძირითადია რუსთაველისა და თამარ მეფის ურთიერთობა, მათი უხადო სიყვარული. საგულისხმოა, რომ ხალხური სიტყვიერების ასეთ ცნობას ზოგი ისტორიკოსიც ეთანხმება. სამეცნიერო ლიტერატურაშიც არის მოსაზრება შოთას თამარისადმი

სამიჯნურო დამოკიდებულებაზე. მესხური თქმულებით, შოთას თამარის სიყვარულმა დააწერინა მსოფლიოში სახელგანთქმული ქმნილება "ვეფხისტყაოსანი". ამავე თქმულებით, თამარიც უთანაგრძნობდა შოთას. ამასვე იმეორებს აკაკი წერეთელი ლექსში: "რამ გამოიწვია ვეფხისტყაოსანი", რომელიც ასე იწყება:

შუქურ-ვარსკვლავის ქირიმე,

რა მოკიაფე რამ არი?

თურმე მის შუქზე რუსთაველს

წერილებს წერდა თამარი (ა. წერეთელი, 1954. გვ. 235).

ლექსში აკაკი ყურადღებას ამახვილებს თამარ-შუქურ-ვარსკვლავის, თამარის თვალისმომჭრელი შუქით (შინაგანით და გარეგნულით) განათებულ ეპოქაზე, საქართველოს განთიადზე, რომელსაც მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე შენატროდა მგოსანი. აკაკი თვლის, რომ ურთიერთმიწერილი წერილების, მათი საზეო ტრფიალების შედეგად შეიქმნა "ვეფხისტყაოსანი", სადაც თამარი ნესტან-დარეჯანია, რუსთაველი ტარიელი და მათი მიჯნურობის ამბავია მოთხრობილი.

ორიოდე სიტყვა ვეფხისტყაოსანთან აკაკის დამოკიდებულების შესახებ: აკაკი უაღრესად აფასებდა შოთას ამ გენიალურ ქმნილებას. იგი ჯერ კიდევ 12 წლისაც არ ყოფილა, როდესაც "ვეფხისტყაოსანი" წაუკითხავს. იმ დღიდან მოყოლებული "ვეფხისტყაოსანი" პოეტის სათაყვანო, სამაგიდო წიგნად ქცეულა. ეს პოემა აკაკის მიაჩნდა დიდებულ და საკვირველ განძად, ერის სულიერ ზრახვათა გამომხატველ საბუთად. პოეტი გულწრფელად ფიქრობდა, რომ არ მოკვდება ის ერი, ვინც წარმოშვა რუსთაველი, რომ წარსული ჩვენაც გვქონდა, თავდებია თვით რუსთველი.

შოთა რუსთაველის ამ გენიალური ქმნილების წარმოჩენა მგოსნის მიერ ქართველ ხალხში პატრიოტული სულისკვეთების გაღვივებას ემსახურებოდა.

აკაკი აღნიშნავს, რომ უმისოდ (იგულისხმება "ვეფხისტყაოსანი" - ნ.ნ.) დიდებული ოჯახი დიდებულად არ იწოდებოდა, რაც უნდა სიმდიდრით სავსე ყოფილიყო... ის მზითვეი მზითვად არ იხსენიებოდა, თუ რომ მზითვის სიაში პირველად "ვეფხისტყაოსანი" არ იქნებოდა მოხსენებულიო... და მოყავს ორი მაგალითი: ა) თქმულება, რომ ამ რამდენიმე საუკუნის წინათ ერთმა გამოჩენილმა სახელგანთქმულმა რაინდმა - ქველმა წერეთელმა თხოვა ქალი არგვეთის თავადს, მორქმულსა და სახელოვან კაცს.

აკაკის თქმით, სასიამოროს უარი უთქვამს, ციხე, მონასტერი, სასაფლაო და, რაც მთავარია, "ვეფხისტყაოსანი" არა გაქვსო. გულნატკენ სასიძოს შეუთვლია: "სანამ ჩემი მარჯვენა მაგრად მაქვს და გულ-მკერდი არ გამტეხია, მე სხვა ციხე არ მეჭირვებაო, ჩემი წმინდა ტაძარი ჩემი გული და სინდისიაო: და რაც შეეხება სასაფლაოს, ყოველი კუთხე ჩემი სამშობლოსი... სადაც კი ჩემი მამულიშვილები წამებულან და მათი სისხლი დანთხეულაო, ყველგან სასურველი და იქნება ჩემი... რაც შეეხება "ვეფხისტყაოსანს", იმასაც უქვევლათ შევიძინო".

ბ) ერთ თავადს გაუთხოვებია ქალი, მზითვეში გაუტანებია "ვეფხისტყაოსანი", მაგრამ სიძეს უკანვე დაუბრუნებია მისთვის. ამ შემთხვევას ისე გაუჟღირებია სიმამრი, რომ საარაკოდ დაუწერია ქვაზე ამბავი ამ გვარათ:

"ქალი მყვანდა ედემს ზრდილი, ოქრო ზუჭუჭთმალსანი,

გავატხოვე, მზითვით მივეც ჩემი "ვეფხისტყაოსანი".

მაგრამ ისევ დამიბრუნა, თურმე იყო სვანოსანი“.

აკაკი დასძენს: ეს ორი მაგალითი სრულიად საკმარისია, რომ წარმოვიდგინოთ, თუ რა სათაყვანო ყოფილა ხალხისათვის „ვეფხისტყაოსანი“ (ა. წერეთელი, 1957. გვ. 49-50).

ისევ თამარ მეფეზე თქმულებას დაეუბრუნდეთ:

ხალხური თქმულების მიხედვით, თამარს ჰქონია ოქროს ქოშები. მომხდურ მტერთან ბრძოლის დაწყების წინ ის ქოშებს გაიხდიდა, ეკლესიამონასტერში ილოცებდა და შემდეგ ფეხშიშველი, როგორც სამშობლოს მსხვერპლი, წინ მიუძღოდა ლაშქარს.

თამარის გარდაცვალების შემდეგ მეფის ქოშს გელათის მონასტერში დაუდევს ბინა. ზემოთქმულს აკაკი ადასტურებს უსათაურო ლექსში და თან დასძენს, რომ თამარის წმინდა ქოშთან ერთად გელათში, სადაც წმინდა ცრემლს ღვრიდა თამარი და ღმერთს შესთხოვდა მტერთან გამარჯვებას, დაეანებული ყოფილა აგრეთვე თამარის პაპის, დიდი დავით აღმაშენებლის საცერე ბეჭედი; იმ დავიდისა, რომლის მარჯვენამ დაიცვა საქრისტიანო, გააერთიანა და გააბრწყინა საქართველო.

პოეტის თქმით, ამ სიწმინდეებს ბარბაროსი მტერიც ვერ ეხებოდა, დღეს კი დაცემულსა და გადარჩულებულ ქართველს თამარის ქოშში, დავითის ბეჭედი და სხვა ღირსშესანიშნავი სიძველენი გაუტაცია. სასოწარკვეთილი პოეტი დასტირის ქართველთა მორალურ და სულიერ დეგრადაციას, თვალცრემლიანი მიმართავს ვახტანგ ორბელიანს, რომელიც ლექსებით ეამბორებოდა წმინდა ტაძარს - გელათს და ბედნიერად მიაჩნია ვახტანგი, რადგან მან თავისი თვალით ვერ იხილა ეს ბოროტება და უღმერთობა“ (ა. წერეთელი, 1954, გვ. 111-112).

თუ როგორ იცავდა დავით აღმაშენებელი ქრისტიანულ სარწმუნოებას, აკაკი იხსენებს გადმოცემას:

დავით აღმაშენებლის დროს ერთი მცხეთელი ხახამი გამოვიდა რჭულის მოძღვრად და იწვევდა საკამათოდ ქრისტიანებს, მეფემ შემოიკრიბა ყოველი კუთხიდან სულიერი მამები, მაგრამ ებრაელმა ყველას მოუგო სიტყვა-პასუხში. დაღონდა მეფე. ამ დროს მოვიდა ვიღაც მწყემსი და უთხრა, მე შევებმებიო. ურია დათანხმდა და იკითხა: რა ენაზე უნდა მებაასოსო? რადგანაც მე სხვადასხვა ენები არ ვიცი, მუნჯურადაო! - მიუგო მწყემსმა. ურიამ ერთი თითი უჩვენა მწყემსს. მწყემსმა სამი შეტყუებულნი თითი დაანახა. ურიამ გაშალა ხელის გული და მიუშვირა ქრისტიანს. ქრისტიანმა მოკუმა მუშტი და მოუღირა ურიას. ურიამ თითი მოკაკვა. მწყემსმა უთხრა: - მიჯობნიაო! ურიაც დაეთანხმა და გადგა განზე. ხალხმა ვერაფერი გაიგო. მოიხმო მეფემ ხახამი და შეეკითხა: — რა გითხრა იმ მწყემსმა ისეთი, რომ თავი დამარცხებულად იგრძენიო? მოახსენა ურიამ: მე რომ ერთი თითი ვუჩვენე, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ერთ არს ღმერთი მეთქი. იმან სამი თითი მიჩვენა, სამებით არისო. მე რომ ხელის გული გავშალე, ვანიშნე, ჯვარზე აცვეს-მეთქი. იმან რომ მუჭი მაჩვენა, მიბასუხა: მაგრამ მაინც ქვეყნიერება ხელით უჭირავსო! შემდეგ მეფემ მწყემსიც გამოკითხა. მწყემსმა მიუგო: დამცინა, თითი დამანახვა, ჩემი თითივით შიშველი ხარო. მე სამი თითი გავიკეთე პირჩხრის გამოსასახავად, ღმერთი მოწყალეა-მეთქი, იმან იწყინა და ხელის გული მაჩვენა, სილას გაგარტყამო, მეც გული მომივიდა და მუშტი მოვუღირე... იმას შეეშინდა და მომშორდაო. გავცინა დავით აღმაშენებელს და თქვა: „დიდ ხარ შენ, უფალო და საკვირველ არიან საქმენი შენნიო“.

მწყემსს გოლიათს მოაკვლევინებ და მუნჯს მეტყველზე ძლევამოსილს ჰყოფო“ (ა. წერეთელი, 1961, გვ. 180-181).

ამ გადმოცემის ჩართვით აკაკი წერეთელი დაუპირისპირდა თედორე გამცემლიძეს, რომელიც სკოლაში მუნჯური მეთოდის დანერგვის მომხრე იყო.

აკაკის იდეალი იყო დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე. ისტორიული ცნობების გარდა, მან კარგად იცოდა მათზე თქმულება-გადმოცემანი (ბევრი მათგანი კიდევ დაბეჭდა თავის თვითურ კრებულში).

იუმორისტულ ნაწარმოებში “სიკვდილი“ დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დიאלოგში ირკვევა აკაკის შეხედულება ამ ორ დიდ პიროვნებაზე, როდესაც დ. აღმაშენებელი ეუბნება თამარს: “მე როგორც მამასახლისს, საუზრე გარედან შემოიკრებია და ოჯახში შემომიტანია; შენ, როგორც ქვეყნის შესაფერ დიასახლისს, მიგიღია, შეგინახავს, მოგივლია და სწორი თადარიგი მიგიცია. შენ უჩემოდ და მე უშენოდ თითო, სრული არ ვიქნებით, ნახევარ-ნახევარი დავრჩებოდით, ისეთივე პირველობა შეგფერის მეფეთა შორის, როგორც მე“.

მეფეთა დიალოგში კარგად ჩანს, თუ როგორ ზრუნავდნენ ისინი ქვეყნის ეკონომიკურად, პოლიტიკურად და სულიერად აყვავება-აღორძინებისათვის. დავითს და თამარს მეფის ტიტული, ტახტი და სკიპტრა მხოლოდ და მხოლოდ ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად და პირადი ინტერესების გამოსაყენებლად კი არ უნდოდათ, არამედ სამშობლო-ქვეყნის ძლიერების განმტკიცებისათვის.

აი ასეთი ქვეყნისთვის გულშემატკივარი და თავდადებული პიროვნებების მოლოდინშია აკაკი. მხოლოდ ასეთებს ძალუძთ იხსნან მისი სამშობლო ეროვნული და სოციალური ჩაგვრის უღლისაგან: აკაკის სურვილი იყო, რომ ამ უაღრესად საპასუხისმგებლო ეროვნულ საქმეში ყველა ქართველი ჩაბმულიყო, თორემ დატყვევებულ და ზნეობრივად დაცემულ ქვეყანას მართო ვერც ძლევამოსილი დავით აღმაშენებელი უშველიდა და ვერც ღვთისმოსავი თამარ მეფე, თუ არ მოხდებოდა ერის კონსოლიდაცია. ქართველი ხალხის გაერთიანება კი, რა თქმა უნდა, პოლიტიკური და სტრატეგიული ნიჭით დაჯილდოებულ, ერის გამორჩეულ შვილს (შვილებს) უნდა მოეხდინა, რომელნიც წინ წარუძღვებოდნენ გამოღვიძებულ ხალხს და საბოლოოდ გაიმარჯვებდნენ კიდევ.

ღვთის რჩეული დავითისა და თამარის სახე სწორედ ამ მიზნით გაიელვებს აკაკის ლექსში “საქართველოს დღევანდელი სახე“, სადაც წინა პლანზე წამოწეულია გმირისა და ერის ურთიერთობის საკითხი.

აკაკი მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე მუდამ ზემოთ მოხსენიებულ გმირების ძიებაშია და რაკი აწმყოში არ ეგულება, წარსულის აჩრდილებს მოუხმობს. შემთხვევითი არ არის, რომ იგი “გორგასლანში“ წუხს არა თუ თამარის, არამედ მისი დაკარგული საფლავის გამოც, იმ თამარისა, რომელსაც ანდერძი ვახტანგ გორგასალმა დაუდო და ეს ანდერძი მან ბრწყინვალედ შეასრულა. თავისი მეფობის მანძილზე სიკეთის თესვით, მტრის მოგერიებითა და სარწმუნოების სიმტკიცით ქვეყანა აყვავების ზენიტში აიყვანა. დღეს კი ამბობს ღრმა გულისტკივილით პოეტი:

ის საფლავიც დაკარგულია!

ვერ მიგვიგნია წმინდა სამარე

და მასთან ერთად ხმალი და ჭვარი

საქართველოზე სხივმომფინარე (ა. წერეთელი, 1950, გვ. 282).

ზეპირსიტყვიერებაში მრავალი თქმულება არსებობს თამარ მეფის საფლავის შესახებ (ბევრი მათგანი ალბათ მგოსანსაც მოუხმენია).

ერთი თქმულების მიხედვით, ღირსშესანიშნავი მეფის დაკრძალვის დღეს რჩეულ ვაჟეაყებს მეფის რეზიდენციიდან 9 ოქროს კუბო (ზოგი თქმულებით 3) გაუტანიათ სხვადასხვა მიმართულებით. როდესაც თამარის ნეშტი წმინდა მიწისათვის მიუბარებიათ, გასაიდუმლოების მიზნით, რომ არავის სცოდნოდა დაკრძალული მეფის ადგილსამყოფელი, ჭაბუკებს ხმლით ერთმანეთი დაუზოცავთ, ბოლოს, ცოცხლად დარჩენილ ერთ მათგანს, რომ არაფერი წამოსცდნოდა, თვითმკვლელობით დაუსრულებია სიცოცხლე. ამიტომაც დღემდის არავინ იცის, თუ სად, საქართველოს რომელ კუთხეში განისვენებს მეფეთა-მეფე თამარი.

მთქმელები თითქოს ეჭიბრებიან ერთმანეთს თამარ მეფის საფლავის ადგილისათვის. თითოეული მათგანი თამარის საფლავს თავის კუთხეში აჩვენებს. ისევე როგორც აკაკი, ისინიც გამოხატავენ განსაკუთრებულ სიყვარულსა და თაყვანისცემას ქართველი ხალხის საამაყო შვილისადმი, ეროვნული გმირისადმი.

ამრიგად, აკაკი წერეთლის მიზანია, თავის უკვდავ ქმნილებებში ჩვენს სწორუბოვარ მეფეებზე თქმულება-გადმოცემების ჩართვით, მათ სასახლო საქმეებზე მინიშნებით გაუღვიძოს თანამედროვეთ ეროვნულ-პატრიოტული იდეები, რაც უცილობელი პირობა იყო საქართველოს განთავისუფლებისათვის.

ლიტერატურა

- ს. ჭილაია, 1940 - ს. ჭილაია, აკაკის პროზა: აკაკი წერეთელი, საიუბილეო კრებული, თბ., 1940.
- ნ. შამანაძე, 1975 - ნ. შამანაძე, ხალხური პროზის ჟანრები, თბ., 1975.
- ა. წერეთელი, 1954 - ა. წერეთელი, საქართველოს დღევანდელი სახე: ტ. 2, თბ., 1954.
- ა. წერეთელი, 1954 - ა. წერეთელი, რამ გამოიწვია ვეფხისტყაოსანი: ტ. 3, თბ., 1954.
- ა. წერეთელი, 1956 - ა. წერეთელი, გორგასლანი: ტ. 5, თბ., 1956.
- ა. წერეთელი, 1957 - ა. წერეთელი, ვეფხისტყაოსნის ტიპები, ხასიათი: თხზულებათა სრული კრებული 7 ტომად, ტ. 6, თბ., 1957.
- ა. წერეთელი, 1961 - ა. წერეთელი, როგორ უნდა შევკრიბოთ ზეპირგადმონაცემები? თხზულებათა სრული კრებული 15 ტომად, ტ. 11, თბ., 1961.
- ა. წერეთელი, 1961 - ა. წერეთელი, მუნჯური მეთოდი: ტ. 14, თბ., 1961

НОРА НИКОЛАДЗЕ

ПРЕДАНИЯ-СКАЗАНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ
АКАКИЯ ЦЕРЕТЕЛИ

Акакий Церетели – величайший мастер не только поэзии, но и прозы. В этом отношении он – особое явление в нашей литературе.

Проза Акакия, как и поэзия, берет начало от народной речи, бессмертного словесного творчества. Акакий Церетели мастерски использует народные мотивы, темы и образы.

В бессмертные творения писателя (и в поэзии, и в прозе) щедро вплетены прозаические жанры фольклора: предания-сказания, мифы, сказки, легенды.

Каждому фольклорному жанру в его творчестве приходится выполнять определенную функцию в разрезе той общей цели, которой Акакий Церетели самоотверженно служил на протяжении всей своей жизни. Это была задача поднять культурный и моральный уровень грузинского народа, освободить его от социального и национального гнета. Это был основной вопрос творчества А.Церетели, его первейшая и кардинальная тема.

Для подтверждения вышесказанного рассмотрим идейно-политические убеждения поэта, выраженные в вставленных в его творчество фольклорных жанрах. Остановимся на преданиях-сказаниях.

Значительное место в творчестве писателя занимают исторические предания, посвященные историческим событиям и лицам, повествующие об их славных приключениях и патриотических деяниях. Некоторые предания-сказания дают нам также немало топонимических справок об основанных историческими лицами населенных пунктах, селах и городах-крепостях.

В своих исторических произведениях А.Церетели использует предания, созданные о раннефеодальном царе Картли Вахтанге Горгасали (V – VI вв.). Он характеризует царя Вахтанга как всемогущего государя, не имеющего себе равного на свете. Поэт отмечает, что Горгасали нанес поражение правителю Осетии Бакатари, одолел и царя персов, затем выступил против греков, сбросил патриарха, вернул церкви самостоятельность и восстановил молитвы и службы в церквях на грузинском языке. А.Церетели, восхищенный патриотизмом и самоотверженностью Вахтанга Горгасали, призывает подобных ему грузинских героев встать на защиту родины.

Идеалами Акакия были Давид Агмашенебели и царица Тамар. Кроме исторических справок, он хорошо знал о них множество преданий-сказаний; некоторые из них он даже включает в свои произведения. Например: предание о туфельке царицы Тамар и кольцо Давида Агмашенебели, о защите и укреплении Давидом Агмашенебели христианской веры, об утерянной могиле Тамар, о Тамар и Руставели и др.

Целью Акакия Церетели являлось посредством показа славных деяний бессмертных грузинских царей пробудить в своих современниках национально-патриотические идеи, что было необходимо для освобождения Грузии.).

ოთარ ნიპოლეიშვილი

ალექსანდრე მანველიშვილი და რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის საკითხები

განსხვავებით საბჭოთა კავშირში მოღვაწე მეცნიერებისაგან, რომლებიც იმჟამინდელი დიქტატორული იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეწოლის გამო ძალზე შეზღუდულები იყვნენ ისტორიული მოვლენების ობიექტურად და მიუკერძოებლად შეფასების დროს, უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი მამულიშვილები თავიანთ მოსაზრებებსა და შეხედულებებს ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე გამოთქვამდნენ. ეს, რასაკვირველია, იმას სულაც არ ნიშნავს, თითქმის საბჭოთა პერიოდში ჩვენში მხოლოდ კონიუნქტურული და ტენდენციურად იდეოლოგიზებული ნაშრომები იწერებოდა და მეცნიერული აზროვნების განვითარება ჩიხში იყო მოქცეული. იმის ნათელსაყოფად, ყველაფრის მიუხედავად, საბჭოთა ეპოქის ქართულ მეცნიერებას თვით ყველაზე იდეოლოგიზებულ დარგებშიც კი უაღრესად მნიშვნელოვანი წარმატებები რომ აქვს მოპოვებული, მოვლენათა არსში გარკვეულ მკითხველს არაერთი ფუნდამენტური ნაშრომის გახსენება შეუძლია.

იმ მეცნიერებათაგან, რომლებიც ხელისუფლების მიერ საბჭოთა ეპოქაში ფართოდ დამკვიდრებული იდეოლოგიური ნორმატივების ზეწოლის შედეგად ყველაზე მეტად დაზარალდნენ, უწინარესად ისტორია უნდა დავასახელოთ. უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ხსენებული იდეოლოგიური დიქტატორული პოლიტიკის შედეგი იყო ის ფაქტი, რომ საბჭოთა პერიოდში მოღვაწე ჩვენი ისტორიკოსების არცთუ მცირე ნაწილი ხშირად ტენდენციურად და შელამაზებულად წარმოაჩენდა მოვლენებს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით დიდი შეცდომები იყო დაშვებული რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესწავლის დროს.

აღნიშნული საკითხის მეცნიერული კვლევისას საბჭოთა ეპოქაში მოღვაწე ისტორიკოსები იძულებულნი იყვნენ რეალურად არსებული ვითარება ცალკეულ შემთხვევებში ტენდენციურად და კონიუნქტურულად წარმოეჩინათ და ისტორიული სინამდვილე პრორუსული თვალთახედვით შეეფასებინათ. თუმცა, ამ სირთულეთა მიუხედავად, იმდროინდელ ქართველ ისტორიკოსთა არაერთმა წარმომადგენელმა, დიდი რისკისა და გაბედულების ფასად, მაინც შეძლო მართალი სიტყვის თქმა.

ზემოთქმულ გარემოებას ასე ხაზგასმით აქ კიდევ ერთხელ იმიტომაც მივაპყრობთ განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომ ამით გვინდა უფრო ნათლად და მკაფიოდ წარმოვაჩინოთ ის უმნიშვნელოვანესი დამსახურება, რაც რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის მონოგრაფიულად შესწავლისა და ობიექტურად წარმოჩენის საქმეში მიუძღვის XX საუკუნის ქართველ ემიგრანტთა ერთ-ერთ ისეთ უაღრესად თვალსაჩინო წარმომადგენელს, როგორიც ალექსანდრე მანველიშვილი იყო.

1931-1934 წლებში, ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში, დაწერილი თავისი დიდმნიშვნელოვანი მონოგრაფიით, რომელიც 1951 წელს გამოიცა პარიზში სახელწოდებით „რუსეთი და საქართველო“ (I ტომი) და რომელშიც ორ ქვეყანას შორის არსებული ურთიერთობები უძველესი დროიდან მოყოლებული

XIX საუკუნის 80-იან წლებამდეა მიმოხილული, ალ. მანველიშვილმა წარმატებით შეაგრო საბჭოთა პერიოდის ჩვენს ისტორიულ მეცნიერებაში არსებული დიდი ხარვეზი.

ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიის პოზიტიურ მხარეებზე საუბრისას საგანგებოდ უნდა გაესვას ხაზი იმ გარემოებას, რომ ორ ქვეყანას შორის რეალურად არსებული ისტორიული ვითარების შესწავლისა და გაანალიზების დროს მკვლევარი, არცთუ ისე იშვიათად, პირველშემფასებლის როლშიც გამოდის ხოლმე. ხსენებული წიგნის გამოსვლის შემდეგ, განსაკუთრებით ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში, ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით წარმართული მეცნიერული კვლევის შედეგად ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებები კიდევ უფრო მეტად გაღრმავდა და ახალ-ახალი დოკუმენტური მასალებით გამდიდრდა, რამაც ხსენებული ნაშრომისადმი ინტერესი თითქოს რამდენადმე გააჩნა კიდევ. მაგრამ ამ შემთხვევაში მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის ფაქტი, რომ ქართველი ემიგრანტი ისტორიკოსი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, ვინც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესწავლას სწორი და არაკონიუნქტურული მიმართულება მისცა.

ალ. მანველიშვილის ნაშრომის მნიშვნელობას არსებითად ზრდის ის გარემოება, რომ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორია მასში მასშტაბურად, შესაბამისი პერიოდების საერთაშორისო ვითარების კონტექსტშია განხილული, იმ მოვლენებთან უშუალო კავშირში, რომელთაც საქართველო იძულებული გახადეს აქტიურად დაეწყო ძიება რუსეთთან დამაკავშირებელი გზებისა.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა საქართველოს სახელმწიფოებრივი პრობლემების განსჯა-გაანალიზება იმ პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სარწმუნოებრივი დაპირისპირებულობის ფონზე, რომელიც ევროპისა და აზიის ქვეყნებს შორის მიმდინარეობდა გამძაფრებული ფორმით გვიანდელ შუა საუკუნეებში.

ალ. მანველიშვილის მტკიცებით, XV-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენები, რაც საბოლოოდ ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვით დამთავრდა, იმ გულგრილმა და ინერტულმა დამოკიდებულებამაც განსაზღვრა არსებითად, რასაც იმდროინდელი ევროპის სახელმწიფოები იჩენდნენ კავკასიის, კერძოდ კი საქართველოს მიმართ. სამწუხაროდ, მიუხედავად ჩვენი ქვეყნის ლიდერების აქტიური და პერმანენტული მცდელობებისა, მაშინდელი ევროპის სახელმწიფოთა მესვეურები და რომის კათოლიკური ეკლესიის საჭემპყრობელები რეალურად თითქმის საერთოდ არ დაინტერესებულან ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი პრობლემებით. ალ. მანველიშვილი არა მარტო უბრალოდ აფიქსირებს ამ მოვლენას, არამედ მის არგუმენტირებულ ახსნასაც ცდილობს.

მისი აზრით, აღრინდელ საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნისადმი, საერთოდ, მთელი წინა აზიისადმი და კავკასიისადმი, მსოფლიოში სრულიად განსხვავებული დამოკიდებულების არსებობა, რამაც საქართველოს სახელმწიფოებრივ განვითარებაზეც მოახდინა უდიდესი და მეტად კეთილისმყოფელი ზეგავლენა, იმით იყო განპირობებული, რომ ხსენებული რეგიონი „ევროპისა და აზიის ხალხთა მიმოქცევის სარბიელს წარმოადგენდა. აქ იყო კაცობრიობის მთავარ რასათა ჭიდილის მოედანი. აქ ჩაისახა და იშვა ადამიანის შემოქმედება და აქვე დაირწა აკვანი პირველი საკაცობრიო ცივილიზაციისა.

ეს იყო ორი ქვეყნის შეხვედრის ცენტრი: მისი საშუალებით უკავშირდებოდა დასავლეთი აღმოსავლეთს“ (გვ. 13).

საქართველო, საერთოდ კავკასია, ამ დიდ საერთაშორისო როლსა და მნიშვნელობას, ალ. მანველიშვილის შეფასებით, იმ დროიდან კარგავს და გამოდის ევროპის სახელმწიფოებრივი ინტერესების სფეროდან, როცა „ევროპიელნი აზიასთან მიმოსვლის ახალ გზებს აღმოაჩენენ (XV ს.). ამიერიდან მისი ისტორიული როლი მცირდება“ (იქვე). ევროპა-აზიის დამაკავშირებელი ახალი სავაჭრო გზების აღმოჩენამ, მკვლევრის აზრით, საგრძნობლად დაამცრო და შეასუსტა საქართველოს საერთაშორისო როლი. თუ მანამდე ამ როლს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა ის ფაქტი, რომ „დასავლეთ-აღმოსავლეთის მთავარი გზა, ინდოეთისაკენ მიმავალი, სწორედ საქართველოზე მიდიოდა“, ახლა ეს გზა უკვე ძალზე დაშორდა ჩვენს ქვეყანას, რამაც საბედისწერო ზეგავლენა მოახდინა მის შემდგომ სახელმწიფოებრივ განვითარებაზე. ალ. მანველიშვილის მტკიცებით, ევროპის სახელმწიფოთა დაინტერესებაც საქართველოს მიმართ სწორედ ამ დროიდან იწყებს მკვეთრად შემცირებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორის მიერ გამოთქმულ საკმაოდ ორიგინალურ ამ თვალსაზრისში ყველაფერი ბოლომდე მისაღები და გასაზიარებელი არ არის (ვთქვათ, მტკიცება იმისა, თითქმის ქართველებს კულტურა მხოლოდ ზემოთ აღნიშნულ პერიოდებში აქვთ შექმნილი). ავტორისეული თვალსაზრისის უმთავრესი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი არსი, ჩვენი აზრით, ძირითადად მაინც სწორია და ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი თავისუფლება და ძლიერება მართლაც მნიშვნელოვანწილად იყო დამოკიდებული იმაზე, რა საერთაშორისო როლის შესრულებაც უზღებოდა მას ისტორიული განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე.

ალ. მანველიშვილი არა მარტო უშუალოდ საქართველოში განვითარებული ისტორიული მოვლენების აღმწერლისა და გამაანალიზებლის როლში გამოდის, არამედ იმ უმთავრესი გლობალური მიზეზების ახსნასაც და წარმოჩენასაც ცდილობს, რომელთაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების ჭერ დაკნინება-დასუსტება, შემდეგ კი მისი დამხობა განაპირობებს. სხვათაგან რომ ვთქვათ, მისი სამეცნიერო კვლევის უმთავრესი მიზანია იმ გარემოებათა ობიექტური ახსნა და გაცნობიერება, რამაც საქართველო საბოლოოდ რუსეთის კოლონიად აქცია.

ქართველი მეფეების მიერ XV საუკუნის ბოლო წლებიდან დაწყებული პრორუსული საქმიანობა, რაც შემდგომი სამი საუკუნის განმავლობაში თანდათანობით იმდენად გაძლიერდა, რომ საბოლოოდ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვით დასრულდა, ალ. მანველიშვილის შეფასებით, ჩვენი სამშობლოს მესვეურთა მცდარი პოლიტიკის შედეგი კი არ იყო, არამედ საერთაშორისო ვითარებით განპირობებული სახელმწიფოებრივი ბედისწერა. მკვლევარმა ღრმად და დარწმუნებული იმაში, რომ აღნიშნული მოვლენა ფაქტობრივად იმ პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური დაპირისპირების თავისებურ შედეგს წარმოადგენდა, რომელიც ევროპასა და აზიას შორის არსებობდა იმხანად.

ევროპის სახელმწიფოთა და რომის კათოლიკური ეკლესიის წინამძღოლთა ამგვარმა პასიურმა და მხოლოდ სიტყვიერ ღონეზე გამოხატულმა ინტერესმა ქვეყნის სახელმწიფოებრივი და ფიზიკური გადარჩენის გზათა მაძიებელ ქართველ

მეფეებს თვალი რუსეთისაკენ მიაპყრობინა, რასაც ალ. მანველიშვილი, იმდროინდელი ისტორიული რეალობის გათვალისწინებით, სავსებით გამართლებულ მოვლენად მიიჩნევს. მისი შეფასებით, „რადგანაც ევროპა მისთვის მიუწვდომელი დარჩა“, „მაჰმადიანი ქვეყნებისაგან განწვალებული და დაქანცული“ საქართველო „ფსიქოლოგიურად ადვილად ურიგდება „ერთმორწმუნე“ რუსეთთან დაახლოვების ცდას“ (გვ. 33).

ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიის უმთავრესი მიზანია, პირველწყაროებსა და მდიდარ ფაქტობრივ მასალებზე დაყრდნობით კიდევ ერთხელ წარმოაჩინოს თვალნათლივ, რამდენად შედეგიანი აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნისათვის შექმნილი ისტორიული რეალობით ნაკარნახევი ამ გადაწყვეტილების მიღება.

ალ. მანველიშვილის წიგნში ამ ურთიერთობისთვის ფართოდ დამახასიათებელი ნეგატიური მხარეები, უპირველეს ყოვლისა, რუსული წყაროებიდან მოშველიებულ ფაქტებსა და მოვლენებზე დაყრდნობითაა წარმოჩენილი, რაც კიდევ უფრო ნათლად და დაუეჭვებლად გვარწმუნებს ავტორისეული მსჯელობის სიმართლესა და არატენდენციურობაში.

ალ. მანველიშვილის წიგნის ღირსება ისიც არის, რომ მასში იმ თვალსაზრისის ილუზიურობაცა და სიყალბეცაა მდიდარ დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით დამაჯერებლად ნათელყოფილი, რომლის მიხედვითაც ქართველი და რუსი ხალხების ერთმანეთთან შემაკავშირებელ მძლავრ ძალად ქრისტიანული სარწმუნოება იყო მიჩნეული. ისტორიული ფაქტების მოშველიებით, მკვლევარი ცდილობს არგუმენტირებულად დაგვარწმუნოს იმაში, რომ „ერთმორწმუნე“ რუსები საუკუნეთა განმავლობაში გაცილებით უფრო მეტი სისასტიკითა და ბარბაროსობით იბრძოდნენ ქართველი ხალხის დასათრგუნად, ვიდრე სხვა სარწმუნოების მიმდევარი დამპყრობლები.

მიუხედავად იმ სამეცნიერო ღირსებებისა, რითაც ალ. მანველიშვილის განსახილველი ნაშრომი ხასიათდება და რაზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, იგი კლასიკური ტიპის მონოგრაფიულ გამოკვლევად მაინც ვერ ჩაითვლება. ეს გარემოება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ შესასწავლად აღებული პრობლემის მიზანმიმართულ კვლევა-ძიებასა და ახალი საარქივო და სხვა სახის დოკუმენტური მასალების მოპოვებაზე მეტად წიგნის ავტორი ზოგჯერ საქართველოს ისტორიის საყოველთაოდ ცნობილი ეპიზოდების მოთხრობითაა გატაცებული.

აღნიშნული მოვლენა, ვფიქრობთ, ორი უმთავრესი ფაქტორითაა განპირობებული. პირველი, იმით, რომ ავტორს, რომელიც ხსენებულ ნაშრომს ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში წერდა, ნაკლებად ან საერთოდ არ მიუწვდებოდა ხელი საქართველოში არსებულ საარქივო დოკუმენტებსა და სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაზე. და მეორეც, გარდა მკვლევარ-სპეციალისტებისა, მისი წიგნი მკითხველთა ფართო წრისათვის, უპირველეს ყოვლისა კი უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისათვის, იყო გამიზნული, რამაც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ავტორისეული თხრობის სტილის სიტყვიერი სიმსუბუქე და ერთგვარად ბელეტრიზებული ფორმა.

OTAR NIKOLEISHVILI**ALEXANDRE MANVELISHVILI AND THE QUESTIONS
OF HISTORICAL RELATIONSHIPS BETWEEN
RUSSIA AND GEORGIA**

During the years of his emigration 1931-1934 Alexandre Manvelishvili wrote an interesting monograph work "Russia and Georgia", first volume, published in 1951 in Paris. The book tells about the relationship between the two countries from the earliest contacts to the 60s of the 19th century. Manvelishvili's book irons certain shortcomings in the science of history of the Soviet period. In his monographic work of the relationship between Russia and Georgia A. Manvelishvili discusses the issue in the background of international situations, based on the immediate connections of events that compelled Georgia to seek after the ways of nearing to Russia.

One of the merits of Alexandre manvelishvili's work is that he presents numerous documental materials that throw light to the hypocrisy and fallacy of the argument of the would-be friendship of Russian and Georgian people based on so-called common Christian confession. Christian Russians fought for subjugation of the Georgian people with far more brutality and barbarity than any other conquerors of different religions.

ეპიზოდურ პერსონაჟთა სახეები და ფუნქციები "ვეფხისტყაოსანში"

მხატვრული ნაწარმოების მოქმედ პირთა კლასიფიკაციისას ცალკე გამოიყოფა მესამეხარისხოვანი ანუ ეპიზოდური პერსონაჟები.

მწერალს ეპიზოდური პერსონაჟი ნაწარმოებში შემოჰყავს მხოლოდ ერთხელ, ერთ გარკვეულ ეპიზოდში, შესარულებინებს მას თავის როლს და მოქმედების ასპარეზიდან გაჰყავს ისე, რომ არ იძლევა მის დახასიათებას, არ არქმევს მას სახელსა და გვარს, ასევე არ მიუთითებს გმირის გარეგნობა—პორტრეტსა და ჩაცმულობაზე.

ლიტერატურულ ძეგლებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ეპიზოდური პერსონაჟი მცირე, მაგრამ ზოგჯერ ძალიან აუცილებელ როლს ასრულებს მოქმედების განვითარებაში. იმისდა მიხედვით, თუ როგორი სირთულისაა ეპიზოდური პერსონაჟების როლი, გადამწყვეტია თუ არა მათი ფუნქცია სიუჟეტური ხაზის განვითარებისათვის, ისინი შეიძლება დავყოთ ორ ძირითად ჯგუფად:

1. პასიური ეპიზოდური პერსონაჟები

2. აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟები

ეპიზოდური პერსონაჟების ზემომოყვანილი კლასიფიკაცია მოვანდინეთ შოთა რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტზე დაყრდნობით.

შოთა რუსთაველს თავის პოემაში სიუჟეტის განვითარების დროს ხშირად სჭირდება მესამეხარისხოვანი პერსონაჟების მოშველიება. მწერალი მათ იყენებს ორი ან რამდენიმე ეპიზოდის ერთმანეთთან დასაკავშირებლად, ეპიზოდებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი ურთიერთობის დასამყარებლად, მოქმედი გმირების შესახვედრად ან, პირიქით, დასაცილებლად და სხვ. პოემის ტექსტის ანალიზმა აჩვენა, რომ ისინი ხან პასიურ, ხან კი აქტიურ როლს ასრულებენ მოქმედების წინსვლაში, მომდევნო ეპიზოდის განვითარებაში.

1. პოემაში მესამეხარისხოვან პერსონაჟებად პირველად გამოიჩნებიან ვაზირები, რომლებიც მეფეს უწონებენ გადაწყვეტილებას თინათინის ხელმწიფედ დასმის შესახებ. ისინი, გარდა იმისა, რომ მონაწილეობენ მეფესთან დიალოგში, სხვა რაიმე მოქმედებას არ ასრულებენ, მაგრამ მათი თანხმობა გარკვეული მნიშვნელობისაა ამბის შემდგომი განვითარებისათვის. ვაზირები "ვეფხისტყაოსანში" პასიური ეპიზოდური პერსონაჟები არიან;

2. თინათინმა იხმო გამზრდელი და დაავალა მოეტანა საჭურჭლე, რომელიც მეფე ქალმა ხალხს უწყალობა. გამზრდელი პასიური ეპიზოდური პერსონაჟია;

3. როსტევანისა და ავთანდილის ნადირობაში მონაწილეობს თორმეტი მონა. ნადირის მორეკვის შემდეგ მათ ნანადირევი დაიანგარიშეს და გამარჯვებულები გამოავლინეს. მეფე როსტევანმა უცხო მოყმის ამბის შესატყობად ამ მონებიდან ჯერ ერთი, შემდეგ კი თორმეტივე გაგზავნა. უცხო მოყმემ ისინი დახოცა;

4. როსტევან მეფემ უცხო მოყმის საძებნელად ქვეყნის ოთხივე კუთხეს გაგზავნა მონა კაცები, რომლებმაც ერთი წელიწადი იარეს, ვერა გაიგეს რა და უკან დაბრუნდნენ;

5. თინათინმა ავთანდილი თავისთან იხმო მონა ზანგის საშუალებით;

6. ავთანდილმა როსტევან მეფესთან ეჭიბი შეგზავნა და მისი პირით შეატყობინა, რომ სალაშქროდ წასვლას აპირებდა;

7. ავთანდილმა წასვლის წინ თავის ყმებს წერილი დაუტოვა და სთხოვა შერმადინის მორჩილება.

ზემოჩამოთვლილ შეიდივე ეპიზოდში გამოყვანილი ეპიზოდური პერსონაჟები: ვაზირები, გამზრდელი, მონები, ყმები, ეჭიბი პასიურ პერსონაჟებად უნდა მივიჩნიოთ. მათი როლი ხშირად იმდენად უმნიშვნელოა, რომ დიალოგშიც კი არ მონაწილეობენ, მწერალი მათ მხოლოდ ახსენებს დახასიათებისა და აღწერის გარეშე, მაგრამ ამ მოქმედი პირების არსებობა სიუჟეტისთვის აუცილებელია.

პასიური ეპიზოდური პერსონაჟები "ვეფხისტყაოსანში" მრავლად დაიძებნება, მაგრამ საკითხის დასაზუსტებლად, ვფიქრობთ, მოყვანილი ნიმუშებიც საკმარისია.

რაც შეეხება აქტიურ ეპიზოდურ პერსონაჟებს, ისინი პოემაში უფრო საინტერესოდ და შესამჩნევად, ცოცხლად არიან წარმოჩენილი.

1. ავთანდილს შეხვდნენ ხატაელი ძმები, რომელთა შესახებ რუსთაველი შედარებით ვრცლად მოგვითხრობს. სწორედ ამ ეპიზოდურმა პერსონაჟებმა უამბეს ავთანდილს უცხო მოყმის შესახებ და დაანახეს კიდევ შორს მიმავალი მხედარი. ე.ი. მესამეხარისხოვანმა პერსონაჟებმა — ხატაელმა ძმებმა გადამწყვეტი როლი შეასრულეს ავთანდილისა და ტარიელის შეხვედრაში, ამიტომ ისინი აქტიურ ეპიზოდურ პერსონაჟებად უნდა მივიჩნიოთ. მათი შემოყვანა პოემაში გარდაუვალი აუცილებლობითაა გამოწვეული;

2. ასევე მნიშვნელოვანია "ვეფხისტყაოსნის" სიუჟეტში ხვარაზმშას ძის შემოყვანა და ტარიელის მიერ მისი მოკლა. რომ არა ეს ეპიზოდი, ნესტან-დარეჯანი არ მოხვდებოდა ქაჭეთის ციხეში, რომლის დამზობა და სიკეთის გამარჯვება პოემის მთავარი აზრი და მიზანია;

3. აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟები არიან ზანგი მონები, რომლებმაც კიდობნით ატარეს ნესტან-დარეჯანი და ბოლოს ზღვათა სამეფოში მიიყვანეს. მათ გადაკარგეს ტარიელის სატრფო;

4. აქტიურ ეპიზოდურ პერსონაჟებად უნდა ჩაითვალოს ფატმანის გრძნეული მონები, რომლებმაც დახოცეს ზანგები და მშვენიერი ნესტან-დარეჯანი ფატმანს მიჰგვარეს;

5. აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟაა ჭაშნაგირი, რომლის მოკვლის შემდეგ ფატმანმა სიმართლე უამბო ავთანდილს და გაიხსნა ნესტან-დარეჯანის ადგილ-სამყოფელის საიდუმლო;

6. აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟები არიან ქაჭები, რომლებმაც შეიპყრეს და ტყვედ წაიყვანეს ნესტან-დარეჯანი, ჩასვეს ის ქაჭეთის ციხეში და მოწყვტიეს სამყაროს;

7. ასევე აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟია ფატმანის გრძნეული მონა, რომლის საშუალებითაც კავშირი დამყარდა ქაჭეთის ციხესა და გარე სამყაროს შორის. მან ფატმანის წერილი გადასცა ნესტანს, ხოლო საპასუხო წერილები მისი მეშვეობით მიუვიდა ფატმანსა და ტარიელს. სწორედ ამ გრძნეული მონის აქტიური მოქმედებით მიაგნო ტარიელმა სატრფოს, მეგობრების დახმარებით დაამხო ბოროტების სიმბოლო — ქაჭეთის ციხე და გაათავისუფლა მიჯნური.

მაშასადამე, "ვეფხისტყაოსნის" მთავარი იდეის გადასაწყვეტად კვანძის გახსნაში ერთ-ერთ წამყვან როლს ასრულებს ფატმანის გრძნეული მონა — აქტიური ეპიზოდური პერსონაჟი, რომლის დახმარების გარეშე გმირი რაინდები ქაჭეთის ციხეს ვერ მიაგნებდნენ.

ამრიგად, აქტიური და პასიური ეპიზოდური პერსონაჟები მხატვრულ ნაწარმოებში მთავარ და მეორეხარისხოვან გმირებს ეხმარებიან ან ხელს უშლიან მიზნის განხორციელებაში. ისინი სიუჟეტში მომენტალურად შემოდიან და პატარა როლის შესრულების შემდეგ მყისვე ქრებიან. ისინი პასიურად ან აქტიურად მონაწილეობენ კვანძის გახსნაში და მეტ-ნაკლებად სერიოზულ კვალს ტოვებენ ნაწარმოებში.

ლიტერატურა

- ლიტერატურის თეორიის საფუძვლები, თბ., 2001.
მ. ნიჟარაძე, ზ. კიკვიძე, 2007 - მ. ნიჟარაძე, ზ. კიკვიძე, ლიტერატურის-მცოდნეობის პროპედევტიკა, ქუთაისი, 2007.
შოთა რუსთაველი, "ვეფხისტყაოსანი", თბ., 1986.

MADONA NIZHARADZE

FUNCTIONS OF EPISODIC CHARACTERS IN "THE KNIGHT IN THE PANTHER'S SKIN"

The imagery of the episodic characters of Sh. Rustaveli's epic poem "The Knight in the Panther's Skin" can be classified in two groups. 1. Passive and 2. Active episodic characters.

Passive episodic characters are: viceroys, foster parents, slaves, serfs, ushers etc. Their role is sometimes so negligible that they even do not participate in dialogues. The author often mentions them without description of their personalities; they even do not have their first names and are referred to according their trade or social labels. In spite of all these their existence is indispensable for the plot.

Active episodic characters are more interesting and they are more vividly represented than the first group of the secondary characters. These are: brothers from Khataeti, son of Khvarazmshah, negro slaves, a wine-taster, Kajevis(s), Patman's wizard slaves etc. The fabric of the story is woven with participation of these active episodic heroes and heroines. They tear down the "castle of Kajeti" the symbol of evil and achieve victory of the good.

Active and passive episodic characters have their particular roles in the story. They either assist or prevent the protagonists from their struggle to achieve their objectives. Episodic characters appear spontaneously in the plot and often fulfilling their minor roles vanish from the theatre immediately. They take active or passive parts in the dénouement and leave more or less important traces.

ნათო ნიჭაბაძე

პოლიტიკური პარტიები დემოკრატიულ საქართველოში (1918-1921)

როგორი იყო პოლიტიკურ ძალთა განლაგება, რომელი პარტიები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და ჯგუფები აპირებდნენ საარჩევნო მართონში მონაწილეობას და დამფუძნებელ კრებაში თავიანთი წარმომადგენლების გაყვანას.

საქართველოს დროებით პარლამენტში უმრავლესობას სოციალ-დემოკრატები (მენშევიკები) შეადგენდნენ. ქართველ მენშევიკებს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ (მენშევიკურ) პარტიასთან იდეურ-ორგანიზაციული ერთობა აკავშირებდა, მაგრამ ოქტომბრის გადატრიალებამ ეს ერთობა დაარღვია და გაყრის პროცესი დაიწყო.

1918 წლის 14-19 ნოემბერს ჩატარდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის VIII ყრილობა. ძირითადი საკითხი იყო საქართველოს დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შექმნა. ნოე ჟორდანიამ ყრილობაზე გამოსვლისას განაცხადა: „...ჩვენ უწინარეს ყოვლისა დემოკრატები ვართ და არა ნაციონალისტები. ვამაყობთ იმით, რომ რევოლუციის იდეებს სამოქალაქო ომის გარეშე ვახორციელებთ... ადრე ცენტრალისტები ვიყავით, მაგრამ სიტუაცია შეიცვალა და დრომ მოითხოვა ეროვნული სახელმწიფოს შექმნა, დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ჩამოყალიბება“ (ალ. ბენდიანიშვილი, 2001, გვ. 138).

„ალიონის“ ჯგუფი პროგრამულ საკითხებზე უთანხმოების და საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის მხარდაჭერის გამო გამოეყო სოციალ-დემოკრატიულ (მენშევიკურ) ორგანიზაციას. მას შემდეგ, რაც სოციალ-დემოკრატიული პარტია საქართველოს დამოუკიდებლობის პოზიციაზე დადგა, თვით პარტიაც დამოუკიდებელი გახდა, აზრი აღარ ჰქონდა ცალკე ჯგუფის არსებობას და 1919 წლის იანვარში ალიონისტები დაბრუნდნენ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შემადგენლობაში.

1918 წლის მაისში ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტის ინიციატივით გადაიდგა პირველი ნაბიჯი საქართველოს დამოუკიდებელი სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის შექმნისათვის. სოციალისტ-რევოლუციონერთა დამფუძნებელი ყრილობა 1918 წლის ივნისში გაიმართა.

სოციალისტ-რევოლუციონერთა მეორე ყრილობაზე ლ. შენგელაია აღნიშნავდა: „ჩვენ მოვწყდით რუსეთს და ამით მოვწყდით ჩვენს დიდ პარტიას რუსეთში. ამას არ მოითხოვდა ჩვენი ვიწრო პარტიული ინტერესები, მაგრამ მოითხოვდა ჩვენი ერის მდგომარეობა და მშრომელი ხალხის ინტერესები... ჩვენ მოვწყდით დედა პარტიას, მაგრამ თუ ინტერნაციონალიზმი არის იდეური ერთობა და არა მექანიკური კავშირი, ჩვენ მასთან ვიქნებით მუდამ“ (ალ. ბენდიანიშვილი, 2001, გვ. 139).

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას დაარსებიდან (1917) ხუთი თვის შემდეგ გამოეყო მცირე ჯგუფი (ს. ახმეტელი, დ. ჩიქოვანი, ს. შანშიაშვილი, დ. არონიშვილი), რომლებმაც თავი საქართველოს რადიკალურ-დემოკრატიულ პარტიად გამოაცხადეს, გამოსცეს ჟურნალი „რადიკალი“, შემდეგ — „ჩვენი რესპუბლიკა“. რადიკალ-დემოკრატები გადაპრით აღიარებდნენ კერძო საკუთრებას, მოითხოვდნენ ნორმაზე მეტი მიწები ჩამორთმეოდათ

უსასყიდლოდ მემამულეებს. მართალია, რადიკალ-დემოკრატიულმა პარტიამ მომხრეთა მცირე ჯგუფი შეიძინა, მაგრამ მან მაინც პოზიტიური კვალი დატოვა და მხარდაჭერა ჰპოვა ქართველი გლეხკაცობის გარკვეულ ნაწილში.

რადიკალ-დემოკრატი დ. ჩიქოვანი წერდა: „ვდგავართ კლასიურ ნიადაგზე და ვიცავთ წვრილ მესაკუთრეთა კლასის ინტერესებს. რევოლუციონერის საშუალებით ვებრძვით ფეოდალურ მიწათმოქმედებას და მის მაგიერ ვამყარებთ გლეხთა თავისუფალ მეურნეობას... ვდგავართ საერთო სარგებელიანობის თვალსაზრისზე და ვაწარმოებთ რადიკალ და რეალურ პოლიტიკას“ (ო. ჯანელიძე, 2002, გვ. 365).

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, 1918 წლის სექტემბერში, ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას კვლავ გამოეყო ერთი ჯგუფი — საქართველოს ნაციონალ-დემოკრატიული პარტია.

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას პარლამენტში 15 წარმომადგენელი ჰყავდა, სწორედ აქ იჩინა თავი უთანხმოებამ. ვითარებიდან თავის დასაღწევად, პარტიის მცირე კონფერენციამ საჭიროდ ჩათვალა ფრაქციის რეორგანიზაცია, რაც უმრავლესობამ უარყო. 1918 წლის 19 აგვისტოს მთავარმა კომიტეტმა მთელი ფრაქცია ეროვნული საბჭოდან გამოწვეულად გამოაცხადა, რასაც მოჰყვა ფრაქციის წევრთა ხელახალი არჩევნები. ფრაქციის ორი წევრი — მიხეილ მაჩაბელი და დავით ვაჩნაძე ვერ მოხვდნენ საბჭოში. ისინი არ დაემორჩილნენ საბჭოდან გასვლის გადაწყვეტილებას. მთავარი კომიტეტის 7 წევრმა (გრ. ვეშაპელი, ვ. წერეთელი, დ. ვაჩნაძე, ივ. ელიაშვილი, რ. გაბაშვილი, დ. ჯავახიშვილი, შ. ქარუმიძე) თავი გამოაცხადა დამოუკიდებელ ნაციონალ-დემოკრატიული პარტიის მთავარ კომიტეტად (ო. ჯანელიძე, 2002, გვ. 383). 1920 წლის ოქტომბერში გაიმართა ეროვნული პარტიის პირველი ყრილობა. პარტიის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა გრ. ვეშაპელი, მომელმაც განაცხადა, რომ ეროვნული პარტია ოპოზიციაში იქნებოდა მთავრობის როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკის მიმართაც.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შემდეგ მეტი ყურადღება დაუთმო ერის შინასოციალური სტრუქტურების გაუმჯობესებას, სოციალიზმის თეორიისა და პრაქტიკის სრულყოფას. სოციალური რადიკალიზმის მქადაგებელნი დედაპარტიისაგან გამოყოფის გზას დაადგნენ. ამასთან დაკავშირებით „საქართველოს“ რედაქცია შენიშნავდა: „განა მოელოდა ვინმე, რომ ფედერალისტები ამ დასკვნამდე მივიდოდნენ. რა იქნა ტანჯული ჯორჯაძის ტანჯული სული... ჩვენ მაინც გვგონია, რომ ფედერალისტები სამუდამოდ არ „გამაშვრალბულან“ („ერთობა“, 1918, 23. VI).

თვით სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის წევრთა დიდმა უმრავლესობამ დაგმო სოციალური რადიკალიზმი, თავის ზოგიერთ თანამოაზრეთა „გამაშვრალება“. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში თანდათან, დამფუძნებელი კრების არჩევნების მოახლოებასთან ერთად, გაღრმავდა წინააღმდეგობა, სოციალისტ-ფედერალისტთა კომიტეტის სხდომაზე შეუძლებელი გახდა შეთანხმება დებუტატობის კანდიდატთა სიის შემადგენლობაზე.

„სახალხო საქმის“ რედაქციამ დაგმო გამთიშველები და აღნიშნა, რომ ამ გამთიშველებს არაფრად მიაჩნიათ ასე ნაქარვეად ახალი პარტიის შექმნა, არ ესმით, რომ პოლიტიკური პარტიის გამრავლების ასეთ სწრაფ ტემპს

„სარგებლობის მაგიერ მხოლოდ ზიანი მოაქვს ხალხისა და სამშობლოსათვის“ („საქართველო“, 1918, 29 VI).

საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში სოციალ-დემოკრატებმა გაიყვანეს 109 დეპუტატი, ეროვნულ-დემოკრატებმა — 8, სოციალისტ-ფედერალისტებმა — 8, სოციალისტ-რევოლუციონერებმა — 5. აგვისტოში ჩატარებული დამატებითი არჩევნებით, დაშნაკუტუნმა საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში გაიყვანა 3 დეპუტატი. ასევე, დამფუძნებელ კრებაში შევიდა ქართველი ნაციონალისტების ლიდერი გრ. ვეშაპელი და სოციალისტ-ფედერალისტი ს. დადიანი (ალ. ბენდიაშვილი, 2001, გვ. 152-153).

სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ მთავრობის თავმჯდომარის პოსტზე კვლავ ნ. ქორდანის კანდიდატურა დაასახელა. ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ, მართალია, ნდობა გამოუცხადა ნ. ქორდანის, მაგრამ არ მოეწონა მისი შედგენილი მთავრობა.

დამფუძნებელი კრების 21 მარტის სხდომაზე ევგ. გეგეჭკორმა წაიკითხა მთავრობის დეკლარაცია. მთავრობის დეკლარაცია გააკრიტიკეს სოციალისტ-ფედერალისტებმა, სოციალისტ-რევოლუციონერებმა და ეროვნულ-დემოკრატებმა. ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის ლიდერმა სპ. კედია აღნიშნავდა, რომ მთავრობის შემადგენლობა არსებითად არ შეცვლილა და არც მისი პოლიტიკა შეიცვლებოდა. ის პარტია, რომელსაც არასდროს ჰქონია მიზნად საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა და რომელმაც გარემოების ძალდატანებით ჩაიბარა ქვეყნის მართვა-გამგეობის ტვირთი, ბუნებრივია, ვერ შესძლებდა შემოქმედებითი პოლიტიკის გატარებას, ჭეშმარიტად ეროვნული სახელმწიფოს აშენებას“... (საქართველოს სცია, ფ. 1833, ა.1, ს.3. ფ. 35-37).

1921 წლის დამდეგისათვის საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა შედარებით მყარი იყო. რაც შეეხება შინაპოლიტიკურ ცხოვრებას, იგი უაღრესად დაძაბული გახდა. გააქტიურდა ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური ძალები. 1921 წლის იანვარში ჩატარდა სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიების კონფერენციები, შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული პარტია, რომელშიც გაერთიანდნენ არასოციალისტური დემოკრატიული პარტიები. მთავრდებოდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება, რომლის საფუძველზეც უნდა ჩატარებულყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები.

არასოციალისტური პარტიების გაერთიანებული კონფერენცია გაიმართა თბილისში 1921 წლის 23-27 იანვარს. პირველი სხდომა გახსნა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის უზუცესმა წევრმა ვასილ წერეთელმა. მან აღნიშნა ამ გაერთიანების დიდი მნიშვნელობა საქართველოსათვის და უსურვა მას ნაყოფიერი მუშაობა. კონფერენციამ აირჩია მთავარი კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: საბატოო თავმჯდომარეები: ვასილ წერეთელი და ნიკო ნიკოლაძე; წევრები: სპ. კედია, გრ. ვეშაპელი, გ. გვაზავა, ალ. ასათიანი, ი. მაჭავარიანი, შ. ქარუმიძე, პ. გოთუა, კ. აფხაზი და სხვ. პარტიის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა სპ. კედია, მოადგილედ გრ. ვეშაპელი.

არასოციალისტური, დემოკრატიული პარტიების გაერთიანებასთან დაკავშირებით გაზეთმა „საქართველომ“ 28 იანვარს გამოაქვეყნა სარედაქციო სტატია, რომელშიც ჩამოყალიბებული იყო პარტიის მიზნები და ამოცანები: „მოხდა ის, რაც ამხნობამდისაც უნდა მომხდარიყო, ყველა გრძნობდა, რომ

არაბუნებრივი და არანორმალურია, როდესაც ერთმანეთს დაშორებულნი არიან ორგანიზაციულად ისეთი მიმართულებები, რომელთაც პრინციპულადაც და ტაქტიკურადაც არაფერი აქვთ გასაყოფი და როგორც ნაწილნი ერთი მთლიანი ორგანიზმისა, ადრე თუ გვიან უნდა შეერთებულიყვნენ („საქართველოს კომუნისტი“, 1990, №11).

არასოციალისტური პარტიების გაერთიანებას მოახლოებული არჩევნების წინ თან ერთოდა პოლიტიკური ბრძოლის გამწვავება. გაძლიერდა დისკუსია იმის თაობაზე, თუ რა გზით უნდა წარმართულიყო ქვეყნის ეკონომიკურ-პოლიტიკური განვითარება - სოციალისტური თუ არასოციალისტური გზით. იმის მიხედვით, თუ ვინ გაიმარჯვებდა შიდაპოლიტიკურ ძალთა ჭიდილში, განისაზღვრებოდა რესპუბლიკის შემდგომი განვითარების გზაც.

მომავალი არჩევნების წინ ოპოზიციური ძალების გაერთიანება და მათ მიერ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წინააღმდეგ ბრძოლის გააქტიურება სერიოზულ შეშფოთებას იწვევდა ამ პარტიის მესვეურებში. ესერები და სოციალისტ-ფედერალისტები ძლიერ მეტოქეებად ვერ ჩაითვლებოდნენ, მთავარი ბრძოლა სოციალ-დემოკრატიას არასოციალისტურ პარტიებთან მოელოდა. ამას ისიც ემატებოდა, რომ თვით სოციალ-დემოკრატიული პარტია აღარ იყო ერთიანი და მასში გაჩნდა ე. წ. „ახალი სხივის“ ოპოზიციური ჯგუფი, რომელიც მკაცრად აკრიტიკებდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობის პოლიტიკას. ბუნებრივია, პარტიის შიგნით გაჩენილი ოპოზიციური ჯგუფი საფრთხეს უქმნიდა მმართველი პარტიის პოზიციებს მომავალ არჩევნებში. ნოე ჟორდანია იძულებული იყო ელიარებინა: „სახელმწიფოს ვაშენებთ, მაგრამ პარტია გვენგრევა“.

ამრიგად, 1921 წლის იანვარსა და თებერვლის დამდეგს საქართველოს შინაპოლიტიკური ცხოვრება უაღრესად დაძაბული იყო. გააქტიურდა რესპუბლიკაში არსებული ყველა ძირითადი პოლიტიკური ძალა. ჩატარდა სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიების კონფერენციები. შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული პარტია, მთავრდებოდა რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავება, რომლის საფუძველზეც 1921 წლის გაზაფხულზე უნდა ჩატარებულიყო საქართველოს პარლამენტის არჩევნები.

ლიტერატურა

ალ. ბენდიანიშვილი, 2001 - ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921), თბ., 2001.

გაზ. „ერთობა“, 1918, 23 ივნისი; 1921 წლის 30 იანვარი.

გაზ. „კლდე“, 1918, 15 სექტემბერი.

გაზ. „საქართველო“, 1918, 29 ივნისი.

ჟურნ. „საქართველოს კომუნისტი“, 1990, №11.

გაზ. „სახალხო საქმე“, 1921 წლის 16 იანვარი.

ო. ჯანელიძე, 2002 - ო. ჯანელიძე, ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002.

NATO NIKABADZE**POLITICAL PARTIES IN THE DEMOCRATIC GEORGIA
(1918-1921)**

The 8th congress of social-democrats held in November, 1918 proclaimed the establishment of the social-democratic party.

June 1918, the congress of socialist-revolutionists formed the Independent Socialist-revolutionist party.

After the five months of establishing national-democratic party (1917) a splinter group formed Radical-democratic party. In September 1918 due to the new conflict in the National-democratic party one more group national-democratic party separated from it and later was authorized as National party.

After gaining the independence of the first republic a part of socialist-federalists proclaimed radicalism and made a decision to establish the party of "leftist-federalist toilers".

In the Constituent Assembly (February 1919) Social-democrats had 109 seats, National-democrats - 8, Socialist Federalists - 8, and Socialist Revolutionists - 5.

In January 1921 non-socialist parties merged into one party: They were: National-democrats, Radical-democrats Land-owners Union and the Union of Non-party people. The united party was renamed as "Democratic-party of Georgia". The aim of the party was to offer the opposition to the ruling Social-democratic party.

Before the forthcoming general elections the unification of the opposition parties created serious apprehension and uneasiness among the leaders of the ruling party.

ვლადიმერ ვაჟაშვილი,
მაღონა რობაქიძე

"ჟამი შენებისა"

ედგენება სრულიად საქართველოს
კათალიკოს-პატრიარქის
უწმინდესისა და უნეტარესის
ილია II აღსაყდრების ოცდაათი
და დაბადებიდან სამოცდათხუთმეტი
წლის იუბილეს

საქართველოს ისტორიაში ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია განსაკუთრებულ მისიას ასრულებდა და ასრულებს. იგი ქართველთა ფარი იყო მრავალრიცხოვან დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლის ჟამს. ამიტომ, ბუნებრივია, ვისაც სურდა ქართველთა გადაგვარება, ბრძოლას ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ იწყებდა.

XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიამ ჯერ ქართლ-კახეთისა და დასავლეთ საქართველოს ანექსია მოახდინა, ხოლო შემდეგ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმა (1811). შემდეგ კათალიკოს-პატრიარქის ნაცვლად შემოიღო ეგზარქოსის თანამდებობა; საეკლესიო ქონება სახაზინო. უწყებაში ჩარიცხა; შეამცირა ეკლესია-მონასტრების რაოდენობა. ქართველი ხალხი, როგორც ყოველთვის, არ შერიგებია დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტის, ასევე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის დაკარგვას. იგი გამუდმებით ებრძოდა მეფის რუსეთის ზღლისუფლებას, რაც 1917 წელს ავტოკეფალიის აღდგენითა და კათალიკოს-პატრიარქის არჩევით დაგვირგვინდა. ქართული ეკლესია ამჟერადაც სამშობლოს სამსახურში ჩადგა.

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ საქართველოს ეკლესიას ზელსაყრელი პირობები უნდა შექმნოდა. სამწუხაროდ, ეს ასე არ მოხდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წამყვანი პოლიტიკური ძალა — მენშევიკები ათეისტური მოსაზრებებით ხელმძღვანელობდნენ, რის გამოც ეკლესიას სახელმწიფო მზრუნველობა მოაკლდა, მას დაემატა კიდევ ახალი „ზომას აღმატებული უბედურება“: საქართველოს თავს დაესხა ჩრდილოელი მეზობელი საბჭოთა რუსეთი, რომელმაც ზელახლა მოახდინა საქართველოს ანექსია, ოკუპაცია. საბჭოთა პროპაგანდამ ეს თავდასხმა ისე მონათლა, თითქოსდა მე-11 წითელი არმია დაეხმარა აჯანყებულ მშრომელებს, რომლებიც ვითომდა აუჯანყდნენ საქართველოს მთავრობას. საქართველოში „წითელი ტერორი“ დამყარდა საბჭოთა ზელისუფლების სახით. კიდევ უფრო გაუჭირდა ქართულ მართლმადიდებლურ ეკლესიას, მაგრამ იგი მოწოდების სიმალლეზე აღმოჩნდა თავის მრევლთან ერთად. საქართველოში დატრიალებული ამბები ვერ გადაიტანა კათალიკოს-პატრიარქმა ლეონიდემ და იგი 1921 წელს გარდაიცვალა. საქართველოს ეკლესიის მესამე ყრილობამ /კრებამ/ აირჩია ახალი კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ჩელაია/.

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ დაიწყო ქართული ეკლესიების დარბევა. ბოლშევიკები ეკლესია-მონასტრებიდან

დაუბრუნებლად ეზიდებოდნენ საეკლესიო ქონებას, უძვირფასეს ხატებსა და წიგნებს ცეცხლში წვავდნენ. საჭირო იყო ამ ბარბაროსობის მხილება. ეს მისია თავს იღო საქართველოს იმდროინდელმა კათალიკოს-პატრიარქმა ამბროსიმ, რომელმაც 1922 წელს გენუის საერთაშორისო კონფერენციას მიმართა მემორანდუმით. კათალიკოსი მოითხოვდა საქართველოდან რუსეთის საოკუპაციო ჯარის დაუყოვნებლივ გაყვანას. ასეთმა გაბედულმა მხილებამ კიდევ უფრო გაამძევა ბოლშევიკები. მათ ოფიციალურ გაზეთებში დაიწყეს საქართველოს ეკლესიის ღირსეული წარმომადგენლების შესახებ ცილისმწამებლური წერილების ბეჭდვა, რასაც სასამართლო პროცესი მოჰყვა. სასამართლოზე კათალიკოს-პატრიარქმა ამბროსიმ წარმოთქვა ბრწყინვალე სიტყვა, რომელშიც დაასაბუთა, უკანონო გზით თუ როგორ შემოვიდა რუსის ჯარი საქართველოში, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება იყო მოსკოვის მონა-მორჩილი. საბჭოთა სასამართლომ ამბროსი ხელაიას და საკათალიკოსო საბჭოს წევრებს სხვადასხვა სასჯელი მიუსაჯა. 1927 წელს კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი გარდაიცვალა. ბოლშევიკებმა კიდევ უფრო გააძლიერეს ბრძოლა ქრისტიანული სარწმუნოების წინააღმდეგ. შეიქმნა „მებრძოლ უღმერთოთა კავშირის სრულიად საქართველოს ცენტრალური საბჭო“; „უღმერთოთა კავშირი“ სამაზრო უჯრედებს თხოვდა, ყოველთვიურად წარმოედგინათ ინფორმაცია, თუ რამდენი ეკლესია-მონასტერი დახურეს თავიანთ მაზრებში.

XX საუკუნის 30-იან წლებში მოსკოვში შეიქმნა საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებული რელიგიების საქმეთა კომიტეტი, რომელსაც თავისი რწმუნებული ჰყავდა ყველა რესპუბლიკაში. რწმუნებულის აპარატი იქცა საქართველოს ოფიციალურ მეთვალყურედ, მისი ნებართვის გარეშე ვერც ერთ ეპარქიაში მღვდელმთავარი ვერ დაინიშნებოდა.

კათალიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს მოწოდებით, 1943 წელს რუსეთის ეკლესიამ ოფიციალურად ცნო საქართველოს ეკლესიის თავისთავადობა (ავტოკეფალია). უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ საბჭოთა კავშირში ყველაზე მეტად ავიწროებდნენ ქართულ ეკლესიას და მის მესვეურებს. მაგრამ ქართული ეკლესიის ხელმძღვანელების საქაზნოდ უნდა ითქვას, რომ ისინი კომუნისტური „წნების“ ქვეშაც ახერხებდნენ ქართული საქმეების კეთებას და ქართული ეკლესია ნელ-ნელა ფეხზე დგებოდა და ვითარდებოდა. ქართულ ეკლესიაში სამოღვაწეოდ მოდიოდნენ განათლებული და ამ საქმის ჭეშმარიტი მოღვაწეები.

1963 წლის 26 აგვისტოს საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა ეფრემ II-მ არქიმანდრიტი ილია (შიოლაშვილი) აიყვანა ეპისკოპოსის ხარისხში და ჩააბარა ბათუმ-შემოქმედის ეპარქია. ეფრემ II-ის დიდი მოწადინებით მცხეთაში 1963 წელს გაიხსნა ორწლიანი სამოძღვრო კურსები, რომლის პირველ რექტორად დაინიშნა ეპისკოპოსი ილია (შიოლაშვილი). სასულიერო სასწავლებლის გახსნა დიდი მოვლენა იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიაში. რექტორის მოწადინებით სასწავლებელში მიწვეულ იქნენ საუკეთესო სპეციალისტები. რამდენიმე წლის შემდეგ ორწლიანი სამოძღვრო კურსები გადაკეთდა სასულიერო სემინარიად. სემინარიას, გარდა პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის საჭირო ცოდნისა, მომავალი სასულიერო პირებისათვის უნდა მიეცა გარკვეული განათლება ღვთისმეტყველებაში. მცხეთის სასულიერო

სემინარიამ ეს მისია კარგად შეასრულა. ეფრემ II-ის ღვაწლითა და ლოცვა-კურთხევით 1963 წელს საქართველოს საპატრიარქომ გამოსცა „ახალი აღთქმა“.

ათწლეულობის განმავლობაში საქართველოს ეკლესიაში დაგროვდა მრავალი პრობლემა, რომელთა გადაჭრა საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ძალზე ძნელი იყო.

საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის საქმიანობა განსაკუთრებით გაცხოველდა მას შემდეგ, რაც მას სათავეში ჩაუდგა ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია II (ლუღუშაურ-შიოლაშვილი). 1977 წლის 23 დეკემბერს თბილისში გაიმართა მეთორმეტე საეკლესიო კრება. კრებას 47 დელეგატი და უცხოეთის ეკლესიათა წარმომადგენლები ესწრებოდნენ, მათ შორის სრულიად რუსეთის პატრიარქი პიმენი. კრებამ საქართველოს ეკლესიის საქმეთმკაცრობელად აირჩია ილია II. 25 დეკემბერს მოხდა ახლადარჩეული პატრიარქის აღსაყდრება. ქართველი საზოგადოების შეგნებული ნაწილი დიდი იმედითა და აღტაცებით შეხვდა ახალგაზრდა, ენერგიული სასულიერო პირის სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქად არჩევას. უწმინდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ სვეტიცხოველში წარმოთქმულ სიტყვაში განსაზღვრა ქართული ეკლესიის მომავალი სამოქმედო გეგმა: „მე შეგნებული მაქვს ის უმძიმესი და, ამავე დროს, საპატიო მოვალეობა, რომელიც დღეს ღვთის ამ წმინდა ტაძრის თაღებქვეშ დამაკისრა მაღალმა ღმერთმა“.

არ შეგვცდებით, თუ ვიტყვით, რომ დადგა „უამი შენებისა“. ქართულ ეკლესიაში მისმა მოღვაწეობამ ახალი სული შთაბერა ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის საქმიანობას. ილია II-მ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ქართულ ეკლესია-მონასტრებში წირვა-ლოცვის სრულყოფილად ჩატარებას, მგალობელთა გუნდები შეივსო პერსპექტიული ახალგაზრდებით, გააქტიურდა ურთიერთობა საზღვარგარეთის მართლმადიდებელ ეკლესიებთან. საქართველოს ეკლესიის პირველმა გაბედულმა ნაბიჯებმა საზოგადოების დიდი ნაწილის მოწონება დაიმსახურა. კომუნისტური იდეოლოგიის სულისშემბუთველი ატმოსფეროდან თავის დაღწევის საშუალებად ეკლესია იქცა. სხვადასხვა პროფესიის ადამიანები, ახალგაზრდობა ეკლესიას მიაწყდა, რამაც დააფრთხო და დააფიქრა ხელისუფლება. კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ღვაწლითა და ლოცვა-კურთხევით მღვდელმთავართა რიცხვი გაიზარდა.

1977 წლამდე საქართველოში მხოლოდ 48 მოქმედი ეკლესია იყო. დღეს მათი რიცხვი 800-ს გასცდა. 40-მდე სასულიერო პირი გვყავდა, დღეს 1000-ზე მეტია. საქართველოს ეპარქიათა რიცხვი 35-მდე გაიზარდა. აღდგა ტაო-კლარჯეთის ისტორიული ეპარქია და დაარსდა ახალი - დასავლეთ ევროპის მიტროპოლია.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საერთაშორისო ავტორიტეტის ზრდისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოში მსოფლიოს მართლმადიდებელი ეკლესიების დელეგაციების ჩამოსვლას. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მთავარი საზრუნავი იყო, მსოფლიოს მართლმადიდებელ ეკლესიებს ოფიციალურად დაედასტურებინათ 1917 წლის 12 მარტს აღდგენილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია. ამ მხრივ განსაკუთრებული თავდადება, შეუპოვრობა და უკომპრომისობა გამოიჩინა კათალიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ, რომელმაც ქართველ სწავლულთა დახმარებითა და მხარდაჭერით მოამზადა ისტორიული საბუთები ეკლესიის

ავტოკეფალიის შესახებ. 1990 წლის 25 იანვარს მსოფლიო საპატრიარქოში გამოსცა „საქართველოს უწმინდესი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობისა და მტკიცების სიგელი“. ეს დღე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში.

უწმინდესი ეკლესიის ფურცლები ჩაიწერა 1988 წელს, როდესაც თბილისში გაიხსნა სასულიერო აკადემია. მცხეთიდან თბილისში გადმოვიდა სასულიერო სემინარია. აღდგა გელათის აკადემია; სასულიერო სასწავლებლები გაიხსნა ახალციხეში, ბათუმში, ზესტაფონში, ბოდბის ეპარქიასა და სხვ.

არ შეიძლება საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ზეასვლის სიმბოლოდ არ მივიჩნიოთ 1989 წლის 9 ოქტომბერი. სწორედ ამ დღეს მოხდა ივერიის ღვთისმშობლის ხატის /ასლის/ საბერძნეთიდან საქართველოში ჩამობრძანება.

„აეროპორტიდან სიონის ტაძრისაკენ დაძრულ პროცესიას წინ მოუძღოდა ხატი მცველი „მოვედ იმისთვის, რომ დაგიცვათ თქვენ და არა თქვენ მიერ დაცული ვიყო“... და მართლაც ბევრჯერ აღუსრულებია საუკუნეების წინათ საოცარ ხილვაში გამოცხადებული ეს ქეშმარიტება“. ხატი სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II-ის თხოვნით მოხატეს ათონელმა ბერებმა და ათონის მთაზე დაცულ ცნობილი ივერიის ღვთისმშობლის ზუსტ ასლს წარმოადგენს.

საქართველოს ეკლესიის ოცსაუკუნოვანი ისტორიის მატრიანეში კიდევ ერთი ახალი ქრონიკა აღინუსხა. საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის დღეგაცია, რომელსაც ხელმძღვანელობდა სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ილია II, 1979 წლის 10-16 სექტემბერს ეწვია მსოფლიო ეკუმენურ ცენტრს ქალაქ ჟენევაში, სადაც მიმდინარეობდა ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს აღმასკომის სხდომა.

უწმინდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ინიციატივით 1979 წლის 29 ნოემბერს თბილისში გაიხსნა ქრისტიანთა სამშვიდობო კონფერენციის სხდომა. კათალიკოს-პატრიარქმა სხდომის მონაწილეებს მოაგონა, რომ საქართველოს ავტოკეფალური წმინდა მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია განვლილი ორი ათასი წლის მანძილზე მრავალი ათასი სიცოცხლის ფასად იცავდა ქრისტიანულ რწმენას, თავის კულტურასა და ეროვნულ თვითმყოფლობას. რაკი მშვიდობა არის ნორმალური ღვთივდადგენილი წესი მსოფლიო სიცოცხლისა, თითოეული პიროვნებისა და მთელი კაცობრიობის ჰარმონიული განვითარებისა, მაშინ ნათელია და გასაგებია, თუ რატომ უნდა იბრძოდეს ადამიანი მშვიდობისათვის, როგორც ღვთისმიერი წესრიგის საფუძველისათვის; ჩვენთვის ძვირფასია სიცოცხლისა და მშვიდობის აღქმა, რომელიც, ღვთაებრივი შემოვიგებლის განხორციელებისა და გამოსყიდვის მაღლით, რეალობად ექცა.

საქართველოს ეკლესიამ კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის თაოსნობით მრავალი საინტერესო ღონისძიება უძღვნა ქრისტიანობის 2000 წლისთავს.

არ შეიძლება ორი სიტყვით არ აღვნიშნოთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის გამოსვლა საქართველოს პარლამენტის სხდომაზე (1999 წლის 27 აპრილი). გთავაზობთ ამონარიდს: „...როცა ჩვენ ვლაპარაკობთ დღეს საქართველოს ეკლესიის როლზე და მის შესაძლებლობებზე, მე მინდა მოგახსენოთ, რომ უკანასკნელი პერიოდი გამოირჩევა იმით, რომ მრავალი სექტა ცდილობს შემოვიდეს საქართველოში. ზოგიერთს ჰგონია, რომ ეს

რალაც დემოკრატიის ნიშანია. ჩვენ არ უნდა დაგვაფიწყდეს, თუ რას ნიშნავს ეს. ჩვენ უნდა ღრმად გაგაანალიზოთ, ჩვენ უნდა გავიხსენოთ რელიგიური ომები, რომელიც მსოფლიოში არსებობდა და დღესაც არსებობს და თუ ჩვენ რალაც საშუალებები არ გამოვინახეთ, რომლითაც შევზღუდავთ არაკანონიერ შემოსვლას ამ სექტებისას, ჩვენ ძალიან მძიმე შედეგებს მივიღებთ. აი სულ რამდენიმე დღის წინ მე შემატყობინეს, რომ ექვსნახევარი ტონა ლიტერატურა შემოვიდა იელოველთა, არაკანონიერად, იელოველებისათვის და აი ამიტომ ზოგიერთს ჰგონია, რომ ეს მხოლოდ ეკლესიის საკითხია და ეკლესიამ უნდა გადაწყვიტოს. არა, სახელმწიფო საკითხია ეს, უპირველეს ყოვლისა. რატომ, ეს საკითხი ძალიან მარტივად, ძალიან უბრალოდ გადაწყვიტა სომხეთმა, გადაწყვიტა აზერბაიჯანმა და ჩვენ არ შეგვიძლია? ეს არის რელიგიური ექსპანსია და უფრო მეტიც — რელიგიური აგრესია. ძალიან ხშირი შემთხვევაა, როცა აი ეს სექტანტები გაჭირვებულ ხალხს ყიდულობენ, აძლევენ რალაც ჰუმანიტარულ დახმარებას და იპყრობენ ჩვენს ქართველებს. მე როცა გახლდით აშშ-ში და როცა მე მქონდა იქ სახელმწიფო მოღვაწეებთან ურთიერთობა, მე ვუთხარი მათ, რომ ეს არ არის სწორი გზა, აი ამ სექტანტების შემოსვლა საქართველოში. მე ვუთხარი იქაც, რომ ევროპას და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შეუძლია საყრდენი ნახოს თვითონ საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიაში. ჩვენ ყველაფერში, რაც საჭიროა და რაც სასარგებლოა, აი ეს, მე ხაზს ვუსვამ, სასარგებლოა საქართველოსათვის, ჩვენ ყველაფერში მხარს დავუჭერთ, მაგრამ ის, რაც ავნებს ჩვენს რწმენას, ჩვენს ტრადიციებს, ჩვენს ისტორიას, მე მინდა გითხრათ, იმას არ დავუჭერთ, რა თქმა უნდა. მე მინდა გითხრათ, ეს სექტანტები უარყოფენ საქართველოს ისტორიას და საქართველოს ტრადიციებს და, როცა იწყებენ ისინი ქადაგებას, ისინი იწყებენ ასეთი სიტყვებით: ღმერთო, გვიხსენი ჩვენ ტრადიციებისაგან. თუ ჩვენ დავკარგავთ ქართულ ტრადიციებს, ჩვენს წარსულს, ვინ ვიქნებით ჩვენ და საერთოდ ვიქნებით თუ არა?"

საქართველოს ეკლესიის ისტორიაში უმნიშვნელოვანეს მოვლენად იქცა 2002 წელს კონსტიტუციური შეთანხმების დადება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებლურ ეკლესიას შორის, რომელიც არეგულირებს ურთიერთობას სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის.

სულ ახლახანს ეკურთხა წმინდა სამების ტაძარი, რომელიც უწმინდესის და უნეტარესის მოღვაწეობის გვირგვინად მოიაზრება. კურთხევის დღეს ტაძარში მტრედი (!) შემოფრინდა. ერთ-ერთმა ეპისკოპოსმა ის საკურთხეველში შეიყვანა. პატრიარქმა ბრძანა, - ჩემს ტახტზე დასვიო. მთელი კურთხევის განმავლობაში მშვიდად იჯდა მტრედი საპატრიარქო ტახტზე. მაღლი ყოველთვის თვალთ შეიძლება ვერ ვიხილოთ, ვერც სიმბოლოებით აღვიქვათ, მაგრამ გული ზომ შეუცდომლად იგრძნობს.

განსაცდელში მარად ჩვენთან არის. ასე იყო 9 აპრილს, ასე იყო 7 ნოემბერს... ასეა ყოველთვის სრულყოფის კიბეზე უწმინდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ლოცვა მიუძღვის ქართველ ერს.

ღვთის ნებით, ასე იყოს მრავალჟამიერ.

ლიტერატურა

- მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, 2004 - მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, საქართველოს ისტორია, XI კლასის სახელმძღვანელო. თბ., 2004.
- ვ. თორაძე, ნ. თორაძე, 1995 - ვ. თორაძე, ნ. თორაძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია მე-19 და მე-20 საუკუნეებში, თბ., 1995.
- გაზ. „კვირის პალიტრა“, 2007 წ. 24-30 დეკემბერი, № 52.
- გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1989 წ. № 41, 13 ოქტომბერი.
- გაზეთი „საპატრიარქოს უწყებანი“, 1999, № 17.
- გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1999 წ. 27 აპრილი.
- სეპტიცხოვლობისადმი მიძღვნილი პირველი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 1995.
- უწმინდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ილია II მეცნიერების, განათლების, კულტურის და ხელოვნების შესახებ, 1977-2004 წწ., შემდგენელ-გამომცემელი გიორგი შიხაშვილი, თბ., 2004.

MADONA ROBAKIDZE, VLADIMIR TSVERAVA

“THE TIME OF BUILDING”

In the beginning of the 19th century Russia abolished statehood of Georgia in its east and west. In 1811 Czar's Russia put an end to the autocephaly of the Georgian Church and brought the institution of exarches in its place. In 1917 the Georgian Church regained the autocephaly and elected Catholicos-patriarch, and the Georgian Church continued to serve for the motherland. Georgian Mensheviks guided with atheistic thoughts during the years of independence, and the Church appeared left without governmental care. All these were aggravated by “Overwhelming calamity” inflicted by the Bolshevik Russia. Bolsheviks began to plunder the Georgian Church and taking the treasures away to Russia.

Ambrosi Khelaia, Catholicos-Patriarch of Georgia tried to oppose the Soviet Russia's looting policy and addressed for help to the Conference of Genoa (1922). Infuriated for suing Bolsheviks arrested the Georgian Catholicos-Patriarch and arranged the trial.

For the next decades Russia continued tearing down Georgian churches and persecuting Georgian clergy. Problems amassed in the Georgian Church and their solution was difficult under the Soviet power.

In December 23, 1977 the Georgian Church elected Ilia II, (Ghudushauri-Shiolashvili) the Catholicos-Patriarch of Georgia and the “Time of building” has arrived. The deeds and exploits of Ilia II inspired the new beginning to the Georgian Church. The relationship with other Churches abroad became active. At the time Ilia II was elected the Catholicos-Patriarch of Georgia.

Only 48 Churches were permitted to conduct divine service. Now the number is more than a hundred. New religious schools were established, among them the Religious Academy of Georgia. The number of clergy increased from 40 to more than a thousand. The number of eparchies increased to 35. Tao-Klarjeti eparchy was restored and new metropolis of Western Europe began to function.

One of the most important events for the Georgian Church is the Constitutional Agreement between the Georgian government and the Georgian Apostolic Autocephaly Church of 2002.

His Beatitude Ilia II, Catholicos-Patriarch blesses the people of Georgia that is the great encouragement for the country's spiritual efflorescence.

დაწინა სვანობა

უნებლიობა ქართულში

უნებლიობა გადმოსცემს ისეთ მოქმედებას, რომელიც რეალურმა სუბიექტმა. მოქმედების რეალურმა ჩამდენმა შეასრულა უნებლიეთ, წინასწარ განუსაზღვრელად, შემთხვევით, ისე, რომ მას ამის გაკეთება არ სურდა უნებლიობა და უნებლიობის გამომხატველი ზმნები ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვანაირადაა კვალიფიცირებული. უნებლიობის საკითხს სპეციალური სტატია მიუძღვნა ალ. ფოცხიშვილმა. მკვლევარი თვლის, რომ უნებლიობა ლექსიკურ-გრამატიკული კატეგორიაა და მას გვარის კატეგორიის შემდეგ განიხილავს, „შემო“ ზმნისწინს კი უნებლიობის მაწარმოებელ ნიშნად მიიჩნევს (ალ. ფოცხიშვილი, 1969). ალ. ფოცხიშვილის შეხედულებებს არ იზიარებს აკ. შანიძე, რომელმაც უნებლიობა და უნებლიობის გამომხატველი ზმნები გააანალიზა სტატიაში „უნებლიობის კატეგორია თუ უნებლიობის ვნებითი?“ მას უნებლიობა არ მიაჩნია კატეგორიად; უნებლიობას გადმოსცემს მხოლოდ დინამიკური ვნებითები; უნებლიობის გამომხატველი ზმნები უნდა განიხილებოდეს გულების, მიჩნევის, შესაძლებლობის ვნებითების პარალელურად (ა. შანიძე, 1981).

(ა. შანიძე, 1981).
უნებლიობას ქართულში გადმოსცემენ შემდეგი ზმნები: შემოაკვდა,
შემომატყდა, შემომეჭაბა, შემომელანძღა, შემომეხარჯა, შემომეფლანგა,
შემომემსხვრა, შემომელახა, შემომემტერა (მე ის). მაგ.:
შემომეჭაბა, შემომეჭაბა (მას ის).

ქუროდს დიასახლისი შემოაკვდა (მას ის)

მეომარს ხმალი ხელში შემოატყდა

მასწავლებელს მშობელი შეპოელანბდა.

დასახელებული ზმნები ინვერსიულ ზმნათა გვერდით უნდა განვიხილოთ. რადგან რეალური სუბიექტი მიცემითშია, და იგი გადმოცემულია ობიექტის მნიშვნით, ხოლო ობიექტი - სუბიექტის ნიშნით. ამგვარი ზმნების ყალიბი ასეთია: შემო + მ + ე (ა) + ფუძე + ა.

ასეთია: შემო + ე + ე (ა) + ფუძე...
 „შემოატყდა“ ტიპის ზმნები ა/ე ხმოვანპრეფიქსებითაა გაფორმებული. ა. ხმოვანიცა და ე-ც ორივე უფუნქციოა. ალ. ფოცხიშვილი შემომაკვდა, შემომატყდა ზმნების პარალელურად ასახელებს შემომაგჯა, შემომაცვდა ზმნებას. ჩვენი აზრით, ამგვარი ზმნები ვერ გადმოსცემენ უნებლიობის ისეთივე შინაარსს, როგორსაც „შემომაკვდა“ ზმნა. მაგ.: ქანცაწყვეტილი შრომის შედეგად ტანზე ტანისამოსი ისე შემომაცვდა (შემომაგჯა), ვერც გავიგე. წინადადებაში წარმოდგენილი ზმნების რეალური სუბიექტი (თუმცა პასიური) „ტანისამოსია“ და ამ პირის რაიმე ნება-სურვილსა თუ გადაწყვეტილებაზე საუბარიც კი ზედმეტია, ისინი ტიპური გარდაუვალი ზმნებია და მათთან დაკავშირებულ სახელთა კონსტრუქციები ზუსტად ისეთივეა, როგორიც გარდაუვალ ზმნათა კონსტრუქციები - სუბიექტი სახელობითშია, ირიბი ობიექტი მიცემითში (ის მე). ალ. ფოცხიშვილი ასევე თვლის, რომ „შემომაკლა“ ზმნაში „მე, რეალურ სუბიექტს, არ მქონდა სურვილი, გადაწყვეტილება კაცის მოკვლისა, მოქმედება მოხდა ჩემი ნება-სურვილის გარეშე; მოქმედების გამომწვევი მიზეზი რეალურ ობიექტში - მოკლულში უნდა ვეძიოთ“ (ალ. ფოცხიშვილი, 1969, გვ. 152-155). „შემომაკლა“ (მან მე ის) ზმნა სამპირიანია, ამიტომ ავ. შანიძე

კატეგორიულად უარყოფს უნებლიობის შინაარსის ძიებას გარდამავალ ზმნებში და წერს: „არ შეიძლება, რომ გარდამავალ ზმნას უნებლიე მოქმედების გადმოცემის ძალა ჰქონდეს. ეგრე რომ იყოს საქმის ვითარება, მაშინ გარდამავალი ზმნის ყოველგვარ სამპირიან ფორმას, რომელშიც ირიბი ობიექტის პირიც შედის, ექნებოდა ძალა უნებლიობის გაგების გამოხატვისა... მოქმედებითი გვარის ზმნათა ფორმები უნდა სავსებით გამოვრიცხოთ ამ საკითხის კვლევისას“ (ა. შანიძე, 1981, გვ. 139-143). „შემომავლა“ ზმნა სამპირიანი აქტივია, რომელშიც „მან“ სუბიექტურ პირს გაუჩნდა „ის“ პირდაპირი ობიექტური პირის მოკვლის სურვილი და ამას მიაღწია კიდეც ირიბი ობიექტური პირის გამოყენებით. ვფიქრობთ, არც პირთა კონსტრუქციითა და არც შინაარსით „შემომავლა“ (მან მე ის) და „შემომავკლა“, „შემომელანძლა“ (მე ის) ტიპის ზმნების ერთ სიბრტყეზე განფენა არ შეიძლება.

მართალია, „შემო“ ზმნისწინის გარეშე აღნიშნული ზმნები ვერ გამოხატავენ უნებლიობას: შემომეჭამა - მეჭამა; შემომეხარჯა - მეხარჯა; შემომეფლანგა - მეფლანგა..., თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ „შემო“ ზმნისწინი უნებლიობის მაწარმოებლად მივიჩნიოთ. იგი არ არის მაწარმოებელი, იგი მხოლოდ უნებლიე შინაარსის მატარებელია, დაუფეგმავი მოქმედების ნიუანსის გამომხატველია. ამას ადასტურებს: ა) ზმნისწინების უნარი ზმნის მნიშვნელობის ცვლისა (დაკლა\ჩაიკლა\მოკლა; აღზარდა\გაზარდა; გააწითლა\შეაწითლა...); ბ) „შემო“ ზმნისწინს სხვა ზმნებიც დაირთავენ, მაგრამ უნებლიობის შინაარსს ვერ ატარებენ, ასე მაგალითად: შემომელია, შემომერია, შემომედავა, შემომეყარა, შემომეგება, შემომეფეთა, შემომეძგერა, შემომაკლდა, შემომალამდა, შემომათენდა...

დაიძებნება ასევე: შემომეკრიფა (ოცნებებში ისე გავერთე, რომ ატამი შემომეკრიფა), შემომეთალა (საუბარში კარტოფილი შემომეთალა), შემომეჭრა, შემომეფშვნა (მე ის) ზმნები, რომლებიც ფორმით მოქმედებითი გვარის II თურმეობითის ფორმებს წააგავს (ვთლი-შემოვთლი-შემოვთალე-შემომითლია-შემომეთალა; ვკრეფ-შემოვკრეფ-შემოვკრიფე-შემომიკრეფია-შემომეკრიფა...), ამიტომ ამ ტიპის ზმნების ანალიზისას მნიშვნელოვანია ფრაზის კონტექსტი, თუმცა უნდა შევნიშნოთ, რომ ყოველდღიურ მეტყველებაში „შემო“ ზმნისწინიანი II თურმეობითის აქტივები თითქმის არ არსებობს. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ დასახელებული ზმნები შინაარსით უნებლიობას გამოხატავენ და ისინი უნებლიობის გამომხატველი ზმნების გვერდით უნდა განვიხილოთ.

ჩვენ გავანალიზეთ XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა თხზულებები უნებლიობის გამომხატველ ზმნათა გამოყენების თვალსაზრისით და მათში „შემომავკლა“ ტიპის ზმნები ვერ დავადასტურეთ ერთი გამონაკლისის გარდა: შერმადინს ლხინით შემოეჭამა წუთისოფელი (გ. ლეონიძე, 1990, გვ. 78). ამგვარი ზმნები შედარებით ინტენსიურად მოიხმარება ყოველდღიურ სასაუბრო მეტყველებაში:

- ბიჭო, თავი გამანებე, თვარა შემომავკდელები!
- მინდოდა ფული დამეზოგა, მაგრამ მაინც შემომეხარჯა!
- უჭკუო ხარ და ფულიც შემოგეფლანგა!
- ისე მშვიოდა, მთელი სუფრა შემომეჭამა!
- დაადუმეთ ეს კაცი, თორემ შემომელახება!
- მისი უზრდელობის ამბავი ყველამ გაიგო მამამისის გარდა, საწყალ

დედამისს არ უნდოდა, მაგრამ ისე შემოელახა, რომ ძლივს გამოვგლიჯოთ ხელიდან.

- შემოგელანძლება და შარს მოგდებს!
- არ მინდა, შემომეჭმება და გამასუქებს!
- სესხი ბანკიდან ავიღე და ისე შემომეჭამა, ვერც გავიგე!
- ძალიან გემრიელი გამოგივიდა, არ მინდა, მაგრამ, მე მგონი, მაინც

შემომეჭმება!

- სწრაფად გამომართვი, შემომეფშენება ხელში!
- ასე უთხარი, ენა დაიდუმოს, თვარა ისე შემომელახება, ვერ იცნობენ!

- უყურადღებობის გამო ჯერ ერთი შემომეტვრა, მერე კი დანარჩენები შემომესხვრა, ამან მისიანები მთლად გადარია და გვარიანადაც შემოელანძლათ.

ასეთი სხვაობა სამწერლობო და სასჯუბრო ენას შორის იმითაა განპირობებული, რომ ზეპირ მეტყველებაში აშკარად შეიმჩნევა თავისუფლება. რასაც, თავის მხრივ, სხვადასხვაგვარი ფორმების წარმოება (არაბუნებრივიც). სახელებისაგან ზმნების მიღების თითქმის ყოველგვარი საშუალებების გამოყენება განპირობებს, რაც ან სხვა ენების გავლენით ან ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების არცოდნით შეიძლება აიხსნას. საკითხი ცალკე კვლევას მოითხოვს. უნებლიობის მატარებელი ზმნების მრავალფეროვნებაზე ქართულში სხვა ენის გავლენა არ იგრძნობა და იგი, ვფიქრობთ, წმინდა ქართული მოვლენაა, თუმცა სამწერლობო ენაში მან ფეხი ვერ მოიკიდა.

ლიტერატურა

გ. ლეონიძე, 1990 - გ. ლეონიძე, ნატვრის ხე, თბ., 1990.

ალ. ფოცხიშვილი, 1969 - ალ. ფოცხიშვილი, უნებლიობის კატეგორია ქართულ ზმნაში: გ. ახვლედიანის დაბადების 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბ., 1969.

ა. შანიძე, 1981 - ა. შანიძე, უნებლიობის კატეგორია თუ უნებლიობის ვნებითი?: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 1981, №4.

DAPINE SVANIDZE

ON THE MEANING OF UNWILLINGNESS IN GEORGIA

Unwillingness is expressed in Georgian with the type of verbs as: "shemomakvda", "Shemomatqda", "shemomechama", "shemomelandzgha", "Shemomekharja", "Shemomemskhvra", "Shemomelakha, shemometvra", "shemomekripa", "shemometala", "shemomechra", "shemomepshvna". With their sorms these verbs resemble to "second turmcobiti" series of active voice, and in spite of the fact that they express unwillingness to perform particular actions, or

doing it “unconsciously”, or “by chance”, they should be discussed along with the verbs they are derived from the prefix “shemo” is the form that bears meaning of “unwillingness” itself and should not be understood as derivative suffix. That is why I do not consider that there exists a grammatical category of “unwillingness” in the type of words listed-above. My argument is that the meaning of “unwillingness” is affixed only to the dynamic intransitive verbs and does not occur with transitive ones.

The analysis of the 19th-20th cc. Georgian fiction showed that authors did not use such forms. A rare exception which I came across was “shermadins lkhinit shemoechama tsutisopeli” (Shermadin has by chance eaten (= has spent) his life. It appeared that such verb forms are more often applied to in everyday colloquial speech.

The difference in the frequency of some forms in literary and oral language can be explained with the fact that modern oral Georgian enjoys more freedom of expression than those of the literary texts. On the other hand some individuals use forms that sound quite unnatural for the Georgian language. They seek to derive verbs from unnatural means and mostly from nouns, because of the influence from other languages or for the reason of lacking the knowledge of the literary standards. These can be a theme for other studies; as for meaning of “unwillingness” it is purely Georgian language phenomenon and no other influence can be responsible for this. The fact is that these verb forms have not found footing in the literary language.

დავით სვანიძე.
ანა გერაძი

უნახაობის გამოხატვის საშუალებები ქართული სამართლის კვლევის მიხედვით

აქტი ანუ საქმე არის ზმნის ფორმა, რომელიც გვიჩვენებს, ნახა მოუხარმა ზმნით გამოხატული მოქმედება, თუ არა (ა. შანიძე, 1953, გვ. 215). ამის მიხედვით აქტის ორი სახეა გარჩეული: ნახული და უნახავი.

ზმნის უნახაობას ქართულში გადმოსცემს I და II თურმეობითის ფორმები. აკ. შანიძე ამ მწკრივთა დახასიათებას სამი ელემენტის (დრო, კილო, აქტი) მიხედვით ახდენს და თურმეობითის (I და II) მწკრივებს სახელს არქმევს უნახაობის ელემენტის მიხედვით, თუმცა ამ დებულებას სხვა მხარეებიც გააჩნია, კერძოდ, უნახაობა შეიძლება გადმოსცეს არა მარტო I-II თურმეობითების ფორმებმა, არამედ ნებისმიერმა მწკრივმა თურმე ნაწილაკის დართვით (თურმე აკეთებს, თურმე აკეთებდა, თურმე გააკეთებს, თურმე გააკეთა). „ამ შემთხვევაში უნახაობა აღწერილობით არის გადმოცემული და იგი ზმნის მორფოლოგიურ კატეგორიას არ წარმოადგენს“ (ლ. კვაჭაძე, 1993, გვ. 223); I და II თურმეობითები I-II პირში უნახაობას ვერ გამოხატავენ, რადგან I-მა და II პირმა შეუძლებელია თავისი ჩადენილი მოქმედების შესახებ არაფერი იცოდნენ, კონტექსტით ისინი იშვარად ნახული აქტის ფორმებია (გამიკეთებია, გაგიკეთებია); ისიც აღსანიშნავია, რომ თურმეობითების I-II პირის ფორმებს იოლად ენაცვლება წყვეტილის ფორმა (გამიკეთებია-გავაკეთე). ალბათ, ამიტომაც, რომ I-II პირში ზმნა ნახული აქტისაა; თუ ზმნას უარყოფითი ნაწილაკები (არ, ვერ) ახლავს, აქტი ნახულია; თუ კილო პირობითია (რთული კონსტრუქცია), აქტი ნახულია. ამდენად, უნახავი აქტის გადმოცემა შესაძლებელია ძირითადად III პირის თურმეობითებით (I, II). მაშინაც, უდავოდ, ყურადღება უნდა მიექცეს წინადადების შინაარსს, კონტექსტს.

სპეციალურ ლიტერატურაში სხვადასხვანაირადაა შეფასებული აქტის კატეგორია. ივ. ქავთარაძეს მიაჩნია, რომ „ქართულ ენაში თურმეობითის ნაკვთი ძალიან ხშირად იხმარება ისეთი მოქმედება-მდგომარეობის გადმოსაცემად, რომელიც სუბიექტმა თავისი თვალთ ნახა, დაესწრო მას. უნახავი მოქმედების გადმოსაცემდ მისი გამოყენება სრულებითაც არაა ერთადერთი. ეს უფრო გვიანდელი ჩანს, როცა დროის გაგება მასში რამდენადმე დაიჩრდილა“ (ივ. ქავთარაძე, 1956, გვ. 179-180).

თ. მეტრეველი კი სრულიად უარყოფს ნახული აქტის არსებობას და აღნიშნავს, რომ წყვეტილისათვის არაა გამორიცხული უნახავი აქტის გაგება. ე. წ. ნახული აქტის ფორმები ვერ აყალიბებენ უნახავი აქტის საპირისპირო მნიშვნელობას და შეიძლება ჰქონდეთ ნახული, ასევე უნახავი აქტის გაგება, მაგ.: „ხოვ შეიტყე, რა სასტიკი ბრძანება გასცა მეფემ“ — „გასცა“ არ უარყოფს უნახავი აქტის გაგებას, ვინაიდან იგი არ აღნიშნავს, რომ მოსაუბრენი აუცილებლად შეესწრნენ მეფის მიერ ბრძანების გაცემის აქტს (თ. მეტრეველი, 1969, გვ. 63-66).

ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების ანალიზის საფუძველზე ზ. სარჯველაძე მიუთითებს, რომ „ძველ ქართულ ზმნას უნარი შესწევს გადმოსცეს

უნახაობის ნიუანსი. ეს მოვლენა გავრცელებულია უფრო საშუალსა და ახალ ქართულში“ (ზ. სარჯველაძე, გ. ნინუა, 1985, გვ. 85).

საანალიზო მასალაში (ველმწიფის კარის გარიგება, დასტურლამალი, ძველი ერისთავთა, ბიჭვინთის იადიგარი, ღმრთაების გუჯარი) საკმაოდ ხშირად დადასტურებული თურმეობითები, კერძოდ: „ღმრთაების გუჯარში“ I და II თურმეობითების ხმარება თანაბარია, დანარჩენ ძეგლებში კი I თურმეობითი სჭარბობს. საანალიზო მასალაში საერთოდ არ დადასტურდა „თურმე“ ნაწილაკიანი ფორმები.

რადგან პირებს შორის უნახავი აქტის გამოხატვის თვალსაზრისით დაპირისპირებაა, ნიმუშები პირების მიხედვით წარმოვადგინეთ.

I თურმეობითი I პირისა:

დამიწერია (ხელმწ. კარ. გარ., 83), გვიბრძანებია (დასტ., 256), დაგვიდებინებია (დასტ., 159), გვიბოძებია (დასტ., 259), მიგვიბარებია (დასტ., 277), გვიპატივებია (დასტ., 292), დაგვიწერია (დასტ., 307), გამოგვისამძღვრავს (დასტ., 325), მითქვამს (ღმრთ. გუჯ., 355), ჩაგვისვამს, აგვიმართავს, გაგვიჩენია (დასტ., 327), დაგვიწესებია, გაგვიპატიოსნებია, დაგვიარსებია, განგვიწესია (ღმრთ. გუჯ., 360)...

I თურმეობითი ყველგან წყვეტილის მნიშვნელობით იხმარება. I თურმეობითი ნამყოს ერთ-ერთი სახეა, რომელსაც აწმყოსთან საზიარო ფუძე გაუჩნდა შემდეგში და მნიშვნელობით წყვეტილსაც უახლოვდებოდა. მას ერთგვარი შუა ადგილი ეჭირა აორისტსა და აწმყოს შორის. ივ. ქავთარაძე შენიშნავს, რომ ძველი ქართული ოთხთავის მიხედვით I თურმეობითი და წყვეტილი პარალელურად იხმარება, ამის მიზეზია მხოლოდ ამ ორი ნაკეთის თავისებური სემანტიკა ძველ ქართულში, სადაც ისინი ერთხვეოდნენ ერთმანეთს და არა რომელიმე უცხოური დედნის (ბერძნულის, სომხურის) ზმნური ფორმის თავისებური გაგება და გადმოთარგმნა (ივ. ქავთარაძე, 1956, გვ. 184-185). აღსანიშნავია, რომ დაპირისპირება (I თურმეობითი - წყვეტილი) ახალია, თურმეობითს რომ ადრევე ჰქონოდა უნახაობის შინაარსი, „თურმე“ ნაწილაკის დართვა გაუგებარი იქნებოდა, I თურმეობითის ფორმამ ეს შინაარსი შეიძინა ისე, რომ რამე ფორმანტი არ გამოიყენა.

I თურმეობითის II პირის ფორმები არ დადასტურდა.

I თურმეობითი III პირისა:

დაუწერია (ხელმწ. კარ. გარ., 89), შეუყვანია (ხელმწ. კარ. გარ., 96), უხნავს, უფარცხავს (დასტ., 300), განუგიათ, დაუმყარებიათ, აღმადლებინათ (ღმრთ. გუჯ., 361), წარმოუტყვენავთ, დაუმორჩილებიათ (ღმრთ. გუჯ., 363), დამკვიდრებულა, განუდიდებიათ, შეუმკვიათ (ღმრთ. გუჯ., 369)...

II თურმეობითის I-II პირის ფორმები საანალიზო მასალაში არ ფიქსირდება.

II თურმეობითი III პირისა:

მოშლილიყო (ძეგ. ერისთ., 112), ბრძოლილ იყუნეს, დაჰკლებოდა, მოეკლა (ბიჭვ. იადგ., 117), ჩავსვა (დასტ., 325), განედიდა (ღმრთ. გუჯ., 352), დაეპყრა (ღმრთ. გუჯ., 353), განეჩინა, მიებოძა, განეგო, განეპატიოსნებინა, განდიდებულიყო (ღმრთ. გუჯ., 354), ებოვა, განეშვენა, დაეჭირა, დაემტკიცებინა, შემოეწირა (ღმრთ. გუჯ., 373), წაებრიყუებინათ (დასტ., 326)...

ისტორიულად უნახაობის გამოხატვა „თურმე“ ნაწილაკს ეკისრებოდა, თურმეობითები კი ნამყოს გაგებას იძლეოდნენ, რაც ძველისძველი ფაქტია და

მით სარგებლობდა ისტორიული საბუთების თითქმის ყველა შემდგენელი. საანალიზო მასალაში თურმე ნაწილაკიანი ფორმები არ დადასტურდა, ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ უნახაობის გამოხატვა უპირატესად თურმეობითებს ჰქონდათ დაკისრებული ამ პერიოდისათვის. გასათვალისწინებელია ლიტერატურულ ძეგლთა მონაცემებიც: „თურმე“ ნაწილაკი დადასტურდა თითქმის ყველა მწკრივის ფორმასთან და მათ შორის თურმეობითებთან, თუმცა ძალზე მცირე რაოდენობით: თურმე ამოვიდა (რუსულ., 41, 13), თურე ირეცხებოდა (რუსულ., 245, 16), თურმე წაადებინებდნენ (რუსულ., 256, 32), თურე დახვდეს (ამირანდარეჯ., 148, 31), თურმე გწამოზ (რუსულ., 273, 22), თურე ეკრა (ამირანდარეჯ., 165, 21), თურე მინახავს (ვისრ., 84, 3), თურმე ჩამოვცვივდით (რუსულ., 244, 26), თურმე ჰფარევედა (რუსულ., 228, 21)...

დროთა განმავლობაში უნახაობის გამოხატვა იკისრეს თურმეობითებმა და ამას მოძიებული ნიმუშებიც ადასტურებს. თურმეობითებისათვის უნახაობის სემანტიკის აღნიშვნა გვიან შეძენილი ფუნქციაა, რომელიც მათ თურმე ნაწილაკიდან მიიღეს. ნიშანდობლივია ის, რომ თანამედროვე ზეპირ და წერიტ მეტყველებაში შეინიშნება თურმე ნაწილაკიანი თურმეობითების (თურმე წასულა) მომრავლება, სადაც თურმე ნაწილაკი ერთგვარი სამკაულია და არა უნახაობის გამოხატველი. თურმეობითის მიერ უნახაობის ჩამოყალიბების მთელი პროცესი ასე წარმოგვიდგება:

თურმეობითი (გამოხატავს წარსულ დროს) → თურმე ნაწილაკიანი თურმეობითი (გამოხატავს უნახაობას) → თურმეობითი თურმე ნაწილაკის გარეშე (გამოხატავს უნახაობას).

ამდენად, იურიდიული ხასიათის ძეგლებში უნახაობის გამოხატვა შესაძლებელია: III პირის თურმეობითებით და ამ შემთხვევაში აქტი განიხილება როგორც უღლების კატეგორია. მაგრამ თუ ლიტერატურული ძეგლების (ამირანდარეჯანიანი, ვისრამიანი, რუსულდანიანი) მონაცემებსაც გავითვალისწინებთ, III პირის თურმეობითებთან ერთად უნახაობის გამოხატვა ხდება აღწერითად — ნებისმიერი მწკრივის ფორმაზე თურმეს დართვით. ამ შემთხვევაში აქტი განიხილება როგორც სემანტიკური კატეგორია.

შემოკლებანი

ამირანდარეჯ. - ამირანდარეჯანიანი

ბიჭვ. იადგ. - ბიჭვინთის იადიგარი

დასტ. - დასტურლამალი

ვისრ. - ვისრამიანი

რუსულდ. - რუსულდანიანი

ღმრთ. გუჯ. - ღმრთების გუჯარი

ძეგ. ერისთ. - ძეგლი ერისთავთაი

ხელმწ. კარ. გარ. - ხელმწიფის კარის გარიგება.

ლიტერატურა

- ლ. კვაჭაძე, 1993 - ლ. კვაჭაძე, ქართული ენის მორფოლოგია, თბ., 1993.
 თ. მეტრეველი, 1969 - თ. მეტრეველი, ქართული ზმნის აქტის კატეგორიისათვის: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1969, №1.
 ზ. სარჯველაძე, გ. ნინუა, 1985 - ზ. სარჯველაძე, გ. ნინუა, უნაზაობის გამოხატვისათვის ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში: მაცნე (ენა-ლიტერატურის სერია), 1985, №1.
 ივ. ჭავჭავაძე, უნაზაობის კატეგორიის ისტორიისათვის ქართულში: იმპერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VIII, 1956.
 ქსდ, 1965 - ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის რედაქციით, ტ. I, თბ., 1965.
 აკ. შანიძე, 1953 - აკ. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953.

DAFINE SVANIDZE, ANA BERAIA

MEANS OF EXPRESSING UNSEEN FACTS ACCORDING TO THE GEORGIAN LEGAL DOCUMENTS

The studied material attested the occurrence of the first and third person forms of the *Turmeobiti I* series, third person of the *Turmeobiti II*; however, the second person forms of the *Turmeobiti I* and the first and second person forms of the *Turmeobiti II* were not found in the texts that should be explained by the peculiarity of the content of legal texts. Historically, the category of conveying unseen facts was expressed by means of the particle "turme" ("=reportedly", "as they say"), and *turmeobiti* series belonging to past tenses, used for the expression of the past or ancient facts, characterized with the style of historians in drawing up of their documents. The materials that we have analyzed do not contain "turme" particle forms that suggest that the category of expressing unseen facts was rendered with *turmeobiti* series proper without the "turme" particle. We also considered comparing the fiction texts with the legal recordings to see that in literary texts "turme" particle occurs in all the series of the Georgian verb, including the *turmeobiti* ones (Cf.: "turme hparevda", "turme minaxavs...").

In the legal texts the expression of the meaning of "unseenness" is possible by way of the third person forms of the *turmeobiti* series and in this case "the action" is qualified as the category of the verb conjugation. If we consider the data of the literature texts they express the meaning of "unseenness" by means of the *turmeobiti* series as well as by other series, descriptively, through addition "turme" particle to them. In the latter case the action is regarded as merely a semantic category.

ღაბით სულაბერიძე,
კახაბერი ქაბულაძე

ქართული სოფელი და აბრარული მეურნეობის პრობლემატიკა ბიორბი წერეთლის თვალსაზრისით

XIX საუკუნის II ნახევარში ქართული საზოგადოებრივი აზრი საგლეხო რეფორმის მერმინდელ ხანაში სოფლის მეურნეობაში მიმდინარე პროცესებს გულდასმით აკვირდებოდა და სწავლობდა. „თერგდალეულებმა“ დაინახეს, რომ აგრარულ ურთიერთობათა განვითარება ობიექტური აუცილებლობის ძალით კაპიტალისტური გზით მიდიოდა. ითვალისწინებდნენ რა ამ ბუნებრივ-ისტორიულ წინსვლას, ისინი თავგამოდებით იღვწოდნენ, რათა მშობლიურ ქვეყანაში ქართველები ყოფილიყვნენ ეკონომიკური აღმავლობის მესვეურნი (გ. თოდუა, 1987, გვ. 107). ამ მხრივ, ქართველ განმანათლებელთაგან გ. წერეთელს გამორჩეული ადგილი უჭირავს. ქართული სოფლის ცხოვრების თავისებურებანი ფეოდალურ-ბატონყმური და კაპიტალისტური სისტემის პირობებში მწერლისთვის 60-70-იან წლებში განსაკუთრებით აქტუალური იყო. მან თავისი პუბლიცისტური და მხატვრული ნაწერებით აგრარულ სფეროში არსებული პრობლემატიკა წინა პლანზე წამოსწია.

გ. წერეთელი ქართული სოფლის ეკონომიკური ჩამორჩენის ჩვენებასთან ერთად ამ მოვლენის მიზეზების ახსნას ცდილობდა. ეკონომიკურად და იურიდიულად გლეხის მიმდგრება მიწაზე, ფეოდალური მიწათმფლობელობის მონოპოლიური ხასიათი, აგროტექნიკური ბაზის პრიმიტიულობა და ნატურალური მეურნეობა მიაჩნდა მას ფეოდალური მეურნეობის განმსაზღვრელ და, ამასთანავე, უარყოფით ნიშან-თვისებად (გაზ. „სასოფლო გაზეთი“, 1871, N 2).

საგლეხო რეფორმამ მოსპო რა ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობის შემაფერგბელი ხსენებული ბარიერები, გ. წერეთლის აზრით, შექმნა გაცილებით ჯანსაღი გარემო ამ კუთხით ქვეყნის განვითარებისათვის. „ჩვენი წარსულის გამყალბებელი მიზეზი მოიკვეთა, გლეხს მიეცა დიდი ხნიდან დაკარგული სიმართლე... შრომა და საკუთარი თავის იმედად არსებობა იქცა ცხოვრების მოთხოვნილებად“ — წერდა იგი. ეკონომიკური სიღუპტისაგან თავის დასაღწევად, მწერლის სიტყვით, შრომა იყო საჭირო, რამეთუ „შრომა არის ყოველი ხალხის გამდიდრებელი“ (იქვე).

თავადაზნაურთა მეურნეობის ბურჟუაზიულ ევოლუციას (ფართო მასშტაბით) მწერალი 60-იან წლებში ეჭვის თვლით უცქერდა. მისი აზრით, თავადაზნაურობა, რომელსაც მუქი მუშახელი მოესპო, შრომას შეუჩვევლი და მოუხერხებელი იყო, ამიტომაც ჩავარდა ახალ დროში უნუგეშო მდგომარეობაში: „შრომა იმას არ შეუძლია, სწავლა და მოხერხება არა აქვს, ამის გამო ის თანდათან ღარიბდება“ (გაზ. „დროება“, 1868, N 25).

გ. წერეთელი ამ უარყოფითი ტენდენციის საპირისპიროდ მოუწოდებდა ქართველ თავადაზნაურობას, ფეხი აეწყოთ ახალი ცხოვრებისთვის: „რადგან ძველი დროის მობრუნება შეუძლებელია, გამოვეთხოვთ ბარემ ყველა იმ ჩვეულებებს, რაც ძველ დროს შეჰყვნოდა, ესცნათ, რომ თავისუფალი შრომა ბევრად კეთილშობილურია ხელის გაუნძრევლობაზე“ (იქვე, 1968, N 19).

მწერლის აზრით, საგლეხო რეფორმის შემდეგ მშრომელ მოსახლეობას დროებით ვალდებულების პირობებშიც კი შეეძლო დაუღალავი შრომითა და თვითმოქმედებით სათავეში ჩადგომოდა ახალ ცხოვრებას (მ. გაფრინდაშვილი, 1955, გვ. 141). გლეხობის შრომისმოყვარეობიდან გამომდინარე, გ. წერეთელი იმედოვნებდა, რომ „მომავალი ამ ჯანით ღონიერ ხალხზედ ტრიალებს და იმდენი ბუნებრივი კარგი თვისებაც აქვს, რომ მიუცილებლად ბურთი და მოედანი ამას დარჩება“ (ჟურნ. „კრებული“, 1873, N 3).

ქართული სოფლის ეკონომიკური აღმავლობის ერთ-ერთ მთავარ პირობად მწერალს მიწის საკუთრება მიაჩნდა. მისი აზრით, მიწის მესაკუთრეთა მრავალრიცხოვანი ფენის ჩამოყალიბებით თავიდან იქნებოდა აცილებული მშრომელი მოსახლეობის გაბოვანების, „პროლეტარიატი“ ჩაცვენის საფრთხე, თუ მესაკუთრენი ამასთანავე დაადგებოდნენ თავიანთი მეურნეობის რაციონალურად მოწყობის გზას. წინააღმდეგ შემთხვევაში „პროლეტარში“ (ანუ უკიდურეს სიღარიბეში) შეიძლება მოექცნენ არა მარტო გლეხები და წვრილი მწარმოებლები, არამედ მემამულენიც. „როდესაც ამისთანა მდგომარეობაში ჩავარდება ერი, იმას მაშინ ეძახიან პროლეტარს, ესე იგი, დღიური მუშაობით თავის მარჩენალს. თუ იმას სამუშაო არ მისცეს, პროლეტარი შიმშილით უნდა მოკვდეს. აი, მომავალი ჩვენი მამულის მეპატრონეებისა, თუ ახლავე თავის უნუგეშო მდგომარეობას რითამე არ მოეხმარენ“ (გაზ. „სასოფლო გაზეთი“, 1871, N14). როგორც ჩანს, გ. წერეთლის წინაშე ამ შემთხვევაში იდგა საკითხი არა მშრომელთა მასების ან თავადაზნაურობისა, არამედ საქართველოს ეკონომიკური ყოფისა საერთოდ. „პროლეტარიატი“ ჩაცვენის შიშს რომ გამოთქვამდა, მას პირველ რიგში მთელი საქართველოს მომავალი ედგა თვალწინ და ამ ასპექტით ქართველ თავადაზნაურთა ბედიც აინტერესებდა (გ. თოდუა, 1960, გვ. 40).

მიწათმფლობელთა მეურნეობის რაციონალიზაციისათვის ფინანსური წყარო იყო საჭირო. გ. წერეთლის სიტყვით, მემამულეთა დიდმა ნაწილმა გლეხთა განთავისუფლებაში აღებული თანხები „ყაირათიანობის უქონლობის გამო გაფლანგა“. რაც შეეხება გლეხობას, იგი კიდევ უფრო მწვავედ განიცდიდა უსახსრობას. კაპიტალის დეფიციტის პირობებში აგრარულ სფეროში დასაქმებული მოსახლეობის დიდი ნაწილი იძულებული იყო მიემართა სავაზშო კაპიტალისათვის, რითაც მეურნეობის გარდაქმნის პროცესი ფერხდებოდა. გამოსავალს იგი სასოფლო ბანკების დაარსებაში ხედავდა. მას სასოფლო ბანკები „სოფლად ფულის დატრიალების“ საუკეთესო საშუალებად მიაჩნდა. მწერლის შეხედულებით (რაც ძირითადად ევროპის ქვეყნების გამოცდილებას ეფუძნებოდა), მსგავსი დაწესებულებანი ყველაზე მეტად ხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო წვრილი მიწათმფლობელებისათვის, რომლებიც სავაზშო კაპიტალის შევიწროებისაგან უნუგეშო მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ.

საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში საადგილმამულო ბანკების დაარსება მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. ქართველი თავადაზნაურობა ფინანსური კრიზისიდან თავის დაღწევისა და საკუთარი მეურნეობის აღდგენის იმედს მასზე ამყარებდა. თავიდან გ. წერეთელი ამ საქმეს ოპტიმისტურად უყურებდა. ჯერ კიდევ ბანკის დაარსებამდე, 1872 წელს, იგი წერდა: „მიუცილებლად ეს ბანკი თავადაზნაურობას ძალიან გაუმართავს ხელს და მალე წინ წასწევს იმის მეურნეობის საქმეს“ (გაზ. „სასოფლო გაზეთი“, 1872, N 24). მოგვიანებით, 70-

იანი წლების ბოლოს, გ. წერეთელი საჭიროდ თვლიდა ბანკის წესდებაში ცვლილებების შეტანას, რათა მიწის მეპატრონეთათვის კრედიტი უფრო ადვილად მისაწვდომი ყოფილიყო. 80-90-იან წლებში იგი ფიქრობდა, რომ ბანკმა ვერ გაამართლა მიწის მესაკუთრეთა იმედები და ამიტომ მოკლევადიან სამრეწველო ბანკად უნდა გადაეკეთებინათ.

გ. წერეთლის ზრუნვას ქართული სოფლის მეურნეობის საკითხებზე მის მიერ სპეციალური ორგანოს დაარსებაც ადასტურებს. მან საჭიროდ ჩათვალა ქართულ ენაზე ისეთი ორგანოს გამოცემა, რომელიც აგრარული სფეროს პრობლემატიკას გააშუქებდა. თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორისადმი მიმართვაში მწერალი აღნიშნავდა: „ბატონყმური დამოკიდებულებიდან გლეხების განთავისუფლებით სოფლის მოსახლეობის ცხოვრებაში მოხდა გადატრიალება... იმისთვის, რომ მოსახლეობამ ისარგებლოს ამ რეფორმით, აუცილებელია ორგანო ხალხისთვის გასაგებ ენაზე“ (გაზ. „კვალი“, 1895, N 3; ს. ხუნდაძე 1949, გვ. 157-158).

სათანადო ნებართვის შემდეგ, 1868 წ. 19 თებერვალს მკითხველმა მიიღო სასოფლო-სამეურნეო ხასიათის გამოცემის პირველი ნომერი. „სასოფლო გაზეთის“ პროგრამა ორი — ოფიციალური და არაოფიციალური განყოფილებისაგან შედგებოდა (ა. იოვიძე, 1952, გვ. 189-190). ოფიციალურ განყოფილებაში იბეჭდებოდა მთავრობის განკარგულებანი, არაოფიციალურში — სასოფლო-სამეურნეო ცნობები (მეურნეობის ცალკეული დარგების შესახებ), აგრეთვე ცნობები სახალხო მედიცინის სკოლების, სასოფლო მაღაზიებისა და ბანკების თაობაზე, სახაზინო და კერძო განცხადებები (ლ. ბერძენიშვილი, 1975, გვ. 118).

სპეციალისტთა ნაკლებობისა და ფინანსური ხელმოკლეობის მიუხედავად, გაზეთის რედაქცია დასახულ პროგრამას შეძლებისდაგვარად ახორციელებდა. გ. წერეთლის რედაქტორობის პერიოდში (1868-1873) გაზეთი ემსახურებოდა სოფლის მოსახლეობის გათვითცნობიერებას, აქვეყნებდა მონაცემებს ჩვენში და უცხოეთში მეურნეობის მდგომარეობის შესახებ, რჩევა-დარიგებებს მეურნეობის ცალკეულ დარგებში დასაქმებულთათვის. გაზეთმა დააწესა სამეცნიერო ნაწილი, სადაც განმარტავდა საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა დარგების რაობასა და მნიშვნელობას, ბუნების ცალკეულ მოვლენათა მიზეზებს, გავრცელებული დაავადებების მკურნალობის წესებსა და საშუალებებს (იქვე, გვ. 123).

გ. წერეთელი იყო „კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების“ ნამდვილი წევრი. ეს ორგანიზაცია მ. ვორონცოვის ინიციატივით შეიქმნა 1850 წ. კავკასიაში სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის ხელის შეწყობის მიზნით (გ. გიორგაძე, 1952, გვ. 157). 1872 წელს მწერალი მოხსენებით გამოვიდა საზოგადოების წლიურ კრებაზე, სადაც ჩამოაყალიბა საკუთარი შეხედულებები ამ ორგანიზაციის საქმიანობასთან დაკავშირებით. სოფლის მეურნეობაში არსებული მთელი რიგი პრობლემებიდან გამომდინარე, მწერალი საზოგადოების მიერ გაწეულ მუშაობას ნაკლებნაყოფიერად მიიჩნევდა. მის უპირველეს ამოცანად იგი თვლიდა კავკასიის სამეურნეო-ეკონომიკური მდგომარეობის საფუძვლიან შესწავლას და მიწათმოქმედ მოსახლეობასთან მჭიდრო კავშირის დამყარებას (Записки... 1872, გვ. 60).

აღნიშნული მიზნების განხორციელება, გ. წერეთლის აზრით, მოხერხდებოდა იმ შემთხვევაში, თუ საზოგადოება თავის რიგებს შეავსებდა პროფესიონალი მეურნეებითა და პრაქტიკოსი მოღვაწეებით (იქვე, გვ. 61).

კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების საქმიანობის

ოპტიმიზაციისათვის გ. წერეთელმა სხდომაზე წარადგინა საკუთარი პროგრამა, რაც შემდეგი ღონისძიებების გატარებას ითვალისწინებდა:

1. ამიერკავკასიის მხარის დაყოფა სასოფლო-სამეურნეო რაიონებად; ადგილზე მუდმივად ერთი აგრონომის მივლინება მხარის სასოფლო-სამეურნეო თავისებურებათა შესასწავლად;

2. აგრონომების მიერ ადგილზე პერიოდულად სასოფლო-სამეურნეო კრებების ორგანიზება, გაწეული მუშაობის შესახებ სათანადო ანგარიშის საზოგადოებისათვის წარდგენა;

3. სოფლის მოსახლეობის გათვითცნობიერების მიზნით ქართულ, სომხურ და თათრულ ენებზე სასოფლო-სამეურნეო ხასიათის გაზეთების გამოცემა;

4. აგრარულ სფეროში დასაქმებულთა სტიმულირების მიზნით სხვადასხვა დონეზე სამეურნეო გამოფენების მოწყობა;

5. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კრედიტით უზრუნველყოფისათვის საზოგადოების მიერ სასოფლო ბანკების დაარსებისთვის ხელის შეწყობა (იქვე, გვ. 63-64).

როგორც ჩანს, გ. წერეთელმა დიდი ადგილი დაუთმო ქართული სოფლის ეკონომიკური თავისებურებების შესწავლას, კარგად გაერკვა საქართველოს აგრარული მეურნეობის პრობლემების არსში და თავისი პუბლიცისტური და პრაქტიკული მოღვაწეობით შეეცადა სწორ გზაზე დაეყენებინა ქვეყნის მწარმოებლური ძალები.

ლიტერატურა

ლ. ბერძენიშვილი, 1975 - ლ. ბერძენიშვილი, დემოკრატიული პრესის ორგანო "სასოფლო გაზეთი", წიგნში: საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, თბ., 1975.

მ. გაფრინდაშვილი, 1955 - მ. გაფრინდაშვილი, გიორგი წერეთლის მსოფლმხედველობა, თბ., 1955.

გ. გიორგაძე, 1952 - გ. გიორგაძე, საზოგადოებრივი ურთიერთობა საქართველოში ბატონყმობის გაუქმებიდან პირველ რევოლუციამდე (1864-1905 წწ.), თბ., 1952.

გაზ. "დროება", 1868, №19, №25.

გ. თოდუა, 1987 - გ. თოდუა, ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, II, თბ., 1987.

ა. იოვიძე, 1952 - ა. იოვიძე, საარქივო მასალები გიორგი წერეთლის მოღვაწეობის შესახებ: კრ. "საისტორიო მოამბე", VI, 1952.

გაზ. "კვალი", 1895, №3.

ჟურნ. "კრებული", 1873, №3.

გაზ. "სასოფლო გაზეთი", 1871, №2, №14; 1872, №24.

ს. ხუნდაძე, 1949 - ს. ხუნდაძე, მასალები ქართული ინტელიგენციისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიისათვის, თბ., 1949.

Записки кавказского общества сельского хозяйства, Тифлис, 1872.

DAVID SULABERIDZE, KAKHABER KEBULADZE**GIORGI TSERETELI'S VIEWS ON AGRARIAN QUESTIONS
IN THE GEORGIAN VILLAGES**

The paper discusses G. Tsereteli's views on some questions of farming in Georgian villages. His publications draw a truthful picture of the hardships suffered by both the producers and landowners alike. The author sees the reason of this trial in the dated feudal relationships and the lack of awareness of the characteristic features of capitalism as new industrial-economics system.

According to the writer's opinion the first step to rectify the situation should be transferring the lands into peasant ownership and rationalization of the farming culture observed by the nobility. To accomplish this aim, he thought, they should arrange the financial issues. To the author's mind on the way to rationalization land owners' banks should take the responsibility: However, in later years (80-90s of 19th c.). G. Tsereteli changed his mind and supported the conversion of banks into short-term loan industrial banks. Giorgi Tsereteli's concern about agrarian questions and the efforts for the promotion of the field can be drawn from the fact that he established a special agrarian newspaper "Sasoplo Gazeti".

G. Tsereteli was the member of the "Society of the Caucasus Agriculture". He presented his projects for the development of the field to the society in 1872. The project featured complex events to make changes in the existing circumstances.

ენობრივი პოლიტიკა და მოსახლეობის დემოგრაფიული ცვლა

სოციალური მეცნიერებები თანამედროვე მოსახლეობის გადაადგილებისა და საცხოვრებელი ადგილის (ქვეყნის, სამშობლოს) შეცვლის პროცესებს ახალი ტიპის მოვლენად მიიჩნევენ, არა ისეთად, როგორც იყო მიგრაციები წარსულში.

მოსახლეობის გადაადგილება ნიშნავს ერთი კულტურული (და სოციალური) მოდელის მოხვედრას, გადასვლას სხვა კულტურულ (და სოციალურ) გარემოში. მაგრამ ეს არ არის მექანიკური გადასვლა, როდესაც ახალ სამშობლოში ერთმანეთის გვერდით იარსებებს ორი დამოუკიდებელი კულტურა; იმიგრანტს თან მოყოლილ გამოცდილებასთან ერთად უგროვდება ახალი გარემოს ათვისების გზაზე შეძენილი გამოცდილება, რომელშიც ერთდროულად თანაარსებობს ძველი და ახალი.

თანამედროვე მსოფლიოსათვის ამგვარი მოდელები ტიპურად უნდა ჩათვალოს, მაგრამ წარსულში მიგრაციებს სხვა თავისებურებები ჰქონდა. დღეს ხალხის გადაადგილებას ძირითადად ინდივიდუალური ხასიათი აქვს, მიღიან (ერთი ქვეყნიდან მეორეში) ინდივიდები ან ოჯახები, მაგრამ არა ტომები და ეთნოსები. თუმცა თანამედროვე მსოფლიოშიც ფიქსირდება ლტოლვილთა ნაკადები, რომელთა შორისაა ეკოლოგიური კატასტროფების ან ომების შედეგად სამკვიდრებლიდან დაძრული მოსახლეობა. ინდივიდთა ან უმცირესი ჯგუფების (როგორიცაა ოჯახი) ადგილგადანაცვლების შემთხვევაში ადაპტაცია უფრო სწრაფი და „შედეგიანი“, მსხვილი კოლექტივების შემთხვევაში კი წარსულთან კავშირი გაცილებით მყარია და ხანგრძლივი. მშობლიური ენის შენარჩუნებაც ვრცელ კოლექტივებში უფროა უზრუნველყოფილი.

საბჭოთა მოდელის მიხედვით (მაშინ, როდესაც საზღვრები საბჭოთა სივრცეში არ იყო და მოსახლეობას არ შეიძლებოდა მიეჩნია, რომ მკვიდრი საცხოვრებელი ადგილი ჰქონდა (გავიხსენოთ სიმღერა „ჩემი მისამართი სახლი და ქუჩა კი არ არის, არამედ — საბჭოთა კავშირი“). ასეთ დროს კანონით მისთვის საბჭოეთის ნებისმიერ წერტილში (რუსულის გარდა) სხვა ენის (მასპინძელი რესპუბლიკის ენისა და კულტურის) თავს მოხვევა უფლებათა შელახვად აღიქმებოდა. ამიტომაც იქმნებოდა ყველა რესპუბლიკაში ჩაკეტილი ეთნიკური კოლექტივები, რომლებიც საკუთარ ენა-კულტურაში რჩებოდნენ და ავტოქტონ მოსახლეობასთან რუსულად ურთიერთობდნენ. თანამედროვე მსოფლიო ამ საკითხს სხვაგვარად უყურებს: იგი მიიჩნევს, რომ თუკი მასპინძელი არ უზრუნველყოფს მოსულის ენობრივ ადაპტაციას, არ ამარაგებს მას სახელმწიფო ენის სახელმძღვანელოებით და საგანგებო პროგრამებით, ეს ნიშნავს, რომ „მოსულს“ ინტეგრაციის საშუალებას არ აძლევს და შესაბამისად, აიძულებს, რომ ამ მოსახლეობამ გეზი შინ დაბრუნების ან უცხოეთში წასვლისაკენ მიმართოს. ასე რომ, ქართველებს საერთაშორისო საზოგადოებრიობასთან ურთიერთობისას ორი პრობლემა უდგათ: თუ აქ მცხოვრებ მოსახლეობას იზოლაციაში დატოვებენ, წარმატებული ევროპა-ამერიკა მათთვის ინტეგრაციაზე უარის თქმას დააბრალებს, ხოლო თუკი „მოსულთა“ შორის ქართულის სწავლებისა და ქართული სკოლის დანერგვას დაიწყებს, მაშინ ზეწოლაში დაადანაშაულებენ.

ეკონომიკურად დაწინაურებულ ქვეყნებში დღეს ორი პროგრამა მოქმედებს. ორივე ეს პროგრამა (ერთი შეხედვით, ურთიერთგამომრიცხავი) სრულიად მუშაუნური და პრაქტიკული მოსაზრებებითაა ნაკარნახევი. პირველ შემთხვევაში საუბარია იმ მოსახლეობაზე, რომელმაც ახალი სამშობლო აირჩია და მასში ინტეგრირების სწრაფსა და რაციონალურ გზებს ეძებს, მეორე შემთხვევაში კი საქმე ეხება იმ ადამიანებს, რომლებმაც ამა თუ იმ მიზეზით (ეკონომიკური, პოლიტიკური, ეკოლოგიური და სხვ.) დროებით დატოვეს სამშობლო და ოდესმე უკან დაბრუნებას გეგმავენ (თვითონ ან შემდგომი თაობა), ასეთ შემთხვევაში მათთვის მნიშვნელოვანია საკუთარ ფესვებთან კავშირის შენარჩუნება.

ორივე შემთხვევაში გასათვალისწინებელია (და მოწინავე ქვეყნებში არის კიდევ გათვალისწინებული) "მიმღები" ქვეყნის ინტერესები: რა სიხშირით და რა რაოდენობით იმიგრანტის მიღება, დაბინავება, დასაქმება და კულტურული ათვისება შეუძლია "მიმღებ" ქვეყანას, რომლის ამოცანა ასეთ შემთხვევაში საკუთარი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული წონასწორობის შენარჩუნებაა. და ამასთან, რა საშუალებებს ფლობს ცალკეული ქვეყანა (დღევანდელი გლობალური საკანონმდებლო სისტემის მოქმედების ვითარებაში) შეიძლება მოწოდებული მოწყობის ინტერესებისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო კანონმდებლობის შესაბამისობაში მოსაყვანად "მოსული" მოსახლეობის განსახლების, ენობრივი უფლებებისა და ამის საფუძველზე სოციალური აქტივობის დასარეგულირებლად. ეს ურთულესი საკითხები თანამედროვე მსოფლიოსთვის დამახასიათებელი საკითხებია და მათზე პასუხები, ცხადია, მართო წარსულის გამოცდილებით ვერ მოიძებნება, ან მიმღებ ქვეყანაში ცხოვრების ხანგრძლივობის ვითარებაში არაავტოქთონის ენობრივი ორიენტაციის მართვის სისტემებია შემუშავებული.

მოსახლეობის მიგრაციის თეორიამ მკვეთრი ცვლილებები განიცადა მეოცე საუკუნეში. თვით მეოცე საუკუნე ორ პერიოდად იყოფა ამ თვალსაზრისით: ა) საუკუნის პირველ ნახევარში მასობრივი გადაადგილებანი მოსახლეობისა მეტ მასალას იძლეოდა ანთროპოლოგიური კვლევისათვის კულტურული გავრცელებულობისა და კონტაქტის თვალსაზრისით; ბ) მეორე ნახევარში ძლიერდება მოსახლეობის გადაადგილების სოციალური ხასიათი და მკირდება თავად გადაადგილებადი მოსახლეობის კულტურული ინდივიდუალობის ხარისხი, ამიტომ მოსულსა და დამხვდურს შორის კონტაქტები მეტად სოციალურია და ნაკლებად - კულტურული, უფრო ადვილად ხდება მოსულის კულტურული ათვისება. ამ პერიოდიდან ჩნდება ახალი კონცეფციები და ტერმინები, გარკვეული სფეროს ამსახველი, როგორიცაა: გაღლობა, ინტეგრაცია, ასიმილაცია, სინკრეტიზმი, რეინტერპრეტაცია, კულტურული გაცვლა, პლურალიზმი, დიფუზია (გავრცელებულობა), ტექნიკური და სახალხო მოხმარების სფეროებისათვის კულტუროლოგიური საფუძვლის გამოცლა და კონკურირებადი თეორიული საფუძვლების რეფორმულირება.

მიგრაციები განსაკუთრებით გაძლიერდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც მოსახლეობა გათავისუფლდა ომისდროინდელი დაქვემდებარებულობისაგან; ამასთან, სამკვიდრებლიდან ხალხის დაძვრას ბიძგი მისცა ეკონომიკური კრიზისის ფართო სპექტრმა, იაფი ტრანსპორტის განვითარებამ და თითქმის წამიერმა კომუნიკაციამ. ამან სათავე დაუდო მსოფლიოს გარშემო მიგრაციული აქტივობის აფეთქებას. ასე ხდებოდა მსოფლიოში. გაცილებით უფრო გეგმიური

იყო ეს მოვლენა ჯერ რუსეთის იმპერიაში და შემდეგ საბჭოთა კავშირში, სადაც მოსახლეობის მოძრაობის სივრცეცა და “მისულ-მიმღების” ურთიერთობაც ვიწრო და მკაცრად შემოფარგლულ გეგმიურ პოლიტიკას ექვემდებარებოდა. საქართველოც ამ სივრცეში იყო მოქცეული და მისი ენობრივი სიტუაციაც მგრძნობიარედ რეაგირებდა მიგრაციულ ცვლებადობაზე.

თანამედროვე სოციალურ დისციპლინებსა და სოციალურ სამსახურებს, რომელთა ხელშიც არის სახელმწიფოს შიდამოწყობის საკითხები, უპირველეს ყოვლისა, აინტერესებს სამოქალაქო კეთილდღეობა და ერთიანობა, რაც სახელმწიფოს კეთილდღეობის საწინდარია. ყველა ის საკითხი, რომელიც ამ ერთიანობას ხელს უშლის, საგანგებო შესწავლისა და რეფორმების საგანია. აღმოჩნდა, რომ ენა, სახელმწიფო ენისადმი მიმართება, მისი ცოდნის ხარისხი, მოქალაქისათვის ამ ენის ფუნქციონირებადი პლასტების ფლობა და სხვ. ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია ხსენებული ერთიანობისა და წონასწორობის შესანარჩუნებლად. წარსული რამდენიმე წლის განმავლობაში ანთროპოლოგებმა დაბეჯითებით აღნიშნეს, რომ იმიგრანტები ინარჩუნებენ თავიანთ კავშირს სახლთან მაშინაც კი, როდესაც მათი წარმომშობი ადგილი და კერა ძალიან შორსაა.

ჩვეულებრივ მიჯნავენ მოსახლეობის მიგრაციას მეოცე საუკუნემდე და მეოცე საუკუნის შემდგომ პერიოდებში. მიგრაციათა ხასიათი ამ პერიოდებში სხვადასხვაა; მიგრაციათა მიზეზი შეიძლება იყოს: ეკოლოგიური კატასტროფები; ომები; ეკონომიკური ინტერესები; პოლიტიკური მიზეზებით საზღვრების ცვლა. ჩვენს სინამდვილეში ყველა სასაზღვრო თუ შიდამოწყობის საკითხში დანაკარგები დემოგრაფიულ სურათზე ზემოქმედებით შეგვექმნა.

როდესაც შუა აზიაში გადასახლებული ჩრდილოეთ კავკასიის მოსახლეობა დაბრუნდა უკან და ამით რუსეთის იმპერიას სიძნელები შეუქმნა; რუსეთმა გადაწყვიტა ეს შეცდომა მომავალში აღარ გაემეორებინა: ანუ არ დაეშვა კომპაქტური ჯგუფების ლტოლვილის სტატუსით ზიზნობა, და მომდევნო პერიოდებში იძულებით გადაადგილებულ მოსახლეობას სწორედ რომ ინტეგრირების მეთოდით ანაწილებდა სხვადასხვა ქალაქში, ძირითადად სწორედ ქალაქში და არა სოფლებში (ეს ნიშანდობლივია, რადგან მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის დემოგრაფიული გამოცდილება უჩვენებს: ქალაქი თავისი ბუნებით კოსმოპოლიტურია, ის ნაკლებად ერთგულობს ტრადიციებს, ეროვნული სახელმწიფოს ნიშნებს და მეტად განიცდის გლობალიზაციურ ზეგავლენას). ცხადია, აფხაზეთიდან და სამაჩაბლოს მთელი რიგი რაიონებიდან დევნილი ქართველი მოსახლეობა არ ყოფილა მხოლოდ ქალაქის მკვიდრი, მით უფრო რომ საქართველოს ე.წ. პატარა ქალაქები კვაზიურბანულნი არიან საერთაშორისო სტანდარტებთან შედარებით. ასე რომ, ეს მოსახლეობა “გააქალაქელეს“, ანუ ქალაქისათვის სოციალურად მოუმზადებლად აქციეს, სოფელს კი მოწყვიტეს. დევნილები ქალაქებში სხვადასხვა უბნებში გაანაწილეს ან უბრალოდ, მათვე მიანდეს საცხოვრებელი ადგილის შოვნა. ვინაც რა შეძლო, ის ბინა იშოვნა, ამით ხელი შეუწყო მათ უსწრაფეს ინტეგრაციას დამხვედურ მოსახლეობაში (ნუ დაივიწყებთ, რომ თბილისში დევნილებს ბევრი მტრულადაც შეხვდა, როგორც საყოველთაო უმუშევრობის ფონზე სამუშაოში მოცილეს (იქამდე მათ დიალექტზე ლაპარაკის გამოც კი დაუწყეს კრიტიკა ან დაცინვა). ამით ეს მოსახლეობა მარტო დარჩა თავისი სიძნელებებთან და მოიქცა

არა ორგანიზებულად, არამედ ინდივიდუალური არჩევანის მიხედვით. ნაწილი ადაპტირდა, ნაწილი საერთოდ გავიდა საქართველოდან. მაგრამ აქედან გასვლას ჰქონდა ინდივიდუალური გადაადგილების ხასიათი და აღარ განიხილებოდა როგორც დევნილობა (ანუ უკან დამბრუნებელი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი უახლოეს მომავალში საერთოდ დაკარგავს ორგანიზებული დამბრუნებლის შეგნებას). მაშასადამე, როდესაც დღევანდელი მოსახლეობის "გათქვეფა და დამკვიდრება" ახალ სამოსახლოში, ეს გეგმა განხორციელდა კიდევ შემდეგი გზით:

1. დევნილები ერთად კი არ დაასახლეს, არამედ დაანაწილეს სხვადასხვა ადგილზე, მეტადრე ქართული მოსახლეობის კონცენტრაციის ადგილებში და ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობასთან ინტეგრაციას ხელი შეუწყვეს;

2. დევნილები ჩამოიყვანეს ქალაქებში და არა სოფლებში და ამით მათ კოსმოპოლიტიზებას შეუწყვეს ხელი;

3. დევნილებისათვის არ შექმნილა რაიმე საგანგებო ღონისძიებები, რომლითაც ისინი ორგანიზებული დაცვის ქვეშ აღმოჩნდებოდნენ და ამით მათი ნაწილის საქართველოდან გასვლას შეეწყო ხელი, მაგრამ მათი გასვლა ინდივიდუალური მიგრაციის ხასიათისა იყო და არა დევნილობის ნიშნით გადაადგილებისა;

4. დევნილები არ შეუყვანიათ იმ რეგიონებში, სადაც ქართველობის სიმცირეა და ქართული ენა ეკოლოგიურ საფრთხეშია.

სხვადასხვა დროს საქართველოში შემოსული არაქართული მოსახლეობის, მათ შორის, ბოლო წანებში ყარაბაზიდან გადმოსული სომეხ-აზერბაიჯანელების განსახლება საქართველოში ჩვენი მოსახლეობისათვის სრულიად დაფარულად, თუმცა კი გეგმიურად განხორციელდა: ეს მოსახლეობა თავის კომპაქტურად დასახლებულ თანამემამულეებში ჩასახლდა და ქართველობისა და ქართული ენისათვის ისედაც სახიფათოდ კონცენტრირებულ არაქართულენოვან კოლექტივებს შეემატა.

ევროპელები თავის ტერიტორიაზე მოძალებული თავშესაფრის მაძიებელთ, ანუ დევნილებს მკაცრ ღონისძიებებს უზვედრებენ: უკან აბრუნებენ, თვალყურს ადევნებენ სავიზო რეჟიმს, მკაცრად იცავენ მოქალაქეობის მიღების მოთხოვნებს, ამოწმებენ სახელმწიფო ენის ცოდნის ხარისხს, "მიღებულებს" სპეციალური გამანაწილებელი პუნქტებიდან უშვებენ ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში (ანაწილებენ) ისე, რომ ისინი ერთად არ აღმოჩნდნენ და პრობლემები არ შექმნან.

თანამედროვე ექსპერტთა აზრი ასეთია: თუ ვერ ხერხდება ენის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა, ის ავადმყოფი ენაა და შესაბამისად დასაღუპავად განწირულიც: "მტარებელთა რაოდენობის მიხედვით საზოგადოებრივსა და სოციალურ პლანში სიცოცხლისუნარიანობის თვალსაზრისით ენები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ენები შეიძლება დავყოთო „ჯანმრთელ“ და „ავადმყოფ ენებად (Кибрик А.Е., 1992, გვ. 48): "ჯანმრთელ" ენებს შესწევთ უნარი წარმოებისა და მოსახლეობის რაოდენობის ზრდის შესაბამისად თავისი სოციალური სტატუსისა და გამოყენების სფეროთა გაფართოებისა, ხოლო „ავადმყოფები არიან დეგრადაციის ამა თუ იმ სტადიაში, შეიმჩნევა მათი სოციალური სტატუსის დაქვეითება, მოქმედების სფეროთა შემცირება, მტარებელთა რიცხვის შემცირება, განსაკუთრებით მათი, ვისთვისაც ეს ენა მშობლიურია. ენის არსებობის ეს სოციალური პარამეტრები ზემოქმედებენ შიდასტრუქტურულ პარამეტრებზე: სტრუქტურის სიმყარეზე უცხოენოვანი

გავლენის მიმართ და სხვ. როცა ავადმყოფობის შედეგები აღწევს კრიტიკულ დონეს, აღმოცენდება ენის არსებობისათვის საფრთხე.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართული ენა აღარ ფუნქციონირებს აფხაზეთში, სამაჩაბლოს მთელ რიგ რეგიონებში, ჯავახეთის მნიშვნელოვან ნაწილსა და ქვემო ქართლის რიგ რაიონებში, ჩვენ სამოქმედო გეგმები, დაფინანსება და სახელმწიფო პოლიტიკა უნდა მივმართოთ, უპირველეს ყოვლისა, დასახელებულ რეგიონებში საფრთხის ქვეშ მყოფი ქართული ენისა და ქართველობის დასაცავად, და მერე ვიმსჯელოთ იმ პროგრამებსა და გრანტებზე, რომელთაც უცხოელთა გასამაგრებლად გამოყოფენ სპეციალური ფონდები და სამსახურები.

თანამედროვე მსოფლიოში 340 მლნ. ადამიანი არ ცხოვრობს თავის სამშობლოში და ეროვნულ ან ეთნიკურ უმცირესობას წარმოადგენს, აქედან 80 მლნ.-მდე ადამიანი ჯერ კიდევ რჩება ენობრივ უმცირესობად.

ენობრივი კოლექტივების ურთიერთობა რთულსა და მრავალფეროვან პერიპეტეებს შეიცავს. ამ ურთიერთობებში დაახლოების ან დაშორების ხელოვნურად სტიმულირება, ენის ფუნქციონირების ბუნებრივი გზის გამრუდების მცდელობა, პოლიტიკური ან ეკონომიკური მიზნებით ენობრივი კონტაქტების უპასუხისმგებლო რეგულირება შესაძლებელია ენობრივი კონფლიქტების მიზეზი გახდეს; ხოლო ენობრივი კონფლიქტი უმეტეს შემთხვევაში ეთნოკონფლიქტს მოასწავებს.

ვიდრე საერთაშორისო კანონმდებლობა და თანამედროვე მსოფლიო მოწყობის მოწინავე ოპერატორები არ შემოგვთავაზებენ ზემოთ ხსენებული პრობლემების სამართლიანი და უდავო გადაწყვეტის მაგალითებს, მანამდე ჩვენ უნდა ვიხელმძღვანელოთ საქართველოს ისტორიული გამოცდილებით, რომელიც გულისხმობს: “მოსულ” მოსახლეობასთან შემწყნარებლურ, კეთილ ურთიერთობას, საკუთარი სახელმწიფოს შეუფერხებელ მშენებლობას, დედაენის მოვლა-პატრონობას, საკუთარი თვითობის მოფრთხილებას, საკუთარი საშინაო პოლიტიკისა და კულტურული ყოფის გონივრულ, ჰუმანისტურ დაგეგმვას.

ლიტერატურა

ს. კორდელიე, 1997 - სერჟ კორდელიე, საფრანგეთის სახელმწიფო, ისტორია, ტერიტორია, საზოგადოება, თბ., 1997.

მ. ტაბიძე, 1999 - მ. ტაბიძე, ენობრივი პოლიტიკის საფუძვლები, მიმართულებანი და შედეგები: ახალი პარადიგმები, №3 (ინტერდისციპლინარული კვლევების საერთაშორისო ცენტრი - თბილისის კულტურის სახელმწიფო ინსტიტუტი), თბ., 1999.

Кибрик, 1992 - Кибрик А.Е., Методика полевых исследований (к постановке проблемы), М., 1992.

Bauhn, Lindberg, Lundberg, 1995 - Per Bauhn, Christer Lindberg, Svante Lundberg, Multiculturalism and Nationhood in Canada (The Cases of First Nations and Quebec), Lund University Press, Lund, 1995, 102p.

Coudenberg, 1988 - Coudenberg, The New Belgian Institutional Framework. Brussels: Group Coudenberg, Center for the study of Federalism, 1988.

Willemyns, 1992 - Roland Willemyns, Linguistic Legislation and Prestige Shift, 16p., წიგნიდან Status Change of Languages, ad.by Ulrich Ammon and Marlis Hellinger, Walter de Gruyter, Berlin.New York, 1992.

Willemyns, 1993 - Roland Willemyns, Integration vs.particularism: The undeclared issue at the first "Dutch Congress" in 1849, წიგნიდან: The Earliest Stage of Language Planning, The first Congress" Phenomenon, ed.ba Jpshua A.Fishman, Berlin-New York, 1993.

MANANA TABIDZE

LANGUAGE POLICY AND DEMOGRAPHIC CHANGES OF THE POPULATION

Population migration process in Georgia is usually viewed into periods: before the 20th century and during various intermittent spans of the 20th century. The character and reasons of the 20th century migrations are of different characters; the reason could be ecological disasters, wars, economic interests, and changes of frontiers for political reasons.

The deficiency and loss in the issues related to the country's frontiers or in the inner arrangements in the Georgian reality was brought about for the negative changes exerted on the demographic picture.

Demographic experience in the various countries of the world manifests that the distribution of displaced people within the country only in the urban areas, and not in rural, presents an purposeful event: as cities, being subjected to the globalization, are cosmopolitan with their nature, and hardly ever loyal to traditions, or the signs and symbols of the national state. Obviously, the population who are displaced from Abkhazia and Samachablo (South Ossetia) were not only from urban estates but from a rural as well. Moreover, small towns of Georgia are quasi-urban units compared to the international standards. Thus, a greater part of the displaced population from the conflict areas had been made into "city-dwellers". Being forced out from their villages they were socially unprepared for changes. In addition to these the displaced people were given shelters in different districts of the cities, and in certain cases these people had to find themselves the place to live. People found their homes at random according to their abilities; the process itself facilitated assimilation tendencies with the local inhabitants. (It is important to note that a part of Tbilisi inhabitants met newcomers rather unfriendly. Under the conditions of the unemployment they were not only segregated but also even their dialects became the matter of annoyance to be ridiculed by city local population, who "criticized" them. The displaced population appeared to face alone with their hardships and being disorganized they had to proceed according to their individual choices. Some managed to adapt, others left the country, but the emigration had the nature of individual departure and the process was not qualified as refuge. Evidently the desire and consciousness for the organized return to the homeland of those people who hoped to return back will fade. The logic is

that when the mixing and integrating of this population had been planned it had been carried out through the following methods:

1. Displaced people were offered different places to live mostly at the localities of the denser concentration to speed up the integration process with the local population.

2. Sending the refugees to the urban and not rural areas was meant for the fostering of their cosmopolitanization.

3. No special efforts had been made that would have provided organized protection of the displaced people that would have qualified their emigration as refugees survival process but not as individual migration.

4. The government did not bring the displaced people to the regions where Georgian ethnos is sparsely populated and the Georgian language is under 'ecological' threats.

Lately, in various times, the non-Georgian Armenian and Azer population came to live in the areas where their compatriots had been densely populated in Georgia. The government led this process methodically without informing general public with which they put more load on the Georgian ethnos and Georgian language in the regions where there is high concentration of non-Georgian ethnos.

შუშუნა ზეიქრიშვილი

პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი
(გამოცემის ისტორიისათვის)

საქართველო უძველესი კულტურის ქვეყანაა. ჯერ კიდევ წარმართობის ხანაში ჩამოყალიბებული წერილობითი ტრადიცია თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და საუკუნეების მანძილზე ეპიგრაფიკული ძეგლებისა თუ ხელნაწერების სახით იქმნებოდა ქართველთა ცხოვრების მატთან. მიუხედავად ამისა, ქართული ნაბეჭდი წიგნის ისტორია უფრო მოგვიანებით - XVII საუკუნიდან იღებს სათავეს, ისიც უცხოეთში. ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ლინგვისტიკაში ერთ-ერთი საინტერესო კვლევის ობიექტია. რამდენადაც ჩვენი ქვეყნისათვის ამ უმნიშვნელოვანეს მოვლენასთან დაკავშირებით ქართულ საისტორიო წყაროებში მწირი ცნობები მოგვეპოვება, ქეშმარიტების დასადგენად მეტად ფასეულია უცხოური საარქივო მასალები, რომელთა მეოხებითაც ბევრ სადავო საკითხსა თუ აქამდე უცნობ ფაქტს თანდათან ეფინება ნათელი. ამ ასპექტით განსაკუთრებით ნაყოფიერი აღმოჩნდა 1977 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის თაოსნობით განხორციელებული სამეცნიერო მივლინება იტალიაში, ვატიკანისა და “პროპაგანდა ფიდეს” არქივებსა თუ ბიბლიოთეკებში მუშაობა.

არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით შეიძლება ვიმსჯელოთ პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნების გამოცემის წინაპირობებსა და ამ იდეის განხორციელების ძირითად მომენტებზე.

ცნობილია, რომ ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში ერთმანეთს ცვლიდა პოლიტიკურ-ეკონომიკური აღმავლობისა თუ დაქვეითების პერიოდები. ამ მხრივ განსაკუთრებით მძიმე იყო XVI-XVII საუკუნეები, როცა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დანაწევრებული საქართველო მოექცა მუსულმანურ სახელმწიფოთა გარემოცვაში და გაზიარდა თავდასხმები სპარსეთ-ოსმალეთის მხრიდან. ნ. ბერძენიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, “საქართველო XVI საუკუნეში დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის კულტურული ურთიერთობის ასპარეზი კი აღარ არის, როგორც ეს ძველად იყო, არამედ ორ მოძალადეს შორის მოქცეული და დასავლეთ ევროპის კულტურული მსოფლიოსაგან თითქმის სავსებით მოწყვეტილი ქვეყანა” (ნ. ბერძენიშვილი, 1973, გვ. 147).

საკმარისია გავიხსენოთ თუნდაც 1614-1617 წლებში კახეთის აოხრება, ასიათასობით ქართველის გასახლება შუაგულ სპარსეთში (ფერეიდანში), შემდეგ - მარტყოფი, მარაბდა და თვალწინ წარმოგვიდგება საქართველოს ძნელბედობის უამრავი მაგალითი და მძვინვარეობის პოლიტიკის სისასტიკე. ასეთ პირობებში ბუნებრივად დაქვეითდა ქვეყნის კულტურა. კლასიკურ ეპოქაში აღორძინებული სიტყვაკაზმული მწერლობა საგრძნობლად შეფერხდა, მაგრამ, საბედნიეროდ, ქართველი კაცი არასოდეს არ ივიწყებდა სულიერებას, ყველგან და ყოველთვის იღვწოდა ერის კულტურული საგანძურის გადარჩენა-გამდიდრებისათვის. საქართველოს ისტორიის ამ შავბნელ ეპოქაში ერთ-ერთ ნათელ სხივად შეიძლება ჩაითვალოს უცხოეთში ქართული წიგნების შექმნა და დაბეჭდვა, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის ცნობილ ქართველ მოღვაწეს, უაღრესად განათლებულ პიროვნებას ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს - ბეროებაში “ნიკიფორე ირბახაღ”

წოდებულს (ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნიკიფორე ირბახის ვინაობასთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა. ამჯერად ჩვენ ვემყარებით ტრადიციულ ცნობას და ყურადღებას ვამახვილებთ მხოლოდ მის დამსახურებაზე პირველი ქართული წიგნების შექმნის ასპექტით).

ნიკიფორე ირბახი, ქვეყნის პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, მეფე თეიმურაზ I-მა 1626 წელს დიპლომატიური მისიით წარგზავნა ესპანეთსა და იტალიაში. იმხანად (XVII საუკუნის დასაწყისში) რომის კათოლიკურმა ეკლესიამ გააფართოვა სამისიონერო მოღვაწეობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. შესაბამისად, შეიქმნა სამისიონერო ცენტრალური ორგანო - „კათოლიკური სარწმუნოების გამავრცელებელი საზოგადოება“ - ჩონგრეგაზიონე დე როპაგანდა ფიდე (კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდე“, შეიქმნა 1722 წ.), რომლის სამუშაო პროგრამის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნით მისიონერებს აუცილებლად უნდა ესწავლათ იმ ქვეყნის ენა, სადაც მოუხდებოდათ მოღვაწეობა. ამიტომაც „პროპაგანდა ფიდეში“ მისიონერთათვის საჭირო ლიტერატურის დასაბეჭდად 1626 წლის ზაფხულს დააარსა საკუთარი სტამბა რომის ცენტრალურ უბანში, სტამბის ოფიციალური მმართველის აქილე ვენერიოს (ან: აკილე ვენეროს) საკუთარ ბინაში.

სტამბის ტექნიკური გამართვა დაევალა იმ დროს იტალიაში ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილ მესტამბეს სტეფანო პაოლინის - „ბრწყინვალე მბეჭდავს“ (როგორც მოხსენიებულია საარქივო მასალებში). მასთან ერთად მუშაობდა ვატიკანის სტამბიდან გადმოსული ორი სხვა თანამშრომელი: იტალიელი ჯამბატისტა სოტილე და გერმანელი მესტამბე (მისი გვარი არ არის ცნობილი). გამოცდილმა ოსტატებმა მოკლე დროში შექმნეს 2 ათეულზე მეტი ნაირსახეობის მრავალენოვანი საშრიფტო მეურნეობა, რომლის წყალობით, „პოლიგლოტას“ სახელწოდებით ცნობილმა სტამბამ მალე გაითქვა სახელი.

სწორედ ამ პერიოდს დაემთხვა ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის მოგზაურობა ევროპაში. იგი 1626 წლის ზაფხულში თანმხლები სამი ქართველით ჩავიდა მესინაში, სადაც შეხვდა საქართველოში მიმავალ მისიონერებს - პიეტრო ავიტაბილესა და მის ორ ამხანაგს; მათი მეშვეობით აქვე გაეცნო თეატინელთა ორდენის სხვა წარმომადგენლებსაც, რომელთა უშუალო რეკომენდაციებით განხორციელდა ქართველთა ელჩობა ესპანეთსა და იტალიაში.

ცხადია, იმხანად რომში ქართული წიგნების შექმნა-დაბეჭდვას განაპირობებდა ორმხრივი ინტერესი: იტალიელთა ძირითადი მიზანი იყო, მისიონერებისათვის მიეწოდებინათ აუცილებელი მასალები ქართული ენის გაცნობა-დასაუფლებლად, ნიკიფორე ირბახისა და მისი თანამგზავრების გულმოდგინე საქმიანობით კი აღსრულებოდა ქართველთა სანუკვარი ოცნება - ქართული ნაბეჭდი წიგნის ისტორიაში ჩაიწერებოდა პირველი ფურცლები.

როგორც საარქივო მასალებით ირკვევა, ამ საქმეს ორივე მხარე ინტერესითა და მონდომებით შესდგომა.

1629 წელს „პროპაგანდა ფიდეს“ სტამბაში დაბეჭდილი პირველი ქართული წიგნია „ქართული ანბანი ლოცვებითურთ“: იწყება ანბანის ჩამოთვლით, შემდეგ მოსდევს ლოცვები: „მამაო ჩვენო“, „გიხაროდენი“, „მრწამსი“, „ათი მცნება“.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ სინამდვილეში - ისტორიოგრაფიაში ეს წიგნი არ განიხილებოდა დამოუკიდებელ ნაშრომად, ამიტომ ტრადიციულად პირველი ნაბეჭდ წიგნად სახელდებოდა „ქართულ-იტალიური ლექსიკონი“. ჩვენში ამგვარი კვალიფიკაციის ძირითად საფუძვლად, ალბათ, მიაჩნიათ შემდეგი: 1)

წიგნის მცირე მოცულობა, 2) რელიგიური ხასიათი, 3) საგანგებო დანიშნულების უქონლობა (შდრ. ლექსიკონი, გრამატიკა).

მეორე ქართული ნაბეჭდი წიგნი არის „ქართულ-იტალიური ლექსიკონი“. მისი სრული სახელწოდებაა „ლექსიკონი ქართული და იტალიური, შედგენილი სტეფანო პაოლინის მიერ, ქართველ ნიკიფორე ირბახის წმ. ბასილის (წესის) ბერის დახმარებით - სახმარად სარწმუნოების გამავრცელებელი, სასულიერო საზოგადოების მისიონერთა“ (1629 წ.).

ლექსიკონი შეიცავს 3084 სიტყვას. ტექსტი სამ სვეტად მიდის: I - ქართული, II - ლათინური ტრანსლიტერაცია, III - იტალიური შესატყვისი.

მართალია, ლექსიკონის ქართულ დაწერილობაში დაშვებულია შეცდომებიც, რაც ძირითადად გამოწვეული ჩანს უშუალოდ წიგნის ბეჭდვის დროს ნიკიფორე ირბახის რომში არყოფნით და, აგრეთვე, ქართულ ენაში პაოლინის ნაკლები გააფხულობით (ბუნებრივია, მოკლე დროში იგი ისე კარგად ვერ ისწავლიდა ქართულს, რომ ადვილად გარკვეულიყო ჩვენი მეტყველების თავისებურ ბგერებში), მაგრამ წიგნს აქვს უდიდესი ისტორიული ღირებულება - ესაა პირველი ქართული ნაბეჭდი ლექსიკონი.

ღირსსაცნობია ისიც, რომ 1629 წელს „პროპაგანდა ფიდეს“ სტამბაში დაბეჭდილია მესამე ქართული წიგნიც. ესაა (ერთ ფურცელზე დასტამებული) ლოცვა ღვთისმშობლისადმი - „ლიტანია ლაურეტანა“, რომელიც ლათინურიდან ქართულად უთარგმნია ნიკიფორე ჩოლოყაშვილს (ამ ტექსტის ერთადერთ ეგზემპლარს მიაკვლია ჯ. ვათეიშვილმა 1977 წელს ვატიკანის „ბიბლიოთეკა აპოსტოლიკაში“).

1629 წელს იტალიაში ქართული წიგნების გამოცემას აგრესიულად განწყობილ მუსულმანურ სამყაროში მოქცეული საქართველოსათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. „ეს იყო პირველი შედეგიანი ცდა მტრული გარემოცვის გარღვევისა და კულტურულ სფეროში დასავლურ ქრისტიანულ სამყაროსთან აქტიური კავშირ-ურთიერთობის აღდგენისა (ჯ. ვათეიშვილი, 1983, გვ. 26).

ირკვევა, რომ „პროპაგანდა ფიდეს“ თანამშრომლები თავიდანვე გულისხმიერებითა და პასუხისმგებლობით ეკიდებოდნენ ნაბეჭდი ქართული წიგნების ხარისხს, შინაარსობრივ თუ ტექნიკურ მხარეებს. მაგალითად, საქართველოში მიმავალი მისიონერებისათვის 1630 წელს კონგრეგაციას შეუდგენია საგანგებო ინსტრუქცია, რომლის მიხედვით მისიონერებს ევალებოდათ:

1) გვაცნობონ, კარგი გამოვიდა თუ არა ქართული შრიფტი და სხვა დაბეჭდილი ტექსტები (რომლებიც თან მიაქვთ). თუ მათში შეცდომებია გაპარული, ჩაასწორონ და სათანადო კორექტურით უკან გამოგვიგზავნონ და, თუ რაიმე გამოტოვებულია, თავაზიანად მიგვითითონ;

2) გვაცნობონ იმ სასულიერო და საერო წიგნების შესახებ, რაც მოიპოვება იმ მხარეებში, აგრეთვე, მათ ავტორებსა და შინაარსზე, განსაკუთრებით ბიბლიისა და სასულიერო წიგნებზე, რომ მათი გადაღებული ასლები გაეგზავნოს წმ. კონგრეგაციას;

3) საჭიროა ისწავლონ წერა-კითხვა ამ სამეფოში გავრცელებულ ენაზე... შეიტყონ, აგრეთვე, აქვს თუ არა ამ ხალხს ლექსიკონები და გრამატიკები იმ ენაზე, რომელზედაც ლაპარაკობენ და, თუ საშუალება ექნებათ, გამოგვიგზავნონ...

იმთავითვე რომის ეკლესიის დაინტერესება ქართული წიგნების ბეჭდვითა და გავრცელებით თავისთავად, მეცნიერული თვალსაზრისით, მეტად ფასეული

აღმოჩნდა ჩვენი კულტურის ისტორიისათვის.

ცოტა ხნის შემდეგ კონგრეგაციაში დარწმუნდნენ, რომ სასაუბრო ქართულის დასაუფლებლად, მისი გრამატიკული სისტემის შესასწავლად მისიონერებისათვის საჭირო იყო სპეციალური სახელმძღვანელო გრამატიკისა, რაც მაშინ თვით საქართველოშიც არ არსებობდა. ამიტომ რომის პაპის მითითებით „პრობაგანდა ფიდემ“ საქართველოში გაგზავნა პალერმოელი მღვდელი ფრანჩესკო მარია მაჯო. მან პაპისაგან მიიღო საგანგებო დავალება: საფუძვლიანად შეესწავლა ქართული ენა და დაეწერა ამ ენის გრამატიკა, რომ შემდგომში ამ სახელმძღვანელოთი მოემზადებინათ მისიონერები რომშივე.

20 წლის მაჯო საქართველოში ჩამოსულა 1637 წელს. პირველად დამკვიდრებულია გორში, ცოტა ხნის შემდეგ იგი ავიტაბილეს თან წაუყვანია სამეგრელოში, აქედან კი გადასულან გურიაში. მაჯო თავისუფლად მოგზაურობდა აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეებშიც, აფხაზეთში. ცხადია, ყოველივე ეს დაეხმარებოდა ახალგაზრდა მისიონერს უკეთ დაუფლებოდა სასაუბრო ქართულს და დაჰკვირვებოდა მის გრამატიკულ სისტემას.

გარდა ამისა, მაჯოს მუშაობას უთუოდ გაუადვილებდა გურიაში ჯერ კიდევ 1634 წლიდან დაწყებული მისიონის საგანმანათლებლო საქმიანობის ტრადიცია, რომელსაც სათავე დაუდო ანტონიო ჯარდინამ (მისიონის აქტიურმა წევრმა). არქანჯელო ლამბერტის ცნობებზე დაყრდნობით, მიხ. თამარაშვილი ანტონიო ჯარდინას ასე ახასიათებდა: პატრი ანტონ ჯარდინამ კარგად იცოდა ქართული ენა; როგორც თავის დედაენას, ქართულს ისე ლაპარაკობდა. მან შეადგინა ქართული გრამატიკა და მის მიერვე დაარსებულ სკოლაში დააწყებინა ყმაწვილებს მისი შესწავლა.

ცნობილია, რომ ჯარდინა გარდაიცვალა 1637 წელს, მაჯოს გურიაში ჩასვლამდე ცოტა ხნით ადრე, მაგრამ უდავოა, რომ მაჯო გურიაში გააგრძელებდა ჯარდინას საქმიანობას, გაეცნობოდა მის ხელნაწერ გრამატიკასაც. ამის თქმის საფუძველს იძლევა თვით მაჯოს ჩანაწერი („გრამატიკის“ პირველ ნაწილში), სადაც მითითებულია ჯარდინას დამსახურებაზე იბერიული (ქართული) ენის შესწავლის ასპექტით: „ჯ. სტეფანიუსმა და ანტონიო ჯარდინამ, როგორც ყველაზე მეტად დახელოვნებულებმა, შეამკეს თავიანთი ნაწერებით იბერიული ენა“. თუმცა ისტორიულ წყაროებში არ ჩანს, გამოიყენა თუ არა მაჯომ ჯარდინას ეს გრამატიკა და თვით მაჯოც არ ასახელებს, რა ნაწერები ეკუთვნოდა ჯარდინას.

1641 წლისათვის მაჯოს ქართული ენის გრამატიკა დაუსრულებია. იმავე წლის 10 ივნისს „პრობაგარდა ფიდეს“ სხდომაზე კიდევ განუხილავთ საკითხი ამ თხზულების დაბეჭდვის შესახებ. კონგრეგაციას მიუღია საგულისხმო დადგენილება: ნაწრომის ხელნაწერი უნდა შეემოწმებინა ქართული ენის მცოდნეს (თუკი ასეთი რომში მოიძებნებოდა) და, თუ იგი დაადასტურებდა, რომ გრამატიკა სწორადაა შედგენილი, მხოლოდ შემდეგ გადაეცემოდა სტამბას დასაბეჭდად.

როგორც ჩანს, მაჯოს ნაშრომს აპრობაციის შედეგად დადებითი შეფასება მიუღია და იგი კიდევ დაიბეჭდა 1643 წელს (მეორედ გამოიცა 1670 წ.) სახელწოდებით: „ნაშრომი აღმოსავლურ ენათა შესახებ... წიგნი პირველი (ქართული გრამატიკა), რომელიც შეიცავს ქართული ანუ იბერიული სასაუბრო ენის გრამატიკულ წესებს - შედგენილი ფრანჩესკო მარია მაჯოს მიერ... რომში სარწმუნოების გამავრცელებელი წმ. კონგრეგაციის სტამბიდან (II გამოცემა),

1670, უზენაესის ნებართვით.

მაჯოს „ქართული ენის გრამატიკა“ მეოთხე ნაბეჭდი წიგნია (დაწერილი ლათინურ ენაზე), გამოცემული იტალიაში XVII საუკუნის I ნახევარში.

აქვე შევნიშნავთ, რომ მაჯოს წიგნი ორი ნაწილისაგან შედგება: პირველი ნაწილი „ქართული გრამატიკა“, მეორე შეიცავს არაბული და თურქული ენების შესახებ გამოკვლევასა და ქართულთან მათს დამოკიდებულებაზე ცალკეულ ავტორისეულ დაკვირვებებს.

აღიარებულია, რომ მაჯოს გრამატიკა ენათმეცნიერული თვალსაზრისით და, საერთოდ, ქართული კულტურისათვის უფრო დიდი მნიშვნელობის აღმოჩნდა, ვიდრე მას ევალებოდა სასულიერო ინტერესებიდან გამომდინარე. ეს გრამატიკა არის ქართული ენის თავისებურებათა შედარებითი შესწავლის პირველი ცდა. მაჯოს მიერ გამოყენებული კვლევის მეთოდი შეესაბამებოდა ლინგვისტური მეცნიერების კვლევის მაშინდელ დონეს.

არნ. ჩიქობავას შეფასებით, მაჯოს შრომა პირველი გრამატიკაა ქართული ენისა. იგი იმავე დროს „წარმოადგენს პირველ გრამატიკას იბერიულ-კავკასიურ ენობრივ სამყაროში. ამდენად, მაჯოს ამ შრომას - მიუხედავად ყველა მისი ნაკლისა - განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, სანამ მარი ბროსეს ქართული გრამატიკა გამოვიდოდა (1934 წ.) - ე. ი. თითქმის 200 წლის მანძილზე - ევროპის სწავლულები მაჯოს შრომის საშუალებით ეცნობოდნენ ქართულ ენას“ (არნ. ჩიქობავა, 1965, გვ. 53).

ამგვარად, ზემოაღნიშნული ქართული წიგნების გამოცემას, პირველ ყოვლისა, განსაზღვრავდა რომის კათოლიკური ეკლესიის ინტერესი, რაც თავისთავად კიდევ უფრო შედეგიანი აღმოჩნდა ქართული კულტურისათვის. ამ უმნიშვნელოვანესი ფაქტის შესახებ შედარებით ვრცელი ინფორმაცია ჩვენში გავრცელდა XX საუკუნის დამდეგიდან მიხ. თამარაშვილის მიერ უცხოეთში მოძიებული ცნობების წყალობით. შესაბამისად, ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაიწყო საგანგებო მსჯელობა პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნების გამოცემასთან დაკავშირებით, გამოითქვა მსგავსი თუ განსხვავებული მოსაზრებანი. მასალების სიმცირის გამო ზოგი საკითხი კვლავ მოითხოვდა დაზუსტებას, კერძოდ, სადაოდ რჩებოდა: 1) რომში ქართული სტამბის დაარსება, 2) ნიკიფორე ირბახის ვინაობა, 3) ნიკიფორეს როლი (წვლილი) ქართული წიგნების შექმნა-დაბეჭდვაში, 4) ლექსიკონში დაშვებული შეცდომების მიზეზები და ა.შ.

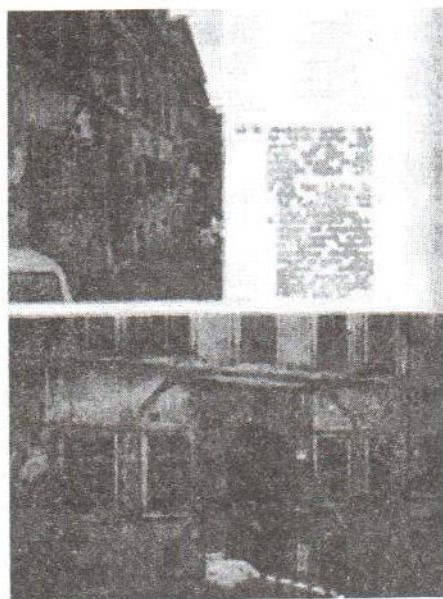
XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან უცხოური საარქივო მასალების გამოწვლილვითი ანალიზით (ვატიკანისა და „პროპაგანდა ფიდეს“ ბიბლიოთეკებში მუშაობით) ბევრ საკითხს მოეფინა ნათელი. მაგალითად, ქართულ ტრადიციაში დამკვიდრებული იყო ვერსია 1629 წელს რომში დამოუკიდებელი ქართული სტამბის შექმნის შესახებ, მოგვიანებით შესწავლილი ახალი მასალების საფუძველზე ჯ. ვათეიშვილი კი მიუთითებდა: XVII საუკუნეში რომში დამოუკიდებელი ქართული სტამბა არ შექმნილა, ნიკიფორეს დახმარებით „პროპაგანდა ფიდეს“ სტამბაში დაუმზადებიათ მხედრული, ნუსხური და ასომთავრული ასოების პუნსონები და მატრიცები, შემდეგ კი ჩამოუსხამთ შესანიშნავი ფილიგრანული ხელოვნებით შესრულებული შრიფტი, რომელიც უნდა იყოს გერმანელი მესტამბის ნახელავი. აქვე გაირკვა, რომ „ფიდეს“ სტამბაში ნიკიფორემდეც სცოდნიათ საქართველოში სასულიერო და საერო მწერლობისათვის გამოყენებული ნუსხური და მხედრული ანბანის შესახებაც.

გარდა ამისა, ლექსიკონში დადასტურებული ბერძნოზმების გამო (რასაც ემატებოდა ქართულ დაწერილობაში არსებული შეცდომები თუ სხვა მიზეზებიც) ზოგი მკვლევარი მართებულად მიიჩნევდა ნიკიფორე ირბახის არაქართულ წარმომავლობას. მაგრამ თანამედროვე კვლევის დონეზე უკვე საეჭვოდ აღარ ითვლება, რომ ნიკიფორე - იგივე ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი ქართველი იყო, უაღრესად განსწავლული პიროვნება, ერისკაცი.

რაც შეეხება ნიკიფორე ირბახის მონაწილეობას ლექსიკონის შექმნაში და, აგრეთვე, წიგნის ქართულ ნაწილში დაშვებულ შეცდომებს („დამახინჯებებს“), ამასთან დაკავშირებით საგულისხმო მოსაზრებაა გამოთქმული ალ. ფოცხიშვილის სტატიებში („ქართულ-იტალიური ლექსიკონის“ საიდუმლო...“). ავტორის მსჯელობა ემყარება ლექსიკონის წმინდა ლინგვისტურ ანალიზს, განსაკუთრებით ლათინურ ტრანსლიტერაციაზე დაკვირვებას (აქვე გათვალისწინებულია წინამორბედ სპეციალისტთა ნაშრომებიც). მისი აზრით, ლექსიკონის ერთ-ერთ ავტორად ნიკიფორეს მიჩნევა ბუნებრივია, ხოლო ლექსიკონში დაშვებული შეცდომებისათვის პასუხისმგებლობა მას არ უნდა დაეკისროს, რადგან ლექსიკონის ქართული ნაწილის ხელნაწერი ნიკიფორეს საერთოდ არ უნახავს. ნიკიფორესა და პაოლინის მუშაობის მეთოდი ასეთი იყო: პაოლინი ამოიკითხავდა წინასწარ შერჩეულ ბერძნულ სიტყვას (რაც აუცილებელი იყო მისიონერთათვის) ადრე მათ მიერვე შედგენილი ბერძნული ლექსიკონიდან („ქართულ-იტალიური ლექსიკონის“ შედგენისას რომ გამოყენებულია ბერძნული ლექსიკონი, ამ ვარაუდს გამოთქვამდნენ არნ. ჩიქობავა და ჯ. ვათეიშვილიც - ჟ.ფ.), რომლის ქართულ თარგმანს ნიკიფორე იქვე იძლეოდა ზეპირად, პაოლინი (ან იქნებ სხვა ვინმე) იტალიური ასოებით იწერდა და იმავდროულად მიუწერდა ამ სიტყვის იტალიურ თარგმანს და საქმე ამით მთავრდებოდა. ე.ი. დედანში, რომელიც ნიკიფორეს თანდასწრებით შედგა, ქართული ასოებით ჩაწერილი ქართული სიტყვები საერთოდ არ ყოფილა. ასეთი სამუშაო შესრულდა ნიკიფორეს იქ არყოფნაში და იგი შეასრულა იტალიელმა (ვინ? - მნიშვნელობა არა აქვს), რომელსაც ყური ოდნავადაც არ ჰქონდა მიჩვეული ქართული ბგერების ქდერისათვის“ (ალ. ფოცხიშვილი, 1988, 2000, გვ. 197-198).

მაშასადამე, ამ მსჯელობის მიხედვით, უცნაურობად არ უნდა მოგვეჩვენოს ლექსიკონის ქართულ ნაწილში დაშვებული „დამახინჯებანი“, ბერძნული სიტყვების არსებობა და ა.შ. ნიკიფორეს გარეშე უცხოელ მესტამბეებს არ შეეძლოთ ზუსტად გარკვეულიყვნენ ქართული ასო-ნიშნების ფონოლოგიურ სისტემაში და ზუსტად მოეძებნათ მათი შესატყვისები...

დასასრულ, მაღლიერებით უნდა აღინიშნოს, რომ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში რომში გამოცემულმა წიგნებმა სათავე დაუდეს ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიას, სასიკეთო ბიძგი მისცეს საქართველოში მწიგნობრობის შემდგომ განვითარებას, საკუთარი სასტამბო მეურნეობის შექმნას და ხელი შეუწყვეს ჩვენი კულტურის პოპულარიზაციას მთელს ევროპაში.

ქართული სტამბის შენობა რომში

ALPHABETVM IBERICVM. Sive GEORGIANVM Vulgare.

Habet litteras Trigintosex.

Figura.	Latina.	Georgica.	
ა	ან	An	a,
ბ	ბან	Ban	b,
გ	გან	Ghan	gh,
დ	დან	Dan	d,
ე	ენ	En	e,
ვ	ვინ	Vin	u,
ზ	ზენ	Zen	z,
ჩ	ჩან	Hal	h,
ც	ცან	Hhai	hh,
ძ	ძან	Then	th,
ი	ინ	In	i,
			A 2 3

1. ბირველი წიგნი - ბირველი წიგნი
2. ბირველი წიგნი - ბირველი წიგნი
3. ბირველი წიგნი - ბირველი წიგნი

ნიკიფორე ირბახი (ჩოლოყაშვილი)

ლიტერატურა

- ნ. ბერძენიშვილი, 1973 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.
- ბ. გიორგაძე, 1976 - ბ. გიორგაძე, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1976.
- მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902.
- ა. იოსელიანი, 1990 - ა. იოსელიანი, ქართული მწიგნობრობის, წიგნისა და სტამბის ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.
- თ. უთურგაძე, 1999 - თ. უთურგაძე, ქართული ენის შესწავლის ისტორია, თბ., 1999.
- ალ. ფოცხიშვილი, 1988 - ალ. ფოცხიშვილი, „რა მოხდა?“, გაზ. „წიგნის სამყარო“, 1988, 11/V, №9/477.
- ალ. ფოცხიშვილი, 2000 - ალ. ფოცხიშვილი, ქართული ენა, თბ., 2000.
- ალ. ლლონტი, 1983 - ალ. ლლონტი, ქართული ლექსიკოგრაფიის საკითხები, თბ., 1983.
- არნ. ჩიქობავა, 1965 - არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბ., 1965.
- არნ. ჩიქობავა, ჯ. ვათეიშვილი, 1983 - არნ. ჩიქობავა, ჯ. ვათეიშვილი, პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები, თბ., 1983.

ZHUZHUNA PEIKRISHVILI

THE FIRST GEORGIAN PRINTED BOOK
(ON THE HISTORY OF PUBLICATION)

The publication of the first Georgian book in Rome can be regarded as one of the rarest highlights in the 16th-17th c.c. Georgia, the period being considered as one of the darkest epochs in the country's history. "Propagande Fide" printing house a religious Congregation printed three Georgian books in 1629. These books were: "the Georgian Alphabet with Prayers", "Georgian-Italian Dictionary", "Prayers to the Holy Mother", and the Georgian Grammar in 1643.

The publication of the Georgian books by the Roman Church had been determined by the need of providing (catholic missions working in Georgia with necessary literature. The pre-conditions and methods of this outstanding event remain an interesting issue to explore.

ზოგი სვანური სალექსიკონო ერთეულისათვის

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში წლების განმავლობაში ზემო სვანეთის სოფლებში (ლენჯერი, ლატალი, მელე) სავსე მუშაობისას ჩაწერილ მრავალმხრივ საყურადღებო დიალექტურ ტექსტებში გამოვლინდა ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ გვხვდება გამოქვეყნებულ სვანურ ლექსიკონებში (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, 2000; ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართული ლექსიკონი, 1994; ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, 2007).

ნაშრომში წარმოვადგენთ ამგვარ სიტყვათა ნაწილს:

I. ზანგორე // ზანგორე (ბზ.) - 1. ბუზღლუნი: ეზარ ხანს ხანგორა „კარგა ხანს ებუზღუნებოდა“; ქ'თეყი ლიზგორეს „შეევი ბუზღუნს“; 2. ზურგს უკან აუგის თქმა: ეჩ'შეი ლემზანგორინ „მასზე ამბობდა თურმე აუგს [ზურგს უკან]“.

ვ. თოფურია, მ. ქალდანის „სვანური ლექსიკონში“ იმავე მნიშვნელობით (ზურგს უკან მძრახველი) გვხვდება სიტყვები: ფურყუნა (ბზ.), ფურყუნა (ლზ.); ხოლო ა. ლიპარტელიანის „სვანურ-ქართული ლექსიკონის“ მიხედვით. „ჩუმაღ ჩივილს“ აღნიშნავს სიტყვა ზოფურყულავი.

II. ლილგენი — ღამისთევა (შდრ. ლიგენ — დგომა, ლგგ — დგას). მაგ.: მთელ ლეთ ზოლგენდად მექუნაშ'ალს „მთელი ღამე ვუთევდით სულთმობრძავს“; ისგლნთუღ ილგენდა ლაწგნაშ'დს „ღამეს ათევდა ქსოვაში“.

ბ. ნიჟარაძის „ქართულ-სვანურ-რუსულ ლექსიკონში“ აღნიშნული სიტყვის სემანტიკური ფარდია: ლილთე — ღამება, ლილეთი — ღამისთევა; ხოლო ვ. თოფურია, მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ ლილთე ნიშნავს: 1. ღამის თევა; 2. შემოღამება, დაღამება.

III. ლიჩ'ურე — მიწის ნაკვეთის ქვა-ღორღისგან გაწმენდა-გასუფთავება (შდრ. ჩუალ — მეწყერი). მაგ.: სემი ლადალ ანკუტად ლიჩ'ურას „სამი დღე მოუწდა ქვა-ღორღისგან გაწმენდას“; ქ'ანურაჲ იქმა „წმენდა ქვა-ღორღისგან და იმატებდა“.

ა. ლიპარტელიანთან „ქვებისგან გაწმენდის“ მნიშვნელობით გვხვდება სიტყვა ლიკორე (ჩოლურ.).

ჩვენი მასალების მიხედვით, საანალიზო კიცორ//კცორ ფუძე გამოყენებულია სიტყვაში კიცორა — გოდორი (ბზ.). მაგ.: სემი კიცორა ქემს ხანდუნა კუმაშს „სამ გოდორ თივას უყრიდა თურმე საქონელს“. შესაძლოა ქვებისგან გაწმენდა გოდრების საშუალებით ხდებოდა და აქედან გამომდინარე შეიქმნა ახალი ლექსიკური ერთეული ზემოაღნიშნული სემანტიკით.

„გოდრის“ მნიშვნელობით ვ. თოფურია, მ. ქალდანის „სვანურ ლექსიკონში“ გვხვდება სიტყვა ლაშგყ (ბზ.), ლაშყ (ბქ.), ლაშიყ (ლზ.) — საზურგე (გოდორი); ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურ კილოებში „გოდრის“ აღსანიშნავად გამოიყენება აგრეთვე მარაკ. შდრ. ჩაუ // ჩეო (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, 2000).

IV. ლიკგლბენე — 1. გამოჩაგრება-დაცინვა: ბოფშარდ ლიკგლბენე

ოხბინეს “ბავშვებმა გამოგავრება დაუწყეს”. შდრ. ქალიშინე, ქალიმჯარზე — გაჯავრება (გამოგავრება) (ბ. ნიჭარაძე, 2007); 2. სიცივისაგან ნიკაპის, კბილების კაწკაწი: მეცხოშ აკვლბენახ “სიცივისგან კბილებს” აკაწკაწებდნენ“.

გამოგავრება-დაცინვის, ენის ტლიკინის აღსანიშნავად გვხვდება აგრეთვე ლილკენე // ლიკვლბენე ფორმები, რომლებიც გამოცემულ ლექსიკონებში ვერ დავაფიქსირეთ. მაგ.: შუკა მეზნლას ხალკენახ “გზაზე მიმავალთ აჯავრებდნენ თურმე”. შდრ.: ლიხრინე (ბზ., ლნტ.) — გაბრაზება, გაჯავრება (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, 2000).

V. **ლიხტნინე** — მოქნევა: ვსტრნინე დაშნაჲ ი თხუმარ ქახტუცურე “მოიქნია დაშნა და თავები მოაქრა”.

აღნიშნული სემანტიკის გამომხატველი პარალელური ფორმებია: ლიქტნანე, ლისპე. შდრ.: პქტნანე (ბზ.), პქტნანი/ე (ლნტ.) — აქნევს (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, 2000); ლისპე, ლიქთუნე — ქნევა (ბ. ნიჭარაძე, 2007); აქიუუნე — აქანაევს (ა. ლიპარტელიანი, 1994).

VI. **ლუფუნსე** — მობუზული, მოკუნტული (სიცივისაგან, შიშისგან): მეცხოშ ჟილუფუნსე ლემარხ “სიცივისგან მობუზული ყოფილან”.

შდრ. ფუსულ (ბზ.), ფგგვლ (ბქ.) — ბურძგლი, ღინღლი, გინგლი; ფუსულარ (ბზ.) — მცივანა „ბურძგლიანი“, ლუფუსე — გამხდარი მოხუცი (ა. ლიპარტელიანი, 1994).

VII. **ლგატელე** // **ლგადელე** — დაქრილი (ფრინველი, ნადირი): ლგატელ ლემარხ, შიშდ შმყედელი “დაქრილი ყოფილა (ფრინველი), მაშინვე ჩამოვარდნილა”. ჩუადკეტლე, მარე ჩოთჩაჲ “დაქრა (ნადირი), მაგრამ გაეჭა”.

VIII. **ლილუნძბიელ** — ხვეწნა-მუდარა: ხელუნძბიელ, მარე დემ ხოჯრაჲთი “ემუდარება, მაგრამ არ უჯერებს”.

აღნიშნული სიტყვა ფონეტიკური სახეცვლილებით დასტურდება ქვემო სვანეთში. დიდხანს, თავშეცოდებით თხოვნის მნიშვნელობით ა. ლიპარტელიანთან გვხვდება ხელგნდაგიელ ფორმა.

IX. **მუტკაჲიმ** (ბზ.,) — 1. მუქი: მუტკაჲიმ ლერეჲტ ხაჲტ “მუქი ტანსაცმელი აცვია”. 2. მოსალამოებული, საღამოხანი: ღიმტკაჲიმალს ოხლელდა “მოსალამოებას ელოდებოდა”.

შდრ. მუვტკვიმ — მოშაო (ა. ლიპარტელიანი, 1994). ჩვენს მასალებში კი აღნიშნული სემანტიკით (მოშაო) გამოიყენება მეგმზა (ბზ.,); შდრ. მეშხე — შავი.

X. **სატრალ** — ლითონის პატარა კოლოფი: სატრალისგა იშხტინდა ნესყალს “ლითონის პატარა კოლოფში ინახავდა ნემსებს”.

XI. **ღონა** — ქვის (არა ფიქალისა) ვეებერთელა ლოდი: ლადონაჲა ლი ხოლა ლეზი “ქვის ვეებერთელა ლოდების [ადგილას] არის ცუდი გასასვლელი”; ლაბერჯაჲი ღონას ათლაკაჲ ქნოყეჲა “[მიწის] თხრისას ქვის ვეებერთელა ლოდს წაწყდომია და შეშვებია”.

XII. **ჰუჲჲ** (ბზ.,) — 1. ხის საცობი: ჰუჲჲს ხაყუჲა ბოჲკას “საცობს აძრობდა კასრს”; ჰუჲჲთ ლატხას ლახაჲ “[კასრის] საცობის თლას შეუღდა”.

მოცემული ლექსიკური ერთეული “მწვერვალის” მნიშვნელობით დაფიქსირებულია ვ. თოფურია, მ. ქალდანის “სვანურ ლექსიკონში”.

XIII. წიწყუ // ლემწიწყუ — საძაგელი, საზარელი: ხაწიწყუდა ეჩი ნასყაუ ლეზუბ “სძაგდა იმის გაკეთებული საქმელი”; ხოლა, წიწყუ მჟრე ლემჟარი “ცული, საზარელი კაცი ყოფილა”.

ჩვენ მიერ აღნუსხული ლექსიკური ერთეულები საინტერესოა სვანური ცილოების ლექსიკის შესწავლის თვალსაზრისით და დამატებით მასალას წარმოადგენს სვანური დიალექტური ლექსიკონისათვის.

ლიტერატურა

ვ. თოფურია, მ ქალდანი, 2000 - ვ. თოფურია, მ ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ა. ლიპარტელიანი, 1994 - ა. ლიპარტელიანი, სვანურ-ქართულ ლექსიკონი, თბ., 1994.

ბ. ნიჟარაძე, 2007 - ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსულ ლექსიკონი, თბ., 2007.

სვანური მასალები - აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ფონდში (C — 1993-2004) დაცული სვანური მასალები.

DAVID PIRTHSKHELANI

ON SOME SVAN WORDS NOT REGISTERED IN DICTIONARIES

The paper discusses the words recorded during field interviews carried out for years in the villages of Lenjeri, Latali and Mele, by the Institute of the Georgian dialects, ATSU. These are the lexical units that are not registered in the Svan vernacular dictionaries published to these days. Here I discuss the words *zango:re/zango:re*, *lilgeni*, *kitsora*, *lisuiline*, *tchuku*... these words present an interesting material for the study of the Kartvelian words.

შუშანა ფუტყარაძე

სიტყვაწარმოების თავისებურებანი
იმერხულში

იმერხული ქართველთა ისტორიული სამშობლოს ერთი ლამაზი მხარის - შავშეთში შემავალი მდინარე ფაფართის ხეობის - იმერხევის ქართულია, სამშობლოს გარეთ დარჩენილი ქართული კილოა, რომელიც, ოთხასწლოვან უცხოვნობრივ გარემოში მოქცეული, ფოლადივით გამოიწრთო და დღემდე მოიტანა თავისთავადობა - ქართული ენის გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი.

ოთხასწლოვან ეამთა სრბოლას, ორენოვნობის - ბილინგვიზმის პირობებში ყოფნას, ცხადია, უკვალოდ არ ჩაუვლია; ბევრი უცხოვნობრივი ნაჭდევი ატყვია მის დღევანდელ ენობრივ ქსოვილს, მაგრამ ძველქართული იერი მაინც აქვს შემონახული იმერხევის ქართულს და მშობლიური ენის დედამდინარეს ერთ მიჩქეფარე შენაკადად ერთვის.

წინამდებარე ნაშრომი ძირითადად ეყრდნობა 2007 წლის სექტემბერში იმერხევის სოფლებში - ჩიხორში, თეთრაკეთში, ზაქიეთში, უბესა და დაბაში ჩაწერილ მასალებს.

იმერხული არქაიზმებითა და ნეოლოგიზმებით მდიდარი დიალექტია. ეს თავს იჩენს სიტყვაწარმოებაშიც და საინტერესო ლინგვისტურ სურათს წარმოაჩენს. აქვრძოდ:

1. კნინობითი სახელები იშვიათად გვხვდება. დადასტურდა კნინობითობის მაწარმოებლები: -აკ, -იკ, -ულა, -უტ; ჩიხორი ლელეზე ლელმა თოვლი შუავემა წანწალაკი ასწია, მოხვეტა, წვილო („წანწალაკი“ - საცალფეხო ხიდი. შდრ. საბა - წანწალა); შრატსა ქილიკაშბ გამჟასხამთ; კასრის ბევრი (ე.ი. კასრზე დიდი) ქილაკია; გაღვედილი ქალაჩხუტიც დიმინახია (ძველი ქალამანი); დერგებსაც ვდგემდი და დერგულსაც;

-ა სუფიქსით, როგორც ცნობილია, მრავალგვარი ნიუანსი გადმოიცემა (ა.შანიძე, 1973, გვ. 125-126; არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 7-8, 11-12; ალ. ფოცხიშვილი, 1954, გვ. 333; ს. ჯანაშია, 1959, გვ. 218; ივ. ქავთარაძე, 1954, გვ. 305; ქ. ძოწენიძე, 1956, გვ. 218). იმერხულ დიალექტურ ტექსტებში -ა უმთავრესად კნინობითობის გამომხატველად გვევლინება. დაერთვის საკუთარ სახელებს: გულთენაი ჩვენსა იყო; ღურსუნაი ბათუმ გადმოვდა წრეულ; სეათაი ჩემ წენესა ქვიოდა... (გულთენი, ღურსუნი, სეათი). აჭარულის მსგავსად (შ. ნიჭარაძე, 1976, გვ. 118), იმერხულშიც ერთმანეთს მკვეთრად უპირისპირდება საკუთარ სახელთა პირველადი და კნინობითის ფორმები. მოსაუბრე თუ პირველად ფორმებს იყენებს, ეს იმაზე მიგვითითებს, რომ პირველადი მოსარიდებელია, ასაკობრივად ანდა სოციალურად მაღლა მდგომია მოსაუბრესთან შედარებით (შდრ. რეშიტი და რეშიტაი, შაქირი და შაქირაი, გულთენი და გულთენაი). ამაზე ადრეც მიუთითებდნენ ენათმეცნიერები (ვ. თოფურია, 1979, გვ. 102).

ცხადია, -ა სუფიქსი ყოველთვის არ გამოხატავს კნინობითობას. იგი ხშირად გამოყენებულია მცენარეთა სახელების საწარმოებლად და მიუთითებს მსგავსება-შედარებაზე, იძლევა ქონების წარმოდგენას. ასეთი სახელებია: სამყურაი, თივაქერაი, გორგვალაი, ვირიგვერდაი, სამტატაი, ხოზადიმაი...

ეს კარგადაა გამოხატული სიმინდის ჯიშების აღმნიშვნელ სახელებშიც, როგორცაა: ბროლაი, წიტიანი, ალთუნაი... მსგავს სურათს წარმოაჩენს ვაშლისა და მსხლის სახელებიც: გზელაი, ბებერაი, ყლარჭი, ბუშტაი, ქათამურაი, კაცითავაი, ქოთანაი, საქერაი, ღომაი, გვერდწითელაი, სასელაი, სხალჯელაი...

-ა დავრთვის სხვა შინაარსის მქონე საზოგადო სახელებსაც: ღერღელას სიმინდიდამ დაფუქვავთ (ღერღელ-ა. შდრ. ღერღილი); მისათ შემდგარ ზესა (რძეს) გობმაწონას ვეტყვით (გობმაწონ-ა). გორჯოლაი მაგარი ყველი იქნება (გორჯოლ-ა)... კეცზე ოთხკვერა, ექსკვერა ჰაღსა გამაუცხოზენ.

სახელის ფუძეზე -ა სუფიქსის დართვა, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, მეჩვიდმეტე საუკუნეზე ადრე უნდა დაწყებულიყო (ა. მანგალაძე, 1956, გვ. 185). იმერხეულში ზოგიერთი ასეთი სიტყვა ძველი ფორმით გვხვდება. მაგ.: დათსა მელის კვალი უკვირდაო; მელი ჯამბაზია ყველა აბანზე (ნადირზე). შდრ. საბა - მელი).

საინტერესო ლინგვისტურ სურათს ქმნის ყოლა-ქონების გამოხატველი სუფიქსები: -იან, -იერ, -ოვან.

-იან ბოლოსართი ქონების სახელებს აწარმოებს როგორც მშობლიური ენის სიტყვაძირებისაგან, ისე თურქული ლექსიკური მასალისაგან. მაგ.: ორმოცი ზროზა მოვდოდენ ობოიანები; თოვლიანი ერთი თა ჩანს; ამ საქმელსა ნაღბიანსა ეტყვიან ივეთლები (ეტყვიან - ეძახიან); ბებერაი ჰერსიანი იყო (არაბ. ჰირს-ბრაზი).

-იან სუფიქსის გენეზისის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ჩვენ ვიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომელიც მას -ევ-ან-ისაგან მომდინარედ თვლის: -ევ-ან > ე-ან > იან (არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 89; ს. ჯანაშია, 1959, გვ. 216). ს. ჯანაშია -ან ფორმანტს გამოყოფს საერთო ელემენტად ქონების აღმნიშვნელ რთულ სუფიქსებში. -ი-ან, -ოვ-ან, -ევ-ან და მიუთითებს მის რამდენიმე მნიშვნელობაზე. მათ შორის ყველაზე უძველეს ფუნქციად მიჩნეულია კრებითობისა და სიმრავლის გამოხატვა (ს. ჯანაშია, 1959, გვ. 216).

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ -იან სუფიქსის ძველი ფუნქციები, მიმდევრობისა და წარმომავლობის აღნიშვნისა, დღევანდელ ქართულში თითქმის გამქრალია (ა. შანიძე, 1973, გვ. 122-123). იმერხეულში კი წარმომავლობა, კერძოდ, შტო-გვარების წარმოება უმეტეს შემთხვევაში ხდება -იან ბოლოსართის -იენ ვარიანტის მეშვეობით. თანაც სახელებს ერთვის თანიანი მრავლობითი რიცხვის ნათესაობითის -თ ნიშანი (შდრ. ციციანთი, ჯალაბაურიანთი, გძელაძიანთი... ა. შანიძე, 1973, გვ. 123). მაგ., ისენი დარბაზიენთი არიან (დარბაზიძეები); ჩუენა ხვერიენთ გვეტყვიან (ხვერაძეებს); ის ყაჩაღი ლომიენთსა დოლაბში იმაღა (ლომიძეებთან); ჯაჯანიენთი ერთი კვამლი გამოიდა (ჯაჯანიძეები); ბაჯლები (გოგონები) ქომუენთ იყვენ (ქვემოურებთან); მესხიენთ ჩედა ჩუენი დედეი (მესხაძეების დასახლებაში); ბადიშიენთ ოსმან ემოს მოსაფირი იყო (ბადიშიშვილების უბანში); იქით ბათიენთია, თათვიენთია (ბათაძეების, თათვაძეების დასახლება). ე.ი. -იენთ ხან შტო-გვარზე მიგვითითებს, ხან კი გვარით დასახლებულ ადგილზე, გეოგრაფიულ პუნქტზე. ამის გასარჩევად აუცილებელია კონტექსტის მოშველიება.

შტო-გვარების ამგვარი წარმოების შესახებ შეიძლება გავიმეოროთ აკად. შ. ძიძიგურის სიტყვები, ნათქვამი მთარაქულის ანალოგიურ ფორმებზე: „თითოეულ საგვარეულოს უჭირავს გარკვეული უბანი, რომლის სახელსაც ეს უბანი ატარებს...

გვარი შედეგება რამდენიმე კომლისაგან... უბნის სახელი დაკავშირებულია წინაპრისა თუ ოჯახის უზუცესი პაპისა ან მამის სახელთან, ზოგჯერ წარმოშობის ადგილთან... შტო-გვარების ამგვარი წარმოება ცნობილია სვანეთში, მთიულეთში“ (შ. ძიძიგური, 1970, გვ. 202). მთარაჭულში აღნიშნული წარმოების არსებობას შ. ძიძიგური ხსნის სვანურის გავლენით. მაგრამ მსგავსი წარმოება გვაქვს ზემოაჭარულშიც (ლორჯომის, რიყეთის, ხიხანის ხეობებში), იმერხეულშიც, ტაოს ქართულშიცა და მაჭახლურშიც. როგორც ჩანს, ეს მოვლენა უხსოვარი დროიდან საერთო იყო ქართველური ენობრივი სამყაროსათვის. მართლაც, დადასტურებულია ქართულ ისტორიულ წყაროებშიაც (ვ. დონდუა, 1945, გვ. 133-166; შ. ქამადაძე, 1992, გვ. 23; შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 183).

იმერხეულში ზემოთ აღნიშნული ფუნქციით გვხვდება -ეთ ბოლოსართიც, როგორც ეს დამახასიათებელია რიგი ქართული დიალექტებისათვის (მოხეური, რაჭული...); მაგ., ჯაფარეთიდან დასახლებული ყოფილა (ე.ი. ჯაფარიძეებიდან) ჰყოლია ცოლი. დასახლება აქ ნიშნავს „დაქორწინებას“; გორგიეთიც გვედენ იგზე (გორგიძეები); გოგიეთ ზმა (ძმა) ჰყოლია (გოგიძეებით დასახლებულ უბანში)... -ეთ ბოლოსართით წარმომავლობის (გვარების) წარმოება, როგორც ჩანს, ისტორიულად იყო დამახასიათებელი ამ მხარისათვის, საერთოდ ტაო-კლარჯეთისათვის. „ტბეთის სულთა მატთანში“, რომელიც იწერებოდა XII-XVII საუკუნეებში, სწორედ მის ადრინდელ ტექსტებში (XII-XIII სს.) -ეთ ბოლოსართია წარმოდგენილი წარმომავლობის სახელების საწარმოებლად, როგორიცაა: ქუაბელეთ ივანე, როსტომეთ კვირიკე, მეფუტკრიეთ ივანე, გიორგაეთ კაციოქრო, ვარდანეთ სასნა, გათენიეთ გიორგი... (ტბეთის სულთა მატთანე, 1977, გვ. 15-17; შ. ქამადაძე, 1992, გვ. 51; შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 183-184).

სანალიზო მასალაში გარკვეული თავისებურებით ხასიათდება -ან ბოლოსართით ნაწარმოები ნანათესაობითარი სახელობითის ფორმები. -ან წარმოდგენს -იან სუფიქსის ნაწილს (შდრ.: ციცი-იან-(ნ)-ი - ციცი-ან-თ-ი... ა. შანიძე, 1973, გვ. 123) და ემსახურება წარმომავლობისა და სიმრავლის გამოხატვას, ნათესაობითის ნიშანი კი კუთვნილებაზე მიგვანიშნებს; მაგ., ბეაზ დოდოსანი სახლში არიან (დოდო-ს-ან-ი). დოდო - მაზლის ცოლი, შილი (შდრ., შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 437). სიტყვაში „დოდოსანი“ ჩვეულისხმება ადამიანთა ჯგუფი, ბეაზ დოდოს ჯალაბობა, ოჯახის შემადგენლობა. ასევე იქნება: დურსუნემიასან იყო მოსაფირათ; ამეზლამ ბინნიესან მივესხათ, მევეჭუჭკოთ სალაპარაკოთ (ბინნიე ქალის სახელია); ნენესანი წესულან რუსიეში; ზომოსანი ბავლები ფენა ლამაზი იყვენ; დაბლასანი ნაწყენი არიან შენზე; ისმილასან არ ველაპარაკებით ორი წელიწადია; ქომოსან ქონდენ ჭახრაკი..

ასეთი წარმოების სახელები, როგორც ჩანს, შინაარსობრივად უკავშირდება ან გარკვეული პიროვნებისაგან მომდინარე ადამიანთა ჯგუფს, ანდა განსაზღვრულ უბანზე მოსახლე გვარის წარმომადგენლებს და მიგვითითებს წარმომავლობასა და სიმრავლეზე. მსგავსი წარმოება დადასტურებულია ზემოაჭარულში, კერძოდ, მირათის (მართის) ხეობის იმერხევეთან მოსაზღვრე სოფლებში, ასევე ლორჯომის, რიყეთისა და სხალთის ხეობების მცხოვრებთა მეტყველებაში (შ. ქამადაძე, 1992, გვ. 51; შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 184). შენიშნულია ქვემოიმერულშიაც (კ. კუბლაშვილი, 1986, გვ. 117).

-ოვან სუფიქსიანი სიტყვები სანალიზო მასალაში თითქმის არ დასტურდება. გამონაკლისს წარმოადგენს ე.წ. თანაბრობითი ხარისხის გამომხატველი სიტყვები,

რომლებსაც აზლავს წარმომავლობისა და სიმრავლის გაგებაც. როგორც ცნობილია, „თანაბრობითი ხარისხის მნიშვნელობით ქართულში გამოყენებულია ზედსართავისაგან სი-ე (სი-ო) აფიქსებით ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელები: სიმსხო, სისქე, სიმაღლე, სიგრძე და მისთ., რომელიც შესაძარეველი საგნის სახელს... ნათესაობით ბრუნვაში მოითხოვს: „ტივის ხის სისხო მკლავები“ (ა. შანიძე, 1973, გვ. 141). იმერხელში დასახელებულ აბსტრაქტულ სიტყვებს ემატება ტოლი და ხელი და თანაც ასეთი ლექსიკური ერთეულები წარმოდგენილია -ოვან სუფიქსით. მაგალითები ტექსტებიდან: ჩემიტოლვანები წინწინ (წინათ) ბათუმ დევდოდენ (ჩემისტოლოვანები ჩემიტოლვანები); იმისტოლვანები ასკერში ჩაასხეს; გულთენიტოლვანები პაჭიჭებსა ქსოვენ; სახლისხელვანი ხიები მუჟგლეჯია ქარსა; ჭადისისქვანი ჳიადი პურები დუჟცხია ქალსა; ჩემ ბავლისიმალვანი არ არიან იმისი ღარქები (ბიჭები); კლავისიგძვანი შლუები (შლო-ები-ი შლუ-ები-ი. შდრ. საბა - შულონასთის ბოყელი. იმერხელში შლო „ძაფის ხეჟული“. გრძლად ნახვევი ძაფი, შ. ფუტკარაძე, 1993, გვ. 632). გადმუჟკიდიან ქანდარაზე; თხლისისხვანი ზოშკაკალაი დაგვაყარა სერზე და გამოგვაქცია (თხილის-სიმსხო-ოვანი-ი თხილისისხვანი. რთული სიტყვის ელემენტების შერწყმისას იკარგება ს, მ, ო ბგერები).

როგორც ცნობილია, ხარისხის ფორმების აღწერითი წარმოებისას გამოყენებულია როგორც განსაზღვრული რიგის სიტყვები (ფრიად კეთილი, ძალიან მაღალი...), ისე სიტყვათა განმეორება (მაღალ-მაღალი, ლამაზ-ლამაზი...). მსგავსი შემთხვევები დასტურდება იმერხელშიც, ოღონდ ასეთ ფუძეგაორკეცებულ კომპოზიტებში წარმოდგენილია -ოვან ბოლოსართი. მაგ.: ლამაზლამაზვანი თვალები აქვან; მაღალმაღლვანი კაცები არიან; დაბალდაბლვანი ჳინსში არ ურევიან; ხმელხმელვანი ჭლოკები არ გუჟსუქდა; გძელგძელვანი კლავები გაშალეს მოსამიებმა. ასეთ სიტყვებს აზლავს ხარისხისა და სიმრავლის გაგება. ამავე რიგში ექცევა, აგრეთვე, სიტყვები: დიდრუანი, დიდვანი და პაწაწვანი... მაგ.: წყლიები აქა დიდრუანი გუაქ (დიდ-ოვანი-ი დიდრუანი დიდვანი. რ გაჩნდა, ზოლო ოვ კომპლექსმა მოგვცა უმარცვლო უ, რომელიც რედუქციის გამო გადაიქცა ვ თანხმოვნად); ორი ბახალა წაასხა დიდრუანები (შდრ. საბა: დიდროანი - დიდ-დიდები); დაბან კატებსა ბუღლები (უღვაშები) დიდვანი აქვან; პაწაწვანი ღარქები (ბავშვები) მყავს (პაწაწვანი-პატარ-პატარა).

ძველ ქართულში, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, -ვან სუფიქსი მრავლობითის გამოხატვის ფუნქციით თითქმის არ გვხვდება. გამონაკლისია თამარ მეფის ისტორიკოსის ტექსტში ნახმარი ფორმა „დიდრუვანი“ (პ. ჯაჭანიძე, 1976, გვ. 216). ე.ი. იმერხელში ძველი ფორმაა ცოცხალი.

-იერ ბოლოსართიანი წარმოება იმერხელში იშვიათია. დასტურდება რამდენიმე სიტყვაში, როგორიცაა: მშიერი, მაგიერი, ხნიერი, განიერი, ბედნიერი (ავადმყოფობის სახელია), მადრიელი (ლ-რ-ს მეტათეზისი). ზემო აჭარულის მსგავსად (შ. ნიშყარაძე, 1976, გვ. 138), აქაც გვხვდება უჩვეულო სიტყვა „სოფლიერი“, რომელიც სადაურობასთან ერთად სიმრავლეზეც მიგვითითებს. მაგ.: საყურებლათ ყველა სოფლიერი გამოსულან; ჩუენი სოფლიერი საფლავებზე წადიოდენ ამ დღესა; ჩუენ სიმღერასა სოფლიერი სულ შეიტყობდა; შეიყრებოდენ სოფლიერი მარიობაზე; სოფლიერები ქალაქებში გადამოსახლდენ. სოფლ-იერი-ნიშნავს სოფლი-ელ-ები-ი.

თავისებურება შეინიშნება წარმომავლობის სახელებთან დაკავშირებითაც,

კერძოდ: -ელ ადამიანთა სადაურობის აღმნიშვნელი სუფიქსი გათხოვილ ქალთა წარმომავლობის გამოხატვისას დაირთავს -ა მაწარმოებელს და წარმოგვიდგება -ელა ბოლოსართის სახით. მაგ.: ქალი სიღამაც წამოყვანილია, იქვერი იქნება: დიობნელაი, ბზათელაი, წყალსმერელაი, ქოქლიეთელაი, სვირევენელაი, ივეთელაი, ტიბეთელაი, სხლობნელაი, ჩიხორელაი...

ძველი ქართულის მსგავსად (ა. შანიძე, 1973, გვ. 127), -ეთ სუფიქსიან სახელებს -ელ ბოლოსართი ზოგჯერ დაერთვის სიტყვის ძირზე: ბაზგირელებმა იციან ქართული სიმღერები (სოფ. ბაზგირ-ეთ-ი); შავშელი ქალები დევდოდენ ჯინალი აბანოზე; წეთილელი ბაჯალა თქვენსა იყო გამოთხვებული (სოფ. წეთილ-ეთ-ი); გამეშელი კაცი დავა აქვერებში (გამეშ-ეთ-ი); მაჩხატელი იყო ჩემი ხისიმი (მაჩხატ-ეთ-ი).

-ურ უმთავრესად არაადამიანთა სადაურობას გამოხატავს: თეთრაკეთური გზა ამედამ მივა; ჩიხორული სასამური ყუდები ბევრი არ არი; ეს გზა ბზათურ დაღლაში მივა... -ურ (-ულ) ადამიანთა სადაურობის გამოსახატველადაც გამოიყენება: აგარული ფერუხეი ლამაზი იყო; ჩემი ხალი (დეიდა) ჩიხვტური იყო; მე მანატბური ვარ (აგარა, ჩიხვტა, მანატბა - სოფლებია იმერხევში).

ზოგჯერ წარმომავლობა გამოხატულია უაფიქსოდ, ე.ი. -ურ (-ულ), -ელ ბოლოსართების გარეშე. ამ ფუნქციას ასრულებს -ზე თანდებულიანი, ანდა უთანდებულო მიცემით: ჩხუტენეთ(ს) სელიმოლი დედი (ბაბუა) ჩენი ხისიმი ყოფილა; ბზათას ფაიყ-დედმაც იცოდა სიმღერები; ოლადავრზე მაჰაი ჩენებურ იჭირედა ძალიან; ოლადავრზე ემინ-ეფენდი ქირავაი (ნათლია) იყო ჩემი; მანატბას დარბაზინთ ალაათტინი მოზიკის დამკრელი იყო (იგულისხმება: ჩხუტუნეთელი, ბზათელი, ოლადავრელი, მანატბელი). მსგავსი წარმოება დადასტურებულია ზემო აჭარულსა და ქვემო მაჭახლურში (ნ. სურმავა, 1988, გვ. 65-69). გვხვდება „ტბეთის სულთა მატთანეშიც“ (1977, გვ. 15-26), XII-XVI საუკუნეების ტექსტებში, ოღონდ უთანდებულოდ, ფუძის სახით: ოსიენთ(ს) მარიამი, ვარდანეთ(ს) სასნა, კანჯარეთ(ს) მარიამი...).

-დელ სუფიქსითაა ნაწარმოები დროის აღმნიშვნელი ზედსართავი სახელი კულანდელი (ადრინდელი, ძველანდელი): კულანდელი სიმღერები ვედარ მამიგონია, დამვიწყდა...

-ეულ მაწარმოებლით შეგვხვდა სიტყვები: ავადევი (ავად-ეულ-ი-ავადყოფი) და კეცევი (კეც-ეულ-ი-კეცზე გამომცხვარი ერბოიანი მჭადი): იმგვარი ლაბარაკი იცოდა, რომე ავადეულს გააკეთებდა (გამოაჯანმრთელებდა); კეცეულსა ჩვენ, მანატბიელები, ვებნევით ნაღბიან ჭადსა...

აბსტრაქტულ სახელებში შეინიშნება აფიქსთა მონაცვლეობა: ჩემი ცოცხლობა მორჩენილია (სი-ცოცხლ-ე/ცოცხლ-ობა). -ობა სუფიქსით ნაწარმოებმა სახელმა კონკრეტული მნიშვნელობაც მოიპოვოს. ამ შემთხვევაში ის იქნება კრებითი (კოლექტიური) სახელი (ა. შანიძე, 1973, გვ. 130). ასევეა საანალიზო მასალაშიც: აქ ნახავ სოფლობიდან მოსულებსა; შარშან თელი იმერხევის სოფლობა შეიყარა შერთულში.

-ობა-თი ნაწარმოები ზოგიერთი სახელი ახლოს დგას საწყისთან, გამოხატავს მოქმედებას. მათგან ყურადღებას იქცევს ორი სახელი - ჩხოკობა და ყიშლობა. იმერხევის სოფლებში ჩხოკობას ზაფხულობით მაღალ მთაში, იალღებზე, დროებით საცხოვრებლად წასვლასთან და იქიდან ბარად, სოფელში, ჩამოსვლასთან დაკავშირებულ საქმიანობას, სამზადისს ეძახიან. ასეთივე შინაარსს გადმოგვცემს

ყიშლობაც. ყიშლა (თურქ. KİŞLAK) საშემოდგომო, საზამთრო საძოვარს, საცხოვრებელ ადგილს ჰქვია. მოქმედებას გამოხატავს, აგრეთვე, **ობა**-თი ნაწარმოები სხვა სიტყვებიც, როგორიცაა: წისქვილობა (ზორბლის, სიმინდის, ქერის, საერთოდ, საფქვავის წისქვილში წაღება), ყანობა, ჭალობა და მისთანანი: ჩხოკობა მაისის ბოლოს გუაქვან; მარიობი დალევინან ყიშლაში ჩამეყვანთ საქონელსა, ყიშლობას ვიქამთ; ზუალა წისქვილობა უნდა ვქნა, ფქვილი დემელია; ჭალობა მარიობის თვის თხუთმეტამდინ დამთავრდება; ყანობა ადრე თველზე იქნება, სიმინდ ავსწევთ ყანებიდამ...

-ობა-თი ნაწარმოებ ზოგიერთ სახელს ახლავს ზემოთ აღნიშნულთაგან განსხვავებული ნიუანსი: ესა ახალობის სურათებია (ახალობა - ახალგაზრდობა); პოლიტიკობას არავის ვუხამ (პოლიტიკობა - ქედის მოდრეკა ვინმეს წინაშე, ვინმესთან სათხოვნელად მისვლა). თავისუფლება სიტყვა არ იხმარება, მის მაგივრად დამკვიდრებულია სერბესობა (სპარს. სერბესტ - თავისუფალი, დამოუკიდებელი): სერბესობას რა ჯოფს?...

დანიშნულების სახელთაგან ხშირად გვხვდება სა-ე თავსართ-ბოლოსართიანი სახელები: საცხვრე, საცხოვრე, საკრე, სასკე, სადედე, საწინდე, საბექმეზე, სარძე, საგუგუმე, სადოსტე, სათვალე, საოკდურე, საფერჯე... მაგ.: საკრე ჭბო ჯარინა გაჯდეს; სადედე (სათესლე) ხახვსა ბოსტანში დავტევთ გამოსულამდი; სადოსტე (სამოყვროდ გამოსადეგი) ოჯალი უნდა გამაარჩიო კარგა (სპ. დოსტ. - მეგობარი, მოყვარე); დაღლას შიგნიდამ აქ სათვალე (კიბე) ახორში ჩასასვლელი; საოკდურესაც ვეტყვით და სარძესაც, ზოგი მარანსაც ეტყვიან (სა-უქდურ-ე საოკდდურ-ე; აუ აო; შდრ. საბა: უქდური-საურწყო-სძე, ერბო, ყველი და მისთანანი); ღარჭები საფერჯეში დაწვებიან ზამთარში (ფერჯ-ფეხი)...

გვხვდება **-სა-ო** თავსართ-ბოლოსართიანი დანიშნულების აღმნიშვნელი სახელებიც, როგორიცაა: სანამეტრო, საორმოცო, სამშობლო, სამარტილო, სანამუსო, საფერო, საბელაო, საჯენეთო, სატყეო, საკვირაძლო, საგარეთო, სამინავრო, სახაფიფო, საშვილო, საფიოქრო, საპაიჯულო, სამზერო/სამძერო, საგულეველო.... ასეთ სიტყვათა დიდი ნაწილი ტაო-კლარჯული ლექსიკის საკუთრებაა, სალიტერატურო ქართულსა და სხვა დიალექტებში არ გვხვდება. მაგ.: ეს ღარჭი საგამეტრო (ზედმეტი, ჭარბი, უადგილო) იქნა; ძალი საორმოცოთ მივა (ქორწინებიდან ორმოცი დღის შემდეგ პატარძლის მშობლებთან სტუმრობას საორმოცოდ წასვლა ჰქვია. ასევეა ზემო აჭარაშიც); სამშობლო (დედუღლეთი) მემენატრება და წავალ ბზათას, ჩემ სახლში (სამშობლო დღევანდელი შინაარსით იმერხეში აღარ გამოიყენება. მის მაგივრად დამკვიდრებულია მემლექეთი (არ. მემლეკეტ). შდრ. საბა: სამშობლო - დედის სახლი). ჩუენ სოფელში საზეროს უძახიან, იქითა იმერხე ტანტრებას ეტყვიან (სამზერო/სამძერო: ზ ძ; ტანტრება - აივანს აღნიშნავს. შდრ. საბა - სამზირალი); საგულეველო წინდები დაქსუა ბაჯალამა (საგულეველო - სა-გულ-ეულ-ო "საგულდაგულ").

ზოგიერთი სიტყვა ნაწარმოებია არაქართული სიტყვა-ძირისაგან: საბელაო საქმე არ დემელია (საბელაო - საუბედურო. არაბ. bela - უბედურება, გასაჭირი); სახაფიფო შვილი მოქცა დიდმა გამჩენელმა (სახაფიფო - სანატრელი, მოსაფერებელი. არაბ. hafif - ჰაეროვანი, მსუბუქი); საჯენეთო იყო ჩვენი დიდნენი, პირიდან ძე გადმოდიოდა (საჯენეთო - სამოთხის ბინადარი, ცხონებული. არ. suttue - სამოთხე).

-სა-ურ მაწარმოებლით შეგხვდა რამდენიმე სახელი, როგორიცაა:

სამძუძური, საშეშური, სანათური, საკისური, საცეცხლური, საყბავრი, საჯაჭური, საქედური, სასამური... სანათური ახორის ფენჯერაა; ესა უღელის საქედურია, ჯარსა ქედზე ედება ზომოდან; პერანგსა აქ საკისური, ყიაში მიდგმული, კისერში; საყბავრი ქონდა ქალის თავსახურავსა, ყბაზე ამოსადებელი (სა-ყბა-ური-ი საყბავრი: აუ აუ ავ); საჯაჭური ბუხარში გადებული ღემირის (რკინის) ღერია, იმაზე ვკიდავთ ჭაჭესა; სამძუძური სიძემ უნდა მიცეს სიღედრსა, ძუძუს ქირა არი ესე, ძუძუ რომ აწუა ბაჯალასა (გოგოსა). ეს ადათი მთელს იმერხევშია დაცული. სასამური ადგილი თეთრაკეთ ბევრია (სა-სამა-ური-ი სასამური. შდრ. საბა: სამა - როკვა, შუშპარი).

გვხვდება ოდენ თავსართით ნაწარმოები დანიშნულების აღმნიშვნელი სახელებიც. ესენია: საგორავი (ტრანსპორტი), სახანავი (ნიმუში რისამე), სართი (ჯირკი), საფერი (შესაფერისი), საბერავი (სხვენი, თავანი), საკრულავი (საწყევარი), სათარი (ტყეში ხეების დასაცურებელი გზა), საქოლავი (ყავრის სახურავის დასამაგრებელი ქვები), საძრავი (სახსარი), საწერავი (წერილი), საბურავი (თავსაბურავი), საწურავი (რძის გასაწურავი), საჭამადი (საქმელი), საცურავი (მარხილის ნაწილი), საყევარი (მარხილის ნაწილი)... მაგ., საბერავში დვია ძველი ქანრავი; ჩუენსა მექთუბ (არაბ. mektub - წერილი) ეტყვიან საწერავსა; საყევარი მარჯილის ჯელნებია (შდრ. საბა - საყევარი); საქოლავები გადმოუყრია ქარსა და სახურავი ოუხდია; საწერავი აღარ მოდიოდა თქუენიდან და ვმერაყობდით ბევრსა; საგორავით - წემიყვანა ართინ...

უქონლობის შინაარსის გამოხატველ სახელთაგან ყურადღება მიიქცია მხოლოდ რამდენიმე. ესენია: უწიწარი (უტიფარი, ურცხვი), უჩუმარი//უჩუმალა (ჩუმი, ჩუმიად), უმუცლო (მოუთმენელი), უქონელი (ღარიბი), ურაშათო (მოუსვენარი. არაბ. rahat - მოსვენება, კომფორტი), უიშტაშო (უმადო, არაბ. iştah - მადა), უიშანო (ურწმუნო, არაბ. iman - რწმენა). მაგ., შევერიდამ მეიყვანა ერთი უწიწარი ქალი; (შდრ. საბა: წიწვა - კრძალვა. უ-წიწ-არ-ი - ურცხვი, უკრძალველი); ძალუან უჩუმარი გამოდგა გელინი (რძალი); კაცი უმუცლო არ უნდა იყო; გადმიენთები უქონელი არიან; ღარქები (ბავშვები) უიშტაშო მყავს...

წინავითარების სახელები იშვიათად გვხვდება და რაიმე თავისებურებებით არ გამოირჩევა, როგორიცაა: ნარძლევი, ნამამთილევი, ნასიძვარი, ნამულვარი, ნაკბენი, ნაიარევი... მათი უმრავლესობა გეოგრაფიული სახელებია: ნაყანვარი, ნაქერვალი, ნაქერვალი, ნაბურვალი, ნამონასტრევი, ნასაყდრალი, ნაქილისვარი, ნაქალაქარი და ა. შ.

საყურადღებოდ მიგვაჩნია რთულფუძიანი სიტყვა ხელაქმარი, რომელიც მომდინარეობს ხელით ნაქმნარისაგან. ხელაქმარი ხელსაქმეა-რთვა, ქსოვა, ქარგვა, ქალთა ხელსაქმე. მაგ.: უზუნ (გრძელ) ზამთარში ხელაქმარ ვექცევით. კომპოზიტიის შემადგენელი ნაწილი ნა-ქმნა-არ-ი წინავითარების სართებითაა ნაწარმოები. წინავითარების ნა- თავსართი უნდა იყოს წარმოდგენილი, აგრეთვე, სიტყვაში ა- ნა-გულ-ი, რაც ნიშნავს მატყლის ანაჩეჩს, რომელიც საჩეჩელზე რჩება. მაგ.: ანაგულაი, კვირტლი მატყლი რჩება საჩეჩელზე (შდრ. საბა: ანაგული - მატყლის ანაჩეჩი).

საყურადღებოა აგრეთვე ნა-ალ თავსართ-ბოლოსართით ნაწარმოები ძირძველი ქართული ლექსიკური ერთეულები: ნაგერალი, ნაკოდალი, ნაკორდალი, ნაკუდალი, მაგ.: მიწივამლაი ნაგერალი იქნება. იმასა არ დავთესავთ. თავითალი

ამოდის მიწიდან. ყანებში იცის ისა (შდრ. საბა-ნაგერალი - დაუთესლად მოსული, უთესველად ამოსული); კუარის ნაკოდალი ჩიხსა ერჩის, სკივრში ჩავდებთ იმასა, შალეული არ დაგვიჩიჩოსაო, იმიბარობაო ვიქთ ამასა; შეშის ნაკოდლებსა კერაზე დავაწყობთ, გაციცხდესაო (შდრ. საბა: ნაკოდალი - ნაკვეთ-ნაჭერი ხეთა); ნაკორდალი ყანა ვარდიყანას მაქ, დაჰა კაი სიმიინდი შემქნარა იქა (შდრ. საბა: ნაკორდალი-ნარბილი); ნაკუდალი დიმიტია ნარივი (მარტო), დაჰა კაი თავითვინ დეირჩინა (ნაკუდალი - გადანარჩევი, მონარჩენი)... საყურადღებოა სიტყვა ნამსხმანი - სხეულის აღმნიშვნელი. სიტყვა სხეული არ გამოიყენება, მას ცვლის ნამსხმანი: ავადველი ნამსხმან ტკენულობს ბითევი (მთლიანად); გამჩენმა ნამსხმანზე კითხოს! (წყევლაა); ამ სიტყვაში ნა-ან თავსართ-ბოლოსართი უნდა გამოიყოს. ბოლო ნ ნარიანი მრავლობითის მაწარმოებლადაც შეიძლება მივიჩნიოთ (შდრ. საბა: ნასხმანი/ნასხამი - ასო ასოზე ბმული, ასოტანი; ი. აბულაძე: ნასხმანი - იოგი). ასევე აღსანიშნავია სიტყვა ნამშალი - ხის ძირში ამონაყარი ნერგები, ხის ტოტებზე გამოსული ყლორტები. აქ მხოლოდ ნა- თავსართი გვაქვს, შალ- ძირსა და თავსართს შორის მან-ია ჩართული, როგორც ნა-მ-სხმ-ან-ში: ქილიაგების, ტყემლების ზირში ბევრი ნამშალი ამაიყრის ჩუენსა, იმასა გადავენერგავთა გამოსულში; ნამშალი უქნია ხეჭექურის ფიდანსა (თურქ. fidan ნერგი)...

ხელობის სახელების საწარმოებლად იშვიათად გვხვდება ქართული აფიქსები: მო-ე და მე-ე. მათ მაგივრად ხშირად გამოიყენება თურქული მაწარმოებლები cu, ci: ზურნა-ჯი, აკორდეონ-ჯუ, ჩალღ-ჯი - მეზურნე, აკარდეონზე დამკვრელი, მუსიკოსი და ა. შ. cu (ჯუ) და ci (ჯი) აფიქსები შემოჰყოლია იმერხეულში თურქულიდან შემოსულ სიტყვებს.

მო-ე, მე-ე თავსართ-ბოლოსართიანი შეგზვდა მხოლოდ რამდენიმე სიტყვა, როგორიცაა: მოსაქმე (მშრომელი), მოსამე (მოცეკვავე), მეტყე (მეტყევე), მესხლე (მსხლის მყიდველი), მემთევრი (მემთეური-მთაში მყოფი ღიასახლისი, რომელიც უვლის იალღზე მყოფ საქონელს და რძის პროდუქტებს აწარმოებს), მემზლიანი (მთის ველური მხლის შემგროვებელ ქალთა ჯგუფი). მაგ.: ჩუენი ძუენლები ფენა (ძლიერ) მოსაქმე ხალზი ყოფილან; თეთრაკეთ მოსამე გენჯი (ახალგაზრდა) ბევრი იქნება; მეტყე მევლედაია ერთი და ის იმღერებდა ბევრსა; მესხლეები მოსულან სოფელში; მემთევრი უნდა გაჯდე ღალიბა (არაბ. გალიბა - ალბათ, როგორც ჩანს). მემთევრი რთული წარმოებისაა, მე-ე-სთან ერთად სიტყვას დაერთვის ურ- ბოლოსართიც, რომელიც ფონეტიკურ ნიადაგზე სახეს იცვლის: მე-მთ-ე-ურ-ი > მემთევრი: ეუ>ეუ>ევ.

ასევე ორ მაწარმოებელს დაერთავს მემზლიანიც: მე-მხალ-ე-იანი > მემზლიანი. ძირეული -ა და ბოლოსართი -ე იკარგება. მაგ., თავზე ახალასულზე ქალები ამოდიან მემთევრებთან და მხალს მოკრეფენ. იმათა მემზლიან ვეტყვიო; მემზლიანი მოკრეფენ დვალურსა, სვინტრსა, კოკომჟავასა... აქედანა ნაწარმოები აბსტრაქტული, მოქმედების გამოხატველი სიტყვა მემზლიანობა, რომელიც მხლის კრეფის დროს, მხლის მოკრეფასთან დაკავშირებულ საქმიანობას გამოხატავს. მაგ.: მემზლიანობა ქირეზაის (ივნისის) თხუთმეტამდი იქნება ჩუენსა...

საანალიზო მასალაში დასტურდება უცხოაფიქსიანი სახელები. ხელობის გამოხატველი სახელების გარდა, თურქულიდან შემოსულ დანიშნულების, ნათესაობისა და ზოგიერთი სხვა შინაარსის მქონე სიტყვებს შემოჰყოლია უცხო აფიქსები. მაგ.: ისმილაი ავჯი (av-ci — მონადირე); ამასა მუსლული ქეია (mus-

luk - პირსაბანი); დინსიზ ინსნიდამ (ადამიანიდან) უნდა გეშინოდეს (din-siz-ურწმუნო, უდემერთო, ათეისტი); გურჯიჯა კარქათ ვიცი (curcu-ce — ქართული ენა, ქართულად); ყურან-ქერიმსა არაბზა ბილა (კიდევ) ვიკითხავ (arap-ca — არაბული ენა, არაბულად); ბაბამა ფინთი (ცუდი, ავი) ანალული მეიყვანა (ana-lik - დედინაცვალი); იმგუარ ლაპარაკობს, დაბანჩი გეგონება (yaban-ci — უცხო, უცნობი); ჩემი დედე დემირჯი ყოფილა (demir-ci — მჭედელი); შენა, ხანუმო, დილჯი ხარი? (dil-ci - ლინგვისტი, ენათმეცნიერება); დალანჯი კაცი ვინმეს არ უყვარს (yalanci - მატყუარა, ცბიერი); დესტანჯები დევდოდენ სოფლებში და მღერობდენ (სპ. destan - ეპიკური პოემა, destan-ci — დესტანის ავტორი ანდა მთქმელი)...

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, “სხვადასხვა ენობრივ კოლექტივებს შორის არსებული კულტურულ-ისტორიული კონტაქტები იწვევს სათანადო ენათა ურთიერთგავლენებს, რაც გამოიხატება ენობრივ ფორმათა სესხებაში. სესხება აქ გაგებული უნდა იქნეს როგორც ერთი ენის მიერ მეორე ენიდან ამა თუ იმ ფორმის ან სტრუქტურის შეთვისება, რასაც მსესხებელ ენაში შესაძლებელია გარკვეული ფონეტიკური, გრამატიკული თუ სემანტიკური სახეცვლილებები მოჰყვეს... თუ ნასესხებ სიტყვაში წარმოდგენილი ფონემები უცხოა მსესხებელი ენისათვის, ისინი ხშირად იცვლება ამ უკანასკნელის ფონემებით, რომლებიც ფონეტიკურად მეტ-ნაკლებად მათი მსგავსია” (თ. გამყრელიძე., 2003, გვ. 604, 607). აღნიშნულის ნათესაყოფად ქართულ-თურქულ ენობრივი კონტაქტების ამსახველი ზემოთ მოტანილი საილუსტრაციო მასალაც იკმარებს. ორენოვნების - ბილინგვიზმის პირობებში მსესხებელ ენაში - ქართულში გაბატონებული (თურქული) ენიდან შემოვიდა უცხო სიტყვები, უცხო აფიქსებით გაფორმებული. მაგრამ, ქართული ენის ბუნების შესაბამისად, ზოგიერთი აფიქსი ფორმაშეცვლილი დამკვიდრდა იმერხევის ქართულში (შდრ. ana-lik - ანალული, მუსკულ - მუსლული...) ანდა შეიცვალა სიტყვის ფონეტიკური სახე (kişlak - ყიშლა, galiba - ღალიბა და ა. შ.).

დღევანდელი საქართველოს პოლიტიკური რუკის საზღვრებს მიღმა დარჩენილ ქართულ კილოში - იმერხეულში არსებულ სიტყვაწარმოებაზე დაკვირვებამ ცხადყო ქართული ენის სიცოცხლისუნარიანობა და გამძლეობა; გვიჩვენა, რომ ოთხსაუკუნოვანმა ჟამთა სვლამ, გაბატონებული თურქული (ოსმალური) ენიდან შემოსულმა ნაგერალმა ენობრივმა ფორმებმა იმერხეველთა მეტყველებაში ვერ გაახმო ძველი ქართული ენის ფესვები. ქართული გენის წიაღიდან მომდინარე ეს ძარღვმაგარი ფესვები მშობლიური ენის საიმედოდ მომავალშიც ამოიყრის ხოლმე ახალ ნამშალს და, სხვა ქართული დიალექტების მსგავსად, იმერხეული ქართული სამარადქამოდ იქნება მშობლიური ენის მასაზრობელი წყარო, ქართული ენის დედა მდინარის მძლავრი შენაკადი.

ლიტერატურა

- ა. შანიძე, 1973 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., 1973.
- არნ. ჩიქობავა, 1942 - არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942.
- ს. ჯანაშია, 1959 - ს. ჯანაშია, თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი: შრომები, ტ. 3, თბ., 1959.
- ქ. ძოწენიძე, 1956 - ქ. ძოწენიძე, ემფატიკური ხმოვანი ძველ ქართულში: სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, I, თბ., 1956.
- ივ. ჯავთარაძე, 1954 - ივ. ჯავთარაძე, ალ. ჭავჭავაძის ენის თავისებურებანი: თსუ შრ., ტ. 55, 1954.
- ალ. ფოცხიშვილი, 1954 - ალ. ფოცხიშვილი, მარცვალთლიობის "ა" ახალ ქართულში, თბ., 1954.
- შ. ნიჟარაძე, 1976 - შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1976.
- ვ. თოფურია, 1979 - ვ. თოფურია, კნინობითი ქართველურ ენებში, ტ. III, თბ., 1979.
- ა. მანჯგალაძე, 1956 - ა. მანჯგალაძე, "ა" ხმოვანზე დასრულებული ზოგი სახელის ფუძის აგებულებისათვის ქართულში: სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, I, თბ., 1956.
- შ. ძიძიგური, 1970 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიური ძიებანი, თბ., 1970.
- ვ. დონდუა, 1967 - ვ. დონდუა, ლიბარეთისა და ანალოგიური ფორმების გვარ-სახელებისათვის ქართულ ისტორიულ წყაროებში: თსუ, შრ., ტ. 33, თბ., 1945; საისტორიო ძიებანი, თბ., 1967.
- ტბეთის სულთა მატიაწე, თბ., 1977.
- მ. ჯამადაძე, 1992 - მ. ჯამადაძე, ზემო აჭარის ტოპონიმია, წიგნში: აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, ტ. VIII, 1992.
- შ. ფუტყარაძე, 1995 - შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით; სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1995.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, I, ბათუმი, 1993.
- კ. კუბლაშვილი, 1986 - კ. კუბლაშვილი, ქართული ენის ქვემოიმერული დიალექტი, თბ., 1986.
- პ. ჯაჭანიძე, 1976 - პ. ჯაჭანიძე, -ოვან სუფიქსი ქართულში: საქ. სსრ პედ. ინსტ. შრომები (ისტორია-ფილოლოგიის სერია), თბ., 1976.
- ნ. სურმავა, 1988 - ნ. სურმავა, წარმომავლობის უსუფიქსაციო წარმოება მაჭაბლის ხეობაში: დიალექტოლოგიური კრებული, თბ., 1988.
- ს.ს. ორბელიანი, 1965 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული: თხზულებანი, ტ. IV(1)-IV(2), თბ., 1965-1966.
- თ. გამყრელიძე, 2003 - თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

SHUSHANA PUTKARADZE**ON SOME CHARACTERISTICS OF WORD-BUILDING IN
IMERKHEULI DIALECT**

Imerkheuli is a rich dialect with its archaic words and neologisms. This phenomenon reveals itself in word-building presenting an interesting linguistic picture. Observation on the word-building of Imerkheviian dialect has made evident the viability and resistancy of the Georgian Language. It proves that in spite of the privileged position of the Turkish (Ottoman) language in the area for four centuries period of the dominance of Turkish (Ottoman) language and its forms, Georgian language has preserved its roots intact. Judging according to the course of events that the Imerkheviian dialect has undergone we can be hopeful that it will throw its shoots in the future and like other Georgian dialects nurture the literary Georgian language river as one of its strongest tributary.

ტარიელ ფუტყარაძე,
მაია მიქაუტაძე

იმფერეელის მიკროტოპონიმი

იმფერეელში (თურქ. Taşköprü) ადმინისტრაციულად შედის იმნიეთიც (სოფ. იმნიეთისა და მის მიკროტოპონიმთა შესახებ იხ.; მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006).

იმფერეელი-იმნიეთის მიკროტოპონიმთა ჩაწერის ისტორია ასე გამოიყურება:

იმფერეელში (სადაც იმნიეთიც მოიაზრება) ნ. მარს სულ ჩაწერილი აქვს 5 ტოპონიმი, შ. ფუტყარაძეს - 96, ნ. ცეცხლაძეს - 92. ამავე დასახლებულ პუნქტში ჩვენ ჩავიწერეთ 189 ტოპონიმი.

ჩვენი ინფორმატორები იყვნენ: ჰუსეინ ჩელიქი (სალრაძე), 27 წლის; ენვერ ათალაძე (სალრაძე), 75 წლის; ხუსეინ გუმუში; ისმეთ მოსიძე (43 წლის); იუსუფ მოსიძე, ისმეთ მოსიძის მამა (80 წლის); ისმეთ ტაშტანი/თაშთან; ნიაზ თორუნ (ქოფითურაშვილი) 64 წლის; მურად მოსიძე (ტაშტანი).

სტატიის წერის პროცესში ინფორმაცია გადამოწმებულია თბილისში მყოფ იმერჯეველთან - შოთა (დინდარ) ჯაფარიძესთან.

ადგილთა სახელები ქვემოთ წარმოდგენილია გეოგრაფიული პრინციპით: თანამიმდევრობით მოგვყავს სოფლის კუთვნილი მწვერვალებიდან (მაღალი მთებიდან) ბარამდე; როდესაც მიკროტოპონიმი სხვა ავტორთანაც დასტურდება, ვასახელებთ მას. კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმულია ინფორმატორთა კომენტარები.

იმფერეელის მიკროტოპონიმებია:

ატიანი [საძჟარი] - საძოვარი, სათიბი. **ატიანი** - სამსჯავრო ადგილი (ილ. აბულაძე, 1973). ადგილი, სადაც მსჯავრის დადება ხდებოდა? მოტივაცია საკვლევი. ადასტურებს შ. ფუტყარაძეც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). ტყის სახელად გვხვდება სოფელ სინკოთში, მთის სახელად სოფლებში - ზაქიეთი, ივეთი, იმფერეელი, ზიოსი, დასამობი (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 162).

ქვაბითავი [საძჟარი] - საძოვარი; მოტივაცია ნათელია. **ქვაბისთავი** სათიბის სახელია სოფელ დაბაში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 220).

გლიგოლ-თი/გრიგოლ-თი [ჭალა] - ჭალა; გრიგოლის საკუთრება? მოტივაცია საკვლევი. **გლიგორთი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279).

ხერთვისი [ყიშლა, ორი წყალი ერთდება] - ყიშლა; ჭალის სახელია იმნიეთში (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 196). **ხერთვისი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე [ბრავალთი ღელე და აღბუღას ღელე შეიყრება, ხერთვისია] (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179). **ხერთვისი/ხერთვისი** - სათიბებია ჯოჯღევსა და ბაძგირეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 238).

ლეწილი ყიშლის სახელად დავადასტურეთ ხერთვისის ახლოს იმნიეთში (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 196). ადასტურებენ შ. ფუტყარაძეცა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძეც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 192).

გორჯოლვათი [ყიშლა] - **გორჯოლვათი** ფორმით დავადასტურეთ იმნიეთში ყიშლის სახელად (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 192). მოტივაცია აქაც პრობლემურია; შდრ., აქარ. გორჯოლო - ერთი სახის ყველი;

გორგოლო ქვა (მესხ.) უსწორმასწორო ფორმის გაუთლელი ქვა (ალ. ლლონტი, 1984). **გორგოლოვათი** ფორმით ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 172), **გორგოლავათი** ფორმით - შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279).

ბრავალთი [ქალა] (< მრავალ-თი?) - ქალა, სათიბი; მოტივაცია საკვლევი. ქალა, რომელიც მრავალი ადამიანის საკუთრებაა? ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 167).

საკოდე [კოხი] - სათიბი; იმერხელში **მოკოდვა** "მოთივას" ნიშნავს; შდრ., მაჭახლურში **კოლა** "სკაა" (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ., 488). შეიძლება **საკოდე** იყოს ადგილი, სადაც სკები. **მოსაკოლი** ფორმა გვხვდება იმნიეთში (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 192).

კვიროთი [ორითანა კოხი] - ყიშლა, მაღალი ადგილი; ყიშლის სახელადვე დასტურდება იმნიეთში (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 191). არ გამოირიცხება, რომ აქ ყოფილიყო კვირაცხოვლის სახელობის სალოცავი; თუმცა მოტივაცია მაინც საკვლევი. ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 88).

საბძელათი [ყიშლა] - საძოვარი; **საბზელათი** ფორმით გვხვდება იმნიეთშიც (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 92). **საბზელათი** ფორმით დასტურდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). ნ. ცეცხლაძესთან "საბზელეთ ღუზი" ტყისა და სათიბის სახელია ს. ანკლიაში და "საბძელათი" სათესი, საძოვარია ს. ჭუარებში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 205).

კირიამსჯევი [ღელეგები] - **კირია** ანთროპონიმი? შდრ., კვირია (ფშ., ხევს.). ხალხური წარმართული ღვთაება, ხმელეთის მზრუნველი, მოურავი (ქეგლი). მოტივაცია საკვლევი.

მეჭურები [ქალები] - ადგილი, სადაც ჭურების დამამზადებელი ცხოვრობდა? მოტივაცია საკვლევი.

შინდიზირი [ყანა] (< შინდის ძირი) - დასტურდება იმნიეთშიც (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 195).

ნამწვართი [ქალები] - ქალა; გვხვდება იმნიეთშიც. **ნამწუართი** [ღელე იაილისკენ გზაზე]; **ნამწუარი** - გადამწვარი ადგილი/ტყე; **ნამწუართი** - ნახანძრალი ადგილის მიმდებარე ტერიტორია (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 195); იმფრეველში სათიბის სახელად ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 190).

ზარმელავრი [სათიბი] - სათიბი. შდრ., სადილის მომდევნო (2-3 საათის გასვლის შემდეგ) ჭამის პურობის ჟამი (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 457); **ზარმელი** - სადილის შემდეგ პურის ჭამა ვახშმოზამდის, სამხარი (გურ., ზ. აჭარ., მესხ.) (ალ. ლლონტი, 1984); **ზარმელი** - შუადღეს უკან ჭამადი (საბა, 1991). ადგილი სადაც ზარმელს მიირთმევდნენ?

ელიაწმინდა [ყანები] - ყანების სახელად გვხვდება იმნიეთშიც. **ელიაწმინდა** [ყანები, ქალები ახათის გვერდზე] (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ., 193). ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ., 279) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 177).

ფონაი [ყანა] - **ფონაღელე** (ელიაწმინდის ქვემოთ) დასტურდება იმნიეთში (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 193). **ფონაი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). **ფონა** ღელის სახელად დასტურდება

იმფრევლში, საძოვრის სახელად — დაბაში, სათესის — ტბეთში, წყაროს — სხლობანში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 218)

თხილნართი — ყანა; გვხვდება იმნიეთშიც. ეტიმოლოგია ნათელია: აქ ყურადღებას იქცევს **-ნარ-** რთულ სუფიქსზე **-თი** კრებითობის სუფიქსის დართვა: **-თი** ამ შემთხვევაში კონკრეტული ტოპონიმის მიმდებარე ტერიტორიას აღნიშნავს (**-თი-ს** მხოლოდ მატოპონიმების როლში ვერ განვიხილავთ) (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 193)

ქაფარულები — ყანები, ტყე; შდრ., **ქაფარი** — (არაბ.) ურჯულო, ურწმუნო (დ. ჩუბინაშვილი, 1984). **ქაფარ-ი** (ფშ.) აშარი; **ქაფათარ-ი** (ქიზიყ., ქართლ.) — ქაფათარი ძეძვი, ახალგაზრდა წვეტიანი და ხშირეკლიანი ძეძვი; სალობავად კარგია (ალ. ლლონტი, 1984); **ქაფარ-ი** (ლეჩხ.) გაუტეხელი, მაგარი (ქეგლი). ქაფარი აღამიანების საკუთარი ადგილები? ადგილი, სადაც ხარობს/ხარობდა ახალგაზრდა წვეტიანი და ხშირეკლიანი ძეძვი? საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს. **ქაფარი** საძოვარია სოფელ მიქელეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 219).

ჭალაყანა [ყანები] — ადასტურებენ შ. ფუტყარაძეცა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179) და ნ. ცეცხლაძეც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 234)

ვაკევაკი — ყანა; ადასტურებს შ. ფუტყარაძეც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179). სათიბის სახელად გვხვდება ნ. ცეცხლაძესთან (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 178)

ოროკითავი — ჭალა, ყანა; შდრ., **ოროკ-ი** (გურ.) — ნარიყალი ნიადაგი, სახნავ-სათესი მიწა (ალ. ლლონტი, 1984). **ოროკ-ი** კუთხ. (გურ.) ნარიყალი, საყანე (ქეგლი). **ოროკო** — მიწა ბაქან-ბაქანად მოვაკებული (საბა, 1991). ასე დავაკებული მიწიანი ადგილის თავი/დასაწყისი? **ოროქ** საძოვარია ტბეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 203).

ღელითავი — ჭალა; ადასტურებს შ. ფუტყარაძეც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). სათიბის სახელად გვხვდება ნ. ცეცხლაძესთან (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 224).

გოგლაძირი/გოგლაძირი (< გოგრაძირი?) — ვაკე; მოტივაცია საკვლევი. **გოგლაზირი** ფორმით ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე (სათიბის სახელად) (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 171).

ზემონაგუარი/ზემონაგვარი — ტყე; შდრ., **ნაგარი** (აჭარ.) ჯაგით, ეკალ-ბარდითა და ძეძვით დაფარული ადგილი; **ნაგარი** (გურ.) მოყანების დროს კიდეებში გრძლად მიყრილი ნაფოცხი და ბუჩქნარ-ჩირგვები (ალ. ლლონტი, 1984). **ზემონაგარი > ზემონაგვარი (ვ-ს განვითარებით) > ზემონაგუარი**. **ზემონაგვარი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). **ზემონაგვარის** წყაროს ასახელებს იმფრევლში ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 181)

საკლდისწვევი/საკლდისწვევი [საძწარი] — **საკლდენწვევი** მთის სახელად დასტურდება იმნიეთშიც (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 195). წყაროსა და ღელის სახელად ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 207).

ზიარეთი — ყანა; შდრ., არაბ. ziyaret — დათვალიერება, ვიზიტი, მონახულება, დარბაზობა. იმერხეულში **ზიარეთი** ნიშნავს 1. წმინდა ადგილების მონახულებას, დათვალიერებას, სალოცავების შემოვლას. 2. წმინდა სალოცავ ადგილს (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 459). იმფრევლში **ზიარეთი** დღეს ყანის სახელია;

იმავე ყანაში არის კონკრეტული ადგილი, რომელიც წმინდად მიაჩნიათ, ვინაიდან იქ მისული ავადმყოფი განიკურნება ხოლმე. **ზიარეთ/წიწლაური** სოფელია შავშეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 181).

წიად-თი - ყანა; შდრ., **წიადი** - კალთა, უბე, გინა ადგილი (საბა, 1993). **წიადი** - ზღვის ტოტი, უბე, მდინარის სავალი ადგილი, ძირი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984). **წიადი** (ქართლ.) - გაღვივების უნარი; **წიადიანობა** (ქართლ.) - მაწიერობა, ყუათიანობა (ალ. ლლონტი, 1984); **წიადი** - ბოტან. ერთწლიანი ბალახი მათიტელასებრთა ოჯახიდან... იზრდება ნაჩხატებსა და ნათესებში (ქეგელი). კალთასავით/უბესავით ადგილი - **წიადი** და მისი მდებარე ტერიტორია? ყანა, სადაც **წიადი** ხარობს? მოტივაცია საკვლევი. **წიახტი** ფორმით ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე. **წიახტი** წყაროს სახელია წეთილეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 233).

გორიები - ყანა; შდრ., **გორიელა** (ქიზიყ.) მინდვრის ბორცვი, პატარა გორა; **გორია** (ქიზიყ.) ქვეშასაგები ბავშვის ენაზე; საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს. **გორიაი** ფორმა გვხვდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279), **გორია** საძოვრის სახელად დასტურდება იმფრევლშივე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 172).

გორიათი - ყანა; **გორია** და მისი მიმდებარე ტერიტორია. **გორათი** მთაა ჩაქველთაში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 171).

კარზეყანა.

სახლუკანა ყანა.

სელავრი [სელს დათესავდენ] - შდრ., **სელა** (არ. sela) ლოცვა გარდაცვლილის სულის მოსახსენებლად. როცა ვინმე გარდაიცვლება, მინარეთიდან ხოჯა კითხულობს სელას (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 562). **სელ-ი** (ზ. აჭარ.) ბორბლიანი მარხილი, ორთელიანი (ალ. ლლონტი, 1984). **სელ-ი** სკამი შესაკრავ-გასაჯსნელი (საბა, 1993). მოტივაცია საკვლევი. შეიძლება იყოს ადგილი სადაც, სელს თესავდენ, ან - საიდანაც სელას კითხულობდა ხოჯა, ან - სადაც ორთელიან მარხილს შეეძლო გაეგლო. ადასტურებენ შ. ფუტყარაძეცა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179) და ნ. ცეცხლაძეც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 212).

ყურა-თი - ყანა; შდრ., **ყურა** (იმერ., გურ.) კლდის ღუზა, მცენარეა (ალ. ლლონტი, 1984). **ყურა** - სოკოა ერთი (საბა, 1993). **ყურუთი** (kurut) ნაღულითა და ერბოში მოთუშული სიმინდის ფქვილით გაკეთებული კვერი (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 623). **ყურათი** - ადგილი, სადაც ხარობს ყურა და მისი მიმდებარე მიწა-წყალი? **ყულათი** სათიბია სოფელ ციხიაში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 227).

სათივე [ყანა, წითელი მიწა] - ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა. **სათიხე** სათიბია წეთილეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 207).

სანიოკლდისთავი - კლდე; შდრ., saniye, არაბ. sani - მეორე; **სანიე** იმერხელში ქალის სახელია (შ. ფუტყარაძე, 1993). **მეორეკლდისთავი**? მოტივაცია საკვლევი. **სანიოკლდისთავი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179). სათიბის სახელად გვხვდება ნ. ცეცხლაძესთან (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 208).

კიბიაი - მთები; **კიბიაი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279); **კიბიათი** ფორმა შეგვხვდა იმნიეთში მთის სახელად; **კიბია** - კიბის მსგავსი ადგილი? საკითხი დამატებით კვლევას ითხოვს (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 194). საძოვრის სახელად ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლშივე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 188).

გლიგევი (< მგლისვევი) - ტყე; მოტივაცია ნათელია. ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). **გლიხევის** ღელის სახელად ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლშივე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 170).

კიბიაზირი - ტყე.

პირდაპირი [სათიბავი გლივევის დაბლა] - ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა. გვხვდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). სათიბის სახელად ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლსა და ოქრობავეთში, საძოვრის სახელად ზაქიეთში, სათესის სახელად ჩართულეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 204).

სარტყელი [ივეთისთის გამოღმა] - მოტივაცია ნათელია. საძოვრის სახელია სვირევანში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 209).

წასახედავა [ყიშლა, კვიროთი გვერდზე] - დასტურდება იმნიეთშიც (შ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 191). ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა: მაღალი, გადმოსახედი ადგილი. **წამოსახედავა** ტყის სახელია ივეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 232).

ჭიდისწვერი - ქალა; ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა. **ჭიდისწვერი** ფორმით ადასტურებს შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) **ხიდიწვერით** ხიდების სახელია ზაქიეთსა და ხევწრულში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 238).

ფაფართის წყალი - **ფაფარ-თი** ღელე დასტურდება იმნიეთშიც. შდრ., 1. **ფამფარა** მცენარეა (დ. ჩუბინიშვილი, 1984); ადგილი, სადაც ეს მცენარე ხარობს? ცხენის ფაფარივით ადგილი? 2. მეგრულში **ფაფალა** - ხრამი, ფლატე (ი. ყიფშიძე, 1914); უფსკრული, ქარაფი (ო. ქაჯაია, 2002); ზრამი, კბოდე (გ. ელიავა, 1997); მიკროტომონიმის ეტიმოლოგია საკვლევი (შ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 1996). **ფაფართი** მთისა და მდინარის სახელად აქვს დადასტურებული სოფელ ივეთში ნ. ცეცხლაძეს (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 217);

ნასახლევი - ყანა; გვხვდება შ. ფუტყარაძესთანაც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). სათესის სახელად ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლში, წეთილეთში, მანატბაში, ზაქიეთში, ბაზგირეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 199).

ნაქილისვარი [სანიოსკლდისთავს დაბლა]; ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა - ნაეკლესიარი ადგილი. **ნაქილისავი** ნაეკლესიარის სახელია ხევწრულშიც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 200).

გოელაძირი; შდრ., გორიელა (ქიზიყ.) - მინდვრის ბორცვი, პატარა გორა (ალ. ლლონტი, 1984). მოტივაცია საკვლევი. გორიელაძირი > გორელაძირი > გოელაძირი?

საჩარხია - აჭარის საზღვარი; შდრ., **ჩარხ-ი** (ქიზიყ.) 1. საკირის გუმბათის გარშემო შემოსაყრელი ნამტვრევი კირქვა; 2. თიხის ჭურჭლის საკეთებელი მოწყობილობა (ალ. ლლონტი, 1984). სპ. **cark**: 1. ბორბალი, თვალი; 2. **ჩარხი** (სალესავი). იმერხელში **ჩარღის** ქვა სალესავი ქვაა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 637). ადგილი, სადაც ასეთი ქვები მოიპოვება? გვხვდება შ. ფუტყარაძესთანაც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 179). საძოვრის სახელად ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 211).

შუაფერდი - საძოვარი.

იაილა - ზემო მთა; შდრ., ყიშლა - იაილებამდე ღროებითი სადგომი; ადასტურებს ნ. ცეცხლაძეც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 185).

სასადილო - საძოვარი; ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა. საძოვრის სახელადვე ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე დასამოხში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 209).

წასადები - საძოვარი; ადგილი, რომელსაც მოულოდნელად წაადგები? საკითხი შემდგომ კვლევას საჭიროებს. სათიბის სახელად ადასტურებს იმფრევლშივე ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 233).

ქომომთა - საძოვარი; ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა: ქვემო მთა. **ქომომთა** საძოვარია ხოხლევში და მთის სახელია მაჩხატეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 221).

კრიჭასერი - საძოვარი; შდრ., **კრიჭა** (ქართლ., იმერ.) ყბები; **კრიჭა** (ფშ., ქართ., ქიზიყ.) ნაველა, ე.ი. პატარა ღარი, რომელშიც საფქვავე ჩამოდის ხეიმიდან (ალ. ლლონტი, 1984). **კრიჭა** - წისქვილის ხეარბლის სადენი (საბა, 1991). მოტივაცია საკვლევი. გვხვდება შ. ფუტყარაძესთანაც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). მთის სახელად ადასტურებს იმფრევლში ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 191).

ჭრიჭაღელე - საძოვარი; შდრ., **ჭრიჭინა** (ზ. იმერ.) ყაზახა, მცენარეა (ალ. ლლონტი, 1984). **ჭიჭა** (მეგრ.) პატარა, მცირე, ცოტა (ო. ქაჯია, 2002). **ჭიჭელელე** > **ჭიჭაღელე** > **ჭრიჭაღელე**? ეტიმოლოგია საკვლევი.

სხალთდამწვართი - საძოვარი; მსხლების გადამწვარი ადგილი და მისი მიმდებარე მიწა-წყალი? **სხალთნამწუართი** ფორმით გვხვდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). სათიბის სახელად ადასტურებს იმფრევლშივე ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 214).

ვირაძევე - სათიბი; **ვირა** - ანთროპონიმი? შდრ., **ვირა** (ლექს.) შეძახილი სიმძიმის აწვევისას; **ვირა-ი** დასტურდება ბევრი მცენარის სახელწოდებაში. მაგ., ვირიბალახა, ვირიკუდა, ვირიგვერდა, ვირიმოლოქა, ვირიპიტნა, ვირის ბუარა, ვირისკვერცხა, ვირის საკვნეტელა, ვირის ქუჩი, ვირიძუა... (ალ. ლლონტი, 1984). შეიძლება, რომელიმე მცენარე ხარობდა ამ ადგილას? საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს. დასტურდება შ. ფუტყარაძესთანაც (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279).

ნაბარულა - ყანა; შდრ., **ნაბარი** - ბარით ნათხარი (საბა, 1991). **ნაბარი**-ი (თუშ., შუშის ტვირთი, რასაც კაცი წამოიკიდებს; სვილის, ჩალის რამდენიმე კონა ერთად შეკრული. **ნაბარევი** (მთიულ., გურ.) - 1. ბარიდან მთაში დაბრუნებული დაავადებული საქონელი; 2. დასიცხული კაცი; 3. ვინც დაიბარე (ალ. ლლონტი, 1984). დანაბარი მიწა?

კალოზირა - ყანა; შდრ., **კალო** (გურ.) სიმინდისა და ღომის მოსავლის სახვავებელი ადგილი; **კალო** (ქიზიყ.) მცენარის ძირის გარშემო მოთხრილი და ფილივით გაკეთებული მიწა, რომ წვიმის წყალი, თოვლის ნაღბობი თუ მირუბნული წყალი ფესვებში ჩავიდეს. **კალო** (ქიზიყ.) მოსახელად მომზადებული კირი ან მიწა (ალ. ლლონტი, 1984).

საკენჭე [ქალა] - **საკენჭო** ფორმით დასტურდება იმნიეთშიც (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 196).

გასაყარი [ქალა] - ეტიმოლოგია გამჭვირვალეა: ორი გზა იყრება. დასტურდება იმნიეთშიც (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 195). სათიბის სახელად ადასტურებს დიობანში ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 207).

ბუესუთური - ქალა; ქალა, სადაც ბუები არიან? მოტივაცია საკვლევი. **ბუსუთური** ყანის სახელად გვხვდება იმნიეთში. **ბუსუ-თ-ური**? **ბუსუთ/ბუსუს** შთამომავლების ყანა? (მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 196).

სამელე - ქალა; შდრ., **მელი** - ოთხფეხი (საბა, 1991). **მერე** (გურ., ზ. აჭარ.) - მდინარის ნაპირზე მდებარე სახნავ-სათესი ვაკე; დაბალი, ნოყიერი

სახნავ-სათესი მიწა; მდინარის პირას მდებარე საყანე; **მერე** (აჭარ.) - წიქვილის ქვედა ქვა (ალ. ლლონტი, 1984). **სამელე** - ადგილი, სადაც მელეები ბინადრობენ? **სამელე** < სამერე? საკითხი დამატებით კვლევას საჭიროებს.

ძინკანა ვაკე - მთა; შდრ., **ძირ-ი** კარტოფილი სოფ. მურულში, **ძირა-ი** - თალგამი (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 651). მოტივაცია საკვლევი. მთაზე ვაკე ადგილი, სადაც კარტოფილი ან თალგამი მოჰყავდათ? ძირიყანა/ძირაყანა > ძირყანა > ძინყანა > ძინკანა?

შარიეთი - მაშალე/უბანი.

კაპნეთი - უბანი. კაპანი სათიბის სახელებად დასტურდება იმფრევლში, ხოზლევში, ხანთუშეთში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 187).

ლაღანეთი, ლაღანიძეები - უბანი; ლაღანიზე მაშალესი დასტურდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279).

თანდლიენთი - უბანი.

ქოფთურაშვილები/ქოფთურიენთი - უბანი. **ქოფთურიოლები** ფორმით ადასტურებენ შ. ფუტყარაძე (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძე (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 221).

მოხიეთი//მოხიენთი (მოხიძეები) - უბანი; მოხიზე მაშალესი დადასტურებული აქვთ შ. ფუტყარაძეს (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძესაც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 196).

სორყიეთი/სორყაზები - უბანი/მეშელე.

საპარიეთი/საღრიეთი (საღრიძეები) - უბანი; საღრიზე სოფლის უბნის სახელად დასტურდება შ. ფუტყარაძესა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძესთანაც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 210).

ბუტიეთი - უბანი; ბუტიზე მაშალესი დადასტურებს შ. ფუტყარაძემ (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძემაც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 168).

სუბუქეთი - უბანი; სუბუქიზე მაშალესი დადასტურებს შ. ფუტყარაძემ (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279) და ნ. ცეცხლაძემაც (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 214).

ბატონოვლები - უბანი.

ფეზვიენთი - უბანი/მაშალე.

ჭაჭიენთი/ჭაჭიოვლები - მაშალე/უბანი; გვხვდება შ. ფუტყარაძესთან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 279). ჭაჭიენთწყაროს ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე იმფრევლში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 241).

ნოჭიენთი - უბანი; სოფლის უბნადვე ადასტურებს ნ. ცეცხლაძე წყალსიმერში (ნ. ცეცხლაძე, 2000, გვ. 238).

ლიტერატურა

ილ. აბულაძე, 1973 - ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

ნ. მარი, 1911 - Марр Н.Я., Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию: «Георгий Мерчуле. Житие св. Григория Хандзтийского», С. Петербург, 1911.

მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, 2006 - მ. მიქაუტაძე, ტ. ფუტყარაძე, იმნიეთის (შავშეთის მიკროტოპონიმია): ქართველური მემკვიდრეობა, X, ქუთაისი, 2006.

- საბა, 1991 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991.
- საბა, 1993 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბ., 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- ო. ქაჯაია, 2002 - ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III; თბ., 2002.
- მასალები - აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში დაცული მასალები.
- ქეგლ-ი - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VI, თბ., 1960.
- ალ. ღლონტი, 1984 - ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
- ნ. ცეცხლაძე, 2000 - ნ. ცეცხლაძე, შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმია, ბათუმი, 2000.

MAIA MIKAUTADZE, TARIEL PUTKARADZE

THE MICROTOPYNOMS OF IMPKHREVLİ

All the chief Georgian villages in Imerkhevi have Turkish names at present. The final stage of renaming Georgian names into Turkish took place in 1980, after the military coup; in spite of this fact the local population (among them Georgians, and Georgians assimilated to Turks, and Turks...) refer to the villages with the former

ტარიელ ფუტკარაძე.
პაპ ღაღიანი

ქართულური ენობრივი სივრცე

1. ენობრივი სიტუაცია აფხაზეთში, სამეგრელოსა და სვანეთში

ეთნონიმი **ქართველი** სულ მცირე 20 საუკუნისაა და მოიაზრებს ერთი ენის, წარმომავლობის, ისტორიისა და კულტურის მქონე ერს; კერძოდ, ტრადიციულად ქართველად ითვლება: **ისტორიული აფხაზეთისა** და **ეგრისის/სამეგრელოს** (ოდიში, ქვემო იმერეთი, გურია, ლაზეთი), **მესხეთის** (აჭარა-მაჭახელი, ბორჩხა-მურღული, შავშეთ-იმერხევი, იმიერ და ამიერ ტაო, ერუშეთი, კოლა, სამცხე-ჯავახეთი), **საინგილოს** (კახი, ზაქათალა, ბელაქანი), **ფხოვის** (თუშეთი, ფშავ-ხევსურეთი, მთიულეთ-გუდამაყარი, ხევი), სვანეთის, **თაკვერის** (რაჭა-ლეჩხუმი), **მარგვეთის** (ზემო იმერეთი), **კახეთისა** და **ქართლის** (ცენტრალური ქართლი: მცხეთის, გორის, ხაშურის, ბორჯომის რაიონები; შიდა ქართლი - ახალგორის, ცხინვალისა და ჯავის რაიონები; ქვემო ქართლი - რუსთავის, გარდაბნის, დმანისის, მარნეულის, თეთრიწყაროს, წალკის რაიონები) ავტოქთონი მოსახლეობა.

ქართველთა იდენტობის (ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის) თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა „ქართლის ცხოვრების“ ძველ ავტორთა, ლეონტი მროველის, გიორგი მერჩულის და სხვა მემკვიდრეთა ცნობები (რომლებიც ყველასთვისაა ცნობილი და აქ აღარ დავიმოწმებთ); სანიმუშოდ წარმოვადგენთ მხოლოდ „**ივერიელთა ერთობის ტრაქტატს**“, რომელსაც 1790 წელს ხელი მოაწერეს ქართლ-კახეთის, სამეგრელოს, იმერეთისა და გურიის მეფე-მთავრებმა; დოკუმენტში მკაფიოდაა ნათქვამი:

“**ვინაიდან ყოველთავე ივერიელთა, მსახლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერთა, ოდიშისა და გურიისათა აქვსთ ერთ მორწმუნეობა, არიან შვილნი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მქონებელნი, აქვსთ მავასხელობითიცა (- ურთიერთვალდებულებითი - ტ.ფ.) სიყვარული ვითარცა სისხლით ნათესავთა და მოყვარობით შეკრულთა ურთიერთთა შორის. ამისათვის ჩვენ ზემოხსენებულად ქვეყანათა ივერიისა და მეფენი და მთავარნი დამამტკიცებელნი საუკუნოსა ამის ბირობისა სახელით ყოვლად ძლიერისა ღვთისათა აღვსთქვამთ მტკიცესა ამას ერთობასა, რომელიცა თვითეულად შემდგომთა შინა ჰაზრთა ცხად იქმნების...**“

დღესაც არა მხოლოდ საქართველოში ამჟამად მცხოვრები ქართველები (სვანები, მეგრელები, გონიო-სარფის ლაზები, მესხები, ჯავახები, აჭარლები, გურულები, იმერლები, ლეჩხუმლები, რაჭველები, ქართლები, კახელები, თუშები, ხევსურები, ფშაველები, მთიულელები, გუდამაყრელები, მოხვეელები...),

არამედ აზერბაიჯანისა და თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ავტოქთონი ქართველებიც (ინგილოები/ჰერები, მაჭახლელები, მურღულულები, იმერხეველები, ტაოელები, ლაზების ნაწილი...) თავს ქართველებად, დედაენად კი ქართულს მიიჩნევენ.

ქართული სამწიგნობრო ენა მრავალი საუკუნის მანძილზე სახელმწიფო, საეკლესიო (ღვთისმსახურების) და სალიტერატურო ენა იყო ისტორიული საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე (აფხაზეთის ჩათვლით). საქართველოს იურისდიქციის ველში მცხოვრები თითოეული ქართველური ჯგუფისთვის ქართული სახელმწიფო და კულტურის ენაა დღესაც. არაოფიციალურ სიტუაციებში (ძირითადად სოფლად) გამოიყენება აგრეთვე ქართული სამწიგნობრო ენის კუთხური სახესხვაობანი.

* * *

სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართველთა სამეტყველო ერთეულების კლასიფიკაციის შესახებ **ორი ძირითადი მოსაზრება** არსებობს:

I. ქართველებს აქვთ ერთი დედაენა - ქართული (რომელიც არის ქართველთა ისტორიული საეკლესიო, სახელმწიფო, სამწიგნობრო ენა) და ოცზე მეტი ტერიტორიული დიალექტი;

II. ქართველებს აქვთ 3-4 ენა: ქართული, მეგრულ-ლაზური, სვანური (ამათგან ქართული არის ქართველთა ეროვნული, საეკლესიო, სახელმწიფო ენა) და ოცამდე დიალექტი.

პრობლემა ვრცელდება გაანალიზებული სამეცნიერო ლიტერატურაში. ჩვენი აზრით, ისტორიულ სინამდვილეს ასახავს პირველი მოსაზრება, ხოლო მეორე თვალსაზრისი გაააქტიურეს რუსეთის იმპერიის მოხელეებმა XIX საუკუნის 60-იან წლებში; კერძოდ, ამიერკავკასიის შენარჩუნების მიზნით, ქართველთა ცალკეული ჯგუფები (მეგრელები, ლაზები, სვანები, აჭარლები, ხევსურები, თუშები, მესხები...) სხვადასხვა ეთნოსებად, ხოლო მათი კუთხური კილოები დამოუკიდებელ უმწერლობო ენებად გამოაცხადეს.

XIX-XX საუკუნეების ცნობილი, ქართველი საზოგადო მოღვაწეი და საბჭოთა რევოლუციამდელი მეცნიერები მკვეთრად დაუპირისპირდნენ რუსეთის იმპერიას, რომელიც ცდილობდა რა ქართველთა ეროვნული ერთიანობის მოშლას, კუთხური კილოების მიხედვით ქმნიდა ე.წ. "ახალ სამწიგნობრო ენებს".

რუსეთის იმპერიის მზაკვრობამ განსაკუთრებით აღაშფოთა სამეგრელოსა და სვანეთის მოსახლეობა, ვინაიდან მათ დაინახეს აშკარა საფრთხე: **დამპყრობელი მათ უუცხოვებდა და ამ გზით უკარგავდა (ავიწყებდა) მრავალსაუკუნოვან წერილობით კულტურას.** ცნობილ ავტორთა შეფასებათაგან რამდენიმეს დავიმოწმებთ:

იაკობ გოგებაშვილი: "მეგრელთა ტომი ქართულ ენას ყოველთვის თვლიდა თავის ძირითად მშობლიურ ენად, ხოლო თავის ადგილობრივ დიალექტს უცქეროდა როგორც მშობლიურ კილოს..." ("მეგრული დაწეებითი სკოლის საკითხისათვის", 1903).

ამბროსი ხელაია: "ცდილობდნენ სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან გაედევნათ ქართული ენა; ამ ფაქტმა ეროვნულობის შენარჩუნების ძალუში სწრაფვა გამოადგინა: **მეგრელები განიმსხვავლენ თავიანთი სალიტერატურო და საეკლესიო ენის დაცვის იდეით...**" (1906, გვ. 122-123; 131-132)².

² ვრცლად იხ. ამბროსი (ხელაია), რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შესახებ აფხაზეთში (გამოსაცემად მოამზადა ნ.პაპუაშვილმა), თბ., 2005.

თედო სახოკია: “ყველას მოგეხსენებათ, რომ მეგრული ენის საკითხი რუსების შემოსვლამდე არ არსებობდა. ეს საკითხი გაჩნდა მას აქეთ, რაც რუსებმა საქართველოში ფეხი მოიკიდეს. როცა საქართველოს სხვადასხვა სამთავროები გაუქმდა და ჩვენი სამშობლოს სხვადასხვა ნაწილები გაერთიანდა, რუსის მთავრობამ იგრძნო ამ გაერთიანების საშიშროება და გადაწყდა ნელოვნურად შეექმნა დაქუცმაცება ჩვენის ქვეყნისა. 1870-იან წლებში იერიში მიტანილ იქნა სამეგრელოს სკოლებზე. აქ სამინისტრო სკოლებიდან ქართული ენა გამოდევნილ იყო, როგორც არადედაინა...” (**“თქვენ რაღას მისდევთ”, 1925**)³.

რუსეთის ენობრივი დივერსია საბჭოთა პერიოდშიც გაგრძელდა. XX საუკუნის 20-იან და 30-იან წლებში საქართველოს ცკ-მ მიიღო დადგენილება: **“მეგრული ენის პრივილეგიების აღსადგენად** სკოლაში, სასამართლოში საქმის წარმოებისას და გაზეთის გამოცემის საქმეში”.

საბჭოთა იმპერიასაც აღუდგა წინ სამეგრელოს მოსახლეობა; ისევ განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ამ კუთხეში აღზრდილი ცნობილი მოღვაწეები; მაგ., კონსტანტინე გამსახურდიამ, ქართული სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ძველქართული ტრადიციის გათვალისწინებით, **დღეისთვისაც აქტუალური** თეორიული პოსტულატი ჩამოაყალიბა:

“ჩემის აზრით, უნდა ზღებოდეს ენის რეპარაცია ადგილობრივი დიალექტების საშუალებით. უნდა შემოუშვათ ქართულ (სამწიგნობრო) ენაში როგორც მეგრულ-სვანური დიალექტების სიტყვები, ისე ფშავ-ხევსურული...” (კ. გამსახურდია, 1922; იხ. ათტომეული, 1983, ტ. VII, გვ. 411); შდრ., აგრეთვე: “XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვეცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშაურის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი. აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული”⁴.

XX საუკუნის 50-60-იან წლებში შეჩერდა ქართველური კილოების ბაზაზე “სალიტერატურო ენების” შექმნის მცდელობა; პროცესი განაზღაურდა 90-იან წლებში, რამდენადაც რუსეთისთვის აშკარა გახდა ამიერკავკასიის დაკარგვის პერსპექტივა; კერძოდ, ქართველთა ეროვნულ-ენობრივი და ეკლესიური ერთობის დანაწევრების მიზნით ხელახლა დაიწყო სვანურად და მეგრულად “ბიბლიის” თარგმნა და ისევ გააქტიურდა მეგრული და ლაზური “დედაენებისა” და “ანბანების” შექმნის თემა...

პრობლემა აქტუალურია დღესაც.

ჩვენი აზრით, მეცნიერული თვალსაზრისით **არაარგუმენტირებულია** რუსეთის იმპერიის მიერ **პოლიტიზებული და სამეცნიერო წრეებში დღემდე გაბატონებული მოსაზრება**, რომ პარალელურად არსებობს 3-4 ქართველური ენა (ქართული, მეგრული, ლაზური, სვანური)⁵.

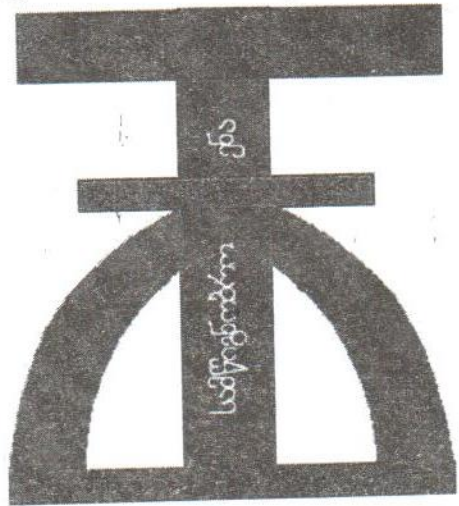
³ ვრცლად იხ.: თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, კავკასიოლოგიური სერია, I, თბ., 2006, გვ. 124-130.

⁴ კ. გამსახურდია, ათტომეული, 1983, ტ. VII, გვ. 499.

⁵ მსჯელობისათვის იხ.: ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქუთაისი, 2005; მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005; თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006; ტ. ფუტყარაძე, სათავე და პერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა, თბ., 2006...

პრობლემის შესახებ მსჯელობისას არსებითია **ქართული სამწიგნობრო ენის** საბაზო ენობრივი ერთეულის საკითხი: საერთოქართველური ენის, არქაული სამწიგნობრო ენისა და ქართველური კილოების ენობრივი ფაქტების შეპირისპირება მხარს უჭერს მოსაზრებას, რომ **ქართველთა ისტორიული სამწიგნობრო ენა - სასულიერო მწერლობის ენა** (ე.წ. ძველი ქართული ენა) **შექმნილია ზველი წელთაღრიცხვის დასასრულს და ეფუძნება საერთოქართველურ ენას** (და არა ერთ რომელიმე ჩვენთვის ცნობილ ქართველურ/ქართულ კილოს)⁶. ამ მოსაზრებას ამყარებს ასევე წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე ქართულიდან სხვა ენებში და სხვა ენათაგან ქართულში ნასესხები ლექსიკა. ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების ისტორიიდანაც კარგად ჩანს, რომ არქაული სამწიგნობრო ენა იქმნებოდა დღეს ცნობილი ყველა ქართველური საზოგადოების მიერ (სამეგრელოშიც, სვანეთშიც, მესხეთშიც, ქართლ-კახეთშიც და ა.შ.).

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება: საერთოქართველურად ნავარაუდევ ენობრივ მოდელსა და არქაულ სამწიგნობრო ქართულს შორის დიდი მსგავსებაა; ყველა ქართველური კილო ამ ენობრივი მოდელის მეორეული, გვიანდელი ვარიანტია: **არქაულ ქართულ სამწიგნობრო ენაში დაცული ენობრივი ფაქტები** ამოსავალია მეგრულ-ლაზური, სვანური თუ სხვა ქართველური კილოების მონაცემებისთვის.⁷ წარმოდგენილი თვალსაზრისი სქემატურად ასე გამოიყურება:

⁶ ძვ. წ. I ათასწლეულში საერთოქართველური ენის არსებობას ვარაუდობენ: ჰ. ფოგტი, ქ. ბერგსლანდი, არნ. ჩიქობავა, ქ. ლომთათიძე... (ჰ. ფოგტი, ქ. ბერგსლანდი, 1972, გვ. 255; არნ. ჩიქობავა, 1979, გვ. 253). შლრ.: ნაკლებარგუმენტირებული სხვა მოსაზრებით, საერთოქართველური არსებობდა IV-III ათასწლეულებში (თ. გამყრელიძე, 3: ივანოვი, 1984, გვ. 909; თ. გამყრელიძე, 1998, გვ. 3). ჩვენი აზრით, ნაკლებსაზღვრეოა, რომ ქართული სალიტერატურო ენა ეფუძნებოდეს V საუკუნისდროინდელ თბილისურ კოინეს, ქართულს, კახურს ან სხვა ერთ რომელიმე ქართველურ კილოს; მსჯელობისათვის იხ.: ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, I, ქუთაისი, 2005, გვ. 325; ტ. ფუტყარაძე, სათავე და პერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა თბ., 2006, გვ. 41-43.

⁷ ტ. ფუტყარაძე, ქართული სამწიგნობრო ენის საყრდენი ენობრივი ერთეულის საკითხისათვის, ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, I კრებული, თბ., 2007: მაგ., შლრ., სამწიგნობრო ენის ზნური მოდელი: ამოსავალი ფორმა: **დაუძახა** (საერთოქართველური, არქაული ქართული, ქართული) და მეორეული (დიალექტური): **დოუძახა** (იმერული), **დოუძახა/დუძახა** (აჭარული), **დოუძახა/დუძახა** (მეგრული); ამოსავალი ფორმა: **კაცი** და მეორეული ფორმა: **კოჩი** (მეგრულ-ლაზური)...

ენობრივ ერთეულთა კლასიფიკაციისას ყოველთვის გასათვალისწინებელია დიალექტისა და ეროვნული ენის მიმართება:

დიალექტი არის მოცემული ერის ეროვნული (საერთო-სახალხო) ენის განშტოება/სახესხვაობა. კონკრეტული სამეტყველო ერთეული მონათესავე სტრუქტურის მქონე სამწიგნობრო (სტანდარტული) ენის ნაირსახეობად - დიალექტად ჩაითვლება, თუკი ამ ენობრივი ერთეულის მფლობელ საზოგადოებას ისტორიულად მონაწილეობა მიღებული აქვს მოცემული სამწიგნობრო ენის შექმნაში.

შდრ.: უმწერლობო ენად უნდა მივიჩნიოთ ენობრივ-ეთნიკური იდენტობის (მეობის, თვითობის) მქონე იმ საზოგადოების მეტყველება, რომელსაც საკუთარ დედაენაზე არა აქვს წერილობითი კულტურა და შემოქმედების თუ საქმისწარმოების პროცესში იყენებს სხვათა მიერ შექმნილ სამწიგნობრო ენას. უმწერლობო ენა ზეპირი ფორმით (დიალექტების, კილოკავების, თქმების, ჟარგონების სახით...) არსებობს.

მეგრულ-ქანური და სვანური მეტყველებები ვერ ჩაითვლება უმწერლობო ენებად იმ მართივი მიზეზის გამო, რომ სამწიგნობრო ქართულის ამ სახესხვაობების მფლობელთ სულ მცირე 20-საუკუნოვანი სამწიგნობრო ტრადიცია აქვთ საკუთარ დედაენაზე - ქართულ ენაზე.

ქართველური ენობრივი ერთეულების გენეალოგიური სქემისა და მრავალსაუკუნოვან ქართველურ სამწიგნობრო ენასთან ქართველური კილოების მიმართების საფუძველზე ჩვენთვის ცნობილი ქართველური კილოები პირობითად ასე შეიძლება დაჯგუფდეს:

ცენტრალური კილოები:

კახური, ქართლური, იმერული, ლეჩხუმური, გურული.

განაპირა კილოები:

მესხური კილოები: აჭარული, ლივანური, მაჭახლური, იმერხეული, ტაოური, სამცხური, ჭავჭავური;

ჰერული კილოები: კაკური, ალიაბადური;

ფხოვური კილოები: ჩადმათუშური, ფშაური, ხევსურული, მოხეური, მთიულურ-გუდამაყრული; აქვე, ასოცირებულ დიალექტად შეიძლება განვიხილოთ წოვათუშურიც, რომელიც შეიცავს როგორც ვაინახურის, ასევე, ქართულის მსგავს ფენებს.

რაჭული კილოები: ბარისრაჭული, მთარაჭული;

სვანური კილოები: ლაშხური, ლენტეხური, ჩოლურული, ბალსქვემოური, ბალს-ზემოური; პირობითად ცალკე შეიძლება გამოიყოს დალის ხეობის სვანური მეტყველება; დალის სვანეთი მდებარეობს კოდორის ხეობის ზემო წელში - ზემო აფხაზეთში (გულრიფშის რაიონში), სადაც ისტორიულად ცხოვრობდნენ

მისიმიელები (რომლებიც სვანებად მიიჩნევიან). 1867 წელს რუსეთის იმპერიამ აჭარული მოსახლეობა ოსმალეთში გაასახლა; ამჟამად აქ ცხოვრობენ ზემო სვანეთიდან XIX საუკუნეში გადმოსახლებული ქართველები, რომელთაც შემონახული აქვთ ბალსქვემოური და ბალსზემოური კილოების ძირითადი თავისებურებანი; თუმცა, ბუნებრივია, შეინიშნება სამეტყველო კოდების შერევაც...

ზანური კილოები: მეგრული (აღმოსავლური ანუ სენაკურ-მარტვილური კილოკავი

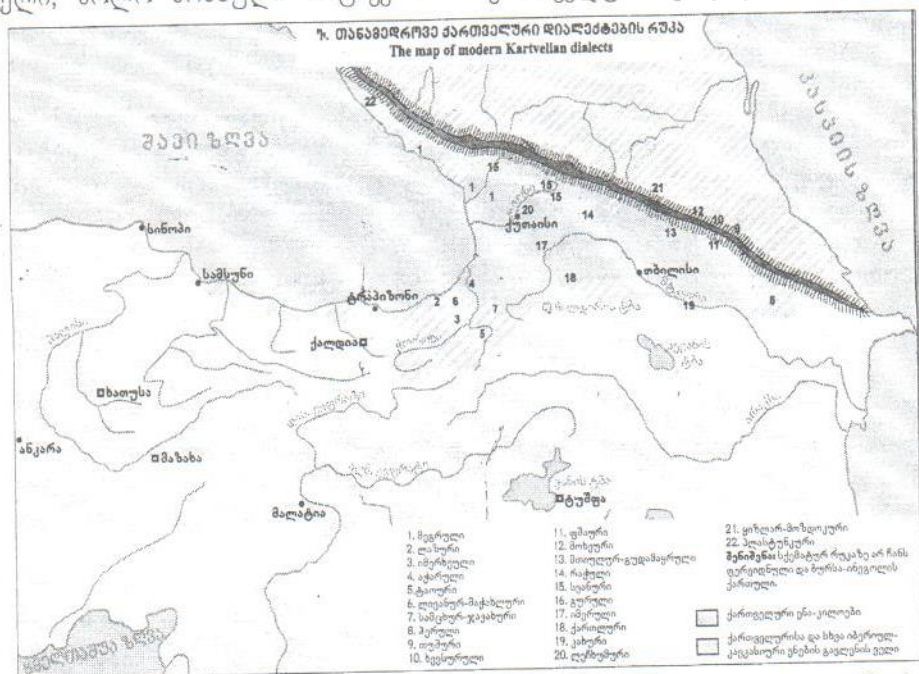
და დასავლური ანუ ზუგდიდურ-სამურზაყანოული კილოცები); ლაზური (ხოფური, ვიწურ-არქაბული, ათინური).

საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის გარეთ არსებული ქართველთა კილოები:

ფერეიდნული, "ჩვენებურების ქართული" (ბურსა-ინეგოლში, ადაფაზარიზმითში, გონენსა და კაიზერის მიდამოებში გადასახლებულ ქართველ მუშაჯირთა მეტყველება) და ყიზლარ-მოზდოკურ-პლასტუნკური ქართული.

თანამედროვე საქართველოში ქართული სამწიგნობრო ენისა და ქართველური კილოების თანაარსებობა **მონოლინგუური დიგლოსიის სახისაა**: დედაენა არის ოფიციალური (მეცნიერების, კულტურის, განათლების, ეკლესიის, მასმედიის, სამისწრაფოების...) ენა, კუთხური ხალხური სახესვაობანი კი - საოჯახო ენა (არაიშვიათად, სამწიგნობრო ქართულთან ერთად).

თანამედროვე ქართველური ენობრივი სამყაროს ამსახველი სქემატური რუკა ასე გამოიყურება (ერთიანი განსხვავებული ფერით აღნიშნულია ქართული სამწიგნობრო ენის - ქართველთა დედაენის გაგრძელების ველი, ხოლო არაბული რიცხვებით - ქართველური კილოების არეალი):

ქვემოთ წარმოვადგენთ ენობრივი სიტუაციის აღწერას ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში: სვანეთში, სამეგრელოსა და აფხაზეთში; კერძოდ, საქართველოს ლინგვისტურ რუკაზე მოცემულია სვანური კილოებისა და ერთ-ერთი ზანური კილოს - მეგრულის საზღვრები (უახლოეს პერიოდში ივარაუდება სხვა ქართველური კილოების რუკების გამოქვეყნებაც) და დასახლებული პუნქტების მიხედვით აფხაზეთში ენობრივ ჯგუფთა პროცენტული მიმართებები (საფუძვლად აღებულია საბჭოთა კავშირის 1989 წლის ოფიციალური აღწერის მონაცემები).

სვანური კილოები (კილოთა საზღვრები წარმოდგენილია სოფლების მიხედვით):

ლენტეხური: ხოფური, რცხმელური, ყვედრეში, გვიმბრალა, ნანარი, ლექსურა, ფაყი, ლასკადურა, გულიდა, ბაბილი, ლესემა, პელედი, ჰაჩეში, ბავარი, ცხუმალდი;

ჩოლურული: მგწდი, საყდარი, შტვილი, ბულეში, მუცთი, თეკალი, ლელუშერი, მამი, უკულეში, ზაგალოთი, ჭველიერი, ფანაგა, ტვიბი;

ლაშხური: ლეჯი, სასაში, მებეცი, ლეკოსანდი, ჟახუნდერი, ჩუკული, ლამფალაში, ლემზაგორი, ხერია, ლაშხრაში, ჩიხარეში, ახალშენი, მელე, შკელი, მარგვიში, ნაცული, ღობი, ბენიერი, მახაში,

ბალსზემოური: უშგული (ჟიბიანი, ჩიბიანი, ჩაჟაში, მურყმერი), კალა (ვიჩნაში, ხე, ლაიხორი, დაბერი, იფრარი, ხალდე), იფარი (ნაკიპარი, ზეგანი, აწი, ბოგრეში, იფარი, წვირმი, იელი, ადიში), მუჟალი (ჩვაბიანი, ჟაბეში, ჩალდაში), მულახი: ღობრი, ზარდლაში, ჟამუში, მუშკიერი, ლახირი, ჩოლაში), მესტია: სეტი, ლენტანი, ლანჩანი, ლაგამი, ლენტერი: ნესგუნი, დემსია (ლემსია), ქაშვეთი, სოლი, ლაშტხვერი, მუხელი), ლატალი: იფახი, ლეშუკი, ლაშკვაში, შყალერი, მაცხოვარიში, კვანჩიანი, გიბამი, ენაში (დენაში), ლახუშტი, ლაპილი, **ცანა, ზესხო** (ცანა და ზესხო ადმინისტრაციულად ეკუთვნის ქვემო სვანეთს - ლენტეხის რაიონს, ლაშხეთის თემს, მაგრამ აქ ცხოვრობენ ძირითადად უშგულიდან გადმოსახლებულნი, შესაბამისად, მათი მეტყველება ბალსზემოურია).

ბალსქვემოური: ბეჩო (დალი, ნაკი, თავრარი, ჟიბე ვედი, ციხვარი, ბაგდანარი, ჩვაბე იფარი, იდლიანი, სკორმეთი, წირმინდი, ჯორკვარი, ცალანარი), ცხუმარი (გაბალთი, სვიფი, ტვიბერი, ლეზგარი, მაგანდერი, ლაფსხალდი), ეცერი (ბარში, ყურაში, ფხოტრერი), ფარი (სუფი, უგვალი, ლახამულა, ფარი), ჩუბეხევი, ლახამულა, ჭუბერი.

დალის სვანეთში შემავალი სოფლებია: ლათა, პტიში, აძგარა, ჩხალთა, აჟარა, გენწვიში, ომარიშარა, საკენი, გვანდრა, ხუტია...

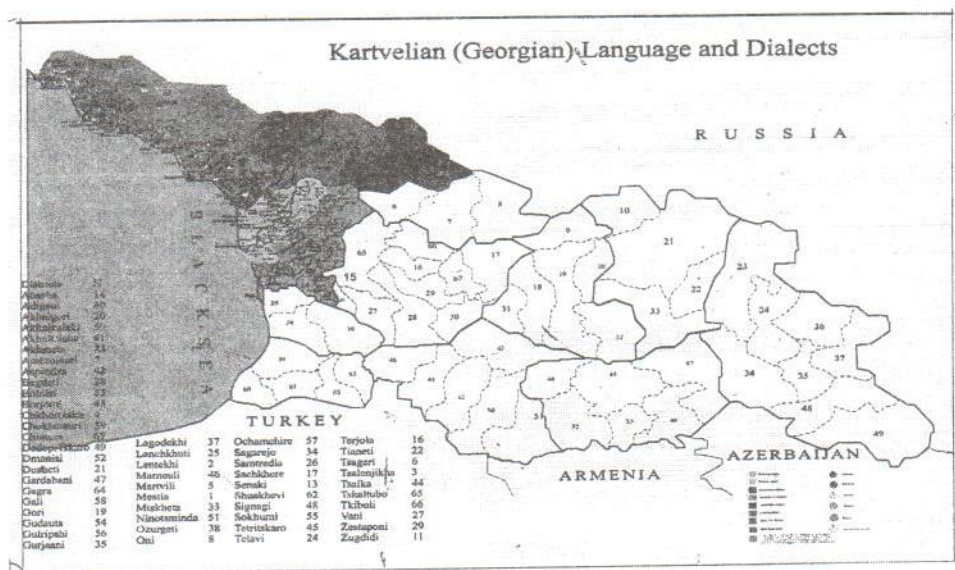
1987 წელს სტიქიის გამო სვანები ჩაასახლეს საქართველოს ყველა კუთხეში: წყალტუბოს რაიონში (გვიმტიბი, გუმბრინი, საყულია), ხონის რაიონში (ახალშენი, კუხი (დიდი), კუხი (პატარა), ივანდიდი), ოზურგეთის რაიონში (ოზურგეთი, ბახვი, ნავომარი, გურიანთა, მერია, ნატანები), თეთრიწყაროს რაიონში (ჭივჭავი); ასევე: კასპის, გარდაბნის, წალკის და სხვა რაიონებში.

მეგრულ-ლაზური ჯგუფის მეგრული დიალექტი (სოფელთა მრავალრიცხოვნობის გამო კილოკავთა საზღვრები წარმოდგენილია რაიონების მიხედვით):

დასავლური მეგრული კილოკავი: გალი (ოფიციალურად შედის აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში), ზუგდიდი, წალენჯიხა; აღმოსავლური მეგრული კილოკავი: ჩხოროწყუ, ხობი, სენაკი, მარტვილი, აბაშა.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სხვა რაიონებში: ოჩამჩირეში, გულრიფშეში, სოხუმიში, გუდაუთასა და გაგრაში გვერდიგვერდ სოფლებში კომპაქტურად ცხოვრობენ: აფხაზები, ქართველები და XIX საუკუნის ბოლოს რუსეთის იმპერიის მიერ თურქეთიდან შემოყვანილი მიგრანტი ენობრივი კოლექტივები: სომხები და ბერძნები; აფხაზეთში სახლობენ აგრეთვე შედარებით გვიან დასახლებული რუსები, უკრაინელები... რუკაზე

აფხაზეთის ამ ხუთი რაიონის მოსახლეობა წარმოდგენილია დასახლებული პუნქტის ენობრივ-ეთნიკური შემადგენლობის პროცენტული მაჩვენებლის შესაბამისად (პროცენტები გამოანგარიშებულია 1989 წლის აღწერის ოფიციალური მონაცემების მიხედვით ("საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული შემადგენლობა მოსახლეობის 1989 წლის საკავშირო აღწერის მიხედვით"; სტატისტიკური კრებული, თბ., 1991; გამოყენებულია აგრეთვე: "აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1985-1990 წწ.", სტატისტიკური კრებული, თბ., 1996)⁸.

(რუკაზე პირობითი ნიშნით აღნიშნული მოსახლეობის პროცენტული მაჩვენებელი მიღებულია სასოფლო-სამეურნეო-მეცხოვეთო სოფლების პროცენტული მაჩვენებლების მიხედვით. იხ.: აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1985-1990 წწ., სტატისტიკური კრებული, თბ., 1996).

შდრ., პროფ. ი. გიპერტის მიერ უზუსტოდ შედგენილი კავკასიის ლინგვისტური რუკა, რომლის მიხედვით თითქოსდა აფხაზეთის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა აფხაზურენოვანია... მკითხველი თავად რომ გაერკვეს სინამდვილეში, ქვემოთ წარმოდგენილია აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შერეული მოსახლეობის დასახლებული რაიონების სტატისტიკური მონაცემები (ქალაქების, რაიონების, დაბებისა და სოფლების მიხედვით)⁹:

⁸ რუკის შედგენისა და სტატისტიკური მასალის შემოწმება-დამუშავების პროცესში დახმარებას გვიწვევდნენ: მალხაზ დოგრაშვილი, დავით ფირცხელანი, მზექალა ჩანქსელიანი, სოფიო კეკელა და მაია არჯვანიძე.

⁹ 1989 წლის ოფიციალური აღწერის მასალებში გავრის, გუდაუთის, სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირის რაიონებში მოსახლე ქართველებში იგულისხმება: ლეჩხუმელები, იმერლები, მეგრელები, სვანები...

გაგრის რ-ნი: ქართველი - 28,0%, აფხაზი - 9,1%, სომეხი - 2,7%,
ბერძენი - 1,2%, რუსი - 24,2%;

ქ. გაგრა: ქართველი - 28,1%, აფხაზი - 11,2%, სომეხი - 19,4%,
ბერძენი - 1,7%, რუსი - 30,5%;

დაბა განთიადი: ქართველი - 20,0%, აფხაზი - 2,7%, სომეხი - 43,1%,
რუსი - 25,1%;

დაბა ბიჭვინთა: ქართველი - 23,3%, აფხაზი - 16,0%, სომეხი - 5,3%,
რუსი - 42,4%.

ალახაძის სასოფლო საბჭო:

ალახაძი: ქართველი - 34%, სომეხი - 37%.

ბაღნარის სასოფლო საბჭო:

ბაღნარი: სომეხი - 75%;

ველი: სომეხი - 79%;

მენდელეევო: სომეხი - 60%, ბელორუსი - 20%.

ბზიფის სასოფლო საბჭო:

ბზიფი: ქართველი - 46%;

ბზიპტა: ქართველი - 100%;

აყვარა: აფხაზი - 34%, რუსი - 20%;

ათინთა: ქართველი - 38%, სომეხი - 29%;

იფნარი: ქართველი - 28%, რუსი - 24%, სომეხი - 22%.

კოლხიდის სასოფლო საბჭო:

ალპისკოე: სომეხი - 61%, ქართველი - 22%;

გრუზინსკოე უშიელი: სომეხი 51%, ქართველი - 41%;

ხემო ხევი: სომეხი - 79%;

ოტარდნოე: ქართველი - 30%, სომეხი - 56%.

ლესელიძის სასოფლო საბჭო:

ლესელიძე: სომეხი - 33%, ქართველი - 32%;

სალმე: სომეხი - 39%, ქართველი - 34%;

სულევო: ქართველი - 61%.

ლიძავის სასოფლო საბჭო:

ლიძავა: ქართველი - 38%, სომეხი - 29%;

აცოქევა: სომეხი - 63%;

რაფიწა: სომეხი - 39%, ქართველი - 30%, აფხაზი - 23%.

მიქელრიფშის სასოფლო საბჭო:

დემერჩენცი: სომეხი 49%; ქართველი - 45%;

მიქელრიფში, სალხინო, წაბლიანი, ცოდნისკარი: სომეხი - 100%.

ხეივანის სასოფლო საბჭო:

კულტუბანი: სომეხი - 59%;

ხეივანი: სომეხი - 47%, ქართველი - 39%;

წალკოტი: სომეხი - 54%, ქართველი - 32%;

მაფრანოვო: სომეხი - 65%, ქართველი - 29%.

ხოლოდნაია რეჩკის სასოფლო საბჭო:

გრებეშოკი: სომეხი - 63%;

ხოლოდნაია რეჩკა: რუსი - 43%; სომეხი - 38%;

ჩიგრიფში: სომეხი - 54%; რუსი - 23%;

ორეხოვო: სომეხი 100%.

მეხადირის სასოფლო საბჭო: სომეხი - 100%.

ხაშუფსის სასოფლო საბჭო: სომეხი - 100%.

გუდაუთის რ-ნი: ქართველი - 13,4%, აფხაზი - 53,1%, სომეხი - 15,4%,
ბერძენი - 1,0%, რუსი - 13,5%;

ქ. გუდაუთა: ქართველი - 13,1%, აფხაზი - 48,0%; რუსი - 21,2%;
ახალი ათონი: ქართველი - 7,6%, აფხაზი - 23,1%, სომეხი - 16,7%,
რუსი - 44,0%;

დაბა მიუსერა: ქართველი - 6,3%, აფხაზი - 47,4%, რუსი - 34,0%.
ააცის სასოფლო საბჭო:

ააცი, კუტიძრა, ბინთა, აღძისი, ალრა: აფხაზი - 100%.

აბლარხუქის სასოფლო საბჭო:

ცოუხვა, ბაზიქითა, აბახვამცა, აბლარხუქი, თასრაყვა: აფხაზი - 100%;

ბალიქითა: ქართველი - 27%, აფხაზი - 71%.

აგარაკის სასოფლო საბჭო: სომეხი - 100%.

ანუხვის სასოფლო საბჭო:

ანუხვა: სომეხი - 38%, აფხაზი - 56%;

აბაახულა: სომეხი - 47%, აფხაზი - 44%;

აჯმატვარა: სომეხი - 22%, აფხაზი - 77%;

აქეაჩა: აფხაზი - 100%;

აქუი: აფხაზი - 50%, რუსი - 50%;

არმიანსკოე უშელიე: სომეხი - 24%, აფხაზი - 62%;

აკალმარა, ვესიოლოვკა, ანუხვა არმიანსკაია: სომეხი - 100%.

აჭანდარის სასოფლო საბჭო:

ხაბიუ: აფხაზი - 78%;

აჭანდარა, აულაიკა, ჯგილირხვა, ძიბზირი, ქვაბრუთა, წვინდირთა, აოსირხვა:
აფხაზი - 100%.

ბლაბურხვას სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ჯირხვის სასოფლო საბჭო:

აფმანხვარა, ბგარდვანი, ჯირხვა, კვასაფა, ახუწა: აფხაზი - 100%;

სინირხვა: აფხაზი - 22%, ქართველი - 70%;

აქეაჩარხუ: სომეხი - 79%.

ღურიფშის სასოფლო საბჭო:

ღურიფში: ქართველი - 100%;

აბგარა, არათუ, ათარჰაბლა, ტვანაარსუ: აფხაზი - 100%.

ზვანდრიფშის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

კალდახვარის სასოფლო საბჭო:

ახვაჯა: აფხაზი - 73%;

კალდახვარა, ამპარაარხუ, აჯახუ: აფხაზი - 100%.

ყულანურხვის სასოფლო საბჭო:

თასრაყვა: ქართველი - 27%, სომეხი - 37%, აფხაზი - 28%;

ყულანურხვა, აბგაფერა, აღეიგვარა, არუთა, აჩკაწა, თამკვარ-იგვაფერა,
ოსიაარხუ, წვიშაარხუ: აფხაზი - 100%.

ლიხნის სასოფლო საბჭო:

აჯიმჩილრა: ქართველი - 25%, აფხაზი - 73%;

ხეცკვარა: აფხაზი - 79%;

მზახვა: რუსი - 20%, აფხაზი - 52%;

აძლაგარხუქი: აფხაზი - 75%;

ბამბორა: რუსი - 46%, აფხაზი - 21%;

აძლაგარა, პაფშირა, ლიხნი, ალგითი: აფხაზი - 100%.

მგუძირხვის სასოფლო საბჭო:

არაშახუ: აფხაზი - 76%;

აფცხვა, ამბარა, მგუძირხვა, ონდანიჩხვა, გუგუნიჩხვა, პაპწვა: აფხაზი - 100%.

სოხუმის რ-ნი: ქართველი - 44,4%, აფხაზი - 5,1%, სომეხი - 28,9%, ბერძენი - 10,2%, რუსი - 7,2%;

ქ. სოხუმი: ქართველი - 41,5%, აფხაზი - 12,5%, სომეხი - 10,3%, ბერძენი - 6,2%, რუსი - 21,6%;

ახალსოფლის სასოფლო საბჭო:

ახალსოფელი: ქართველი - 24%, სომეხი - 59%;

ძილუტა: ქართველი - 32%, სომეხი - 31%, ბერძენი - 30%;

ვოლოდარსკოე: ქართველი - 73%;

კელასური: ქართველი 62%, სომეხი - 29%;

ალექსეევკა: რუსი 23%, ბერძენი 64%.

ახალშენის სასოფლო საბჭო:

ახალშენი: ქართველი - 67%, ბერძენი - 28%;

გუმა: სომეხი - 100%;

შუბარა: თურქი - 22%, ბერძენი - 55%;

მთისკალთა: სომეხი - 100%;

ოჭუბურე: სომეხი - 100%;

სათავე: ქართველი - 66%;

აძიბუარა: რუსი - 33%, ქართველი - 33%, ბერძენი - 25%.

ბესლეთის სასოფლო საბჭო:

ბესლეთი: ქართველი - 61%;

აბაჟაყვა: ქართველი - 70%;

ზემო ბირცხა: ქართველი - 65%;

ქვემო ბირცხა: ქართველი - 61%.

ვერხნაია ეშერის სასოფლო საბჭო:

ამბარიხუწა: სომეხი - 63%;

ვერხნაია ეშერა: სომეხი - 67%;

აღდარა: სომეხი - 100%;

უაზაბაა: ბერძენი - 100%;

აძიგეყი: სომეხი - 55%, აფხაზი - 24%.

გუმისტის სასოფლო საბჭო:

გუმისტა: ქართველი - 25%, სომეხი - 49%;

აჩადარა: ქართველი - 54%, სომეხი - 33%;

ლექოფი: ქართველი - 46%, სომეხი - 32%.

კელასურის სასოფლო საბჭო:

გვარდა: ქართველი - 36%, სომეხი - 25%, ბერძენი - 29%;

ლინდა: ქართველი - 100%;

აკაფა: ქართველი - 100%;

კელასური: ქართველი - 100%;

ლეკუხონა: ქართველი - 100%;

ბირჯა: ბერძენი - 100%.

ოდისის სასოფლო საბჭო:

ოდისი: ქართველი - 28%, ბერძენი - 63%;
 ქვემო ლინდა: ქართველი - 100%;
 პავლოვსკოე: ქართველი - 37%, ბერძენი - 60%;
 პეტროვსკოე: ბერძენი - 100%.

ფსხუს სასოფლო საბჭო:

ფსხუ: რუსი - 100%;
 ალურადსტა: რუსი - 80%, ქურთი - 20%;
 რიკზა: რუსი - 100%;
 ბიტაგა: რუსი - 78%;
 სერგებრიანოე: რუსი - 100%;
 რეშევიე: რუსი - 100%.

თავისუფლების სასოფლო საბჭო:

თავისუფლება: ქართველი - 49%, სომეხი - 32%;
 გორანა: სომეხი - 72%;
 გერხნაია იაშთხვა: სომეხი - 100%;
 ნიჟნაია იაშთხვა: ქართველი - 37%, სომეხი - 45%.

შრომის სასოფლო საბჭო:

შრომა: ქართველი - 100%;
 კამანი: ქართველი - 72%;
 ამზარა: ქართველი - 100%;
 ზეგანი: ქართველი - 36%, ბერძენი - 54%;
 აფიანდა: ბერძენი - 100%;
 მთისუბანი: სომეხი - 62%;
 ნახშირა: რუსი - 37%, ქართველი - 22%;
 სტარუშკინო: სომეხი - 100%.

ეშერის სასოფლო საბჭო:

გვანდრა: სომეხი - 54%;
 შიკვარა: აფხაზი - 34%;
 კუტიშხა: სომეხი - 22%, რუსი - 27%;
 ეშერა: სომეხი - 39%, ქართველი - 27%.

გულრიფშის რ-ნი: ქართველი - 52,8%, აფხაზი - 2,4%, სომეხი - 25,3%, რუსი - 13,3%;

დაბა გულრიფში: ქართველი - 38,4%, აფხაზი - 4,1%, სომეხი - 9,6%, რუსი - 36,4%.

აჟარის სასოფლო საბჭო:

ქვემო აჟარა, ზემო აჟარა, ბუძგური, გვანდრა, ზიმა, ქვაბჩარა, მარჯვენა გენწვიში, მარჯვენა პტიში, მარცხენა გენწვიში, მარცხენა პტიში, მრამბა, ნახარი, ომარიშარა, საკენი, ხეცკვარა, ხუტია, ჩხალთა: ქართველი - 100%;

შაბათკვარა: სომეხი - 100%.

ამტყელის სასოფლო საბჭო:

ამტყელი: ქართველი - 45%, სომეხი - 49%
 ამზარა, ბუდუკი: ქართველი - 100%

ჯამბალი: ქართველი - 79%

ყაღა: ქართველი - 75%, აფხაზი - 25%

პანტა, შუამთა: სომეხი - 100%

გეორგიევსკოე: ბერძენი - 100%

ბალმარანის სასოფლო საბჭო:

ბალმარანი: ქართველი - 69%;

ალექსანდროვკა, პოლტავა-ალექსანდროვსკოე: ქართველი - 100%.

ბაბუშარის სასოფლო საბჭო:

ბაბუშარა: რუსი - 5%, ქართველი - 56%;

ვარჩა, ყორასი: ქართველი - 100%;

ოჯიბინა: ქართველი - 51%, რუსი - 28%.

ვლადიმეროვსკის სასოფლო საბჭო:

ვლადიმეროვკა: ქართველი - 49%, სომეხი - 27%;

ესტონკა: ქართველი - 41%; სომეხი - 30%;

ხუმუშქური: სომეხი - 100%.

განახლების სასოფლო საბჭო:

განახლება, ჭალა: ქართველი - 100%;

ნაა: სომეხი - 100%;

ხუმუშქური: ქართველი - 59%;

ჩერნიგოვკა: ქართველი - 22%, რუსი - 32,5%, სომეხი - 43%.

დრანდის სასოფლო საბჭო:

დრანდა: ქართველი - 66%;

ზემო ფშაფი: ქართველი - 65%, სომეხი - 29%;

ქვემო ფშაფი: ქართველი - 100%;

შალშიანოვკა: სომეხი - 100%.

ლათის სასოფლო საბჭო:

ლათა: ქართველი - 70%;

ქვენოზანი: ქართველი - 60%, სომეხი - 23%;

მარდახუჭი: ქართველი - 70%, აფხაზი - 30%;

ხიზარუხა: ქართველი - 20%, აფხაზი - 60%, თურქი - 20%;

არლუნი, ზემო ლათა, კადარი: ქართველი - 100%.

მაჭარის სასოფლო საბჭო:

მაჭარა: ქართველი - 57%, სომეხი - 32%;

თხუბუნი: ქართველი - 48%, რუსი - 25%, სომეხი - 20%;

ზემო გულრიფში, ქვემო მერხეული: სომეხი - 100%;

კელასური: ქართველი - 63%.

მერხეულის სასოფლო საბჭო:

მერხეული: ქართველი - 64%, სომეხი - 30%;

ლურჯული, ზემო მაჭარა: ქართველი - 100%;

ჩერნიგოვკა: ქართველი - 41%, სომეხი - 40%.

ფშაფის სასოფლო საბჭო:

ფშაფი: ქართველი - 56%, სომეხი - 39%;

მეორე ბალაფიაშთა: ქართველი - 57%, სომეხი - 36%;

პირველი ბალაფიაშთა, ფარნაუთი: სომეხი - 100%.

წებელდის სასოფლო საბჭო:

წებელდა: ქართველი - 56%, სომეხი - 27%;
 მრამბლა, არასარა, აზნათა: ქართველი - 100%;
 მზისეული, წიფლოვანი, ქვემო წყარო, ზემო წყარო, კირნათი, აბლუნვარა:
 სომეხი - 100%;
 აგიში: რუსი - 25%, სომეხი - 33% ბერძენი - 25%;
 მარანი: ქართველი - 60%, სომეხი - 33%;
 გერგემიში: ქართველი - 74%, სომეხი - 24%;
 ოქტომბერი: ქართველი - 63%;
 კელასური: რუსი - 25%, ბერძენი - 75%.

ოჩამჩირის რ-ნი: ქართველი - 40,2%, აფხაზი - 36,7%, სომეხი - 8,3%,
 რუსი - 54%.

ქ. ოჩამჩირე: ქართველი - 58,2%, აფხაზი - 18,2%, სომეხი - 3,3%,
 რუსი - 14,7%.

ქ. ტყვარჩელი: ქართველი - 23,4%, აფხაზი - 42,3%, სომეხი - 1,5%,
 ბერძენი - 0,6%, რუსი - 24,5%.

აგუბედიის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

აძიუბუის სასოფლო საბჭო:

ბალანი: ქართველი - 52%; აფხაზი - 22%;

ახივაა, კულრაზუქი, დობოლქითი, აძიუბუა, ჯობრია, ბალლანი, ახალდაბა,
 წყურგილი: აფხაზი - 100%.

არადუს სასოფლო საბჭო: ქართველი - 100%.

არაკიჩის სასოფლო საბჭო:

არაკიჩი: სომეხი - 100%;

დაჩა: სომეხი - 74%.

არასაძიხის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ათარას სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ათარა-არმიანსკაიას სასოფლო საბჭო:

ათარა-არმიანსკაია, ფსკალი, დებეგინძე: სომეხი - 100%;

ნაა: ქართველი - 100%;

ალაფანკვარა: სომეხი - 78%.

ახალი კინდის სასოფლო საბჭო: ქართველი - 100%.

ბესლაზუბის სასოფლო საბჭო:

დოდლანი: ქართველი - 76%, აფხაზი - 20%;

აბუაფთრა: აფხაზი - 100%;

ბესლაზუბა: ქართველი - 46%, აფხაზი - 49%;

ახალი აკვასკია: ქართველი - 100%.

ღვადის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

გუფის სასოფლო საბჭო:

ზაგანი, გუფი, ფადგუ, აგვავრა, ჩაწეჭითი, აჯამფაზრა: აფხაზი - 100%;

აკვასკია: ქართველი - 100%.

ჯგერდის სასოფლო საბჭო:

ჯგერდა: ქართველი - 54%, აფხაზი - 36%;

გურჩხი: ქართველი - 61%, აფხაზი - 25%;

დღამში, ჯირღული: აფხაზი - 100%.

ილორის სასოფლო საბჭო:

ოხურეი, სუკი, ზენი, ილორი: ქართველი - 100%;

ნაგვლოუ: ქართველი - 71%.

კინდლის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ქოჩარის სასოფლო საბჭო:

ქოჩარა, ლაბრა, ცხენისწყალი: ქართველი - 100%;

ჭლოუ: ქართველი - 68%, აფხაზი - 26%.

კუტოლის სასოფლო საბჭო:

აბააქითი: ქართველი - 42%, აფხაზი - 56%;

ბზანა, თოუმში, კუტოლი, კერკენი: ქართველი - 100%;

ახივაა: აფხაზი - 100%.

ლაბრის სასოფლო საბჭო: სომეხი - 100%.

მერკულის სასოფლო საბჭო:

მერკულა: ქართველი - 56%, აფხაზი - 31%;

ჭუყმური ქართველი - 57%, აფხაზი - 22%.

მოქეის სასოფლო საბჭო:

მოქეი: ქართველი - 27%, აფხაზი - 52%;

აჯაფვი: აფხაზი - 79%;

ჯალი: ქართველი - 79%;

აძიბუარა, ჯალ-აფსუა: აფხაზი - 100%.

ოტაფის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ოხურეის სასოფლო საბჭო:

აყვარაში: ქართველი - 78%, აფხაზი - 21%;

ილორგანი, პირველი ოხურეი, მეორე ოხურეი: ქართველი - 100%.

ფოქეშის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

რეკის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ტამიშის სასოფლო საბჭო:

ანუაარხუ: აფხაზი - 100%

ნაღბოუ: აფხაზი - 45%

ტამიში: აფხაზი - 76%,

ნაოჩი: ქართველი - 60%, აფხაზი - 29%;

წყრიში: ქართველი - 45%, აფხაზი - 24%.

თხინის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

ჭლოუს სასოფლო საბჭო:

ჭლოუ: აფხაზი - 75%;

აქიდრა, აიმარა, არაჟპარა, ანდროუ: აფხაზი - 100%;

ტყვარჩელის სასოფლო საბჭო: აფხაზი - 100%.

**TARIEL PUTKARADZE,
EKA DADIANI**

KARTVELIAN LANGUAGE SPACE¹

1. Language situation in Abkhazia, Megrelia and Svaneti

Ethnonym "Kartveli" has at least 20 century-old usage and designates the nation of a single origin, history and culture. Namely, the term "Kartveli" traditionally is used to denote the population of autochthonic inhabitants of historical Abkhazia, and Egrisi/Megrelia (Odishi, Lower Imereti, Guria, Lazeti), Meskheta (Achara-Machakheli, Borchkha-Murguli, Shavshvet-Imerkhevi, Imer and Amer Tao, Erusheti, Kola, Samtskhe-Javakheti), Saingilo (Kahki, Zakatala, Belakani,) Pkhovi (Tusheti, Pshav-Khevsureti, Mtiulet-Gudamakari, Khevi), Svaneti, Takveri (Racha-Lechkhumi), Margveti (Upper Imereti), Kakheti and Kartli (central Kartli: regions of Mtskheta, Gori, Khashuri, Borjomi; Inner Kartli: Akhlagori, Tskhinvali and Java regions; Lower Kartli: Rustavi, Gardabani, Dmanisi, Marneuli, Tetri Tskaro, Tsalka.

For the national self-identification issue the records of Leonti Mroveli, Giorgi Merchule and other early authors of Kartlis Tskhovreba (The Georgian Chronicles) provide interesting evidences which are so well-known to the scholarly literature that for the briefness I think I need not quote details here. I would rather mention the document of 1790 known as "The treaty of unity of Iverians" signed by Prince Kings of Kartlo-Kakheti, Megrelia, Imereti and Guria. The treaty states it clearly that

"As all the Iverians within the neighbouring kingdoms of Kartlians, Kakhetians, Imeretians, Odish and Gurians have the same faith, and are the children born from one and the same church and are owners of one language and have mavaskhelobititsa - the mutually obligatory love (T.P.) as the kinsmen united with one family ties. ...Therefore we kings and princes of above-mentioned kingdoms and principalities of the country of Iveria make the vow in the name of God-Almighty, expressing clearly the thoughts of each of us thereafter...."

The same spirit is common in Georgia not only for those Georgians who live in Georgia (as Svans, Megrels, Laz of Gonio-Sarpi, Meskhs, Javakhs, Acharians, Gurians, Imeretians, Lechkhumiens, Rachans, Kartlians, Kakhetians, Tushes, Khevsurs, Pshavians, Mtiulians, Gudamakrians, Mokheviens...) but also to any Georgians living beyond its present borders, the autochthonic population of Azerbaijan and Turkey who still identify themselves as Georgians, and regard Georgian as their mother tongue (Ingiloians/Hers, Machakhlians, Murgulians, Imerkheviens, Taoians, a part of Lazes..).

For many centuries Georgian literary language served as state, church (divine service) and of literature in the entire territory of Georgia (including Abkhazeti). "Kartuli" is the language of the state and culture to each Kartvelian group living within the jurisdiction field of Georgia. However, in the informal situations (mainly in the rural areas) local varieties of the literary language are also in use.

* * *

¹ According to the materials of the census of 1989 the Georgian residents of the regions of Gagra, Gudauti, Sokhumi, Gulripshi and Ochamchire are people from Lechkhumi, Imereti, Svanetia, etc.

In the scientific literature there exist two main thoughts about the classification of the speech units of the Georgians:

The first: Georgians have one mother tongue - the Georgian Language (which is historically written language of the church, state, and of literature of the Georgians) and more than twenty dialects.

The second: Georgians have 3-4 languages: Georgian, Megrel-Laz, Svan (of which Georgian is national, church and state language of Georgians) and about twenty dialects.

The question has been widely discussed in the specialist literature.

We think that only the first opinion presents historical truth. As for the second opinion it had been activated by the Russian Empire officials in the sixties of the 19th century as the purposeful part of the Empire's Scheme to conquer the South Caucasus. They declared the names of different groups of Georgians (Megrelians, Laz, Svans, Acharians, Khevsurians, Tushians, Meskhs...) as different ethnic groups and their dialects as different languages.

The public men and scholars in 19th -20th cc and pre-socialist revolution of Russia's scholars strongly opposed the Russian Empire language policy that had been making all efforts to eliminate national unity of Georgians by way of creating new written languages on the basis of the different dialects of Georgia.

The particular wave of protest came out from the population of Megrelia and Svaneti who had easily realized the meanness of the Russian Empire's policy; the local population saw the danger that the occupants tried to alienate these people from their centuries-old written culture. I quote only a few from the famous authors:

Iakob Gogebashvili: "Megrelian community has always considered Georgian language as their main mother tongue and they regarded their local dialect as native-speech ("On the question of Megrelian elementary school," 1903).

Ambrosi Khelaisi "They (Russian politicians) tried to expel Georgian language from the schools and churches in Megrelia; this fact has awoken powerful aspiration for the survival of the nationality. Megrelians have been inspired of the idea of protecting their literacy and church language (1906, p.122-123; 131-132).

Tedo Sakhokia: "It is a common knowledge that the "question of the language of Megrelians" has never existed, before the appearance of Russians in Georgia. The problem emerged only after Russians established in Georgia, and various principalities were abolished and different parts of our motherland have been unified in the new way. The Government of Russia felt the danger in the unification and they decided to launch the plan of artificial crumbling of the country. In 1870 they attacked schools in Megrelia. Georgian language was expelled from these ministry schools as non-mother language"(What do you seek after? 1925).

Russia's language invasion continued in the Soviet period. In the twenties and thirties of the 20th c. the Central Committee of Socialist Georgia issued the decree of "the rehabilitation of privileges of Megrel language at schools, court-procedures and newspaper printing."

In spite of all these efforts Megrelians found enough courage to oppose to the Soviet Empire. Several famous public men who grew up in Megrelia took a lead in this resistance; e.g. Konstantine Gamsakhurdia postulated the idea in consideration of the ancient Georgian standpoints about the development of the Georgian literary language, which has strong theoretical value to these days.,

He says, "I think that the reparation of the language should be carried on the basis of local dialects. Georgian literary language should be open to the dialect

words of Megrel and Svan as well as Pshavian-Kartvelian speeches (K. Gamsakhurdia 1922; see ten volume edition, 1983, V.VII p. 441) and "the twentieth century belles-lettres should provide the complex synthesis of the language elements of Megrelian and Gurian dialects, Ilia's Kartlian

Akaki's Imeretian, and Vasha's Pshavian and some total of these could be regarded as an ideal literary language.

In the 50-60s of the twentieth century the efforts of creating new literary languages on the basis of the Georgian dialects ceased but in the 90-s of 20th c. when the disintegration of the Soviet empire became reality the question concerning the creating "alphabets" and "mother tongue books" of Megrel and Laz, together with the translation of the Bible, was renewed again

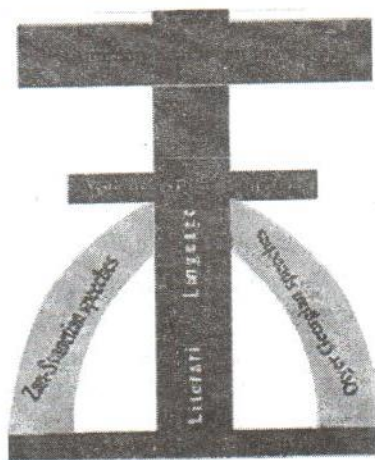
to become the agenda question...

I think that from the linguistic point of view there is no ground to attest the existence of so-called 3-4 Georgian languages (Kartuli, Megrel, Laz and Svan). The theory has been initiated by empire ideology by politicizing the question which, nevertheless, is still alive in the scientific circulation

The question of the Georgian Literary language as the basic language unit is crucial in discussing the issue. The collation of common-Kartvelian, archaic Georgian literary language and the language facts of different Georgian dialects, as well as the borrowings from different languages and "landings" in other languages at the turn of the old and new era supports the idea that historically the literary language of Georgians - the language of the religious literature (the so-called Old Georgian) had been developed by the end of the BCE and is based on the Common Kartvelian language and not on any individual dialect. The history of the ancient written records manifests that the archaic literary language evolved with participation of all the Georgian communities (in Megrelia, Svaneti, Meskheta, Kartlo-Kakheti etc).

It should be noted here that the reconstructed model of the common Kartvelian language, on one hand, and archaic written language reveal striking similarity and on the other, all the Kartvelian speeches come out as a secondary, or late variant of the above-mentioned model. Language facts preserved in the archaic written documents serve as a point of departure for the Megrel-Laz, Svan and other Georgian speeches.

According to the above stated discussion my standpoint can be schematically expressed as follows:

In the classification of the language units we should consider the relationship between the dialect and the national language.

Dialect is defined as the branch of people's common language; a definite speech unit related to the structure of the literary (standard) language as one of its varieties can be regarded its dialect, if the community of the given dialect has through its history been participating in the formation of the literary language.

Cf.: On the other hand we should consider unwritten language as the language used by the community of the common language and ethnic identity, who do not possess written culture and in the process of creation and official writings they use the written language of other people, and their unwritten language continues to function (in the form of dialect speeches, jargons...).

Megrel-Chan and Svan dialects cannot be considered unwritten languages for the simple reason that the owners of these varieties of the literary Georgian have at least twenty-century old written tradition in their mother tongue - Georgian language.

On the basis of the genealogical scheme of the Kartvelian language units and in relation to the history of many-centuries-old Georgian literary language all Georgian dialects known to us can conventionally be grouped as follows:

Central dialects: Kahketian, Kartlian, Imeretian, Lechkhumian, Gurian.

Marginal dialects:

Meskhian dialects: Acharian, Livanan, Machakhelian, Imerkhebian, Taoian Samtskheian, Javahk;

Her dialects: Kakian, Aliabatian;

Pkhovian dialects: Chagma-Tush, pshvian, Khevsur, Khebian, Mtiul-Gudamaqrian. Here I can consider Tsova-Tush which incorporates both Vainakh and Georgian strata.

Rachian dialects: Lower Rachian, Upper Rachian;

Svan dialects: Lashkh, Lentekhan, Cholur, Balskvemoan, Balszemoan; conventionally we can give particular place to Dali Valley Svan Speech. Dali's Svaneti is situated in the upper valley of the Kodori river, in upper Abkhazeti. The original name of the people living here is "misimielebi" (who were one of the Svan tribes.) in 1867 Russian empire government exiled these people to Turkey. Modern population of the place is Georgians that came to live here from Svaneti. Their dialect has preserved basic characteristic features of both Balzemoan and Balskvemoan speeches; naturally we witness the mixture of speech codes.

Zan dialects: Megrel (Eastern or Senak-Martvilian and western or Zugdid-Samurzaqanoan speeches); Laz (Khopan, Vitsur-Arkabeian, Atinan).

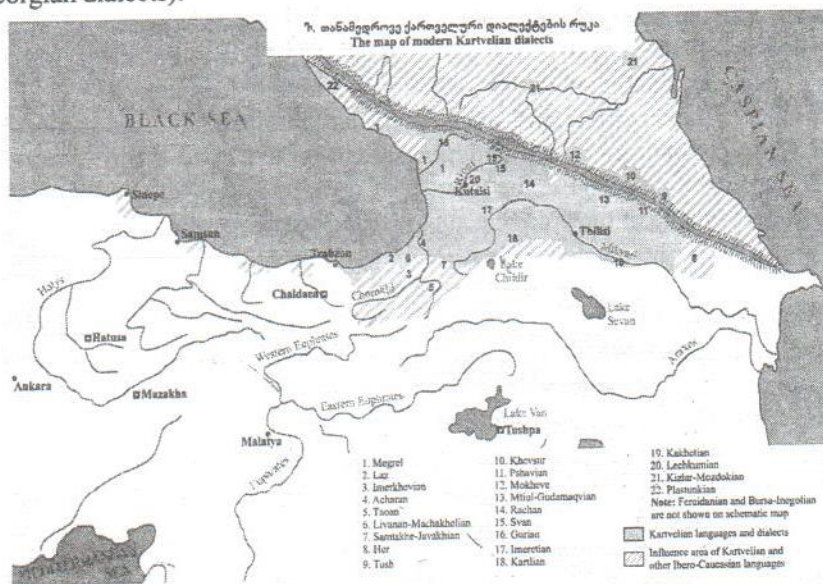
Dialects of the Georgians outside Georgia's historical territories:

Fereidianian, The Georgian language of Chveneburebi in Turkey (spoken in Bursa-Inegol, Adafazar-Izmit, Gonen and Kaizer areas, dialects of immigrated Georgian Mohajirs) and Qizlar- Mozdokian-Plastunka Georgian.

In modern Georgia the coexistence of the Georgian literary language and its dialects presents as monolingual diglossa form; Mother language is official (science, culture, education, church, media, etc) language, and dialectal varieties are family speech (not infrequently together with the literary Georgian).

Schematic map featuring of the modern Georgian lingual universe looks as

follows (different colors show the fields of functioning of the Georgian literary language - the Mother-tongue of Georgians; Arabic numbers show the areas covered by the Georgian dialects):

Below we provide the language situation description in the north-west Georgia: in Svaneti, Megrelia and Abkhazia; namely, the linguistic map of Georgia gives the boundaries of Svan speeches and Megrel- one of the Zan dialects (in the nearest future we plan to publish the maps of other Georgian dialects) and the percentage data of spoken languages in Abkhazia according to the inhabited areas (We have taken for the basis the official census data of the Soviet Union of 1989).

van dialects: (the boundaries between speeches are represented according to the village names): Lentekhian: Khopuri, Rtskhmeluri, qvedreshi, Gvimrala, Nanari, Leksura, Paqi, Laskadura Gulida, Babili, Lesema, Kheldi, Khacheshi, Bavari, Tskhumaldi;

Cholurian: Mutsdi, Saqdari, Shtvili, Buleshi, Mutsta, Tekali, Leusheri, Mami, Ukuleshi Zagaloti, Chvelieri, Panaga, Tvibi;

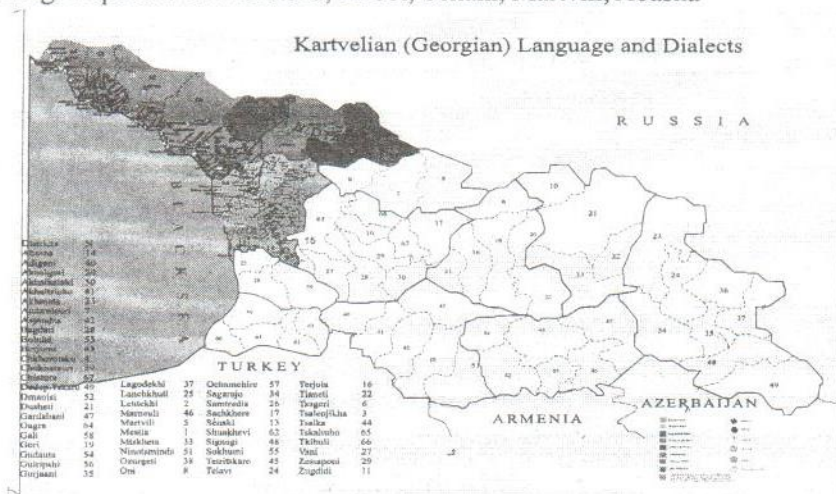
Lashkh: Luji, Sasashi, Mebetsi, Lekosandi, Zhakhunderi, Chukuli, Lampalashi, Lemzagori, Kheria, Lashkrashi, Chikhareshi, Akhalsheni, Mele, Shkedi, Margvishi, Natsuli, Ghobi, Benieri, Makhashi;

Balzemoan: Ushguli (Zhibiani, Chvibiani, Chazhashi, Murqmeri), Kala (Vichnashi, Khe, Laikhor, Davberi, Iprari, Khalde), Ipari (Nakipari, Zegani, Atsi, Bogreshi, Ipari, Tsvimri, Ieli, Adishi), Muzhali (Chvabiani, Zhabeshi, Chaldashi), Mulakhi: (Ghobri, Zardlashi, Zhamushi, Mushkieri, Lakhiri, Cholashi), Mestia (Seti, Lekhtani, Lanchvani, Lagami), Lenjeri: (Nesguni, Demsia (Lemsia), Kashveti, Soli, Lashtkveri, Muhkeli), Latali: Ipakhi, Leshuki, Lashkvashi, Shqaleri, Matskhovarishi, Kvanchiani, Gibami, Enashi (Ienashi), Lakhushiti, Lahili), Tsana, Zeskho (Tsana and Zeskho, as administrative units, belong to Lower Svaneti - Lentekhi region, but the place is inhabited by Svans who had come here to live from the village of Ushguli, correspondingly they have Balszemoan speech).

Balzqemoan: Becho (Dali, Naki, Tavrari, Jibe, Vedi, Tsimari, Bagvdanari, Chvabe, Ipari, Idliani, Skormeti, Tsirmindi, Jorkvari, Tsalanari), Tsumari (Gabalti,

Dali's Svaneti villages are: Lata, Ptishi, Adzgara, Chkhalta, Azhara, Gentsvishi, Omarishara, Sakeni, Gvandra, Khutia...

Megrel dialect of the Megrel - Laz group (Because of the multitude of villages dialect boundaries are given according to the names of regions): West Megrel speech: Gali (formally part of the Abkhazian autonomous republic), Zugdidi, Tsalenjikha. East Megrel speech: Chkhorotsku, Khobi, Senaki, Martvili, Abasha

Compare the statistical data of the mixed population settlements in Abkhazian Autonomous Republic: 1

Gagra - Georgian - 28,1%; Abkhaz - 11,2%; Armenian - 19,4%; Greek - 1,7%;
Russian - 30,5%

Gantiadi village council: Georgian - 20,0%; Abkhaz - 2,7%; Armenian - 43,1%; Russian - 25,1%

Bichvinta village council: Georgian - 23,3%; Abkhaz - 16,0%; Armenian - 5,3%; Russian - 42,4%

Alakhadze's village council:

Alakhadzi: Georgian - 34%, Armenian - 37%;

Baghnari village council:

Baghnari: Armenian - 75%;

Veli: Armenian - 79%;

Mendeleevo: Armenian - 60%, Belorussian - 20%.

Bzipi village council:

Bzipi: Georgian - 46%;

Bzipta: Georgian - 100%;

Aqvara: Abkhaz - 34%, ghussian - 20%;

Atinta: Georgian - 38%, Armenian - 29%;

Ipnari: Georgian - 28%, ghussian - 24% Armenian - 22%.

Kolkhida village council:

Alpiiskoe: Abkhaz - 61%, Georgian - 22 %;

Gruzinskoe ushelie: Abkhaz - 51%, Georgian - 41 %;

Zemo khevi: Abkhaz - 79%;

Otradnoe: Georgian - 30 %, Abkhaz - 56%.

Leselidze village council:

Leselidze: Abkhaz - 33%, Georgian - 32 %;

Salme: Abkhaz - 39%, Georgian - 34 %;

Sulevo: Georgian 61%.

Lidzava village council:

Lidzava: Georgian - 38 %; Abkhaz - 29%;

Atsijkva: Abkhaz - 63%;

Rapitsa: Abkhaz - 39 %, Georgian - 30%, Abkhaz - 23%.

Mikelripshi village council:

Demerchentsi: Abkhaz - 49 %, Georgian - 45%;

Mikelripshi, Salkhino, Tsabliani, Tsodniskari: Abkhaz - 100%.

Kheivani village council:

Kultubani: Abkhaz - 59 %;

Kheivani: Abkhaz - 47 %, Georgian - 39%;

Tsalkoti: Abkhaz - 54 %, Georgian - 32%;

Sapranovo: Abkhaz - 65 %, Georgian - 29%;

Kholodnaia rechka village council

Grebeshoki: Abkhaz - 63 %;

Kholodnaia rechka: Georgian - 43%, Abkhaz - 38 %;

Chigripshi: Abkhaz - 54 %, Georgian - 23%;

Orehovo: Abkhaz - 100%.

Mekhadiris village council: Abkhaz - 100%.

Khashupsis village council: Abkhaz - 100%.

Gudauta region: Georgian - 13,4%, Abkhaz - 53,1%, Armenian - 15,4%, Greek - 1,0%, Russian - 13,5%.

Gudauta: Georgian - 13,1%, Abkhaz - 48,0%, Russian - 21,2%;

Akhali atoni: Georgian - 7,6%, Abkhaz - 23,1%, Armenian - 16,7%, Russian - 44,0%;

Daba miusera: Georgian - 6,3%, Abkhaz - 47,4%, Russian - 34,0%.

Aatsis village council:

Aatsi, Kutidzra, Binkha, Aghdzisi, Alra: Abkhaz - 100%.

Abgharkhuki village council:

Tsoukhva, Bazikita, Abakhvamtsa, Abgharkhuki, Tasrakva: Abkhaz - 100%;

Baghikita: Georgian - 27 %, Abkhaz - 71%;

Agaraki village council: Armenian - 100%.

Anukhvi village council:

Anukhva: Armenian - 38%, Abkhaz - 56%;

Abaakhuda: Armenian - 47%, Abkhaz - 44%;

Ajmatvara: Armenian - 22%, Abkhaz - 77%;

Akvacha: Abkhaz - 100%;

Akui: Abkhaz - 50%, Russian - 50 %;

Armianskoe ushelie: Armenian - 24%, Abkhaz - 62%;

Akalmara, Vesiolovka, Anukhva armianskaia: Armenian - 100%.

Achandara village council:

Khabiu: Abkhaz - 78%

Achandara, Aualitsa, Jgidirkhva, Dzibziri, Kvabruta, Tsvindirta, Aosirkhva:

Abkhaz - 100 %.

Blaburkhva village council: Abkhaz - 100%.

Jirkhva village council:

Apshankhvara, Bgardvani, Jirkhva, kvasapa, Akhutsa: Abkhaz - 100%;

Sinirkhva: Abkhaz - 22%, Georgian - 70 %;

Akvacharkhu: Armenian - 79%.

Duripshi village council:

Duripshi: Georgian - 100%;

Abgara, aratu, atarhabla, tvanaschu: Abkhaz - 100%.

Zvandripshi village council: Abkhaz - 100%.

Kaldakkhvi village council:

Akhvaja: Abkhaz - 73%;

Kaldakhvara, Amparaarkhu, Ajakhu: Abkhaz - 100%.

Qulanurkhva village council:

Tasraqva: Georgian - 27%, Armenian - 37%, Abkhaz -28%;

Qulanurkhva, Abgavera, Adeigvara, Aruta, Achkatsa, Tamkvach-igvavera,

Osiarkhu, Tsvisharkhu: Abkhaz - 100%.

Likhni village council:

Ajimchighra: Georgian - 25%, Abkhaz - 73%;

Khetskvara: Abkhaz - 79%;

Mzakhva: Russian - 20%, Abkhaz - 52%;

Adzlagarkhuki: Abkhaz - 75%;

Bambora: Russian - 46%, Abkhaz - 21%;

Adzlagara, Papshira, likhni, Algiti: Abkhaz - 100%.

Mgudzirkhva village council:

Arashachu: Abkhaz - 76%;

Aptskhva, Ambara, Mgudzirkhva, Ondanirkhva, Gugunirkhva, Paptsva: Abkhaz-

100%.

Sokhumi region: Georgian - 44,4%, Abkhaz - 5,1%, Armenian - 28,9%, Greek - 1025%, Russian - 7,2%;

Sokhumi: Georgian - 41,5%, Abkhaz - 12,5%, Armenian - 10,3%, Greek - 6,2%, Russian - 21,6%.

Akhalsopeli village council:

Akhalsopeli: Georgian - 24%, Armenian - 59%;

Dzighuta: Georgian - 32%, Armenian - 31%, Greek - 30%;

Volodarskoe: Georgian - 73%;

Kelasuri: Georgian - 62%, Armenian - 29%;

Alekseevka: Russian - 23%, Greek - 64%.

Akhalsheni village council:

Akhalsheni: Georgian - 67%, Greek - 28%;

Guma: Armenian - 100%;

Shubara: : turk - 22%, Greek - 55%;

Mtiskalta: Armenian - 100%;

Ochubure: Armenian - 100%;

Satave: : Georgian - 66%;

Adzhibdzara: Russian - 33%, Georgian - 33%, Greek - 25%.

Besleti village council:

Besleti: Georgian - 61%;

Abadzaqva: Georgian - 70%;

Zemo birtskha: Georgian - 65%;

Kvemo birtskha: Georgian - 61%.

Verkhnaia eshera village council:

Ambarikhutsa: Armenian - 63%;

Verkhnaia eshera: Armenian - 67%;

Aghdara: Armenian - 100%;

Uazabaa: Greek - 100%;

Adzighedzi: Armenian - 55%, Abkhaz - 24%.

Gumista village council:

Gumista: Georgian - 25%, Armenian - 49%;

Achadara: Georgian - 54%, Armenian - 33%;

Lechkope: Georgian - 46%, Armenian - 32%.

Kelasuri village council:

Gvarda: Georgian - 36%, Armenian - 25%, Greek - 29%;

Linda: Georgian - 100%;

Akapa: Georgian - 100%;

Kelasuri: Georgian - 100%;

Lekukhona: Georgian - 100%;

Birja: Greek - 100%.

Odishi village council:

Odishi: Georgian - 28%, Greek - 63%;

Kvemo linda: Georgian - 100%;

Pavlovskoe: Georgian - 37%, Greek - 60%;

Petrovskoe: Greek - 100%.

Pskhu village council:

Pskhu: Russian - 100%;

Aghurapsta: Russian - 80%, Kurd - 20%;

Rikza: Russian - 100%;

Bitaga: Russian - 78%;

Serebrianoe: Russian - 100%;

Reshevie: Russian - 100%.

Tavisupleba village council:

Tavisupleba: Georgian - 49%, Armenian - 32%;

Gorana: Armenian - 72%;

Verkhnaia iashtkhva: Armenian - 100%;

Nidznaia iashtkhva: Georgian - 37%, Armenian - 45%.

Shroma village council:

Shroma: Georgian - 100%;

Kamani: Georgian - 72%;

Amzara: Georgian - 100%;

Zegani: Georgian - 36%, Greek - 54%;

Apianda: Greek - 100%;

Mtisubani: Armenian - 62%;

Nakhshira: Russian - 37%, Georgian - 22%;

Starushkina: Armenian - 100%.

Eshera village council:

Gvandra: Armenian - 54%;

Shittsvara: Abkhaz - 34%;

Kutishkha: Armenian - 22%, Russian - 27%;

Eshera: Armenian - 54%, Georgian - 27%;

Gulripshi region: Georgian - 52,8%, Abkhaz - 2,4%, Armenian - 25,3%, Russian - 13,9%;

gulripshi: Georgian - 38,4%, Abkhaz - 4,1%, Armenian - 9,6%, Russian - 36,4%.

Adzara village council:

Kvemo adzara, Zemo adzara, Budzguri, Gvandra, Zima, Kvabchara, Marjvena gentsvishi, Marjvena ptishi, Martskhena gentsvishi, Martskhena ptishi, Mramba, Nakhari, Omarishara, Sakeni, Khetskara, Khutia, Chkhalt: Georgian - 100%

Shabatkvara: Armenian - 100%

Amtqeli village council:

Amtqeli: Georgian - 45%, Armenian - 49%;

Amzara, buduki: Georgian - 100%;

Jampali: Georgian - 79%;

Qada: Georgian - 75%, abkhaz - 25%;

Panta, Shuamta: Armenian - 100%;

Georgievskoe: Greek - 100%.

Baghmarani village council:

Baghmarani: Georgian - 69%;

Aleksandrovka, Poltava-aleksandrovskoe: Georgian - 100%.

Babushara village council:

Babushara: Russian - 5%, Georgian - 56%;

Varcha, Qorasi: Georgian - 100%;

Ojibina: Georgian - 54%, Russian - 28%.

Vladimirovki village council:

Vladimirovka: Georgian - 49%, Armenian - 27%;

Estonka: Georgian - 41%, Armenian - 30% ;

Khumushkuri: Armenian - 100%.

Ganakhleba village council:

Ganakhleba, Chala: Georgian - 100%;

Naa: Armenian - 100%;

Khumushkuri: Georgian - 59%;

Tshernigovka: Georgian - 22%, Russian - 32,5%, Armenian - 43%.

Dranda village council:

Dranda: Georgian - 66%;

Zemo pshapi: Georgian - 65%, Armenian - 29%;

Kvemo pshapi: Georgian - 100%;

Shaumianovka: Armenian - 100%.

Lata village council:

Lata: Georgian - 70%;

Kvenobani: Georgian - 60%, Armenian - 23%;

Mardakhuchi: Georgian - 70%, Abkhaz - 30%;

Khizarukha: Georgian - 20%, Abkhaz - 60%, turk - 20%;

Arghuni, Zemo lata, Kadari: Georgian - 100%.

Machara village council:

Machara: Georgian - 57%, Armenian - 32%;

Tkhubuni: Georgian - 48%, Russian - 25%, Armenian - 20%;

Zemo gulripshi, Kvemo merkheuli: Armenian - 100%.

Kelasuri: Georgian - 63%

Merkheuli village council:

Merkheuli: Georgian - 64%, Armenian - 30%;

Ghurzuli, Zemo machara: Georgian - 100%;

Chernigovka: Georgian - 41%, Armenian - 40%.

Pshapi village council:

Pshapi: Georgian - 56%, Armenian - 39%;

Meore baghadziashta: Georgian - 57%, Armenian - 36%;

Pirveli baghadziashta, Parnauti: Armenian - 100%.

Tsebelda village council:

Tsebelda: Georgian - 56%, Armenian - 27%;

Mrambda, Arasara, Azanta: Georgian - 100%;

Mziseuli, Tsiplovani, Kvemo tsqaro, Zemo tsqaro, Kirnati, Ablukhvara: Arme-

nian - 100%;

Agishi: Russian - 25%, Armenian - 33% Greek - 25%;

Marani: Georgian - 60%, Armenian - 33% ;

Gergemishi: Georgian - 74%, Armenian - 24% ;

Oktomberi: Georgian - 63%;

Kelasuri: Russian - 25%, Greek - 75%.

Ochamchire region: Georgian - 40,2%, Abkhaz - 36,7%, Armenian - 8,3%, Russian - 5,4%;

Ochamchire: Georgian - 58,2%, Abkhaz - 18,2%, Armenian - 3,3%, Russian - 14,7%;

Tqvarcheli: Georgian - 23,4%, Abkhaz - 42,3%, Armenian - 1,5%, Greek - 0,6%, Russian - 24,5%;

Agubedia village council: Abkhaz - 100%.

Adzibdza village council:

Balani: Georgian - 52%, Abkhaz - 22%;

Akhivaa, Kudrakhuki, Dopoukiti, Adziubdza, Jobria, Baghlani, Akhaldaba,

Tsqurgili: Abkhaz - 100%.

Aradu village council: Georgian - 100%

Arakichi village council:

Arakichi: Armenian - 100%;

Dacha: Armenian - 74%.

Arasadzikhi village council: Abkhaz - 100%.

Atara village council: Abkhaz - 100%.

Atara-armianskaia village council:

Atara-armianskaia, Pskali, Depegindze: Armenian - 100%;

Naa: Georgian - 100%;

Alapankvara: Armenian - 78%.

Akhali kindghi village council: Georgian - 100%.

Beslakhuba village council:

Dodlani: Georgian - 76%, Abkhaz - 20%;

Abjaaptra: Abkhaz - 100%;

Beslakhuba: Georgian - 46%, Abkhaz - 49%;

Akhali akvaskia: Georgian - 100%.

Ghvada village council: Abkhaz - 100%.

Gupi village council:

Zagani, Gupi, Padgu, Agvavera, Chatsvkiti, Ajampazra: Abkhaz - 100%;

Akvaskia: Georgian - 100%.

Jgerda village council:

Jgerda: Georgian - 54%, Abkhaz - 36%;

Gurchkhi: Georgian - 61%, Abkhaz - 25%;

Dghamshi, Jirghuli: Abkhaz - 100%.

Ilori village council:

Okhurei, Suki, Zeni, Ilori: Georgian - 100%;

Nagvalou: Georgian - 71%.

Kindghi village council: Abkhaz - 100%.

Kochara village council:

Kochara, labra, Skhenistskali: Georgian - 100%;

Chlou: Georgian - 68%, Abkhaz - 26%.
Kutoli village council:
Abaakiti: Georgian - 42%, Abkhaz - 56%;
Bzana, Toumishi, Kutoli, Kerkeni: Georgian - 100%;
Akhivaa: Abkhaz - 100%.
Labra village council: Armenian - 100%.
Merkuli village council:
Merkula: Georgian - 56%, Abkhaz - 31%.
Juqmuri Georgian - 57%, Abkhaz - 22%.
Mokvi village council:
Mokvi: Georgian - 27%, Abkhaz - 52%;
Ajadzvi: Abkhaz - 79%;
Jali: Georgian - 79%;
Adzibdzara, Jal-apsua: Abkhaz - 100%.
Otapi village council: Abkhaz - 100%.
Okhurei village council:
Aqvarashi: Georgian - 78%, Abkhaz - 21%;
Ilorgani, Pirveli okhurei, Meore okhurei: Georgian - 100%.
Pokveshi village council: Abkhaz - 100%.
Reka village council: Abkhaz - 100%.
Tamishi village council:
Anuaarkhu: Abkhaz - 100%;
Naghbou: Abkhaz - 45%;
Tamishi: Abkhaz - 76%;
Naochi: Georgian - 60%, Abkhaz - 29%, ;
Tskrishi: Georgian - 45%, Abkhaz - 24% .
Tkhina village council: Abkhaz - 100%.
Chlou village council:
Chlou: Abkhaz - 75%;
Akidra, Aimara, Aradzpara, Androu: Abkhaz - 100%.
Tqvarcheli village council: Abkhaz - 100%.

(The mark showing the percentage index of population on the map is adopted according to the percentage indexes of the villages in village councils (See social economic situation of Abkhazian Autonomic Republic 1985-1990, Statistics, Tbilisi, 1996).

ზოგადი სემანტიკური ყოფითი ტერმინებისათვის ქართულში

ენა რთული ფენომენია. მასში განირჩევა განსხვავებული ერობრივი შრეები, რომელთა წყაროა როგორც ენის განვითარების ისტორიული (ქრონოლოგიური) საფეხურები, ისე მისი გეოგრაფიული და სოციალური განშტოებანი (ქვესისტემები).

საერთო-სალიტერატურო ენა შეიძლება განვიხილოთ როგორც ენობრივი ერთეულების დამოკიდებულებათა ცენტრალური სისტემა და ლინგვისტური ინტერესის ხასიათის შესაბამისად მასთან მიმართებაში განვსაზღვროთ ამა თუ იმ ენობრივი ქვესისტემის, შრის, „ველის“ სტატუსიცა და კანონზომიერებანიც. ამგვარ მიმართებათა მაგალითებია: სალიტერატურო ენის ლექსიკა - დილექტური ლექსიკა, სალიტერატურო ენის ტერმინოლოგია - დარგობრივი ლექსიკა... თავის მხრივ, ასეთი ბინარული სისტემები აგებულიანთ რთულია და მოიცავს დამოკიდებულებათა ქვეჯგუფურ შრეებს. მაგალითად, დარგობრივი ლექსიკა - ტერმინთა სისტემა (/ტერმინოლოგიური ველი). „ტერმინოლოგიური ველი“ (რეფორმატსკი) ეს არის ენის მოცემული ტერმინოლოგია, განსხვავებული სხვადასხვა დარგის მიხედვით, პარადიგმატიკის გარკვეული რგოლი, რომლის ფარგლებშიც ყოველი ტერმინი ერთ ცნებასთანაა დაკავშირებული და რომლის მიღმაც იგი კარგავს თავის თვისებას (რ. ღამბაშიძე, 1986, გვ. 9). ტერმინოლოგიური ველის სპეციფიკასა და მისეულ კანონზომიერებებს ტერმინთა სახეობა განსაზღვრავს. ამ თვალსაზრისით განსხვავებული „ქცევისა“ სამეცნიერო-თეორიული ტერმინი (ცნების დასახელება) და ყოფითი ტერმინი (საგნის დასახელება) (ვინოკური)¹. ყოფითი ტერმინის სპეციფიკა მის საგნობრიობასა და ენობრივი კოლექტივის მიერ მის აქტიურ გამოყენებაში ვლინდება.

ყოფით ტერმინთა სისტემის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ტრადიციული ჭურჭლის ტერმინოლოგიური ველი. მასში შემავალ ლექსიკურ ერთეულთა საანალიზოდ ამჯერად მხოლოდ ზოგადი სემანტიკის ტერმინებზე შევჩერდებით (მასალა განხილული იქნება დიპრონულად, ქართული ენის ქვესისტემათა მონაცემების გათვალისწინებით). ესენია: საცეცხური/საცეცხლური, საგბოლველი, სადუღარი, გუადრაკი/გუარდაკი.

საცეცხლური პოლისემანტიკური სიტყვა იყო ძველ ქართულში. იგი აღნიშნავდა „ცეცხლსაყრელ ჭურჭელს; ცეცხლში სადგმელ ჭურჭელს“ (ილ. აბულ.). წერილობითი წყაროების სათანადო ადგილები მოწმობენ, რომ ამ სიტყვას ჰქონდა საჭმლის ხარშვისთვის გამოყენებული ჭურჭლის, ასევე, საეკლესიო დანიშნულების („ცეცხლსაყრელი“) ჭურჭლის მნიშვნელობა. კონტექსტებში: „მიეახლა დიაკონსა და მიიხუნა მისგან საცეცხური“ (ისტ. II. 6,24); „შეიხუნ მას შინა საცეცხური, სავსენი საკუმეველითა“ (მ.ს.წ. 273, 6) - საცეცხური საეკლესიო ჭურჭლის აღმნიშვნელია, ხოლო წინადადებაში: „ქმნა ქირამ ფოცხუები

¹ ყოფითი ტერმინის შესატყვისია ბ. ფოჩხუსთან „პროდუქტის სახელი“. მეცნიერი დარგობრივ ლექსიკაში პროდუქტთან ერთად მისი შექმნისა და მოხმარების პროცესების ამსახველ ტერმინებს გამოყოფს (იხ. ბ. ფოჩხუა, თბ., 1974, გვ. 215).

და საცეცხურები“ (II ნშტ. 4,11) - იგივე ტერმინი სახარშავ ჭურჭელს აღნიშნავს.

„სიტყვის კონაში“ საცეცხური განიმარტება როგორც „სამდღელოთა ცეცხლის ჭურჭელნი სუ(ლ)ნელთა საკმეველთა დასაკმეველად“, საბა მას საცეცხლე („ცეცხლთა ჭურჭელი, ცეცხლის ჩასაყრელი ჭურჭელი, სადა მარადის ცეცხლი ეგზების“) ცნების ბუდეში აერთიანებს (საბა).

საცეცხლური საღვთისმსახურო დანიშნულების ჭურჭელია დ. ჩუბინაშვილის განმარტებითაც: „მანკანა, მუჯამარი, ეკლესიაში ხმარებული სასაკმევლე“. აქვე მის სინონიმად დასახელებულია საცეცხლე (დ. ჩუბ.).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში საცეცხლური მონოსემიურია, მას მხოლოდ სარიტუალო დანიშნულება შერჩენია: ქეგლ-ის მიხედვით, საცეცხლური არის „საკმევლის დასაკმევი ლითონის ჭურჭელი ღვთისმსახურების დროს“ (ქეგლ).

საცეცხლური წარმოების თვალსაზრისით დერევატია. ცხ- ძირი ქართველურია: სალიტ. ქართ. ცხ- (ცეცხლი, სიცხე, ცხელი); ზან. ჩხ- (დაჩხირი, სინჩხე)². საცეცხლური ნაწარმოებია ცეცხლისაგან. ეს უკანასკნელი კი მიღებულია სეცხლისაგან (არნ. ჩიქობავა). ჭანურ-მეგრული შესატყვისებია: ჭან. და-ჩხ-ურ/და-ჩხ-ირ-ი/და-ჩხ-ი-ი, მეგრ. და-ჩხ-ირ-ი.

ძირეულია -ცხ-. იგი კანონზომიერადაა გადმოცემული ჩხ-თი ჭანურსა და მეგრულში. ლ- დეტერმინანტი-სუფიქსია. მას შეესაბამება მორფოლოგიურად -ურ- ჭანურში. ურ→ირ-, დაჩხ-ურ→დაჩხ-ირ. ეს ვარიანტი წარმოდგენილია მეგრულში ხმოვანთა შორის რ-ს დაკარგვა გვაძლევს დაჩხი-ი-ს... თავიდანური ცე - მიღებულია სე-საგან და წიგთის კატეგორიის მაჩვენებელია. სე-ს ფუნქციონალური შესატყვისია და- ჭანურსა და მეგრულში (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 158)³.

არქაული ტერმინია საგბოლველი (ილ. აბულ.). იგი გბობა, გბოლვა „ხარშვა“ (საბა, დ. ჩუბ., ილ. აბულ.) ზმნის დერევატია („უგბე“ - IV მგ. 4,38). საზოგადოდ, სათანადო ფუძისაგან სიტყვაწარმოება საკმაოდ მრავალფეროვანია: მგბარი, მგბოლველი, უგბოლველი, უმგბარი, შეგბობა, შეგბოლვა (ილ. აბულ.); გბოლილი, მგბარი, მგბოლვარე, საგბოლისი, უგბილი, შეგბობა (საბა)⁴.

თანამედროვე ქართულში საგბოლველი აღარ გვაქვს. არც სათანადო ძირის შემცველი სხვა ფორმები გვხვდება. გბობა/გბოლვა ზმნის ადგილი ახალ ქართულში დაიჭირა „ხარშვა“⁵, მეგრულში - „ხაშუა“ ზმნამ. როგორც არნ. ჩიქობავა მიუთითებს, გბ-//გუბ-//გიბ- ძირს ხმარობენ მხოლოდ სვანური

² ვ. თოფურია მათ დუჟაკეშირა სვან. შხ-/შიხ-; ლიშხი „წვა“, „ნახშირი“, „ლი-შხ-ი-ლი-შხი“ შესაძლებელია ნაწარმოები იყოს შხბ („ნახშირი“) სიტყვისაგან და პირველად აღნიშნავდა „დანახშირება“ > „წვა“ „ს“ (იხ. ვ. თოფურია, თბ., 1979, გვ. 89-90).

³ განსხვავებული ახსნაა ცეცხლის შედგენილობისა ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის „მეტროლოგიურ ლექსიკონში“ (იხ. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990, გვ. 424).

⁴ გბობა-ხარშვა იმდენად ასოცირდებოდა სამზარეულოსთან, რომ „საგბოლისი“ საბასა და დ. ჩუბინაშვილთან „ბაზრის სამზარეულოდ“ განიმარტება (საბა; დ. ჩუბ.).

⁵ „ხარშვა“, საბასა და დ. ჩუბინაშვილის მიხედვით, „გბობა“ სინონიმია. ქეგლ-ის მიხედვით, ხარშვა დუღებით საჭმლის (ან დასალევის) მომზადებას გულისხმობს. დერევატიაც მრავალფეროვანია (ხარშავს, მოხარშავს, იხარშავს, იხარშება, ხარშვა, მხარშავი, ნახარში, სახარშ(ვ)ი, უხარშავი, მოხარშული)..

და ჰიანური, ერთი მხრით, ძველი ქართული, მეორე მხრით. მეგრულში ეს ძირი ზოგიერთ გამოთქმაშიდა შემოგვენახა: ასე მაგ.: აბრეშუმის პარკზე (ძაფზე) „გიბუ“ ითქმის და არა „ხაშუა“, აგრეთვე, „აბედის მოხარშვის“ შესახებ იტყვიან: **ობედი დოგიბუ** „აბედი მოხარშა“ (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 266).

სამეცნიერო ლიტერატურაში *-გაბ-/გბ არქეტიპი აღდგენილია საერთოქართველური ფუძე-ენის დონეზე:

ქართ. გბ- გბ-ობ-ა; შე-გბ-ობ-ა; გბ-ოლ-ვ-ა; მ-გბ-არ-ი; გბ-ოლ-ვ-ილ-ი; უ-მ-გბ-არ-ი; უ-გბ-ოლ-ვ-ელ-ი; სა-გბ-ოლ-ვ-ედ-ი...

მეგრ. გიბ- გიბ-უ-ა „ხარშვა აბრეშუმის ძაფისა“; გიბ-უნ-ს „ხარშავს“; ნა-გიბ-ა „ნახარში“.

ლაზ. გუბ-/გიბ/ჯიბ ო-გუბ-უ/ო-გიბ-უ „ხარშვა“; ბ-გუბ-ამ „ეხარშავ“, ბ-გუბ-ი „მოეხარშე“; გუბ-ერ-ი/გიბ-ერ-ი „მოხარშული“; უ-გუბ-უ „მოუხარშავი“.

სვან. ჯაბ-/ჯბ- ლი-ჯაბ „ხარშვა“; ხუ-ა-ჯბ-ი „ეხარშავ“, ონ-ჯაბ „მოეხარშე“...

გაბ->გბ- რედუცირებულია ძირისეული ხმოვანი -ობ, -ოლ, -არ ხმოვნებით დაწყებული სუფიქსების ზეგავლენით.

გაბ- ძირის ზუსტი ფონემური შესატყვისები წარმოდგენილია მეგრულში, ლაზურსა და სვანურში. მეგრული გიბ-<გუბ<გობ. ა-ს შესატყვისი ო მეგრულში ბ-ს მეზობელ პოზიციაში უ-დ იქცა, შემდგომში უ>ი.

ლაზურში გვაქვს გუბ-(*<გობ-), გიბ-(<გუბ-) და ჯიბ-(<გიბ-) ვარიანტები. ათინური ჯიბ- ათინურისათვის დამახასიათებელი გ>ჯ პროცესის შედეგად არის მიღებული.

სვანურში ჯაბ-<გაბ; შემდგომ მივიღეთ ჯბ- ვარიანტიც (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990, გვ. 70-71).⁶

შეჰამანდის მოსამზადებლად (საჭმლის ხარშვისათვის) გამოყენებულ იქურჭლის ზოგადი სახელია სადულარი: „არცა სადულარისა საჭურჭლისა ჯერ-არს ქონებად“- პეტრიწ. 4,41 (ზ. სარჯვ.). სადულარის სემანტიკა საგბოლველის შინაარსის მსგავსია. აღუღება ამ შემთხვევაში ხარშვასთან არის გაიგივებული (შდრ. კოჭობი - „კეცის სადულარი, კეცის სახარში“-საბა). ამიტომაც სადულარის სინონიმად გამოიყენება ქოთანი (ქეგლ).

დიალექტებში სადულარი ზოგადი სემანტიკით ან დაკონკრეტებულ იმნიშვნელობით გამოიყენება. კახურში სადულარი ქოთან-კოჭობის საერთო სახელიც არის და ქოთნის მეორე სახელწოდებასაც წარმოადგენს (ლ. ბოჭორიშვილი, 1949, გვ. 48). ქიზიყურის მიხედვით, სადულარი დიდი ქოთანია, მასზე მცირე ზომისა - კოჭობი, შუალედური ჭურჭელია ქოთანი (ივ. ჯავახ., მას. გვ. 22). ჯავახურში სადულარა ეწოდება მოზრდილ ქოთანს (ივ. ჯავახ., მას. გვ. 143). ჯავახურმა საგნობრივი მნიშვნელობის გასამყარებლად გამოიყენა „ა“ სუფიქსი. ა-ს მასუბსტანტივებელი ძალა სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგად არის წარმოჩენილი.

სადულარი დულ- ძირის დერივატია. *დულ- ძირი საერთოქართველურია. ს.ქართვ. დულ- „დულილი, ხარშვა“→ სალიტ. ქართ. დულ- „დულს“, დულ-ილ-ი, ნა-დულ-ი, მ-დულ-არ-ე“;

⁶ გბ-ს სხვაგვარი ანალიზისათვის იხ. თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, თბ., 1965, გვ. 115.

ზან. (მეგრ.) დულ-ა „მდულარე“, დულ-უ-ა „მდულარეში გავლება“, დულ-ილ-ი; ჰან. ნდულ-, გე-ნ-დულ-ერ-ი „საქმლის სახეობა“.

სვან. (დულ)-, ა-დლ-მ; ე/ა-დღე-მ ბჟ., ბქ., ა-დღე-მე „კაშკაშებს“.

მ. ჩუხუას მიხედვით, უფრო ძველი სახეობა სვანური ალომორფებიდან დღე-მე უნდა იყოს, რომელიც *დღე-მე საფეხურის გავლით არის მიღებული - *დულ-მე → *დღე-მე → *დღე-მე. მისივე აზრით, „კაშკაშის“ სემას სვანურში „დულდის“ გაგება უდევს საფუძვლად; დულს → კაშკაშებს.

მეცნიერს მოჰყავს ს -ქართვ. *დულ ძირის ჩრდილო კავკასიური შესატყვისები: ს-ნახ. დილლ ← დიუჟ „ბულიონი“; ზუნდ. ჰაჰო..., ბეჟიტ. მაჟო, ხვარშ. დიუჟ, ჰუნზ. მაჟუ, დაქ. ნაჟ, დარგ, ნირლ, არჩიბ. დიუ, რუთ. რიჟ, აღ. რაჟ (მ. ჩუხუა, 2001, გვ. 95).

კიდევ ერთი ზოგადი სემანტიკის ყოფითი ტერმინია გუადრაკი. იგი სხვადასხვა ფორმით გვხვდება: გუადრაკი/გუარდაკი (ილ. აბულ.); გუადრაკი/გუარდაკი/გვადრაკი (საბა); გვადრაკი/გუადრაკი (დ. ჩუბ.).

ილ. აბულაძის ლექსიკონის მიხედვით, გუადრაკი/გუარდაკი „სახარშავი ჭურჭელი“ (საცეცხლური); „გუადრაკები ვერცხლისაი ოცდაცხრა“ (ეზრა, 2,13); „აღმოაგო იგი გუარდაკთა“ - (0,IIმგ.) (ილ. აბულ.).

საბას განმარტებით, გუადრაკი „საგბოლველი ჭურჭლის“ სახელია (საბა). დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონში „საგბოლველი ან სადულეხელი ჭურჭლის: ქვაბი, სიავი, ტაფა აღმნიშვნელია გუადრაკი (დ.ჩუბ.), ხოლო გვადრაკი გვალაგის სინონიმად არის ჩათვლილი და განიმარტება, როგორც გვადრუცი (გვადრუცი - „ყუთი ფულის შესასახავი“) (დ. ჩუბ.).

გვარდაკი არაქართული ტერმინია. იგი საშუალო სპარსულიდან უნდა ჰქონდეს შეთვისებული ქართულს (მზ. ანდრონიკაშვილი, 1966 გვ. 208, 302).

განხილული ტერმინები სხვადასხვა თვალსაზრისით არის საინტერესო, კერძოდ: როგორია მათი ტერმინოლოგიზაციის გზა, ზოგადი სემანტიკის მოტივაციური საფუძველი, შინაარსის დიაქრონიული განვითარება, პარადიგმატული და სინტაგმატური ფუნქციონირების კანონზომიერებანი, ამ უკანასკნელზე ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გავლენა.

დასმულ საკითხებზე საპასუხოდ აუცილებელია სათანადო ტერმინების ფორმათა გათვალისწინება. ყველა მათგანი პრეფიქს-სუფიქსური წარმოებისაა.

საგბოლველი და სადულარი მიმღეობები. მიმღეობის ფუნქციონალური პოტენცია კი, რომელიც მისი ორმაგი (ზმნური და სახელური) ბუნებით არის განპირობებული, ამ ტიპის ლექსიკური ერთეულის სხვადასხვაგვარი რეალიზების საშუალებას იძლევა. ზმნური შინაარსი ტერმინისათვის ნიშანდობლივი გამჭირვალე სემანტიკური ორიენტირია, სახელური ფუნქცია კი - გასაგნობრივების საფუძველი. ნებისმიერი ენობრივი ერთეულის სინტაგმატური, ფუნქციონალური შესაძლებლობანი სათავეს, უწინარესად, ამ ერთეულის ლექსიკურ და მორფოლოგიურ სემანტიკაში იღებს (ავთ. არაბული, 2001, გვ. 228). მიმღეობის სათანადო ლექსიკურ-მორფოლოგიური სემანტიკის გამო მისი პრიორიტეტული სინტაგმატური პოზიცია ზედსართაული პოზიციაა, რომელიც ფუნქციონალური ტრანსპოზიციის ორი მიმართულებით - სუბსტანტივაციითა და ადიექტივაციით - რეალიზდება. შესაბამისად, ერთი და იგივე ლექსიკური ერთეული მსაზღვრელის ან საზღვრულის სახით გვევლინება.

ტერმინოლოგიურ ველში მიმღეობის ამგვარი შესაძლებლობა მისი ტერმინოლოგიური შესიტყვების მსაზღვრელ წევრად ან დამოუკიდებელ ტერმინად წარმოდგენას იწვევს. უფრო მეტიც, ადიექტივაცია-სუბსტანტივაცია ტერმინოლოგიზაციის თანმიმდევრულ ეტაპებად იქცევა და განსხვავებულ ტერმინოლოგიურ მონაკვეთსა თუ ენობრივ ქვესისტემაში სათანადო ლექსიკურ ერთეულს სხვადასხვა სტატუსით წარმოგვიდგენს.

საგბოლველი და სადღუღარი უძველეს საერთო ქართველურ ძირთა დერევატებია. გასაკვირი არ არის, რომ ენამ ჭურჭლის ტერმინოლოგიის სათანადო ჭეუფისათვის (სამზარეულო ჭურჭლისათვის) ნიშანდობლივი შინაარსი - შექამანდის მომზადების, დუღილის, ხარშვის პროცესი - შესაბამის ტერმინთა მოტივაციის საერთო სემანტიკურ ნიშნად აქცია და მიმღეობები ზოგადი სემანტიკის ყოფით ტერმინებად ჩამოაყალიბა. ამავე დროს, ტერმინოლოგიზაციის სათანადო ეტაპის შესაბამისად საგბოლველი და სადღუღარი ჭერ ტერმინოლოგიური შესიტყვების მსაზღვრელ წევრებად მოგვევლინნენ (საგბოლველი/სადღუღარი ჭურჭელი), შემდეგ კი გასუბსტანტივდნენ (სადღუღარი).

ტერმინის არსებობის ნიშანდობლივი პრინციპი მისი არასინონიმურობაა. სინონიმურ ტერმინთაგან რომელიმე იკარგება ან სემანტიკურ ცვლილებას განიცდის. დაიკარგა საგბოლველი, გუადრაკი, სადღუღარმა კი მეტ-ნაკლებად შეინარჩუნა ზოგადი შინაარსი (იხ. ზემოთ).

ყოფითი ტერმინის სპეციფიკა ექსტრალინგვისტური ფაქტორების მოქმედებითაც ვლინდება. ყოფით ტერმინს აქტიურად მოიხმარს ენობრივი კოლექტივი და მისი პოზიციაც ზოგჯერ გადამწყვეტია: მომხმარებელი იყენებს კონკრეტული სახეობის ჭურჭელს და მხოლოდ მათი აღმნიშვნელი ტერმინებით არის დაინტერესებული. ზოგადი შინაარსის ლექსემები მის მეტყველებაში პასიურია. ასეთი ტერმინები კონკრეტიზდებიან (სადღუღარი) ან საერთოდ იკარგებიან (საგბოლველი, გვადრაკი).

საცეცხლური დანიშნულების სახელია. ფუნქციონალურად იგი მიმღეობის იდენტურია და ტერმინოლოგიზაციის შემოგანხილული კანონზომიერებანი მასზეც ვრცელდება. თუმცა მას კიდევ ერთი თავისებურება ახასიათებს: სახელდების თვალსაზრისით მრავალფეროვანი დიფერენციაციის შესაძლებლობა. საცეცხლურისათვის საჭმლის ხარშვისათვის განკუთვნილობა მეორეული, ზედმეტიც, აღმოჩნდა, მან უშუალოდ ცეცხლთან დაკავშირებული მნიშვნელობა განივითარა და სასაკმევლის აღმნიშვნელად დარჩა (ნ. ფხაკაძე, 2002, გვ. 23).

ლიტერატურა

ილ. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.

ავთ. არაბული, 2001 - ავთ. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.

თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965 - თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.

ვ. თოფურია, 1979 - ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, შრომები., III, თბ., 1979.

საბა, 1991-1993 - საბა-სულხან ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I-II, თბ., 1991-1993.

ზ. სარჯველაძე, 1995 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1995.

ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990.

ბ. ფოჩხუა, 1974 - ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.

ნ. ფხაკაძე, 2002 - ნ. ფხაკაძე, სემანტიკური ორიენტირის როლისათვის ტერმინთქმნადობაში: ქუთ. საერო ინსტიტუტის გელათის მოამბე, №9, 2002.

ქეგელ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, თბ., 1950-1964.

რ. ღამბაშიძე, 1986 - რ. ღამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986.

არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ქანურ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938.

დ. ჩუბინაშვილი, 1984. - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ელქსიკონი., თბ., 1984.

მ. ჩუხუა, 2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2003.

ივ. ჭავჭავაძე, 1979 - ივ. ჭავჭავაძე, მასალები შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, II, თბ., 1979.

NINO PKHAKADZE

ON THE CUSTOMARY TERMS OF GENERIC SEMANTIC
IN GEORGIAN

A terminological field should be conceived as an ordered formal and semantic system of terms. It is a limited system as far as it is within the area where the linguistic processes, characteristic of it occur (though the opportunities of terminologization have been conditioned by the common potentials of a language). A kind of terms determines characteristics and regularities of a terminological field. In this respect, a scientific term, (concept reference) and a customary term (object reference) 'behave' differently. Characteristics of a customary term reveals in its objectiveness and in its use by a linguistic community.

The character of a customary term has been determined by the linguistic features of a terminological grammatical inventory. A participle (with verbal semantics and nominal function) and a destinate substantive give generic meaning to a customary term. The establishment of terms has been simultaneously influenced by both linguistic (non-synonymous terms, transparency of semantic orientation) and extra-linguistic (linguistic community's standpoint) factors.

From the said viewpoint, I discuss the terms of generic semantic in the terminology of dishes (a system of customary terms) - *sacecluri*, *sagbolveli*, *gvadraki/gvardaki* (diachronically, based on language subsystems).

კახაბერ ქაბულაძე

ნიკო ბერძენიშვილი დავაგულთ საქართველოს 1819-1820 წლების აჯანყების შესახებ

XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები ნიკო ბერძენიშვილს განხილული აქვს „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ II და V ტომებში. აღნიშნულ პერიოდს განსაკუთრებით დიდი ადგილი აქვს დათმობილი II ტომში - „საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1965, გვ. 244-432).

შენიშვნა: აქვე შევნიშნავთ, რომ ნ. ბერძენიშვილს საქართველო-რუსეთის ურთიერთობასთან დაკავშირებით გამოყენებული აქვს ნარკვევი „საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორიული მნიშვნელობისათვის“, წერილი პირველი. ნარკვევში გადმოცემულია საქართველო რუსეთის ურთიერთობა IX საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის ჩათვლით. ჩვენს ხელთ არსებული მასალებით, მომდევნო ნარკვევი, რომელშიც მოთხრობილი იქნებოდა XIX საუკუნის ისტორია, მკვლევარს არ დაუბეჭდავს. ხოლო ზემოთ აღნიშნული წერილი დაიბეჭდა „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ V ტომში, გვ. 155-180.

მართალია, ნაშრომი დასათაურებულია („საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში“), მაგრამ თხრობა მთავრდება კახეთის აჯანყების დამარცხებით, ე.ი. 1813 წლით. რაც შეეხება V ტომს, მასში გამოქვეყნებულია მეცნიერის სამი რეცენზია იმ სადოქტორო დისერტაციებთან დაკავშირებით, რომლებიც XIX საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხებს ეხება.

ერთ-ერთი მათგანია ნ. მაზარაძის სადოქტორო დისერტაცია „1819-1820 წლების აჯანყება იმერეთში“ (მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1942). ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ამ დისერტაციის დეტალური ანალიზი. ჩვენთვის საინტერესოა ამ გამოკვლევისადმი ნ. ბერძენიშვილისეული ხედვა-შეფასება. ეს კი უწინარეს ყოვლისა გადმოცემულია მის მიერ გაკეთებულ კრიტიკულ შენიშვნებში.

ნიკო ბერძენიშვილს მიაჩნდა, რომ უკეთესი იქნებოდა, დისერტაციის სათაური ყოფილიყო არა „1819-1820 წლის აჯანყება იმერეთში“, არამედ „იმერეთის აჯანყება“. მკვლევარი იმასაც მიუთითებს, რომ აღნიშნული საკითხი დღემდე სპეციალური კვლევის საგანი არ ყოფილა. აქედან გამომდინარე, ოპონენტი დისერტანტს ამ საკითხის შესწავლას დიდ ღვაწლად უთვლის, რადგან, როგორც ზემოთ ვთქვით, ნ. მაზარაძემ პირველმა მოჰკიდა ხელი ამ საკითხს და „დაწუნებული აჯანყების მეცნიერული რეაბილიტაცია სცადა“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1971, გვ. 238).

შენიშვნა: სადისერტაციო ნაშრომის სათაურთან დაკავშირებით მოკრძალებით შევნიშნავთ, რომ ალბათ უმჯობესი იქნებოდა, გამოკვლევის სათაური ყოფილიყო „1819-1820 წლების აჯანყება დასავლეთ საქართველოში“, ვინაიდან აჯანყება თავისი მასშტაბით მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა. მაგრამ, თუკი დისერტაციის ავტორი ტერმინ „იმერეთს“ ფართო დატვირთვას აძლევს და მასში მთელ დასავლეთ საქართველოს გულისხმობს, მაშინ ნაშრომის ნ. ბერძენიშვილისეული დასათაურება სავსებით მისაღებია. აქვე იმასაც აღვნიშნავთ, რომ იმერეთის 1819-1820 წლების აჯანყება განხილული უნდა ყოფილიყო ნ. ბერძენიშვილის ნაშრომში, რადგანაც მისი ნარკვევის სათაურია „საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში“, რაც ალბათ ძალიან საინტერესო იქნებოდა,

მაგრამ ავტორი თხრობას, როგორც უკვე ითქვა, ამთავრებს კახეთის აჯანყების დამარცხებით, ე.ი. 1813 წლით.

ნიკო ბერძენიშვილი დისერტაციაზე საუბარს ნაშრომის არქიტექტონიკის დახასიათებით იწყებს, რომელიც შესავლისა და შვიდი თავისაგან შედგება. ოპონენტი თავის რეცენზიაში ცალ-ცალკე განიხილავს თითოეულ თავს და საერთო შემაჯამებელ დასკვნას აკეთებს. მეცნიერის აზრით, დისერტანტი თავის ნაშრომში ცარიზმის მიერ იმერეთის შეერთებაზე საუბრისას აღწერს სოლომონ II-ის ბრძოლას მეფის რუსეთთან და მის ფრთებქვეშე შეფარებულ დადიანთან, გურიელთან და არ აღნიშნავს (აღბათ შეუსწავლელობის გამო), რომ „იმერეთის მეფე დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებისა და ქართული პოლიტიკური ხელისუფლების შენარჩუნებისათვის იბრძოდა, ხოლო ცარიზმი კი დასავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთებას და აქ ქართული პოლიტიკური ხელისუფლების გაუქმებას ისახავდა მიზნად, რომ სოლომონ მეფის ეს ბრძოლა, მაშასადამე, პროგრესული ხასიათის იყო“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1971, გვ. 245) (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ქ.).

ოპონენტი სავსებით ეთანხმება დისერტანტს იმასთან დაკავშირებით, რომ იმერეთის შეერთება და იქ ქართული პოლიტიკური ხელისუფლების გაუქმება მეფის რუსეთისათვის აუცილებელი იყო მას შემდეგ, რაც მან აღმოსავლეთ საქართველო შეიერთა და იქ „რუსობა“ შემოიღო; იმერეთი საქართველოს საკითხის ერთი უბანი იყო. ამდენად, სოლომონის ბრძოლა „რუსობის“ დამყარების წინააღმდეგ ეს იყო ქართველი ხალხის ბუნებრივი პასუხი მისი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიმტაცებლისადმი.

ნიკო ბერძენიშვილს მიაჩნდა, რომ დისერტანტს მეტი ყურადღება უნდა დაეთმო საკითხის ირგვლივ არსებული ლიტერატურის მიმოხილვისადმი და ასევე აზნაურთა წოდების შესწავლისათვის. მაშინ, როდესაც აზნაურთა ფენა იმერულ ფეოდალურ საზოგადოებაში მეტად მნიშვნელოვან სოციალურ კატეგორიას წარმოადგენდა და მისი მონაწილეობა 1819-1820 წლის აჯანყებაში ასევე აქტიური და მნიშვნელოვანი იყო.

ოპონენტს მომდევნო შენიშვნა გამოქვეყნებული აქვს საეკლესიო რეფორმის საკითხის „სასურველი სისრულით“ შესწავლასთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ თავად დისერტანტიც თვლის - საეკლესიო რეფორმის გატარება იქცა საყოველთაო-სახალხო აჯანყების განსაკუთრებულ მიზეზად.

ნიკო ბერძენიშვილი აქვე იძლევა შეფასებას საეკლესიო რეფორმის გატარებასთან დაკავშირებით, რაც, ჩვენი აზრით, ძალზე მნიშვნელოვანია. მკვლევრის განმარტებით, ქვეყნის პოლიტიკური დამონება შეუძლებელი იყო, სანამ ცარიზმი ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას არ გააუქმებდა და მას თავის რუსიფიკატორულ-კოლონიზატორული პოლიტიკის ერთგულ აგენტად არ გადააქცევდა. სწორედ ამ მიზანს ემსახურებოდა ცარიზმის „საეკლესიო რეფორმა“, ასე რომ, „საეკლესიო რეფორმა“ ერთი უკანასკნელი და მეტად მნიშვნელოვანი ღონისძიება იყო საქართველოს პოლიტიკური დამონების გზაზე“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1971, გვ. 248) (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ქ.).

ნიკო ბერძენიშვილი იმასაც აღიარებს, რომ, მართალია, ამ აჯანყებაში სხვადასხვა სოციალური ფენა ანუ კლასი მონაწილეობდა, მაგრამ მათ საერთო მიზანს იმერეთის აჯანყებაში „ქართველობის“ აღდგენა, ე.ი. „სამშობლოს განთავისუფლება“ წარმოადგენდა. აქვე ოპონენტი იმასაც აღნიშნავს, რომ

დისერტანტი მეტისმეტად უზვად სარგებლობს ანალოგიის მეთოდით (ქართლ-კახეთის მაგალითებით იმერეთზე მსჯელობისას); და მეორე - რამდენადაც კრიტიკულად ეპყრობა ისტორიკოსებს, იმდენად ბრმად ენდობა დოკუმენტურ მასალას (წერილებს, მოხსენებებს), რის გამოც არაერთი შეცდომა მოსდის.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული შენიშვნებისა, ნ. ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ ამ ნაშრომის სახით ქართულ ისტორიოგრაფიას სერიოზული ნარკვევი შეემატა და ამ სამეცნიერო გამოკვლევას იგი დადებით შეფასებას აძლევდა.

ლიტერატურა

- ნ. ბერძენიშვილი, 1965 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965.
 ნ. ბერძენიშვილი, 1971 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1971.
 საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი III, თბ., 1942.
 ნ. ბერძენიშვილი, ნ. მახარაძე, 1971 - Н. Бердзенишвили, Н.Б. Махарадзе, Восстание в Имерети 1819-1820 гг., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. V, თბ., 1971.

KAKHABER KEBULADZE

NIKO BERDZENISHVILI ABOUT THE 1819-1820 REBELLION IN WEST GEORGIA

N. Berdzenishvili did not study issues of the 19th century specially but his standpoints of the given period of Georgia's history are conveyed in his work "Georgia in the First Quarter of the 19th Century". The work deals with 1800-1813 years and ends with the narration of Kakheti uprising. In fact, it offers the plan of the circle of the basic issues that should have been the subject of further investigation.

These issues are:

- 1) The abolishment of Kartl-Kakheti Kingdom, establishment of the Russian rules, and the evaluation of Russia's governance in Georgia;
- 2) Imereti kingdom in the first decade of the 19th century and King Solomon II of Imereti.
- 3) The relationship of Russia to the political units of Trans-Caucasus.
- 4) The exile of Georgian princes to Russia.
- 5) The relation of the Georgian feudal society and peasantry to the Russian rules.

In spite of the fact that the main sphere of research for Niko Berdzenishvili was the Georgia's feudal epoch the 19th century Georgian's history could not stand beyond his scholarly interests.

The fact that he had been an official opponent at the dissertation sessions concerning this period can serve as additional evidence.

ნ-სა და ლ-ს შემცველი კინოზოტილობის სუფიქსები ქართულ და გერმანულ ენებში

ნ-სა და ლ-ს შემცველი სუფიქსები ბევრ ენაში დასტურდება და საინტერესოა, რომ გერმანულ ენაში შემორჩენილ ფორმანტებს მიიჩნევენ წინარებერძულად. ნ-სა და ლ-ს შემცველი სუფიქსები დამახასიათებელია როგორც ქართულისათვის, ასევე ბერძულისათვისაც და მათ ძირითადად კინოზოტილობის ფუნქცია აქვთ.

1. სუფიქსი -უნ-ა

-უნ-ა ერთ-ერთი გავრცელებული პროდუქტიული სუფიქსია ქართულში. იგი გამოიყენება როგორც საზოგადო, ისე საკუთარი სახელების საწარმოებლად. მნიშვნელობით იგივეა, რაც -უკ-ა, მაგ.: ბიჭ-უნ-ა, გოგ-უნ-ა, ბოშ-უნ-ა (ზმ. რჭ. = გოგონა), ქუდ-უნ-ა, კრა(ვ)-უნ-ა, კვიც-უნ-ა და სხვ. საკუთარ სახელებთან: ტოპიშა — ტოპიშ-უნ-ა, არჩიფო — არჩიფ-უნ-ა, დავითა — დავით-უნ-ა, ამბაკო — ამბაკ-უნ-ა, ქიშვარდი — ქიშვარდ-უნ-ა, კალისტა — ალისტ-უნ-ა, კიმოთე — კიმოთ-უნ-ა, სიკო — სიკო-უნ-ა და სხვ. (ა. კობახიძე, 1962, გვ. 159).

რთული მაწარმოებელი -უნ-ა რამდენიმე სახელში გვხვდება: კაც-უნ-ა, ბიჭ-უნ-ა, გოგონ-ა (<გოგო-ვნა < გოგო-უნა>), კოლონ-ა (კოლო-ვნა < კოლო-უნა>), დათ-უნ-ა (<დათ-ვნა>), ჩიტ-უნ-ა, თაგ-უნ-ა, კატ-უნ-ა (კატ-უნია), ციც-უნ-ა (ციც-უნია), ვაც-უნ-ა, წალდ-უნ-ა. კაცის სახელები: პაპ-უნ-ა, გლაზ-უნ-ა (ა. შანიძე, 1955, გვ. 73).

ა. შანიძეს შენიშნული აქვს -უნ-ა-სა და -უკ-ა-ს პარალელურად ხმარების შემთხვევები ანთროპონიმებში: გლაზ-უნ-ა // გლაზ-უკ-ა და ა.შ. (იქვე, გვ. 28).

ისევე, როგორც მრავალი ენათმეცნიერი, ალ. ლლონტიც თვლის, რომ კინოზოტილობის მაწარმოებელი -უნ-ა ფუნქციურად -უკ-ა ელემენტის ტოლფარდია. ისინი უპირატესად ერთ ვარიანტადაა რეალიზებული: ბაბ-უნ-ა, დედ-უნ-ა, ციც-უნ-ა, ფაჩ-უნ-ა, თაკ-უნ-ა და მისთ. ბაბ-, დედ-, ციც-, ფაჩ-, თაკ- და ა.შ. რომ ანთროპონიმთა ფუძეებია, ჩანს გვარსახელებიდანაც (მდრ.: ბაბ-უნ-ა-შვილი, დედ-უნ-ა-შვილი, ფაჩ-უნ-ა-შვილი, თაკ-უნ-ა-შვილი...), მაგრამ მათი სემანტიკა უცნობია, თუმცა აპელატივთა როლს რომ ასრულებენ, ეს უდავოა (ალ. ლლონტი, 1986, გვ. 27).

ა. კობახიძე თვლის, რომ -უნ-ა სუფიქსის გამოყენება რამდენადმე უფრო შეზღუდულია, ვიდრე -უკ-ა სუფიქსისა. კერძოდ, -უნ-ა რაჭულ დიალექტში იხმარება სონორი თანხმოვნების (ლ, მ, ნ, რ) შემდეგ, ზოგჯერ მის ადგილს -უკ-ა სუფიქსი იჭერს. სხვა შემთხვევაში რაიმე მყარი კანონზომიერება არ ჩანს მათს გამოყენებაში. ერთისა და იმავე თანხმოვნის შემდეგ ერთი იხმარება და მეორეც. მდრ.: კატა — კატ-უნ-ა და ანეტა — ანეტ-უკ-ა; ბიჭი — ბიჭ-უნ-ა და ჭაჭა — ჭაჭ-უკ-ა; თიბი — თიბ-უკ-ა და კალათი — კალათ-უნ-ა (//კალათ-უკ-ა); ბაყაყი — ბაყაყ-უნ-ა და არაყი — არაყ-უკ-ა და ა. შ. როგორც აღვნიშნეთ, ლ, მ, ნ, რ თანხმოვნების შემდეგ ჩვეულებრივ -უკ-ა სუფიქსი იხმარება. სამაგიეროდ, ხშულ გ, ქ, კ თანხმოვნათა შემდეგ მხოლოდ უნ-ა სუფიქსი გვხვდება (ა. კობახიძე, 1962, გვ. 159).

-უნ-ა სუფიქსი გვხვდება, აგრეთვე, ხევსურულში (ვაჟ-უნ-ა), მთიულურში (ვაც-უნ-ა, გუდ-უნ-ა), თუშურში (ვაც-უნ-აც-ი // ვაც-უნ-ი, ცოტ-უნ-აც // ცეტ-უნ-აც), მთარაჭულში (ლეკ-უნ-ა, კეტ-უნ-ა, ქედ-უნ-ა (შ. ტუშკია, 2004, გვ. 138-186).

ბერძულის სუფიქსი -οὔνα მიღებულია საშუალი სქესის დაბოლოება -οὔνα-სა და გამაზვიადებელი სუფიქსი -α-ს შეერთებით, ან იტალიური -oni-ს შესატყვისია, წერენ K. Μηνά, A. Τσιπανίκης-ი. ძვ. ბერძულში -ων- <ωνος> ან

-ιον და იტალიურში - one - on - ion: ραθών-ιον, mill-one (Α. Τσοπανάκης, 647; Κ. Μηνά, 106). მაგ.:

ბერძნულში: βαζ-όνι - βαζ-όννα, μαῖμ-όνι - μαῖμ-όννα.

იტალიურში: bastone, ბერძნ. - μαστ-όνιν - μαστ-όννα.

იტალიურში: papaverone, ბერძნ. - παπαρ-όννα.

იტალიურში: taccone, ბერძნ. - τακ-όνι, τακ-όννα.

სუფიქსი **-όννα** ახალ ბერძნულში დამოუკიდებლად გვხვდება უკვე კინოზიტობის მაწარმოებლად შემდეგ არსებით სახელებში: αχλάδι — αχλάδ-όννα (მსხალი), γαλάτι — γαλατ-όννα (რძე) და სხვ. (Κ. Μηνά, 106, 108).

მოძიებულმა ლიტერატურამ ცხადყო ქართულისა და ბერძნულის სუფიქსის **-უნა (-όννα)**-ს ფონოლოგიური და სემანტიკური თანხვედრა. საგარაუდოდ, მათი მსგავსება მხოლოდ შემთხვევითი არ ჩანს, არამედ მათი წარმოშობის საერთო წყარო იტალიური უნდა იყოს ან ბერძნულის გავლით დამკვიდრდა ქართულსა და მის დიალექტებში.

2. ლ და მისი სხვადასხვა ხმოვნოვანი ვარიანტი: -ილა, -ელა, -ულა საალერსო-მოფერებით სახელთა საწარმოებლად ქართულში ასევე პროდუქტიულია -ილ-ა, -ელ-ა, -ულ-ა ელემენტები.

ქართული ენის დიალექტებშიც კინოზიტობის ეს სუფიქსები საკმაოდ პროდუქტიულია: მთიულურში (კინტ-ულ-ა, კოჭ-ულ-ა), თუშურში (გორ-ილ-აც-ი), აჭარულში (ნენ-ელ-ა, დედ-ელ-ა) (მ. ტუსკია, 2004, გვ. 138-184).

ახალ ქართულამდე რა გზით არის შოლწეული ეს სუფიქსი, ჩვენთვის დაუდგენელია, თუმცა, ჩვენს ხელთ არსებული წყაროების მიხედვით, -ალ სიტყვათსაწარმოებელი სუფიქსი აღდგება საერთო ქართველურ დონეზე (მ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 81).

ა) -ილ-ა: დედ-ილ-ა, კიკ-ილ-ა, ქიქ-ილ-ა, ხუხ-ილ-ა... (შდრ.: კიკ-ილ-ა-შვილი, ხუხ-ილ-ა-შვილი და მისთ. გვარსახელები);

ბ) -ელ-ა: ძამ-ელ-ა-შვილი, ფეფ-ელ-ა-შვილი, ქექ-ელ-ა-შვილი... -ელ-ა დამცირების სახელსაც აწარმოებს: კაც-ილ-ა - კაც-ი-ელ-ა; გოგ-ილ-ა - გოგ-ი-ელ-ა და ა.შ. არაიშვიათია ორმაგი -იკ-ელ-ა სუფიქსის ხმარებაც, რაც უფრო კილო-თქმებში დასტურდება: პეტრ-იკ-ელ-ა (უნდა ყოფილიყო პეტრე-იკ-ელ-ა), დათ-იკ-ელ-ა (უნდა ყოფილიყო დათ-იკ-ა-ელ-ა, შდრ. გვარსახელი: დათ-იკ-ა-შვილი), შალ-იკ-ელ-ა (უნდა ყოფილიყო შალ-იკ-ა-ელ-ა, შდრ. გვარსახელი: შალ-იკ-ა-შვილი), მას-იკ-ელ-ა, მარ-იკ-ელ-ა და მისთ. (ალ. ლლონტი, 1986, გვ. 27).

სუფიქსი **-ისსი**, მიუხედავად იმისა, რომ ახალ ბერძნულში ძირითადად კინოზიტობის გამოსახატავად გამოიყენება, მისი ფუნქცია მხოლოდ ამით არ შემოიფარგლება და იგი იშვიათად, მაგრამ მაინც, გამაზვიადებლობის ელფერს აძლევს საგანს.

სუფიქსი **-ისსი** გამოიყენება მამრობითი სქესის (არსებით, ზედსართავ და საკუთარ) სახელებში: πατερισსი, ο εαυτ-ისსი (μου, σου, του), მესსი, μικρισსი, Τασσισსი ხოლო **-ისსა** - მდებრობითისაში გამოიყენება: αυγ-ისსა, βεργ-ისსა, καρδ-ისსა, Δημητρ-ისსა, Γιανν-ისსა და სხვ. (Μ. Τριανταφυλλίδης, 125, Κ. Μηνά, 78, ძ ა, 19, Α. Τσοπανάκης, 646).

-ის-ის (მამრ. სქ.), **-ი** (მდედრ. სქ.), **-ის** (საშ. სქ.) სუფიქსები სხვადასხვა სქესში ძალიან პროდუქტიულია ზედსართავ სახელებშიც, რომელიც აზვიადებს ძირითად ზედსართავს და გამოხატავს საგნის სიდიდეს, ფერს და სხვ.: βαθ-ის-ის, βαθ-ის-ი, βαθ-ის-ის; μακρ-ის-ის, μακρ-ის-ი, μακρ-ის-ის; νερ-ის-ის, νερ-ის-ი, νερ-ის-ის; παχ-ის-ის, παχ-ის-ი, παχ-ის-ის; φαρδ-ის-ის, φαρδ-ის-ი, φαρდ-ის-ის და სხვ.

-**αλα** მიღებულია მდებარ. სქესის არსებითი სახელის დაბოლოებას დამატებული სუფიქსი -**α** (მაგ.: γιάλι > γιάλα, κώταλις > κουτάλι-α, μπουκάλι-α და სხვ.) და დროთა განმავლობაში მსგავსადვე წარმოიშვა გამაზვიადებელი სუფიქსი -**αλα**: κουφ-άλα, πειν-άλα და სხვ.

რ. გორდენიანის, ი. დარჩიასა და ს. შამანიძის განმარტებით, -**έλλι** სუფიქსი მიღებული უნდა იყოს ძველ ბერძნულ სახელთა ფუძისეული -**ελλ-** + -**ιον** და ლათინური -**ellum** სუფიქსისგან. მაგალითად: μαρρ - μαρρ-έλλι (რ. გორდენიანი, ი. დარჩია, ს. შამანიძე, 1955).

ჩვენს ხელთ არსებული წყაროებიდანაც აშკარა ხდება, რომ სუფიქსი -**έλι** (γαρδ-έλι (=καρδεδία), καρβ-έλι, κουβ-έλι (=κουβέλι), μαρουδ-έλι.) ისევე როგორც -**ούλης**, -**ούλα**, -**ούλι** სუფიქსები, ლათინურიდან უნდა მომდინარეობდნენ, რადგანაც -**ulus**, -**ulla**, -**ullum** დაბოლოებები წმინდა ლათინურია და გვხვდება შემდეგ სიტყვებში: amarulus, cuculla, gula, phaseolus, რომელთაგანაც გამოიყო დაბოლოება -u(l)us, -u(l)la, -u(l)l-ium, და შემდეგ გაჩნდა ბერძნულში: (α)μαρ-ούλι, κουκ-ούλα, κουκ-ούλι, φασ-ούλι, γ-ούლა, προγ-ούλι, γ-ούλι. ბერძნულში -**ούλλι**-მ შეიძინა გამაზვიადებელი მნიშვნელობაც: **ούλι** - (ιον-ιουλιον) - **γι-ούλι**, (κάρυ-ον-ούλι)-**καρ-ούλι**, (κάψ-α)-**καψ-ούλι**, (κρυφ-ό)-**κρυφ-ούλι**, (σάκκ-ος)-**σακκ-ούλι**, **χερούλι**. **αβγούλι** - (კრეტა); **ανδροπούλι** (კარპათო); **Κατσούλι** - (კორსიული); **σακκούλι** (კრეტა) (Α. Τσοπανάκης, 1998, 647).

Ν. Αντριώτης მიუთითებს, რომ -**ούლა**, -**ούλης**, -**ούλι** < **ούλλιν** (δενδρ-ούλλιν) ახალ ბერძნულში შემოსული უნდა იყოს ძველი ბერძნულის -**ύλλιον**-იდან (δενδρ-ύλλιον), მანამდე კი ლათინურის -**ullus** ფორმიდან (Ν. Αντριώτης, 1995, 254).

Α. Τσοπανάκης აღნიშნავს, რომ ამ სუფიქსებს, გარდა მათი სავარაუდო ლათინური წარმოშობისა, შესაძლოა პარალელურად ძველ ბერძნულთანაც ჰქონდეთ საერთო. მაგ., -**ύλλιον** სუფიქსმა შესაძლოა დროთა განმავლობაში იცვალა სახე და გახდა -**ούλι**-(ον) და ასეც შემორჩა. ეს აზრია შენარჩუნებული, აგრეთვე, კნინობითობის სუფიქსზე -**όπουλο**, -**οιπούλα**, სადაც ორი ლამდა (λλ) ჯერ კიდევ შემორჩენილია ახალი ბერძნულის აღმოსავლეთ და სამხრეთ დიალექტებში და კუნძულ კვიპროსზეც. ასევე სავარაუდოდ მიგვაჩნია კნინობითობის სუფიქსის -**έλι**-ს წარმომავლობაც. ალბათ, ყველაფერი დაიწყო ძვ. ეოლიკური კნინობითობის მაწარმოებელიდან -**ύλλιον**. სხვა არსებითი სახელები, რომლებიც ბოლოვდებიან -**έλι**-ზე, **βαρέλι**, **κοπέλι**, **κουνέλι**, **κουρέλι**, **παστέλι**, **πιჯέλι**, **τριβέλι** - არ არიან კნინობითები, არამედ არიან სიტყვები, რომლებიც ძირითადად შემოსულნი არიან ლათინურიდან, იტალიურიდან (**baril-e**, **coppell-[a]**, **conigli-o**, **correll-um**, **past-ell-o**, **pis-ell-o**, **scut-ell-a**, ლათინურიდან - **tereb-ell-um**) და თურქულიდან (**cengel**). ზოგიერთი მათგანი ბერძნულში დამკვიდრდა კნინობითობის დაბოლოებითვე, როგორც, მაგალითად: **το καπέλο** (**cappello**), **το κοκκιν-έλι** (**υποκόκκινο κρασί**), ბერძნულის გავლენა არსებით სახელში - **το παιδ-αρ-έλι**, კნინობითი არსებითი სახელისა - **παιδ-άρ-ιο** (Α. Τσοπανάκης, 1998, 649-650).

ამგვარად, ქართულ-ბერძნული სუფიქსი -**ულა** (-**ούλης**, -**ούლა**, -**ούლი**, -**αλα**) ფონოლოგიურად ანუ მატერიალურად მსგავსია, მაგრამ ფუნქციონალური თვალსაზრისით, გარდა საალერსო-მოფერებითობისა, სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს. კერძოდ, ქართულში მათ არსებითი სახელის საალერსო-მოფერებითი ან დამამცირებელი ფუნქცია აქვთ; ბერძნულში ეს სუფიქსები, გარდა არსებითი სახელებისა, ზედსართავებშიც გვხვდება და, ბუნებრივია, იცვლება მათი ფუნქციონალური არეც. ისინი გამოხატავენ ერთ შემთხვევაში მოფერებით-საალერსო ან მაკნინებელ ფორმებს, მეორე შემთხვევაში კი - საგნის სიდიდე-გამაზვიადებლობას.

ლიტერატურა

- რ. გორდეზიანი... 2001 - რ. გორდეზიანი, ი. დარჩია, ს. შამანიდი, ძველი და ახალი ბერძნული (შედარებითი გრამატიკა), თბ., 2001.
- ა. კობახიძე, 1962 - კნინობითის წარმოება რაჭულში: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XIII, თბ., 1962.
- მ. ტუსკია, 2004 - მ. სახელთა აფიქსური წარმოება ახალ სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში, თბ., 2004.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
- ალ. ღლონტი, 1986 - ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.
- ა. შანიძე, 1955 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, 1, თბ., 1955.
- ΑΝΤΡΙΩΤΗΣ Ν., ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1995.
- ΜΗΝΑ Κ., Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΙΩΑΝΝΗΝΑ, 1978.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μ., ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 2000.
- ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ Α., ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ, 1998.

MAIA KUKCHISHVILI

PEJORATIVE SUFFIXES CONTAINING /N/ AND /L/
IN GREEK AND GEORGIAN

Suffixes containing /n/ and /l/ are common in Georgian and Greek languages and they mainly perform pejorative functions; The analyzed texts manifested that -una- and (-οῦλα) suffixes in words of both languages reveal phonological and semantic parallelisms. Presumably, their similarity should not be considered as mere coincidence but have common source of origin in the Italian language or it could have established in the Georgian dialects through Greek.

Georgian and Greek suffix -ul-a (-οῦλε, -οῦλα, -οῦλι, -αλα) are identical in terms of phonological, i.e. material representation but functionally they also fulfill other functions, apart from conveying familiarity, namely, caressing or diminishing meanings. In Greek these suffixes occur not only in nouns but in adjectives as well and here, naturally, they change their function. In one instance they denote caressing or diminishing meanings in the other they indicate exaggeration of the object dimensions.

საქართველოს მთის მოსახლეობის ეთნოისტორიიდან (სვანეთის რამდენიმე სოფლის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)¹

სვანეთის რამდენიმე სოფლის მკვიდრ გვარსახელთა ეთნოისტორიული კვლევა ადასტურებს, რომ აქაც არცთუ იშვიათია სხვა კუთხეებიდან მიგრაციის შემთხვევები. თუმცა აქაურები ადრინდელ საცხოვრისად სვანეთს, ძირგვარად და ძირსალოცავად სვანეთის მკვიდრ გვარებს და სვანურ სალოცავებს ასახელებენ. სვანთა სხვა კუთხეებში დამკვიდრების მიზეზებიც მიწის სიმცირე, სოციალური დაპირისპირება და მათი, როგორც ერთგულთა, საქვეყნო, მეფის სამსახურში მოხვედრაა.

წარმოვადგენთ სვანეთის მხოლოდ რამდენიმე სოფლის ძირითად მკვიდრ გვართა ეთნოისტორიული კვლევის შედეგებს.

ქვემო სვანეთის მკვიდრი **გუჯეჯიანის** ადრინდელი საცხოვრისი იყო ქვემო სვანეთის სოფელი ეცერი. წინაპარი გაქცევია სოციალურ უთანხმოებას. გაქცეულა პირველი ღამის გამოყენების წინააღმდეგ ამხედრებული ორი ჯანმრთელი ძმა. მესამე სნეული ადგილზევე დარჩენილა, რადგან მას არავინ ერჩოდა. ძმებს საბოლოოდ ვერ დაუტოვებიათ სვანეთი და მულახის ძლიერი თემის წმინდა გიორგის ხატზე დაუფიცებიათ, თუნდაც სიკვდილის ფასად, სვანეთში ცხოვრება და სოფელ ჭოლაში დასახლებულან. აქედან გადმოსახლებულა ლემზაგორში მამიდასთან ჭოლას მკვიდრი, უმშობლოდ დარჩენილი რევაზი, ბრუჟაკი და გუსეინი. აქაურები ჭოლას წმინდა გიორგის სალოცავზე დადიან.

გუჯეჯიანთა გვარის ისტორია საინტერესოა ქართველთა სოციალური ყოფის შესწავლის თვალსაზრისითაც. დგინდება, რომ მთის ჩვეულებითი სამართალი პასუხს არ სთხოვდა სნეულს და ფიზიკურად შეუძლო ადამიანს.

ქალდანები პავლე ინგოროყვას მიერ გამოცემულ „სვანეთის საისტორიო ძეგლებში“ ქალდიანებად იხსენიებიან. გვარსახელი ეპონიმურია; ნაწარმოები უნდა იყოს საკუთარი სახელისაგან **ქალდან** (ალ. ლლონტი, 1986, გვ. 204).

„თავიდან მოშორების მიზნით თემს გადაუწყვეტია შვილებთან ერთად ამოეწყვიტათ სოფლის მკვიდრი ჩვენი წინაპრის ერთი ოჯახი. გვარის წინაპარ აღმასვრისათვის ეს ამბავი გაუმხელა მის საყვარელ ქალს. ამის საფუძველზე გაქცეულა აღმასვრი კოდორში. აქ იგი დაპირისპირებია აფხაზებს და გამოქცეულს, არ ვიცით რატომ, მაგრამ თავი მოუკლავს. აღმასვრითან ერთად გამოქცეულან მისი შვილებიც და წასულან სამეგრელოში, სოფელ ჯვარში. ოჯახში, სადაც პირველი ღამე გაათიეს, ჩაესიდა კიდევ ერთი ძმა და მიიღო გვარი **ქარდავა**. ორი ძმა გარკვეული დროის შემდეგ წამოსულა და დასახლებულა სოფელ ცხომარში საკუთარი გვარით. იმ ორიდან ერთმა იყიდა მიწა სამოსახლოდ სოფელ ლაღარში, ლენტეხის რაიონში და გახდა სოფლის მაცხოვრის ეკლესიის ყმა. აქვე შეეძინა სამი შვილი, მაგრამ ისევ უთანხმოების მიზეზით, მალევე აყრილან და გაქცეულან მულახის მიმართულებით. ამ დროს მულახ-მუჟალის

¹ ნაშრომში წარმოვადგენთ სვანეთში სტუდენტური ექსპედიციის დროს მოძიებული რამდენიმე სოფლის მკვიდრ გვართა ეთნოგრაფიული მასალების ანალიზს.

თემი აგებდა მაცხოვრის ეკლესიას, კოშკს და სახლს. მიუღიათ მონაწილეობა მშენებლობაში მისულ ქალდანებს. მათ მონაწილეობა მიუღიათ იმ არჩევანის გარკვევაშიც, რომელსაც უნდა გამოეველინა ახლად აგებულ სახლში მცხოვრები. წილად რგებია ზადგერ ქალდანს. ამის შედეგ ზადგერის ერთი ძმა დასახლდა მუჟალში, მეორე აღიშში. მათგან წამოვიდა ჩვენი ლამხუბები: „ზადგერშ“, „დავითილშ“ და „გაგუშ“. წელიწადში ერთხელ ყველა ამ ლამხუბის წევრი ქალდანები იკრიბებიან იმ ადგილებში, სადაც ცხოვრობდნენ. ვილოცებით, ძმობას ვამტკიცებთ. გვარში არავინ მიგვიღია. გვარგატეხილობის შემთხვევა არ არის. ჟამუშში საცხოვრისს ჰქვია „ზადგერშათა“ — „ზადგერების უბანი“. ზესხო ქალდანებს საცხოვრებლად მოეწონათ და აქ დამკვიდრდნენ კიდევ. სოფელ ზესხოში ქალდანებიდან პირველი ნესტორ ქალდანი მოსულა. ამავე მიზეზით დასახლებულან ზესხოში **გამყრელიძეები, გიგანები, კაკრიაშვილები, ქოჩიანები** და **დედარაიანები**.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა, სადაც **გამყრელიძეა** მოხსენიებული, თარიღდება 1458 წლით: „გამყრელიძე შალვა — ჰყავს შეილები: ინდუა, მამისა. გიორგი მეფემ მას გაუჩინა სისხლის ფასი — 220000 ძველი ცხუმური თეთრი“ (პალ, 1991, გვ. 597).

გამყრელიძეები წერეთელთა და რაჭის ერისთავთა აზნაურები არიან.

ძირით რაჭული გამყრელიძის გვარის სვანურობა უკავშირდება XVI საუკუნემდე სვანეთის მიერ რაჭის ფლობის ისტორიულ სინამდვილეს.

კვლევისას კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ გვიან შუა საუკუნეებში ქართველ ერში შიდა და გარეპოლიტიკური ზემოქმედების შედეგად ხდებოდა ეთნოსის მრღვევი ისეთი მოვლენები, როგორიცაა ქართველების მიერ სარწმუნოების შეცვლა. ისტორია იცნობს ქართველთა გასომხების გაგრიგორიანელების შემთხვევებს. აკაკი წერეთელი გაზეთ „თემში“ (№8) წერდა, თუ როგორ გაგრიგორიანელდა ერეკლე მეორის რჩევით იმერელი შანშე გამყრელიძე მხოლოდ ღიმიტომ, რომ შეყვარებული სომხის ქალი მართლმადიდებელს არ მიჰყვებოდა. ასე გამხდარა გამყრელიძეთა ერთი ნაწილი გრიგორიანელი შანშიაშვილი.

ზესხო გამხდარა ზემო სვანეთიდან მიგრირებული **გიგანების** საცხოვრისი. მიგრაციის მიზეზად უკეთესი საცხოვრისის, უკეთესი პირობების ძებნა სახელდება. გიგანები ჩამოსახლების შემდეგ დამკვიდრებულან ზუგდიდის რაიონის სოფლებშიც.

გვარსახელს საფუძვლად უნდა ედოს საკუთარი სახელი **გიგა**.

მიგრაციის მიზეზს ასახელებენ აგრეთვე ზემო სვანეთიდან ზესხოში გადმოსახლებული **გუჭეჩიანები** (ამოსავალია საკუთარი სახელი **გუჭეჩი**) და **დედარაიანები**. ეს უკანასკნელი XIV საუკუნიდან იხსენიება: „დედარაიანი ბაბილა — მისი სიმამრი შეაკვდა [...] ანს. კალის ზევს მოახსენა დაწერილის მოპასუხედ დადგომის შესახებ (პალ, 1993, გვ. 63).

გვარსახელს საფუძვლად უდევს საკუთარი სახელი დევდერ/დედდარ > დევდერიანი/დედდარიანი. გვარსახელი იმერეთშიც მკვიდრობს.

შუა საუკუნეებში მეფის მიერ დასაყრდენად და ქვეყნის საიმედოდ აღიარებულ სვანურ გვარებთან ერთად გადმოსახლებული დევდარიანები აქაც აზნაურები იყვნენ.

უშგულის თემის სოფელ მურყმელის მკვიდრი **კაკრიაშვილები** ძირად რაჭველები არიან.

„მეფის სამსახურში, უშგულში საცხოვრებლად დარჩენილი ჩვენი წინაპარი აღრეც კაკრიაშვილი ყოფილა. მაცხოვრის მოკლიტულები ვართ. ეკლესიის მესვეურები ვიყავით. მაცხოვრის ეკლესიის ძირში ვიმარხებით. ვზეიმობთ მაცხოვრობას ღვაწლიანთან და ჩარქსელიანთან ერთად. გვარის სამხუბია „კაკიშა“. გვარსახელი მოდის საკუთარი სახელიდან **კაკი**.

უშგულში კაკრიაშვილების ერთი ოჯახი მკვიდრობს. დანარჩენი ქვემო ქართლის სოფელ ჯანდარაში გადასახლდნენ სტიქიის შემდეგ. უშგულელი კაკრიაშვილები ცხოვრობენ აგრეთვე: ცანაში, წყალტუბოში, თბილისში, ქარელის რაიონში.

ჩაქაში **ნიჟარაძეების** ძირითადი საცხოვრისი სოფელია სვანეთში. გადმოცემათა მიხედვით, ნიჟარაძეები სვანეთში „ბარიდან ამოსულები“ არიან.

ნიჟარაძეების შუა საუკუნეების იმერეთში მკვიდრობას საისტორიო მონაცემები ადასტურებენ. გვარი 1484-1510 წლების საბუთში პირველად არის მოხსენიებული. ნიჟარაძეები XVII საუკუნეში ცხოვრობდნენ აბაშის რაიონის სოფლებში: ჭიქთუბანსა და ჭანგაში. ისტორიული სამოქალაქოს და პატრიკეთის მკვიდრი ნიჟარაძე იხსენიება 1545 წელს გელათის წმინდა გიორგის დავთარში. ლანჩხუთის მკვიდრ ნიჟარაძეს იხსენიებს 1733 წლის გუჯარი „გრიგოლ კათალიკოზისა ბიჭვინთისადმი“. ნიჟარაძე კაცია მოწმეა 1740-იანი წლების იმედის წიგნისა ბესარიონ კათალიკოსისა ქაიხოსრო წერეთლისადმი და 1739-1752 წლების წყალობის წიგნისა ალექსანდრე მეფის, ქაიხოსრო ქველისა და ნიკოლოზ წერეთლებისადმი. 1545 წლის ბაგრატ მეფის გელათისადმი შეწირულების წიგნში იხსენიება „ნიჟარაძისეული“. მოწმე და მდივანი მანუჩარ ნიჟარაძე იხსენიება 1776-1795 წლების თავდებობის წიგნში. იგი მიუცია იოვანე თედორაძეს და აბრამელა მეძმარიაშვილს მაქსიმე კათალიკოსისადმი.

საკუთარი სახელიდან ნიჟარა/ნიჟარა² ნაწარმოები გვარსახელი ნიჟარაძე ნ. ბერძენიშვილს იმ სვანურ გვართა ვარგებს შორის ჰყავს მოხსენიებული, რომლებიც გააზნაურდნენ ვარდანძეების კვალობაზე.

ნიჟარაძეთა სათავადოს ჩამოყალიბება XVI ს. პირველი ნახევრით თარიღდება. გვარის წარმომავლობის შესახებ ო. სოსელიას გადმოცემა ჩაუწერია ზედა მალლაკში, რომლის მიხედვითაც: სვანეთიდან წამოსული სამი ძმიდან ერთი ქუთაისში დასახლებულა, მეორე აჭარაში და მესამე აფხაზეთში. ქუთაისის მკვიდრი ნიჟარაძე იმერთა მეფეს აფხაზთა მთავართან მოციქულად გაუგზავნია დადიანთან ბრძოლისთვის მოსალაპარაკებლად. უკან ტივით დაბრუნებული, დავალებზე წარმატებით თავგართმეული ნიჟარაძისთვის მეფეს უბოძებია ადგილ-მამული ქუთაისიდან გუბისწყლამდე.

სხვა მასალით, ნიჟარაძე დალესტნიდან მოსულა იმერეთში, ქუთაისში. აქედან გადასულა მალლაკში (ო. სოსელია, 1981, გვ. 150).

შეიძლება დავუშვათ, რომ ვახუშტის მიერ „უწარჩინებულეს გვართა შორის დასახლებულ ნიჟარაძეთა თავდაპირველი საცხოვრისი იყო სვანეთი. მოსალოდნელია, რომ სვანეთიდან იმერეთში გადმოსახლებული ნიჟარაძეების ნაწილი ისევ თავის ძირსაცხოვრისში გადასახლდნენ და ამის გამო არის უშგულელ ნიჟარაძეებში გადმოცემა იმერლობაზე.

² სახელი მოხსენიებულია პ. ინგოროყვას მიერ გამოცემულ სვანეთის საისტორიო ძეგლების მეორე ნაკვეთში („შატაწი სვანეთისა კრებისაი“)

ნიჟარაძეები³ დღესასწაულობენ მკათათვის დღესასწაულს „მეხე თახეშ“. გვარში არის რამდენიმე ლამხუბი: „ქუჩეშა“; „მარშანშა“; „ვაბეშა“; „მინაშა“; „ქალდანშა“; „ლოშიშა“; „სუთმაშა“.

გვარი **ჩარკვიანი** სვანეთის საისტორიო ძეგლებში იხსენიება XIV საუკუნიდან. დასტურდება XV-XVI-XVII საუკუნეებში (ვ. სილოგავა, 1988). სავარაუდოდ, საკუთარი სახელიდან **ჩარაგა/ჩარგა/ჩარგვა/ჩარკვა** მომდინარე გვარის ძირითადი საცხოვრისი უბატონო სვანეთია. აქედან განსახლდნენ ისინი დანარჩენ საქართველოში.

ეთნოგრაფიული სინამდვილე: „წინაპარი უშგულიდან ჩამოსულა XX საუკუნის ოცდაათიან წლებში ცანაში დარიშხანის წარმოებასთან დაკავშირებით. საერთოდ, ძველი საცხოვრისია ლენჯერი და ლატალი. აქედან გადასულან უშგულში. ცხოვრობენ აგრეთვე ეცერსა და ჩოლურში. ლატალში გვაქვს საგვარეულო ციხე-კოშკი. უშგულში გადასულ წინაპარს საკუთარი გვარის სალოცავი „ფუჟი“ დაუარსებია. ამ სალოცავში იკრიბებიან ყოველი წლის აგვისტოს პირველ კვირა დღეს ჩარკვიანები. წელგამოშვებით ვკლავთ ხარს და ცხვარს. ეცერის მკვიდრი ჩარკვიანების ლამხუბია „თხვარიშა“ მეთხურ — მონადირე.

გარდა სვანეთისა, ჩარკვიანები მასიურად მკვიდრობენ ლეჩხუმსა (სოფლები: თაბორი, ნაკურალეში, ჩხუტელი) და იმერეთში“.

უდავოა, რომ ჩარკვიანთა იმერეთში დამკვიდრებაც მეფის მიერ საიმედო, დასაყრდენ ხალხთან შორის მოაზრებული სვანი ვარგების გადმოსახლების დროინდელია. ჩარკვიანები ბოლომდე აზნაურები იყვნენ იმერეთში. იყვნენ აგრეთვე სასულიერონიც. XIX საუკუნის ორმოციანი წლების აღწერის მასალებით, გეოშტიბში აზნაურები იყვნენ, დიშში, ობხაში, სვირსა და ქეტირში კი — სასულიერონი.

ჩარკვიანთა იმერეთში დიდი ხნიდან მკვიდრობას საქართველოს ამ ისტორიულ-გეოგრაფიული, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულის ანთროპოტოპონიმებიც ადასტურებენ: „ჩარკვიანის ადგილი“ (სახნავი გეგუთში); „ჩარკვიანისოული“ (ვენახი პირველ ობხაში); „ჩარკვიანების ბაღი/ხუმლიანი ბაღი“ (სახნავი ხომულში) (საქართველოს ტოპონიმი, 2003, გვ. 346).

ჩარკვიანები დამკვიდრებულან სამეგრელოს სოფლებში: აბაშა, თაია, ზუმი, საჯიჯაო. პ. ცხადაიას დადასტურებული აქვს ტოპონიმი „ლეჩარკვიანე ხაბარელში“. ასეთი გადმოცემაც არსებობს: „აქ წინათ ჩარკვიანებს უცხოვრიათ. მერე თაიაში გადასულან“ (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 150).

დარიშხანის წარმოების გახსნის შემდეგ, დაახლოებით XX საუკუნის ოცდაათიან წლებში ჩამოსულან უშგულიდან **ხაჭვანები** სოფელ ცანაში და შემდეგ დანარჩენ ქვემო სვანეთში“.

„ხაჭვა“ რაჭულ დილაქტში ხაჭოს მნიშვნელობით გამოყენებული ტერმინია (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 743).

მულახიდან გადმოსახლებული **ქოჩქიანები** მკვიდრობენ ზესხოსა და ცანაში. „გოჯი ქოჩქიანის რჩევით წინაპარი პირველად ზესხოში ჩამოსულა. ზესხოს მკვიდრი მურად ქოჩქიანი ზედსიძედ შევიდა ცანელ ნიჟარაძეებში. „ქემეშა“, „თანდელშა“, „მუქალშა“ და „ბაღშა“ ქოჩქინები ერთი ლამხუბია.

³ ნიჟარაძეების საგვარეულო გერბი არის თბილისის მკვიდრ რონალდ ნიჟარაძესთან.

გვარის საგვარეულო სალოცავია მულახის, წმინდა ბარბარეს სახელობის სალოცავი და მას ილოცავენ ბარბარობის დღესასწაულზე“.

გვარსახელი **ჩარქსელიანი** ჩარიქსლიანი/ჩარქსანი/ჩარიქსადის ფორმითაა მოხსენიებული. მურყმერის (უშგულის თემის სოფელი — ნ.ნ.) მაცხოვრის ეკლესიაზე ასეთი წარწერაა: „ს(უ)ლსა მღრდ(ე)ლს (!) რომანოზს ჩარქს(ელ)-იანს შ(ე)უნდოს ღ(მერ)თ(მან) (ვ. სილოგავა, 1988, გვ. 327, 538).“

ქვემო სვანეთის სოფელ ცანაში მკვიდრობს ჩარქსელიანთა ორი ოჯახი. უშგულის, მურყმელის მაცხვარიშის ყმები არიან „კოკოშა“, „დიდაშა“, „მაზიშა“ ლამხუბის ჩარქსელიანები.

სვანეთის წერილობითი ძეგლები იცნობენ არიშ **ღვაჩელიანს** და მის შვილს **ბეჟანს**.

არ არის გამორიცხული, რომ ღვაჩელიანების/ღვარჩილიანი ლამხუბი „ბეჟნაიშა“ მომდინარეობს არიშ ღვაჩლიანის შვილის - ბეჟანის სახელიდან. „სვანურად რკინას ჰქვია „ბერეჟი“.

ისტორიის სიღრმეში იღებს სათავეს ქვემო სვანეთის მკვიდრი **ონიანების** გვარი. სვანურ სულთა მატრიანეებში გვარსახელი იხსენიება XIV-XV საუკუნეებიდან. სვანეთის ისტორიული საბუთები იცნობენ დაწერილის გათავების თავდებს შოლუა ონიანს (ვ. სილოგავა, გვ. 553).

ეთნოგრაფიული მასალა: „წინაპარი ზემო სვანი, გვარად **არღვლიანი** ყოფილა. ამჟამად ონიანები ცხოვრობენ მელეში, სასასსა და ლამფაში. ჩვენი ლამხუბებია: „გოტამერი“, „ზუზიაიშა“. სალოცავი გვაქვს მელეს ჭგრაგ (წმინდა გიორგი) და ულშათარი გზელ, სოფელ მახაშის (ლენტეხის რაიონის სოფელი — დ.შ.) ეკლესია (მთხრობელი ფაქი ონიანი).

გვარსახელის ეთნოისტორიული კვლევა არაერთ ცნობას გვაწვდის სვანთა თავდაპირველი განსახლების, სოციალური, ყოფითი ცხოვრების შესახებ. 1. გვარსახელი უნდა მომდინარეობდეს ისტორიულ დღევანდელ სამეგრელოში გავრცელებული სახელიდან ონი-ი (ალ ღლონტი, 1986, გვ. 173). აღნიშნული კიდევ ერთ საერთოქართულ სინამდვილეს ადასტურებს. კერძოდ, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ერთი ანთროპონიმული სისტემა მოქმედებდა. სახელები და სახელრქმევის წესი ერთი იყო; 2. დგინდება ერთი წინაპრიდან მომდინარე საერთოქართველური ნათესაური თვითშეგნება. რომ ერთი წინაპრიდან მომდინარე სხვა ქართველთა გვარების მსგავსად, ონიანებშიც დიდია ერთიანობის რეალობა. ერთი ლამხუბის წევრებს, ერთი სალოცავის ყმებს შორის ყოველთვის დაცული იყო მონოგამიურობა. წერს რა სადადეშქელიანო და თავისუფალ სვანეთზე, ბესარიონ ნიჟარაძე ეხება ონიანების გვარსაც: „თემი იყო ერთი გვარეულობა, შთამომავლობა საერთო წინაპრისა. ერთი გვარეულობის წევრი ყოველ ადგილს, მხარეს და ყოველ დროს, რა გინდ ძლიერაც გამრავლებულიყვნენ, იცავდნენ, ინახავდნენ ურთიერთს შორის მჭიდრო კავშირს. მაგალითები: სადადიანო სვანეთში, ლაშხეთის საზოგადოებაში, რვა სოფელში, ერთი მეორეზე დაშორებულში, სცხოვრობს ერთი გვარეულობა — „ონიანი“ სამოც კომლამდე. ეგენი ერთმანეთს ისე სახავენ, თითქოს ძლიერ მონათესავენი იყვნენ, თუმცა მათი ერთმანეთისაგან დაშორება შორს წარსულს ეკუთვნის. ონიანების თემი ჭირსა და ლხინში განუყრელნი არიან...“ (ბ. ნიჟარაძე, 1962, გვ. 106).

ლენჯერის თემის სოფლების — ლაშთხვერის და სოლის მკვიდრები არიან **უდესიანები**. მთავარანგელოზის ეკლესიის ყმა უდესიანებს ორი ლამხუბი აქვთ: „დავთოშა“ და „ნატროშა“.

საისტორიო მეცნიერებაში არაერთგზისაა აღნიშნული ქართულ გვართა სადაურობა-წარმომავლობის ამსახველი ეთნოგრაფიული მასალების მნიშვნელობაზე ქართველთა ეთნოისტორიული ყოფის შესწავლის საქმეში. იგივე შეიძლება ითქვას სვანეთის რამდენიმე სოფლის მკვიდრი ზოგიერთი გვარის ისტორიის ამსახველ მასალაზე.

სვანეთი ძირითადად სოციალური დაპირისპირების შედეგად გაქცეულ ქართველთა თავშესაფარი იყო; სვანეთიდან გადასახლებას ძირითადად იწვევდა: გადამეტსახლება, სოციალური დაპირისპირება; მეფის სამსახურში ყოფნა. სვანეთიდან “დანარჩენ საქართველოში” გადასახლებულსაც და იქ ჩასახლებულსაც ქართული ენა, კულტურა და ეთნოგრაფიულად მცირედ განსხვავებული ყოფითი გარემო ხდებოდა. გვართა ეთნოისტორიულ კვლევისას დასტურდება: ა) საქართველოს მთის, სვანეთის მოსახლეობა მართლაც იყო მეფის “საიმედო დასაყრდენი”; ბ) საერთოქართული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი, ეთნოსის შინაარსისაგან დაცილილი თემებად ცხოვრების შემთხვევები; გ) სვანეთის ბუნებრივი წესი — ერთიანი საქართველოსადმი ლოცვისა; დ) ჩვეულებითი სამართლის წესები; ე) სვანები არა მხოლოდ სვანეთს მკვიდრობდნენ ისტორიულად; ვ) საქართველოს რუსეთთან ურთიერთობის დასაწყის პერიოდში ქვეყნის ადმინისტრაციული მოწყობის, მაზრებად დაყოფის წესი; ზ) სვანური კილოს ქართული შინაარსის კუთხურ-დიალექტური ფორმები.

ლიტერატურა

- ნ. ბერძენიშვილი, 1990 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.
- გ. ბოჭორიძე, 1994 - გ. ბოჭორიძე, რაჭა-ლეჩხუმის ისტორიული ძეგლები და სიძველეები, თბ., 1994.
- გ. ბოჭორიძე, 1995 - გ. ბოჭორიძე, იმერეთი, თბ., 1995.
- რ. თოფჩიშვილი, 1993 - რ. თოფჩიშვილი, ლეჩხუმური გვარსახელები, თბ., 1993.
- ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I, ტფ., 1921.
- მ. კეზევაძე, 2004 - მ. კეზევაძე, ქართული გვარსახელები იმერეთში, ქუთაისი, 2004.
- პალ, 1991 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, I, თბ., 1991.
- პალ, 1993 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, II, თბ., 1993.
- პალ, 2004 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, III, თბ., 2004.
- საქართველოს ტოპონიმია, III, თბ., 2003.
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ვ. სილოგავას რედაქციით, თბ., I - 1986, II - 1988.
- ო. სოსელია, 1981 - ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, II, თბ., 1981.
- ქსდ, 1988 - ქართული სამართლის ძეგლები, II, თბ., 1988.
- ალ. ლლონტი, 1986 - ალ. ლლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.

დ. შავიანიძე, 2007 - დ. შავიანიძე, ქართული გვარსახელები, ქუთაისი, 2007.

ბ. ცხადაია, 2000 - ბ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი საქართველოში, თბ., 2000.

ივ. ჯავახიშვილი, 1965 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., I - 196; II - 1965.

DAVID SHAVIANIDZE

FROM THE ETHNO-HISTORY OF THE GEORGIAN PEOPLE

(Based on the ethnographic materials of some Villages of Svaneti)

The importance of studying ethnographic materials of ethno-historic existence has often been attested in the historical Literature. The same is true to the inhabitants of some villages of Svaneti and family names reflecting a certain history of the people. The ethno-historic study of some family-names in villages of Svaneti asserts that there had been migrations from the different parts of Georgia to Svaneti. However, the local population excludes the fact of their movement to Svaneti and identify themselves as original communities putting emphasis on their shrines and kinship with other Svan families whose originality cannot be questioned.

On the other hand, Svans living outside their original regions attest that they migrated to other parts and periods of Georgia for the lack of living space, social conflicts and their particular loyalty to the crown of the Georgian kings.

The ethno-historic study of family names shows that: a) The population of Svaneti was really regarded as the special "reliable pivot" for Georgian Kings; b) there are instances of living in communities with weakened ethnic traits giving preference to the general Georgian realities; c) Svans have natural rules and disposition to praying for the entire Georgian nation; d) observance rules of customary law; e) Historically Svans live not only in Svaneti but in various parts of Georgia; f) at the early stage of Russian rules in Georgia the country's ethnic difference was used as basis for the administrative divisions; g) Svan vernacular has dialectal varieties.

რეზიუმე

ქართულური სალიტერატურო ენისა და სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ ზოგადი საკითხისათვის

1. ქართველთა ცხოვრების ისტორიული მდინარეა და ქართველური ენობრივი სისტემის განვითარების გზა ერთი კალაპოტით მიედინებოდა და მიედინება. ცხადია, იგივე უნდა ითქვას სხვა ხალხებისა და მათი ენების შესახებაც. მაგრამ დედამიწის ზურგზე, ალბათ, ბევრი არ მოიძებნება ისეთი ერი და ენა, საუკუნეების ქართველებისათვის ასე რომ გაეძლოს და, რაც მთავარია, თავისი სახე შეენარჩუნებინოს. ამავე დროს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ეროვნული ერთობის შიგნით და ენობრივი სისტემიდან გაუსვლელად „ჩვენ, აცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა“. მიუხედავად ეთნოგრაფიული თავისებურებებისა და ენობრივი სისტემის ვარიანტთა (დიალექტთა) სიმრავლისა, ქართველურ სინამდვილეში არ წარმოქმნილა არც ერები და არც ენები, - ენას ქმნის ხალხი, მაგრამ ასევე ენა აყალიბებს ერს. ვ. ჰუმბოლდტის ეს დებულება (და არაერთი სხვაც), ალბათ, გასათვალისწინებელია, როცა საკითხი „ქართველურ ენებს“ ეხება, რადგან, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „სხვადასხვა ენა სხვადასხვა აღნიშვნა კი არ არის რომელიმე ერთი საგნისა, არამედ მასზე სხვადასხვა თვალსაზრისი“ (ვიმოწმებთ გ. რამიშვილის „ენის ენერგეტული თეორიის საკითხების“ მიხედვით). ძნელი დასანახი არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ „ქართველურ ენებს“ არც „სხვადასხვა თვალსაზრისი“ გამოუმუშავებიათ და, ამდენად, არც სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებული ენობრივი სისტემა ჩამოყალიბებულა.

2. ქართველური ენობრივი სისტემის ამსახველი ძირითადი ვარიანტი, - ქართველური სალიტერატურო ენა, - ქრისტიანობის გავრცელებამდე ბევრად უფრო ადრე რომ არის ფორმირებული, დღეს ექვს არ უნდა იწვევდეს. ამასთან, ხაზგასასმელია ის უნიკალური ფაქტიც, რომ „სალიტერატურო ენის განვითარებაში წყვეტა არ მომხდარა, ახალი ენობრივი სისტემა, ანუ „ახალი ენა“, ძველთან მიმართებით, არ ჩამოყალიბებულა“ (ტ. ფუტყარაძე, 1992; ა. არაბული, 2003). ამავე დროს ქართველურმა სისტემამ თავისი განვითარების გზაზე, გარდა სალიტერატურო ვარიანტისა, წარმოშვა მრავალფეროვანი დიალექტური სახესხვაობანი, - სისტემის „შესაძლებლობათა ნაირგვარი ვარიანტული ჩგუფები. მათში ამ „შესაძლებლობათა“ რეალიზაციის შედეგების საუკუნეების მანძილზე სალიტერატურო ენაში აკუმულირდებოდა. ეს პროცესი კარგად ჩანს „ვეფხისტყაოსანში“, უფრო ნათლად - სულხან-საბას „სიტყვის კონაში“.

3. დიალექტური სიტყვა-ფორმების გარდა, სულხან-საბას ლექსიკონი ყურადღებას იქცევს იმიტაც, რომ ავტორი გამოკვეთილად აფიქსირებს თავის პოზიციას სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ურთიერთმიმართების შესახებ. ლექსიკური ერთეულების განმარტებისას იგი ხშირად იყენებს წინადადება-ტერმინებს: „სხვათა ენა“ (ზოგჯერ მითითებულია, თუ რომელი ენიდან არის სიტყვა ნასესხები: „ბერძნულია“, „თათართა ენა“...), „გლეხურად“ („გლეხური“ განმარტებულია როგორც „მდაბიური“), „გლეხნი... უწოდებენ“, „მსოფლიონი... უწოდებენ“.

უცხო ენათა მასალის განმარტებისას სულხან-საბა ზოგჯერ სიფრთხილეს იჩენს და ან მხოლოდ ქართველურ შესატყვისს უწერს (გეომეტრი ქვეყ(ა)ნის მზომელი), ან უბრალოდ აღნიშნავს, რომ „სხვათა ენაა“. იშვიათად ვარაუდს გამოთქვამს (გუფთა ქართულს(ა) არა (ჰგავს), შენაყილ(ს) ვორცს(ა) ჰქვიან).

4. ჩვენი საკითხისათვის, ცხადია, ქართველური ენობრივი სამყაროდან მოხმობილი ფორმებია საინტერესო. ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც სულხან-საბას აზრით ლიტერატურული არ არის, განმარტებულია როგორც „გლეხური“, ან „მსოფლიონი... უწოდებენ“.

„მათე მცირე ფოსო გლეხურად“.

„ბებია გლეხნი ყრმათ ამქმელს უწოდებენ“.

„კუდური კუდიანი. ამას მსოფლიონი გრძნელს უწოდებენ“.

არცთუ იშვიათად განსამარტავ მასალად აშკარად დიალექტური („გლეხური“) ფორმაა გამოტანილი, მაგრამ კვალიფიკაციის გარეშე („თვარა, თვარამ ნ. თუარა“). ზოგჯერ კი განმარტებისას არის გამოყენებული მსგავსი ფორმა („კორკოტი დანაყილი ხვარბალი“).

ერთეულ შემთხვევებში დაკონკრეტებულია, თუ რომელი კუთხის „გლეხურია“ სიტყვა:

„დასტი ჭანნი კოკას უქმობენ; საღვინეა დიდი“.

„კოხუჯი (კოხუნჯი) იმერული ქალამანი“.

„კი, მი, ყე, ქუე (კი, მი, ყე, ქვე, წენ, კენ...) ესენი სიტყვათა გემოთა ართორონი არიან, ხოლო რომელნიმე იმერელნი ამათდა ნაცვლად სიტყვათა შინა ატანენ: ქე, წენ; ცუდი არს და ამოა...“ „ოჯიჯი ბადე მეგრულად. მგრგვალი ბადეა ქორთ თავ(ს) დასაცმელი“. ეს ერთეული ბადე სიტყვის ბუდეშიც არის შეტანილი: „ბადე არს შესაპყრობელი ფრინველთა: აშრიალი, ოჯიჯი...“

„უარე იარე მესხურად“.

5. ცალკე უნდა ითქვას „უდურტული“ ფორმის შესახებ. სულხან-საბას განმარტებით, ეს არის „მეგრელთაგან მრუდი ლაპარაკი, გინა ჩიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი Z. ესე არს მეგრელთა და მისთანათა ავენონათა ლაპარაკი, გინა ჩიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი AB. მეგრელთა და მისთანათა ავენონათაგან ლაპარაკი Cb...“

შენიშვნა: რედაქციებში „მეგრელთა და მისთანათა...“ ვარიანტზე ყურადღება პროფ. თ. გვენცელაძემ გაამახვილა.

სავარაუდოა, რომ პოეტს, რომელმაც ქართველური ეროვნული ფსიქოლოგიისათვის მიუღებელი და ყოვლად უვარგისი „ლექსი“ შეთხზა, სულხან-საბას განმარტების მხოლოდ ერთი ნაწილის მიხედვით მისცეს „მეკვეთა“. სხვა შემთხვევაში „ლექსის“ შინაარსი უნდა შეხებოდა საქართველოს ყველა კუთხის (დიალექტის) წარმომადგენლებს.

ლექსიკონში ანტონიმური ცნებებია ავენაობა და ენამზეობა:

„ენაავი იენავა“. „იენავა ავ-ენაობა ქნა (თქვა)“.

„ენამზეობა ენაგანათლებულობა“.

„ენაგანათლებულობა“ აუცილებლად გულისხმობს სალიტერატურო ენის ცოდნას, მასზე მეტყველებას. „ენაგანათლებულთ“ ერთნაირად უპირისპირდებიან როგორც „გლეხურად“, ისე „მრუდედ“ მოსაუბრენი, „ავენონანი“, ანუ სხვადასხვა („მისთანათა“) დიალექტებზე მოლაპარაკენი, -

სულხან-საბა ენობრივი (=ეროვნული) თვალსაზრისით ერთმანეთისაგან არ გამოარჩევს ჭანს, მეგრელს, იმერელს, მესხს: ვინც, მისი შეხედულებით, სალიტერატურო (=ეროვნულ) ენაზე არ მეტყველებს, ის „ავენოანია“, „გლენურად“ ლაპარაკობს. ავტორი თუმცა ასახელებს ჭანებს, მეგრელებს, იმერლებს, მესხებს, მაგრამ ლექსიკონში შეტანილი აქვს მრავალი დიალექტური სიტყვა-ფორმა. ცხადია, რომ სულხან-საბა უპირველესად სალიტერატურო ენის სიწმინდეს იცავდა, მაგრამ დიალექტური მასალით ძირითადი, სალიტერატურო ვარიანტის გამდიდრება რომ აუცილებელი იყო, კარგად ჰქონდა გააზრებული, ამიტომაც შეიტანა ლექსიკონში „მეგრელთა და მისთანათა ავენოანთა“ სამეტყველო სიტყვა-ფორმები. მისთვის მეგრულ-ლაზური დამოუკიდებელი, სხვა ენა რომ ყოფილიყო, ისეთი ერთეულების განმარტებისას, როგორიცაა გურჩი, გეჩა, გიდელი, დიხაშხო, კვანწია, კვეკვერიში, კურკანტელი, მეცარი, ონჩხომელი... დაურთავდა „სხვათა ენააო“, ან „მეგრელთა ენააო“, - დასახელებული ლექსემები, აშკარაა, „ჟღერტულთან“ შედარებით მეტი „ავენაობის“ ნიმუში იქნებოდა „ენამზე“ ქართველისათვის.

ზემოთ თქმული გვაგვარაუდებინებს: 1. სულხან-საბას დროინდელი და თანამედროვე სიტყვა-ფორმები მეგრულ-ლაზურსა და სხვა (ქართველური სისტემის) ვარიანტებში იდენტურია; 2. სულხან-საბასთვის ერთი დონის ენობრივი ერთეულებია ჭანური, მეგრული, იმერული, მესხური და ყველა „ავენოანნი“; 3. სულხან-საბას პოზიცია სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მიმართ გამოკვეთილია, - მთავარია სალიტერატურო ენა (ქართველური სისტემის ძირითადი ვარიანტი), დიალექტური სიტყვა-ფორმები „გლენურია“, „ცუდი არს და ამო...“, „ავენაობის“ ნიმუშებია, მაგრამ სალიტერატურო ენისათვისაც და საერთო სისტემისთვისაც საჭირო, როგორც ეროვნული ფონდის კუთვნილება.

ლიტერატურა

- კ. დანელია, 1991 - კ. დანელია, მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები: ქართული ხალხური სიტყვიერება, II, თბ., 1991.
 სულხან-საბა, 1991-1993 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991-1993.
 ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქუთაისი, 2005.

REVAZ SHEROZIA

ON GENERAL QUESTIONS OF KARTVELIAN
LITERARY LANGUAGE AND SULKHAN-SABA'S
"SITQUIS KONA" (DICTIONARY)

The history of the Georgian people and the development of the Kartvelian language system have always been flowing through the same river bed. In spite of the multitude of ethnographic peculiarities and variety of language systems (i.e. dialects), Georgian reality did not give birth to new nations and new languages, - a language is created by people, and in the same way the language is responsible for the formation of the particular people. "A different language does not only refer to an object with a different word but also the different point of view about the object of reference" (V. Humboldt). It is noteworthy that Kartvelian languages had not worked out different points of view hence, they did not yield the development of language systems different from the literary language.

"The development of the literary Georgian language did not have secession periods; new language system, i.e. "new language" did not develop in the opposition of the old one". In its development Kartvelian language system, apart from the literary language, gave rise to the number of dialectal variations. The results of the dialectal "capacities" have been accumulated in the literary language through centuries. This process can easily be traced in "The Knight in the Panther's Skin" and more vividly than that in "Sitquis Kona," an explanatory dictionary of the Georgian language compiled by Sulkhan-Saba.

Sulkhan-Saba had a clear-cut position about the relationship between the literary language and dialects, chief is the literary language, principal variant of the Kartvelian system, and as for the dialectal forms their word forms are of laymen (=literary of "peasants", they are bad and vain, examples of the "evil tongue", however, they are necessary for the literary language and for the common system and present the property of the national word-stock.

მზია ცერცვაძე

განკერძოებული გარემოება რუსულ და ქართულ ენებში

როგორც ცნობილია, განკერძოება ეხება მხოლოდ არამთავარ წევრებს: განსაზღვრებას, გარემოებას, დანართს.

ნაშრომში განხილულია გარემოების განკერძოების საკითხი ქართულ და რუსულ ენებში. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, გარემოების განკერძოება გულისხმობს ისეთ შემთხვევას, როცა ერთი გარემოება მიემართება სხვა (წინა) გარემოებას და აზუსტებს მის მნიშვნელობას. გარემოების განკერძოება შეპირობებულია სტილისტური საჭიროებით, რათა იგი აღიჭურვოს მეტი გამოხატულობითი ძალით. რუსულ ენაში განვასხვავებთ განკერძოებული გარემოების ორ ჯგუფს: 1) განკერძოებული გარემოება, რომელიც მიერთვის მეორე გარემოებას, 2) განკერძოებული გარემოება, რომელიც მიერთვის შემასმენელს.

პირველ ჯგუფში გამოიყოფა გარემოების ოთხი ტიპი: 1) ზმნიზედის მეშვეობით გამოხატული მთავარი წევრი (გარემოება) და მისგან დამოკიდებული განკერძოებული გარემოება: Там, наверху, мерцал огонек; 2) ზმნიზედით გამოხატული მთავარი წევრი (გარემოება) და დამოკიდებული განკერძოებული გარემოება წინდებულიანი სახელით: Теперь, при дневном свете, ушелье уже не икалось таким мрачным; 3) მთავარი წევრი (გარემოება) გამოხატულია წინდებულიანი სახელით, განკერძოებული გარემოება — ზმნიზედით: На морской глади местами, то появлялись, то исчезали какие-то темные предметы; 4) მთავარი წევრი (გარემოება) და დამოკიდებული განკერძოებული გარემოება გამოხატული არიან წინდებულიანი სახელით: На берегу реки, под тенью старой ивы, сидела молодая девушка.

მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება: ა) განკერძოებული გარემოების არამრავალრიცხოვანი ჯგუფი, რომლებიც გამოხატულია წინდებულიანი სახელით: Город наш украсился, благодаря появлению гражданского правителя, садом (Г. М.д.); ბ) გერუნდით გამოხატული განკერძოებული გარემოება: Ежедневно, вставши с постели с часов в одиннадцать, Ольга Ивановна играла на рояле (Чех. Попр.).

ქართულ ენაში გვხვდება პირველი ჯგუფის განკერძოებული გარემოება, თუმცა რუსულისაგან რამდენადმე განსხვავდება: ვინაიდან რუსულის წინდებულის როლს ქართულში ასრულებენ თანდებულები, ამიტომ ქართულში გვაქვს თანდებულიანი ფორმები; გარდა ამისა, ქართულში (ძირითადად ძველ ქართულში) შესაძლებელია განკერძოებული გარემოების გამოხატვა სახელის ცალკეული ბრუნვის ფორმით თანდებულის გარეშე: სჯობს, რომ იქ მოკვდე, უკაცურ ადგილსაო (ხალხური), მაშინ როდესაც რუსულისათვის უცხოა ამდაგვარად განკერძოებული გარემოების ამგვარი ტიპი.

ამგვარად, რუსული მაგალითების შესაბამისად, ქართულში გვაქვს: ა) იქ, ზემოთ, ცეცხლი ციმციმებდა, ბ) ახლა, დღის შუქზე, ხეობა ისე მოღუშული აღარ გვეჩვენებოდა, გ) ზღვის ზედაპირზე, ალაგ-ალაგ, ხან გამოჩნდებოდა, ხან მიიმალებოდა რაღაც მუქი საგნები, დ) მდინარის პირას, ბებერი წნორის ჩრდილში, იჯდა ახალგაზრდა ქალიშვილი.

როგორც მაგალითები გვიჩვენებს, პირველი ჯგუფის განკერძოებული გარემოებისათვის დამახასიათებელია წინა გარემოების აუცილებელი განკერძოება და მისი შინაარსის დაზუსტება. განკერძოებული გარემოების აღნიშნულ ჯგუფში რუსულ და ქართულ ენებში გამოიყოფა მნიშვნელობის მიხედვით ადგილის, დროის, იშვიათად ვითარების გარემოებები.

მაგალითები:

ა) ადგილის გარემოება:

1. Здесь, в городе, он по протекции получил место учителя в уездном училище (Чех. Пал. №6, 11).

2. იქ, თავში, ერთ განაპირებულ ადგილას, სარჩობელა გაემართათ (ი. ჭ. სარჩ.).

ბ) დროის გარემოება:

1. Потом, в первом часу, она ехала к своей портнихе (Чех. Попр., 11).

2. ერთხელ, საღამოს, ლოცვით დაღლილი, გადმომდგარიყო ზღუდის კარებსა (ი. ჭ. განდ.).

გ) ვითარების გარემოება:

1....Лаптевы отправились туда (на картинной выставке) всем домом по-московски (Чех. Три года).

2. მზე უზვად აფრქვევდა ბრწყვიალა სხივებს, უანგარიშოდ (ვ. ბარნ. თებერვ. დანიშნ.).

განკერძოებული გარემოებების ჯგუფს, რომლებიც შემასმენელს მიერთვიან და გამოხატულია არსებითი სახელით, მიეკუთვნება მნიშვნელობის მიხედვით მიზეზის და დათმობითი გარემოებები.

რუსულში მიზეზის გარემოებას მიეკუთვნება წინდებულიანი არსებითი სახელით გამოხატული გარემოება: благодаря, вследствие, по случаю, за неимением, за отсутствием, ради... ქართულში კი — წყალობით, გამო, უქონლობის (არყოფნის) გამო, გულისთვის, მიზეზით... თანდებულებით გამოხატული გარემოება.

გარემოების დათმობა რუსულ ენაში გამოიხატება არსებითი სახელით წინდებულით вопреки, несмотря на, ქართულში — მიუხედავად თანდებულის მეშვეობით

განკერძოებული გარემოებიდან რუსულ ენაში ყველაზე გავრცელებულია აბსოლუტივი საქცევით გამოხატული გარემოება. ვინაიდან ეს კატეგორია არაა ქართულში, ამდენად მის გადმოსაცემად მთარგმნელების მიერ გამოიყენება ქართული ენის სხვადასხვა საშუალებები: დამოკიდებული წინადადება, ზმნის პირიანი ფორმები, მიმღეობა, ზმნიზება, არსებითი სახელის ფორმები, შემასმენელი, რა კავშირიანი კონსტრუქცია. ნიმუშად მოვიყვანოთ ლ. ტოლსტოის „ვოსკრესენიის“ თარგმანი (მთარგმნელი უცნობია, გ. ქიქოძის რედაქციით, 1937).

1) აბსოლუტივი გადმოიცემა დამოკიდებული წინადადებით:

Войдя в коридор, она посмотрела прямо в глаза надзирателю (Ч.1, 1) „გამოვიდა თუ არა ტალანში, პირდაპირ თვალებში შეხედა ზედამხედველს“.

2) შემასმენლით:

...сердито сел, доставая папиросу (Т.1) „...გაჟავრებული დაჯდა და პაპიროსი ამოიღო“.

3) მიმღეობით:

Присяжные встали и теснясь, прошли в совещательную комнату (Т.1,8) „ნაფიცი მსაჯულეები ადგნენ და მჭიდროდ შეჯგუფდნენ სათაბირო ოთახში“.

4) დროის გარემოებით:

Живя в квартире, нанятой писателем, Маслова полюбила веселого приказчика, жившего на том же дворе (1,2) „მწერლის მიერ ნაქირავებ ახალ ბინაში ცხოვრების დროს მასლოვამ შეიყვარა იმავე ეზოში მცხოვრები მხიარული ნოქარი“.

5) ვითარების გარემოებით:

...быстро и тяжело ступая, пошел в соседнюю с спальней уборную (1, 3) „...ჩქარი, მძიმე ნაბიჯით გავიდა საპირფარეოში“.

6) ჩართული სიტყვით:

Тетка... уже не смела предлагать ей поступить в прачки, считая, что она теперь стала на высшую ступень жизни (Т.ж.) „დედა... ველარ უბედავდა

პრეცედენსის ადგილის შეთავაზებას, რადგან, მისი აზრით, მასლოვა უკვე შემდგარიყო ცხოვრების უფრო მაღალ საფეხურზე".

7) ცალკეული მიერთებული წინადადებით:

...предложила ей поступить в... заведение, выставляя перед ней все выгоды и преимущества этого положения (1.2) „წინადადება მისცა შესულიყო საროსკიბოში, თანაც დაუსურათა ასეთ დაწესებულებაში მყოფ ქალთა მდგომარეობის უპირატესობა და სარგებლიანობა".

8) რა ნაწილაკიანი კონსტრუქციით:

...получив утвердительные ответы, распорядился о приводе подсудимых (1,8) „მიიღო რა დადებითი პასუხი, გასცა განკარგულება, რათა შემოეყვანათ ბრალდებულები".

რა კავშირის შემცველი დამოკიდებული წინადადება დაკავშირებულია მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელთან და ამ თვისებით ის უფრო შეესატყვისება აბსოლუტივის ქცევას. რაც შეეხება დამოკიდებული წინადადების ზოგად მნიშვნელობას, მას კონტექსტი განსაზღვრავს. მაგ., რა კავშირიანი კონსტრუქცია შეცვალოთ დროის, მიზეზის, მიზნის კავშირიანი დამოკიდებული წინადადებით:

ცოდვა აშინებს, ცოდვის ქმნას ერიდება, ფიქრობს რა, ღმერთი დამსჯისო (ვაჟა, პაპას მსოფლიო ფიქრები).

ცოდვა აშინებს, ცოდვის ქმნას ერიდება, რადგან ფიქრობს, ღმერთი დამსჯისო. ლუკ-ოსმალის ჯარი, ნახა რა უბედურებაში თავისი სარდალი, აირია წეროს გუნდივით (ვაჟა, ორი ამბავი მეფე ერეკლეზე...).

ლუკ-ოსმალის ჯარი, როცა ნახა უბედურებაში თავისი სარდალი, აირია წეროს გუნდივით.

ავტორი, ათავებს რა ჭავისებურ გამოკვლევას საქართველოს ერის ძველისძველ ცხოვრებისას, ამბობს... (ილია, აი ისტორია, წერილი 1).

ავტორი, რომ ათავებს თავისებურ გამოკვლევას საქართველოს ერის ძველისძველ ცხოვრებისას, ამბობს...

მაშასადამე, ფიქრობს რა, ნახა რა, ათავებს რა... შეესაბამება რუსულ გერუნდის: думая, увидев, заканчивая, მაგრამ სრული შესატყვისობა ამ კონსტრუქციებს შორის არაა, ვინაიდან ზმნა ქართულ კონსტრუქციაში იცვლება პირსა და რიცხვში; ასე რომ, ერთი რუსული ფორმა думая შეიძლება შეიძლება გადმოიცეს სხვადასხვა ფორმით: ვფიქრობ რა, ფიქრობ რა, ფიქრობს რა, ვფიქრობთ რა, ფიქრობთ რა, ფიქრობენ რა. უნდა აღინიშნოს, რომ განხილული კონსტრუქცია გავრცელებული იყო VII-XI საუკუნეებში. XI საუკუნის შემდეგ, XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე რა ნაწილაკიანი კონსტრუქცია აღარ გამოიყენება. ამ კონსტრუქციას იყენებენ: ი. ქავჭავაძე, ვაჟა-ფშაველა, გვხვდება აგრეთვე თარგმნისას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ:

1) გარემოების განკერძოება დამახასიათებელია როგორც რუსული, ისე ქართული ენებისათვის;

2) განირჩევა განკერძოებული გარემოების ორი ჯგუფი: ა) გარემოებასთან მიერთებული განკერძოებული გარემოება, ბ) შემასმენელთან მიერთებული განკერძოებული გარემოება;

3) ქართულ ენაში აბსოლუტივი გადმოიცემა სხვადასხვა ტიპის დამოკიდებული წინადადებით ან შემასმენელით. რუსულ აბსოლუტივს ქართულში ყველაზე უფრო შეესატყვისება რა კავშირიანი კონსტრუქცია.

ლიტერატურა

- ლ. კვაჭაძე. 1999 - ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1999.
- ქ. ფეიქრიშვილი, 1998 - ქ. ფეიქრიშვილი, ქართული ენის სინტაქსი, ქუთაისი, 1998.
- ბაბაიძევა ვ.ვ., ლ.უ. მაქსიმოვი. თანამედროვე რუსული ენა. სინტაქსისი, მ., 2000.

МЗИА ЦЕРЦВАДЗЕ

ОБОСОБЛЕННЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА В РУССКОМ И ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В данной статье рассматривается обособление обстоятельств в русском и грузинском языках в сопоставительном аспекте. В результате исследования сопоставительного материала автор делает следующие выводы:

1. Обособление обстоятельства свойственно как русскому, так и грузинскому языку.

2. Обособленные обстоятельства делятся на две группы: 1) обстоятельства, примыкающие к сказуемому, 2) обстоятельства, примыкающие к обстоятельству.

3. Обособленные обстоятельства первой группы всегда оспозитивны, обособление обязательно, функция их _ уточнение значения господствующего члена. Различаются 4 типа обособленных обстоятельств рассматриваемой группы

4. Вторая группа обособленных обстоятельств по способу образования делится на две неравномерные подгруппы: 1) обстоятельства, выраженные существительными в сочетании с производными предлогами в русском и с послелогами в грузинском, 2) обстоятельства, выраженные деепричастием (только в русском языке) в грузинском языке категории деепричастия нет.

5. В грузинском языке деепричастие передается различными придаточными предложениями. Ближе всего к русскому деепричастию подходит т.н. конструкция с га- личная форма глагола с постпозитивным союзом -га. Эта конструкция в древнегрузинском языке 10-11 веков была очень распространенная. Со 2-ой половины 16 века эта конструкция выходит из употребления. Эту конструкцию вновь вводят И.Чавчавадзе и Важа Пшавела, грузинские переводчики с русского также прибегают к ней.

ვლადიმერ ვაჟაშვილი

ათანასე თბილელი

(ამილახვარი)

1752 წელს აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილი რთული პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ქართლისა და კახეთის მეფეებმა გადაწყვიტეს დახმარება ერთმორწმუნე რუსეთისათვის ეთხოვათ. მათ რუსეთში გაგზავნეს გაერთიანებული ელჩობა ორივე სამეფოდან. ქართლის სამეფოს წარმომადგენელ ათანასე თბილელი, ხოლო კახეთის სამეფოს - სვიმონ მაყაშვილი. ელჩობის საერთო ხელმძღვანელად თეიმურაზ მეორემ და ერეკლე მეორემ ათანასე თბილელი აირჩიეს. ელჩობის მიმდინარეობა და მსვლელობა თავიდანვე აღმოჩნდა როგორც ქართველი, ასევე რუსი ისტორიკოსების ყურადღების ქვეშ. ელჩობის დეტალები ჯეროვნადაა გაშუქებული ისტორიკოსთა მიერ. ჩვენი მიზანია წარმოვაჩინოთ ათანასე თბილელის ბიოგრაფიის ცალკეული მომენტები, კერძოდ, მისი ღვაწლი ქართული კულტურის განვითარების საქმეში; ამ მხრივ აღსანიშნავია მის მიერ რუსეთში ქართული სტამბის დაარსება.

ათანასე თბილელი ქართლის ერთ-ერთი ძლიერი ფეოდალის, ავთანდილ ამილახვრის შვილია, ჰყავდა სამი ძმა: ვახტანგი, გივი, ამირინდო (ს. კაკაბაძე, 1921, გვ. 24). გივი ამილახვარი ცნობილია როგორც ქართლში ანტიირანული აჯანყების მეთაური. ნადირ-შაჰმა თეიმურაზ II-ის დახმარებით ეს აჯანყება დაამარცხა.

ათანასე თვითონ სამეფო კართან დაახლოებული პირი იყო და როდესაც ვახტანგ VI რუსეთში გაემგზავრა 1724 წელს, იგი ვახტანგის ამაღლება ოჯახის წევრებთან ერთად. მისი ერთგულება შეუმჩნეველი არ დარჩენილა და ასტრახანში არქიმანდრიტად აკურთხეს. ათანასე ამილახვარი 1733 წელს ხელდასმულ იქნა მროველ ეპისკოპოსად, ხოლო 1740 წლის 8 მაისს, საკუთარი თხოვნის საფუძველზე, ვახტანგ VI-ის ძმამ, კათოლიკოსმა დომენტიმ აკურთხა მიტროპოლიტად, თვით რუსის საყდარი კი (ე. ი. მროველის კათედრა) სამიტროპოლიტო გახდა. იმავე 1740 წლის 7 ივლისს ათანასე უკვე ტფილელის კათედრაზე იქნა გადმოყვანილი, სადაც იღვწოდა 12 წლის განმავლობაში. ტფილელად ყოფნისას მან თავი გამოიჩინა სიონის ტაძრის ეკონომიური მოღონიერებით, გამშენიერება-გაწყობით, წინათ დაგირავებული მამულ-ქონების გამოსყიდვით და ახლის მოპოვებით, რის ცხოველ სურათს იძლევა სიონის ერთი უთარიღო სიგელი - იგი წარმომადგენს ათანასეს ტფილელობისას ნაღვალის თავმოყრილ ნუსხას, რომელიც დაწერილი უნდა იყოს მისი რუსეთში გამგზავრების წინ (მ. ბერძნიშვილი, 1980, გვ. 106).

როცა ათანასეს თეიმურაზ II და ერეკლე II ირჩევდნენ ელჩობის ხელმძღვანელად და მას ორივე სამეფოს საიდუმლოს აცნობდნენ, ითვალისწინებდნენ მის გამოცდილებას მოლაპარაკებების დროს, თუნდაც აჯანყებული აბდულა-ბეგთან დაკავშირებით. მასთან მოსალაპარაკებლად გაგზავნა ათანასე თბილელი. „მეფე ერეკლემ გამოუგზავნა (აჯანყებულ) ბატონიშვილ აბდულ-ბეგს თბილელი ეპისკოპოსი ათანასე, დაელაპარაკა და აღუთქვა საბატონიშვილო მამული თავის სარჩოდ, დააწყნარა და დაპატიჟა და ნახვაც მოინდომა“ (საქართველოს ცხოვრება, 1979, გვ. 135-136).

მკვლევართა ყურადღებას იპყრობს 1752 წლის საეკლესიო წესი, საიდანაც ჩანს ათანასეს მზრუნველობა საეკლესიო ქონებაზე; მისი არაერთი ჟამს დატოვოს შემცვლელი, რომელიც მოუვლის ამ ქონებას და დაახლოებით მას. იგი მის მიერ დაყენებულ თბილელ ქრისტიანთა ავალებს, უბატონოს საეკლესიო ქონებას და სწერს: „ჩვენ მიტროპოლიტი ათანასე მეფემ თეიმურაზ II-მ მეფემ ერეკლემ რუსეთს ელჩად გამაგზავნეს. რა ხანი ამათის ბრძანებით წავლამე, მოვახსენეთ ჩემდა ნაიბად (მაგიერ - ვ.წ.) დამეყენებინა ვინმე. იმათ (მეფეებმა - ვ.წ.) ნება მიბოძეს ვინც გინდოდეს დაიყენე შენის ნებითაო. ახლა შენ მროველი ქრისტიანად დაგაყენე და მეფეთაც (თეიმურაზ II და ერეკლე II - ვ.წ.) ნება დამრთეს ჩვენი საყდრის მამულით შემოსავალი თუ საყდრითა და ან სამწყსოთი ყველა შენ დაგიმონე (დაგიმორჩილე - ვ.წ.) და მოგაბარეო... თუ სიკვდილი არ მეწია, წამოუსვლელი არ დავდგები, თუ სიკვდილი მეწიოს, მეფემ და პატრიარქმან ვითაც ინებონ ეგრე განაწონ. ჩემი და დამიგდია ორის მსახურითა. შენ იცი, რაც მოუვლი და გააძლიერებ“ (თ. ჟორდანია, 1903, გვ. 224-225).

ათანასეს ამ წერილიდან კარგად ჩანს, რომ იგი რუსეთში მხოლოდ დროებით, მეფეთა დავალების შესასრულებლად მიდის. თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-სთვის სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა ის ფაქტი, მათი ელჩი რუსეთში დარჩა და სამშობლოში დაბრუნება აღარ ისურვა. ამით მან დაძაბული სიტუაცია შექმნა ელჩებს შორის. ამან კიდევ ერთხელ წარმოაჩინა ფეოდალური კონფლიქტური წინააღმდეგობები, რომელნიც ღრღინდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოებს XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში და რომელთა სააშკარაოზე გამოტანა არ იყო ხელსაყრელი ქართველი მეფეებისთვის (მ. ბულეიშვილი, 1991, გვ. 21).

რუსეთში ჩასულ ქართულ ელჩობას მოსკოვსა და პეტერბურგში დახვდა ვახტანგ VI-ის ამაღლის წევრები, რომელთაც ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ მიეღოთ რუსეთის მეფის ქვეშევრდომობა და რუსეთის სამეფო კარზე მნიშვნელოვანი პოსტები ეკავათ. ათანასე თბილელს და ქართველ ელჩობას რუსეთში მოღვაწე ეს ქართველები დახვდნენ. დაიწყო პოლიტიკური ინტრიგების ხლართვა, რადგან საიმპერატორო კარზე ორი დაჯგუფება იყო: ერთი კანცლერ ბესტუჟევი-რიუმინისა და მეორე ვიცე-კანცლერ ვორონცოვისა. ამ უკანასკნელს კი ემხრობოდნენ რუსეთში მოღვაწე ქართველები, მათ შორის ათანასე თბილელის ძმისწულები. ათანასეს ძმა, ვახტანგ ავთანდილის ძე ამილახვარი იყო ვახტანგ VI-ის უახლოესი მრჩეველი, ხოლო რძალი ელენე - სარდარ ლუარსაბ ორბელიანის ქალი. ვახტანგ ამილახვარი რუსეთის მთავრობამ სპარსეთში გაგზავნა დავალების შესასრულებლად. ვახტანგ ამილახვარი მოულოდნელად გარდაიცვალა ასტრახანში. მას დარჩა სამი მცირეწლოვანი შვილი. ორი შვილი - ანა და ავთანდილი (იგივე ევგენი) საქართველოში დაიბადნენ, ხოლო მესამე გიორგი (ეგორი) - რუსეთში. ელენე ამილახვარი შვილებთან ერთად დარჩა რუსეთში და მათ იმ დროის შესაფერისი კარგი განათლება მიადებინა; ევგენის ფრანგული, ხოლო ეგორის ლათინური ენები ასწავლა. ამასთან ერთად მათ კარგად იცოდნენ რუსული და ქართული ენები. ენების ცოდნა მათ გზას უხსნიდა სახელმწიფო სამსახურში. ასე მაგალითად, ევგენი - აღმოსავლეთის კოლეგიის პრეზიდენტად, ხოლო ეგორი თავდაპირველად მოსკოვის ობერპროკურორად, ხოლო შემდგომ იუსტიციკოლეგიის მრჩეველად მუშაობდნენ. ეგორი მონაწილეობდა მოქმედი

კანონმდებლობის, ახალი კანონების გადამამუშავებელ და გამომცემელ ელისაბედ პეტრეს ასულის მიერ შექმნილ კომისიაში. ეგორ ამილახვარი 55 წლის ასაკში გარდაიცვალა, ხოლო ევგენი - 65 წლისა. მათი და ანა ცოლად ჰყავდა ვახტანგ VI-ის უმცროს ძმას ათანასეს, რომელიც ქ. მოსკოვის კომენდანტი იყო. რაც შეეხება ათანასეს რძალს, ელენე ამილახვარს, როგორც ვახტანგ VI-ის უახლოეს ნათესავს, რუსეთის მთავრობამ დაუნიშნა პენსია 300 მან. ოდენობით (ნ. ტარსაიძე, 1972, გვ. 131-135).

როგორც საარქივო მასალებით ირკვევა, ათანასე თბილელმა ქართული ემიგრაციის ზოგიერთ წარმომადგენელს მისი, როგორც ელჩობის ხელმძღვანელის, დავალებანი გააცნო კიდევ. ჩვენ არ ვიცით, რა ხასიათის საუბარი ჰქონდა ათანასე თბილელს მოსკოვში მყოფ ქართლის უმაღლესი არისტოკრატიის და თავის ძმისწულებთან, ან ამ უკანასკნელთ ათანასესთან, მაგრამ ზოგიერთი მათგანი, რომ ქართველი ელჩების საქმეებში ჩარეულან, ეს საარქივო მასალით დასტურდება.

ერთი ფაქტის წინასწარ აღნიშვნა იქნება საჭირო: ათანასე თბილელი მოსკოვში ჩასვლისთანავე საელჩო საქმეებზე ვიცე-კანცლერ მ. ვორონცოვთან გამოცხადდა და არა კანცლერ ა. ბესტუჟევი-რიუმიანთან. ამ საქმეში ათანასეს მისი ძმისწული ეხმარება. აქ, რა თქმა უნდა, არაჩვეულებრივი და საეჭვო არაფერი ჩანს. ელჩები შეიძლება ვიცე-კანცლერ ვორონცოვს მიეღო და არა კანცლერ ბესტუჟევი-რიუმიანს, თუ იმ გარემოებას არ მივაქცევთ ყურადღებას, რომ ათანასე არსად საქმის დაჩქარებას და ელჩების დროულად სამშობლოში გასტუმრების შესახებ არაფერს სწერს, 1752 წლიდან 1754 წლამდე მოსკოვში „უდარდელად“ ცხოვრობს. თითქოს ელჩისთვის სავალდებულო იყო წლების განმავლობაში უხმოდ უმაღლესი კარის რეზოლუციისათვის ეცადა (ი. ცინცაძე, 1952, გვ. 105-106). უფრო მეტიც, მას რუსეთის მოხელეებისათვის ზეპირად გადასაცემი საიდუმლო მუხლების შესახებაც არ უცნობებია და არც ოფიციალური წერილებიც გადაუცია ადრესატებისათვის (იქვე, გვ. 106-107).

ს. მაყაშვილმა თბილელის მხრიდან ეს აშკარა ღალატად მიიჩნია; სავარაუდოა, ელჩებს შორის ადრევე არსებული წინააღმდეგობა კონფლიქტში გადაიზარდა ისე, რომ ს. მაყაშვილმა ათანასესთან ერთ სახლში ცხოვრება შეუძლებლად ჩათვალა. ს. მაყაშვილის მოხსენებიდან ჩანს, რომ ელჩობის საქმიანობაში რუსეთში მყოფი ზოგიერთი ქართველი, კერძოდ, იაგორ ამილახვრის და სვიმონ ბატონიშვილის მეუღლე ანა პაატას ასულისათვის არასახარბიელო რჩევა-დარიგებების მიცემით ნეგატიურ როლს ასრულებდნენ. მისი ერთი განცხადებიდან ვიგებთ, რომ ათანასე თბილელს თანამზრახველები, წამქეზებლები და დამხმარეები რუსეთში ბევრი გამოსჩენია (ი. ცინცაძე, 1952, გვ. 108-110).

როგორც ჩანს, ათანასე თბილელი უფრო მოხერხებული პოლიტიკოსი აღმოჩნდა. მას სიმონთან საქმის გართულება ქართველი მეფეებისათვის უცნობებია და საქმე ისე დაუხატავს, რომ ისინი თავისი პოზიციის სისწორეში დაურწმუნებია. ამის საფუძველზე მეფეებს რუსეთის ვიცე-კანცლერ ვორონცოვისათვის საგანგებო წერილი გამოუგზავნიან, რომლითაც ათანასე თბილელის კომპეტენტურობას ადასტურებდნენ, ხოლო ს. მაყაშვილს, როგორც ელჩს, ფაქტობრივად უფლებებს ყრიან და მას ათანასეს უბრალო გამყოლად წარმოადგენენ. ქართველი მეფეები გვიან დარწმუნდნენ, რომ მათ ინტერესებს რუსეთის საიმპერატორო კარზე სწორედ სვიმონ მაყაშვილი იცავდა თავგამოდებით, ხოლო ათანასემ მათ უღალატა.

მართალია, ათანასე თბილელმა შეძლო დროებით სიმონ მაყაშვილის ავტორიტეტის დაცემა ქართველი მეფეების თვალში, მაგრამ ამ გამარჯვებით ათანასე არ დაკმაყოფილებულა. იგი მაყაშვილის მოსკოვში ყოფნის უკანასკნელ დღემდე განაგრძობს მის დამცირებას და შეურაცხყოფას (კიდევ ერთი ნიუანსი მისი ბიოგრაფიისათვის), რომელსაც ელჩების სახელზე ქართველ მეფეთათვის განკუთვნილი საჩუქრები გამოწერეს სახელმწიფო საგანძურიდან და ელჩებს ჩააბარეს, ჩაბარების აქტზე ხელი მოაწერინეს ათანასეს და სიმონს. ათანასეს სიმონ მაყაშვილთან ერთად ერთ საბუთზე ხელის მოწერაზე უარი განუხადებია. ეს მას პირად შეურაცხყოფად მიუჩნევია. მაგრამ, როგორც ბოლოს ირკვევა, ათანასეს ხელი მოაწერინეს ჩაბარების აქტზე.

სიმონ მაყაშვილი გრძნობდა, რომ ათანასე თბილელი ნათესავების ზეგავლენით შეეცდებოდა დარჩენილიყო რუსეთში. იგი რუსეთის საიმპერატორო კარს თხოვს, რომ უკან გაბრუნებისას თან გააყოლონ ათანასე თბილელი. სიმონის წინათგრძნობა გამართლდა. როცა ელჩობა მზად იყო რუსეთიდან გასამგზავრებლად, ათანასე რუსეთის ხელისუფალთ თხოვს, ნება მისცენ დარჩეს რუსეთში, რადგან ავად არის და თანაც ასაკშია, შეიძლება მგზავრობა ვერ გადაიტანოს.

როგორც ჩანს, ათანასე თბილელს რუსეთის სამოხელეო აპარატის დიდი ჩინოვნიკები მფარველობდნენ, თუნდაც ვიცე-კანცლერ ვორონცოვის სახით. მათ მიმართეს სინოდს, შეიძლებოდა თუ არა მისი დატოვება რუსეთში. სინოდმაც დასტური მისცა. ვიცე-კანცლერ ვორონცოვთან დაახლოებული ჩანს ქართული ემიგრაციის უმაღლესი წარმომადგენლები. როგორც პროფ. ი. ცინცაძე ვარაუდობს: „ეტყობა, რომ ვიცე-კანცლერი მოსკოველ ქართულ ემიგრაციის მაღალ წრეს იცნობს. სინოდშიაც ქართულ ემიგრაციას თავისი მწყალობელი ჰყავს და საქმე ადვილად გადაწყდა კიდევ. მაგრამ საფიქრებელია, რომ მაინც რაღაც მოსაზრება არსებობდა რუსეთის დიპლომატიის გარკვეულ წრეებში საქართველოს შესახებ. ჩვენ პირდაპირი ცნობები ხელთ არ გვაქვს, მაგრამ ზოგიერთი არაპირდაპირი ცნობების საფუძველზე მოსაზრების წამოყენება შესაძლებელი ხდებოდა“ (ი. ცინცაძე, 1952, გვ. 115).

რა იმედით რჩებოდა ათანასე რუსეთში? ალბათ იმავე იმედით, რაც მოსკოვში მყოფ ქართველ ბაგრატიონებს და თავადიშვილებს ამოძრავებდათ: რუსეთი თუ კავკასიისათვის მოიცლის, ქართლში რუსეთის მომხრე ხელისუფალი იქნება საჭირო. ასეთად ქართლის ყოფილი, აწ რუსეთის კარს თავშეფარებული მფლობელის შთამომავალი გამოდგება.

შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ ათანასე თბილელი, მისი მოსკოველი ნათესავები თუ ქართველი ემიგრაციის სხვა წარმომადგენლები ვიცე-კანცლერ მ. ვორონცოვთან ამჯობინებენ საქმის დაჭერას, ხოლო ბესტუფევ-რიუმინს ქართველ მეფეთა წერილიც კი დაუმაღეს. მოსკოვში მყოფი ქართლის ემიგრაციის ერთი ნაწილი, ეტყობა, რუსეთის სამეფო კარზე არსებული ერთიმეორის მოწინააღმდეგე დაჯგუფებებში, ვიცე-კანცლერ ვორონცოვის მომხრე წრეებში იჭერენ საქმეს. შესაძლებელია მომავალ რუსეთის კანცლერისაგან ქართლის ტახტის დაბრუნებისათვის ზრუნვას მოელიან კიდევ.

ამგვარად, მიუხედავად ქართველი მეფეების კატეგორიული მოთხოვნისა, ათანასე თბილელი მოსკოვში იქნა დატოვებული. რაღა თქმა უნდა, ეს მხოლოდ მისი სურვილით არ იყო ნაკარნახევი. მიზეზი იმისა, თუ რატომ მფარველობდა

მას სინოდი და საგარეო საქმეთა კოლეგია, ჩვენთვის უკვე ნათელია. მას, საქართველოდან ახლად ჩამოსულ, განსწავლულ მღვდელს, ბევრი რამ უნდა სცოდნოდა იმდროინდელი საქართველოსა და საერთოდ მთელი კავკასიის პოლიტიკური ვითარების შესახებ. ამიტომ იგი ერთნაირად საჭირო იყო როგორც მეფის რუსეთში მოკალათებული რეაქციული ქართლელი თავად-აზნაურებისთვის, ასევე თვით მეფის რუსეთისათვის მისი დამპყრობლური პოლიტიკის გასატარებლად. ათანასეს მფარველი სინოდი, როგორც მეფის რუსეთის იდეოლოგი, დაინტერესებული იყო ათანასეს მსგავსი მოხელეებით, რომელნიც თავის სასულიერო სამსახურს წარმატებით უთავსებდნენ რუსეთის სადაზვერვო უწყებაში მუშაობას (მ. ბულეიშვილი, 1991, გვ. 36).

ათანასე თბილელი ერთნაირი ავტორიტეტით სარგებლობდა როგორც რუსეთში მცხოვრებ ქართველ ემიგრანტებს შორის, ასევე თვით რუს მოსახლეობაშიც. 1765 წელს მოსკოვში სტაროობრიადელთა ორგანიზაცია დაიშალა. შემდეგ წელს ამ სექტის წევრებმა ათანასეს თხოვნით მიმართეს, რათა მას თავისი ხელდებული ეპისკოპოსი დაენიშნა მათთვის. მაგრამ ათანასემ უპასუხა, რომ რუსეთში საეპისკოპოსოს დაწესების უფლება მხოლოდ სინოდს ენიჭებოდა და ამიტომ იგი უფლებამოსილი არ არის მათი თხოვნა შეასრულოს. სამაგიეროდ ურჩია: „წადით ჩვენთან საქართველოში, იგი რუსეთის სინოდს არ ემორჩილება. იქ ჩვენ ავტოკეფალური პატრიარქი გვყავს და ის შეასრულებს თქვენს თხოვნას (ნ. ტარსაიძე, 1983, გვ. 73).

სხვა ქართველ იერარქებთან ერთად, იგი მღვდელმსახურებას კრემლის მეფე-მთავართა განსასვენებელ არხანგელსკის ტაძარში ასრულებდა. მოსკოვში იგი ცხოვრობდა ბატონიშვილ ბაქარის მემკვიდრეთა სახლში, მაშინ როდესაც სულ ცოტა ხნით ადრე, 1753 წელს, ელჩობის მიმდინარეობის დროს, ბაქარის ქვრივ ანასთან საგარეო საქმეთა კოლეგიის საშუალებით ამყარებდა ურთიერთობას. ახლა მას რუსეთში საკმაოდ დამოუკიდებლად ეჭირა თავი და შეძლებულადაც ცხოვრობდა (ნ. ტარსაიძე, 1983, გვ. 72).

1761 წლის 21 დეკემბერს ათანასემ სინოდს თხოვნით მიმართა, რათა ნება მიეცათ მისთვის მოსკოვში ქართული სტამბა მოეწყო. ათანასემ პრესნიაზე დააარსა ქართული სტამბა, რომელსაც უფრო მოგვიანებით ანტონ კათალიკოსის ვლადიმირში დაარსებული სტამბა შეუერთა. სტამბის კორექტორად მან მელქისედეკ კავკასიძე დანიშნა, ხოლო სტამბის ზედამხედველად ძმისწული ეგორ ამილახვარი. საბეჭდო მასალების გამსწორებლად მუშაობდა ათანასეს ახლო ნათესავი, ქართული კოლონიის წევრი დიმიტრი ციციშვილი (ნ. ტარსაიძე, 1972, გვ. 133).

1765 წელს ამ სტამბაში საეკლესიო ხასიათის წიგნები დაიბეჭდა: სამოციქულო, დავითიანი, ლოცვანი, ჟამნი; აგრეთვე, ლათინური, ბერძნული და რუსული ანბანი, რომელიც სინოდმა რუსეთის იმპერატორს საჩუქრად მიართვა. ამავე სტამბიდან 1762 წელს გამოვიდა „დაუჯდომელი“, 1767 წელს - „პარაკლისი“ და სხვა.

1769 წლის 20 სექტემბერს ათანასემ სინოდს გადასცა კათალიკოს ანტონ I-ის თხოვნა წმინდა მირონის რუსეთიდან საქართველოში გაგზავნის შესახებ. სინოდმა ამაზე თანხმობა განაცხადა და ათანასეს ხელწერილით საქართველოში ვედრონახევარი მირონი გაიგზავნა, რომელიც ადრე საბერძნეთიდან იგზავნებოდა საქართველოში.

ათანასე სიცოცხლის ბოლო წლებში ცხოვრობდა მოსკოვის ჯვართამაღლების მონასტერში, სადაც გარდაიცვალა 1774 წელს. იგი დონის მონასტერში დაკრძალეს.

ლიტერატურა

მ. ბერძნიშვილი, 1980 - მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. I, თბ., 1980.

მ. ბულეიშვილი, 1991 - მ. ბულეიშვილი, ქართველი ეკლესიის მსახურები რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიურ ურთიერთობაში, თბ., 1991.

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, V, თბ., 1921.

გ. პაიჭაძე, 1967 - გ. პაიჭაძე, რუსეთში ქართლ-კახეთის 1752 წლის ელჩობის საკითხისათვის: „საბჭოთა სამართალი“, 1967.

თ. ჟორდანია, 1903 - თ. ჟორდანია, ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, შეკრებილი თ. ჟორდანიას მიერ, ფოთი, 1903.

საქართველოს ცხოვრება, 1913 - საქართველოს ცხოვრება, ახალი მოთხრობა 1469 წლიდან ვიდრე 1800 წლამდე, ორ წიგნად აღწერილი, მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძის მიერ, თბ., 1913.

საქართველოს ცხოვრება, 1979 - საქართველოს ცხოვრება, ლექსიკონი, შემდგენელი რ. მეტრეველი, ტ. I, თბ., 1979.

ნ. ტარსაიძე, 1972 - Н. Тарсаидзе, Исторические этюды, Тб., 1972.

ნ. ტარსაიძე, 1983 - Н. Тарсаидзе, Сведения о Грузинах в России во второй половине XVIII в., Тб., 1983.

ი. ცინცაძე, 1952 - ი. ცინცაძე, ათანასე თბილელისა და სიმონ მაყაშვილის ელჩობა რუსეთში: „საისტორიო მოამბე“, ტ. VI, თბ., 1952.

VLADIMER TSVERARA

ATANASE TBILELI (AMILAKHVARI)

Because of the grave political situation in the country in 1752 Teimuraz II and Erekle II the Kings of the east Georgia sent a group of envoys in Russia to ask for the assistance to their kingdoms. The head of the group was Atanase Tbileli, a representative of the feudal nobility of Amilakhvari Family. Atanase enjoyed confidence of both Kings and they gave him "official letters and oral messages" to deliver to the Russian's emperor's royal court.

Atanase's date of birth is unknown. The document merely informs that he followed king Vakhtang VI and his people together with his family. Atanase earned a title of Archimandrite, and in 1733 he became the bishop of Mrovi. In 1740 he is metropolitan bishop of Mrovi where he worked for twelve years and devoted himself for the good of the eparchy.

Atanase distinguished himself as a diplomat during Abdul-Begi rebellion that served the reason why the kings of Kartli and Kakheti entrusted him the above-mentioned mission in Russia. History books give quite a broad evidence about this mission.

The aim of this paper is to put emphasis of Atanase's personal exploits in the development of the Georgian culture. In this respect one of the most conspicuous events is the establishment of the Georgian printing-press. From the very day of his arrival in Moscow he also enjoys support from his nephews. Atanase began publishing religious books in Georgia.

Atanase was a highly respected man not only among Georgians living in Russia but also among the Russian people. He spent the last years of his life in the Ascension donastery, where he died in 1774. He is buried in Donsky Sobor (monastery) in Moscow.

ვლადიმერ წამარაშვილი
ელდარ თაგბერაძე

იოანე იალღუშიძე (1770-1830)

მე-18 საუკუნის 40-იან წლებში, რუსეთში მოღვაწე ქართველთა ინიციატივით და თაოსნობით, მეფის ხელისუფლებამ დააარსა „ოსეთის სასულიერო კომისია“, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა ოსეთში განათლებისა და ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში. რუსეთის მთავრობამ, ოსმალეთი რომ გაელიზიანებინა, თავდაპირველად „ოსეთის სასულიერო კომისიაში“ ბევრი ქართველი სასულიერო პირი ჩართო და ხელმძღვანელადაც ქართველი დანიშნა. ზოლო მას შემდეგ, რაც რუსეთმა ოსმალეთი დაამარცხა და სპარსეთი და თურქეთი „შეურიგდა“ რუსეთის გაბატონებას კავკასიაში, მან ქართველი სასულიერო პირები „ოსეთის კომისიაში“ შეცვალა რუსებით და შეუდგა კავკასიის მთის ხალხთა გარუსებას.

მეფის რუსეთის მოხელეები ძალადობის სხვადასხვა საშუალებებთან ერთად არარუსულენოვანი მოსახლეობის ინტელექტუალური და სულიერი გარდაქმნის იარაღად ეკლესიასა და სკოლას იყენებდა. კავკასიის მოსახლეობის კოლონიზაციის დასაქმებისათვის მეფის თვითმპყრობელობა სკოლებისა და ეკლესიების ქსელის გაშლას აჩქარებდა. კავკასიის მთის ხალხთა დაპყრობის პოლიტიკა ოსეთის ზედაფენებზე დაყრდნობით სკოლების გამოყენების გზით ხორციელდებოდა.

1814-1815 წლებში ახლად აღდგენილ „ოსეთის სასულიერო კომისიაში“ მოღვაწეობდა იოანე იალღუშიძე, რომელიც, მკვლევარ გ. თოგოშვილის მიხედვით, 1775 წელს დაბადებულია სოფელ ზალდეში (დღევანდელი ე. წ. სამხრეთ ოსეთი) და გაბარავეების გვარს ეკუთვნოდა (ბ. თოგოშვილი, 1969, გვ. 30).

ბ. ბიგულაევის მიხედვით, იგი 1770 წელს დაბადებულია ჭავჭავაძეში. მეცნიერი თავის შრომაში აღნიშნავს, რომ იოანე ცნობილ მემამულეთა გვარს ეკუთვნოდა სამხრეთ ოსეთში (Б. Бигулаев, 1952, Стр. 25). აქვე უნდა დავძინოთ, რომ პროფ. ტ. სარიშვილს იგი ოს სახალხო მოღვაწედ და მღვდლის ოჯახში დაბადებულად მიაჩნია (ტ. სარიშვილი, 1962, გვ. 81). იგი გაქართველებული ოსია, რომელმაც სამსახური ერეკლე მეორესთან დაიწყო. ერეკლე მეორემ მას აზნაურობა უბოძა. იგი იყო იოანე წილკნელის (ქარუმიძის) გაზრდილი. იალღუშიძეს წილკნელთან ქართულ ენაზე უსწავლია რიტორიკა, გრამატიკა, ფიზიკა, მეტაფიზიკა და კატეგორია (მ. ბერძენიშვილი, 1983, გვ. 45).

„კალმასობაში“ იოანე იალღუშიძე ასეა დახასიათებული: „იოანე ოსყოფილი, რომელმაც მიიღო ფილოსოფია და სთარგმნა ოსთა ენათა ზედა კონდაკი და ლოცვანი და მრავალნიცა დაიმოწაფა“ („კალმასობა“, II, გვ. 197).

იოანე იალღუშიძე იოანე ბაგრატიონის ვაჟის, გრიგოლის აღმზრდელი ყოფილა. გრიგოლის ხელნაწერ ფოლიანტში აღმოჩნდა იალღუშიძის ორი ლექსი, მიძღვნილი იოანეს მეუღლე ქეთევანისადმი. იალღუშიძის ორიგინალურ პოეტურ ნაწარმოებთაგან უფრო მნიშვნელოვანია მის მიერ ქართულ ენაზე შესრულებული პოემა „იალღუშიანი“, რომელიც ოსთა ლეგენდარული მეფის ალღუშონის ლაშქრობებსა და საქმიანობას ეხება. პოემის შინაარსის გადმოცემას და გარჩევას ჩვენ არ შევუდგებით და მხოლოდ იმ ფაქტის აღნიშვნით დავკმაყოფილდებით,

რომ იოანემ ქართულ ენაზე პოეტური ნაწარმოები შექმნა, რომელშიც ოსი ხალხის ყოფა და ზნე-ჩვეულებებია ასახული. პოემა მრავალჯერ იქნა გამოცემული (გ. თოგოშვილი, 1969, გვ. 33). ვფიქრობთ, რომ ამ პოემის გამოქვეყნების შემდეგ მიიღო იოანემ გვარი იალღუზიძე.

ოსური კულტურის განვითარების საქმეში იალღუზიძის საქმიანობა დიდი მნიშვნელობას იძენს იმ დროიდან, როცა მან მუშაობა დაიწყო „ოსეთის სასულიერო კომისიაში“ მთარგმნელად. იოანე თავის მოვალეობას კარგად ასრულებდა, რისთვისაც საქართველოს ეგზარქოს თეოფილაქტეს წარდგინებით 1821 წლის 3 სექტემბერს საგუბერნიო მდივნის ჩინი მიიღო და დაენიშნა ხელფასი წელიწადში 118 მან. და 80 კაპიკი ვერცხლით (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 46).

1820 წლის თებერვალში იალღუზიძე დაინიშნა ოსური და ქართული ენების მასწავლებლად თბილისის სასულიერო სემინარიაში იმ ოსი მოსწავლეებისათვის, რომელთა გაგზავნა კურსის დასრულების შემდეგ ნავარაუდევად იყო ოსეთში. სემინარიაში მუშაობის პერიოდში მან ნათლად იგრძნო ოსური დამწერლობის შექმნის აუცილებლობა. მართალია, 1798 წელს რუსული საეკლესიო დამწერლობის ბაზაზე მოზდოკის ეპისკოპოსის გაიოზის (თელავის სემინარიის ყოფილი რექტორი) მიერ ოსი ეროვნების მღვდელ პავლე გენცაროვის დახმარებით გამოცემულ იქნა ოსური ანბანი და პირველდაწყებითი საკითხავი წიგნი, მაგრამ იგი არასრულყოფილი იყო და ფართოდ ვერ გაიდგა ფესვები.

1820 წლის მაისში იალღუზიძე საქართველოს ეგზარქოსს მოახსენებდა, რომ დიდი ხანია სურდა ოსთათვის სასწავლო და სასულიერო წიგნები ეთარგმნა, მაგრამ არც წამქეზებელი ჰყავდა და არც საიმისო სახსრები გააჩნდა. თქვენი დავალებით - განაგრძობდა იგი - ვთარგმნე ცისკრის და მწუხრის ლოცვანი, მოკლე კატეხიზმო, ქრისტიანული ზნეთსწავლულება, რომლებიც დაიბეჭდა ქართულად და ოსურად ქართული საეკლესიო ანბანის საფუძველზე, შემდეგ ვთარგმნე თქვენი დავალებით საღვთისმეტყველო ლიტურგია (მ. ბერძნიშვილი, 1983, გვ. 46).

დასასრულ იგი მოახსენებდა ეგზარქოსს, რომ შეადგინა ოსური ანბანი, რომელიც 37 ნიშნისაგან (ლიტერისაგან) შედგება, საიდანაც 30 ქართულია, ხუთი - ახლად შექმნილი, ორი კი - რუსული ანბანიდანაა შემოტანილი. იოანე ითხოვს, რომ დაიბეჭდოს ეს ანბანი, რათა ოს ახალგაზრდობას საშუალება ჰქონდეს მშობლიურ ენაზე ისწავლოს.

იალღუზიძემ ოსური ანბანის ორი ვარიანტი შეადგინა, ერთი ხუცური დამწერლობის საფუძველზე, მეორე კი - მხედრულის. ხუცურით საეკლესიო წიგნები უნდა თარგმნილიყო, მხედრულით კი - საერო. გაიოზის ანბანთან შედარებით იალღუზიძის ანბანში არ იყო დიაკრიტიკული ნიშნები, არც შედგენილი ასოები. მასში ყველა ბგერა ერთი ნიშნით არის გამოხატული.

1821 წელს იალღუზიძემ თავის მიერვე შედგენილი შრიფტის საფუძველზე თბილისში გამოსცა ოსური ანბანი. იგი ხუცურის საფუძველზეა შედგენილი და მიზნად ისახავდა, ოსი ახალგაზრდობისათვის თავის ენაზე წერა-კითხვის შესწავლის საშუალება მიეცა (Дз. Тугаев, 1955, стр. 301-303). ეს იყო ერთადერთი ნაბეჭდი სასწავლო წიგნი, რომელიც ფართოდ იყო გავრცელებული ოსეთში. ამ წიგნებით ასწავლიდნენ ოსეთში მომუშავე მღვდლები და მეღვთისმეტყველები ოსთა ბავშვებს.

წერა-კითხვას XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. არსებობს ცნობები, რომ 1826-27 წლებში ბეყმარში ბლალოჩინი ათანასე მაჭავარიანი, ჯავაში - ცერაძე, ქემელთაში - მედავითნე იოსებ იალღუზიძე, მღვდელი დავით ოქროპირიძე (მალრან დვალეთში) და სხვ. ასწავლიდნენ ოს ბავშვებს წერა-კითხვას ოსურ ენაზე. საფუძველი ამ სწავლებისა იყო იოანე იალღუზიძის დასახელებული ანბანი.

1823 წელს იოანემ დაამთავრა სახარების თარგმნა და სთხოვა ეგზარქოს იოანეს, საშუალება მიეცა ქართულისა და ოსურის კარგად მცოდნე ოსთა მეშვეობით შეემოწმებინა თარგმანის სისწორე. ეგზარქოსმა მოიწონა ეს წინადადება და დაავალა შალვა ერისთავს, მოეწვია ქართულის კარგი მცოდნე ორი ქრისტიანი ოსი და მათთან ერთად მოესმინა სახარების ტექსტი. ერისთავი გ. ბიბილოვთან ერთად გაჰყვა იალღუზიძეს პატარა ლიხვის სათავეში მცხოვრებ ოსებთან და შემდეგნაირად შეამოწმეს ნათარგმნის სისწორე: გ. ბიბილოვი კითხულობდა ქართულ ტექსტს, იალღუზიძე - ოსურს, შალვა ერისთავი კი ამას რუსული სახარებით ამოწმებდა (გ. თოგოშვილი, 1969, გვ. 35).

შემოწმების შემდეგ სახარების ეს თარგმანი ეგზარქოსმა გაგზავნა უწმინდეს სინოდში. იქ გადაწყდა, რომ ტექსტი ორათასიანი ტირაჟით დაებეჭდათ მოსკოვში. მაგრამ რაღაც მიზეზების გამო სახარების ოსური თარგმანი, იოანე იალღუზიძის მიერ შესრულებული, არ დაბეჭდილა.

იოანე იალღუზიძე 1830 წლის 5 აგვისტოს ქოლერით გარდაიცვალა. მის ქვრივს - მარიამ იალღუზიძეს, ქმრის განსაკუთრებული დამსახურების გამო ოსების გაქრისტიანებაში, დაენიშნა პენსია (სცსა, ფ. 16. საქმე 9899, ფ. 9). იოანეს დარჩა სამი შვილი: ერთი ქალი - გათხოვილი და ორი ვაჟი, რომელთაგან უფროსი მამის სიცოცხლეშივე ჩარიცხული იყო სასულიერო უწყებაში, უმცროსი ი. იალღუზიძის სიკვდილის დროს სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა (იქვე, ფ. 8).

ი. იალღუზიძის მიერ შედგენილმა ოსურმა ანბანმა, მართალია, საბოლოოდ ვერ მოიკიდა ფეხი ოსეთში, რაც ცარიზმის კოლონიზატორული პოლიტიკის ლოგიკური შედეგი იყო, მაგრამ ამ ანბანის ბედი იოანეს შემოქმედების კულტურულ-ისტორიულ მნიშვნელობას ჩრდილს ვერ აყენებს.

ი. იალღუზიძის შრომები წარმატებით იქნა გამოყენებული ოსური ენის მეცნიერული გრამატიკის შესადგენად, რომელსაც მაღალ შეფასებას აძლევდა აკად. შეგერენი. გ. ახვლედიანი აზრით, იალღუზიძის ტექსტებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ოსური ენის ისტორიისათვის.

ასე რომ, იოანე იალღუზიძე წარმოგვიდგება XIX საუკუნის პირველი მესამედის მნიშვნელოვან საზოგადო მოღვაწედ. ქართული კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილმა იოანემ დიდი ამაგი დასდო ოსური კულტურისა და დამწერლობის განვითარებას, ბეჭდვითი ლიტერატურის შექმნას, წერა-კითხვის მცოდნე ოსთა რიცხვის ზრდას.

ლიტერატურა

გ. თოგოშვილი, 1969 - გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ., თბ., 1969.

ტ. სარიშვილი, 1962 - ტ. სარიშვილი, იოანე იალღუზიდის კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობა 1770-1830: ნ. ბარათაშვილის სახ. გორის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, VII, თბ., 1962.

მ. ბერძენიშვილი, 1983 - მ. ბერძენიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბ., 1983.

სცსა - საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი II, საქმე 9899.

Бигулаев Б., Краткая история осетинского письма, Дзауджикау, 1952 г.

Тугкаев Дз., О жизни и деятельности Ивана Ялгузидзе. Изв. ЮОНИИ. В. VII, 1955.

ВЛАДИМЕР ЦВЕРАВА, ЕЛДАР ТАВБЕРИДЗЕ

ИОАНЭ ИАЛГУЗИДЗЕ (1770-1830)

С 1814-1815 в. "Духовной комиссии Осетии" начинает работать переводчиком осетин по происхождению Иоанэ Иалгузидзе, которому лично царем Картли и Кахети Эрекле II было пожаловано дворянство.

Иоанэ Иалгузидзе получил образование у Иоанэ Цилкнели. Также он был воспитанником Григола -Иоанэ Вагратиона, сыгравшем большую роль в христианизации Осетии.

Из творчества иоанэ нам известно несколько стихотворений и поэма "Алгезиани", написанная на грузинском языке.

Иоанэ Иалгузидзе начал работу в Тбилисской духовной семинарии преподавателем грузинского и осетинского языков для тех учащихся, которые после окончания курсов предположительно отправлялись в Осетию. Во время работы в семинарии он понял действительную необходимость создания осетинской письменности. По этому вопросу он поставил в известность экзарха и попросил содействия. Иоанэ сообщил, что создал осетинской алфавит, состоящий из 37 знаков (литер), среди которых 30-грузинские, 5-новые и 2-русские.

Он просил, чтобы этот алфавит был напечатан для осетинской молодежи дабы она имела возможность учиться на родном языке. В 1821 г. Он издал созданный или алфавит на основе хуцурского.

В 1823 г. Иоанэ Иалгузидзе закончил период Евангелия с использованием своего шрифта, что было одобрено созданной экзархом комиссией, но по неизвестной нам причине не было напечатано Всеблагнейшим.

5 августа 1830 г. Иоанэ Иалгузидзе умер от холеры. Созданный им алфавит не привился в Осетии благодаря политике царского режима, но это не умаляет культурно-исторической значимости деятельности Иоанэ. Созданный или алфавит положил начало осетинской письменности.

სატირულ-ირონიული სტილი მიხეილ ჯავახიშვილის რომანში "გივი შადური"

XX საუკუნის 20-30-იანი წლების საქართველოს ზნეობრივი სივრცე თვისობრივად გაემიჯნა ძველს, უარი თქვა ტრადიციულ, ქრისტიანულ ზნეობრივ პრინციპებზე და ახლის დამკვიდრებას შეუდგა. ამ უკანასკნელმა "რევოლუციისაგან მოგვრილი სიკეთე" "უმაღლეს ღირებულებად" (ა. ნიკოლეიშვილი, 2003, გვ. 305) გამოაცხადა და ძველს ზურგი შეაქცია. ახალმა ეპოქამ მრავალი სატირარ-საფიქრალი წამოჭრა, მაგრამ რამდენადაც არსებული პოლიტიკური ვითარება მასზედ ღია, აშკარა მსჯელობის საშუალებას არ იძლეოდა, მწერლები მიმართავდნენ პროტესტის სხვადასხვა ფორმებს და ამგვარად გამოხატავდნენ არსებული სინამდვილისადმი თავიანთ დამოკიდებულებას. ამ მხრივ საყურადღებოა მ. ჯავახიშვილის რომანი "გივი შადური," რომელშიც ავტორი მიმართავს სატირულ-ირონიული ხასიათის სენტენციურ შეგონებებს, ფილოსოფიურ-მედიტაციურ პრელუდიებს, ლირიკულ-სანტიმენტალურ მსჯელობებს და მათი მეშვეობით ზოგიერთ საკითხთან დაკავშირებით გვთავაზობს საკუთარ მოსაზრებებს. ერთ-ერთი აქტუალური იმ პრობლემათაგან, რომელიც საბჭოთა ეპოქამ წამოჭრა, პოლიტიკურ მარწუხებში მოქცეული ქართული მწერლობის ბედი იყო.

დიდი მწერალი ვერაფრით ურიგდებოდა იმას, რომ, "წრფელი გული და სიმართლე", რომელიც მას "მწერლობის უმთავრეს ღერძად" მიაჩნდა, ახალ ეპოქაში გაირყვნა და წაიბილწა, რწმენა ურწმუნოებამ შეცვალა, პოზიტიური ნეგატიურის მსხვერპლი გახდა, ამადლებული დაკნინდა და გაფერმკრთალდა. ხოლო სიმართლეს მოკლებულ, სიყალბეზე დაფუძნებულ მწერლობას ქართველთა ინდივიდუალური, თვითმყოფადი ეროვნული სახის შესანარჩუნებლად ძალა აღარ ჰყოფნიდა.

დიდმა მწერალმა სამწერლობო დეაწლის განსაკუთრებულობის წარმოსაჩენად "გივი შადურში" მიმართა მათეს სახარებას და მისი მეხუთე და მეექვსე თავები, ავტორისავე სიტყვებით რომ ვთქვათ, "ოდნავ გადაკეთებული, სტილიზაციაქმნილი და მწერლობასა ზედა გამოჭრილი" მიაწოდა მკითხველს: ნეტარ იყვნენ ტანჯულნი მხატვრული სიტყვისათვის, რამეთუ მათი არს გული ყოველთა მკითხველთა.

ნეტარ იყვნენ თქვენ, რაჟამს გყვედრიდნენ და გდევნიდნენ და სთქვან ყოველი სიტყვა ბოროტი ნათქვამსა თქვენსა მიმართ...

თქვენ ხართ ნათელი სოფლისა, მირონი სუფთა, სანთელი ზენაარისა გულთა შიგან ბნელისა განსაქრობლად მოვლინებული და ჰბრწყინვდინ ნათელი თქვენი წინაშე მკითხველთა, რათა იხილონ წიგნი თქვენნი კეთილ ნათქვამნი და აღიდებენ ავტორთა მათთა აწ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე.

...უკეთუ არა აღემატოს ნაწერი თქვენნი მედიდურსა მცირე სულოვანსა, ვერ შეგვიდეთ ისტორიისა სასუფეველსა შინა" (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 227).
"...არა მგოსან ჰქლა, ხოლო რომელმა მოჰქლას, თანამდებ არს სასჯელისა და ისტორიასა შიგან საჭედვისა...

...უკეთუ შესწირვიდე, შესაწირავსა ეპოქისა საკურთხეველსა ზედა და მისცემდე კეისარსა კეისრისას, ძმა შენიც აღარ იყოს გულძვირ შენთვის ...

არა იმართო სინდისსა შენსა წინაშე... (იქვე, გვ. 228).

მართალია, ჩვენ მიერ მოხმობილი ფრაგმენტები გივი შადურის სატირულ-ირონიული მსჯელობიდან ბიბლიური ცხრა ნეტარებისა და ათი მცნების ლიტერატურული ვარიაციაა, პაროდიაა, მაგრამ მისი ქვეტექსტი ქართული მწერლობის, ქართველი ერის სულისა და რწმენის გადარჩენის პათოსითაა გაჟღერებული. მ. ჯავახიშვილის ამ "შეგონებებს", ჩვენი აზრით, ორმაგი დატვირთვა ენიჭება: ერთი მხრივ, იგი აჩვენებს, თუ როგორ შემოისაზღვრა თავისი საბრძანებელი ახალმა ეპოქამ, გაემიჯნა ძველს და გაუუცხოვდა მას; ახალ თაობას ძველისა აღარ ესმოდა რა და აღარც ამ უკანასკნელს თავისი "პირმოხსი". სამწუხაროდ, უღმერთო და "ადამიანობას მოკლებული" (ლ. გოთუა) თაობისთვის გაუფასურდა ძველი სიწმინდეები; კერძოდ, ბიბლია აღარ წარმოადგენდა იმ წმინდა წიგნს, რომელსაც დიდი მოწიწებითა და პატივისცემით ეპყრობოდნენ ჩვენი წინაპრები. ბიბლიის ენა ამ თაობისთვის უცხო გახდა და მიუღებელი; მისი დამოწმება ან მასზედ დაფიცება აღარ წარმოადგენდა ადამიანის გულწფელობისა და მართალი სინდისის მტკიცებულებას. ახალი ეპოქა "ახალ ბიბლიას" ამკვიდრებდა და მას აკისრებდა მეგზურობას "კომუნისტური სამოთხისაკენ"; მეორე მხრივ, გივი შადურის "შეგონებების" სატირულ-ირონიული სტილის მიღმა, მწვავედაა გაკრიტიკებული იმდროინდელი ხელისუფლების მცდარი ლიტერატურული პოლიტიკა, რომელიც "ზიზნად ისახავდა მწერლობის "მოთვინიერებას" და "პოლიტიკაცენტრული" მაკულატურით მეორე ბაბილონის გოდოლის მშენებლობას. სწორედ ამ ხელისუფლებამ გამოაცხადა რელიგია "ხალხის ოპიუმად" და მანვე გააჩაღა ეკლესიისა და კულტის მსახურთა მიმართ დაუნდობელი ბრძოლა, რომლის ერთ-ერთი პუნქტი ბიბლიის განქიქება და გაბიაზრება იყო. ამიტომ იხდის ბოდიშს გივი შადური წმინდა სიტყვების "წამოცდენისათვის": "ბოდიშს გიხდით მეგობრებო! ძველ კაცს მუდამ ძველი გადამკრავს ხოლმე, პირი ვერ დამიღია, რომ "ღმერთი", "ანგელოზი" და "კუროთხევა" არ წამოცდეს" (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 257), ქართველთა ლექსიკონში ბიბლიის მეშვეობით დამკვიდრებული ეს სიტყვები აფრთხილებდა ახალი ხელისუფლების მესვეურთ, ამიტომაც ცდილობდნენ ხალხის ცნობიერებიდან ყოველი ღონისძიებით ამოეშალათ ისინი, ფსევდოიდეალებით შეეცვალათ ჭეშმარიტი იდეალები, რასაც მწერალი ვერაფრით ურიგდებოდა და მის გულისწყრომას იწვევდა.

ახალმა ეპოქამ, ძველისგან განსხვავებით, ისე დააქნინა ადამიანი, რომ იგი ღვთის ხატად კი არა, კუჭის მონად მოიაზრა, რომელსაც მხოლოდ ეკონომიკური ინტერესები ამოძრავებს. "ჩემს პირველსა და მეათე მცნებაში მუდამ ეს წერია: "გივი შადურო, სუფრაზე არ დაიგვიანო" და მეც ამ მცნებას ისე ვასრულებდი, როგორც წმინდანი აღთქმას" (იქვე, გვ. 256), - სიამაყით აცხადებს შადური. მართალია, დასახელებული ორი მცნებაც, ისე როგორც დანარჩენები, უფლის მცნებათა პაროდიაა, მაგრამ თუ გავიხსენებთ იმას, რომ გივი "ძველი კაცია", ხოლო ძველი თაობა ქართველებისა სუფრას მხოლოდ "პურობისთვის" კი არა, ქვეყნის საჭირობოტო საკითხების მოსაგვარებლადაც იყენებდა, და თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ასეთ სუფრაზე პირველი სადღეგრძელო უფლის სადიდებლით იწყებოდა და უკანასკნელი ყოვლად წმინდათი სრულდებოდა, მაშინ ცხადი გახდება, რატომ მაინცდამაინც პირველსა და ბოლო მცნებაზე გააკეთა აქცენტი გივიმ.

რომანის მთავარი გმირის აზრით, ადამიანის ცხოვრების გზას მადლი და სიკეთე უნდა წარმარმავდეს. “მადლი“, გივის აზრით, “შრომის ოფლის მოსაწმენდი პირსახოცია, ჭვრის საზიდავი ურემია... რბილი ნოხია, გოლგოთის გზაზე დაფენილი“ (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 205), მაგრამ, სამწუხაროდ, რომანის გმირს ეს პირსახოციც “დაეფხრიწა“, ურემიც დაემსხვრა და ნოხიც გამოეცალა ფეხებიდან, თუმცა ეგოიზმის ტყვეობაში არ ჩაეარდნია. მას არ სურს სხვებმაც გაიმეორონ მისი შეცდომები. “სულიერად არ მოდუნდეთო, — ამიტომაც აფრთხილებს მათ და სიმხნევის, დაუმორჩილებლობისა და ქედუხრელობისკენ მოუწოდებს: გივი იცის, რომ ადამიანები კამეჩებივით ეწევიან აღმართზე ლოდით დატვირთულ ურემს, მაგრამ ისიც უკან ეწევა და ასე ეჭიდებიან ერთმანეთს “კუნთებდაჭიმულნი, ოფლში გაწურულნი და მუდამ დამაშვრალნი“ (იქვე, გვ. 228). იმისდა მიუხედავად, რომ თავად გივის აღარ შერჩა საამისო ენერგია, მაინც მოძღვრავს ახალგაზრდებს: “ამირანებო, თქვენ იპირნათლეთ: იმ ურემ მიაწეკით, ოფლი დაღვარეთ და მთის თავზე აიტანეთ.

ნუ შედრკება თქვენი გული, ყარამანებო:

თუ ის ურემი დაგიგორდათ, თქვენც ხევში ჩასცვივდებით და ველარავინ ამოგიყვანთ.

ნუ მაჩვენებთ თქვენს მოტეხილ ხერხემალს.

იგი ჭერ კიდევ ძლიერია და თუნდაც ურემს მოერევა. მაშ გასწიეთ, აიტანეთ, დაისვენეთ და ახალ ურემს შეუდგებით!“ (იქვე, გვ. 229).

ამ მოწოდების მიუხედავად კარგად იცის შადურმა, რომ შეუსვენებლივ, ერთი სულის მოთქმით ამ ურემის ამტანი ნაკლებად მოიძებნება და შეცდომებისგანაც არავინაა დაზღვეული, მაგრამ მთავარია რწმენა, ღვთის წყალობის იმედი: “მარტო ბრმა ვირი არ შეცდება ხოლმე, შეჩვეულ ბილიკს ერთი ნაბიჯითაც არ გადასცდება, ხოლო თვალბილული ადამიანი მუდამ ახალ გზას ეძებს და ამიტომ ზშირად ცდება ხოლმე. მაშ ნუ შეუშინდებით შეცდომას, თუ იგი საბედისწერო არ გამოდგა, ოღონდ დროზე შენიშნეთ, აღიარეთ და შეასწორეთ.“

სრულიად ნათელია, რომ “ღვთის ხელის“ ძეხნის, “ანგელოზის პოვნის“ იდეას აყენებს ავტორი “გივი შადურაი“. მ. ჯავახიშვილის აზრით, არც ერთ ერს არ ძალუძს უანგელოზოდ ცხოვრება და განვითარება, არც ცალკე პიროვნებას, არც ეროვნებას, არც რომელიმე მის ნაწილს. ბუნებაში ცარიელი ადგილი არ არსებობს. ამიტომ ვინც (ერმა თუ პიროვნებამ) თავისი გულიდან ანგელოზი განდევნა ან დაჰკარგა, მან განთავისუფლებული ალაგიც ყიყვსა და ეშმაკს დაუთმო. ხოლო ვისაც მარტო ეშმაკი დარჩა, თვითონაც გაეშმაკდა - გონებითაც, სისხლითაც და სულითაც...!“ (იქვე, გვ. 61),-- წერს მ. ჯავახიშვილი. რაც, მისივე აზრით, “ბიოლოგიური მოდუნების, სულიერ-პოტენციალური გაბერწების“ საფუძველია. ღმრთისგან განდგომილ საბჭოთა ხელისუფლებას კი სწორედ იქით მიჰყავდა ქართველი ერი. ამ სერიოზული საფრთხის დასაძლევად, მ. ჯავახიშვილი მწერლის მოვალეობად მიიჩნევს დაანახოს საზოგადოებას, რომ გზა ხსნისა რწმენაშია, რათა რეალურმა, ისტორიულმა ყოფითმა სინამდვილემ საბოლოოდ არ ჩაკლას ქართველში ღვთისკენ მიმართული მზერა. იმ ჯოჯოხეთს, რომელიც საბჭოთა ეპოქამ დაამკვიდრა, ის გაუძლებს და გადალახავს მხოლოდ, ვისაც ჭეშმარიტი რწმენა ექნება, რამეთუ სწორედ რწმენა არის მოქმედებისა და მოძრაობის საფუძველი, ერის “ბიოლოგიური უბერებლობის“ გარანტი.

ლიტერატურა

ა. ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა. ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ნარკვევები, IV, ქუთაისი, 2003.

მ. ჯავახიშვილი, 1973 - მ. ჯავახიშვილი, გივი შადური: თხზ., ტ. III, თბ., 1973.

მ. ჯავახიშვილი, 1976 - მ. ჯავახიშვილი, წერილები: თხზ., ტ. VI, თბ., 1976.

MANANA CHICHINADZE

SATIRICAL-IRONICAL STYLE IN MIKHEIL JAVAKHISHVILI'S
NOVEL "GIVI SHADURI"

Mikheil Javakhishvili makes use of satirical-ironic style as the means of expressing his protests against the Soviet life and offers his thoughts and arguments through indirect ways - referring to maxims, wisdom phrases, and philosophical-meditation preludes, lyric and sentimental discussions.

Mikheil Javakhishvili is determined to show how the Soviet government humiliates and diminishes the role of real authors. For this purpose he offers to the reader altered variants of five and six chapters from Mathews, the literary variation of the Beatitudes and of the Ten Commandments in parody apparel but the deep structure of the text is imbued with pathos of surviving of the national spirit and faith. His maxims have double reading. On one hand he shows how the new epoch denied, and contradicted the old one obliterating and debasing old sacredness and values, where the Bible is not the book cherished and venerated by the ancestors, which is now substituted with the "new bible", which is being established by the force of arms; on the other hand the author provides severe critics of the Soviet government who tried to tame the authors and built a new tower of Babel with politicized texts fit only for pulp.

ვაჟას "იმერეთს"

ქუთაისი ყოველთვის იყო ქართველ პოეტთა მუზა. ისინი მშვენიერ ლექსებს უძღვნიდნენ მას. სხვანაირად არც შეიძლებოდა, რადგან ილიაც, აკაკიც, ვაჟაც და სხვებიც - ქუთაისის დანარჩენი მეზობენიც თავიანთი სამშობლოს უდიდესი პატრიოტები იყვნენ. წარმოუდგენელია გიყვარდეს საქართველო და არ ეტრფოდე ქუთაისს. უამრავ საუკუნეთა მანძილზე ივერიელთა ყველა საუკეთესო ღირსების წარმომჩენი, შემნახველი და მის სადარაჯოზე მდგომი რომ იყო ყოველთვის.

ქუთაისზე დაწერილ ლექსთაგან ჩვენ აქ მხოლოდ ვაჟა-ფშაველას ერთ ლექსზე შევჩერდებით.

როგორც ცნობილია, ვაჟამ ქუთაისში დაწერა თავისი ცნობილი ლექსი „იმერეთს“. ეს მოხდა 1913 წლის 20 თებერვალს, როცა იგი მონაწილეობას იღებდა ილია ჭავჭავაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე. გაზეთი „თემი“ წერდა: „20 თებერვალს გამართულმა სალიტერატურო საღამომ საერთოდ მკრთალად ჩაიარა. მისი გამოცოცხლების მიზეზი გახდა მხოლოდ ვაჟა-ფშაველა. მისმა დარბაისლურმა, მკაფიო და ბუნებრივმა საკუთარი ლექსების კითხვამ ჩვენი დიდი მგოსნის აღტაცება და თანაგრძნობა გამოიწვია. მის სცენაზე ნახვას მრავალნი ნატრობდნენ ქუთაისში. განსაკუთრებული აღტაცებით შეხვდა მას ახალგაზრდობა. საზოგადოებამ მრავალჯერ გამოიწვია სიმპათიური პოეტი ლექსების წასაკითხად“.

დ. თომაშვილის თქმით: „ვაჟა თავისი გრძელი ჩოხით, განსაკუთრებული სატევრით და „ჩამოტყაული“ თვალთ თეატრში გამოვიდა. თეატრი სავსე იყო, ხალხს ვერ იტევდა. სალიტერატურო საღამო გაიმართა. პოეტებმა თავ-თავისი ლექსები წარმოთქვეს (მარაქაში მეც ვერეი). ვაჟამ წაიკითხა „როს ვუკვირდები თავის თავს“, „გოგოთურ და აფშინა“ ზეპირად და სხვა საღამო დასრულდა და ფარდა ჩამოეშვა. ხალხი, განსაკუთრებით ქანდარა, ვაჟას გამოსვლას მოითხოვდა. ფარდა ასწიეს, ვაჟა გამოვიდა სცენაზე. ქულის მოხდით ხალხს დაემშვიდობა და გავიდა.“

იმ ღამეს ვაჟას პატარა სუფრა გავუშალეთ, - სუფრა არა მთის კალთაზე, არამედ რესტორან „მედვედში“. რამდენადაც მახსოვს, სუფრის გარშემო ისხდნენ: ია ეკალაძე, რაჟდენ გვეტაძე, თეოფილე ხუსკივაძე და სხვანი. თამადამ - თეოფილე ხუსკივაძემ მშვენიერი სიტყვით მიმართა ვაჟას. სიტყვა ასე დაამთავრა: მაღლობელი ვართ, ვაჟა, იმ დიდი ღვაწლისათვის, რომლითაც შენ ქართული ლიტერატურა გაამდიდრე და დაამშვენეო.

ვაჟამ მოისმინა, თითქოს არ ეამა მისდამი სამართლიანად მიძღვნილი სიტყვა და უპასუხა: „მაპატიეთ, იმერლებმა ცოტა გადაჭარბებული იცით: - კაცს სწყუროდეს, წყურვილი მოიკლას, ამისთვის რა მაღლობის ღირსიაო? არც მეტი, არც ნაკლები: მწყურია და წყურვილს ვიკლავ, მაღლობა რად მეკუთვნის, მემღერება და ვმღერი“. იმ დღეს პოეტი იქვე, რესტორანში დავაბინავეთ“.

მივიპცითო ყურადღება მგოსნის სიტყვებს: „მემღერება და ვმღერი, მაღლობა რად მეკუთვნისო“. აბა ვაჟა რის ვაჟა იქნებოდა, ასე რომ არ ეთქვა. მისი თითოეული ლექსი ზომ მართლაც სიმღერაა, თავისივე გულიდან ძალუმად ამომსკდარი, მკითხველის სულში მოხვედრილი და იქ ისეთი დიადი ჰარმონიის

შემქმნელი, რომელიც არასდროს გავიწყდება, არასდროს გტოვებს და რაღაცნაირი შემართებითა და იმედით განგაწყობს ყოველთვის. ვაჟასეული ამ დიადი ჰარმონიის ერთი პატარა, ლამაზი სხივია ლექსი „იმერეთს“, რომელსაც აქვე მოვიყვანთ:

„ერთხანად ჩემო მძრახავო,
ლიხსაქეთურო დედაო,
ვხედავ, რომ შემრიგებიხარ,
მით შენთან სალამს ვხედავო.
შაერთებულად შენშია
ქართლსა და კახეთს ვხედავო,
ფარ-ხმალო საქართველოსავ,
სხვადა გზაძვდეს ნეტავო!
ის მომწონს შენი ქვეყნისა,
კარებს რომ მაგრად ჰკეტავო,
ენება ნუ ასცდეს, საგნებლად
ვინაც შენ გაგიმეტაო!“

საქართველოს „ფარ-ხმალს“ უწოდებს ვაჟა იმერეთს (იგულისხმება, რა თქმა უნდა, ქუთაისიც - გ.ხ.). უფრო მეტიც, იგი მასში ქართლისა და კახეთის ერთგვარ შენივთებას ხედავს, ანუ იმას, რაც აკავშირებს ქვეყნის ამ ორ კუთხეს და არა მარტო მათ ურთიერთთან, ხოლო ეს „კავშირი“, მგოსნის ფიქრით, სხვა არაფერია, თუ არა ერთიანი, მტკიცე და ურღვეველი ჭიში, ჭილაგი და სისხლი საქართველოსი, სისხლი, რომელიც თითოეულ ჩვენი მიწის მკვიდრს, მიუხედავად ხასიათთა რადიკალური სხვადასხვაობისა, ადრე თუ გვიან მაინც „ატკენს“ საერთო ძირებს და საჭიროების შემთხვევაში მათი მამულისათვის სულის შემწირველ გმირებად აქცევს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვაჟა-ფშაველამ ლექსი უძღვნა ქუთაისელ პედაგოგ ლადო ბზვანელს 1915 წელს. მართლაც, პოეტზე უკეთ ვის მოეხსენებოდა მასწავლებლის გასაჭირი საქართველოში. ვაჟა ხომ თვითონაც მასწავლებლობდა. მწვავე უკმაყოფილება მრუდიდა სკოლის ადმინისტრაციასთან (დიდთონეთში - გ.ხ.) და საერთოდ დაანება მასწავლებლობას თავი. გულისწყვეტა ჩანს „მთის არწივის“ ამ ლექსში იმის გამო, რომ მასწავლებლებს არ აფასებდნენ მის დროს ჩვენს ქვეყანაში (თუმცა რაღა მის დროს!). არადა, ვაჟამ იცის ნამდვილი მოძღვრის ფასი, იცის, რომ იგი ერთ-ერთი პირველია მათ შორის, ვინც მოზარდს ზნეობას უყალიბებს და კაცად აქცევს. უფრო მეტიც, მისი ფიქრით, მასწავლებელი აჭიბრებს მოსწავლეებში უპირველესად სულს და ხორცს და ერთ-ერთი მათგანის გამარჯვებაში გადამწყვეტ როლსაც ასრულებს. ვაი, რომ ხორცმა იმძლავროს სულზე! მაშინ ხომ მოკვდა და გაქრა პიროვნება ადამიანში და იგი უზნეობის საბუდრად იქცა. სწორედ ეს არ უნდა ვაჟას, ამისი ეშინია. ამიტომაც გაისმის ასე მძლავრად, უფრო მეტიც, კატეგორიულად მისი სიტყვები ლექსის ბოლოს, რომელიც შეიძლება ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე, ზნეობრივ პოსტულატად გამოდგეს არა მარტო ქართველი მასწავლებლისათვის, არამედ მთელი კაცობრიობისათვის:

„სული გასუქდეს ბევრად სჯობს,
ვიდრე გასუქდეს ლეშია“.

ლიტერატურა

გაზ. „თემი“, 1913, №113.

გაზ. „სტალინელი“, 1935, №248.

GELA KHARSHILADZE**VAZHA'S "TO IMERETI"**

The paper discusses Vazha Pshavela's poem dedicated to Imereti. In this poem the author expresses his greatest love and honor to the Imereti province and its population.

The poet refers to this part of Georgia as "mother" and thinks She is "sword and shield" of the country, the loyal guardian and the force that would never be overpowered by her foes.

რამაზ ხაჭავაძე

ოკრიბის თემის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მიმოხილვა

(1993-1999 წლებში ჩაწერილი მასალების მიხედვით)

1993-1999 წლებში ოკრიბის თემის სოფლებში სხვადასხვა ასაკის, სქესის, პროფესიის, მსოფლმხედველობის პირთაგან ჩავიწერეთ საინტერესო ფოლკლორული მასალა: ზღაპრები, ლეგენდები, გადმოცემები, თავგადასავლები, თანამედროვე ამბები, სახუმარო ნოველები, კაფიები, გამოცანები, ანეკდოტები, მოცემული რეგიონისთვის სპეციფიკური სიმღერები, შელოცვები, დალოცვები და გამოლოცვები. გავრცელებული ხალხური ლექსები ძირითადად სახუმარო-სატრფილო ხასიათისაა. ჩავიწერეთ აგრეთვე კონკრეტულ ავტორთა ლექსები. მათში ასახულია სოფლის, რეგიონის მრწამსი, ყოფა-ცხოვრება. წარმოვადგენთ რამდენიმე მათგანს:

“კვირიკობ-მარიობის თვეში
ქალი დამეკარგა ტყეში,
ვინც მე იმას მომინახავს
ვორი კვირა ყავდეს თვეში“.

(მთქმელი: გრიგოლ გოგოლაშვილი, 92 წლის, სოფ. ორპირი).
ჩონგურზე დამღერებული ლექსი:

“ჩვენ თუ თითონ ვერ შევძელით
ერისა და ქვეყნის მოვლა,
ვერც ტეტჩერი გვიშველის
და ვერც რაისა მაქსიმოვნა“.

(მთქმელი: ვლადიმერ ჩუბინიძე, 67 წლის, სოფ. ოჯოლა).

კონკრეტულ ავტორთა ლექსები პოპულარობით სარგებლობენ, ბევრი ყვება და გვეუბნება, ხალხურია.

ჩავიწერეთ ლეგენდები ცუცხვათისა და ქვედა ქყების ციხეზე; გადმოცემები იმის შესახებ, თუ როგორ გაჩნდა სიკვდილი ქვეყანაზე; რატომ დასწყევლა ღმერთმა ადამიანთა მოდგმა; როგორ დასწყევლა ადამმა და არა ღმერთმა ევა და მისი ნაშიერი, რადგან ცოლი “სანადიროდან” დაბრუნებულ ქმარს დახვდა ფრჩხილის სამოსელიდან სრულიად “გაღელვნილი” და ეშმაკის მიერ შეცდენილი; თითქოს მეორედმოსვლის დროს განკითხვის შემდეგ დარჩენილი უცოდველი ხალხი ისევ იმ ფრჩხილისებური ნათელით იქნებიან შემოსილი (მთქმელი: მარიამ ხვადაგიანი, 74 წლის, სოფ. ჯონია).

96 წლის ელისაბედ ჩიტიძე გვიყვება გახალხურებულ-გაზღაპრებულ სიუჟეტს წმინდა მამათა ცხოვრებიდან. მასში გადმოცემულია მარიამ მეგვიტელის თავგადასავალი (მთხრობელი მას მარიამ მაგდალინელს უწოდებს). ძირითადად ამბავი შეცვლილია. ეპილოგში რესპოდენტს მარიამ მეგვიტელის დამსაფლავებელი ლომები მოწამეთის მონასტერში გამოქანდაკებულ ლომებად მიაჩნია, რომელთაც წმინდა ცხოველებს უწოდებს. ამბავი საინტერესო და ორიგინალური ჩანს.

აღსანიშნავია ოკრიბაში გავრცელებული ანდაზები:

1) “რაცხა ოჯახში დედალი ყივის, იქინა მამალი არ ვარგაო.”

2) “პილპილი მწარეა, მაგრამ ზოგიერთ საქმელს უხთებაო.”

3) “კაცი, რომელიც თავის მშობელზე უწინ სიდედრს და სიმაურს დააყენებს, მის ოჯახში ქალი იქნება უფროსიო.”

ჩავიწერეთ გამოცანები, ენის გასატეხი, მაგ.: “რკო ქამა, რკო ყლაპა, რკო მუხაზე გეიტანა, გაარჩია, შეყლაპა...”

რაც შეეხება ზღაპრებს, ჩვენ მიერ ოკრიბაში მოპოვებულ ზღაპართა რაოდენობა ძალიან მწირია. ჩავიწერეთ სამი ზღაპარი. აქედან ჟორა ბაყურაძის მიერ ნაამბობ ზღაპარს პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ “მადლი და უმადურობა”. თავად რესპოდენტი კი მას არ ასათაურებს. შინაარსით ჰგავს ქართულ ხალხურ ზღაპარს “სამი ძმა”. ისინი თითქმის ერთნაირია, განსხვავებულია მხოლოდ ბოლო ნაწილი; ჩვენს ვარიანტში ქალს შეილება ელუპება და მას ქრისტე ღმერთი გაუცოცხლებს, ხოლო გამოქვეყნებულში ქმარს სიცოცხლეს ისევ ღმერთი უბრუნებს.

ელისაბედ ჩიტაძე-ლომთაძის მიერ ნაამბობი ზღაპარი ჰგავს კარგად ცნობილ ზღაპარს “კონკია” (იხ. ს. ქეთელაური, “იყო და არა იყო რა”, 1977). სხვა ვარიანტებში კი “დედინაცვალი და გერის” სახელწოდებითაც გვხვდება. ზღაპრებს შორის განსხვავება უმნიშვნელოა: გამოქვეყნებულში დედაბერი ეხმარება კონკიას, ხოლო ჩვენს ზღაპარში დედაბერი არ ჩანს და გოგონა ძროხის დახმარებით აღწევს საწადელს. ახალ ვარიანტში ქრისტიანული ელემენტები (აღდგომის დღესასწაული, ეკლესია...) სჭარბობს...

დავით ხუჯაძისგან ჩაწერილი ზღაპარი “აბეხანჯალი” შინაარსით ჰგავს ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში გამოქვეყნებულ, აგრეთვე, ს. ქეთელაურის მიერ შედგენილ ზღაპარს “ადეხანჯალას”. პირველი “ადეხანჯალოს” სახელწოდებით ჩაწერილია გურჯაანის რაიონის სოფ. შაშიანში 1964 წელს, (მთქმელი სონა ხატიაშვილი), ხოლო მეორე ზღაპრის სათაურია “ადეხანჯალა” (მთქმელი და თარიღი არ არის მითითებული). როგორც გამოქვეყნებულ, ასევე ჩვენ მიერ მოპოვებულ ზღაპარში ძირითადი მოტივია სატრფოს ძებნა და ძმობილისათვის თავის განწირვა. მაგრამ ოკრიბულ ვარიანტში, რომელიც მოცულობით დიდია, გამოქვეყნებული ზღაპრისაგან განსხვავებით, სამ-სამი წინააღმდეგობის გადალახვით აღწევს “აბეხანჯალი” მიზანს; პირველ შემთხვევაში ერთი საქალამნე ტყავის აძრობა იყო საჭირო ცხენისათვის, რათა შებრძოლებოდა თეთრ კაცს; მეორე შემთხვევაში ორი საქალამნე ტყავის აძრობა იყო საჭირო, რომ შებრძოლებოდა წითელ კაცს; მესამე შემთხვევაში კი სამი საქალამნე ტყავის აძრობა იყო საჭირო, რომ შებრძოლებოდა შავ კაცს. გამოქვეყნებულ ზღაპრებში კი ეს სამი წინააღმდეგობა გამოიხატება სამი ღის დახსნისათვის დევებთან ბრძოლაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ახალ ვარიანტში ქრისტიანული ელემენტებია შესული. მაგალითად: მონათვლა, ბედის დაბედება, ხანჯლის ჩუქება; გამოქვეყნებულში კი ეს საგანი (ხანჯალი) თან დაჰყვება გმირს.

როგორც ვხედავთ, ჩვენ მიერ ჩაწერილი ზღაპრების რაოდენობა ძალიან მცირეა. სიდუხჭირესა და ეკონომიურ ხელმოკლეობაში მყოფ ოკრიბელ კაცს აღარ სცალია ზღაპრის მოგონება-გადმოცემისათვის. აქვე აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ოკრიბულ ფოლკლორში, ისევე როგორც ზოგადად ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, აქცენტი გადატანილია საკრალურ ციფრებზე (სამი, ცხრა): სამი და, სამი ძმა, სამი მთა, ცხრა მთა, სამი დღე, ცხრა წყარო. შელოცვათა

ძირითადი ნაწილიც ასე იწყება: სამი სახელითა ღვთითა ან სამჯერ სახელითა ღვთითა... გამოლოცვის დროსაც აუცილებლობადაა მიჩნეული ცხრა გვარის ქალი, ცხრა წყაროს წყალი, ცხრა თავი კაცლეულობა და სხვა.

საუტუნეების განმავლობაში ადამიანთა მიერ ბუნების მოვლენებზე გამომუშავებულ დაკვირვებებს საბჭოთა მეცნიერები ცრურწმენებს უწოდებდნენ. არადა ადამიანთა ყოველდღიურ ყოფაზე ეს რწმენები გარკვეულ გავლენას ახდენენ. მათში ადამიანთა ფსიქოლოგიური სამყაროც ჩანს, ამდენად საინტერესოდაც გვეჩვენება. მაგ.: თუ ღამით ძალი ყმუის — საითაც იყურება, უცილოდ იმ მხარეს ვიდაც მოკვდება; ბაყაყმა დაიყიყინა? — ბავშვმაც იცის, რომ მეორე დღეს წვიმას უნდა ელოდო; ქათმებმა ადრე დაიბუდეს — მეორე დღეს კარგ ამინდს ელოდებიან; შავმა კატამ თუ გადაგირბინა, გზაზე ქვა უნდა გადაადგოდ: კატა წარუმატებლობის მაუწყებელია. მარცხენა თვალი გითამაშებს? — უცხოვს ნახავო, მარჯვენა თვალის თამაში — მარცხენას ახარებსო; თუ თვალები გეცრემლება, უცხო გესტუმრებაო; მარცხენა ხელის გული თუ გეჭავება, უღვაშიანი სტუმარი მოვაო; ყურები თუ გიწვივს, ცუდ ამბავს გაიგონებო...

საინტერესოა სიზმრის ახსნის წესიც. სხვადასხვა რესპონდენტი სიზმარს, რა თქმა უნდა, თავისებურად ხსნის, მაგრამ ძირითადი ასპექტით ისინი ერთმანეთს ავსებენ და იმეორებენ. სიზმრის ამხსნელად ყოველთვის ქალი გვევლინება. თვლიან, რომ სიზმარში თეთრი კაბა უბედურებას მოასწავებს; ქორწილი ჭირია; ცეკვა უცილო სიკვდილია; ამღვრეული წყალი ხიფათია; ფრენა სიზარულია; მტრედი ლოცვა და მშვიდობაა; სახლი უბედურებაა; კარადა სასახლეა; ყურძენი ცრემლია; ფული ჭავრია... სიზმარი ახალ მთვარეზე ახდება, ახდება სამ დღეში, ძველ მთვარეზე კი ნაკლებად. საერთოდ, ოკრიბაში ხალხის რწმენა ძველ და ახალ მთვარეს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ყოველი კეთილი საქმის დაწყებისას კაცი მთვარეს აკვირდება.

აქვე წარმოვადგენთ ოკრიბაში არსებულ შელოცვა-გამოლოცვებს. ერთმანეთისაგან მკვეთრად განასხვავებენ დალოცვას, შელოცვას, გამოლოცვას. დალოცვის დროს ადამიანი ლოცავს ოჯახს, ფუძეს, ფუძის ანგელოზს, აგრეთვე ვინმეს, მაგ., მეფე-დედოფალს, იუბილარს, ოჯახის წევრებს. სადღევრძელოსაც დალოცვას უწოდებენ: “ერთი ჭიქით მაინც დაილოცეო” - იტყვიან. მაგალითად: “მათე ღმერთმა გადღევრძელოს, წლები ღმერთმა გაგიგრძელოს, ჯიბე მოგცეს ფულით სავსე, გული ჯამრთელობითაო. სახედარიც ბევრი ქყავდეს, მოვლა შეგძლებოდესაო. გაგიმარჯოთ, კარგათ იყავით ყველანი, ელასა, მელასა, ჭიქა მეჭირა ხელასა, მთქმელსა და გამგონებელსა ღმერთი გწყალობდეთ ყველასა” (მთქმელი: გუგული კუბლაშვილი-ბაკურაძე, 70 წლის).

ეს დალოცვა აღსანიშნავია იმიტომ, რომ მისი დასასრული მსგავსია ზღაპრების გავრცელებული დასასრულისა. ამრიგად, აქ ორი მომენტი გაერთიანებული — საკუთრივ დალოცვისა და ზღაპრისა.

შელოცვით შეულოცავენ ადამიანს, ცხოველს ან რაიმე საგანს. მასალაზე დაკვირვებით შეიძლება წარმოვადგინოთ შელოცვების ასეთი კლასიფიკაცია:

- 1) ხმამაღლა და ჩურჩულთ წარმოთქმული;
- 2) ლოცვა მოქმედების თანხლებით და უიმისოდ;
- 3) სამკურნალო ხასიათის;
- 4) სამეურნეო, ნადირობის, მესაქონლეობის და სხვა...

ჩვენ მიერ შეკრებილი შელოცვების ნაწილი გართმულია, ნაწილი კი გაურითმავი. საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე ვარიანტს:

უქმურის/მოფურჩხულის/მონადების შელოცვა:

“სახელი სახელითა ზვითთა, მამითა, ძითა, სულითა, მოფურჩხულო ღედიანო, მოფურჩხულო მამიანო, მოფურჩხულო შუალიანო, ორშაფათს იყო, სამშაფათს იყო, ოთშშაფათს იყო, ხუთშაფათს იყო, პარასკევს იყო, შაფათს იყო, კუირე აღდგომაა, წავალ ეკლესიას და ვიტყუი აღსარებასა. ბილწო უჯმურო გამეყარე, არა თქუენსა ნებასა, მიწის იყო, წყლის იყო, ჰაერის იყო, დაჟდომის იყო, აღდგომის იყო, გავლის იყო, გამოვლის იყო, ლეკი იყო, თათარი იყო, ვოსი იყო, აფხაზი იყო, გამოდი ჟინჟლათ, გამოდი ვოფლათ, გამოდი ქართ, საცაა ეს გეიარს, საცაა ეს გამეიარს, იესო ქრისტეს ნაწილია, იესო ქრისტეს ნალადლადებია, დაწობა „დეეძინება, პირჯარი დეეწერება, ცხრა ხატი ცხრა ანგელოზი თავქვეშ დევსვენება“ (მთქმელი: მარიამ გიორგაძე, 80 წლის, სოფ. ზედა ჭყეპი);

“სამი სახელითა ღვთისაო,

ვარსკვლავები ხარ ცისაო,

უქმურო ჩამომეცალე

ბრძანებაა ზვთისაო“ (სამჯერ მეორდება).

(მთქმელი: არიადნა ფორჩხიძე-გაბადაძე, 82 წლის, სოფ. ორპირი).

შეშინებულის შელოცვა:

“გულო შინა-შინა. გულო რამ შეგაშინა? გულო ჩაჯექ. შენსა ბუდესა, ფერო მოდი ფერთან, სისხლო მოდი სისხლთან, გულო მოდი გულთან, ჩაეგე შენსა ბუდესა, სადაც დაბადების ღღეს ყოფილხარ, მოსოსმანდი! მოსოსმანდი! ჩაჯექი შენსა ბუდესა, გულო ჩეიციწე, გულო ჩეიხალისე, გულო ჩეიხარხარე, სადაც დაბადების ღღეს ყოფილხარ. მოსოსმანდი, მოსოსმანდი და ჩაჯექ შენსა ბუდესა. ქორი იჯდა ქანდარასა, დედალი საბუღარასა, გზა ნაგზეურსა, წისქვილი ნაწისქვილებსა, გულო, ჩაჯექ შენსა ბუდესა.“

შელოცვა საქონლის უსაფრთხოებისთვის:

“ეკენია, ბეკენია, ბერსა ხატი სვენებია. ღმერთო, ღმერთო, ჩამოყარე ხიბორკალი რკინისა, ნადირს კბილი შეუკარი, ჩააგდე ზღვას, ნუ გაუხსნი კვალსა, ნუ გაუხელ თვალსა, ნუ გაუხსნი მხარსა, დაიფარე ჩემი საქონელი, ჩემი ქათმები უწვავი ხორცების მჭამელისაგან. აცილია, მაცილია, კურდღელი და ფაცილია ჩემ ქათმეფს და ჩემ საქონელს უწვავი ხორცების მჭამელი ცხრა მთას იქეთ აცილია.“

რესპოდენტთა თქმით, “მოფურჩხულ-სენშეყრილ ადამიანს გამოლოცვასთან ერთად უნდა ზერანის გაკეთება. ზერანისთვის საჭიროა: ცხრა ღობის ჩხირი, ცხრა წყაროს წყალი, ცხრა გვარის ქალი, ცხრა გლეხის კაკალი. ამ ცხრა გვარის ქალებმა ლოცვა უნდა იცოდნენ. უნდა გაიტანო ეს ყველაფერი და დაყარო გზაჯვარედინზე. დატოვებ აგრეთვე მლოცველთა მიერ გაბმულ ძაფებს, ნიგვზის ნაჭუჭში ჩასხმულ ღვინოს, პურის ცომისაგან გაკეთებულ სხვადასხვა ფიგურას. უნდა დაილოცო, შესთხოვო წმინდა ნიანის, მოფურჩხვის ღვთაებას, ავადმყოფის განკურნება, შემობრუნდები წალმა და იტყვი: საიდანაც მოხვედი, იქით წაბრძანდი.

ანალოგიური მაგიური ქმედება დასტურდება შეშინებულის ლოცვისას. შიშის ლოცვის თქმისას მლოცველი ასრულებს ტყვიის გადადნობის წესს, რითაც გებულობს, თუ რისგანაა შეშინებული ავადმყოფი. ტყვიის გადადნობაც და ზერანიც ერთ რწმენას ემსახურება, მხოლოდ შესრულების წესშია სხვაობა.

ტყვიის გადანობის დროს უნდა იყოს ცხრა წყაროს წყალი, ცხრა გვარის ქალი და გასროლილი ტყვია. ტყვია უნდა იყოს ლულაში განავლელი. დააწვენ ავადმყოფს, დაადებ მაკრატელს და კვირისტავს თეფშზე. დაასხამ ამ ცხრა წყაროს წყალს და ჩაასხამ შიგნით აღუღებულ ტყვიას და ეს ტყვია მიიღებს იმის ფორმას, რისი თუ ვისი შეშინებულიცაა ეს ავადმყოფი და შემდეგ შეულოცავ იმის მიხედვით. ეს ტყვია შემდეგ უნდა შეიბას ავადმყოფმა ცხრა დღეს მაინც. იმიტომ, რომ ცხრა გვარის ქალის ნალოცია (პარალელურად მიმდინარეობს შელოცვა შეშინებულისა).

საკუთრადღებოა ის გარემოება, რომ ორპირში ჩაწერილ შელოცვათა პროლოგისა და ეპილოგის ნაწილი ტრადიციულ-კეთილხმოვნურია, პოეტურია, ზოგიც რელიგიურ-ქრისტიანული:

პროლოგი:

“სახელი სახელითა, ზეთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა...” (ქ).
 “აღისასა, მალისასა, მე. გილოცავ თვალისასა, შინაურისასა, გარეულისასა.”
 “აშინა-მაშინა, გულო რამ შეგაშინა...”
 “ანი იყო, ბანი იყო... ნავთა შუა ქალი იყო...”
 “ეკენია, ბეკენია, ბერსა ხატი სვენებია...”
 “ელი ელობდა, მელი მელობდა, ზღვა ფოფინობდა, ზღვა შოშინობდა...”
 “ანსალა, მანსალა, შავი ჭირი და სანსალა...”

ეპილოგი:

“ღმერთო არგე ლოცვა ჩემი ბრძანებაა შენი”
 “ღმერთი წყალოფს, ჯვარცმული, ვერას აკლებდეს მაცდური”
 “დასწერე ჯვარი შენი, არგე ლოცვა ჩემი, ბრძანებაა შენი”
 “უჰჰ, მგელსა, სისხლი მტერსა”
 “შეგერგოს ია-ვარდათ, ქალის რძეთ და შაქრათ”
 “ღმერთო და წმინდა გიორგი, არგე ლოცვა ჩემი”

საკუთრივ ოკრიბაში გვხვდება ინდიფერენტული და მერყევი შემლოცველები. არიან ადამიანები, რომლებმაც იციან შელოცვა, მაგრამ არ იყენებენ პრაქტიკულად; გვხვდებიან ძლიერ მორწმუნეებიც, რომელთაც სწამთ შელოცვა და მას იყენებენ პირველივე საჭიროებისას და ადამიანები, რომელთაც არ იციან შელოცვები, მაგრამ დაჯერებული არიან მის ძალაში.

დღეს ოკრიბაში შელოცვების კარგი შემსრულებლები არიან როგორც ქალთა, ისე მამაკაცთა წრეში. ზოგიერთები მას შემოსავლის წყაროდაც იყენებენ. არიან პროფესიონალი ანუ “მიღებული” შემლოცველებიც; პროფესიონალობის მაჩვენებელია ხალხში გავრცელებული წარმოდგენა ამ შელოცვა-გამოლოცვის გაჭრის შესახებ (ორპირში ცნობილი შემლოცველები არიან: არიანა გაბადაძე-ფორჩხიძე, მარიამ ხვადაგიანი; ნაბოსლებში: მარიამ ჭიქაბერიძე-ქათამაძე, მარგალიტა ჭინჯიხაძე).

ოკრიბელთა რწმენით, შელოცვები უმთავრესად სარგებლობის მომტანია, თუმცა ისეთებიცაა, რომლითაც შეიძლება ვინმე “გაჩხიბო”, მოაჯადოვო, შეაყვარო ან შეაძულო.

რაც შეეხება ბატონების (ინფექციური დაავადება) გამოლოცვასთან დაკავშირებულ რწმენებს, იგი ისევე მკვეთრად ჩამოყალიბებული სახით არსებობს ოკრიბაში, როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრები ხალხის წარმოდგენებში. რესპოდენტების თქმით, როცა ოჯახში “ბატონები

ბრძანდებოდა“, ხმამაღლა არ დაილაპარაკებდნენ, მჟაღს ვერ გამოაცხობდნენ, “ბატონს“ ვერ გაუწყობდნენ, ჯოხს ხელს ვერ მოკიდებდნენ, სანერვიულო და ძნელად თავგასართმევ საქმეს არ შეეზღუდებოდნენ, ღვინოს ვერ დალევდნენ. ვარდისა და იის ფურცლების წვენს აყენებენ, “ბატონების“ სულს ვაამებთო...

ოკრიბის თემში შემორჩენილი ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მასალის თავმოყრა-შესწავლა საინტერესოა როგორც ისტორიული, ისე თანამედროვე ასპექტით.

ლიტერატურა

- ი. გაგულაშვილი, 1986 - ი. გაგულაშვილი, ქართული მაგიური პოეზია, თბ., 1986.
ს. ქეთელაური, 1977 - ს. ქეთელაური, იყო და არა იყო რა, თბ., 1977.
დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები.
ა. ცანავა, 1986 - ა. ცანავა, ქართული ფოლკლორის საკითხები, თბ., 1986.

RAMAZ KHACHAPURIDZE

FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC SURVEY OF OKRIBA COMMUNITY

(According to the materials recorded in 1993-1999)

The Institute of Georgian Dialectology have collected considerable amount of folklore and ethnographic material during 1993-1999 years. Fairy tales, Legends, stories of oral traditions, adventures, modern stories, humorous short stories, puns, puzzles, anecdotes, songs, blessing formulas and incantations, which are characteristic particularly to this region.

The materials present interesting and important task of their studying both in historical and contemporary aspects.

რაბაზ საჩაპურიძე.
რუსუდან კაშია

ხალხური ვეტერინარია და საგვარეულო ტრადიციები

(ქვემო იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ქართულ ხალხურ ვეტერინარიას უძველესი საფუძვლები აქვს. შინაურ ცხოველთა მკურნალობის ხალხური წესები აღწერილია ძველ სამკურნალო წიგნებსა და კარაბადინებში.

ნაშრომი ეყრდნობა იმ მონაცემებს, რომელიც ჩავიწერეთ ქვემო იმერეთის ეთნოისტორიული, ყოფითი კულტურის გაცნობის დროს.

ქვემო იმერეთი სამეურნეო-კულტურული თვალსაზრისით ძირითადად მიწათმოქმედების რეგიონია. მნიშვნელოვნად განვითარებული მიწათმოქმედების გვერდით მესაქონლეობა ხანგრძლივი ტრადიციებით არის წარმოდგენილი.

ხალხური სამედიცინო ტრადიციების მოძიება-განალიზებამ, კუთხის ეთნოგრაფიული მახასიათებლების გაცნობამ დაგვანახა, რომ ხალხური ვეტერინარია მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებას ემყარება. გავეცანით რამდენიმე საგვარეულოს, რომლებიც მამა-პაპიდან გადმოცემული, დროით გამოცდილი სამკურნალწამლო წესებით მკურნალობენ შინაურ ცხოველებს.

ხალხურ ვეტერინარიაში, დღემდე, წამლის დამზადებისა და მკურნალობის წესები მყარად უკავშირდება მაგიური, შელოცვებით მკურნალობის წესებს. ხშირ შემთხვევაში საქონლის მკურნალობა ლოცვების თანხლებით მიმდინარეობს.

საქართველოში საგვარეულო სამედიცინო ცოდნა ტრადიციულად დაცული იყო; გვარი ცდილობდა წამლის დამზადების წესები სხვა გვარში არ გასულიყო. დღესდღეობით, ხალხური სამედიცინო მონაცემების გაცნობა საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ ოჯახები ასეთ სიფრთხილეს უკვე აღარ იჩენენ, მთხრობელთა უმრავლესობამ უნაგაროდ გაგვიზიარა წინაპრებისაგან მიღებული საგვარეულო ვეტერინარული ცოდნა-გამოცდილება.

კუხალაშვილები წარმოშობით ხრნის რაიონის მაღალმთიან სოფელ კინჩხიდან არიან. მათი მამა-პაპა მესაქონლეები ყოფილან. ამჟამად ბუჭუ კუხალაშვილი სოფელ მათხოჯში ცხოვრობს, ხოლო მისი ბიძაშვილი, აბესალომი - სოფელ გუბში. ოჯახებში რამდენიმე ათეული სული მსხვილფეხა საქონელი ჰყავთ და წინაპრების მსგავსად კარგად იციან საქონლის მოვლისა და მკურნალობის წესები. კუხალაშვილებმა ხალხური ვეტერინარიის არაერთი საინტერესო რეცეპტი გავაცნეს:

წყლისეს (ცურის ანთება—მასტიტი) სამკურნალოდ სხვადასხვა საშუალებებს იყენებენ: 1) ძმრით მოზელები აყალო მიწა, 2) ქლაკის ნახარში, თუ ავადმყოფობა „მოძალეხულია“, მაშინ ცურს უზელენ უმარილო ღორის ქონით ანდა გადადუღებული ზეთით, 3) მკვამე მაწვნით დაზელა.

წყლისეს მკურნალობა სპეციალური შელოცვის თანხლებით ტარდება: „კუკურო, კუკურაკო, ცხენის ჭანკო-ჭანჭალაკო, რომ შემოგასხა შავი მაზრა, აგჭერი, დაგჭერი, არელით, მარელით. ანი იყო, ბანი იყო, ორ წყალშუა ნავი იყო, ნავის ზევით საყდარ იყო, საყდრის ზევით ქალი იჯდა. ქალო, მომეცი კალამი, კალამი და კალმის ძირი, წავალ ზეცას, ვკითხავ დედას, ჩავკრავ და ამოვაგცებ ქალწყლისეის ძირსა“.

შელოცვის დროს ბუჭუ კუხალაშვილის მეუღლე - ვერა ბარაბაძე ცხელი როდინის ქვითა და გადაღულებული ზეთით უშვლს ცურს, თან უსვამს ბზის ხისაგან გამოთლილ „სავარცხელს“.

გვარმა იცის სირსველის მკურნალობა. კანის დაავადება უჩნდება როგორც ადამიანს, ასევე ცხოველს. სირსველის ხალხური რეცეპტი შედგება ერთმანეთში არეული კვაწარახის, შაბიამნისა და ღორის ქონისაგან. კარგად უნდა მოიფხიკოს დაავადებული ადგილი, ისე, რომ სისხლი გამოდინდეს და ეს ნაერთი წაესვას.

პეპელი ანუ ფასიოლოზი — ეს არის ღვიძლში ჭიების (ღვიძლის ორპირა) არსებობა. პეპლით დაავადების დროს გვარში მკურნალობენ შქერის ფოთლების (ნედლი ან გამხმარი) ნახარშით.

საქონლის მწვავე ინფექციურ დაავადებას — **ემფოზომატურ კარბუნკულს** ქვემო იმერეთში **ჭიჭყინას** ეძახიან. დაავადების მსუბუქი ფორმის დროს დასერავენ ადგილს, სადაც სითხეა ჩამდგარი და მარილს აყრიან. თუ ავადმყოფობა გართულებულია, მას ხალხური ვეტერინარია ვეღარ შევლის.

ხარის კისრის ტკივილის დროს (როცა უღელი წვიმიან ამინდში კისერზე კანს გადააცლის) ეფექტურია საპნიანი წყლით მოხანა, ქაფი ზედ უნდა დატოვო. საპონი, რომლის შემადგენლობაში კაუსტიკური სოდა შედის, როგორც ჩანს, მაღამოს როლს ასრულებს.

წვრილ გამონაყარს, რომელიც ცხოველს ზოგჯერ პირის ღრუში უჩნდება, ქვემო იმერეთში ხან **ტილს**, ხან **საკრეჭელას** უწოდებენ. მისი ხალხური მეთოდით ამოწვა საკმაოდ რთული პროცესია და მისი შესრულება მხოლოდ გამოცდილ მესაქონლეს შეუძლია.

ყველაზე ხშირად მაინც შინაურ ცხოველებში კუჭ-ნაწლავთა დაავადებები გვხვდება: **ბბოს „მუცლის სისუსტის“** დროს ასმევენ მუხის კანის ან თხმელის ნახშირს, **კუჭ-აშლილობის დროს** — მრავალძარღვას და ჭინჭრის ნახარშს.

ოჯახში იციან, რომელი ბალახი წყენს საქონელს და არიდებენ მას. **სოკოთი მოწამვლის დროს** ჯერ არაყს ასმევენ, მერე ჭინჭრის ნაყენს. მაწყინარია ერთგვარი ხის ფოთოლი, რომელსაც ფუთრას უწოდებენ, ასევე სველი სურო. საქონელს წყენს ნედლი ბალახი ძირმწარა (გამხმარი სახით არაა საშიში), მისგან მსხვილფეხა საქონელს ემართება **შებერილობა** (ტილპანია).

ცხენი ხშირად ავადდება ჭიით. მას კუხალაშვილები ტირიფის ტოტების ნახშირით მკურნალობენ.

საქონელს ზოგჯერ ემართება „დახუთვა“, „დავარდება და მოსტაცებს წელს“. ამ დაავადებას **ფონცხოს** უწოდებენ და მის სამკურნალოდ მხოლოდ შელოცვას მოუხმობენ:

ფონცხო ფონცხოისა, ფონცხო ბარკალისა

ხატო წმინდა, შენ უშველე ხატო ქაშუეთისა!“

ლოცვის დროს გავაზე უსვამენ ბზის „სავარცხელს“.

შელოცვას მიმართავენ ასევე ქვეწარმავლის ნაკბენის დროს:

„სეთე, სამთე, ყამთე, თოფაფარი რეკე

მათიანი რძალი მყავდა, იქოური დედამთილი

ოქროს თაბახი წერია, სამი კურტანი წყალია

თუ მევიდეს, უამბე, თვარა და ნუ ამბობ,

ნაკბენი მორჩა და მკბენი მოკვტა“.

ამ დროს საქონელი ან ღორი გამდინარე წყალში უნდა გაატარო.

საინტერესოდ მივიჩნიეთ შელოცვის მხოლოდ ხსოვნაში შემორჩენილი ძველი რიტუალი, რომელსაც შაბათ დღეს გვარის დიდი ბებია ასრულებდა — ნათვალევის მაგიური წამალი მზადდებოდა „მენის ტყვიის, ტურის გულისა“ და რაღაც ბალახებისაგან.

შევხვდით ხალხური ვეტერინარიის მცოდნე კუდავების ოჯახს. მათი ბაბუა მარტვილის რაიონის სოფელ ნაგავაზოდან ჩამოსახლებულა სოფელ კუხში. შვილიშვილს — გოჩა კუდავას პროფესიული განათლება აქვს მიღებული, იგი სოფლის ვეტერინარია და მკურნალობის დროს ხშირად იყენებს წინაპრებისაგან ნასწავლ სამკურნალწამლო საშუალებებს.

კუჩის გადაკეტვის, შებერილობის დროს კუდავების ოჯახში შემდეგი წამლებით მკურნალობენ: 1) ერთი ჭიქა კვაწარახი იხსნება ნახევარ ლიტრ წყალში, 2) ასმევენ მუხის კანისა და პურის მარცვლის ნახშირს. ნანემსარის დაჩირქებისას ანთების ჩასაქრობად ადებენ მაწონში ათქვეფილ ცარცს.

პებლით (ფასიოლოზი) დაავადებულ საქონელსა და ცხენს ასმევენ ეგკალიტის ნახშირს.

სადეჭელას ანუ პირში გამონაყარს მაკრატლით ჭრიან, შემდეგ მოსაშუშებლად თაფლს უსვამენ ან მარილწყალს ავლებენ.

ჭრილობების მოსაშუშებლად გამოიყენება ღორის ქონში მოხვლილი მათიტელას ფოთლები.

კუჭ-ნაწლავთა დაავადებებისას ხმარობენ ბიის ფოთლებს, მუხისა და ბროწეულის კანის ნახარშს. გამოიყენება ასევე არაყი და ნიორი.

როცა საქონელს ჭლიბილია ანუ მკბენარი აწუხებს, ავლებენ თამბაქოს ფოთლების ნახარშს.

წყლისეთი დაავადებულ საქონელს გადადუღებული ზეთით მკურნალობენ. ამასთან აუცილებელია შელოცვა:

„წყლისესა, წყლისესა, საბარცხალია ბზისასა,
დაუტკბე და დაუამე, ძუძუებია ზვთისასა,
ანი იყო, ბანი იყო, საყდარს უჭან ქალი იყო,
ადი ქალო, მომიტანე კალამი და კალმის ძირი,
ავალ ზეცას, ვკითხავ დედას, მომცემს დანა-ჩანგალს,
დავკრავ, გავაბარებ წყლისას!“

ეთნოგრაფიული მასალის მოძიებისას შევხვდით საინტერესო მოსაუბრეს, სოფელ მალლაკში მცხოვრებ, ხალხური მედიცინის მცოდნე მარინე ცაბაძე-შალამბერიძეს (გამოთხოვილია ზესტაფონიდან). მან მეუღლის ოჯახში მოიტანა თავისი გვარიდან მიღებული როგორც სამედიცინო, ისე ვეტერინალური ცოდნა-გამოცდილება (ხალხური მედიცინის შესახებ მისი მონათხრობი გადმოვეცით წერილში „საოჯახო-საგვარეულო სამედიცინო ტრადიციები“).

შალამბერიძეების ოჯახში ჩავიწერეთ შემდეგი ვეტერინარული სამკურნალწამლო საშუალებები:

თხიპით დაავადებულ წიწილებს დილით უზმოზე უნდა დააღვეინო ნივრის, პილპილისა და ქონდრის ნაყენი.

გაციებულ საქონელს ასმევენ დაფნის ნახარშს.

წყლისეს დროს გამოიყენება თაფლის სანთლისა და უმარილო ღორის ქონის მალამო.

დასუნულს მკურნალობენ დამწვარი ზეთის, შაბიამნისა და გოგირდისაგან მიღებული მალამოთი.

როცა საქონელს ჯიბბალია (მკბენარი) ჰყავს — 2 ჭიქა რძესა და 1 ჭიქა ნავთს ხსნიან ნელ-თბილ წყალში და ამ ნაერთს უსვამენ გოჭებს. თუ ჭიქები ჰყავს, ასმევენ ომბალოსა და ნივრის ნახარშს.

საქონელი როცა გატყავდება, უნდა წაუსვა ერთმანეთში არეული ერთი პეშვი ნაცარი, ერთი პეშვი შაბიამანი, გოგირდი, ცოტა ტაოტი და მერე თბილი წყლით ჩამოვანოთ. „ექიმბაში“ მკურნალობის დროს ინტენსიურად იყენებს მაგიურ მეთოდებს. წყლისესა და ნათვალევის შელოცვის ტექსტები მხოლოდ ნიუანსობრივად განსხვავდება ცნობილი ტექსტებისაგან, ამიტომ ისინი აქ არ მოვიყვანეთ.

ტრადიციულად სოფლებში შემლოცველად მიჩნეული იყო რომელიმე პირი, რომელსაც მიმართავდნენ საქონლის ავადმყოფობის შემთხვევაში. უფრო ეფექტურად ითვლებოდა მამაკაცისაგან შენალოცი. ასეთი პირი გასამრჩელოს სურსათის სახით იღებდა.

სოფლებში დღესდღეობით ამ მოვლენას, ცხადია, მასიური ხასიათი აღარ აქვს, თუმცა ზოგან ისევ შევხვდებით ისეთ შემლოცველს, რომელთა „შენალოცი ჭრის“ და ხშირად მათ მიმართავენ დაავადებული საქონლის პატრონები. სოფელ კუხში გაგვაცნეს მერი ბენიძე-კაკაბაძე, რომელსაც „კარგი თვალი აქვს, ლოცვა უჭრის“ და ერთი უბანი, ახლომახლო მეზობლები დაავადებული საქონლის შემთხვევაში დახმარებას თხოვენ. რაც შეეხება გასამრჩელოს, იმერეთში საგანაჩენოს უწოდებენ და ამ მოვლენას უკვე სიმბოლური ხასიათი აქვს. „შენალოცმა რომ უკეთ გაჭრას“, ურთიერთობის ფორმამ მიიღო რიტუალური სახე: შემლოცველი სიმბოლურად იღებს 5 თეთრს ან ერთ კანფეტს და ა. შ. ქალბატონმა მერიმ საუბარში გვითხრა, რომ იგი უფრო ხშირად ნათვალევის, უქმურის, წყლისეს შელოცვებს იყენებს.

ჩვენ გამოვყავით მაკე საქონლის შელოცვა:

„ინძრა, გაინძრა, ხე ინძრა, ქვა ინძრა,
დედამიწა ინძრა და დამაგრდა, ღმერთო,
შენ დაუმაგრე ჩემ ძროხას მისი ხბო
მის მუცელში, მის დრომდე!“

ასევე ქვეწარმავლის ნაკბენზე შენალოცი:

„ანთილი, მანთილი, სანთილი, ყანთილი,
იხოცურად, თუხანტურად, დავდგათ ოქროს
სკამი, დავაჯინოთ ოქროს გველი,
მოციქულს დავალევინოთ სამი ჭიქა წყალი!“

ლოცვის დროს შემლოცველი თან ნაკბენზე უსვამს სამყურა ბალახსა და თხილის ფოთოლს.

ამრიგად, წინაპრებისაგან ნასწავლ შინაურ ცხოველთა მოვლა-პატრონობისა და მკურნალობის წესებს საქართველოში უფროთხილდებიან და. მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით მოსახლეობა ძირითადად პროფესიონალ ვეტერინარს მიმართავს დახმარებისათვის, საქონლის მკურნალობის ტრადიციულ ხალხურ წესებსა და მაგიურ მეთოდებს მნიშვნელობა არ დაუკარგავს.

ლიტერატურა

რ. კაშია, 1996 - რ. კაშია, შინაურ ცხოველთა მკურნალობა (მათხოვის მასალების მიხედვით): ქართველური მემკვიდრეობა, I, ქუთაისი, 1996.

ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.

ზ. შენგელია, 1970 - ზ. შენგელია, საქართველოში გავრცელებული ვეტერინალური სამკურნალო მცენარეები, თბ., 1970.

თ. ცაგარეიშვილი, 1987 - თ. ცაგარეიშვილი, მესაქონლეობის ისტორიისათვის საქართველოში, თბ., 1987.

რ. ხაჭაპურიძე, 2006 - რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006.

RUSUDAN KASHIA, RAMAZ KHACHAPURIDZE

MEDICAL TRADITIONS OF EXTENDED FAMILIES

- (According to Imereti ethnographic materials)

Folk medicine is one of the subjects of ethnography. Its study has particular importance for the exploration of national traditions and everyday culture.

Effective folk remedies in most cases were passed from one generation to the other within a family that promoted the establishment of the traditional family medical cultures.

The knowledge of preparation of a particular remedies were kept in secret within the family, however, such "bans" on mystifying the preparation of medicines have practically disappeared.

The collection of the ethnographic materials in Lower Imereti showed us that the popular memory and the families interested in maintaining these particular traditions brought their ancestors' medical experience to these days. Apart from the medication the folk medicine still keeps in practice magic-religious rites, heaving with incantation and prayers. Much is still to be done in the direction of the comprehensive ethnographic study of the medical traditions of extended families, which will undoubtedly rediscover unknown medical means.

საქონასტრო ცხოვრებიდან მომდინარე ლოცვითი ზორბულაბი მართლმადიდებელი მრევლის მეტყველებაში

"ბერების ლოცვით ღმერთი იცავს სამყაროს. ვაზი ერთ გამხმარ სარს ეყრდნობა. გამოაცალეთ ვაზს სარი, რტო მიწაზე ჩამოვარდება და ვერ მოიტანს ნაყოფს. გამოაცალეთ ბერმონაზვნობა სამყაროს და რა მოუვა მას, თავად განსაჯეთ" (დიმიტრი როსტოველი, 1998, გვ. 8).

ქართველი მართლმადიდებლებისათვის ეკლესია, განსაკუთრებით კი მონასტერი, ცხოვრების საყრდენია. ისინი რჩევა-დარიგებისთვის, რწმენაში გაძლიერებისათვის, სულიერი განკურნებისათვის ხშირად მიმართავენ მას და იქაურ სწავლებებსა თუ წეს-ჩვეულებებს ნერგავენ საერო ცხოვრებაშიც. ამას განსაკუთრებით ხელს უწყობს მონასტრების მონახულება-მოლოცვის ტრადიცია. სწორედ ეს უდევს საფუძვლად მრევლის მეტყველებაში არსებულ საქონასტრო ცხოვრებიდან მომდინარე ლოცვით ფორმულებს. ისინი გამოიყენება როგორც ხატოვანი თქმა, ამა თუ იმ გრძნობის, აზრისა თუ განწყობილების გამოსახატავად...

მეტყველებაში (როგორც ერისკაცთა, ასევე ბერ-მონაზონთა) მათი გამოყენების საფუძველი წმიდა მამათა სწავლებაშიც უნდა ვეძიოთ. ისინი მოუწოდებდნენ მორწმუნეებს, გულშიც ელოცათ, რათა მარად ხსომებოდათ უფალი.

იოანე კიბისაღმწერელი (კლემაქსი) გვიჩვენებს: "ეცადე ყოველთვის შეიგრძნობდე უფალს. ყოველი საგანი, რომელიც ატკბობს გულს, ათბობს კიდევ მას. სულიერი ზემოქმედება მასში ჩნდება მხოლოდ სულიერ საგანთა ზემოქმედებით, რაც სულიერი ცხოვრების წესის აღსრულებაში მდგომარეობს. მისი დამახასიათებელი ნიშანია განდგომა ყოველი ქმნილებისაგან, ყურადღების მიპყრობა მხოლოდ ღმრთისადმი და ყოველივე ღმრთაებრივისაკენ. ამ ნიშნის მიხედვით ის ისე განსხვავდება მშვენიერი და სხეულებრივი მხურვალეებისგან, როგორც ცა დედამიწისაგან" (უხილავი ბრძოლა, 2004, გვ. 182).

"გრძნობადი საგნებიდან გონება ღმერთის ჭკრეტისათვის აღვამალლოთ. ვისწავლოთ გონების აღმართვა გრძნობადიდან ღმრთაებრივისკენ... მღვიძარე იყავ, ყურადღება მიაპყარი გრძნობებს და არ დაუშვა, რომ რასაც მათი მეშვეობით აღიქვამ, განაცხოველებდეს შენს გულისთქმას, პირიქით, გრძნობისმიერი შთაბეჭდილება ღვთის მცნებებს შეუსაბამე!" (იქვე, გვ. 77): ...როცა ეკლესიის ზარის ხმას გაიგონებ, მოიგონე მთავარანგელოზის ხარება: "ღვთისმშობლო ქალწულო, გიხაროდენ..." და შენც მაღლობდე უფალს... როცა სახლში ხარ, გაიხსენე, რომ უფალი ბაგაში დაიბადა... როცა წვიმს, გაიხსენე, სისხლიანი ოფლის წვეთები ქრისტეს სხეულიდან... მზემ გაგახსენოს ის წყვილი, რომელმაც ჯვარცმისას მოიცვა სამყარო... ოდეს შესვამ ღვინოს ან სხვა სასმელს, მოიგონე ძმარი და ნალველი, რომელიც ასვეს ჯვარზე შენს მეუფეს; როდესაც იმოსები, გაიხსენე, რომ მარადიულმა სიტყვამ ზორცი შეისხა... და რომელმან ინება განშიშვლებული გამოთილიყო და ვნებულებიყო ჯვარზე შენთვის..." (იქვე, გვ. 73, 74).

"სასოწარკვეთილებისას გაიმხნევე თავი შენი და იმეორე გულში: "უფალი ნათელ ჩემდა და მაცხოვარ ჩემდა, ვისა მეშინოდეს" (ფს. 26-1,3), "აღსდევ უფალო, შემეწიენ და მიხსენ მე სახელისა შენისათვის" (ფს. 43-27), "საჯენ უფალო, მავნებელი ჩემი და ბრძოდე მბრძოლთა ჩემთა" (ფს. 34-1,2,3), "ყოვლადწმიდაო ღვთისმშობელო, შეგვეწიენ ჩვენ", "მფარველო ანგელოზო, საფარველსა ფრთეთა შენთასა დამიფარე მე"... (იქვე, გვ. 44-45).

თუკი წმიდა მამები, მოცემული ეპიზოდების გახსენებით, მონასტერში მცხოვრებთ სინანულისა და მწუხარებისაკენ (საკუთარი ცოდვებიდან გამომდინარე) მოუწოდებენ, ერში მცხოვრები მორწმუნენი მეტ-ნაკლებად ცდილობენ ამგვარ სწავლებაში უფრო ნუგეში ეძიონ და იმ ფრაზებს ირჩევენ, იმედს რომ აღუძრავს მათ. თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ მსგავს ქმედებას ეკლესია და მამათა სწავლებაც არ უარყოფს: "ლოცვის შერჩევა შეიძლება თითოეულის ნება-სურვილს მივანდოთ. წაიკითხე ფსალმუნთა წიგნი და მათგან გამოკრიბე ისინი, რომლებიც ახლოს არის შენს სულიერ მდგომარეობასთან, ისწავლე და იმეორე ისე, რომ მუდამ თან გდევდეს ყოველგვარი საქმიანობისას, ლოცვიდან ლოცვამდე. ხშირად გამეორების შემდეგ მათ ენა თავისთვის გამოთქვამს, ხოლო გონება ღმერთზე ფიქრში განმტკიცდება. წმიდა კასიანე მოწმობს, რომ მის დროს მსგავსი მოკლე ლოცვები მიღებული იყო მთელ ეგვიპტეში. სხვა მამათა სწავლებებიდან ჩანს, რომ ამგვარ ლოცვებს მიმართავდნენ სინას მთაზეც, პალესტინაშიც, სირიასა და თითქმის მთელს ქრისტიანულ სამყაროში. ეს იყო ყველაზე კარგი გზა გონებაგაფანტულობისაგან თავდასაცავად, ყურადღების მოსაკრებად, რათა განუშორებლად ჰგებდე ღმერთში" (უზილავი ბრძოლა, 2004, გვ. 156); "მოკლე ლოცვები სულთქმითი ღვაწლია ღვთის წინაშე, მუდამ მღვიძარე იყავ და ილოცე, როგორც მხნე მებრძოლს შეშფერის, "მოიღვაწე ღვაწლი იგი კეთილი" (1 ტიმ. 6,12), რამეთუ "რომელი ვიდოდეს სიბრძნით, იგი ცხოვნდეს" (იგავი სოლომონისა 28, 26) — იოანე ოქროპირი" (იქვე, გვ. 156).

მრევლის წევრები მონასტრიდან ნასწავლ მოკლე ლოცვით ფრაზებს არა მარტო გულში იმეორებენ, არამედ ცხოვრებაშიც იყენებენ: ამა თუ იმ საქმისას, ვისმეს ან რისმეს შეფასებისას, დალოცვისას...

გულში სათქმელი: დილით, სინათლის დანახვისას: "დიდება შენდა, რომელმან მოგვფინე ნათელი!" ღამის ჩაქრობისას: "მიხსენ, უფალო, ჯოჯოხეთისა აღთაგან"; კარის გაღებისას: "მოწყალებისა კარი გამიღე, კურთხეულო ღვთისმშობელო"; ეკლესიის ზარების ხმის გაგონებისას: "უფალო, მესმა ხმა შენი და განიხარა გულმან ჩემმან". ჩაცმისას — "შემოსე უფალო მადლითა სულისა წმიდისა შენისათა" ან თუკი იმ დღეს მღელვარება აქვთ გადასატანი: "შთამაცე, უფალო, ძალი ბრძოლასა და შეაბრკოლენ ყოველნი რომელი აღდგომილ არიან ჩემს ზედა და ჩემს ქვეშე, მტერი ჩემი მომეც მე მეოტად და მოძულენი ჩემნი მოსრენ" (ფს. 17,39); ღვთისმსახურების დროს საკმევლის კმევსას გულში ამბობენ: "წარემართენ ლოცვა ჩემი, ვითარცა საკმეველი შენს წინაშე" (ფს. 140,2); "რომელი ქერუბიმთა" გალობისას მრევლი გულში ამბობს "კურთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისათა..." ან: "მომიხსენე, უფალო, ოდეს მოხვიდე სუფევითა შენითა"... სეფისკვერის საკურთხეველში შეგზავნისას: "ესე არს პური ზეცისა, რომელ არს ტარიგი ღვთისა".

შენიშვნა: ლიტურგიისას სათქმელი მოყვანილი ფრაზები გვხვდება ტიპიკონის განმარტებებში. წმიდა მამათა ზემოაღნიშნულ მოძღვრებათა საფუძველზე შექმნილი ამ ლიტურგიკული კრებულის მიხედვით ღვთისმსახურთა ლოცვასა და რიტუალს თან უნდა ახლდეს შესაბამისი ქმედება მრევლისაგან, რათა ლიტურგია იქცეს ერთ მთლიან ორგანიზმად (იხ. "წესი და განმარტება საღვთო ლიტურგიისა, თბ., 1993).

ზოგ შემთხვევაში წიგნურ ფრაზებს ენაცვლება გახალხურებული ვარიანტიებიც. მაგ., ზეთისცხებისას, სხვა შემთხვევაში ნათლობის ლოცვის სიტყვების — "სვლად გზასა სიმართლისასა, სმენად სარწმუნოებისა" (კურთხევანი, ნათლობის საიდუმლო, 2000) პარალელურად გვხვდება: "დახშული გონება გამიხსენ, თვალთა ხედვა მომმადლე, ყურთა სმენა მომგვარე, ენა-პირი დამიტკეპე, გულისყური განმიღე, ჯანი-ლონე მომეცი, მუხლმავარი მატარე" (ნაკურთხ ზეთის ისევამენ სხეულის სხვადასხვა, განსაკუთრებით მტკივან ნაწილზე) — (დსკი, ფონდი E, პეტრე-პავლეს ტაძარი, 2005); კურთხევისას, როცა მოძღვრის ხელი თავზე დაედება: "ქრისტეს ხელი მეხებოდეს, სწეულება ქრებოდეს, აორთქლება ხდებოდეს, ბოროტება კვდებოდეს" (იქვე).

მეტყველებაში ამა თუ იმ გრძნობის, აზრისა თუ განწყობილების გამოსახატავად: მაგ.: მოთმინების ან ღუმილის აღსანიშნავად იტყვიან: "დავდეგ საცოი პირსა ჩემსა" (ფს. 140,3) (მოცემული ფრაზა იხმარება "პირში წყალი ჩაიგუბას" მნიშვნელობითაც) — "რო მივხვდი, რაში იყო საქმე, დავდეგ საცოი პირსა ჩემსა"; "აეჭუნ ენაი ჩემი სასასა ჩემსა" (ფს. 136,6) — ამ გამოთქმას უფრო ღუმილის აღთქმისას იყენებენ: "აღალად რო მითხრა ყველაფერი, ვუთხარი: ნუ გეშინია, აეჭუნ ენაი ჩემი, სასასა ჩემსა-თქვა, ჩემგან ვერავინ ვერაფერს გაიგებს-თქვა"; შევნიშნავთ, რომ აღნიშნული ფრაზა ერთგულების აღსანიშნავადაც გვხვდება (იგი ერთგვარი წყევლის ფორმაა). მაგალითად, დეკანოზმა არჩილ მინდიაშვილმა გარდაცვლილი ბერი გაბრიელის შესახებ თქვა: "მან ერთხელ მითხრა — "მამაო არჩილ, არასოდეს დაივიწყო შენი მამა გაბრიელი"; მე კი ვიტყვი: აეჭუნ ენა ჩემი სასასა ჩემსა, უკეთუ შენ დაგივიწყო, ბერო გაბრიელ" (2003 წ. ივნისი, რადიოსადგური "ივერია", საკვირაო ქადაგების აუდიოჩანაწერიდან).

ამა თუ იმ ეპითეტის მნიშვნელობით ვინმეს შეფასებისას იტყვიან, სიკეთის დაუნახავ, უმადურ ადამიანზე — "კაცი პატივსა შინა იყო, ბაძვიდა იგი პირუტყვთა უგუნურთა და მიემსგავსა მათ" (ფს. 48,12): "გადაყვა ჩემი ოჯახი ჩემ ბედოვლათ ქმარს, მარა ზო იცი, კაცი პატივსა შინა იყო, ბაძვიდა იგი პირუტყვთა უგუნურთა და მიემსგავსა მათ"; მოღალატე ახლობელზე — "რომელი ჭამდა პურსა ჩემსა, აღიღო ჩემ ზედა ბრჭყალი" (ფს. 40,9). აღნიშნულ ფსალმუნში ნაწინასწარმეტყველებია იუდას მიერ ქრისტეს ღალატი და გაცემა: "დღეაჩემის ძუძუ ქონდა ნაწოვი, ჩვენ ოჯახში გაიზარდა, მერე რომელი ჭამდა პურსა ჩემსა, აღიღო ჩემზედა ბრჭყალი, მოიყვანა ვილაცები და ისე გაგვძარცვა, თითზე გადასახვევი არაფერი დაგვიტოვა"; უგუნურ, უგულო კაცზე — "ყურ ასხენ და არა ესმას" (ფს. 113,14) ან "თვალ ასხენ და ვერ ხედევენ" (იქვე): "მაგას იმდენი ველაპარაკე, მაგრამ ყურ ასხენ და არა ესმას", "უყურებს, შვილო, მისი დედამთილ-მამამთილის წვალებას, მარა თვალ ასხენ და ვერ ხედავს"; კეთილშობილ, მართალ ადამიანზე იტყვიან: "ღმერთი არს მის თანა", რაც მომდინარეობს ფსალმუნის ფრაზიდან "ღმერთი არს თესლთა შორის მართალთა" (ფს. 149,7);

მწუხარებას მრევლის წევრები შემდეგი ფრაზებით გამოხატავენ: "ღმერთო, შეწვენასა ჩემსა მოხედენ" (ფს. 69,1) "ღმერთო, ნუ განმეშორები ჩემგან" (ფს. 70,12); უმწეობისა და სასოწარკვეთილების აღსანიშნავად გვხვდება "გული ჩემი შეძრწუნდა და დამიტევა ძალმან ჩემმან" (ფს. 37,10): "ამ ამბავმა გამანადგურა, გული ჩემი შეძრწუნდა და დამიტევა ძალმან ჩემმან"; სიხარულის გამოსახატავად მორწმუნენი ამბობენ: "ტკბილ ხარ შენ, უფალო" (ფს. 118,68): "არ ღირს ვარ, უფალო შენი წყალობის, მაგრამ ტკბილ ხარ შენ, უფალო და სიტკბოებითა შენითა მასწავლე მე სიმართლენი შენი" (ბოლო ფრაზა მთლიანად ფსალმუნის სიტყვებს წარმოადგენს)...

ღიალექტისათვის დამახასიათებელ დალოცვის ფორმულებს მეტ-ნაკლებად ენაცვლება ფსალმუნებისა და ლოცვების პერიფრაზები, რომლებიც არქაულ სტილს ინარჩუნებენ. მრევლის წევრები მადლიერებას საქმიანობისას შესაბამისი დალოცვით გამოხატავენ; მაგ.: წყლის მიწოდებისას ჩვეულებრივ მადლობას ენაცვლება: "წყალსა ზედა განსასუენებელსა გამოგზარდოს უფალმა" (მღრ.: ფს. 22) ან: "გასუას უფალმა წყარო ცხოვრებისა" (მომდინარეობს ძველი აღთქმიდან — "შენგან არს წყარო ცხოვრებისა და ნათლითა შენითა ვიხილოთ ჩვენ ნათელი"; ფს. 35,8), შესაბამისად, გვხვდება იოანეს სახარებაშიც: "...ხოლო რომელმან სუას წყლისა მისგან, რომელი მივსცე მას, არღარა სწყუროდეს უკუნისამდე" (იოანე 4,14); სეფისკერის ჩამღრიგებისას: "უფალმა მოგმადლოს პური არსობისა" (მომდინარეობს ლოცვიდან "მამაო ჩვენო")...

ზემოთ აღნიშნული ლოცვითი პერიფრაზების მეტყველებაში გამოყენების შემთხვევები ხშირად გვხვდება გასული საუკუნის ლიტერატურაშიც (ი. ბაგრატიონი, 1990; ტ. გაბაშვილი, 1990). დღევანდელმა მორწმუნეებმა კი ისინი, ეკლესია-მონასტრების მოღოცვის ჩვეულებიდან გამომდინარე, სამონასტრო ცხოვრებიდან აიღეს.

ლიტერატურა

- ახალი აღთქმა, I ტომ. 6,12; იოანე 4,14, თბ., 2003.
 ბერმონაზვნობა, თბ., 1998.
 ი. ბაგრატიონი, 1990 - ი. ბაგრატიონი, კალმასობა, თბ., 1990.
 ტ. გაბაშვილი, 1990 - ტ. გაბაშვილი, მიმოსვლა, თბ., 1990.
 დსკი, ფონდი E - აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
 ღიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები, ფონდი E.
 იგავი სოლომონისა 28, 26 — ბიბლია, სტოკჰოლმი, 1989.
 კურთხევანი, ნათლობის საიდუმლო, თბ., 2000.
 ლოცვანი, თბ., 1987.
 რადიოსადგური "ივერია", 2003 წლის ივნისი, საკვირაო ქადაგებების
 აუდიოჩანაწერი
 დიმიტრი როსტოველი, 1998 - დიმიტრი როსტოველი, სწავლანი,
 "ბერმონაზვნობა", თბ., 1998.
 ტიპიკონი, თბ., 1987.
 უხილავი ბრძოლა, თბ., 2004.
 ფსალმუნნი მეფის დავითისა, თბ., 1989.
 წესი და განმარტება საღვთო ლიტურგიისა, თბ., 1993.

LUIZA KHACHAPURIDZE**PRAYING PATTERNS IN THE ORTHODOX CHRISTIAN SPEECH
ORIGINATED FROM THE MONASTERY LIFE**

For the Georgian orthodox believers church and particularly the monastery is the pivot of life. They often turn to the church for advice, for the strengthening in their faith, for spiritual convalescence and then adopt the teachings and customs in their secular life. This activity is encouraged by the tradition of pilgrimage to monasteries. The traveling and prayers present the source of speech formulas that the congregation brings about in speech; (the words in their part are taken from the Psalms, Liturgy and other prayers).

The reason of the usage of these patterns can also be related to their application in the teachings of the Sacred Fathers. They advised the believers to pray silently in their minds and memory in order to remember the God always. The members of the congregation learn the canonical phrases and repeat them in their memory and apply them in their daily lives. The patterns are figurative expressions to describe a feeling, idea, or disposition, or to bless some other person.

ტექნიკური რედაქტორი მაღნაზ ღობრაშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა ქეთევან გაძრაძე

კრებული გამოსაცემად მომზადდა
აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში